

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ХОРУҒ ба номи М. НАЗАРШОЕВ

МАВОДҶОИ
КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ
ИЛМӢ-НАЗАРИЯВӢ ДАР МАВЗУИ
«РУШДИ ИҚТИСОДӢ, ИҚТИМОИИ
ТОҶИКИСТОН: ДАСТОВАРДҶО,
МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИ ОН»
(13-14-уми июни соли 2023)

МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПО ТЕМЕ
“ЭКОНОМИЧЕСКОЕ, СОЦИАЛЬНОЕ
РАЗВИТИЕ ТАДЖИКИСТАНА: ДОСТИЖЕНИЯ,
ПРОБЛЕМА И ЕЕ ПЕРСПЕКТИВЫ»
(13-14 июня 2023 г.)

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ХОРУҒ ба номи М. НАЗАРШОЕВ

МАВОДҶОИ
КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ
ИЛМӢ-НАЗАРИЯВӢ ДАР МАВЗУИ
«РУШДИ ИҚТИСОДӢ, ИҶТИМОИИ
ТОҶИКИСТОН: ДАСТОВАРДҶО,
МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИ ОН»
(13-14-уми июни соли 2023)

МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПО ТЕМЕ
“ЭКОНОМИЧЕСКОЕ, СОЦИАЛЬНОЕ
РАЗВИТИЕ ТАДЖИКИСТАНА: ДОСТИЖЕНИЯ,
ПРОБЛЕМА И ЕЕ ПЕРСПЕКТИВЫ»
(13-14 июня 2023 г.)

ХОРУҒ - 2023

Бояд таваҷҷуҳи асосӣ ба рушди босуботи соҳаҳои иқтисоди миллӣ, пешгирӣ кардани таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба он, истифодаи самараноки иқтидорҳои мавҷуда, ташкили корхонаҳои истеҳсолӣ, таъсиси ҷойҳои кори нав, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, тақвияти содирот, ташаққули “иқтисоди сабз”, суръат бахшидан ба раванди рақамикунонии бахшҳои иқтисодӣ, инкишофи неруи инсонӣ ва беҳтар нмудани сифати хизматрасониҳои иҷтимоӣ равона карда шавад.

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ. Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «РУШДИ ИҚТИСОДӢ, ИҶТИМОӢИ ТОҶИКИСТОН: ДАСТОВАРДҲО, МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОӢИ ОН» 13-14 июни соли 2023.

Сборник научных статей. Материалы научных статей международной научно-теоретической конференции на тему «ЭКОНОМИЧЕСКОЕ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ТАДЖИКИСТАНА: ЕГО ДОСТИЖЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ» 13-14 июня 2023г.

Дар маҷмӯаи мазкур фишурдаи маърузаҳо, иброи назари намояндагони Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ВМКБ ва натиҷаҳои омӯзишу таҳқиқотҳои олимону пажуҳишгарон ва коршиносон дар масъалаҳои рушдбахшии соҳаҳои иқтисодӣ, маориф ва илм, саноат, кишоварзӣ ва иҷтимоӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳадафҳои стратегӣ ва роҳҳои расидан ба он, ҳифзи устувори низоми сиёсӣ ва давлатдорӣи миллӣ, омилҳо ва ҳолати рушди иқтисоди минтақаҳо, моҳияти илмӣ ва саҳми Барномаҳои давлатӣ дар соҳаи илму маориф, роҳҳои тадбиқи Стратегияи миллии рушд барои соли 2030 гирд оварда шудааст.

В данном сборнике представлены тезисы докладов, точки зрения представителей исполнительного органа государственной власти ГБАО; результаты научно-исследовательских работ учёных, исследователей, экспертов по вопросам развития сферы экономики, образования и науки; промышленность, сельское хозяйства и социальное, достижения Республики Таджикистан, стратегические цели и пути их достижения; незыблемое сохранение политической стабильности и национальной государственности; факторы и состояние развития экономики регионов; научная сущность и вклад государственных программ в сфере науки и образования, а также пути реализации национальной Стратегии развития до 2030 года.

Ҳайати таҳририя (Редакционная коллегия): Комилбек А.Ё., Аҳмадзода Б.Р.,
Ғоибназарзода С.М., Шофақирзода Р.М., Моёнзода Ш.Г., Давлатбеков Ф.Д.

Мухаррирон (Редакторы): Насриддиншоев А.Н.

Мухаррирони техникӣ (Технические редакторы): Ширншоев Ш., Насулобекова Р.

БА МАЗМУНИ МАВОДҲОӢИ ЧОПШУДА МУАЛЛИФОН МАСЪУЛАНД.
АВТОРЫ ОПУБЛИКОВАННЫХ СТАТЕЙ ОТВЕТСТВЕННЫ ЗА СОДЕРЖАНИЕ
ПРЕДСТАВЛЕННОГО МАТЕРИАЛА.

ПЕШГУФТОР

Тоҷикистони соҳибистиклоли мо дар роҳи эъмори ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ, рушди иқтисодӣ ва тақомули муносибатҳои нави ҷамъиятӣ устуворона қадам мегузорад. Ташаббусҳои ҷаҳонии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар масоили об ва таҳкими сулҳу Ваҳдат, мақоми Ватани азизамонро дар арсаи байналмилалӣ баланд ва мустаҳкам намуда аст. Ва ин ба даврае рост меояд, ки равандҳои ҷаҳонишавӣ ва пешрафти бесобиқаи илму технологияҳои нав дунёро фаро гирифтаанд ва имрӯз мафҳуми илму дониш ҳамчун асоси рушди иқтисодиву иҷтимоии ҷомеа барои ҳамагон аҳамияти рӯзафзун пайдо мекунад.

Имрӯзҳо рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон нобаста аз таҳаввулоти дар иқтисоди ҷаҳон идомадоршуда ва таъсири манфии омилҳои ғайриҷашмдошт, дар натиҷаи татбиқи самараноки ислоҳоти иқтисодӣ, амалӣ намудани стратегияву барномаҳо ва тадбирҳои зиддибуҳронӣ боэътимод таъмин шуда истодааст. Рушди иқтисодиёти Тоҷикистон ҳамасола ба ҳисоби миёна дар сатҳи 7,3 фоиз таъмин гардида, маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз 71 миллиард ба 115 миллиард сомонӣ расид ва ба ҳар сари аҳоли 1,5 баробар афзоиш ёфт.

Рушди босуботи беамалони соҳаҳои мухталифи Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз ба даврони соҳибистиклолӣ рост омада дар ин давра маблағгузорӣ ба тамоми соҳаҳо афзун гардида, имтиёзҳои давлатӣ бештар шуда, муносибатҳои бонкӣ муосир гардида, шумораи субъектҳои соҳибкорӣ ба 339 ҳазор расонида шуд. Афзоиши аҳоли ба зиёда 10 миллион расида, таъсиси 1 миллион ҷой кории нав ва 1 миллиону 450 ҳазор оила соҳиби замини наздиҳавлигӣ барои бунёди манзил ва бештар намудани шароити манзилӣ шуданд. Ҳамзамон 3430 муассисаи нави таълимӣ барои қариб якуним миллион хонанда, 2827 муассисаву иншооти тандурустӣ, 2500 корхонаи истеҳсоли, 2800 корхонаи саноатӣ, ҳазорҳо биноҳои фарҳангӣ, садҳо нерӯгоҳҳои барқӣ бо истеҳсоли слонаи 21 миллиард киловатт соат, 2200 километр роҳҳои дорои аҳамияти байналмилалӣ, садҳо нақбу пул ва долонҳо, афзоиши истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ (ғалладонагӣ 5 баробар, картошка 7.7, сабзавоту зироатҳои ползӣ 4 ва мева 3), ташкили 224 ширкатҳои сарҳадӣ, миллионҳо метри мукааб биноҳои истиқоматӣ, ҳазорҳо иншоотҳои фароғатно истироҳатӣ сохта ба истифода дода шудааст.

Муқоисаи рақамҳои боло ишорагари пешрафту тараққиёти босуботи иқтисодӣ ва иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони Истиқлолияти давлатӣ буда, нисбат ба 70 соли то соҳибистиклолӣ бартари назаррас дорад.

Мавриди зикр аст, ки бо ибтиқори Пешвои муаззами миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ин минтақаи зебоманзари Тоҷикистон ба дигаргуниҳои кулӣ даст ёфтааст. Ворид шудани ВМКБ ба марҳилаи нави рушд ин худ заминаи боэътимоду мустаҳкам барои тараққиёти ҷомеаи навин ба ҳисоб меравад.

Мусаллам аст, ки Давлату Ҳукумати Тоҷикистон дар раёфи дигар интақаҳо ба рушду тараққиёти Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон низ таваҷҷуҳи беандоза зоҳир менамоянд. Дар зарфи 32 сол симои шаҳру ноҳияҳо ба таври мусбӣ тағйир ёфта, таҳкурсии мустаҳкам иқтисодӣ гузошта бучети вилоят давра ба давра афзоиш ёфта солҳои охир он ба 343,6 млн. сомонӣ баробар гардид, ки барои пешрафти босуботи тамоми соҳаҳо мусоидат мекунад.

Бунёди шохроҳи Душанбе – Кӯлоб – Хоруғ - Кулма яке аз бузургтарин иншооти аср буда, ҷиҳати рушду равнақи тамоми соҳаҳои вилоят заминаи мусоид мегузорад. Тадбиқи ин амали бузургу неқ боис мегарад, ки барои афзун гаҳштани ҳаҷми боркашонӣ мусофиркашонӣ, боз ҳам бештар намудани сифати хизматрасониҳо шароити муносибу муосирро созгор бошад ва бо ин васила барои рушди яке аз соҳаҳои афзалиятноки имрӯзаи иқтисодӣ – сайёҳии минтақа саҳми босазо гузорад. Дар солҳои охир дар вилоят бо шарофати таҳкими суботи оромӣ ва таҳкими волоияти қонун корҳои сонзандагӣ бунёдкорӣ дар самти сохта ва ба истифода додани мауссисаҳои таълимии муосир, то мактабӣ, тандурустӣ, биноҳои фарҳангӣ фароғатӣ, меҳмонхонаҳои замонавӣ, нуктаҳои хизматрасонии сатҳи баланд, биноҳои баландошиёна, корхонаҳои истеҳсоли саноатӣ бо суръати баланд роҳандозӣ гардида, рушди соҳаҳои

маориф, саноат, энергетика, сайёҳӣ ва ғ. таъмин гардидааст

Дар замони муосир дилхоҳ рушду тараққиёт ба сиёсати барҷаста, заминаи мустаҳкам, нуруи баланди илмию техникӣ ва дониши фарҳангию технологӣ раб дорад. Масъалаи татбиқи дастовардҳои илмиву техникӣ ва технологияи муосир ба яке аз омилҳои муҳими тавсеаи рақобатпазирӣ ва ҳарчи муассир кардани нуфузи кишварҳо дар арсаи ҷаҳон табдил ёфтааст. Нерӯи давлатҳо имрӯз дар баробари қудрати сиёсӣ ҳарбӣ аз рӯи инкишофи истифодабарии илму техника ва технологияи муосир арзёбӣ мегардад. Бо дарки ин падидаи ҳоси аср мамлакатҳои хурду бузург барои пешрафти соҳаҳои муосири илму технология азму талош намуда, кӯшиш доранд, ки мақоми сиёсӣ иқтисодӣ ашро дар ҷаҳон ва минтақаҳои алоҳидаи он боз ҳам мустаҳкам гардонанд (омадааст дар суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо аҳли илму маориф доир ба Соли маориф ва фарҳанги техникӣ, 23 декабри соли 2009). Ёдовар мешавем, ки Соли маориф ва фарҳанги техникӣ нахуст дар мамлакати мо эълон шуда, сипас дар миқёси ИДМ ҳамчун соли инноватсия қабул гардид.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи эҷоди низоми нави инноватсионӣ, ки ҳамқадами ҷаҳони муосир бошад, захираҳои зеҳнии соҳибистеъдоди мо низ, дар инкишофи илми ҷаҳонӣ ҳиссагузор гарданд, тақозои вақт мебошад. Яке аз масъалаҳои муҳимтарини иқтисодиёти ҷумҳурӣ дар даврони муосир - ин баланд бардоштани рақобатпазирӣ корхонаву ташкилотҳои ватанӣ дар асоси дар истеҳсолот қорӣ намудани технологияҳои наватарин ва мебошад. Аз ин сабаб, дастрас будани технологияҳои пешқадам ба корхонаҳои шакли моликиятҳои гуногун зарурати воқеӣ аст.

Дар баробари ин тайёр намудани мутахассисони соҳибкасб ва ба бозори меҳнат тобовар, барои замина гузоштани рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон саҳми босазо дорад.

Таъсиси Донишгоҳи давлатии Хоруғ дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва илмӣ-маърифатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон рӯйдоди муҳим буда, дар китоби таърихи илму маориф ва фарҳанги вилоят саҳифаи нав боз намуд. Донишгоҳ, чун маркази илмӣ-маърифатӣ нуруҳои зеҳнӣ-илмиро муттаҳид намуда, ба ташаккули кадрҳои илмӣ-омӯзгорӣ ва пешрафти соҳаҳои дигари хоҷагии халқ мусоидат менамояд. Ҳамчунин боргоҳи илмию маърифатӣ ва фарҳангӣ, омили пешрафти ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии минтақаи кӯҳистон гардида, барои тарбияи ахлоқӣ, ташаккули худшиносии миллӣ, тақвияти маънавият ва маърифати аҳли ҷомеа заминаи устувор фароҳам овард.

Дар Донишгоҳи давлатии Хоруғ аз рӯи 58 ихтисос, аз ҷумла 36 ихтисоси омӯзгорӣ ва 22 ихтисоси соҳавӣ мутахассисон омода мегарданд. Ҳоло шумораи умумии донишҷӯён 3431 нафар буда, ба онҳо 326 устод аз ҷумла 16 доктори илм профессор 60 номзади илм таълиму тадрис менамоянд. Олимони донишгоҳ аз рӯи 21 мавзӯи илмӣ, ки маҳз барои рушду тараққӣ додани соҳаҳои маориф ва иқтисодиёти миллӣ, тақмилу татбиқи масъалаҳои иҷтимоии Тоҷикистон равона карда шудааст, машғули таҳқиқоту пажӯҳиш мебошанд. Пойгоҳи донишгоҳ давра ба давра мустаҳкам гардида, озмоишгоҳҳои мусоир ба истифода дода шуданд. Бо шукргузори аз суботи оромӣ дар соли таҳсили 2022-2023 зиёда аз 80 чорабиниҳои илмию таълимӣ ва тарбиявӣ фарҳангӣ гузаронида шуд.

Бо боварии комил метавон қайд намуд, ки Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев бо азму талоши қавӣ ва кӯшишу фаъолияти босамари хеш дар пешрафти тамоми соҳаҳои ватани азизамон Тоҷикистон саҳм мегузорад ва мутахассисони соҳибкасби дорони донишу малакаи муосир, мафкураи ватандӯстӣ, тафаккури миллидошта тарбия менамояд.

**Ректори Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев,
доктори илмҳои сиёсӣ, профессор Комилбек Амид Ёрбек**

ПУТИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ МАШИННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ТАДЖИКИСТАНА

Ахмадзода Б.Р., д.т.н., профессор, проректор по науке и инновациям Хорогского государственного университета имени М. Назаршоева

Ходжиев Б.Б. к.т.н., доцент Таджикского аграрного университета им. Ш. Шотемур

Шомамадов А.А., докторант PhD. Таджикского аграрного университета им. Ш. Шотемур

Таджикистан является промышленно-аграрной страной. Но аграрный сектор, пока ещё, остается доминирующим звеном национальной экономики. Два последних десятилетия продолжались преобразования в сельском хозяйстве, начатые в начале 90-х годов и связанных с реформой народного хозяйства в целом. В результате реформ, создана практически многоукладная экономика. Большая часть сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий приобрели новые формы организации и управления.

Наряду с государственными и общественными предприятиями, в сельском хозяйстве успешно функционируют дехканские (фермерские), арендные, кооперативные, подсобные хозяйства и акционерные общества. Осуществлен переход от единообразия форм хозяйствования на земле к их многообразию. Возросло значение личных подсобных и дехканских хозяйств, расширился сектор кооперативных и арендных хозяйств. В процессе реформы сельскохозяйственного сектора экономики, по объективным и субъективным причинам, особенно в 90-е годы прошлого века, определенная часть пашни вышла из оборота. Благодаря реализации программ, своевременно принятых Правительством страны, и усилиям работников аграрного сектора, тысячи гектаров земли, превратившихся в залежные земли, обратно возвращены в сельскохозяйственный оборот.

На данный момент численность населения страны составляет более 10 млн. человек, и это число будет стремительно расти. Плотность населения составляет более 50 человек на 1 квадратный километр. Более 70% населения страны проживает в сельской местности и поэтому вклад сельского хозяйства в ВВП республики составляет 21-22%. Начиная с 1996 г., при поддержке Правительства, объем производства сельхозпродукции постепенно начал увеличиваться. Переход к новым экономическим отношениям, освоение новых форм хозяйствования, разгосударствление собственности и развитие рыночных отношений привели к крупным изменениям в сельском хозяйстве. Реформы в стране проводятся успешно.

В 2005 году принята «Программа экономического развития Республики Таджикистан на период до 2015 года», согласно которой было намечено увеличение производства.

Дальнейшее увеличение производства продукции сельского хозяйства, естественно, требует укрепления материально-технической базы и надежных ресурсов. Однако, как отмечалось выше, в стране прирост населения идет быстрыми темпами, и резервы дальнейшего расширения площадей для сельскохозяйственного пользования весьма ограничены, особенно это касается орошаемых земель. Согласно прогнозам и нынешним темпам роста населения страны, в 2025 г. на 1 жителя будет приходиться 0,08 га пашни, в том числе 0,06 га орошаемой.

В современных условиях развития агропромышленного производства, продовольственная безопасность, во многом, определяется техническим потенциалом сельского хозяйства и степенью эффективности его использования. Основу технического

потенциала составляет машинно-технологическая система.

За последние два десятилетия произошло резкое сокращение парка сельскохозяйственной техники. Это послужило причиной частого нарушения технологии проведения механизированных работ, несоблюдения агротехнических сроков выполнения технологических операций и, как неизбежное следствие, - потеря урожая.

Урожайность основной сельскохозяйственной культуры Таджикистана - хлопчатника сократилась больше, чем в 2 раза. Возникла острая необходимость в разработке и реализации действенных мер по прекращению спада технического потенциала сельского хозяйства, и последовательному повышению эффективности его функционирования и развития.

В настоящее время, исходя из площадей возделывания основных сельскохозяйственных культур, объемов производства сельхозпродукции и нормативов применения технических средств в сельхозпроизводстве, необходимо пополнить имеющийся машинно-тракторный парк хозяйств.

Для полного обеспечения сельхозпредприятий техническими средствами не хватает более 8 тыс. тракторов, в том числе гусеничных - более 8,0 тыс., более 1,3 тыс. - зерноуборочных комбайнов, 8,1 тыс. - тракторных прицепов, 2,1 тыс. - сеялок, в т.ч. хлопковых - 0,9 тыс.

Сельскохозяйственное производство Республики Таджикистан, как ни одна другая отрасль народного хозяйства, в прошлом была прочно связана с разветвленной сетью предприятий сельхозмашиностроения бывшего СССР. Его успехи напрямую зависели от своевременной поставки в республику большого перечня и номенклатуры тракторов, комбайнов, агрегатов и сельскохозяйственных машин. Прогресс в сельском хозяйстве достигался именно благодаря широкой механизации сельскохозяйственных процессов в производстве и массовым применением технических средств.

Использование имеющегося парка техники, практически без обновления, для выполнения сельскохозяйственных работ за последние два десятилетия, привело к значительному выбытию технических средств, старению, снижению технологических функций и, как следствие, качества работ, затягиванию агротехнических сроков, сокращению объемов работ и, в целом, к снижению продуктивности и падению сельскохозяйственного производства.

Благодаря принятым мерам Правительством республики, состояние обеспеченности техническими средствами постепенно улучшается. На конец 2023 года, сельскохозяйственное производство обеспечено тракторами на 75%, тракторными прицепами - на 79%, плугами - на 87%, сеялками - на 88%, культиваторами - на 86%, пресс-подборщиками - на 89%, косилками - на 89%, хлопкоуборочными машинами - на 75% и картофелеуборочными - на 84%. Это улучшение, в цифровом выражении, по состоянию 5 лет назад, в среднем, составляет до 7%. Таким образом, каждый год состояние обеспеченности техническими средствами постепенно улучшается, в среднем, на 1.3%.

Однако удельные нагрузки на машинно-тракторный парк все еще остаются высоким. Сейчас они составляют, например, в расчете на пахотные и пропашные тракторы, соответственно - 322 га и 165 га, а на зерноуборочные комбайны - 560 га.

Анализ структуры посевных площадей страны позволяет сделать вывод о том, что доминирующими культурами являются пшеница и хлопчатник. В 2022 году пшеница была засеяна на площади 270567 га, хлопчатник - на 181000 га. картофель - около 56091 га, а кормовые культуры - на 115134 га.

Сейчас, в соответствии с изменением структуры посевных площадей и появлением новых форм хозяйствования, следует пересмотреть состав и структуру технических средств. Необходимо ориентироваться на применение комбинированных технических

средств для крупных и средних хозяйств. Применение малогабаритной техники, по нашему мнению, эффективнее для фермерских и дехканских хозяйств. Принципиальным вопросом в обновлении технических средств, за счет их пополнения, путем разработки новых зональных машин, является обоснование уровня продуктивности растениеводческой и животноводческой отраслей. Для решения этого вопроса, необходима единая программа по созданию ресурсосберегающих технологий производства растениеводческой продукции, в результате чего должны выпускаться новые машины, обеспечивающие высокую производительность и экономичность механизированных работ.

Для развития сельского хозяйства требуется внедрение технологических, технических и информационных инноваций во всех отраслях сельскохозяйственного производства. Из-за дефицита энергетических ресурсов и несоблюдения агротехнологических требований возникают проблемы неравномерности распределения в почве минеральных удобрений, увеличиваются потери при их транспортировке и хранении. В настоящее время, нарушение технологии производства сельскохозяйственной продукции приводит к снижению урожайности культур на 30-40%, отрицательно влияет на восстановление естественного плодородия почвы.

Правительством Республики Таджикистан уделяется особое внимание развитию сельского хозяйства, приняты и реализуются нормативно-правовые документы по дальнейшему развитию всех отраслей АПК. В связи с этим, постановлением Правительства Республики Таджикистан от 31 декабря 2008 года, №658 утверждена «Концепция аграрной политики страны», где отражены пути и способы реализации основных положений Программы.

В целях улучшения технического обслуживания и обеспечения сельскохозяйственной техникой дехканских (фермерских) хозяйств, в районах и областях страны были организованы машинно-технологические станции (МТС), Государственное унитарное предприятие «Мадад», АОЗТ «Агротехсервис» и Таджикагролизинговая компания. За последние годы «Таджикагролизинг» и «Агротехсервис», для обеспечения хозяйств современной сельскохозяйственной техникой, проделали огромный труд. Это позволило улучшить уровень обеспеченности, повышение механизации при проведении технологических процессов. Уровень механизационных работ при возделывании и производстве отдельных сельскохозяйственных продуктов составляет более 70 процентов.

Благодаря принятым решениям Правительства Республики Таджикистан, динамично повышается уровень производства сельскохозяйственного продукта. Так, в 2022 году производство зерновых культур составило 1 миллион 600 тысяч тонн, картофеля - 1 миллион, и овощей и фруктов - 3 миллиона 200 тысяч тонн, хлопка-сырца - 386980 тонн. Рост производства сельхозкультур обеспечил уровень использования техники, внедрение современных технологий и, самое главное, расширение площадей под повторные посевы.

Одной из острейших проблем в решении уровня производства сельскохозяйственной продукции и обеспечения продовольственной безопасности страны, является обеспечения сельхозтоваропроизводителей сельскохозяйственной техникой и оборудованием, создание машинно-технологических станций, с целью налаживания их сервисного обслуживания, а также организации учебных информационных центров.

В результате нехватки сельскохозяйственной техники, несмотря на динамичность поступления энергетических средств, сельхозпроизводство страны за последние годы, не в состоянии добиться положительных результатов ни по валовому производству, ни по урожайности сельхозкультур.

Технологии возделывания сельскохозяйственных культур должны учитывать местные почвенно-рельефные и климатические условия, уровень экономического

развития хозяйств, их материально-техническую базу, особенности организации производства, хозяйственно-экономические условия и другие факторы. При этом, технологии и технические средства должны быть востребованными производством, энергосберегающими, энергоэффективными, почвозащитными и экологически безопасными.

Такие основные требования к технологиям и техническим средствам предъявляются концепцией развития агропромышленного комплекса многих развитых и развивающихся стран, в том числе и Республики Таджикистан.

Эффективность сельскохозяйственного производства зависит от степени решения многих проблем: разработка единой программы по созданию ресурсосберегающих сортов технологий; координатного земледелия; внедрение автоматизированных устройств, позволяющих вычислять оптимальные агротехнологические и эксплуатационные параметры; развитие экономических отношений в области обслуживания и использования техники, в том числе машиноиспользования и оснащенности сельского хозяйства современными техническими средствами.

Комплексное решение проблемы машиноиспользования обеспечивает повышение эффективности технических средств в технологиях производства сельскохозяйственной продукции.

Выпуск новых высокотехнологичных машин требует, прежде всего, разработку агротехнических требований на отдельные технологические операции, бортовых микропроцессорных модулей, технологий и материалов, обеспечивающих надежность и долговечность агрегатов.

Особого внимания заслуживает создание приборов, позволяющих в производственных условиях определять влажность, температуру зернокармальных материалов, почвы, ее плотность и глубину обработки.

За последние 30 лет, учеными и специалистами Таджикистана решены важнейшие вопросы механизации сельского хозяйства.

Наиболее значимыми работы среди них, на наш взгляд, являются результаты исследований ученых факультета механизации сельского хозяйства Таджикского аграрного университета им. Ш. Шотемур и Центра инновационных технологий и механизации сельского хозяйства Таджикской академии сельскохозяйственных наук, которые внесли значительный вклад в теорию и практику вопросов повышения эффективности технологии и средств механизации возделывания, и уборки розовой герани; разработки перспективных для республики сельскохозяйственных машин, технологий производства сельскохозяйственной продукции, методов и средств повышения эффективности использования энергоресурсов и т.д.

Ученые республики продолжают научные исследования по актуальным проблемам отрасли механизации и электрификации сельского хозяйства, в том числе по разработке и созданию комбинированных, энергосберегающих технических средств. Совмещение технологических операций путем применения комбинированных машин и агрегатов, что является одним из перспективных направлений в земледелии.

Ими разработаны и научно обоснованы перспективные технологии обработки почвы, ухода за посевами, уборки урожая, разработаны и созданы экспериментальные образцы комбинированных почвообрабатывающих посевных машин, для возделывания картофеля, лука, пшеницы, хлопчатника, а также чизельные плуги марки ГРП-2,4 и ГУ-2,1 для глубокого рыхления почвы и внесения минеральных удобрений, комбинированная машина КМ-2,4 «Зироаткор» для сплошной обработки почвы и нарезки гребней и гряд, комбинированный агрегат КАСХУ-4 для посева технических культур на гребнях и грядах, комбинированный агрегат для посева технических культур и мульчирования верхнего слоя почвы, сеялка СШ-4,2 для посева мелкозерновых культур, машина ПСШ-0.8 для химической обработки семян, комбинированная машина КМ-2,4 «Зироаткор»

для обработки почвы, внесение минеральных удобрений, нарезка гряд и посева мелкозерновых и зерновых культур, комбинированный почвообрабатывающе-посевной агрегат КМ-1,8 «Кишоварз» для сплошной обработки почвы и посева зерновых культур, комбинированная машина КМ-2,4 «Кишоварз» для сплошной обработки почвы и посева пропашных культур, культиватор-удобритель бахчевых культур КУБ-3,5 для обработки междурядий, внесение минеральных удобрений и уничтожения сорняков с грядкок бахчевых культур, сеялка комбинированная СК-2.4, картофелекопатель ККМ-1,4 а также разные модификации малогабаритных сельскохозяйственных машин.

За последние три десятилетия, разными ведущими учеными разрешены комплексные и частные вопросы механизации и электрификации сельского хозяйства, освоение которых существенно повысили эффективность аграрного сектора страны.

Обобщая результаты многолетней работы ученых и специалистов нашей отрасли, учитывая тенденции развития отечественной и зарубежной науки, технологий и технических средств, а также передового производства, в качестве наиболее важных проблем, решение которых, обеспечивает дальнейшее развитие машинно-технологической системы сельского хозяйства Таджикистана, можно отметить следующие:

- создание информационной системы, включающей в себя методики мониторинга энергоресурсов (технические средства, технологические материалы и т.д.), инженерного сервиса, освоения перспективных технологий и технических средств, разработка и издание учебников, учебных пособий, рекомендаций производству;

- расширение сети машинно-технологических станций и их адаптация к различным формам хозяйствования;

- разработка законодательных актов, связанных с вопросами обеспечения сельхозтоваропроизводителей техникой и современной технологией;

- разработка государственных программ в направлении инновационного развития механизация сельского хозяйства;

- проведение инвентаризации состава технических средств и оценка их состояния;

- восстановление ремонтно-обслуживающей базы сельскохозяйственных предприятий;

- создание агротехнического сервиса и дилерской службы в полном соответствии с требованиями мирового стандарта;

- восстановление работы Таджикской машиноиспытательной станции и правовое ее обеспечение в оценке и сертификации отечественных и импортных технических средств для АПК;

- разработка эффективных технических средств для растениеводства и животноводства;

- восстановление научно-технического совета при МСХ РТ, для обеспечения оценки и освоения результатов НИОКР в сельскохозяйственном производстве;

- разработка компьютерных программ для автоматизированного проектирования перспективных технических средств, расчета и оптимизации параметров и режимов их работы, обеспечивающих эффективность технологических процессов и технологий возделывания сельскохозяйственных культур;

- подготовка научных кадров и специалистов для производства и совершенствования научной базы, проведения теоретических и экспериментальных исследований;

- обеспечение мелкосерийного производства малогабаритных сельскохозяйственных машин для фермерских хозяйств на базе существующих предприятий;

- использование современных средств информации для контроля эффективности работы сельскохозяйственной техники при проведении полевых работ;

- укрепление и расширение научно-технического сотрудничества между ТАУ им. Ш.

Шотемур с научными учреждениями республики и с соответствующими организациями ближнего и дальнего зарубежья.

В статье приведены основные аспекты и механизмы инновационного развития машинно-технологической системы сельского хозяйства Таджикистана. Ученые республики продолжают научные исследования по актуальным проблемам отрасли механизации и электрификации сельского хозяйства, в том числе по разработке и созданию комбинированных, энергосберегающих технологии и технических средств. С учетом тенденции развития отечественной и зарубежной науки, технологий и технических средств, а также передового производства, предложены основные пути развития машинно-технологической системы сельского хозяйства Таджикистана.

УДК: 63.3(0)6

САНАДҲОИ МЕЪЁРИЮ ҲУҚУҚИ, ЗАМИНАИ РУШДИ БОЙГОНИИ ВИЛОЯТИ МУХТОРИ КЎҲИСТОНИ БАДАХШОН

Абдуллоева Ф.Ф.

Донишгоҳи Давлатии Хоруғ

Баъди барҳамхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди ташаккули давлатдорӣ навини худ тавонист дар самти муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ тағйироти куллии ворид созад. Дар соҳти идоракунии давлат низ дигаргунӣ ба вуҷуд омаданд. Бояд қайд кард, ки вобаста ба ҳамин ҳодиса дар ҷумҳурӣ масъалаҳои муҳим ва мураккабе пайдо шуданд, ки бояд ҳал карда мешуданд. Вале, аз сабаби сар шудани ҷанги шаҳрвандӣ дар ҷумҳурӣ давлат ба бӯҳрон дучор гардид, барои ҳал намудани ин проблемаҳо дигар қудрате надошт.

Дар ҷунин вазъияти душвор Бойгонии давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон низ ба шароити нави хоҷагидорӣ гузашт. Дар ин давра яку яқбора маблағгузориҳои бойгонии давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон кам карда шуда, барои бо меъёр таъмин кардани ҳамаи идораҳои бойгонӣ маблағи пулӣ намерасид. То соли 1990 шумораи кормандони бойгонӣ 26 нафар буданд, вале баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ аз сабаби танқисии бучети ночор шумораи кормандони он ба 10 нафар фуруварда шуд. Сатҳи иҷтимоии кормандони бойгонӣ низ дар ин давра хеле паст буд. Ҳамаи ҳамин монеаҳо ба қори коллектив таъсири ҳудро расонданд, вале кормандони бойгонии давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон тавонистанд, ки дар ин давра тамоми мушкilotҳоро паси сар карда, бо кӯшишҳои зиёд тавонистанд, ки қори бойгониро дар сатҳи лозимӣ нигоҳ доранд. [6 : 21]

Баъди соҳибистиқлол шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон давлат санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба мустақам кардани қори бойгонӣ дар ҷумҳурӣ қабул кард. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри соли 2008, №585 «Дар бораи тасдиқи Дастурамали намунавии коргузори дар вазорату кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти идоракунии давлатӣ, мақомоти иҷроияи ҳокимияти маҳаллӣ, идораҳои давлатӣ, ташкилотҳо ва корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» тасдиқ гардид, ки қори бойгониро бо ҳуҷҷатҳо дар коргузори вазорату идораҳоро муайян мекард. Ва дар асоси ҳамин Дастурамали тасдиқшуда бойгонҳои давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон фаъолиятанро ба роҳ монданд. [2 : 14]

Бо фармони Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 июни соли 2000, №22 «Дастурамал дар бораи қори бойгонҳои байниидоравии ҳуҷҷатҳои ҳайати шахсии назди мақомоти иҷроияи маҳаллӣ (ҳукуматҳо)» тасдиқ гардид, ки дар муддати даҳ сол бойгонҳои давлатии ҷумҳурӣ мувофиқи қоидаҳои ин дастурамали мазкур қору фаъолиятанро пеш мебарданд. Дастурамал дар бораи ташкили қори бойгонҳои

хуччатҳои ҳайати шахсӣ назди мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳазинаи бойгонии миллий ва муассисаҳои бойгонӣ», [1] «Қоидаҳои асосии кори бойгонҳои идоравии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [5] ва «Оинномаи намунавии бойгони байниидоравии хуччатҳои ҳайати шахсӣ назди мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия гардида, иҷрои талаботҳои он барои ҳамаи бойгонҳои байниидоравии хуччатҳои ҳайати шахсӣ назди мақомоти маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Хоруғ ва ноҳияҳои Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ҳатмӣ мебошад. [7 : 48]

Дар Дастурамал қоидаҳои асосии кори бойгонӣ баён карда шуданд. Бойгонҳои байниидоравии хуччатҳои ҳайати шахсӣ назди мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон барои қабул, баҳисобгирӣ, нигоҳдорӣ ва истифодаи хуччатҳои ҳайати шахсии муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳои дар ҳудуди фаъолияташ амалкарда, новобаста аз тобеият ва шакли моликиятшон, ташкил карда шудааст. Бойгонӣ фаъолияти худро дар асоси оиннома, ки он ба қарори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон тасдиқ гардидааст пеш мебарад.

Оинномаи намунавии бойгони байниидоравии хуччатҳои ҳайати шахсӣ назди мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳазинаи бойгонии миллий ва муассисаҳои бойгонӣ» [4 : 74] таҳия шудааст. Оинномаи намунавӣ фаъолияти бойгонҳои байниидоравии хуччатҳои ҳайати шахсӣ назди мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшонро ба танзим мебарорад. Бойгонҳои байниидоравии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ҳамчун қисми таркибии системаи муассисаҳои бойгонии Ҷумҳурии Тоҷикистон баробари муассисаи давлатии бойгонӣ салоҳият дошта, барои амалӣ гардонидани сиёсати давлат дар соҳаи бойгонӣ вазифадор аст, ки баҳисобгирии давлатӣ, нигоҳдорӣ ва истифодаи хуччатҳои дар бойгон маҳфуз бударо мутобиқи талаботи дастурҳои Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин намоянд. [7 : 78]

Мувофиқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2011, №115 «Дар бораи Низомнома ва сохтори намунавии дастгоҳи Раис, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот ва лимити шумораи ниҳонии хизматчиёни давлатии мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» аз ҷониби раиси Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон барои идораи соҳаи кори бойгонӣ мақомоти иҷроияи маҳаллӣ - Бахшҳои бойгонии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ташкил карда шуданд. [9 : 2]

Дар Бойгони давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон чор гурӯҳи корӣ ва як шӯъба аз ҳисоби худмаблағтаъминкунии оиди батартибдарории хуччатҳои идораҳо, ташкилотҳо ва муассисаҳои Бойгони давлатӣ фаъолият мекунад.

Гурӯҳҳои кори бойгонии давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ин таъмини ҳифоза, баҳисобгирии давлатии хуччатҳои ҳазинаҳои бойгонии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳисобгирии давлатии хуччатҳои ҳазинаҳои бойгонии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб ва такмил додани дастгоҳи илмӣ, маълумотдиҳӣ ба хуччатҳо, пурагардонии ҳазинаҳои бойгонӣ, муоина ва ташҳиси арзиши хуччатҳои ҳазинаҳои бойгонии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва назорат аз болои кори бойгонҳои идораҳо, истифодабарӣ ва нашрикунонии хуччатҳои бойгонӣ ва кор бо таҳқиқотчиён мебошанд.

Аз солҳои аввали фаъолияти бойгонҳои мамлакат нашри сарчашмаҳои таърихӣ яке аз самтҳои асосии фаъолияти онҳо ба ҳисоб меравад. Мувофиқи талаботи консепсияи рушди фаъолияти бойгонидорӣ нашри хуччатҳои таърихӣ дар мамлакат бояд дар асоси

барномаи миллии илман коркардашудаи наشري ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ба амал бароварда шаванд.

Бойгониҳои давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон фаъолияти худро баҳри тадқиқи пурра ва ҳамаҷонибаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳазинаи бойгонии миллий ва муассисаҳои бойгонӣ», [1:5] Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мӯҳлатҳои ниҳии дар бойгониҳои идоравӣ, нигоҳ доштани ҳуҷҷатҳо ва ба нигоҳдории давлатӣ супурдани онҳо», «Дар бораи тасдиқи Консепсияи рушди қори бойгонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008 - 2018», [3:5] «Дар бораи тасдиқи Дастурамали намунавии коргузори дар вазорату кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомотиҳои идоракунӣ давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва бо дигар санадҳои меъёрии - ҳуқуқӣ ба роҳ мондааст. [2:3]

Ҳоло бойгонии давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон аз 2 маҳфузгоҳ, 477 ҳазина бо фарогирии 160 ҳазору 072 парванда, ки аз онҳо 135 ҳазинаи шахсӣ бо фарогирии 2578 парвандаи шахсии одамони баруманд маҳфуз дошта шудааст, дар маҷмӯъ парвандаҳои солҳои 1873 то соли 2017 дар бар гирифта, ба нигоҳдории давлатӣ супорида шуданд. [11:104]

Аз он ҷумла дар шаҳри Хоруғ 123 ҳазина ва 54520 ҳуҷҷат (аз соли 1918 - 2005), ноҳияи Роштқалъа 27 ҳазина ва 14283 ҳуҷҷат (аз соли 1936 - 2000), ноҳияи Рушон 45 ҳазина ва 18579 ҳуҷҷат (аз соли 1936 - 2000), ноҳияи Ванҷ 33 ҳазина ва 20552 ҳуҷҷат (аз соли 1939 - 2006), ноҳияи Дарвоз 28 ҳазина ва 10208 ҳуҷҷат (аз соли 1937 - 2000), ноҳияи Ишқошим 28 ҳазина ва 10650 ҳуҷҷат (аз соли 1938 - 2001) ва дар ноҳияи Мурғоб 18 ҳазина ва 15116 ҳуҷҷат (аз соли 1940 - 2000) маҳфузанд. [6:31]

Дар замони соҳибистиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон қори бойгонии ватанӣ аз нав ташкил шуда, дар асоси принципҳои дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мақбули умум, таҷдиди Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташкили шабакаи нави он имконият медиҳад, ки заминаҳои ҳуқуқӣ ва меъёро ба вучуд оварда, механизми фаъолияти муассисаҳои бойгонӣ таҷдиди назар шаванд.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳазинаи бойгонии миллий ва муассисаҳои бойгонӣ», аз 13 ноябри соли 1998, №704.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Қоидаҳои асосии идоракунӣ бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 10 майи соли 2000, №219.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 28 декабри соли 2006, №616.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳазинаи бойгонии миллий ва муассисаҳои бойгонӣ» аз 2 августи соли 2011, №763. //Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1998, №23-24, мод 326. 2008, №12, қисми 2, мод 1018; - 378 с.
5. Қоидаҳои асосии қори бойгонҳои идоравии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: 2010. С. 8.
6. Мирсаидова Д., Шодмонбеков Т. “Ганҷинаи тиллоии маънавию таърихии Бадахшон” Хоруғ 2016, С. 68.
7. Нормативные акты государства и правительство Республики Таджикистан по архивному делу (Сборник документов). - Душанбе: Ирфон, 2005. -329с.
8. Рудницкий В. А. Архивное строительство в Таджикистане;- Информационный бюллетень №1. 1998. - 125 с.
9. Саидназаров С. Фаъолияти бойгонии давлатӣ дар Бадахшон// Бадахшон, №5. 31.01.2013. 4 с.

10. Саидназаров С., Давлатмамадов Н. Дар бораи Хадамоти бойгонӣ дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон. //Бадахшон. №5,31. 01.2013.
11. Таърихи ташаккул ва фаъолияти бойгонии тоҷик: мушкилот ва дурнамо.(Маводи конференсияи илмӣ назариявии ҷумҳуриявӣ). Душанбе 2023. – 104 с.

САНАДҲОИ МЕЪЁРИЮ ҲУҚУҚӢ, ЗАМИНАИ РУШДИ БОЙГОНИИ ВИЛОЯТИ МУХТОРИ КӢҲИСТОНИ БАДАҲШОН

Мақолаи мазкур ба масъалаи ташаккули санадҳои меъёри ва ҳуқуқи, ки ҳамчун заминаи рушди фаъолияти бойгонӣ ҳастанд, баҳшида шудааст. Баъди барҳам хӯрдани Иттиҳоди Ҷумҳурии Шӯравии Сотсеалистӣ, норасоии маблағи пулӣ ва рушди нави қори бойгонӣ дар Тоҷикистон дар мисоли Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон таҳлил карда шудааст.

Муаллиф дар мақола бар он кӯшидаст, ки дар асоси таҳлили санадҳои қонунгузори кишвар ва маводҳои нави таърихӣ дар бойгонӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ёфтаро дар мисоли ВМКБ бо фактҳои боварибахш шарҳ диҳад.

Калидвожаҳо: бойгонии давлатӣ, кризис баъди пош хӯрдани ИҶШС, кам шудани шумораи қормандони бойгонӣ, исқлолияти кишвар, рушди нав дар қори бойгонӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Абдуллоева Фарзона Файзуллоевна – Донишгоҳи Давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ АКТЫ, ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ АРХИВОВ БАДАХШАНСКОЙ ГОРНОЙ АВТОНОМНОЙ ОБЛАСТИ

Данная статья посвящена вопросу формирования нормативно-правовых документов, служащих основой для развития архивов. После распада Союза Советских Социалистических Республик, нехватка средств и новое развитие архивного дела в Таджикистане анализируются на примере Горно-Бадахшанской автономной области.

В статье автор попытался убедительно объяснить факты, основанные на анализе законодательных актов страны и новых исторических материалов, обнаруженных в архивах Республики Таджикистан, на примере Горно-Бадахшанской автономной области.

Ключевые слова: государственные архивы, кризис после распада СССР, сокращение численности архивных работников, независимость страны, новое развитие архивного дела.

Информация об авторе: Абдуллоева Фарзона Файзуллоевна – Хорогский государственный университет им. М. Назаршоев.

NORMATIVE AND LEGAL ACTS, GROUNDS OF THE DEVELOPMENT OF ARCHIVES OF BADAKHSHAN MOUNTAINS AUTONOMOUS REGION

This article is devoted to the formation of legal documents that serve as the basis for the development of archives. After the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics, the lack of funds and the new development of archives in Tajikistan are analyzed on the example of the Gorno-Badakhshan Autonomous Region.

In the article, the author tried to convincingly explain the facts based on the analysis of the country's legislative acts and new historical materials found in the archives of the Republic of Tajikistan, using the example of the the Gorno-Badakhshan Autonomous Region.

Keywords: state archives, crisis after the collapse of the USSR, reduction in the number of archival workers, independence of the country, new development of archiving.

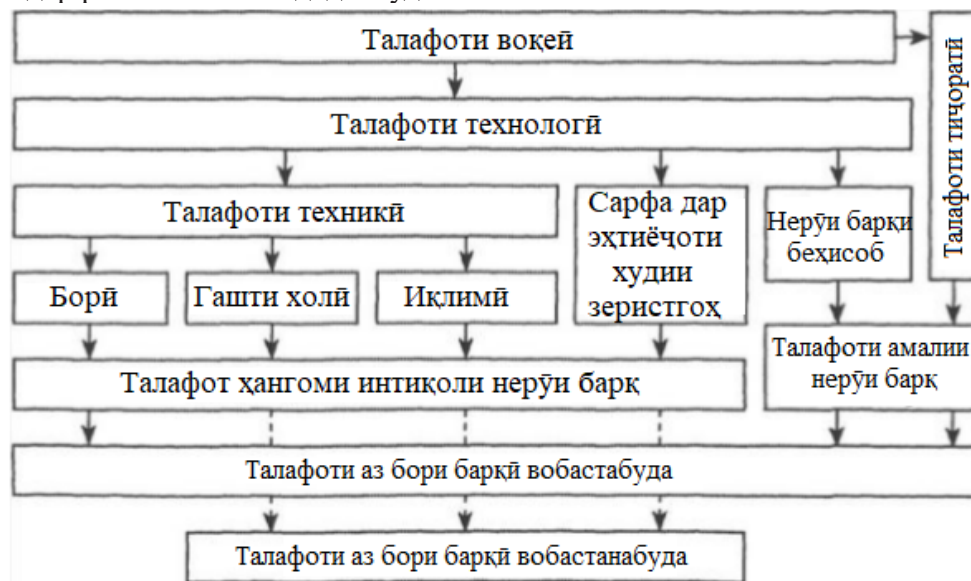
НАМУДҲОИ АСОСИИ ТАЛАФОТИ НЕРӢИ БАРҚ ДАР ШАБАКАҲОИ ТАҚСИМОТИИ 6 – 10/0,4 КВ

Абдуназаров С.С., Улфатов С.Э., М. Давлаталӣ

Талафоти нерӯи барқ ҳангоми интиқол дар ҳама элементҳои шабакаи барқӣ пайдо мешавад. Барои фаҳмидани ҷузъҳои талафот дар чунин элементҳо ва арзёбии иҷрои зарурии ин ё он тадбири, ки ба кам кардани талафот нигаронида шудааст, таҳлили сохтори

талафоти нерӯи барқ гузаронида мешавад.

То имрӯз сохтори умумии талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳои барқӣ расман қабул шудааст, ки дар расми 1 нишон дода шудааст.

Расми 1. Сохтори талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳои тақсимоӣ.

Талафи воқеӣ ё тавре ки онро низ талафоти ҳисобӣ меноманд, WOTЧ ҳамчун фарқияти байни нерӯи барқии аз шабака гирифташуда ва нерӯи барқии истеъмолшударо муайян мекунад.

Талафоти воқеии нерӯи барқ дар навбати худ ба қисмҳои зерин ҷудо мешавад [1]:

- *сарфи нерӯи барқ ҳангоми кори дастгоҳҳои барқие, ки дар зеристгоҳҳо насб шудаанд ва таъминкунандаи интиқоли нерӯи барқ мебошанд;*
- *талафот дар ҷузъҳои шабакаҳои барқӣ, ки хосияти физикӣ доранд;*
- *Ислоҳи хатогиҳо бо ҳисобгиракҳои барқӣ;*

Дуздии нерӯи барқии пардохтнашуда ё нимпардохтнашуда мувофиқи нишондодҳои ҳисобгиракҳои барқӣ ва ғайра.

Тақсимои талафот дар ҷузъҳои шабакаҳо мувофиқи меъёрҳои гуногун амалӣ карда мешавад:

- аз рӯи гурӯҳи элементҳо;
- аз рӯи синфи шиддат;
- аз рӯи хусусияти талафот (тағйирёбанда, доимӣ);
- аз рӯи зинаҳои истехсолӣ ва ғайра.

Талафоти воқеӣ вобаста ба табиати физикӣ ва усулҳои мушаххас метавонад ба чор гурӯҳ ҷудо шавад [2]:

- талафоти техникӣ нерӯи барқ ΔW_T , аз сабаби равандҳои физикӣ дар хатҳо ва таҷҳизотҳои барқӣ, ки ҳангоми интиқоли нерӯи барқ ба амал меоянд;
- сарфи нерӯи барқ дар эҳтиёҷоти худии зеристгоҳ ΔW_{CH} , ки барои таъмини таҷҳизотҳои технологияи зеристгоҳ, чанде аз онҳо бошад барои фаъолияти ҳаёти коргарони хизматрасон лозим аст. Дар аксари мавридҳо, чунин сарфи нерӯи барқ дар ҳисобгиракҳои барқии дар трансформатори эҳтиёҷоти худӣ насбшуда бо мақсади эътимодниии шумораи истеъмолкунандаҳо сабт мешавад;
- талафоти нерӯи барқ аз ҳисоби хатогиҳои асбобҳо (паст будани синфи дақиқияти ҳисобгиракҳои барқӣ) ҳангоми ченкунӣ WИЗМ;
- талафоти тичоратии нерӯи барқ WK дар натиҷаи дуздии нерӯи барқ, ки ба нишондодҳои ҳисобгиракҳои барқӣ ҳангоми пардохти нерӯи барқии истеъмолшуда мувофиқат намекунад ва бо ифода зерин муайян карда мешавад [3]:

Се чузъи аввали сохтори талафот бо талаботҳои технологии раванди интиқоли нерӯи барқ ба шабака ва бақадгирии техникӣ ҳангоми интиқол ва қабули он тавсиф дода мешавад. Маҷмӯи ин чузъҳо талафоти технологӣ мебошад. Охирин (чорум) чузъи дар ифодаи 1 нишондодашуда талафоти тиҷоратӣ мебошад, ки «омили инсонӣ»-ро ифода карда, қамаи ин зухуротхоро дарбар мегирад: касдан дуздидани нерӯи барқ аз тарафи истеъмолкунандагони бевиҷдон бо иваз кардани қор ва кам пардохтани нишондоди воқеии ҳисобкунаки барқӣ, пайваст кардани ноқилҳо то ҳисобкунакҳои барқӣ.

Талафоти нерӯи барқ метавонад ҳосияти физикӣ ва иқтисодӣ дошта бошад [4].

Талафоти физикии нерӯи барқро метавон ҷамъи талафоти тиҷоратӣ, техникӣ, инчунин сарфи нерпӯи барқ дар эҳтиёҷоти ҳудии трансформатор номид. Чузъҳои муайянкардашуда дар асл бо физикаи тақсимои нерӯи барқ дар шабака алоқаманд мебошад. Ҳамин тавр чузъи якуми талафоти физикӣ ба технологияи назорат ба миқдори нерӯи барқи интиқолшуда, дуҷум ва сеҷум бошад, ба технологияи интиқоли нерӯи барқ ба шабака марбут мебошад [5].

Иқтисодиёт талафотро ҳамчун ҳаҷми нерӯи барқе тавсиф медиҳад, ки барои нерӯи барқи ғоиданок ба қайд гирифта шуда, назар ба ҳаҷми нерӯи барқи дар нерӯгоҳ истеҳсолшуда ва харидорӣ аз истеҳсолкунандагони дигар камтар мебошад. Дар ин маврид таъмини ғоиданоки нерӯи барқи бақайдгирифташуда на танҳо он миқдори маблағе, ки дар асл ба суратҳисоби ташкилоти таъминкунандаи барқ ворид мегардад, балки барои он маблағӯе, ки ҳисонома–фактура дода мешавад инчунин маблағе, ки барои он ки воситаҳои пулӣ (истеъмоли нерӯи барқ ба қайд гирифта мешавад. Бар ҳилофи ин нишондоди воқеии ҳисобгирар, ки истеъмоли нерӯи барқро ба қайд мегирад, маъмул нест. Таъмини ғоиданоки нерӯи барқ ба истеъмолкунандагони маишӣ бевосита оиди пардохти дар як моҳ воридшуда муайян карда мешавад, Ҳамин тавр ба ҷунин талафот тамоми нерӯи барқи кампардохтшуда мансуб мебошад.

Сарфи нерӯи барқ дар эҳтиёҷоти ҳудии зеристгоҳ, инчунин дар чузъҳои шабака барои интиқоли қисми боқимондаи нерӯи барқ ба истеъмолкунанда фарқ надорад.

Миқдори таъмини ғоиданоки беҳисоби нерӯи барқ ҳам талафоти муҳими иқтисодӣ ва ҳамҷунин ду ҷиҳати дар боло қайдгардида мебошад. Оид ба дуздии нерӯи барқ низ ҳаминро гуфтан мумкин аст. Ҳамин тариқ аз нуқтаи назари иқтисодӣ ҳамаи он чор чузъи талафоти дар боло қайдшуда якхела мебошанд.

Талафоти техникий нерӯи барқ чузъҳои дигари сохториро дар бар мегирад [1]:

- талафоти бебор, ки дар навбати худ ба талафоти нерӯи барқ дар трансформаторҳои қуввагӣ, таҷҳизотҳои ҷубронкунанда, трансформатори шиддат ва дар изолятсияи хатҳои кабелӣ ҷудо мешавад;
- талафот дар зербор дар дастгоҳҳои барқии зеристгоҳ, ки ба талафот дар хатҳои трансформаторҳои қуввагӣ, инчунин талафот дар трансформатори ҷенкунандаи ҷараён ва занҷири дуҷуми ҷенкунӣ ҷудо мешавад. Ҳамаи ин чузъҳо ба занҷири пайдарпаии хат дохил шуда, бинобар ин талафот аз гузаштани тавоноӣ аз онҳовобаста мебошад;
- талафоти иқлимӣ, аз ду намуд талафот иборат аст: талафоти тоҷӣ ва талафот аз сабаби ҷараёне, ки аз оиқҳои хатҳои ҳавоӣ ва заристгоҳ ихроҷ мешаванд.

Талафоти техникий дар шабакаҳои тақсимои барқи ташкилотҳои таъминкунандаи барқ (низоми энергетикӣ) аз рӯи се диапозони шиддат қисоб карда мешавад [6]:

- дар шабакаҳои барқии баландшиддати 35 кВ ва зиёда аз он;
- дар шабакаҳои тақсимоии шиддати миёна 6(10) кВ ;
- дар шабакаҳои тақсимкунандаи шиддати пасти 0,4 кВ.

Шабакаҳои тақсимоии 6-10/0,4 кВ, ки аз ҷониби ташкилотҳои шабакавӣ идора мешаванд, бо ҳиссаи зиёди талафоти нерӯи барқ ба талафоти умумӣ дар занҷири

интиқолдихандаи нерӯи барқ аз манбаъ то қабулкунаки барқӣ тавсиф дода мешавад. Ин хусусиятҳои сохтмон, ғайриқоиш, таъмирати истифодабарандаи ин намуди шабакаро мефаҳмонад: шумораи зиёди сегментҳо, шохабандии нақшаҳои электрикӣ, таъминоти нокифояи асбобҳои бақайдгиранда дар зеристгоҳҳои трансформаторӣ, ки нисбатан бори кам доранд ва ғайра [7].

Дар ҳоли ҳозир дар ҳар як таъмирати шабакавӣ талафоти техникӣ дар шабакаҳои 6-10/0,4 кВ ҳамаҷа ҳисоб карда шуда ва дар сол ҳам карда иешавад. Ин қиматҳои ҳосилшуда барои ҳисоби ояндаи меъёрҳои нақшавии талафоти нерӯи барқ дар соли оянда истифода мешавад.

Адабиётҳои истифодашуда

1. Железко Ю.С. Принципы нормирования потерь электроэнергии в электрических сетях и программное обеспечение расчетов. - Электрические станции, 2001, №9, с.33-38.
2. Савина Н.В. Методы расчета и анализа потерь электроэнергии в электрических сетях: учебное пособие / Н.В. Савина. - Благовещенск: Амурский гос. ун-т, 2014. - 150 с.
3. Макаров Е.Ф. Справочник по электрическим сетям 0,4-35 кВ и 110-150 кВ: учеб.-произв. изд. В 6 т. Т. 4-6 - М.: Папирус Про, 2005.
4. Конюхова Е.А. Электроснабжение. Учебник. - М.: МЭИ, 2014. - 512 с.
5. Елгин А.А. Производство и передача электроэнергии: учеб. пособие. - Тольятти: ТГУ, 2008.
6. Кудрин Б.И. Электроснабжение. Учебник. - М.: Academia, 2015. - 352 с.
7. Шабад В.К. Электромеханические переходные процессы в электроэнергетических системах. Учебное пособие. - М.: Academia, 2013. - 192 с.

Шарҳи мухтасар. Дар мақолаи мазкур оид ба намудҳои асосии талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳои барқӣ сухан меравад. Сохтори талафоти нерӯи барқ ва ҳама буда, ба талафоти технологӣ, техникӣ, тиҷоратӣ ва ғ. ҷудо мешавад. Талафоти нерӯи барқ дар асл ҳангоми интиқолу тақсими нерӯи барқ дар шабакаҳои барқӣ ва истеъмоли он аз ҷониби истеъмолкунандагон ба вуҷуд меояд. Талафоти асосӣ ин талафоти тиҷоратии нерӯи барқ буда, ҳангоми истеъмоли он аз ҷониби истеъмолкунандаҳо таъмиротҳои фуруши барқ онро ба қайд гирифта наметавонанд.

Калимаҳои калидӣ: *Талафоти нерӯи барқ, намудҳои талафот, шабакаҳои барқӣ, истеъмолкунандагони нерӯи барқ.*

Аннотатсия. В данной статье рассмотрены основные виды потерь электроэнергии в электрических сетях. Структура потерь электроэнергии широка и делится на технологические, технические, коммерческие потери и др. Фактически потери электроэнергии возникают при передаче и распределении электроэнергии в электрических сетях и ее потреблении потребителями. Основными потерями является коммерческие потери электроэнергии, которые не могут быть учтены электробытовыми организациями при ее потреблении потребителями.

Ключевые слова: *Потери электроэнергии, виды потерь, электрические сети, потребители электроэнергии.*

Annotation. This article discusses the main types of electricity losses in electrical networks. The structure of electricity losses is wide and includes technological, technical, commercial losses, etc. separates. In fact, electricity losses actually occur during the transmission and distribution of electricity in electrical networks and its consumption by consumers. The main losses are commercial losses of electricity, which cannot be taken into account by electrical household organizations when it is consumed by consumers.

Keywords: *Losses of electricity, types of losses, electrical networks, consumers of electricity.*

РАВИШҲОИ ТАШКИЛИ НИЗОМИ МОНИТОРИНГИ ТАЛАФОТИ НЕРҶИ БАҶҚ ДАР ШАБАКАҲОИ БАҶҚ

Абдуназаров С.С., М. Давлаталӣ, Улфатов С.Э.

Барои амалӣ намудани мониторинги сатҳи талафоти нерҷи баҶқ, мониторинги қиматҳои нерҷи баҶқи додашуда ва истеъмолшавандаро назорат бурдан зарӯр аст ва параметрҳои речаи шабакаҳои баҶқиро, ки талафоти нерҷи баҶқ муайян мекунад, назорат кардан лозим аст.

Барои таъмини мониторинги талафоти нерҷи баҶқ системаҳои самарабахше, ки дар ташкилотҳои фуруши баҶқ кор мекунанд, метавонанд АСДУ ва АИИС КУЭ амал кунанд. Инҳо системаҳои мебошанд, ки воситаҳои техникии чен кардан, тағир додан, паҳн кардан ва нигоҳ доштани маълумотро таҳия намуда, параметрҳои зарӯриро барои ҳисоб кардани талафоти воқеии нерҷи баҶқ ва чузъҳои он таъмин мекунанд.

«Барои сохтани ин системаҳо, таҳияи асбобҳои барномавӣ, ки ҳамгироии иттилооти АСДУ ва АИИС КУЭ ва ҳисоб кардани талафоти техникӣ ва тичоратиро таъмин мекунанд, зарӯр аст. Ин системаҳо, ки рушди техникии воситаҳои ченкунӣ, паҳнкунӣ ва захираи иттилоотро доранд, таъмини параметрҳои зарӯриро барои ҳисоби талафоти воқеии нерҷи баҶқ ва чузъҳои он таъмин мекунад.

Бо мақсади пайдо кардани маълумотҳои система воситаҳои барномавино коркард кардан зарӯр аст, ки ҳамгироии иттилооти АСДУ ва АИИС КУЭ–ро таъмин мекунад ва ҳисоби техникӣ ва тичоратии нерҷи баҶқро иҷро мекунад. [1].

«Автоматикунонӣ ва иттилоотонии шабакаҳои тақсими баҶқ дар бисёр кишварҳо ҳоло ҳамчун самтҳои стратегии соҳаи энергетикӣ эътироф шудаанд, зеро эҳтимодноки ва сифати бо нерҷи баҶқ таъмин кардани истеъмолкунандагонро хеле беҳтар карда метавонад. Ширкатҳои энергетикӣ барои ин мақсадҳо дар кишварҳои пешрафта маблағҳои зиёд ҷудо мекунанд» [2].

«Масалан, маблағи хароҷоти инвестиционии ширкатҳои энергетикӣ ШМА барои автоматикунонии шабакаҳо дар соли 2000-ум инҳоро ташкил медод:

- барои ба вуҷуд овардани системаҳои автоматии идоракунӣ ва телемеханизатсия — 140 миллион доллар;
- автоматикунонии зеристгоҳо - 170 миллион доллар;
- барои автоматикунонии шабакаҳои тақсими баҶқ – 600 миллион доллар» [3].

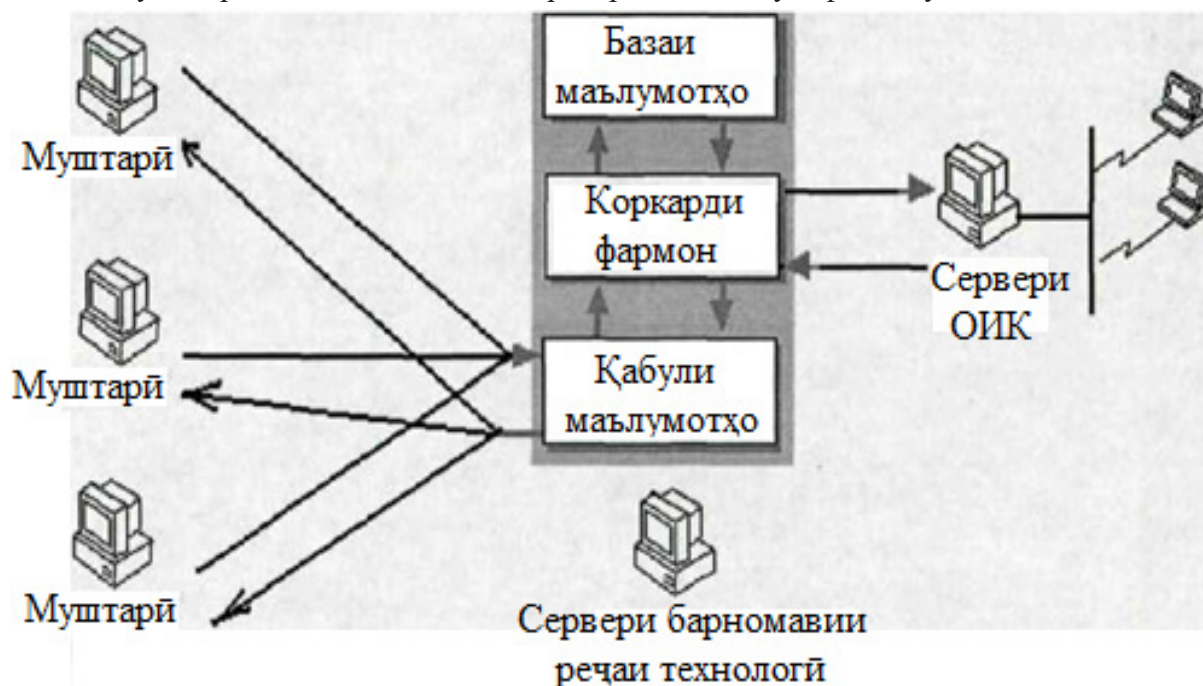
Барои ҳалли ин масъалаи мониторинги талафоти нерҷи баҶқ бояд маҷмӯи барномаҳои ҳисоб ва таҳлили талафоти баҶқро бо ОИУК (оперативно-информационный управляющий комплекс) якҷоя кардан лозим аст. Рушди бештар барои ин ҳамҷоякунӣ технологияи муштарӣ – сервер ва интернет мебошад. Дар ин сурат имконияти ҳалли вазифаи асосии навбатӣ пайдо мешавад [1]:

- анҷом додани нақшаи шабакаи баҶқ бо телесигнализатсия;
- ҳисоб кардан ва шарҳ додани речаи муқаррарии шабака;
- беҳтар намудани речаи шиддат ва тавоноӣ;
- тартиб додан ва захираи графикҳои шиддат, ҷараён ва тавоноӣ барои ҳисоби талафоти нерҷи баҶқ ва мавсимӣ бештар оқилона истифодабарии нерҷи баҶқ;
- ташаккули тавсифоти эҳтимолии параметрҳои реча.

Дар расми 1 нақшаи мутақобилаи маҷмӯи элементҳои ҳисоби талафот ва сервери ОИУК нишон дода шудааст.

Моделсозии ин нақшаи шабакаи баҶқ бо истифода аз маълумот дар бораи ҳолати дастгоҳҳои коммутатсионӣ дар асоси қиматҳои телесигнализатсия сохта шудааст. Азбаски барои ҳар як дастгоҳи коммутатсионӣ дар ОИУК рақами мувофиқи телесигнализатсия мавҷуд аст, барои он ки ҳолати дастгоҳи коммутатсионӣ дар айни замон дар базаи

комплекси ҳисоби талафоти нерӯи барқ нишон дода шавад, ин рақамро як маротиба пешакӣ ҳудо кардан лозим аст, ки ба барқгирандаи он мувофиқат кунад

Расми 1. Нақшаи мутақобилаи маҷмӯи элементҳои ҳисоби талафоти нерӯи барқ ва сервери ОИУК.

Барои моделкунонии речаи шабакаи барқӣ дар комплекси ҳисоби талафи нерӯи барқ дар асоси телеченкунӣ нақшаи ҷориро тартиб дода, аз ОИУК маълумот дар бораи параметрҳои реча бо қиматҳои зерин: тавоноии ҷаъол ва реактивӣ, ҷараён ва шиддат додан лозим аст.

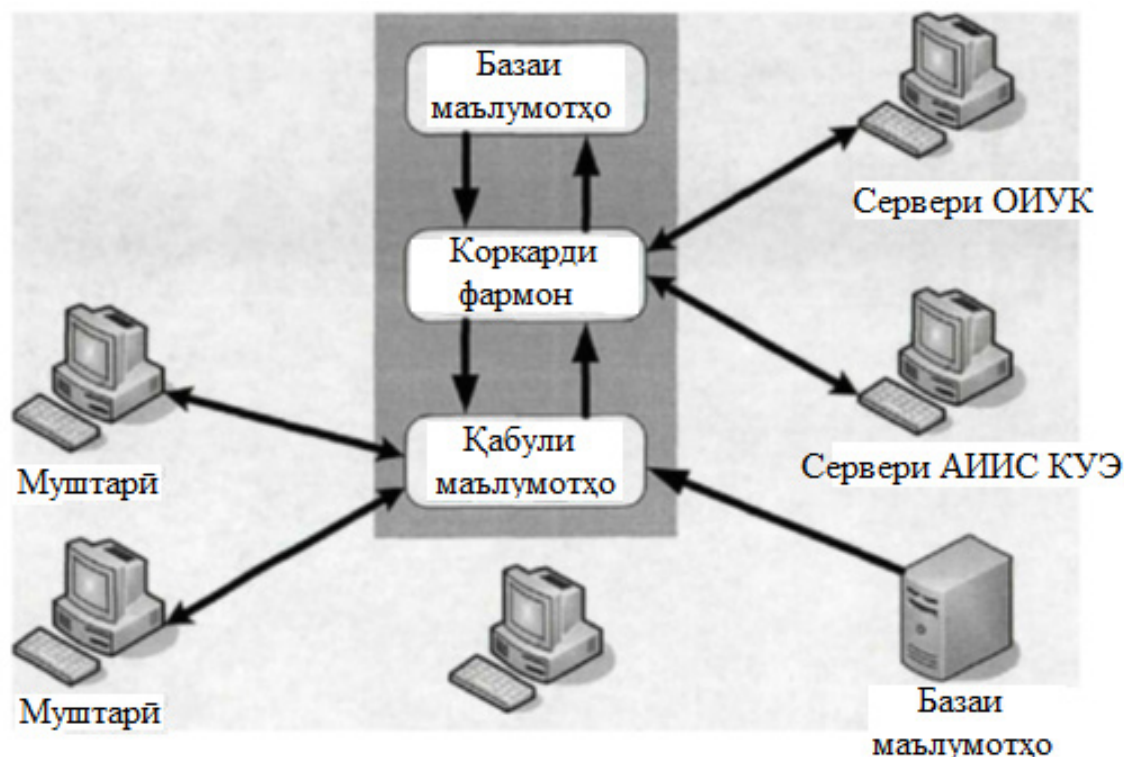
Барои иҷрои вазифаҳои амалиёти технологияи комплекси ҳисоби талафоти нерӯи барқ, инчунин дурӯстии рақамҳои телеченкунӣ ва вақти табдил додани онҳо ва ба истеъмолкунанда ғирисодани хабари зарӯиро санҷидан лозим аст.

Ҳамзамон, агар ОИУК аз рӯи сохтори “мизоч-сервер” амалӣ карда шавад, пас барои дастрасии ғаврӣ ба маълумот дар вақти воқеӣ барои ҳар як истеъмолкунанда метавон бо сервери замилавии ОИУК ва аз он ғирифтани иттилооти зарӯрӣ алоқаи мустақим пайдо кард» [1]. Барои таъмини чунин дастрасӣ бақайдғирии истеъмолкунанда дар сервер ҳатмист.

«Ин вариантро барои муттаҳид кардани комплекси ҳисобкунии талафоти нерӯи барқ бо ОИУК ва барои муттаҳид кардани комплекс бо АИИС КУЭ барои ғирифтани маълумот дар бораи нерӯи барқӣ ҷаъол ва ғайриҷаъол тавассути ҳар як элементи шабака, инчунин бо низоми автоматизатсияшудаи ширкатҳои ғурӯши барқ ба мақсади қабули иттилоот аз истеъмолкунандаи барқ метавон истифода бурд» [1].

Дар расми 2 нақшаи таъмини техникаи низоми мониторинги талафоти нерӯи барқ нишон дода шудааст.

Бо мақсади он ки низоми талафоти нерӯи барқ амалӣ ғардад, таносуби низоми истеъмолкунандаи нерӯи барқ ва элементҳои дахлдори бадалии шабакаи барқиро бо роҳи “РЭС – зеристгоҳи асосӣ – ҳатти 6 – 10 кВ, зеристгоҳи трансформаторӣ, ҳатти 0,4 кВ” таъмин кардан лозим аст. Бинобар ин, дар муқоиса бо сурӯғаи почтавии истеъмолкунандагон, ки дар ширкатҳои ғурӯши барқ мавҷуд аст, низоми суроғавии электирикии истеъмолкунандагонро таъсис додан лозим аст. Ғайр аз ин, комплекси ҳисоббарори маълумот дар бораи таъмин ё истеъмоли нерӯи барқ ва ахбороти метрологии ҳисобкунакҳо, трансформаторҳои ченкунандаи ҷараён ва шиддат маълумот лозим аст.

Расми 2. Нақшаи таъмини техникии низоми мониторинги талафоти нерӯи барқ.

Натиҷаи ҷорӣ намудани корҳо дар самти таҳлил ва кам кардани талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳои барқ асосан аз таъмини барномавие, ки барои ҳисоб ва ташкили ҷорабиниҳо оиди кам кардани талафоти нерӯи барқ истифода мешаванд, вобаста аст.

Зарӯрати такмил додани таъмини барнома барои ҳисобҳо, таҳияи ҷораҳо оид ба кам кардани талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳои барқӣ сабаб мешаванд:

1) Хусусиятҳои асосии барномаҳои функционалӣ такмили мавҷудаи илмию методиро дар соҳаи ҳисобҳо ва кам кардани талафоти нерӯи барқ дурӯст таъмин намеkunанд.

2) Азбаски тақсимои мушаххаси соҳаи энергетика ба ташкилотҳои алоҳида вучуд дорад, зарӯр аст, ки воситаҳои барномавиرو ба хусусиятҳои кор ва вазифаҳои ташкилотҳои фурӯши барқ, назоратчиёни тичоратии ҳисобкунакҳо, ширкатҳои таъминоти коммуналӣ ва ҳамгирии таъмини барномавие, ки ин ташкилотҳо истифода мебаранд, талаб кунанд.

3) Воситаҳои барномавӣ барои муҳокимаи масъалаҳо дар шабакаҳои барқии пӯшида ва кӯшода алоҳида такмил дода шуданд, аммо онҳоро якҷоя кардан лозим аст, зеро инро моҳияти ҷисмонии вазифаҳои иҷрошуда талаб мекунад.

Яке аз ташкилотҳои ФҶСК «ШТБ» дар ш. Бохтарро гирем.

Ташкилоти шабакавии ФҶСК «ШТБ» дар ш. Бохтар барои интиқоли нерӯи барқ тавассути шабакаҳои худӣ ва иҷоравӣ (10; 6; 0,4 кВ) хидмат мерасонад.

Ба шабакаҳои электрикии филиал инҳо дохил мешаванд:

- зеристгоҳҳои барқӣ 6-10 / 0,4 кВ - 474 адад.
- Хатҳои кабелӣ 6-10 кВ - 104,483 км.
- Хатҳои кабелӣ 0,4 кВ - 51,890 км.
- Хати ҳавоии 6 кВ - 61,868 км.
- Хати ҳавоии 10 кВ - 112,523 км.
- Хатҳои ҳавоии 0,4 кВ - 140,025 км.
- Нуқтаҳои тақсимои 6-10 кВ 3 адад.

Талафоти умумии солонаи энергияи ғаёл дар хатҳои кабелӣ ва ҳавоии 0,4/6/10 кВ бо арзиши табиӣ тақрибан 23,6 % - ро ташкил медиҳад.

Низоми баҳисобгирии истеъмоли нерӯи барқ бесамар аст. Зарӯр аст, ки баҳисобгирии

инфиродин (дар сарҳади мансубияти тавозун) истеъмоли нерӯи барқ аз ҷониби истеъмолкунандагони асосӣ бо истифода аз ҳисобкунакҳои электронӣ муқаррар карда шавад.

Истифодаи самараноки ҳисобкунакҳои электронӣ ба шумо имкон медиҳад, ки ҷадвали сарфи энергия ва тавоноро вобаста ба ҳарорати ҳаво ва эҳтиёҷоти технологӣ идора кунед. Чунин идоракунии хароҷоти харида талафоти нерӯи барқро аз ҳисоби тақсимои бори барқӣ ва назорати идоракунии қиматҳои иқтидорҳои эълоншуда ва воқеӣ 3-5% кам мекунад.

Дар ҷадвали 1 қабули талафот ва таъминоти самараноки нерӯи барқ аз ҷониби ФҶСК «ШТБ» дар ш. Бохтар барои солҳои 2021-2022 оварда шудааст.

Ҷадвали 1. Қабули талафот ва рухсати ғоиданоки нерӯи барқ дар шабака.

Сол	Талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳо (воқеӣ), кВт·ст	Талафоти нерӯи барқ		Талафоти эҳтиёҷоти худӣ, кВт·ст	Талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳо (нормативӣ), кВт·ст
		%	кВт·ст		
2021	259691371	27,4	71148899	1747499	186794972
2022	260586238	23,6	61497884	1492803	197595551

Талафоти нерӯи барқ, ки дар ҷадвали 1 оварда шудааст ва ба шиддати паст (0,4 кВ) алоқа дорад, амалан аз ҳама бештар қимати ададӣ (нисбат ба ШБ ва ШМ) дорад. Талафот дар шабакаҳои шиддати пастпаст бо ҳисоби миёна қариб 61 ғоизи таъминоти ғоиданоки нерӯи барқро ташкил медиҳад. Таъмини муфиди нерӯи барқ дар шабакаҳои пастшиддати 0,4 кВ низ дар муқоиса бо ШБ ва ШМ аҳамияти калон дорад. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки:

- дар аксари муштариён ҳисобкунакҳои барқ насб карда нашудаанд ё мӯҳр баста нашудаанд;
- нодурӯст баровардани ҳисоби нишондоди тавоноӣ дар ҳисобгиракҳои барқӣ;
- Нақшаи барқтаъминкунии дохилии истеъмолкунандаҳо бо мақсади дуздидани нерӯи барқ нодурӯст кор мекунад (ноқилҳои пинхоншуда метавонанд бошанд);
- усулҳои гуногуни ҳисоб кардани нишондиҳандаҳои ҳисобкунак ба кор бурда мешаванд ё дар қвитансия миқдори нерӯи барқи сарфшуда нодурӯст навишта мешавад.

Дар ҷадвали 2 талафоти воқеӣ ва меъёрии нерӯи барқ барои ФҶСК «ШАТ» дар ш. Бохтар барои солҳои 2021-2022 оварда шудааст.

Ҷадвали 2. Талафоти воқеӣ ва нормативии нерӯи барқ дар соли 2021-2022.

Сол	Талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳо (воқеӣ), кВт·ст	Талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳо (нормативӣ), кВт·ст
2021	259691371	186794972
2022	260586238	197595551

Дар базаи соли 2021 талафоти технологияи корхона 260586238 кВт/соатро ташкил дод. Дар натиҷаи ба амал баровардани системам баҳисобгирии нерӯи барқ дар бозори нерӯи барқ дар «ШАТ» дар ш. Бохтар кам кардани талафи нерӯи барқ пешбинӣ карда шудааст. Мақсад ва вазифаҳои асосии рушди системаҳои ҳисобкунӣ аз инҳо иборатанд: пешгирӣ кардан аз камшумори ҳисобкунӣ, дуздии нерӯи барқ ва насби системаҳои ҳисобкунӣ бо синфи баландтар барои иваз кардани ҳисобгиракҳои индуксионии кӯҳна. Ин имкон медиҳад, ки талафи нерӯи барқ 15—20 ғоиз кам шуда, захираи ғоиданоки нерӯи барқ зиёд шавад. Рушди системаи баҳисобгирӣ бояд давра ба давра амалӣ карда шавад. Тадриҷан ҷорӣ намудани базаи ҳозиразамони техникӣ муҳлати кӯтоҳ медиҳад бозпардохти таҷҳизотро таъмин карда, барои минбаъд ҷорӣ намудани системаҳои

ҳозиразамони ҳисоби хочагӣ харидани таҷҳизот имконият медиҳад. Дар натиҷа сарфаи нерӯи барқ ҳам дар шакли натуралӣ ва ҳам пулӣ ифодакунанда дар самти кам кардани талафот, мувофиқи тарифи қорӣ барои хариди нерӯи барқ ва талафоти технологӣ бо ҳазор кВт/соат ба қайд гирифта мешавад.

Таъмини ғойданок ба ҳисоби миёна дар соли 2022 197595551 кВт/соатро ташкил медиҳад, ки 70 ғойзи ҳаҷми умумии интиқоли нерӯи барқро ба шабака ташкил медиҳад. Парки ҷенкунии таҷҳизотҳо зиёда аз 80 ғойзи истеъмолкунандагон (шахсони воқеӣ) зиёда аз 10 сол боз нав карда нашудааст. Ҷун қоида, инҳо асбобҳои аз ҷиҳати техникӣ фарсуда ва кӯҳнашудаи ҳисобкунакҳои индуксионӣ мебошанд, ки ба талаботи техникӣ ҷавобгӯ нестанд. Ҷенкуниҳое, ки онҳо анҷом додаанд, ҳатогӣ доранд, ки аз ҳадди ҷоизӣ зиёданд. Бо дарназардошти он, ки дар дохили хонаҳо дастгоҳҳои зиёде насб карда шудаанд, намоёндагони созмонҳои шабакавӣ барои ҳисоб кардани ҳаҷми барқи ба ин тоифаи истеъмолкунандагон интиқолёфта нишондодҳоро гирифта наметавонанд.

Ҷамъоварии автоматиӣ маълумотҳо аз ҳисобкунакҳо бояд бо истифода аз ҷаҳор УСПД бо модеми дарунсохт ва бо интиқоли минбаъда тавассути канал ба сатҳи ИВК анҷом дода мешавад. Дар сурати аз қор баромадани УСПД, ҷамъоварии маълумотҳо тавассути хонандаи мобилӣ (бе ворид шудан ба истеъмолкунанда) анҷом дода мешавад. Арзиши тахминии як УСПД 7-8 ҳазор сомон аст.

Системаи баҳисобгирии нерӯи барқ барои истеъмолкунандагоне, ки ба шабакаи 0,4 кВ пайвастанд, аз комплексҳои иттилоотӣ-ҷенкунӣ, ки бо воситаҳои интиқоли маълумот мучахҳаз шудаанд, ташкил карда мешавад.

Адабиётҳои истифодашуда

1. Сергеев, А. Интеллектуальные электронные приборы. Реализация политики энергосбережения // Информ.-аналит. ж-л «Промышленно- строительное обозрение». 2002. № 11.
2. КАБІНЕТ МІШТРІВ УКРАЇНИ. Постанова, Правила в!д 26.07.1999 № 1357. Правила пользования электрической энергии.
3. Шабад М.А. Стратегия автоматизации распределительных сетей в России и США и ее экономические обоснования [Текст]// Энергетик. 2002. №3. С. 23 - 24.

Дар мақолаи мазкур оид ба низоми мониторинги талафоти нерӯи барқ маълумот дода шудааст. Аз сабаббе, ки талафоти нерӯи барқ аз меъёри муқаррарӣ зиёд мебошад, қори ташиклоти ғуруши барқро ҳангоми назорат душвор мекунад. Барои таъмини мониторинги талафоти нерӯи барқ системаҳои самарабахше, ки дар ташиклотҳои ғуруши барқ қор мекунад, метавонанд АСДУ ва АИИС КУЭ амал кунанд. Камбудии талафоти нерӯи барқ шабакаҳои тақсимои барқи ш. Бохтар мушоҳида карда мешавад. Ҳамин тавр ин системаҳои автоматонӣ барои кам кардани талафоти нерӯи барқ дар ФҶСК «ШТБ» дар ш. Бохтар ба нақша гирифта шудааст.

Калимаҳои калидӣ: *Мониторинги талафоти нерӯи барқ, шабакаҳои барқӣ, низоми идоракунии талафот бо АСДУ ва АИИС КУЭ.*

В этой статье представлена информация о системе мониторинга потери электроэнергии. В связи с тем, что потери электроэнергии больше нормы, это затрудняет контроль работы электросбытовой организации. Для обеспечения контроля потерь электроэнергии эффективные системы, действующие в электросбытовых организациях, могут быть реализованы АСДУ и АИИС КУЭ. Проблема потери электроэнергии наблюдается в распределительных сетях г. Бохтаре. Таким образом, данные системы автоматизации планируется снизить потери электроэнергии в ФОАО «РЭС» в г. Бохтаре.

Ключевые слова: *мониторинг потерь электроэнергии, электросетей, система управления потерями с АСДУ и АИИС КУЭ.*

This article provides information on the power loss monitoring system. Due to the fact that the loss of electricity is more than the norm, this makes it difficult to control the work of the electricity sales

organization. To ensure the control of electricity losses, effective systems operating in power supply organizations can be implemented by ASDU and AIIS KUE. The problem of power loss is observed in the distribution networks of the city of Bokhtar. Thus, these automation systems are planned to reduce the loss of electricity in the BOJSC «EDN» in the city of Bokhtar.

Keywords: *monitoring of losses of electricity, power networks, loss management system with ASDU and AIIS KUE.*

УДК 334.012

ПЕРСПЕКТИВЫ, ПУТИ РАЗВИТИЯ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО УЛУЧШЕНИЮ СФЕРЫ ТУРИЗМА ГБАО

Азизбекова Л.О.

Хорогский государственный университет имени М.Назаршоева

Туризм, как самая быстроразвивающаяся отрасль не только европейской, но и мировой экономики, считается одним из феноменов нынешнего столетия. Выручка от международного туризма по всему миру на 2018 год составил 1 миллиард 30 миллионов долларов. Подсчитанная Всемирной Организацией по Туризму ООН (UNWTO) выручка Таджикистана, как члена этой организации, с декабря 2018 года, составляет около 3 миллионов долларов США, что в процентном соотношении составляет всего 0,34% от мировой доли рынка туризма [5; 6с].

С туристической точки зрения Горно-Бадахшанская Автономная Область или, как её еще называют, Памир, является уникальным местом. Первозданная природа и великолепный горный массив делают Памир одним из привлекательнейших мест для многих видов туризма, в том числе эко - туризма, альпинизма, рафтинга, сельского туризма, интерохоты и прочее[2; 23].

Памир уникален своей историей, легендами, многими историческими достопримечательностями. Крепости, мазары, наскальные рисунки (петроглифы) древних народов и священные места дополняют колорит таинственности и культурного наследия, которое интересно для многих туристов, посещающих Памир. Помимо этого, культура и традиции жителей данного региона также являются уникальным продуктом туристической отрасли.

Ежегодно Памир посещает множество туристов, но нынешнее состояние и отношение к туризму, как к второстепенной отрасли экономики, оставляет ГБАО далеко позади других регионов Таджикистана.

Для развития сферы туризма необходимо, чтобы отношение общества в целом, и конкретных институтов, непосредственно вовлеченных и ответственных за развитие туризма, как на региональном, так и на национальном уровнях, должно быть для туриста ориентированным. Это означает, что основной акцент при развитии сферы туризма должен быть сделан на комфорте туриста, от момента его въезда в ГБАО и до выезда. Если консолидировать все ресурсы и возможности существующих общественных институтов на эти цели, туризм имеет все шансы стать одной из приоритетных отраслей, приносящих весомый вклад в бюджет ГБАО.

С целью выявления абсолютных и сравнительных преимуществ ГБАО, необходимо проанализировать ГБАО, как продукт для туризма, как любую другую сферу экономики. Сравнивая все ресурсы, которыми обладает Памир, можно отметить следующие пункты, как преимущественные:

Во-первых, это природа Памира. Экологически чистый уголок природы, несомненно, обладает своими преимуществами по сравнению с другими странами. Культурное и

этнографическое наследие имеет ряд преимуществ для любителей экзотики. Другим немаловажным преимуществом является сам бренд «Памир». Благодаря многим ученым дореволюционного и советского периода, Памир стал известен всему миру. Некоторые советские географы предлагали называть Памиром только восточную часть его советской территории, которую чаще называют Восточным Памиром. Но после того, как территория Памира была точнее закартирована, подпись «Памир» легла на географических картах, отображая территорию нынешнего ГБАО. Памир почти во всем мире воспринимают как высокогорье и место для покорения туристами и альпинистами. Так что, такое восприятие также пользуется преимуществами при продвижении Памира как место для экстремального вида туризма и испытания своих человеческих возможностей.

Другим перспективным и актуальным для ГБАО является Туризм, основанный на сообществах. ТОС означает поддержку продуктов, услуг, знаний и деятельности местных сообществ, предлагаемых местным населением. ТОС - это практика предоставления экономичных туристских услуг естественного происхождения при использовании местного размещения, пищи, музыки, искусства, сувениров и традиций. Это превосходный и ценный туристский опыт, поддерживающий рациональное и устойчивое развитие. Помимо этого, данный вид туризма дает путешественникам возможность настоящего проживания в домах, селах и местах историко-культурного наследия, притом, что весь полученный доход остается непосредственно в принимающих семьях.

ТОС сталкивается с двумя основными трудностями:

- поскольку многие предприятия туризма, основанного на сообществах, находятся в отдаленных деревнях, многие сервис-провайдеры ТОС не способны проводить маркетинговые исследования или стратегическое планирование.

- а также не имеют финансовых средств для осуществления таких мероприятий.

Так как природно-климатические условия и ландшафт Памира благоприятен для экстремального рафтинга, то для туристов-водников со всего мира можно организовать в горных реках Памира экстремальный туризм, но надо обустраивать базовые лагеря для рафтингистов. Такие лагеря можно организовать в Бартанге, долине Шохдара, Гунте и Мургабе. Благо уже многие предлагают такого рода туристические продукты. Например, Мургабская Экологическая Туристическая Ассоциация раньше предлагала такого рода услуги. Следует изучить опыт этой организации и при незначительных инвестициях данный вид туризма можно спокойно и легко организовать и в других местах.

На сегодняшний день экотуризм является оплотом развития туристической отрасли в ГБАО. С учетом слабого развития инфраструктуры области, сюда приезжают, в основном, те туристы, которые менее притязательны к сервису. Часто они предпочитают трекинги, автотуры, велотуры маленькими специализированными группами. Или же это туристы – индивидуалы, всегда являющиеся новаторами приключенческого и кругосветного туризма.

Для дальнейшего развития экотуризма, как одного из направлений туризма, обладающий потенциалом для развития, в кратчайшие сроки необходимо:

- повышать качество услуг предприятий общественного питания, гостиниц, гостевых домов по всей области;
- организовать дополнительные туры, в частности, фототуры в Национальном парке с возможностью фотографирования диких животных, туры на территории Сарезского озера;
- рассмотреть возможность организации охоты и рыбалки на распространенные виды животных и рыб;
- организовать по всем районам области Информационный Центр для туристов.

Сам горный массив Памира располагает к тому, чтобы здесь развивался альпинизм.

Ежегодно в сезон (Июль - Август) сюда съезжаются сотни альпинистов из разных стран для восхождения на красивейшие вершины Центрального Памира - Пик Коммунизма и Пик Евгении Корженевской. Восхождение на эти пики совершаются в основном с Джирагталского района РТ. [2; 65с]. К сожалению, для организации туров для альпинистов в нашей области организованы недостаточные условия для приема и обслуживания целевой аудитории данного рода туризма. Первое правило, которым руководствуются организаторы при разработке маршрута - это безопасность. Группу должны сопровождать профессиональные альпинисты, при использовании только высококлассного сертифицированного снаряжения и современного навигационного оборудования. Всё это гарантирует максимально возможный уровень безопасности альпинистов, что является самой важной частью организации такого рода туров.

Туризм по ГБАО имеет все шансы для того, чтобы стать одной из приоритетных отраслей развития. Судя по прогнозам темпы роста международных туристов во всем мире превысят 1 млрд. в 2020 году и достигнет 1,8 млрд. к 2030 году.[2;25с].

Исходя из этого необходимо принимать эти данные во внимание для улучшения условий приема туристов. Таким образом предлагаются следующие предложения по развитию туристической отрасли по ГБАО:

- улучшение работы Координационного Совета по развитию сферы туризма по ГБАО. Необходимо, расширить состав Совета, с учетом того, чтобы туда входили представители из Общественных Организаций и туристических компаний.
- рассмотреть возможность введения изменений и дополнений в правовую и нормативную базу регулирующую сферу туризма, как по Республике, так и по ГБАО.
- расширение штата сотрудников Управления по развитию туризму ГБАО, ответственный за сферу туризм.
- открытие по всем районам области Информационных Центров для туристов на базе Управления по развитию туризма ГБАО.
- работать над повышением осведомленности населения о туризме и туристах посредством СМИ.
- организация или создание бюро находок для туристов. Как известно, развитие туризма основывается на репутации. Следовательно, если турист что-то теряет или забывает где-то, то должно быть место, куда можно было бы, потом сдать свою находку.
- повысить уровень знания английского языка медицинских работников, персонала сервис - провайдеров посредством краткосрочных курсов и обмена опыта на месте и в зарубежных странах.
- создание сборника на иностранных языках о правилах и законах, действующих на территории Таджикистана.
- по причине того, что существует проблема с регистрацией гостевых домов с физических лиц на юридические лица, необходимо внести дополнения в нормативно правовые документы или законы об определении гостиниц и гостевых домов. Или же, Налоговым органам совместно с МИОГВ ГБАО в таких труднодоступных и отдаленных местах, как Мургабский район, рассмотреть возможность разрешения организации гостевых домов без регистрации предпринимательской деятельности (без получения патента, свидетельства или организации юридического лица), в соответствии с гражданским Кодексом, согласно которому, владельцу разрешается сдавать комнату в аренду, при оплате в государственный бюджет подоходного налога от суммы арендной платы.
- подготовка квалифицированных кадров для объектов общественного питания

(ресторанов, кафе) и гостиниц. Речь идет о поварах и администраторах, непосредственно контактирующих с клиентами и туристами. Поэтому, проведение 2-3-х дневных тренингов по таким темам как: Этика делового общения и применение гостеприимных традиций на практике, являются необходимыми для ответственных лиц.

Президент страны, Лидер Нации, уважаемый Эмомали Рахмон призвал развивать туризм в Таджикистане:»В Таджикистане должна развиваться сфера туризма во всех имеющихся направлениях, в частности: горный, лечебный и охота. И, как отметил президент страны Эмомали Рахмон, Таджикистан должен использовать все свои возможности, чтобы довести уровень обслуживания и сервис нашего туризма до мирового уровня. В ближайшем будущем эта отрасль может составить 5% от ВВП. Есть и другие причины, по которым нужно развивать туризм, во-первых, это поднимет авторитет Таджикистана в глазах мирового сообщества, привлечет внутренние и внешние инвестиции, что в свою очередь способствует увеличению объема выпускаемой отечественной продукции, которой, в основном, и пользуются туристы»[3;12].

ЛИТЕРАТУРА

1. Бобозода А.О. - Возможности для развития туризма и привлечения туристов в Республику Таджикистан / О.А. Бобозода, Л.И. Алиева // Послание Таджикского национального университета №2/9, Душанбе-2018 с.
2. Ҳисоботи солонаи шуъбаи рушди сайёҳии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон барои соли 2022.
3. Рафти иҷрои Нақшаи Консепсияи чорабиниҳои амалисозии сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030
4. Нақшаи чорабиниҳо оид ба амалишавии Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2022”
5. UNCTAD, New York and Geneva. Investment Guide to the Silk Road, [UN Conference on Trade and Development] (Geneva: UNCTAD 2019).

ПЕРСПЕКТИВЫ, ПУТИ РАЗВИТИЯ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО УЛУЧШЕНИЮ СФЕРЫ ТУРИЗМА ГБАО

В статье предоставлена информация о перспективных направлениях сферы туризма, возможностях развития туризма в ГБАО, пути улучшения и предложения для компетентных органов и ведомств в туристических направлениях. Также приводятся примеры существующих проблем, оказывающих негативное влияние на развитие туристической отрасли области.

Ключевые слова: туризм, услуги, инфраструктура, развития, экотуризм, сфера, сервис и тд.

Сведения об авторах: Азизбекова Латофат-ассистент кафедры менеджмента и маркетинга ХоГУ, Тел: (+992936023382), latofat6386@mail.ru,

ИМКОНИЯТҲО, РОҲҲОИ РУШД ВА ТАВСИЯҲО ОИДИ БЕҲТАР НАМУДАНИ ВАЗЪИ СОҲАИ САЙЁҲИИ ВМКБ

Дар мақола ахборот оид ба соҳаи сайёҳӣ, имкониятҳои рушди соҳаи сайёҳӣ дар ВМКБ, роҳҳои беҳтар намудани туризми вилоят ва пешниҳодот ба мақомотҳои дахлдори соҳаи туризм оварда шудаанд. Инчунини дигар мушкилотҳои мавҷудаи ин соҳа, ки ба рушди соҳаи сайёҳии вилоят таъсири манфӣ мерасонанд, баррасӣ шудаанд.

Возаҳои калидӣ: сайёҳӣ,, хизматрасонӣ, инфрасохтор, рушд, экотуризм, соҳа, меҳмонхона ва ғ.

Маълумот дар бораи муаллифон: Азизбекова Латофат-ассистенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги факултети иқтисоди Донишгоҳи давлатии Хоруг ба номи М. Назаршоев, Тел: (+992936023382), latofat6386@mail.ru

PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT AND RECOMMENDATION ON IMPROVEMENT TOURISM SECTOR OF GBAO

This article provides an information about tourism sector, opportunities of the development of tourism sector in GBAO, main types of tourism service. Also this article provides an information about the challenges of tourism development that influence to the tourism sector in GBAO.

Key words: *Tourist, services, infrastructure, development, ecotourism, sphere, hotels and c.t.*

Information about the authors: Azizbekova Latofat- teacher of economic faculty management and marketing department, Tel:(+992936023382), latofat6386@mail.ru

РЕГУЛИРОВАНИЕ МУЛЬТИПЛИКАЦИОННОГО ЭФФЕКТА ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Азизбекова Л.

Мультипликационным эффектом (от лат. multiplication – умножение), т.е. эффектом умножения, при котором относительно меньший прирост расходных сумм дает относительно больший прирост валового национального продукта (ВНП) [1, с. 521].

В настоящий момент в бизнес-кругах активно обсуждается распоряжение Правительства Республики Таджикистан «О разработке концепции программы цифровой экономики Таджикистана», предполагающее «развитие цифровых технологий и их использование в различных секторах экономики, распространение использования информационных технологий в социально-экономической сфере, государственном управлении и бизнесе». В этой связи возникает вопрос, готовы ли работники компаний различных сфер к новым требованиям времени. Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан (далее-Концепция) разработана на основе Послания Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона «О направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан» от 26 декабря 2018 года и в соответствии с постановлением Республики Таджикистан от 31 января 2019 года, №39 «Об итогах социально-экономического развития Республики Таджикистан в 2018 году и задачах на 2019 год».

Концепция основывается на Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года и представляет собой общее видение использования современных цифровых технологий в целях достижения высшей цели долгосрочного развития Таджикистана, а именно повышения уровня жизни населения страны, значительного снижения бедности, а также достижение приоритетных целей экономического развития республики, таких как обеспечение энергетической независимости и продовольственной безопасности, выход страны из коммуникационного тупика и превращения ее в транзитную, ускоренную индустриализацию страны и создание новых рабочих мест. Повсеместное внедрение цифровых технологий, в том числе «прорывных» технологий должно стать основой обеспечения устойчивого экономического развития и роста международной конкурентоспособности страны. Цифровизация экономики позволит создать новую модель экономического роста, привлечь международные инвестиции, усилить экспортную ориентацию и в то же время удовлетворить внутренний спрос путем промышленного производства импортозамещающего товара. Концепция направлена на получение цифровых дивидендов в таких критически важных для национального развития вопросах, как создание новых рабочих мест, рост валового внутреннего продукта (далее-ВВП), трансформация сферы услуг и повышение качества жизни населения.

По мнению отечественных специалистов электронные услуги позволяли, чтобы

хозяйственная деятельность положительно развивалась [2, с. 36]. Многие зарубежные и отечественные исследователи отождествляют цифровую экономику с такими понятиями, как информационная экономика, экономика знаний, креативная экономика, интернет-экономика, сетевая экономика, электронная экономика, новая экономика, локально-вербальная и пр. Данные термины в основном используются как синонимы для обозначения новых феноменов в постиндустриальной экономике.

Цифровая экономика трактуется как результат трансформационных эффектов новых технологий в сфере коммуникации и информации, которые сказываются на всех секторах экономики и социальной деятельности. Всемирной глобализацией и присоединением во Всемирной торговой организации (ВТО) доминирует мировое распределение производственных сил появится возможность изучать управления современную экономику [3, с. 48].

Внимание к цифровой экономике обусловлено тем, что информационные технологии приобретают все большую важность в экономическом развитии всех стран мира. Применение цифровых технологий для реализации товаров и услуг, оказания государственных услуг, образования граждан позволит всему обществу приобрести так называемые цифровые дивиденды, под которыми понимается рост национального благосостояния, материальная прибыль.

В соответствии с этим цифровая экономика рассматривается как хозяйственная деятельность, где ключевым фактором становятся данные в цифровом виде, обработка больших объемов и использование результатов традиционными формами хозяйствования, эффективность различных видов производства, технологий, оборудования, хранения, продажи, доставки товаров и услуг.

Формирование цифровой экономики характеризуется усилением значения информационных и цифровых средств в общественной и финансовой жизни. Сегодня смело можно сказать о том, что цифровизация уже повсеместная реальность и примеры применения цифровых технологий различны [4, с. 24]. Наиболее продвинутыми становятся компании, использующие цифровую экономику в медийной, розничной и банковской сфере. Как доказывают исследования, необходимо создание инфраструктуры, институциональной среды, развитие цифровой культуры, кадрового потенциала. Для полноценного взаимодействия все субъекты и объекты экономики должны обрести значительную цифровую составляющую, за счет которой существенно улучшаются его потребительские свойства и безопасность, составляющие более половины его стоимости. Со временем значительная часть стоимости большинства товаров и услуг будет определяться такой компонентой.

Подобные товары призваны существенно улучшать их основные свойства либо способствовать появлению новых.

В развитие экономики страны и перехода на цифровую экономику расширяется масштабы деятельности государства и усиливается её роль в экономической сфере. Поэтому рыночное саморегулирование в смешанной экономике и, особенно в цифровой экономике дополняется регулированием общественного производства со стороны государства. Естественно, такое регулирование отличается от государственного управления в централизованной экономике [1, с. 511].

Литература

1. Лиман И. А. , Черкашов Е. М. Общая экономическая теория: учебное пособие. 3-е изд., доп. и перераб. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2012. 668 с.
2. Мавлоназаров С. , Одинаев Р., Шерхон И. Иқтисоди рақамӣ. Душанбе, ҚДММ “Нӯшобод”, 2022. 255 с.

3. Обидов Ф. С. Нақши иқтисодии захиравӣ-табиӣ дар рушди равободии хоҷагии ҳамагонӣ: назария ва амалия – Душанбе: “Ирфон” 2010, 228 с.
4. Умаров Х. Исследовательский доклад “Таджикская трудовая миграция в условиях глобального финансового кризиса: причины и последствия”. Душанбе. Издатель: Председательство Международной Организации по Миграции, 2010 г. 56 с.

РЕГУЛИРОВАНИЕ МУЛЬТИПЛИКАЦИОННОГО ЭФФЕКТА ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье широко использовался метод логического анализа. Это представляется важным, поскольку не все мнения по поводу цифровой экономики сходятся в одно. По этой причине могут возникать логические несовпадения в определениях разных направлений по-разному, так как определения сформулированы по-разному, но отражают одни и те же явления. В этих случаях автор прибегал к логической интерпретации появившихся противоречий в определениях цифровой экономики.

Ключевые слова: мультипликационный эффект, цифровая экономика, концепция, регулирование, смешанная экономика.

Дар мақола тарзи мантиқии таҳлил васеъ истифода бурда шудааст. Ин муҳим арзёбӣ мешавад, зеро на ҳамаи ақидаҳо оид ба иқтисоди рақамӣ ба ягонагӣ наздик мешаванд. Аз ин сабаб ҳамаҷоя нашудани мазмунӣ мантиқии таърифҳои самтҳои гуногун ҳар хела дучор шудан имконият дорад, ки ҳамагон як ҳодисаҳоро инъикос менамоянд. Дар ин мавридҳо муаллиф ба шарҳдиҳии мантиқӣ дар баҳамзидиятҳои пайдошудаи таърифҳои иқтисоди рақамӣ таъия менамояд.

Калидвожаҳо: самараи мултипликатсионӣ, иқтисоди рақамӣ, консепсия, баътанзимдарорӣ, иқтисоди омехта.

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА СПРОС И ПРЕДЛОЖЕНИЕ НА РЫНКЕ ТРУДА

Азизова Г.М.

Хорогский государственный университет имени М.Назаршоева

В современных условиях рынок труда является одним из показателей, по состоянию которого можно судить о благополучии, стабильности, эффективности преобразований и развития страны, региона, города. Для развития национальной экономики необходимо наличие незадействованных и неосвоенных ресурсов. К ним относятся и трудовые ресурсы. Развитие экономики может происходить при наличии свободных трудовых ресурсов. Если на развитие может полностью прекратиться или будет иметь медленный темп развития. Однако состояние полной занятости населения не может быть достигнуто. [2].

На рынке труда существуют следующие категории населения:

- первая группа - экономически неактивная часть населения. Эта группа не может выполнять экономических функций по некоторым причинам. Например, находящиеся в нетрудоспособном возрасте, неспособные трудиться в силу физического состояния – инвалиды. Эта группа в функционировании экономики не принимает участия, поэтому не является частью рынка труда;

- вторая группа - экономически активная часть населения. В экономической деятельности эта группа принимает активное участие. Это люди, находящиеся в трудоспособном возрасте, обладают физическими данными к осуществлению экономической деятельности [1].

Функционирование рынка труда основано на том, что население, для того чтобы вести нормальную жизнедеятельность, вынуждено продавать свой труд за вознаграждение,

которое представлено в форме оплаты труда. Здесь специфическим товаром является труд - определенная совокупность интеллектуальных, духовных, физических способностей человека, которые, в общем, представляют собой индивидуальный трудовой потенциал. С другой стороны, другая часть населения согласна оплачивать труд наемных работников. На рынке труда они являются работодателями. Конечный уровень оплаты труда определяется под воздействием множества факторов, к основным из которых относится спрос и предложение на рынке труда. Основными факторами, под влиянием которых формируется размер оплаты труда, относятся:

- возрастная и половая структура рынка труда. Большое влияние на рынок труда оказывает количество на нем людей различных возрастных и половых групп;
- уровень жизни населения;
- характер интенсивности общественного труда;
- производительность общественного труда;
- уровень социально-экономического развития национальной экономики;
- уровень научно-технического развития национальной экономики;
- географическое, природное и климатическое размещение трудовых ресурсов [1].

Спрос на рынке труда - представляет собой совокупность спроса на ресурсы труда страны при любой цене на них.

Предложение на рынке труда - это совокупное предложение ресурсов труда работников в стране при всех возможных ценах на труд.

На рынке труда спрос и предложение находятся во взаимосвязи со многими факторами. Можно выделить наиболее значимые из них. Все факторы, оказывающие воздействие на рынок труда, подразделяются на две группы: факторы, влияющие на спрос на рынке труда и факторы, влияющие на предложение.

На макро уровне на спрос труда влияют:

Экономическая ситуация, описывающая состояние экономики. В случае подъема экономики, спрос на труд растет. В случае нахождения экономики в кризисном состоянии, спрос на труд снижается. Положительная экономическая ситуация характеризуется ростом доходов субъектов экономики и соответствующим ростом спроса на разные товары, требуя увеличения их производства. При негативной экономической ситуации доходы падают, спрос на товары сокращается, следовательно, сокращается спрос на труд, растет безработица.

Возможность замещения труда капиталом. Высокая техническая оснащенность производства, его механизация и автоматизация влияют на сокращение спроса на труд. Преобладание в разнообразных отраслях хозяйства ручного и не механизированного труда, напротив, обеспечивают рост спроса на труд.

Политика государства. Если государственная политика поощряет экономический рост, то спрос на труд растет.

Социальное законодательство. Законы, предусматривающие сокращение рабочего дня, ограничение увольнений, способствуют поддержанию высокого спроса на труд. Принимая во внимание, что спрос находится в зависимости от уровня заработной платы, законы, ограничивающие заработную плату определенным минимумом, ведут к сокращению спроса на труд.

На макро уровне на предложение труда влияют:

Социальная структура населения, а именно доля в нем лиц, не имеющих собственных средств производства и существования. Учитывая, что социальная структура населения подвижна, то изменчивым является и предложение труда.

Демографическая структура населения, прежде всего та, что определяет число лиц в трудоспособном возрасте и состоянии. Здесь сильное влияние оказывают социальные

законодательство и состояние системы здравоохранения. Например, запрет труда детей и подростков, пенсионеров и женщин в некоторых отраслях препятствует предложению труда. Хорошо развитая система здравоохранения способствует сохранению трудоспособности населения и обеспечивает высокий уровень предложение труда. [3].

На микроуровне на спрос труда влияют:

- уровень заработной платы;
- возраст работника;
- количество работодателей;
- рост производства на отдельных предприятиях.

На микроуровне на предложение труда влияют:

- число квалифицированных работников;
- условия работы (статус, социальное обеспечение);
- уровень жизни работника;
- издержки, возникающие в результате смены работы;
- работа профсоюзов;
- государственное регулирование на рынке труда [3].

В современных социально-экономических условиях одной из первостепенных задач органов власти всех уровней является обеспечение целесообразной занятости населения, создание и поддержание на рынке труда равновесного спроса и предложения рабочей силы, предупреждение массовой безработицы.

Таким образом, в настоящее время на рынке труда наступает эпоха перемен. Перемены по масштабу и характеру значительно отличаются. Это зависит от многих аспектов, среди них социально-экономические и демографические.

Рынок труда - это одна из составных частей экономики, которая динамически развивается вместе с развитием общества и государства, очень тонко реагирует на изменения социально экономической формации общества, на его нравственное, научное и техническое развитие.

Чем выше и цивилизованнее рынок труда и чем ярче представлены его внутренние и международные составляющие, тем больше спрос на высокотехнологические профессии, выше уровень развития экономики и общества в целом.

Список литературы

1. Миронова М.Д., Егоров Д.А. Эмоциональная устойчивость персонала как фактор повышения качества труда в организациях сферы услуг. - 2014. - № 21. - С. 189-194.
2. Качалов Г.В. Роль человеческого капитала в становлении эффективной экономики // Креативная экономика. - 2015. - Т. 9. - № 2. - С. 149-160. - С. 149.
3. Винокуров Е.Ф., Винокурова Н.А. (2021). Предложение на рынке труда: гендерный аспект // Народонаселение. Т. 24. № 3. С. 191– 205.

ОМИЛҲОИ ТАЪСИРКУНАДАИ ТАЛАБОТ ВА ТАКЛИФОТ ДАР БОЗОРИ МЕҲНАТ

Бозори меҳнат яке аз нишондиҳандаҳоест, ки тавассути он метавон устуворӣ ва самаранокии таъғироти ҳар як минтақаро арзёбӣ кард. Дар бозори меҳнат талабот ва пешниҳод бо бисёр омилҳо алоқаманданд, ки бояд саривақт муайян карда шаванд, то таъсири манфии онҳо бартараф карда шавад ё таъсири мусбати онҳо зиёд карда шавад.

Калидвожаҳо: бозори меҳнат, омилҳои талабот, омилҳои таклифот, бекори.

Маълумотдарбораимуаллиф: Азизова Гулбиби Миликшоевна - PhD докторант курси 3, факултети иқтисод бо ихтисоси «Иқтисод», Донишгоҳи давлатии Хоруғ. Тел: (+992 501154934), E-mail: gulbibi.azizova@bk.ru

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА СПРОС И ПРЕДЛОЖЕНИЕ НА РЫНКЕ ТРУДА

Рынок труда является одним из показателей, по состоянию которого можно судить о стабильности и эффективности преобразований любого муниципального образования. На рынке труда спрос и предложение находятся во взаимосвязи со многими факторами, которые должны быть своевременно выявлены для устранения негативного их влияния, либо усиления положительного воздействия.

Ключевые слова: Рынок труда, факторы спроса, факторы предложения, безработица.

Сведения об авторе: Азизова Гулбиби Миликшоевна - PhD докторант 3 – го курса экономического факультета по специальности «Экономика», Хорогский государственный Университет. Тел: (+992 501154934), E-mail: gulbibi.azizova@bk.ru

FACTORS AFFECTING DEMAND AND SUPPLY IN THE LABOR MARKET

The labor market is one of the indicators by which one can judge the stability and effectiveness of the transformation of any municipality. In the labor market, supply and demand are interrelated with many factors that must be identified in a timely manner in order to eliminate their negative impact, or enhance their positive impact.

Key words: Labor market, demand factors, supply factors, unemployment.

Information about author: Azizova G.M. -PhD – student of economics faculty with specialization of Economics, Khorog State University. Tel: (+992 501154934), E-mail: gulbibi.azizova@bk.ru

УДК:63.3.(0)6

РУШДИ ИҚТИСОДИИ ШАҲРИ ХОРУҒ ДАР ДАВРАИ ИСТИҚЛОЛИЯТ (СОЛҲОИ 2000- 2022)

Азизмамадова М.

Донишгоҳи Давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев

Хотимаи ҷанги шарвандӣ ва ба имзо расидани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон дод, ки ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии тамоми Ҷумҳурӣ аз ҷумла шаҳри Хоруғ рӯ ба беҳбудӣ оварад. Вобаста ба таъмини шароити сулҳ ва оромӣ, дар шаҳри Хоруғ маҳз дар ин давра маблағгузорӣ барои пешрафту инкишофи шаҳр афзоиш ёфт.

Ҷунонҷӣ, дар самти иҷрои ҳадафҳои стратегии ҳукумати Тоҷикистон, кор дар иншоотҳои энергетикӣ идома ёфта, қисми муҳими онро таъмир ва азнавбарқароркунии НОБ-и шаҳри Хоруғ ташкил карда буд. Сабаб он буд, ки 5-феврали соли 2007 дар нерӯгоҳи барқии обии «Помир -1» садама рух дода, дар натиҷаи он об аз турбинаи агрегати дуюм раҳна шуда, ба ҳуҷраи муҳаррик ҷорӣ шуд. Дар натиҷа тамоми таҷҳизоти НОБ дар зерӣ об монд. Ин садама баъдтар тамоми таҷҳизоти ҳуҷраи мошинсозӣ, генераторҳо ва ҳатто мониторингҳои идоракуниро ҳам пурра хароб кард. Дар натиҷа НОБ-и «Помир-1» тамоман аз кор баромада, тамоми ҷаҳор агрегати нерӯгоҳи барқии обии «Помир-1» аз кор монд. Душвории кор дар он буд, ки аҳолии шаҳри Хоруғ чун аз ҳисоби нерӯгоҳи барқии обии Хоруғ бо барқ таъмин мешуданд, бар асари ин садама акнун аз камбарқӣ саҳт танқисӣ мекашид.

Дар солҳои истиқлолият терминали шаҳри Хоруғ, хатсайри нави Хоруғ-Мурғоб-Кулма кушода шуд, ки тавассути он ронандагону тоҷирони минтақаҳои Душанбе, Хатлон ва Ленинободро то ба сарҳади Хитой расонданд. Танҳо дар соли 2007 аз гузаргоҳи сарҳадии Кулма 12,5 ҳазор мусофир гузашта, муомилоти мол бошад беш аз 250 млн доллари ИМА-ро ташкил дод.[1,1]

Соли 2009 дар ш.Хоруғ бо ибтиқори ҳукумат форуми минтақавии «Нақши

ташкilotҳои миёнарав дар беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ дар ВМКБ» баргузор гардид. Он аз ҷониби иттиҳодияи ҷамъиятии «Маркази рушди соҳибкорӣ»-и шаҳри Хоруғ баргузор гардид. Иштирокчиён бо Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкории инфиродӣ», тартиби бақайдгирӣ дар асоси принсипи «Равзанаи ягона» муфасссал шинос шуданд. Илова бар ин, вазъи кунунии фазои соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, мушкилот ва дурнамои ин самт мавриди баррасӣ қарор гирифт. Ҳукумат бо иштироки созмонҳои ғайриҳукуматӣ ва байналмилалӣ чихати беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ дар кишвар корҳои зиёдеро анҷом дод. Аз ҷумла ривоч додани фаъолияти минтақаҳои озод ва ҳамкорӣ бо давлатҳои ҳамсоя аз проблемаҳои асосии ин самт доништа шуд.

Дар баробари дигар соҳаҳо, дар солҳои 2000 дар шаҳри Хоруғ инчунин корхонаҳои нашриётӣ ба монанди ҶДММ «Логос», ҶДММ «Хушкор» ва Иттиҳодияи матбаҳои вилоятӣ бо ибтикори ҳукумати кишвар ба кор андохта шуданд.

Оиди ҳаҷми маблағгузориҳои ҳукуматӣ онро бояд гуфт, ки танҳо дар соли 2009 ҳаҷми маблағгузориҳо барои таъмири азнавсозии иншоотҳои шаҳри Хоруғ ду баробар афзуд. Масалан дар ин давра барои таъмири беморхонаи вилоятӣ – 712, 6 ҳазор сомонӣ, барои азнавсозии Кохи ҷавонон 2 миллиону 677, 8 ҳазор сомонӣ, барои сохтмони хобгоҳи Донишгоҳи Давлатии Хоруғ 3 миллиону 586 ҳазор сомонӣ, барои сохтмони варзишгоҳи шаҳри Хоруғ 1 миллиону 353 ҳазор сомонӣ, барои хоҷагии манзилии шаҳр 320,1 ҳазор сомонӣ масраф гардид.

Барои таъмири роҳҳои валангори солҳои 90-уми асри XX-и шаҳри Хоруғ ва афзоиши алоқаи шаҳри Хоруғ ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо барои аз нав таъмир намудани роҳҳои марказии шаҳри Хоруғ 800 ҳазор сомонӣ ҷудо карда шуд. Оиди алоқа бояд гуфт, ки ба ҳолати соли 2009 шумораи нуқтаҳои алоқа дар дохили шабакаҳои телефони шаҳрӣ ба 5391 адад расид. Солҳои 2008-2009 шумораи провайдерҳои хатти алоқаи интернетӣ то ба 4 –то расид, 9657 рақами телефони интернетӣ ба қайд гирифта шуд. [2,6]

Дар давоми солҳои истиқлолият то соли 2012 аз ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузориҳои буҷети давлатӣ танҳо барои тараққиёти шаҳри Хоруғ 253 миллион сомонӣ ҷудо карда шуда, барои ҳалли масъалаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли, сохтмони иншооту роҳҳо ва дастгирии буҷети шаҳр равона гардидааст. Танҳо дар давоми даҳ соли охир тавассути вазорату идораҳо ва Дирексияи сохтмони иншооти ҳукумати Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Хоруғ 120 иншооти гуногуни иҷтимоиву иқтисодӣ ба маблағи беш аз 175 миллион сомонӣ сохта ба истифода дода шудааст, ки 151 миллион сомонии он фақат аз ҳисоби буҷети давлатӣ мебошад. Аз ҷумла, танҳо тавассути Дирексияи сохтмони иншооти ҳукумати Дастгоҳи иҷроияи Президенти мамлакат аз соли 2007 сар карда, сохтмону азнавсозии 11 иншооти гуногуни иҷтимоиву иқтисодӣ дар шаҳри Хоруғ, аз ҷумла бинои гимназияи Президентӣ барои 640 ҷой ва хобгоҳи он, хобгоҳ барои донишҷуёну устодони Донишгоҳи шаҳри Хоруғ, азнавсозии беморхонаи марказӣ, толори варзишӣ, Кохи ҷавонон, азнавсозии театри ба номи Меҳрубон Назаров, варзишгоҳи марказии шаҳр, биноҳои прокуратураи вилоятӣ, Раёсати корҳои дохилӣ, Кумитаи вилоятӣ андоз, филиали бонкҳо, азнавсозӣ ва таъмири роҳҳо, инчунин сохтмони хонаи истиқоматӣ барои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шудаанд.[3,4]

Ин дар ҳоле буд, ки даромади умумии буҷети вилоят дар давоми солҳои 1992-2012 127 миллион сомониро ташкил карда буд ва 472 миллион сомонӣ аз ҳисоби субвенсия ба вилоят ворид гардид. Инчунин дар доираи лоиҳаи «Барқарорсозии шабакаҳои обтаъминкунии шаҳрҳо» барои барқарор кардани шабакаи обтаъминкунии шаҳри Хоруғ беш аз 18 миллион сомонӣ ҷудо карда шуд.

Дар давоми соли 2016 дар ҳудуди шаҳри Хоруғ чунин иншоотҳои калон ба монанди

театри вилоятӣ бо маблағи 352 ҳазор сомонӣ масрафи як сол, оморасозии замини маҳаллаи Теми шаҳри Хоруғ барои сохтмони ин маҳаллаи нав ба маблағи яксолаи 2 миллиону 583,2 ҳазор сомонӣ, сохтмони хонаи бисёррошён ба маблағи 21 миллиону 689 ҳазор сомонӣ, сохтмони иншоотҳои маъмурӣ барои шаҳракҳои Исмоили Сомонӣ ва Ш.Шотемури шаҳри Хоруғ ба маблағи 923,8 ҳазор сомонӣ чудо карда шуд. [4,5]

Дар самти рушди соҳаи молиявӣ нақши бонкҳои молиявӣ назаррас мебошад. Дар шаҳри Хоруғ намоёндагии ҳашт бонк – ҶСК «Ориёнбонк», ҶСК «Агроинвестбонк», ҶСК Тоҷиксодиротбонк» БДА «Амонатбонк» Бонки аввалини молиявии хурд, ФКХ «Мадина», ТКХ «Мадина ва ҳамкорон», ТКХ «Рушди Кӯҳистон» ва «Арванд» амал мекунанд, ки аҳолиро бо қарзҳои имтиёзнок таъмин мекунанд. Аз 6 миллиону 209 ҳазор сомонӣ ки соли 2018 ба мизочон ҳамчун қарз дода шуд, 5 миллиону 400 ҳазорро қарзҳои Аввалин бонки молиявии хурд ташкил доданд.[5,4] Ба ҳолати соли 2015 дар се моҳи аввал ба шаҳрвандон 13 миллион сомонӣ қарз пешниҳод гардид.

То соли 2021 дар ҳудуди вилоят то имрӯз 743 иншоот ба маблағи умумии 927 миллион сомонӣ сохта, ба истифода дода шуда, дар онҳо зиёда аз 3200 ҷойи нави корӣ ташкил гардид. Дар соли 2020 ва шаш моҳи соли 2021 аз ҳисоби бучети давлатӣ барои таъмини фаъолияти соҳаҳои мухталиф, бунёди иншооти иҷтимоӣ, таъмири азнавсозии роҳу пулҳо, қорҳои сохтмонро ободонӣ, ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва дастгирии бучети вилоят 922 миллион сомонӣ равона шудааст. Дар замони соҳибистиклолӣ дар ҳудуди вилоят 33 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи беш аз се миллиард сомонӣ ба анҷом расид. Дар доираи Барномаи рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон барои солҳои 2021 – 2025 амалисозии боз 135 лоиҳа ба маблағи умумии қариб 4,8 миллиард сомонӣ пешбинӣ гардидааст. Соли 2021 барои баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасониҳои коммуналӣ ва беҳтар намудани ҳолати беҳдоштиву обтаъминкунии аҳоли дар доираи лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ барои шаҳри Хоруғ 91 миллион сомонӣ чудо гардид. Маҷмӯи маҳсулоти минтақавии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дар солҳои охир бомаром афзоиш ёфта, ба 1,1 миллиард сомонӣ дар соли 2020 расидааст, ки нисбат ба соли 2000-ум 21 баробар ва ба ҳар як нафар аҳоли 97 баробар афзудааст.[6,2]

Дар доираи иҷрои Барномаи рушди иқтисодии шаҳри Хоруғ дар давоми солҳои 2021-2025, дар давоми солҳои 2021-2022 дар шаҳри Хоруғ 9 қорхонаи саноатӣ ба истифода дода шуданд. Дар маҷмӯъ дар ҳолати соли 2022 дар шаҳр 33 қорхонаи саноатӣ фаъолият карда, ба маблағи 31 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол мекунанд. Инчунин дар доираи Барномаи ҷалби сармоягузорӣ ба маблағи 1 миллиарду 051 миллион сомонӣ ба иқтисодиёти шаҳрӣ пешбинӣ шудааст. Дар давоми солҳои 2021-2022 бошад дар ин самт маблағи пулӣ то 200 миллион сомонӣ истифода гардид. [7,2]

Соли 2022 сохтмони терминали нав дар ин мавзӯ ба итмом расонида шуд, ки онро ҶДММ «Саёҳат» (Фаромуз Имомбердиев) дар якҷоягӣ бо шарикони рушди Помир ба истифода доданд.[8,2] Ин имкон дод, ки терминали муваққатии Хоруғ-Душанбе ки соли 2018 ба ин макон оварда шуд, ба худ шакли замонавӣ гирад. Моҳи августи соли 2022 байни Мақомоти маҳаллии Ҳокимияти давлатии шаҳри Хоруғ ва ширкати «Помир-инвест» шартнома оиди сохтмони иншоотҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ баста шуд. Мувофиқи он дар шаҳри Хоруғ дар давоми солҳои 2022-2024 3 бинои истиқоматӣ ва 11 қорхонаи саноатӣ ба истифода дода хоҳанд шуд. То соли 2027 бояд 22 қорхонаи истеҳсолӣ дар шаҳри Хоруғ ба истифода дода шаванд.

Инкишофи босуръати шаҳри Хоруғ дар солҳои 2000-2022 ба он овард, ки дар ин минтақа тамоми соҳаҳо чун саноати маҳаллӣ, сохтмон, тичорати байналмилалӣ ва дохилӣ рушд намояд. Дар ин солҳо қорҳои ободонӣ раванг ёфтанд ва иншоотҳои нав ба истифода дода шуданд. Дар ҳудуди Хоруғ фаъолияти матбаа, марказҳои сайёҳӣ, донишгоҳҳои

байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ ва дигар иншоотҳо барои фаъолияти шаҳрвандон дарҳои худро боз карданд ва илова бар ин садҳо ҷойҳои нави кориро барои аҳолии шаҳри Хоруғ таъмин намуданд.

АДАБИЁТ

1. Бадахшон, Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди фаёлоии ВМКБ, 20 июли соли 2008.-С.1
2. Нишондиҳандаҳои асосии ВМКБ дар соли 2009//Бадахшон, 8 январи соли 2010, -С.6
3. Суханронӣ ҳангоми мулоқот бо сокинони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон 19.09.2012 17:45, Хадамоти матбуоти Президенти Тоҷикистон / шаҳри Хоруғ.-[www.http://president.tj/](http://president.tj/)Санаи воридшавӣ: 20 октябри 2022 г.
4. Иншоотҳои сохтмони ВМКБ соли 2016, Ҳисоботи мақомоти ҳокимияти маҳаллии ВМКБ соли 2016
5. Суханронии Пешвои миллат дар варзишгоҳи шаҳри Хоруғ 29.09.2021 18:27. Хоруғ: дар 9 моҳ 9 корхона фаёл гардид// Бадахшон, 19 октябри соли 2022, №43, С.2
6. Ифтиҳои терминали Хоруғ-Душанбе, Оинаи зиндагӣ//апрели 2022, №4, С.2

РУШДИ ИҚТИСОДИИ ШАҲРИ ХОРУҒ ДАР СОЛҲОИ 2000- 2022

Дар мақолаи мазкур муаллиф оиди масъалаи рушди иқтисодии шаҳри Хоруғ дар давоми солҳои 2000-2022 фикру андешаҳои худро баррасӣ мекунад. Муаллиф дар самти беҳтар кардани фаъолияти иқтисодии шаҳри Хоруғи ВМКБ аз ҷониби ҳукумати кишвар ибрази ақида намуда, рушди шаҳри Хоруғро дар асоси кушодашавии роҳҳои нави тиҷоратӣ бо арҷгузори манфиатҳои умумимиллӣ ва умумидавлатӣ таҳлил менамояд. Муаллиф инчунин сатҳи рушди иқтисодии ш.Хоруғро дар доираи лоиҳаҳои давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳокима намуда, нақши ташкилотҳои давлатиро якҷоя бо шарикони рушд дар таъмини иқтисоди минтақавӣ ва рушди тиҷорати шаҳру вилоят дар солҳои 2000-2022 нишон медиҳад..

Калимаҳои калидӣ: рушд, Хоруғ, азнавсозӣ, истиқлолият, минтақа, сохтмонҳо, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ВМКБ..

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДА ХОРОГА В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ (2000- 2022)

В данной статье автор рассматривает становление и развитие города Хорога в годы независимости (2000-2022). Автор приводит этапы становление и развитие закономерности и предпосылок развитие города Хорога и также автор показывает развитие торговых и экономических отношений в регионе. Автор особо отмечает факторы развитие города Хорога в период 2000-2022 годы с указанием на базовые институты развития в сфере экономики. В статье автор указывает на важность развитие региона в деле укрепления экономики в рамках региональных организаций. Автор статьи также отмечает роль государственных институтов в развитие города Хорога и области в период 2000-2022 годы.

Ключевые слова: развитие, г. Хорог, период, независимость, отношения, сотрудничество, политика, Республика Таджикистан.

Информация об авторе: Азизмамадова М.М. Хорогский государственный университет имени М. Назаршоев

THE ECONOMICAL DEVELOPMENT OF KHOROG DURING 2000- 2022 YEARS

According to the article the author; consider of becoming independent and its occurrences to the former of the regional community. Author leads the creation of the periods of the conformity and precondition of integration Khorog development during of 2000- 2022 years. Likewise, the author shows activity of the economic relationship of the states both worldwide and in region. Author; especially shows the role of the government of Republic of Tajikistan and regional organizations in Khorog development

during of 2000- 2022 years.. Author underline and to emphasize the Republic of Tajikistan with regional organizations of GBAO in Khorog development.

Key words: Khorog, development, during, Independence, relation, cooperation, integration, policy, Republic of Tajikistan.

Information about the author: Azizmamadova M.M. Khorog State university named after M.Nazarshoev.

УДК 330

ЧАЛБИ САРМОЯГУЗОРНИ ХОРИЧИ ВА ХОЛАТХОИ ИКЛИМИ ОН ДАР ЧУМХУРИИ ТОЧИКИСТОН

Акназарова С.А.

Донишгоҳи давлатии хоруғ ба номи М.Назаршоев

Ҳаёти иқтисодии ҷомеаи имруза ба давраи сармоягузорӣ вобастаги дорад. Илми иқтисодӣ ҷаҳони дар солҳои 60-ум нишон дод, ки ҳар як давлати рӯ ба тараққи кушиш мекунад, ки даромади миллии худро баланд бардорад, бояд пеш аз ҳама барномаи сармоягузорию барраси намояд. Ҳоҷагии ҷаҳони ва ҳоҷагии алоҳидаи милли бе ғаёлияти омехташавии сармоя дар миқёси байналхалқӣ тараққи карда наметавонад. Ин яке аз заруриятҳои объективӣ ва ҳосиятҳои муҳими фарқунанда дар ҷаҳони муосир ва муносибатҳои байналхалқӣ иқтисодӣ мебошад. Чалб намудани сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти Тоҷикистон вазифаи стратегияи рушди иқтисодии Тоҷикистон мебошад.

Дар нимаи дууми солҳои 90-ум сармояи молиявӣ дар дунё ба миқдори 20-трлн доллари амеркиро ташкил дод. [2; 8]. Ин пул асоси бозори молиявӣ буда, тамоми кураи заминро ихота мекунад. Чи тавр ин восита ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва оё чалб кардани он зарур ва имконият аст

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки сармояи хориҷӣ бояд ғайилона ба иқтисодиёти Тоҷикистон чалб карда шуда, шартӣ ташкил додани ваъзи мутаъдили иқлими сармоягузорӣ вучуд дошта бошад. Тоҷикистон бояд дар ҳар маврид ба тарафи ғайилона чалб намудан ва истифода бурдани сармояи хориҷӣ гузарад.

Аҳамияти сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти Тоҷикистон

Тезонидани ҷараёни иқтисодӣ-техникӣ;

Бақарор ва замонавӣ намудани аппаратҳои истеҳсолоти;

Аз худ кардани методҳои наватарини ташкили соҳаҳои истеҳсолот;

Таъмини шугл, тайёр намудани муахассисоние, ки ба талаботи иқтисоди бозори ҷавобу мебошанд.

Ғаёлияти иқтисодии сармоягузорию ҶТ аз аввали ислоҳоти иқтисодӣ яке аз самтҳои сусттарақӣ мебошад. Тайёр будани сармоягузорӣ ва маблағгузорӣ ба ин ё он давлат ин мавҷуд будани иқлими иқтисодӣ барои сармоягузор мебошад.

Иқлими сармоягузорию – ин маҷмуи омилҳои иқтисодӣ-сиёсӣ, юридики, иҷтимоӣ, ки оқибати сатҳи «таввакали» маблағгузорию муайян мекунад, ба ҳисоб меравад. Омилҳое, ки дар нақши чалб кардани сармоягузорию хориҷи нақши муҳим доранд, ин пеш аз ҳама:

Нисбатан на он қадар кимат будани захираҳои табиӣ (нефт, газ, ангиштсанг, полиметалҳо ва ҷангал);

Бозори калони дохилӣ;

Муахассисони дониши баланд дошта, ки қобилияти зуд аз худ кардани технологияи нав ва ҳам дар истеҳсолот ва ҳам дар идоракунии дошта бошанд;

Нисбатан арзонию муахассисони қувваи коргарӣ;

Вучуд надоштани рақобати ҷидди аз тарафи истеҳсолгарони ҶТ;

Чараёни ичрошавии хусусигардони ва имконияти иштироки сармоягузори хориҷӣ дар он;

Имконияти тезтар ба даст овардани фойдаи баланд.

Чунин омилҳо метавонанд боиси баланд шудани сурати сармоягузори хориҷӣ гардад. Таҷрибаи хориҷӣ нишон дод, ки яке аз омилҳои муҳими ҷалби сармояи хориҷи ин мавҷуд будани вазъи муътадили ҳуқуқи ва ҳифзи самаранокии манфиати сармоягузoron мебошад.

Қонун «Дар бораи сармояи хориҷӣ дар ҚТ фаъолияти ҳуқуқии иқтисодии иҷтимоӣ» сармоягузори хориҷиро дар ҳудуди Тоҷикистон муайян намуда, манфиати баробарро новобаста аз шакли моликият ҳифз намояд. Мувофиқи ин қонун ҳамаи намудҳои моликият ва арзишҳои маънавӣ, ки ба объекти соҳибкорӣ маблағзорӣ мешаванд ва даромаднок ба ҳисоб мераванд. Ба сармоягузори қонунӣ чунин шаклҳо дохил мешаванд

Воситаҳои пули, пасандозҳои мақсадноки бонки, саҳмияҳо ва коғазҳои киматбаҳо;

Анволи манкул ва ғайри манкул (иншоот, таҳҷизот ва дигар арзишҳо);

Ҳуқуқи истифода бурдани замин ва дигар захираҳои табиӣ.

Кафолати сармояи хориҷи барои солҳои дар пеш истода пешниҳод карда мешавад. Дар ҳолати аз тарафи ҚТ расонидани таъсири манфӣ ба сармоягузoron онҳо сармоягузор ҳуқуқ дорад муносибати худро қатъ намояд.

НАҚШИ САРМОЯГУЗОРНИ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Сармоягузoron имконияти бо сабабҳои гуногун ба иқтисодӣ ҷаҳон ва махсусан ба савдои байналхалқӣ таъсири мусбӣ расонидан доранд. Бинобар ҳамин аз нуқтаи назари иқтисодӣ ва аз тарафи фирмаҳо ин пеш аз ҳама:

Барои худ таъмин намудани бозори муътадил ба сифати «часттоҳ», ки аз он озодона ба бозори «давлати сеюм» барои тавонанд.

Ташкил кардани бозори дохилии худ ин ё он секторе, ки дар давлатҳои гуногун мавҷе доранд.

Дохил намудани манфиати худ ва муносибати байни давлатҳо дар сатҳи байналхалқӣ.

Дар маҷмӯъ чараёни сармоягузори ин механизмest, ки касе пули муваққат озодамонад худро ба он касе, ки нӣз дорад пешниҳод мекунад. Ҳар ду тараф дар бозори молиявӣ бо ҳам вох меҳуранд, ва дар бозори махсус хариду фурушӣ амволи ғайриманкул фурушанда ва харидор бе бозори молиявӣ байни худ муносибат мекунад.

Иштирокчиёни бозори сармоягузорӣ пеш аз ҳама давлат, корхона буда метавонанд дар чараёни сармоягузори ҳам ба тарафи талабот ва ҳам ба тарафи тақлифот иштирок намоянд.

Қайд кардан лозим аст, ки ҳамаи давлатҳо ҳам воридкунанда ва ҳам содиркунанда сармояи мустақим ба ҳисоб мераванд. Бинобар ҳамин ҳаҷми он дар ҳар давлат як хел вучуд дошта наметавонад.

Ҳаҷми муқоисавии давлатҳо дар чараёни сармоягузорӣ;

Рафти тағирёбии ҳар сола;

Сабабҳои тағирёбии зинаҳои он.

Маълум аст, ки алоқаи савдои беруна ва сармояи хориҷӣ ба ҳамдигар зич алоқаманд буда, чараёни сармояи хориҷӣ ҷои савдои байналхалқиро иваз мекунад. Аммо сармоягузор имконияти ташкил додани нуқтаи нави савдо ва афзоиши талаботро дорад, ки ин савдо боиси рушди сармоягузор мегардад.

Сармоягузoron ҳамчун иштирокунондаи асосии ҳаракати байналхалқии сармоя на ба давлатҳое, ки аз рӯи имтиёзи сармоягузори фарқ мекунад, балки бо давлатҳое дахли дорад, ки дар чараёни бозори тараққи ёфтанд. Мисол фишори рақобат, технологияи нав, хусусигардонӣ ва дастгирии давлат.

Тараққиети босуръати баланди савдои байналхалқӣ ва ҳаҷми фишори молиявӣ дар се

дахсолаи охир дар давлатҳои Америкаи Шимоли, Аврупо ва Чопон пурра дида мешавад, ки онҳо имкониятҳои бузургро барои давлатҳои воридкунанда пешниҳод карда метавонанд.

Яъне ин чунин фаҳмида мешавад, ки сармояи хусуси ба он ҷое талаб карда мешавад, ки дар он даромади баланд аз воситаи ғуншуда ва инчунин ваъзи сиёсӣ- иқтисодиро таъмин карда метавонанд.

Сармояи хусуси ба он давлате, ки аз берунии он зиёд ва инчунин ваъзи номуътадили сиёсӣ иқтисодӣ мушоҳида карда мешавад, ҷалб карда намешавад агар ҷалб карда шавад ба микдори ниҳоят кам яъне корхонаҳои милли дар пеши худ мақсади муайян намегзоранд, фақат дар талоши зиёд намудани сармояи ғуншуда мебошанд. Аз рӯи нишондодҳои гуногун маълум аст, ки 83% ҳаҷми умумии сарсоияи хусуси ба давлатҳои тараққиқарда равона карда шудааст ва танҳо 17% ба давлатҳои рӯ батарққи ниҳода ин ҳам баҳри кам кам кардани сатҳи бекорӣ, камбизоати мебошад.

Асоси ғоидаи сармоягузори хориҷӣ аз рӯи омилҳои рушди иқтисодӣ нишон медиҳанд, ки сармоягузори хусусии хориҷӣ воситаҳои бартарафкунандаи захзираҳои нақд (амонатгузори милли, арзи хориҷи, даромади давлат, таҷрибаи идоракунии ва ҳаҷми захирахое, ки барои дарёфти тарққиёт заруранд, доништа мешванд. Барои мисол «муносибати байни сармоягузор ва амонатгузор»

Хубияти дигари ин алоқаманди дар он аст. ки сармояи хусусии хориҷӣ дар он ифода меёбад, ки вай имконият медиҳад. ки фарқи байни ҳаҷми арзи хориҷӣ барои иҷрои нақшаҳои тараққиёт заруранд даромади соф аз воридоти милли пур мекунад. Ин амалиёт «махдудияти савдои ё арзи ном дорад». Фишори сармояи хусусии хориҷи натавонад қисман кам чинии тавозуни пардохтро балки пурра онро рупуш мекунад. Ба вучуд омадани камчини ҳам аз ворид намудани таҳизот ё маҳсулоти нотаъмин ва аз содир намудани арзи хориҷӣ дар шакли ғоида, пардохт барои хизматҳои идоракунии вобаста мебошад.

Имрӯз ҷалби сармоягузори хориҷӣ ба ҚТ ин нияти хуб ва сисёсати хирадмандонаи роҳбарияти давлат мебошад, ки барои сари вақт баромадан аз базе камбудҳои иқтисодӣ дар дохили давлат вучуддошта мебошад, вобаста ба ҷалби сарсоиягузори хориҷӣ ва шарикони рушди ҚТ дар як муддати кӯтоҳ тавонист, дар баробари дигар давлатҳо рушд кунад, тараққи кунад ва дараҷаи зисту зиндагонии мардумро ба сатҳи баланд бардорад. Имрӯз давлати мо дар баробари инкишофи системаи аграри ба рушди соҳаҳои исёҳсоли дастраси дошта бо воситаи ҷалби сармоягузори хориҷӣ чандин соҳаҳои истёҳсоли рӯ ба тараққи дода истоданд. Ва ҳар як соҳаҳои истёҳсоли кушиш ба ҳарч медоданд,киҳар чи бештару хубтар истёҳсол кунанд

РУШДИ СОҲАҲОИ ИҚТИСОДИЁТИ ВМКБ ТАВАССУТИ ҶАЛБИ САРМОЯГУЗОРИҲОИ ДОХИЛИЮ ХОРИҶӢ

Соли 2006 бо супоришу дастурҳои бевоситаи Президенти кишвар ҷиҳати беҳтар намудани шароити иҷтимоию иқтисодии аҳолии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, рушди соҳибкории хурду миёна ва баҳии хусусӣ, беҳтар намудани шароит барои фаъолияти сармоягузорӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ “Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дар давраи то соли 2015” тарҳрезӣ гардида, бо қарори ҳукумати ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид. Боиси қайд аст, ки дар даҳ соли амалисозии Барномаи мазкур нишондиҳандаҳои асосии ба нақша гирифташуда пурра ва барзиёд таъмин гардиданд.

Адабиёт

1. Алимардонов М., Бобоев Ҷ. Иқтисодиёти Тоҷикистон қисми 2. – Душанбе, 1999
2. Аҳбори бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. № 3_4 (28-29), 2006
3. Маводҳо аз конфренсияи байналхалки дар мавзӯҳои «Рушди иқтисоди дар шароити ҷаҳоншаваи ва ҷаҳони муосир»-Душанбеб, 2011.
4. По данной эти статье хочу привлечь роль способствующие иностранного капитала в различных сфера и процветание экономики Республика Таджикиста

Ақназарова София Абдуласановна муаллимаи калони кафедраи иқтисод Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев

The economic life of today's society depends on the investment period. The economic science of the 1960s showed that every developing country trying to raise its national income should first of all consider the investment program. A global economy and a separate national economy cannot thrive without international investment.

The economic life of today's society depends on the investment period. The economic science of the 1960s showed that every developing country trying to raise its national income should first of all consider the investment program. A global economy and a separate national economy cannot thrive without international investment.

It is one of the objective needs and one of the most important characteristics of the modern world and international economic relations. Attraction of foreign capital to Tajikistan's economy is the task of Tajikistan's economic development strategy.

In the second half of the 1990s, financial capital in the world was equal to \$ 20 trillion. In addition, is it necessary?

Foreign capital guarantees will be available for years to come. In case of negative influence on the part of the investors from the Republic of Tajikistan, the investor has the right to terminate their relations.

Today, attraction of foreign investors to the Republic of Tajikistan is a good intention and a wise policy of the government, which managed to overcome the shortcomings of the domestic economy due to the timely attraction of foreign investors and development partners in Tajikistan, along with other countries. To thrive, to thrive and to improve the standard of living of the people. At present, along with the development of the agrarian system, the development of the existing extractive industries through the attraction of foreign investments, our country has been developing several developing sectors.

ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАЪМИНИ АДОЛАТИ СУДӢ

Алиазарова К.Ғ.

Ба шарофати Истиқлолияти давлатӣ ва пойдории сулҳу ваҳдати миллий дар баробари дигар дастовардҳои намоён дар умури давлатдорӣ низоми ҳуқуқии кишвар низ мутобиқ ба меъёрҳои пазируфтаи ҷаҳонӣ тақмил шуда, дар сохторҳои қудративу ҳифзи ҳуқуқи кишвар дигаргуниҳои кулӣ ба амал омаданд. Албатта, таъмини рушди устувор ва таҳаввулоти сохторӣ дар ҳама бахшҳои ҷомеа, аз ҷумла мақомоти судӣ, дар заминаи қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (6 ноябри соли 1994) ба миён омад. Зеро ин санади олии ҳуқуқӣ принципҳои ташкили низоми мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ ва тартиби фаъолияти онҳоро муайян намуда, бори нахуст ҳокимияти давлатиро дар асоси таҷзияи он ба ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ қонунан муқаррар намуд.[1.26]

Агар таърихи мавҷудияти судҳоро дар Тоҷикистони соҳибистиқлол ба ду марҳила— то эълони ваҳдати миллий ва даврони баъд аз расидан ба ваҳдат тақсимбандӣ намоем, баръало равшан мегардад, ки маҳз пас аз имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар ҳаёти судҳои кишвар тағйироту пешрафтҳои зиёд ҷой доданд. Қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1994 саҳифаи навро дар таърихи мақомоти судии кишвар боз намуда, дар доираи ислоҳоти конститусионӣ 26 сентябри соли 1999, яъне зимни татбиқи талаботи Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар натиҷаи раъйпурсии умумӣ халқи ба Конститутсия тағйироту иловаҳо ворид гардиданд, ки барои ҳокимияти судиро аз тобеияти ҳокимияти иҷроия баровардан асоси қонунӣ гузоштанд.[2.43] Ислоҳоти баъдинаи конститусионӣ, ки бо мақсади заминасозии ҳуқуқии раванди сифати нави рушд ва муқаммал гардонии низоми қонунгузории миллий анҷом пазируфт, мақом ва эътибори низоми мақомоти судии кишварро боз ҳам таҳкиму тақвият бахшид, ки бевосита самарани ваҳдату ризоияти ҳамагонӣ ба ҳисоб меравад.

Дар асоси талаботи Конституция ва ислоҳоти конституционӣ соли 1995 бобати мукаммалу мустаҳкам кардани мустақилият ва беҳтар намудани фаъолияти ҳокимияти судӣ қонунҳои конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи Суди конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи мақоми судҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи сохтори судӣ», «Дар бораи судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи судҳои ҳарбӣ» қабул гардид.[3.54]

Бо қабули асноди зикршуда фаъолияти судҳои иқтисодию ҳарбӣ ва Суди конституционӣ оғоз гардида, ба самаранокии фаъолияти ҳокимияти судӣ асос гузошта шуд. Ба шарофати Истиқлолияти давлатӣ ва баракати ваҳдати миллӣ имрӯз суд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кафолати ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд амал карда, дар раванди ҳифзи ҳуқуқҳои шахс ҷойгоҳ ва мақоми марказиро дорост. Мустақилона, бо салоҳият ва бидуни даҳлати мақомоти дигар фаъолият намудани низоми судии Тоҷикистон имкон фароҳам овард, ки адолати судӣ ба маънии толаш таъмин гардида, сатҳу сифати ҳифзи ҳуқуқи шахсият баланд бардошта шавад, ки чунин воқеият дар таърихи пайдории мақомоти судии кишвар падидаи муҳим ба ҳисоб меравад. Ҷараёни дигаргунсозӣ ва тағйироти мусбате, ки дар давоми 26 соли пайдории ваҳдати миллӣ дар самти таҳкими асосҳои ҳокимияти давлатӣ, афзудани қобилияти истеҳсоли ва рақобатпазирии иқтисоди миллӣ, муҳайё намудани зиндагии шарофатмандонаи иҷтимоии аҳоли ва баланд бардоштани эътибори байналмиллалӣ Тоҷикистон бо таъба ба низоми қонунбанди ҳуқуқӣ ташаккул ёфт, аз нигоҳи қазовати таърих зухуроти барҷаста ва арзишманд мебошад.

Тағйироти ҷиддии дар ҳаёти ҷомеа бамӣёномадаро Сарвари давлат, воқеъбинона таҳлил намуда, 14 апрели соли 1997 Фармон «Дар бораи баъзе ҷораҳои таъмини мустақилияти ҳокимияти судӣ»-ро тасвиб намуда, ҳамзамон, дар мамлакат гузарондани ислоҳоти судӣ – ҳуқуқиро зарур шумурданд. Бо имзои ин фармон имконияти муҳайё намудани шароити моддӣ – техникаӣ ба судҳо, бо кадрҳои баландихтисос таъмин намудани мақомоти судӣ, баланд бардоштани маоши хизмати судяҳо ва кормандони дастгоҳи судҳо ва дар ин замина пайдор гардондани мустақилияти ҳокимияти судӣ ба миён омад. Ин иқдоми саривақтии Пешвои миллат ба беҳбудии фаъолияти судяҳо, қабули қарорҳои қонунӣ ва асоснок баҳри самаранок баамалбарории адолати иҷтимоӣ дар бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ тақони бузург бахшида, баъдан замина барои қабул ва марҳила ба марҳила гузарондани Барномаи давлатии ислоҳоти судӣ – ҳуқуқӣ гашт. Ташаккули муносибатҳои ҷамъиятӣ – сиёсӣ ва давра ба давра таъбиқ намудани Барномаи давлатии ислоҳоти судӣ – ҳуқуқӣ тақозо мекард, ки ба Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳо ворид карда шавад.[4] Бо ҳамин мақсад, 22 июни соли 2003 тариқи раъйпурсии умумихалқӣ ба Конституция тағйиру иловаҳо ворид гардиданд, ки як қисми он ба мустаҳкам намудани мустақилияти ҳокимияти судӣ равона гардида, муҳлати вақлати судяҳо аз 5 сол ба 10 сол зиёд, синни ниҳоии ҳуқуқшиносе, ки ба вазифаи судягӣ пешниҳод мегардад 65-сола муқаррар гардид.[5] Дастуру ҳидоятҳои Пешвои миллат зимни воҳӯрию мулоқотҳояшон бо судяҳо, кормандони масъули мақомоти судӣ ба беҳтар гардидани кори судяҳо доир ба қабули қарорҳои қонунӣ ва асоснок нақши муҳим бозида, дар маҷмӯъ, ба таҳкими фаъолияти мақомоти судӣ мусоидат кардааст. Судҳо бояд дар баробари моҳиятан баррасӣ намудани парвандаҳо инчунин, ба тарғибу ташвиқи қонунҳо ва баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон аҳамият дода, пайваста бо аҳоли воҳуриҳо гузаронанд ва мазмуну моҳияти ҳар як қонунро ба таври васеъ шарҳу эзоҳ диҳанд. Аз ин рӯ, ба масъалаи гузаронидани мурфиаҳои саёри судӣ аҳамияти махсус дода, нақши тарбиявии мурфиаҳои судӣ бояд баланд бардошта шавад.

Равандҳои сиёсӣ дар ҷаҳони имрӯз нишон дода истодаанд, ки давлатҳои алоҳида бо як ҳатогии хурди сиёсӣ сулҳу ваҳдат ва таъмини амниятро дар дохили кишварашон аз

даст дода, ба майдони чанг ва бархӯрди манфиатҳои гурӯҳҳои манфиатҷӯ табдил ёфта истодаанд. Ин омилҳои сиёсӣ ба мо ҳушдор медиҳанд, ки роҳи усулҳои ҳифз ва таҳкими абадияти сулҳу ваҳдати миллиро дар кишварамон омӯзем ва сулҳу ваҳдатро дар ватанамон ҷовидонӣ нигоҳ дорем. Пеш аз ҳама, мо бояд ба равандҳои сиёсӣ аз нуқтаи назари таҳлилий баҳои дуруст дода тавонем. Ба ҳамаи мақсаду ҳадафҳои танҳо дар ҳамаи сурате мерасем, ки сулҳу ваҳдат дар кишварамон пайдору ҷовидон бошад. Вале хушбахтона дар ватани азизамон имруз бо дарки масъулияти баланди милли ҳама гуна кӯшишҳои қувваҳои сиёсӣ оид ба ҷудоиандозии миллат, нооромсозии мардум бартараф гардида, мардуми кишвар бо дарки вазъият ва масъулиятшиносӣ зерин парчами ваҳдату яқдили, ҳудодоҳии милли ва гиромидошти истиқлолияти давлатии Тоҷикистон муттаҳид шуданд. Аз ин лиҳоз, маҳз хираду адолатпешагӣ ва фарҳанги сулҳофари миллати шарафманди мо буд, ки баъди ҳазор сол имкон дод, то ба ҷомеаи башарӣ бо асолату ҳувияти миллии худ ворид гардад ва дар он мақоми шоиставу сазовори ҳудро соҳиб шуда, манфиатҳои милли ва дастовардҳои Истиқлолияти давлатиро ҳимоя намояд. Дар воқеъ, Ваҳдати милли дар пешравию ободии мамлакат нерӯи суръати баланд мебахшад ва ҳар як фарди соҳибхирад аз доштани ин неъмат бебаҳо ифтихор мекунад, зеро медонад, ки то вақте дар Ватани азизамон Сулҳу ваҳдат ҳукмфармо аст, ҳеҷ кас наметавонд ҳуқуқ ва озодии миллати тоҷикро ҳалалдор созад. Аз ин хотир, ҳар як шахси ватандӯсту ватанпарвар бояд ин неъмат илоҳиро қадр намояд, дӯст дорад ва эҳтиром намояд. Моро мебоист Сулҳу ваҳдатро дар шуур ва қалби наслҳои оянда бо як меҳру муҳаббат парвариш намоем, то ин ки онҳо низ саҳми арзандаи ҳешро содиқона дар рушди нумуи кишвари маҳбубамон гузоранд.

Адабиёт

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе 1994.35с.
2. Аминов М.М. Нақши ҳокимияти судӣ дар раванди эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои судҳои давлатҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон// Ҳаёт ва қонун, №3,2012.-220с.
3. Шоназаров С.А. Таърихи пайдоиш ва ташаккули ҳокимияти судӣ дар Тоҷикистон.- Душанбе «Эр-граф» 2015.251с.
4. Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (2007-2011).// Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2007, №271 тасдиқ карда шудааст.
5. Конституцияҳои Тоҷикистон ва падидаҳои ҳуқуқи давлатӣ дар инкишофи давлатдорӣ милли (Баҳшида ба 25 солагии Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон) .-Душанбе 2019.619 с.

ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАЪМИНИ АДОЛАТИ СУДӢ.

Масъалаи амалисозии адолати судӣ ва ваҳдати милли яке аз мавзӯҳои мубрами илми ҳуқуқшиносӣ маҳсуб ёфта, таҳқиқи он барои муайян намудани мавқеъ ва мақому мартабаи ниҳодҳои судӣ дар низомии ҳокимияти давлатӣ ва амалигардонии адолати судӣ аҳамияти муҳими илмӣ ва амалӣ дорад. Муаллиф омӯзиши мафҳуми адолати судиро аз нуқтаи назари гуногун, новобаста аз навъҳои мурофиаи судӣ таълифу баррасӣ менамояд. Инчунин дар мақола дар доираи адолати судӣ шакли асосии амалӣ ва мазмунӣ ҳокимияти судӣ, ки аз фаъолияти суд оид ба ҳимояи ҳуқуқ, озодиҳо ва манфиатҳои қонунии шахрвандон ё ташилотҳо, ҷамъият ва давлат оид ба ҳалли баҳси ҳуқуқӣ иборат аст, баррасӣ карда мешавад.

Калидвожаҳо: адолати судӣ, волоияти қонун, тартиботи ҳуқуқӣ, ҳокимияти судӣ, мурофиа, ниҳоди судӣ, адлия.

НАЦИОНАЛЬНОЕ ЕДИНСТВО И ЕГО РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВОСУДИЯ.

Вопрос осуществления правосудия и национальное единство является одной из важных тем юриспруденции, а ее исследование имеет большое научное и практическое значение для определения места и статуса судебных институтов в системе государственной власти и осуществления судебной справедливости. Автор исследует понятие судебной юстиции с разных точек зрения, независимо от видов судопроизводства. Также в статье в рамках судебной юстиции рассматриваются основные практические формы и содержание судебной власти, которая зависит от деятельности суда по защите прав, свобод и законных интересов граждан или организаций, общества и государства по разрешению правовых споров.

Ключевые слова: правосудие, законность, правопорядок, судебная власть, суд, судебный институт, юстиц.

NATIONAL UNITY AND ITS ROLE IN ENSURING JUSTICE .

The issue of the implementation of judicial justice and national unity is one of the important topics of jurisprudence, and its study is of great scientific and practical importance for determining the place and status of judicial institutions in the system of state power and the implementation of judicial justice. Also in the article, within the framework of judicial justice, the main practical forms and content of the judiciary are considered, which depends on the activities of the court to protect the rights, freedoms and legitimate interests of citizens or organizations, society and the state in resolving legal disputes.

Key words: judicial justice, legality, law and order, judiciary, court, judicial

МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ҶОНИШИНҲО (АЗ РҶИ МУҚОИСА) ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКИЮ, ШУҒНОӢ

Аламшоев М.М., Насуллоева Р. Г.

Донишгоҳи давлатии шаҳри Хоруғ ба номи М. Назаршоев

Қобили зикр аст, ки мақолаи мазкур доир ба масъалаи ҷонишинҳои забони тоҷикӣ-шугноӣ бахшида шудааст. Забонҳои шугноӣ тоҷикӣ ба гурӯҳи забонҳои эронӣ дохил мешаванд. Ба забонҳои эронӣ гурӯҳи забонҳои хеши ба вучудодада як забони умумӣ, ки онро умумиэронӣ мегӯянд дохил мешаванд. Забонҳои эронӣ якҷоя бо забонҳои ҳиндӣ як шохаи васеи гурӯҳи забонҳои ҳиндуеуропой бо номи ҳиндуэрониро ташкил мекунад. Дар навбати худ забони шугноӣ бо забонҳои шарқӣ эронӣ дохил шуда, забони тоҷикӣ ба гурӯҳи забонҳои ғарбӣ эронӣ дохил мешавад. Забони шугноӣ яке аз қадимтарин забонҳои эронӣ буда, ба гурӯҳи забонҳои помирӣ дохил мешавад. Байни забони тоҷикӣ ва шугноӣ тафовут ва аналогия дида мешавад. Ин забонҳои қадим ба ҳамдигар таъсир расонда аз ҳисоби якдигар бой мешаванд.

Ҷонишинҳо яке аз ҳиссиҳои хоси мустақили нутқ буда, ашё ва аломати онро номбар накарда, балки ба таври умумӣ ба онҳо ишора мекунад. Ҷонишин ҳамчун ҳиссаи мустақили нутқ дар забони шугноӣ чун дар дигар забонҳои эронӣ дар ҷумла ба ҷойи исм, сифат ва шумора истифода бурда мешавад. Масоили мухталифи марбут ба ҷонишинҳо ва сохтори семантики дастурии онҳо дар осори забоншиносӣ ба таври густурда мавриди баррасию таҳқиқ ва мувоҳисоти ҷиддии илмӣ қарор гирифта, доир ба хусусиятҳои сохтории корбурдии онҳо назароти мухталиф баён гардидаанд.

Дар фарҳанги энциклопедии забоншиносӣ мафҳуми ҷонишин чунин шарҳ ёфтааст: (аз забони юнонӣ *metonymia*-тағйири ном), ки фарогири кӯшиши муназзам ё лаҳзавии ном аз як синфи объектҳо ё воҳид ба синф ё ашёи ҷудогона мебошад, ки бо он аз лиҳози ҳаммонандӣ дар як ҳолати гирдомада шабех шуда метавонад.

Роҷеъ ба масъалаи назариявии ҷонишинҳо аз рӯи муқоиса дар забони тоҷикӣ, шугноӣ олимони ватанию хориҷӣ аз зумраи Д.Карамшоев [1978]; Б.Сиёев [1972]; Аламшоев М.М [1996]; М.Н.Қосимова [2011], инчунин олимони рус: А.Л.Грюнберг, И.М.Стеблин-Каменский [1976]; Г.Пахамина [1978]; В.С.Расторгуева [1996] тадқиқотҳои

илмий муфид гузаронидаан.

Рочеъ ба масъалаи ҷонишинҳо А.М.Пешковский зикр намудааст, ки ҷонишинҳо дар грамматика нисбат ба калимаҳои гуруҳи шуморпвӣ мавқеи бузургтар доранд [5, с.154].

Ба забони шугнонӣ аҳолии ноҳияҳои Шугнону Роштқалъаи ВМКБ ва соҳили чапи дарёи Панҷи вулусволии Бадахшони Афғонистон гап мезананд. Забони шугнонӣ аз ҷиҳати чуғрофӣ дар қисмати шимоли Бадахшон-Помир дар дараҳои Вахон (Дарморахт), Шохдара, Ғунд ва Шугнон паҳн шудааст. Ба ин забон қариб 80 ҳазор нафар гап мезанад.

Забони тоҷикӣ асосан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон паҳн шудааст, қариб 4 млн одам бо ин забон гап мезананд.

Ҷонишинҳо дар забонҳои дунё категорияи муайяни калимаҳоро ташкил намуда, мавқеи калони истеъмоли доранд. “Хусусияти барҷастаи ҷонишинҳо аз он иборат аст, ки онҳо маънои номинативӣ надоранд ва танҳо муносибати гӯяндаро ба ин ё он предмет нишон дода, инчунин ба муносибатҳои гуногуни нутқ ишора мекунанд. Ин ҷиҳати ҷонишинҳо онҳоро аз дигар категорияи калимаҳо, масалан аз исмҳо, сифатҳо ва монанди инҳо фарқ мекунанд”. [4, с.235]

Масъалаи муайян кардани ҷонишинҳо чун ҳиссаи нутқ аз нуктаи назари илмӣ яке аз масъалаҳои мураккаб ва баҳсноки морфологияи забонҳои чудогона, аз он ҷумла забони тоҷикӣ ба шумор меравад. Дар грамматикаҳо ҷуноне, ки маълум аст, ҷонишинҳо аз рӯ маъно тасниф карда мешаванд. Дар ин тарзи таснифот маънои решаи калима, он албатта, дар навбати аввал маънои деривативӣ, яъне лексикӣ аст, ба маънои ҷузъҳои грамматикӣ он, вай, бешубҳа маънои релятивӣ, яъне грамматикӣ мебошад, омехта карда шудааст. Дуруст аст, ки маънои реша ҳам маънои грамматикӣ шуда метавонад. Вале барои дуруст шарҳ додан ва равшантар гаштани масъала бояд ки тафовути маънои реша ва аффиксҳо муайян карда шавад. Ҷонишинҳо бошад, ба қавли муаллифони грамматикаҳои традиция, чун аффикс аз ҷиҳати маъно аз калимаҳои ғайриҷонишинӣ фарқ надоранд. Масалан, ман, ту-ашон чун аффикс аз ҷиҳати маъно гуё исм мешаванд.

То ҳанӯз масъалаи ҷонишинҳо ҳамчун категорияи грамматикӣ дар забоншиносии тоҷик хуб ҳал нашудааст, гарчи ба ҷонишинҳои забони тоҷикӣ ва шугнонӣ китобҳои илмӣ бахшида шудаанд [2, с.304].

Омӯзиши забони шугнонӣ диққати олимони зиёдро ба худ ҷалб намудааст ва бо вучуди баъзе қорҳои илмӣ анҷомдода забоншиносӣ маъруф Аламшоев М доир ба ҷонишинҳо дар китоби “Система местоимений шугнанского языка (в сравнении с другими языками шугнана рушанской группы памирских языков)” тадқиқотҳои муфиди илмиро гузаронидааст.

“Одатан ҷонишин бо ҷои ягон ҳиссаи номии нутқ исм, сифат, шумора, зарф қор фармуда мешавад” (Грамматикаи забони тоҷикӣ. 1956, 90).

Ман Муслимаро дидам ва ӯ хушҳол гашт. Вузум Муслима вайнт ёа хуш сат.

Чӣ тавре ки маълум аст, ҷонишинҳо дар байни ҳиссаҳои нутқ мавқеи алоҳидаро ишғол намуда, ба ду хусусияти муҳим моликанд. Якум, онҳо бо баъзе аломатҳои худ ба калимаҳои мустақилмаъно наздик буда, дар матн нисбат ба калимаҳои ёридиҳанда мустақилтар истеъмол мешаванд. Дуюм, онҳо баъзе хусусиятҳои ёридиҳанда калимаҳои ёридиҳандаро доранд, ҳамеша бо калимаҳои мустақил вобастаанд. Аз ин рӯ муайян кардани ин гуруҳи калимаҳо барои боз ҳам чуқуртару васеътар фаҳмидани хусусияти калимаҳои ҷонишинӣ ёрии калон мерасонад. Маълум аст, ки калима муҳимтарин воҳиди забон буда, ҳодисоҳои ҳақиқати объективӣ ва ҳаёти психикии одамонро ифода менамояд. Дар ин мавқеъ танҳо ба он тарафи маънои калима дахлат карда мешавад, ки он бевосита дар шарҳи маънои ҷонишинҳо кӯмак расонда тавонад. Ҷонишинҳо аслан маънои умумӣ надошта маънои канкретиро ифода мекунанд. Мисол, агар мо маънои канкретии қишлоқро бинем, вай маънои умумӣ дорад, агар вайро бо ҷонишини ин ифода кунем,

он вақт мебинем, ки ҷонишини ин маънои конкретӣ-объективиро ифода мекунад. Барои муайян шудани маънои ҷонишинҳо воситаҳои зерин кӯмак мерасонанд:

Якумин воситаи муайян кардани маънои ҷонишинҳо матн мебошад. Матн имконият медиҳад, ки ба кадом калима вобаста будан ва ба кадом ҳиссаи нутқ алоқаманд шудани калимаҳои ҷонишинӣ равшан карда шавад. Масалан, агар ифодаи “Тобистон шуд, ман ба шаҳр рафтам” аз матн берун оварда шавад, маънои ҷонишини шахси I танҳои ман шарҳ дода шавад, ҷустуҷӯ ва кӯшиши таҳиягар дигар мешавад, зеро ки дар ин ифода предмете, ки ҷонишини ман, ба ҷои он омадааст ва ё ба он вобаста аст, зикр намудааст. Барои ҳамин, барои аниқ кардани маънои ҷонишин матн даркор аст ва вайро ба пуррагӣ оварда лозим аст. Забони шуғнонӣ аз ҷиҳати ҷуғрофӣ дар қисмати шимоли Бадахшон-Помир дар дараҳои Вахон (Дарморахт), Шохдара, Ғунд ва Шуғнон паҳн шудааст. Ба ин забон қариб 80 ҳазор нафар гап мезананд.

Ҷонишинҳо дар забонҳои дунё категорияи муайяни калимаҳоро ташкил намуда, мавқеи калони истеъмоли доранд. “Хусусияти барҷастаи ҷонишинҳо аз он иборат аст, ки онҳо маънои номинативӣ надоранд ва танҳо муносибати гӯяндаро ба ин ё он предмет нишон дода, инчунин ба муносибатҳои гуногун нутқ ишора мекунад. Ин ҷиҳати ҷонишинҳо онҳоро аз дигар категорияи калимаҳо, масалан аз исмҳо, сифатҳо ва монанди инҳо фарқ мекунад” [4, с.235].

Масъалаи муайян кардани ҷонишинҳо чун ҳиссаи нутқ аз нуқтаи назари илмӣ яке аз масъалаҳои мураккаб ва баҳсноки морфологияи забонҳои ҷудогона, аз ҷумла забони тоҷикӣ ба шумор меравад. Дар грамматикаҳо ҷуноне, ки маълум аст, ҷонишинҳо аз рӯи маъно тасниф карда мешаванд. Дар ин тарзи таснифот маънои решаи калима, он албатта, дар навбати аввал маънои деривативӣ, яъне лексикӣ аст, ба маънои ҷузъҳои грамматикӣ он, вай, бешубҳа маънои релятивӣ, яъне грамматикӣ мебошад, омехта карда шудааст. Дуруст аст, ки маънои реша ҳам маънои грамматикӣ шуда метавонад. Вале барои дуруст шарҳ додан ва равшантар гаштани масъала бояд ки тафовут маънои реша ва аффиксҳо муайян карда шавад. Ҷонишинҳо бошад, ба қавли муаллифони грамматикаҳои анъанавӣ, чун аффикс аз ҷиҳати маъно аз калимаҳои ғайриҷонишинӣ фарқ надоранд. Масалан, ман, ту-ашон чун аффикс аз ҷиҳати маъно гуё исм мешаванд. То ҳанӯз масъалаи ҷонишинҳо ҳамчун категорияи грамматикӣ дар забоншиносии тоҷик хуб ҳал нашудааст, гарчи ба ҷонишинҳои забони тоҷик хуб ҳал нашудааст, гарчи ба ҷонишинҳои забони тоҷикӣ ва шуғнонӣ китобҳои илмӣ бахшида шудаанд [2, с.304].

Дуюмин воситаи муайян намудани маънои ҷонишинҳо имову ишора мебошад. Гӯянда, шунаванда ва шунавандагонро ба воситаи ишора ба предмете, ки ҷонишин ба вай алоқаманд аст, шинос менамояд. Мисол, дар болои мизи корӣ китоби “Шоҳнома” гузошта шудааст. Шумо ворида уток шуда, аз ягон рафикашон илтимос мекунед, ки онро ба болои мизи кории худ гузоред. Дар ин маврид, агар ба воситаи даст ба маконе, ки китоби “Шоҳнома” истодааст, ишора карда нашавад, дар он сурат дар бораи кадом предмет сухан рафтан ва ба кадом предмет алоқаманд будани ҷонишини он номаълум аст. Вале баробари “онро ба болои мизи кории худ гузоред гуфтан ба он предмет, яъне ба китоби “Шоҳнома”” ба ишораи даст нишон дода шавад, предмет равшан, маънои ҷонишини он низ конкретӣ мешавад.

Сеюмин воситаи муайян кардани маънои ҷонишинҳо ба шунаванда маълум будани шахс ва ё предметест, ки ҷонишин ба вай вобаста ва алоқаманд мебошад. Масалан, шахси ба шумо маълум мегӯяд, ки “Ман кор кардам”. Дар ин маврид маънои ҷонишини ман конкрет аст, зеро предмете, ки ҷонишини мазкур ба он алоқа дорад, ба гӯянда ва шунаванда муайян мебошад. Баръакс, шумо, агар дар хона нишаста бошед ва шахсе аз берун дарро кӯфта иҷозати даромадан пурсад, шумо албатта, мепурсед, ки “киед” ва агар дар ҷавоб – “ин ман”-ро шунавед, дар ин ҳисоб маънои ҷонишини ман конкрет нест, зеро

ки ҳанӯз ба кӣ нисбат доштани он овоз ба шумо маълум намебошад. Шумо ин шахси номаълумро намедонед. Вале агар ин шахс дар ҷавоб “ин ман Шерзод” мегуфт, масъала ранги дигар мегирифт. Дар мавриди мазкур маънои ҷонишини ман ба шунаванда равшан мешавад, зеро исме, ки ҷонишини ман ба он алоқа дорад, бевосита қайд шудааст.

Чорумин воситаи муайян кардани маънои ҷонишинҳо ҷавоби шунаванда мебошад. Масалан, агар шумо бо рафиқатон бо чунин савол муроҷиат кунед: “Кӣ аз Душанбе омад”, албатта, маънои ҷонишини кӣ ба шумо маълум аст, зеро исме, ки ҷонишини кӣ ба он алоқаманд аст, ҳанӯз муайян намебошад. Вале, агар дар ҷавоби савол гӯяд, ки Салим омад, дар он сурат предмете, ки ҷонишини кӣ ба он алоқаманд мебошад, қайд шуда ва маънои ҷонишини кӣ? ҳам конкрет мешавад. Бинобар ин мақсади пурсидани гӯянда донишманди чизе аз шунаванда мебошад, ки ба худи ӯ маълум нест.

Бояд қайд намуд, ки ҷонишинҳо бо алоқаҳои гуногуни синтаксисӣ ҳамаи ҳиссаҳои нутқро тобеъ карда наметавонанд. Маъноҳои семантикӣ дар системаи ишораҷонишинҳо одатан бо таносубҳои маконӣ ё бо мавқеъгирии субъєктивии гӯянда ё ҳолати объективии садо ё ҳаводис дар маконе мебошад [с.277]

Адабиёт

1. Абдурахимов С. Ибораҳои ҷонишинӣ/ С.Абдурахимов –Душанбе, 1979-75
2. Аламшоев М.М. Система местоимений шугнанского языка (в сравнении с другими языками шугнана рушанской группы памирских языков) 1994 г -304с
3. Грамматикаи забони тоҷикӣ (Фонетика ва морфология) қисми 1. Сталинобод-1956 с, - 231с
4. Сиёев Б. таърихи ҷонишинҳои забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1972 с.- 235с
5. Пешковский А.М. русский синтаксис в научном освещении. / А.М.Пешковский.- Москва, 1956 г.- 511с

Мақолаи мазкур ба таҳқиқи хусусиятҳои назариявии ҷонишинҳо бахшида шуда, аз ҷумла хусусиятҳои лугавӣ, семантикӣ ва грамматикаи низоми ҷонишинҳои забони тоҷикӣ ва шугнониро мавриди омӯзиши қарор додааст.

Муаллиф ҷонишинҳои забони тоҷикӣ ва забони шугнонироо ҳамачониба аз назари тадқиқоти олимони забоншиносон дида баромада, масоили мухталифи марбут ба ҷонишинҳо ва сохтори семантикию дастурии онҳо дар осори забоншиносӣ ба таври густурда мавриди баррасию таҳқиқ гардидаанд.

Калид важаҳо: *хусусиятҳо, лугавӣ, семантикӣ, грамматикаи шунонӣ, густурда, баррасӣ.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Аламшоев М.М, доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забонҳои шарқи ДДХ ба номи М.Назаршоев, тел:934530925, Насуллоева Раҳима Гулшаевна, магистранти соли якуми Донишгоҳи давлатии шаҳри Хоруғ ба номи М. Назаршоев.Тел: 935804658, Email:raima.nasulloeva2022@mail.ru.

Данная статья посвящена исследованию теоретических особенностей местоимений, в том числе лексических, семантических и грамматических особенностей системы местоимений таджикского шугнанского языка.

Автор тщательно рассмотрел местоимения таджикского языка и шугнанского языка с точки зрения исследования лингвистов, а различные вопросы, связанные с местоимениями и их смысловой и инструктивной структурой, широко обсуждались и исследовались в трудах языковедов.

Ключевые слова: *особенности, лексика, семантика, грамматика аудирования, расширение, обзор.*

Сведения об авторе: Аламшоев М.М. доктор филол. наук, профессор кафедры восточных языков Хорогского университета им. М.Назаршоева, Насуллоева Раҳима Гулшаевна, магистрант первого года обучения Хорогского государственного университета имени М.Назаршоева. Тел: 935804658, Email:raima.nasulloeva2022@mail.ru.

This article is devoted to the study of the theoretical features of pronouns, including lexical, seman-

tic and grammatical features of the pronouns system of the tajik and shugnan language.

The author carefully considered the pronouns of the tajik language and the shugnan language from the point of review of the study of linguists, and various issues related to pronouns and their semantic and instructive structure were widely discussed and studied in the works of linguistics.

Key words: *features, semantics, grammatical features, include lexical, review.*

Information about author: Alamshoev M.M. doctor of philosophy Sciences, Professor of the Department of Oriental Languages, Khorog University. M. Nazarshoeva, Nasuiioeva Rahima Gulshaevna master student of the first year of study at Khorog state University named after M.Nazarshoev. phon number 935804658, Email:raima.nasulloeva2022@mail.ru.

РУШДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ДАР ЗАМИНАИ ДОНИШИ НАСЛИ РАҚАМӢ

Алиёрова М.

Истилоҳи «иқтисод» тарзи ташкили фаъолияти одамонро ифода мекунад, ки ба эҷоди неъматҳои зарурӣ нигаронида шудааст, инчунин илмест, ки намунаҳои рафтори одамонро дар раванди ин фаъолият меомӯзад. Иштирокчиёни асосии фаъолияти иқтисодӣ оилаҳо, фирмаҳо ва давлат мебошанд. Онҳо фаъолияти худро ҳам тавассути робитаҳои мустақим ва ҳам тавассути бозорҳо бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ҳамоҳанг мекунанд.

Масъалаҳои асосии иқтисодиёт ташкили дурусти фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ, инчунин проблемаҳои мебошанд, ки ба тамоми ҳаёти иқтисодии кишвар таъсир мерасонанд, аз қабилҳои низомии молиявӣ ва таваррум, бекорӣ, рушди иқтисодиёт, савдои берунӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ. Мушкилоти асосии иқтисодии инсоният бепоёнӣ нисбии талаботи инсон ва маҳдуд будани захираҳои иқтисодӣ, яъне захираҳои меҳнатӣ, молиявӣ ва истеъдоди соҳибкорӣ нисбат ба ин талабот мебошад. Ин одамонро водор мекунад, ки интиҳоб кунанд, арзиши моли интиҳобкардаашон ва нархи интиҳоберо, ки бояд пардохт кунанд, муқоиса кунанд.

Ҳамкор дар соҳаи иқтисодӣ имкон медиҳад, ки одамон боигарии худро тезтар зиёд кунанд. Асоси чунин ҳамкорӣ истифодаи дурусти технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ мебошад. Рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ имкон медиҳад, ки самарани меҳнати маҳсус мубодила карда шавад.

Инсоният бояд дар ҳар қадам дар ҷаҳони иқтисодӣ интиҳоб кунад. Инсоният фаъолияти иқтисодии худро ташкил намуда, маҷбур аст, ки пайвасти якҷанд саволҳои асосии иқтисодиётро ҷустуҷӯ кунад, аз он ҷумла ба истеъмолкунандагон чӣ гуна молу хизматрасониҳо пешниҳод кардан лозим аст, кадоме аз усулҳои истеҳсоли маҳсулот бо ёрии захираҳои маҳдуди мавҷуда татбиқ карда мешавад. чӣ хел ва чӣ тавр молу маҳсулоти истеҳсолшуда хизматрасониҳо дуруст ва оқилона тақсим мешаванд. Маҳз маҳорати дарёфти ҷавоби оқилона ба ин саволҳо дар ниҳоят сарвати ҳар як кишвар ва некӯаҳволии шаҳрвандони онро муайян мекунад.

Дар айни замон ҳадафи кишвар табдил додани иқтисодиёти кишвар ба сохтори рақобатпазиртарин ва тағйирпазирӣ дар ҷаҳон, ки ба дониш асос ёфтааст ва он рушди устувор, афзоиш ва беҳбуди ҷойҳои корӣ, ноил шудан ба дараҷаи бештари ҳамбастагии иҷтимоӣ, инчунин ташкили иқтисодиёти ҷамъиятиро барои ҳаёти беҳтар таъмин менамояд.

«Вазъи илмӣ имрӯзаи кишвар тақозо менамояд, ки фаъолияти муассисаҳои илмӣ ва мактабҳои олии раёндҳои ҷаҳони имрӯза ва талаботи замон мутобиқ карда шавад. Дар ин замина, вазоратҳои маориф ва илм, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолиро зарур аст, ки бо дигар вазоратҳо ҷиҳати ҷорӣ намудани барномаҳои таълимӣ оид ба ҳунарҳои

муосир ва фарогирии васеи омӯзиши амалии донишҷӯён тавассути омезиши илму истеҳсолот тадбирҳои судманд андешида шуда бо мақсади баланд бардоштани сатҳу сифати омодазоеи мутахассисон дар соҳаи истеҳсолот, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, инчунин иқтисодиёти рақамӣ амали шаванд». гуфта шудааст дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Раҳмон.

Иқтисоди рақамӣ як ҷаҳлияти иқтисодист, ки ба технологияҳои рақамӣ асос ёфтааст, ки бо бизнеси электронӣ ва тичорати электронӣ ва молу хидматҳои рақамӣ, ки аз ҷониби онҳо истеҳсол ва ба бозор бароварда мешаванд, алоқаманд аст. Пардохтҳо барои хидматҳо ва молҳои иқтисоди рақамӣ аксар вақт бо ашёи рақамӣ (пулҳои электронӣ) анҷом дода мешаванд.

Мафҳуми иқтисоди рақамӣ дар даҳаи охири асри 20 пайдо шуд. Дар соли 1995, Николас Негропонте истиораи гузариш аз коркарди атомҳо ба коркарди битҳоро истифода бурда, набудани молҳои классикиро дар шакли физикӣ (вазн, ашёи хом, нақлиёт) ва бартарҳои иқтисоди нав (на вазни мол, виртуалӣ, ашёи хоми нолозим, ҳаракати ғаврии ҷаҳонӣ) нишон медиҳанд.¹

“Набояд фаромӯш кард, ки рушди давлат ва ояндаи ободи Ватан бевосита аз сатҳи донишу маърифати мардум вобаста аст”- таъкид менамояд Президенти муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ.

Бо афзоиши шумораи аҳолии ҷаҳон ва сафарбар шудани захираҳо, иқтисоди рақамӣ на танҳо ба тичорати электронӣ ва хидматрасонӣ маҳдуд мешавад, балки ба ҳама паҳлӯҳои ҳаёт: тандурустӣ, маориф, интернет-банкинг ва дигар соҳаҳои ҳаёт таъсир мерасонад.

Имрӯз ҷавонони пас аз соли 1999 таваллудшуда, яъне, ҳангоми рушди Интернет онҳоро наслҳои рақамӣ меноманд. Насли рақамӣ, ё онро шабака ё ҳамеша дар тамос меноманд ва бо номи насли рақамӣ панҷ экран маълум аст, инҳо экранҳои телевизор, компютери мизи корӣ, ноутбук, планшет ва смартфон ва экранҳои фаблет ва соатҳои интеллектуалӣ низ бояд ба ин экранҳо илова карда шаванд.

Ба фикри нависанда ва коршиноси соҳаи маориф Марк Пренски, донишҷӯёни имрӯза бо донишҷӯёни дирӯз монанд нестанд. Онҳо дигар одамоне нестанд, ки системаи таълимии тарҳрезӣшуда ба онҳо тасир расонад.

Насли рақамӣ имруз аз давраи хурдани шири модар ҳаёти худро бе технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ тасаввур карда наметавонад. Он бо муши компютер ва ангушт дар экранӣ сенсорӣ калон шуда, технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ нави рақамиро ба осонӣ меомӯзад ва истифода мебарад.

Насли рақамӣ имрӯз чиро интизор дорад.

- аввалан, пайвасти шабонарӯзӣ, бозтимод, зуд, фарохмаҷро бо интернет , то ҳадди имкон ройгон ё бо нархи рамазӣ;

- дуюм, дороии смартфон (планшет, фаблет) бо протсессори бисёр ядрой, бо гигагерц ва гигабайтҳои калон, ки бо он метавонанд ҳама гуна саҳифаҳои интернетиро дида таҳлил намоянд, иттилооти мултимедиявиро бидуни маҳдудият зеркашӣ кунанд, бо дӯстон ва шиносҳо сӯҳбат кунанд, мундариҷаи рақамӣ дар веб эҷод ва мубодила намоянд;

- саввум, асбобҳои мултимедиявӣ ва интерактивии таълим ва ғайра дошта бошанд.

Насли ҳафт экран - телевизор, компютери статсионарӣ, ноутбук, планшет ва смартфон, фаблет ва смартоҳ мисли падару модари худ наметавонанд омӯзанд. Ивас кардани тахтаи сиёҳ бо сафед ва бўр бо маркер чизеро тағир намедихад, яъне ин роҳи ҳавасмандгардонии донишҷӯёни муосир ба гирифтани донишҳои иқтисодӣ ва ташаккул додани малакаҳои ҳамгироии муваффақ дар бозори меҳнат нест, зеро ин насл барои гирифтани иттилооти ҷандрасонаӣ аз Интернет бо истифода аз дастгоҳҳои дар боло зикршуда, ки аксари онҳо интерактивӣ мебошанд, одат кардаанд.

¹ Эрик Шмидт и Джаред Коэн новый цифровой мир - 2013

Аз ин рӯ, зарур аст, ки системаи таълимиро ба насли рақамӣ тавассути истифодаи оммавӣ ва самараноки технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ мутобик карда, иттилооти рақамии ин системаро амалӣ намудан лозим аст. Муаллим аз интиқоли дониши тайёр бояд ба мураббӣ мубаддал шавад, ки худи донишҷӯёнро ба ҷустуҷӯи иттилооти зарурӣ дар шабакаи ҷаҳонӣ, таҳлил, таҷдиди назар ва истифодаи он ва ҳатто донишҳои навро синтез кардан, роҳнамоӣ намояд.

Инкишофи зеҳнӣю техникии ҷамъият дар ҷунин сатҳ аст, ки моделсозии техникии худ як вазифаи имконпазирӣ муҳандисии компютерӣ мебошад. “Агар мо тарзи қабилӣ омӯзишро давом диҳем, фардои фарзандони худро ихтисор хоҳем кард:- гуфтааст Ҷон Дю, файласуф ва ислоҳотчи дар соҳаи маориф.”

«Ба Вазорати молия зарур аст, ки минбаъд низ дар асоси принципҳои банақшагирии стратегӣ ва низоми байналмилалӣ баҳисобгирии муомилоти молиявӣ оид ба масъалаҳои интизоми молиявӣ, тақсимои самараноки захираҳо, шаффофият, тобеият дар таъияи босифати буҷети давлатӣ, инчунин дар рақамикунонии соҳа ҷораҳои амалӣ андешанд.” 2

Иқтисоди рақамӣ ба ду принципи муҳим – технологияҳои иттилоотӣ ва шабакавӣ нигаронида шудааст. Маълумоти электронӣ манбаи асосии стратегияи рақамисозӣ мебошад. Олотҳои муосир, аз ҷумла моделҳои бизнес барои истифодаи иттилоот таҳия ва рушд карда мешаванд. Моҳият ва аҳамияти рақамикунонӣ дар иқтисодиёт дар он аст, ки суръати баланди механизми мубодилаи ҳаҷми зиёди ахбороти электронии байни иштирокчиён дорад ва содда будани ҷараёни иттилооти мебошад.

«Ба Бонки Миллӣ зарур аст, ки дар якҷоягӣ бо Вазорати молия ва дигар вазорату идораҳои дахлдор ҷораёю бо мақсади тавсеаи фарогирии молиявӣ дар кишвар ҷиҳати рушди шабакаҳои хизматрасониҳои молиявии рақамӣ, пешниҳоди хизматрасониҳои гуногуни молиявӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои истифодабарандагони хизматрасониҳои молиявӣ ва беҳбуди вазъи молиявӣ, саводнокии молиявии истифодабарандагон андешида шаванд..”

Бо шарофати рушди иқтисоди рақамӣ

- ҳаёти ҳаррӯзаи одамон содда карда шуда, муносибатҳои истеҳсолӣ тағйир меёбанд;
- сохтори иқтисодиёт ва маориф тағйир меёбад;
- талаботҳои нав ба мубодилаи афкор, иқтидори ҳисоббарорӣ ба миён меоянд ва системаҳои иттилоотӣ ва хизматрасонӣ инкишоф меёбанд;
- самаранокии меҳнат зиёд мешавад; идоракунии андозбандӣ ва назорат мутамарказонида мешавад;
- автоматикунони оммавӣ ва стандартикунони тамоми равандҳои хоҷагидорӣ ба вучуд меояд;
- Бюрократизм, фасод ва қаллобӣ коҳиш меёбад.

Гузариш аз иқтисоди анъанавӣ ба иқтисоди рақамӣ ба баланд бардоштани рақобатпазирӣ истеҳсолоти ватанӣ имкон медиҳад.

Ҳамин тариқ, рушди технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар заминаи дониши кадрҳои баландихтисос, яъне насли рақамӣ барои тағирот дар низоми иқтисодӣ заминаҳои заруриро фароҳам меорад. Ин раванд бо ҷорӣ намудани сенсорҳои рақамӣ, эҷоди дастгоҳҳои нави шахсӣ, моделҳои нави рақамӣ, усулҳои нави таҳлили маълумот, қабули қарорҳои алгоритмӣ, технологияҳои нави автоматикунонӣ имконият фароҳам меорад.

Используемая литература

1. Послание Президента Республики Таджикистана уважаемого Эмомали Рахмона о основных направлениях внутренней и внешней политики республики от 22 декабря 2022 г

2 Послание Президента Республики Таджикистана уважаемого Эмомали Рахмона о основных направлениях внутренней и внешней политики республики от 22 декабря 2022 г

2. Эрик Шмидт и Джаред Коэн новый цифровой мир - 2013
3. Педро Домингос Верховный алгоритм.
4. Руководство по инновационным образовательным технологиям под общей редакцией профессора Ангела Сфрикарова
5. С.С.Носова Цифровая экономика -Кнорус.2022

РУШИДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ДАР АСОСИ ДОНИШИ НАСЛИ РАҚАМӢ

Иқтисоди рақамӣ ба рушиди ҷомеа таъсири афзалиятнок дорад, инчунин дар муносибатҳои байниҳамдигарии иштироккунандагон, яъне соҳибқориҳои хурду миёна ва корхонаҳои бузург амалиётҳои иқтисодиро содда менамояд.

Ба маънои худ иқтисоди рақамӣ ин низоми муносибатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ мебошад, ки асоси он таъкил намудан, паҳн намудан ва истифода бурдани технологияи рақамӣ ва истеҳсоли молу маҳсулот ба он алоқаманд мебошад.

Рушиди иқтисоди рақамӣ имкон медиҳад, ки ҳосилнокии меҳнат баланд шавад, ҷойҳои нави корӣ ба вуҷуд оянд, миқдори корхонаҳои рақобатпазир зиёд шавад ва хароҷот кам шавад.

Кадрҳои баландхисосро барои иқтисоди рақамӣ дар асоси таъкил намудани хизматрасониҳо барои саводнокии истифодабарандагон бо истифодаи донишҳои амалию назариявӣ ва инчунин фаъолона ва самаранок истифода бурдани навиғариҳои технологияи рақамӣ омода бошанд.

Вожаҳои калидӣ: *муносибатҳои мустақим, технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, иқтисоди рақамӣ, насли рақамӣ, саводнокии молиявӣ, таҳлил, синтез, технологияи рақамӣ*

Маълумот дар бораи муаллиф: Алиёрова Масъуда муаллими калони Донишгоҳи Давлатии Хоруғ, факултети иқтисод, кафедраи назарияи иқтисод, тел. 93 557 58 26

РАЗВИТИЯ ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА НА ОСНОВЕ ЗНАНИЕ ЦИФРОВОЕ ПОКОЛЕНИЕ

Цифровая экономика прогрессивно влияет на общественное развитие, повышает удобство операций для всех участников взаимоотношений т.е. малого бизнеса, средних и крупных предприятий, государственных органов и людей. По сути цифровая экономика это система экономических, социальных, культурных отношений, в основе которой лежат создание, распространение, применение цифровых и вычислительных технологий, и соответственно, связанных с ними продуктов. Развитие цифровой экономики способствует росту производительности труда, появление новых рабочих мест, увеличению число конкурентноспособных предприятий и снижению затрат. Подготовка кадров для цифровой экономики т.е. создать лучших сервисов для формирования грамотности пользователей с возможностью применения теории в практических ситуациях также активно и эффективно применять образовательных инноваций, основанных на цифровых технологиях.

Ключевые слова: *прямые контакты, информационная и коммуникационная технология, цифровая экономика, цифровое поколение, финансовая грамотности, ментор, анализ и синтез, цифровая технология.*

Сведения об авторе: Алиёрова Масъуда старший преподаватель Хоругского государственного университета, экономического факультета, тел. 935575826

KNOWLEDGE-BASED DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT DIGITAL GENERATION

The digital economy progressively affects social development, increases the convenience of operations for all participants in the relationship, i.e. small businesses, medium and large enterprises, government agencies and people.

In essence, the digital economy is a system of economic, social, cultural relations, which is based on the creation, distribution, application of digital and computing technologies, and, accordingly, related products. The development of the digital economy contributes to the growth of labor productivity, the emergence of new jobs, an increase in the number of competitive enterprises and cost reduction.

Training for the digital economy i.e. create the best services for the formation of user literacy with the ability to apply theory in practical situations and actively and effectively apply educational innovations based on digital technologies.

Key words: *direct contacts, information and communication technology, digital economy, digital generation, financial literacy, mentor, analysis and synthesis, digital technology.*

Information about the author: Aliyorova Masuda-senior lecturer of Khorog State University, Faculty of Economics with a degree in management .935575826

НАҚШИ ЗАХИРАҲОИ ОБӢ ДАР ИНКИШОФИ СОҲАИ САӢӢХИИ ВМКБ

Аноятшоева Ф.А.

Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз кишварҳои дорони имкониятҳои бойи сайёҳӣ буда, ҳар гунаи он дар худ бисёр бойгариву ёдгориҳои муҳими таърихӣ ва табииро маҳфуз медорад. Агар ба таърихи гузаштаи кишвар назар андозем мебинем, ки аз замонҳои хеле қадим ин мамлакат диққати мардумони дигар минтақахоро ба худ ҷалб намудааст.

Боиси тазаккур аст, ки сайёҳони хориҷӣ пеш аз ҳама ба манзараҳои табиӣ ва обҳои шифобахш, қуллаҳои барфпӯш, ҳайвоноти нодир, растаниҳои доруворӣ, ҳавои хушу мӯътадил, меваҳои тару тоза ва аз ҷиҳати экологӣ тоза мутаваҷҷеъ мебошанд.

Маҳз барои ҳамин ворид шудани сайёҳон ба кишвари мо Тоҷикистони бихиштосо ва алалхусус Бадахшони кӯҳӣ сол аз сол афзуда истодааст.

“Боми ҷаҳон” ном гирифтани минтақаи Бадахшон имрӯзҳо вирди забони ҳамагон буда, онро эътироф менамоянд.

Яке аз манзараҳои табиӣ, ки нафақат сайёҳони хориҷӣ балки сайёҳони дохилиро ба худ ҷалб намудааст, ин кӯли Сарез мебошад.

Сарез - кӯлест дар Помир дар кӯҳсори Рушон, ки дар баландии 3250 метр аз сатҳи дарё воқеъ аст. Дарозии қули Сарез 62 км, паҳнояш 3,3 км аст. Ҳаҷми оби он 17 миллиард метри мукабаб буда, вазнаш ба ҳисоби миёна ба 19 млн тонна баробар аст. Ин кӯл соли 1911 бар асари як zilзилаи сахт ва афтодани кӯҳпора бар сари роҳи рӯди Мурғоб падид омада аст.¹

Яке аз обҳои шифобахш, ки машҳури ҷаҳониён гардидааст ин Гарчашма мебошад.

Гармчашма – чашмаи гарми минералӣ дар Тоҷикистон, ноҳияи Ишкошими ВМКБ, ки дар нишебии ғарбии қаторкӯҳи Шохдараи Помир воқеъ гардидаанд. Обҳои маъданӣ аз қарри калон аз ҷинсҳои қадимии кристаллӣ метаморфӣ дар шакли грифонҳои ҷӯшанда ба рӯи замин меоянд.²

Қаракӯл - кӯл воқеъ дар шарқи Помир аст. Ин кӯл аз нигоҳи ҳудуд 380 км масоҳатро ишғол намуда, дар баландии 3914 км воқеъ гардидааст. Дарозии кӯл 33 км ва бараш 23 км – ро фаро гирифта, аз ҷануб дарёи Музкӯл, аз Шимол Қарочилға ҷорӣ мешавад. Ин кӯли пирихӣ маҳсуб меёбад.

Бибифотимаи Заҳро чашмаи минералии обаш гарм дар ноҳияи Ишкошим дар наздикии деҳаи Тугғоз воқеъ гаштааст. Омили асосии оби чашма, ҳавои тозаи кӯҳӣ ва радиатсияи фаровони офтоб аст. Барои табobati бемориҳои узвҳои ҳозима, ҷигар, талхароҳа, буғумҳо, устухон, мушакҳо ва амрози занона муфид мебошад.³

Яке аз чашмаҳои софтарини Помир дар деҳаи Паршнёви райони Шугнон воқеъ аст. Ин чашма ба ифтихори шоир, файласуф ва шахсияти динии асримиёнагии тоҷику форс “Чашмаи Носири Хусрав” ном дорад. Носири Хусрав ин чашмаро бо дастони худ бо асо офаридааст. Оби ин ҷо софу ғоиданок аст ва ба бисёр дардҳо шифо мебахшад. Чашма

1 <https://mfa.tj>

2 Чашмаҳои шифобахши Бадахшон Ширинбек Давлатмамадов саҳ 18

3 Чашмаҳои шифобахши Бадахшон Ширинбек Давлатмамадов саҳ 28

рост дар паҳлӯи роҳе воқеъ аст, ки ба маркази Хоруғ мебарад.

Ғайр аз ин бисёр кӯлҳо ва чашмаҳое ҳастанд, ки мавриди истифода қарор доранд ва машҳури ҷаҳониёнанд.

Ҳар як соҳаро мо метавонем тавассути SWOT - таҳлил карда мебароем.

SWOT калимаи ангилсӣ буда, маънои S-strength – тарафи пурқувватӣ, W- weakness – тарафи сустӣ, O - Opportunity – имкониятҳо, T-threat – хатар мебошад.

Мо метавонем соҳаи сайёҳии ВМКБ ро тавассути SWOT таҳлил карда бароем.

Аз афзалиятҳо сар карда дида мебароем, ки ВМКБ дорои кадом афзалиятҳост:

- иқтисодии хуби табиӣ – экологӣ, таърихӣ – фарҳангӣ ва рекреатсионӣ;
- мавҷудияти шароитҳои хуб барои рушди намудҳои гуногуни туризм;
- анъанаҳои бойи қадимаи меҳмоннавозӣ, таҷриба дар қабул ва хизматрасонии туристон;
- мавҷудияти ёдгориҳои фарҳангӣ ва таърихӣ аҳамияти ҷумҳуриявӣ дошта;
- гузаронидани чорабиниҳои оммавии қорӣ ва нақшаҳои шавқовар барои рушди туризм дар ҷумҳурӣ;
- иқтисодии илмӣ ва таълимӣ дар омода намудани мутахассисони кофӣ барои соҳаи туризм;
- баланд бардоштани рақобатпазирии индустрияи туризми ҷумҳурӣ бо роҳи татбиқи намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи туризм.

Камбудииҳо, ки дар соҳаи сайёҳии вилоят дида мебароем:

- рушди нокифояи инфрасохтори туристӣ дар вилоят;
- мутобиқат накардани хизматрасониҳои туристӣ ба стандартҳои байналмиллалӣ;
- системаи заифи ҳаракати маҳсулоти туристии вилоят ба бозори дохилӣ ва берунӣ;
- набудани омори соҳавии таъминкунандаи иттилоотӣ ва идоракунандаи ҳимояи рушди туризм;
- норасоии мутахассисони баландихтисос дар индустрияи туризм;
- тарҳи камрушдёртаи нақлиётӣ, ки ба кашондани туристон хизмат мерасонанд;
- норасоии истифодаи методҳои муосири хизматрасониҳои туристӣ дар қорхонаҳои туристӣ;
- набудани системаи босифати иттилоотии туристон дар вилоят.

Яке аз имкониятҳои рушди соҳаи сайёҳӣ дар вилоят:

- ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ барои рушди соҳаи сайёҳӣ;
- тайёр намудани кадрҳои баландихтисос дар соҳаи туризм;
- пешқадами замон будан яъне боҳабар аз техникаву технологияи ҳозиразамон;
- ба дараҷаи баланд омӯхтани менеҷмент ва маркетинг.

Хатарҳои, ки садди роҳи рушди сайёҳиро мегиранд ин офатҳои табиӣ мебошанд.

Мувофиқи омори ассотсиатсияи экосайёҳии туристӣ аз сабаби касалии ковид 19 соли 2021 194 нафар сайёҳ ба вилоят ташриф оварданд, ки миқдори онҳо соли 2022 ба 350 нафар расид. То 6 уми июни соли ҷорӣ 56 нафар сайёҳ ба қайди ассотсиатсияи экосайёҳии туристӣ, ки асосан бо мақсади дидан аз чашмаҳои шифобахш мебошанд, гирифта шудаанд. Бо боварии пурра гуфта метавонем, ки миқдори онҳо то охири сол нисбат ба солҳои гузашта зиёд хоҳад шуд.⁴

Ташрифи сайёҳони хориҷӣ ба ВМКБ. Лоиҳаи сармоягузориҳои хориҷӣ – Олмонӣ ба ассотсиатсияи экосайёҳии туристӣ аз моҳи ноябри соли 2022 барои рушд додани сифати хизматрасонӣ дар чашмаҳои шифобахш асосан чашмаи Бибифотимаи Заҳро, Гармчашма, Ҷелондех ба миқдори 10000 евра сармоягузорӣ шуд то, ки хизматрасониҳои туристӣ ба стандартҳои байналмиллалӣ ҷавобгӯ бошанд.

Мақсади ба стандарти байналмиллалӣ ҷавобгӯ будани хизматрасониҳои туристӣ ин

⁴ Маълумот аз Ассотсиатсияи экосайёҳии туристӣ

чалби зиёдтари сайёҳон ба вилоят, баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии халқ ва ба даст овардани даромади зиёд мебошад.

Тоҷикистон яке аз қолибтарин кишварҳои сайёҳӣ дар тамоми ҷаҳон пасошӯравӣ маҳсуб мешавад, зеро он дорои манзараҳои гуногуни табиӣ, рельефи кӯҳӣ, набототу ҳайвоноти нотақрор аст. Дар кишвар кӯҳнавардӣ, варзиши кӯҳӣ, туризми экологӣ, таърихию фарҳангӣ ва табобати санаторӣ ҷаҳлола инкишоф меёбад.

Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон беҳтарин минтақаи сайёҳии кӯҳӣ, экологӣ ва тарғиби саломатии Тоҷикистон маҳсуб мешавад. Бесабаб нест, ки кӯҳҳои Помир бори дуввум ба 100 минтақаи беҳтарини сайёҳии ҷаҳон шомил шудаанд. Ҳар сол барои шинос шудан бо табиати нотақрор ва беҳамтои Помир шумораи зиёди сайёҳони хориҷӣ ташириф меоранд.⁵

Адабиётҳои истифодашуда

1. <https://mfat.tj>
2. Чашмаҳои шифобахши Бадахшон Ширинбек Давлатмамадов
3. Маълумот аз Ассотсиатсияи экосайёҳии туристӣ
4. Экотуризм дар минтақаҳои кӯҳистони Тоҷи
5. Нақши захираҳои обӣ дар инкишофи соҳаи сайёҳии ВМКБ”.
6. Роль водных ресурс в развитии сферы туризма в ГБАО

Тоҷикистон яке аз қолибтарин кишварҳои сайёҳӣ дар тамоми ҷаҳон пасошӯравӣ маҳсуб мешавад, зеро он дорои манзараҳои гуногуни табиӣ, рельефи кӯҳӣ, набототу ҳайвоноти нотақрор аст. Дар кишвар кӯҳнавардӣ, варзиши кӯҳӣ, туризми экологӣ, таърихию фарҳангӣ ва табобати санаторӣ ҷаҳлола инкишоф меёбад.

Боиси тазаққур аст, ки сайёҳони хориҷӣ пеш аз ҳама ба манзараҳои табиӣ ва обҳои шифобахш, қуллаҳои барфпӯш, ҳайвоноти нодир, растаниҳои доруворӣ, ҳавои хушӯ муътадил, меваҳои тарӯ тоза ва аз ҷиҳати экологӣ тоза мутаваҷҷеҳ мебошанд.

Калидвожаҳо: Бибиғотимаи Заҳро, Гармчаиша, Челодеҳ, чашмаҳои шифобахш, SWOT.

Маълумот дар бораи муаллиф Аноятшоева Фарзона Аноятшоевна муаллимаи калони кафедраи менеҷмент ва маркетинг факултети иқтисод anoyatshoeva-86@mail.ru тел:938276290

Таджикистан считается одной из самых интересных туристических стран на всем постсоветском пространстве, ведь он обладает разнообразными природными ландшафтами, горным рельефом, уникальной флорой и фауной. В стране активно развиваются альпинизм, горные виды спорта, экологический туризм, историко – культурный туризм и санаторно – курортное лечение.

Стоит отметить, что иностранных туристов в первую очередь интересуют природные ландшафты и целебные воды, заснеженные вершины, редкие животные, лекарственные растения, приятный и умеренный воздух, свежие и экологически чистые фрукты.

Ключевые слова: Бибиғотима Заҳро, Гармчаиша, Челоде, целебные источники, SWOT.

Tajikistan is considered one of the most interesting tourist countries in the entire post – Soviet space, because it has various natural landscapes mountainous terrain, unique flora and fauna. Climbing, mountain sports ecological, historical and cultural tourism and spa treatment are actively developing in the country.

It is worth noting that foreign tourists are primarily interested in natural landscapes and healing waters, snow – capped peaks, rare animals, medicinal plants, pleasant and stable weather, fresh and ecologically clean fruits.

Keywords: Bibifatima Zahro, Hot spring, Chelondeh, healing springs, SWOT.

⁵ Экотуризм дар минтақаҳои кӯҳистони Тоҷикистон Мамадризохонов А.А саҳ 426

ВОДА ОДИН ИЗ ИСТОЧНИКОВ РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА

Аноятшоева Ф., Давлатмамадов Р.¹

Не исключено использования два вида хозяйственной деятельности античного общества: экономия, ведение хозяйства для самообеспечения и хрестоматка, ведение хозяйства для обогащения – времён Ксенофонта и Аристотеля (384-322 годы до н.э.). Аристотель считал справедливой экономию, основанную на натуральном хозяйстве, составлявшем основу античного общества. Правда, к экономии Аристотель относил и розничную торговлю, поскольку главным в ней является удовлетворение потребностей людей в предметах потребления. К хрестоматией Аристотель относился критически, а мы преследуем цель изучения искусство делать цифровые деньги, занятие ростовщичества (самостоятельное производственное предпринимательство) сетевого рынка, рекламодателя и распространителя производителя и покупателя. Ещё другая сторона настоящего исследования – это решение проблем связанных с трудностями, связанными с модернизации и новации в реформирования существующих традиций.

Географические открытия внедрения сетевого маркетинга приводит к разработке осового вида теории цифровых денег финансового потока кругооборота экономики – цифровой экономии.

В 1615 году Антуан де Монкретьен публикует «Трактат политической экономии». Он первым вводит термин «политическая экономия», составленный из трёх понятий: «политея»-общественное устройство; «ойкос»-домашнее хозяйство; «номос»-закон. Становление капитализма требует от новой науки осмысления его ключевых проблем. Основной проблемой общественного устройство закона домашних хозяйств нарождающегося сетевого рынка страны, становится проблема образовании идентификационного номера постоянно нарастающего всего населения, а самой науки – это цифровая экономика.

В центре внимания общественного устройство закона домашних хозяйств цифровых денег находятся богатства и капитал. Богатство (wealth) – всё, что имеет стоимость рыночной цены (value) и может быть обменено на цифровые деньги (money) или блага. Капитал (capital) цифровых денег при этом вещественное богатство, стоимость труда воплощенное в не физических цифровых ресурсах, становившиеся финансовыми активами.

Маркс был гуманистом. Он полагал, что мы - существа, которые преобразовывают мир вокруг себя, чтобы создавать объекты для всеобщей пользы.

Подобно меркантильной идеологии Серра А., Мен Т. XVI – XVII вв. целью исследования цифровой экономии является поиски источников обеспечения цепы добавочной стоимости страны к 2028 году, а объектом наблюдения становится торговля самостоятельных предпринимателей, бывших неформально занятых частным торговлей, на предмет пристального внимания – движение цифровых денег, товаров, услуг и рекламы между всеми торговыми свободными агентами (дистрибьютерами).

Например. Процесс производства снимается на видео и распространяется рекламой – это информационный франчайзинг. Кто-то тратив оплаченное своё время за счёт получения обучения, то есть плата за учёбу. Для снятия видеоролика затрачивается некоторое количества материальных средств – цифровых денег, в виде вознаграждения

¹ Давлатмамадов Руздор донишчуйи курси 1, Доншгохи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев. Суроға: ноҳияи Рушон, деҳаи Шпад. Хонаи 13.

Давлатмамадов Руздор студент 1 курса, Хорогского государственного университета. Адрес: Рушон, село Шпад, дом 13. Тел.: (+992907 300 601).

Davlatmamadov Ruzador Address: Rushan, house 13. Tel.: (+992907 300 601).

за работу. Поэтому для возвращения затраченных средств электронное правительство вербально, через локальной сети возвращает в №ID расчётного счета в виде цифровых денег. Этот цикл по мере роста увеличивает объем доходов в расчётном счёте №ID.

Следующий этап развития цифровых денег сетевого рынка цена трудовой стоимости, создающая богатства всего населения трудом, богатства государства величиной цепи добавочной стоимости. Населения становится богатым трудом за счет бонусов и дивидендов в идентификационном номере, чем богаче расчётный счет цифровых денег, тем выше растёт величина и богаче становится страна. Круг замыкается непрерывным движением товаров, услуг, рекламой становясь цифровыми деньгами и наоборот. Чем больше объем труда промышленного предпринимательского производства товаров, услуг, рекламой - тем выше степень величины цепи добавочной стоимости.

Это методика принадлежала Уильяму Петти (1623-1687) в Англии и Пьеру Буагильберу (1646-1714) во Франции. Черпав информацию у физиократов Франсуа Кенэ (1694-1774), Анн Робер Жак Тюрго (1727-1781) и др можно разработать модель индустриализации аграрного сектора, в рамке сетевого рынка, обмен в которой происходит цифровой экономикой. Землевладелец, крестьянин и промышленник в одном лице со всеми дистрибьютерами обладаю расчётный счет и сбыт происходит криптовалютой.

Исследованием природы цифровой экономики выясняются условия производственных предпринимателей и накопления цифровых денег.

По Адаму Смита (1723-1790) – самый яркий представитель общественного устройство закона домашних хозяйств выяснил условия производства и накопления богатства в трактате «Исследование о природе и причинах богатства» (1776). Им была обоснована идея «не уравнительного равенства». Каждый человек обладает уникальными способностями (природными и благоприобретенными). Эти различия порождают разделение труда, специализацию и обмен, которые повышают производительность труда, делают людей полноправными членами общества, необходимыми друг другу. Обмен, минимизируя издержки, заставляет людей становиться «глубокими специалистами в узкой области», подключает отдельных людей к цивилизации и развивает их потребности.

Появляется необходимость определения критерий оценки цифровой экономики.

В 21-м веке возрождается интерес к Марксу и марксистской мысли. Продажи «Das Kapital», шедевра Маркса в политической экономии, как и «Манифеста коммунистической партии» взлетели с 2008 года. Их продажи выросли, когда британские рабочие выручили банки, чтобы сохранить деградировавшую государственную финансовую систему, в то время как многие из нас борются с долгами, отсутствием работы или чем-нибудь похуже.

В 2008 году, по сообщению агентство новостей и финансовой информации «Reuters», опрос восточных немцев показал, что 52% считают, что экономика свободного рынка «непригодна», а 43% сказали, что хотят вернуть социализм.

Современный кризис евро показывает, что капитализм не знает, как решить проблемы бывших стран Восточной Европы, Греции и Португалии, которые, в свою очередь, угрожают будущему европейской общей валюты и даже самого Европейского союза. Начался процесс запуска процедуры Brexit по выходу Великобритании из Евросоюза. Всё это легко может стать катализатором нового коллапса в мировом масштабе.

Падение Советского Союза так и не продемонстрировало провал коммунизма. В настоящее время на пространстве СНГ основаны международные экономические организации бывших республик СССР: ЕврАзЭС (5 республик) - в задачи которой входит формирование Таможенного союза, единого экономического пространства, а также углубления интеграции; ШОС, объединяющая государств-участников (5 республик + Китай), - в задачи которой входит борьба с терроризмом, сепаратизмом, экстремизмом, наркобизнесом, развитие экономического сотрудничества, энергетического партнерства,

научного и культурного взаимодействия.

История не закончилась торжеством капитализма как единственно возможной социально-экономической системы, и мы уверенно можем утверждать, что маловероятно, что «пост-капиталистическое общество» будет отвечать традиционным моделям социализма и, тем более, «действительно существующим» социалистическим системам советской эпохи. Но оно обязательно будет включать переход от частного финансирования к социальному управлению в глобальном масштабе. Какие формы оно может принять и как далеко это воплотит гуманистические ценности коммунизма Маркса, будет зависеть от политических устремлений передовой мысли, через которые эти изменения будут происходить. Мы должны быть честны перед собой и молодым поколением, и признать современную актуальность лозунга немецкой революционерки и теоретика марксизма Розы Люксембург: «Выбор сегодня перед человечеством - это социализм или варварство».

Литература

1. Маркс К., Энгельс Ф. Избранные письма. - М.: Госполитиздат, 1948. - С. 185.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Избранные письма. - М.: Госполитиздат, 1948. - С. 63.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. - 2-е изд. - Т. 3. - М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. С. 1-4.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. - 2-е изд. - Т. 4. - М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. - С. 419-459.
5. Alan Ryan. On Marx: Revolutionary and Utopian. Published August 11th 2014 by Liv-eright. - 256 p.
6. Ленин В.И. Государство и революция. - М.: Издательство политической литературы, 1974. - 160 с.

УДК 634. (575)

ФЕНОЛОГИЯ МАЛИНЫ (RUBUS IDAEUS.L) В УСЛОВИЯХ ВЫСОКОГОРЬЯ ПАМИРА

Асмаатбекова Ф.Я., Давлатбекова С.Х., Холдорбеков З.С.

Памирский биологический институт им. Х.Юсуфбекова НАНТ

Хорогский государственный университет им.М.Назаршоев

Малина относится к растениям, ягоды которых люди использовали с незапамятных времен. Археологи неоднократно обнаруживали семена при раскопках стоянок человека, относящихся к каменному и бронзовому векам. Дикорастущая малина широко распространена в Европе и в Азии. Впервые она была описана римским ученым Плинием Старшим (I век н. э.). Но в культуру введена сравнительно недавно: в Германии и Англии в XVI веке, в России — с XVII, в Америке - с конца XVIII [1]. Подземная часть растения малины многолетняя, состоит из корневища и многочисленных придаточных корней. Корневая система стержневого типа характерна для сеянцев, у вегетативно размножаемых растений - мочковатая, либо смешанная [2.3.4].

Малина – самая древняя садовая культура, широко распространенная на территориях Горно Бадахшанской Автономной области, начиная с Дарвазского, Ванчского (с кишлака Даштаки Ванч до Дуршера), Шугнанского (с кишлака Чохкандез до Навообода), Ишкашимского (с кишлака Андараба до Рина), Рошткалинского (с кишлака Хабост до Сежда) районов. Во всех перечисленных местах малина встречается в культурном виде.

С апреля месяца 2019 года был заложен опытный участок в стационаре Варцушдашт на высоте 2100 м. над уровнем моря. При закладке малинника заранее учитывали все агротехнические аспекты. К одним из них относится схема посадки малины. Применяли

схему с междурядьем 1-1.5 м и расстоянием между растениями в ряду 0,3-0,5 м.

В условиях Памира фенологические фазы ягодных культур начинается сразу после наступления благоприятных температурных условий (+50...+60 С), в третьей декаде марта и первой декаде апреля. Сезонное развитие ягодных растений в наблюдаемые годы (2020-2021-2022) проходило неодинаково. Сроки и продолжительность фенологических фаз зависит, прежде всего, от метеорологических погодных условий и сезона вегетации. Поздняя весна, низкие температуры и повышенное количество осадков задерживают наступление вегетационных фаз и созревании плодов.

Результаты фенологических наблюдений можно отметить так. Начала фенологических фаз зависят как от генетических особенностей растений, так и от температурного режима и количества осадков во время вегетационного периода. Фенологические наблюдения за растениями в стационаре плодopитомника Варцушчдашта и Памирского ботанического сада были начаты с 2019 г. Фенологические наблюдения за растениями велись с интервалом фенофаз каждый 10 дней. В период роста и развития малины отмечали следующие фенологические фазы: набухание почек, распускание почек, полное облиствление или завершение роста листьев, зелёные бутоны, начало цветения, конец цветения, зеленые плоды, начало и конец созревания ягод, начало отмирание листьев и полное отмирание листьев.

Как видно из таблицы, в течение трёх лет фенофаза малины в условиях Западного Памира протекает разно. Набухание почек малины в 2020 году наступило в первой декаде апреля, а в 2021 году с третьей декаде апреля, в 2022 году наступило раньше всех в третьей декаде марта. Почки через 8-10 дней начинают распускаться и появляются листочки. В 2020 году раскрытие листочки начинались с второй декаде апреля, в 2021 год с первой декаде мая а в 2022 год раскрытие листьев начинались с первой декаде апреля. Листочки сперва едва раскроются и через 30-35 дней образуют полную облиствленеем и через месяц образуют зеленые бутоны. Через 10 дней начинается раскрытие первого цветка и начинается начало цветение. После 10-15 дней происходит конец цветения. После отцветание образуются зеленые плоды. Через 25-30 дней ягоды малины созревают. Когда температура впадает до – 150С у малины желтеют листья и малина уходит в покой.

Таблица 1.

Фенологические фазы малины в условиях Западного Памира за 2020-2021-2022гг.

№	Фенофазы	Малина обыкновенная		
		2020г	2021г	2022г
1.	Набухание почек, рост проростков	4.04	28.04	24.03
2.	Едва раскрылись листочки	13.04	7.05	5.04
3.	Листочки расправляются, маленькие	18.04	12.05	10.04
4.	Листочки развернуты	25.04	20.05	17.04
5.	Полное облиствление и завершение роста листьев	5.06	27.06	24.05
6.	Зеленые бутоны	4.05	29.05	29.04
7.	Цветные бутоны	12.05	6.06	8.05
8.	Раскрытие первого цветка, начало цветения	15.05	8.06	12.05
9.	Начало массового цветения	18.05	10.06	14.05
10.	Отцветание	25.05	17.06	19.05
11.	Зеленые плоды	6.06	27.06	30.05
12.	Начало изменения окраски плодов	14.06	6.07	8.06
13.	Зрелые плоды	24.06	12.07	14.06
14.	Расцветивание отмирающих листьев, первые пятна	15.10	30.10	2.10
15.	Начало отмирание	25.10	5.11	15.10

16.	Полное отмирания	10.11	20.11	10.11

Цветение у малины в 2020 году начиналось со второй декады мая, в 2021 год с первой декады июня а в 2022 год со второй декады мая. Период цветения длился 10-15 дней. Начало созревание плоды малины начиналось со второй декады июня в 2020 году, с первой декады июля в 2021 году и 2022 году созревание начиналось с первой декады июня. Одновременно на растениях малины можно увидеть бутоны, цветки и зрелые ягоды. Это зависит от того, что у малины цветение и созревание ягод начинается с верхней части, потом средняя часть и в конце нижняя часть. Сроки и продолжительность фенологических фазы малины в течение трёх лет зависят, прежде всего, от метеорологических условий сезона вегетации Западного Памира. Поздняя весна, низкие температуры и повышенное количество осадков задерживают наступление фенофаз, особенно вегетативные побеги и созревания плодов. Рост однолетних побегов малины в течение 3-лет начинается с наступлением благоприятных температур. Продолжительность роста однолетние малины продолжается 65-75 дней. У ремонтантных сортов с наступлением цветения, рост у малины прекращается. Наилучший рост побегов малины наблюдалось у сорта Новость Кузмина и малины обыкновенной, рост которых достиг высоты от 1м до 2 м. Ежегодно в течение трёх лет измеряли рост сорта малины ремонтантной Биллиарды и в среднем её рост достиг до 119 см. Ремонтантные сорта можно скашивать каждый год и на следующий год они вырастают и дают плоды. Ремонтантные сорта –это сорта которые дают плоды и однолетние побеги (осенью) и двухлетние побеги (летом).

Данные таблицы 2 показывают, что рост однолетних побегов малины в условиях Западного Памира у сорта малины обыкновенной достигла до 295 см, у Новость Кузмина до 196 см, у Раннего сюрприза до 175 см и у ремонтантной Биллиарды до 119 см. Исходя из роста исследуемых сортов малины их можно разделить на высокорослые (малина обыкновенная), среднерослые (Новость Кузмина и Ранний сюрприз) и низкорослые(ремонтантная Биллиарда).

Таблица 2.

Рост однолетних побегов малины в условиях Западного Памира в течение 3-лет.

№	Сорта	Год	Дата начало роста однолетних побегов	Дата окончание роста побегов	Рост побегов
1.	Малина обыкновенная	2020	27.03	8.06	158
		2021	21.04	2.07	167
		2022	18.03	1.06	295
2.	Новость Кузмина	2020	3.04	21.06	98
		2021	27.04	7.07	101
		2022	25.03	3.06	196
3.	Ранний сюрприз	2020	4.04	15.06	83
		2021	27.04	6.07	95
		2022	24.03	2.06	175
4.	Малина ремонтантная Биллиарда	2020	19.04	29.06	95
		2021	25.04	4.07	101
		2022	12.04	24.06	119

Таблица 3.

Фенологические фазы малины в условиях высокогорья Памира.

Фенологические фазы	Высотные пояса		
	Дарвазский район (высота 1800 м.над ур. моря).	Шугнанский район (высота 2620 мнад. ур. моря	г.Хорог, питомник Варцущдашт, (высота 2100 м над ур. моря.)

Начало вегетации	I-декада апреля	I-декада апреля	3-декада марта
Цветение	I-декада июнь	I-декада июля	3-декада июнь
Созревание плодов	II-декада июль	2-декада август	I-декада август
Листопад.	I-декада ноября	I-декада ноября	2-декада ноября

Данные таблицы 3 показывают, что фенологические фазы малины на разных высотных поясах Дарвазского и Шугнанского районов и г. Хорога, наступают в разные периоды в зависимости от произрастания по высотным зонам. Начало вегетационного периода в Дарвазском районе начинается раньше по сравнению с Шугнанским на месяц, а с г.Хорогом - на 15-20 дней.

Литература

1. Бурмистров А.Д. Ягодные культуры. — 2-е изд., перераб. и доп. — Л.. Агропромиздат, 1985 - С. 78-115
2. Ярославцев Е.И. Малина рашбуш // Состояние и проблемы садоводства России: сб. науч. тр. / Науч. - исслед. ин - т садоводства Сибири им. М.А. Лисавенко. - Новосибирск, 1997. - ч. 1 .-е .- С. 284 - 287..
3. Казаков И.В. Создание форм малины компактного типа / И.В. Казаков, В.Л. Кулагина // Проблемы интенсификации современного садоводства: тезисы докладов 4-й обл. науч. конфер. молодых ученых. Мичуринск, 1990. — С. 58 – 59

ФЕНОЛОГИЯ МАЛИНЫ (RUBUS IDAEUS.L) В УСЛОВИЯХ ВЫСОКОГОРЬЯ ПАМИРА

В статье приводятся данные о ареале распространения, фенологические наблюдения малины в условиях высокогорья Памира. Выявлено, что фенологические фазы малины наступают в разные периоды в зависимости от места произрастания растений. Начало вегетационного периода в нижних частях Дарваза начинается раньше по сравнению с верхнего предела произрастания (Шугнанского и Рошткалинского) районов, и г.Хорога.

Ключевые слова: высотные пояса, фенология малины, рост и развития малины, ареал распространения малины.

Сведения об авторе: Давлатбекова С.Х. ст. преподаватель кафедры биоэкология и туризм Хорогского государственного университета, тел 938408484, davlatdekova-84@mail.ru

THE PHENOLOGY OF RASPBERRIES (RUBUS IDAEUS.L) IN THE CONDI- TIONS PAMIR HIGHLANDS

The article provides data on the distribution area, phonological observations of raspberries in the conditions of the Pamir highlands. It was revealed that the phonological phases of raspberries occur in different periods depending on the place of plant growth, the beginning of the vegetation period in the lower parts of Darvaz, which begins earlier in comparison with the upper limit of growth of the SHugnansky and Roshtkalinsky districts, and the city of Khorog.

Keywords: altitude zones, raspberry phenology, raspberry growth and development, raspberry distribution area.

About author: Asmatbekova F. assistant of the department of biology faculty of Khorog state University named after M.Nazarshoev, Phone +992930440583, E-mail: farzinaa@mail.ru

НАҚШИ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР РАВАНДИ ДАВЛАТДОРИИ НАВИ МИЛЛИИ ТОҶИКОН

Асомадинов М.А., Раҳматов У.Н.¹

Имрӯз мо ба хотири таҷлили рӯзи Президент ва сиюмин солгарди ҷашни Иҷлосияи

¹ Асомадинов М.А. ва Раҳматов У.Н. дотсентони кафедраи фалсафа ва сиёсатшиносии ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур

16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 16-уми ноябри соли 1992 баргузор гардида буд, воқеан, ин чашн дар қатори дигар чашнҳои бузурги Тоҷикистони азизамон аҳмияти бузурги таърихӣ дорад.

Соли 1991 халқи тоҷик рӯзҳои мудҳиштаринро аз сар гузаронида, оилаҳои зиёд аз меҳрубониҳои падарӣ, бародарӣ, фарзандӣ маҳрум гашта, мардуми зиёде диёру ватани худро тарк намуда, ба давлатҳои дигар фирор карданд. Қариб давлати тоҷик аз байн мерафту миллати тоҷик пароканда мегардид.

Аз 16 то 30 ноябри соли 1992 дар шаҳри Хучанд Иҷлосияи таърихии 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид, ки дар бунёди сулҳу озоиштагии Ватани азизамон иқдоми ҷасурунаи сарнавиштсоз буд. Яке аз масъалаҳои Иҷлосия ин интиҳоб намудани Раиси Шӯрои Олӣ буд, ки вакилони мардуми дар интиҳоби он ғалат накардаанд. Ба тақдири халқи тоҷик ба раиси Шӯрои Олӣ Эмомалӣ Раҳмон интиҳоб гардид. Ҳар як давлат ҳамон вақт рӯ ба тарақӣ мениҳад, ки дар он сулҳу ваҳдат, тинҷию оромӣ ҳукмфармо бошад. Ин буд, ки аввалин суҳанони Эмомалӣ Раҳмон ин ба Тоҷикистон овардани сулҳ буд.

Аз нигоҳи имрӯза ва оянда бо ифтихор бояд таъкид намоем, ки суҳанрониҳо ва ғайолияти амалии Эмомалӣ Раҳмон дар ин Иҷлосия ба қалби мардуми кишвар роҳ ёфта, яке аз асосҳои боварии нави мамлакат гардиданд. Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамзамон сарвари давлат барномаи муқамали аз бӯҳрони сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ баровардани кишварро ба миён гузошт.

Сулҳи Тоҷикистон ба тамоми маънӣ ба ғайолияти сиёсии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон вобастагии қавӣ дорад. Ҳанӯз дар Иҷлосияи 16 - уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин изҳор намуда буд: «Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳу оштии равона карда, барои шукуфоии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам».

Сарвари хирадманд Эмомалӣ Раҳмон бо мақсади пайдору устувор намудани сулҳу оштии ва ваҳдати миллий ба тамоми рӯҳҳои фарҳанги сулҳу ваҳдат – ҳудогоҳӣ, ҳудушиноси миллий, муқаддасоти давлатӣ ва инкишофи забон аҳмияти ҷиддӣ дод.

Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олӣ нақши бузурги созандагиву бунёдкорӣ дошта, якпорчагии Тоҷикистон, ваҳдати миллий ва таҳкими сулҳи Тоҷикистон аз он сарчашма мегирад. Чунин санаи таърихӣ дар ҳошияи равандҳои сиёсӣ оғози давраи нави бо ҳам омадани миллати тоҷикро муаррифӣ менамояд. Дар ҳамин ҷаласа муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси Раиси Шӯрои Олӣ интиҳоб гардида бо ҷасурунавазифаи пурмасъултарини раҳбариро бар дӯши худ гирифт. Дар он Иҷлосия сарвари тозаинтиҳоби давлат - Эмомалӣ Раҳмон ба вакилон муроҷиат карда гуфт, ки то охирин фирории тоҷикро ба Ватанаш барнагардонам, ҷони ман ором нахоҳад гирифт. Ин онро нишон медиҳад, ки набояд инсон ба тақдири атрофиёни худ бетараф бошад.

Бо баргузории Иҷлосияи 16 Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон институтҳои сиёсии давлат аз нав барқарору устувор гардида, ғайолияти пурсамари онҳо ба роҳ монда шуд. Қабули рамзҳои давлатӣ ва инчунин Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бунёди низоми нави давлатдорӣ, ташаккули идоракунии самаранокии давлатӣ асос гардид. Миллати соҳибтамаддун ва соҳибфарҳанги тоҷик дар радифи дигар давлатҳои дунё соҳиби давлати мустақили миллий шуд.

Ҳамеша бояд дар хотир дошт, ки дар пешрафту шукуфоиву саодатмандӣ ва бақои мардуми Тоҷикистон ҳамдигарро ба ҳамфиқр будан лозим аст. Мо ҳамагон ҳамаҷониба бояд, ки тамоми нерӯву қудрату тавоноии худро барои ободу зебо гардонидани кишвари маҳбубамон сарф намоем ва зерӣ Ваҳдати миллии тоҷикон муттаҳид бошем. Чунин хизматҳои хирадмандонаи Эмомалӣ Раҳмон барои рушди инкишофи давлатдории миллий буд, ки дар таърихи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Парлумони кишвар

25 декабри с.2015 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат» ба имзо расид.

Бартариҳои дигари пешвои миллати тоҷик Эмомалӣ Раҳмон дар он аст, ки у дар рафтору кирдор намунаи ибрат буда, дасту қалби пок дорад. Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун пешвои эътирофётаи давлатӣ, кафили сулҳу ваҳдати тоҷикон, эҳёгари саҳифаҳои аз ёд рафтаи таърихи миллат аст, ки у ниёз ба сарварисозиро надорад. Имрӯз қабул ва эътирофи падидаи пешвои зарурияти марҳилаи эҳё ва дастоварди нави бунёди давлати миллӣ аст. Умуман, пешвои баркамол мисли чароғи равшанест, ки бо равшании худ, торикиро равшану инсонҳоро ба қўллаҳои мурод роҳнамун мегардонад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита бо роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои таҳким баҳшидани субботу озоиштагии кишвар, яқдилу муттаҳид сохтани тамоми сокинони мамлакат, решакан намудани падидаҳои номатлуб ҷораҳои зарурӣ андешида барои амалӣ гаштани ин ҳадафҳо саъю талоши доимӣ намуда истодааст. Дар баробари ин, мардуми Тоҷикистонро зарур аст, иқдоми пеша кардаи давлату ҳукуматро дастгирӣ намуда, ҷиҳати ба даст овардани сулҳи бебозгашту пайдор дар кишварамон ва муқаддасдонистани ваҳдати миллии тоҷикону тоҷикистониён саҳмгузор бошанд.

САӢЮ ТАЛОШӢОИ ПАЙВАСТАИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАӢМОН ДАР СОӢАИ РУШДИ ИҚТИСОДИ МАМЛАКАТ

Асомадинов М.¹

Инкишофи ҷомеаи ҷаҳонӣ имрӯз бо раванди босуръати ҷаҳонишавӣ ё глобализатсия робитаи амиқ дорад. Мо шоҳиди тағйироти бузург дар молия ва иқтисоди ҷаҳон, бархурди тамаддун ва фарҳангҳо, муташашаниҷ гардидани вазъи геополитикӣ дар минтақаҳои гуногуни сайёра ҳастем, ки ин падидаҳо, бевосита ба раванди ҷаҳонишавӣ вобаста мебошанд.

Ҷаҳони муосир марҳилаеро айнаи замон пушти сар менамояд, ки арзишҳои як замон босуботу маънидор акнун мақому мартабаи аввалашонро басуръат аз даст медиҳанд ва фурсати хеле кутуху таъхирнопазирро барои эҷоди арзишҳои нав дар ихтиёри инсоният мегузорад. Дар меҳварӣ ин дигаргуниҳо аксари ҷомеаҳо бо истифода аз фурсати таърихӣ барояшон воғузоршуда амалияи ҷомеасозии худро тақвият мебахшанд ва онро дархури талаботҳои рӯзмарраи инкишофашон месозанд. Маҳз дар ҳамин лаҳзаҳо нақши шахсиятҳои таърихӣ, ки чунин равандҳоро таҳти таъсири малакаю қобилияти баланди мудирӣ иҷтимоию сиёсии худ қарор дода тавонанд, ба маротиб боло меавад. Аз ин рӯ мақоми чунин шахсиятҳоро инсоният дар саҳифаҳои таърихӣ хеш бо унвонҳои гуногуни рамзӣ машрӯбӣ иҷтимоӣ бахшидааст ва бо ҳамин арзи эҳтироми худро ба хизматҳои онҳо баён доштаанд. Агар аз ин дидгоҳ ба тасмими ҷомеаи имрӯзаи мо нисбат ба эътирофи шахсияти Президенти кишварамон ҳамчун Пешвои миллат назар андозем воқеан ҳам мебинем, ки он аз эҳтироми мардуми мо ба ин шахсияти бузург бо назардошти хизматҳои арзишмандаш дар роҳи таъмини ҳифзи истиқлолият у яқпорчагии ин сарзамин, эҷоди фазои сулҳу амният, муаррифии ҷеҳраи тамаддунофари тоҷикон дар сатҳи байналмиллалӣ, тавсеаи рушди гуногунҷанбаи мамлакатамон ва ғайра сарчашма мегирад. Аз ин ҷиҳат авомили ҷаноби олиро ҳамчун Пешвои миллат метавон ба дастовардҳои рушди яқчан самти меҳварии ҳаёти ҷомеаи муосири Тоҷикистон вобаста намуд, ки воқеан ҳам шоиста будани Президентро ба чунин унвон тасдиқ менамоянд.

Воқеан ҳам агар ба ҳадафу муҳтавои сиёсати пешгирифтаи иқтисодии кишварамон
1 Мирзомуҳиддин Асомадинов н.и.с., дотсенти кафедраи фалсафа ва сиёсатшиносии ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур.

назар андозем мебинем, ки онҳо ҳам дар навбати худ ба таҳкиму устувории давлати миллиямон нигаронида шудаанд. Шоҳиди ин казовати мо барномаи тавассути сохтмони шохроҳҳо аз бунбасти коммуникатсионии баровардани Тоҷикистон, бунёди нерӯгоҳҳои обӣ барои таъмини истиқлолияти энергетикӣ мамлакат, ҷалби фаровони маблағгузориҳои дохилию хориҷӣ ба иқтисодиёти миллий, шомил шудан ба созмонҳои бонуфузи иқтисодию молиявии ҷаҳонӣ ва ғайра аз ҷумлаи инҳо мебошанд. Татбиқи амалии ин барномаҳо тамоми манотиқи Тоҷикистон, дилҳои пуруммедаи умедворони миллатро, риштаҳои гусастаро мақсади ба ҳам пайвастан дорад. Амалишавии ин барномаҳо аз лиҳози сиёсӣ имконият дода истодааст, ки яке аз ҷӯзҳои муҳими ҳастии миллат, яъне таъмини умумияти ҳаёти иқтисодӣ ва маънавии он бо мурури замон бомуваффақият ҷомаи амал пушад. Ин дар навбати худ ҳисси худшиносии ва хувияти миллии мардуми тоҷикро ба зинаи комилан нав бароварда, ваҳдати кули сокинони Тоҷикистонро ҳамчун кафили рушди устувори кишвар таҷассум менамояд.

Кишвари азизи мо таҳти сарвари Президент имконияти иштирок дар иқтисоди ҷаҳониро ба даст оварда, саҳми он дар равандҳои ҷаҳонии иқтисодӣ сол аз сол афзоиш меёбад. Бисёр мушкилоту проблемаҳое, ки аз гузашта ба мерос монда буданд, дар шароити муосир ҳалли худро ёфта истодаанд. Аз суръати баланди инкишофи зерсохторҳо, қабл аз ҳама – энергетика амалисозии бомуваффақияти тамоми нақшаҳои мо дар бобати навсозии барқарорсозии кишвар, ташаккули сохтори муосири аз нигоҳи сифат навини иқтисод ва инкишофи комплекси минтақаҳои мо вобастагӣ хоҳад дошт.

Дар барномаҳои қабулшудаи рушди энергетика дар ояндаи наздик амалисозии чандин тарҳҳои сармоягузорӣ доир ба бунёди иқтидорҳои нав ва барқарорсозии иқтидорҳои энергетикӣ мавҷуда ва шабакаҳои интиқоли нерӯи барқ пешбинӣ шудааст. Инҳо пеш аз ҳама, чунин тарҳҳои муҳими стратегӣ монанди анҷоми сохтмони НБО Роғун, бунёди як силсила НБО-ҳои миёна ва хурд, сохтани нерӯгоҳҳои барқи ҳароратӣ бо истифода аз ангишти ватанӣ дар ш. Душанбе ва дигар минтақаҳои кишвар, иштирок дар тарҳи байналмилалӣ «CASA 1000» ва ғайра мебошанд.

Бояд таъкид кард, ки фаъолияти Эмомалӣ Раҳмон на танҳо душвор аз он буд, ки иттиҳоди мусаллаҳи муҳолифин дар хориҷ ва дохили кишвар амал мекард ва воқеан нирӯи барои давлат хатарнок маҳсуб мешуд, балки дар дохили қувваҳои давлатӣ низ гурӯҳҳои бебандубор ва душворидорашаванда амал мекарданд. Гурӯҳҳои номаълуми силоҳбадасти ғоратгару авбош низ бо сӯиистифода аз вазъият амалҳои харобкориро анҷом медоданд ва онҳоро бесилоху безарар гардондан дар он шароит кори осон набуд. Ҳама рӯз ба ҷони Сарвари давлат ва ҳамсафони ӯ хатарҳо таҳдид мекард.

Иқтисоди кишвар комилан ба варшикастагӣ рӯ ба рӯ шуда буд. Аз як тараф корхонаҳои бузург ба сабаби пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ва қатъи робитаҳои иқтисодию техникӣ аз кор монданд. Аз ҷониби дигар, бинобар вазъии ноором ва беназорати моликияти давлатӣ ва ҷамъиятӣ ба тороч мерафт. Таъмини аҳоли бо маводи хурока ва ниёзи аввалия ниҳоят душвор гардида буд. Ба болои ин ҳама мушкилиҳо хатари гуруснагӣ фарогири ҷомеа гардида буд. Тамоми халқ дар он шароит танҳо ду орзу дошт: яке амнияти хонаву дар, дигаре пайдо кардани нони бемалол. Бузургии Эмомалӣ Раҳмон дар ҳамин шароит дар ҳалли ин масъалаи ҳаётан муҳим баралоина намоён гардид. Ба мардум додани 75 ҳазор га замин (бо номи замини президентӣ) дар ҷиҳати аз гуруснагӣ наҷот додани мардум ва аз ғалла таъмин намудан кори хеле оқилона буд ва натиҷаи дилхоҳ дод.

Чунин мисолҳоро аз дастовардҳои давлатамон дар соҳаҳои дигари ҳаёти ҷомеа фаровон овардан мумкин аст. Гуфтан ҷоиш аст, ки чунин сиёсати пешгирифтаи роҳбари давлатамон на танҳо дар дохил, балки аз ҷониби бисёре аз давлатҳои дунё ва созмону ташкилотҳои байналхалқӣ низ ба хоҳири ҷанбаи васеи созандагӣ доштани мусбат ва қобили омӯзиш арзёбӣ карда мешавад.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УМЕНИЙ УЧИТЕЛЕЙ В СФЕРЕ РАЗРАБОТКИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ

Атемаскина Ю.В.¹

С 2021-2022 учебного года Алтайский государственный педагогический университет осуществляет методическую поддержку педагогов пяти совместных российско-таджикских школ.

В декабре 2022 года на базе Республиканского института повышения квалификации и переподготовки кадров сферы образования (г. Душанбе) преподавателями нашего университета были проведены курсы повышения квалификации для учителей российско-таджикских школ по организации внеурочной деятельности в общеобразовательной организации в соответствии с требованиями Федеральных государственных образовательных стандартов.

В Федеральных государственных образовательных стандартах и федеральных образовательных программах начального общего, основного общего и среднего общего образования большое внимание уделено воспитанию обучающихся, формированию у них социально ценных свойств личности, необходимых для жизни в обществе: нравственных убеждений, высокой культуры межличностного и межкультурного общения, гражданской ответственности и др. Перед педагогами стоят задачи развития склонностей и интересов обучающихся, способностей к профессиональному самоопределению и др. [1; 2; 3; 4; 5].

Безусловно, воспитательные задачи решаются педагогами в каждом фрагменте педагогического процесса, однако в большей степени – во внеурочной деятельности. Именно она позволяет учащемуся в полной мере почувствовать себя главным субъектом воспитательного процесса. Школьники через систему клубов, секций, студий, кружков и других форм организации внеурочной деятельности могут наравне с учителями инициировать проведение и (или) участие в различных соревнованиях, конкурсах, исследовательской и творческой деятельности и т. д. За счет этого у учеников формируется ощущение, что он влияет на жизнь школьного сообщества, на судьбу самой образовательной организации и свою собственную.

Стандарты и федеральные образовательные программы предписывают обеспечить участие обучающихся в развитии социальной среды не только образовательной организации, но и своего района, населенного пункта. Это важно для «приобретения детьми опыта реального управления и действия» [5]. Дополним, что это важно и для формирования чувства хозяина по отношению к своей школе, городу / селу, стране, ответственного за то, что в них происходит.

Одним из основных средств решения воспитательных и развивающих задач, стоящих перед школой, выступает проектная деятельность обучающихся.

Она, как ни какая другая, позволяет формировать весь спектр личностных и метапредметных результатов освоения образовательной программы.

Особенностью проектной деятельности, указанной в федеральных образовательных программах общего образования, является «...ее нацеленность на получение конкретного результата, инструмента решения актуальной познавательной, жизненной, социально значимой проблемы» [5].

Эта особенность делает технологию проектной деятельности одной из наиболее востребованных не только в системе образования на ее различных уровнях, но и в других

¹ Атемаскина Юлия Викторовна Кандидат педагогических наук, доцент, ФГБОУ ВО «Алтайский государственный педагогический университет» (г.Барнаул, Россия), доцент кафедры дошкольного и дополнительного образования, E-mail: atemaskina.75@mail.ru, № тел: +7 996 703 53 43

сферах экономики. Овладев основами проектной деятельности, школьники могут выйти за рамки чисто ученических проектов и реализовать идеи, способные действительно улучшить жизнь местного сообщества.

Однако для того, чтобы научить обучающихся разрабатывать проекты, педагоги сами должны «прожить» алгоритм его создания.

В связи с этим одна из тем указанных нами выше курсов повышения квалификации была направлена на совершенствование имеющихся у учителей компетенций в сфере разработки социально значимых проектов.

В группе педагогов – слушателей программы курсов повышения квалификации – было 28 человек. Им было предложено объединиться в малые группы по 4-5 человек. Образовалось 6 малых групп. Работа строилась таким образом, что преподаватель курсов (спикер) разъяснял этап разработки проекта, учителя делали себе необходимые заметки, в своей подгруппе реализовывали необходимые действия, представляли промежуточные результаты работы своей группы, а затем спикер переходил к разъяснению следующего этапа.

Одним из самых сложных этапов оказался этап определения проблемы для проекта и обоснования ее актуальности. Нужно было найти социальную проблему, отделить проблему от ее следствия и предложить идею, направленную на решение выявленной проблемы. Вторым по сложности этапом для педагогов оказался этап определения активной и пассивной целевой аудитории проекта. С постановкой цели по SMART все подгруппы справились достаточно успешно. Наиболее легким для учителей оказался этап постановки задач и определения методов и механизмов реализации проекта.

К концу занятия каждая малая группа учителей разработала свой проект в черновом варианте. Среди них проекты: «Детям знать положено правила дорожные» (проблема – дети младшего школьного возраста не умеют применять на практике правила дорожного движения), «Здоровый Я – здоровая нация» (проблема – с наступлением зимы 50 % учащихся начальных классов перестали посещать школу), «Детям очень важно знать, что всегда нужно читать» (проблема – учащиеся школы № 000 не читают произведения художественной литературы, не входящие в школьную программу), «Музыкальные инструменты – школе» (проблема – учащиеся школы № 000 не могут удовлетворить свою потребность в музицировании) и др.

Примечательно, что команда проекта «Музыкальные инструменты – школе», после активного обсуждения плана реализации своего проекта под руководством преподавателя курсов, предложила включить в него мероприятия, предполагающие установление взаимовыгодного сотрудничества с представителями малого бизнеса. Этот факт можно рассматривать как попытку выйти за пределы привычного круга поиска средств решения проблемы внутри самой сферы образования и силами только образовательной организации. Таким образом, можно заключить, что освоение учителями российско-таджикских школ темы, раскрывающей основы проектной деятельности как основного инструмента организации образовательного пространства во внеурочной деятельности, программы повышения квалификации, предложенной Алтайским государственным педагогическим университетом, прошло успешно.

Педагоги совершенствовали свои умения в части самостоятельной разработки социальных проектов. Кроме того, они могут выступать наставниками проектов своих учеников и, тем самым, обеспечивать взаимосвязь их предметных знаний и практических навыков, способствовать вовлечению их в науку, конкурсную и олимпиадную деятельность, выявлению и поддержке одаренных и талантливых детей. В свою очередь это коррелирует с основными направлениями действий по обеспечению прогресса в системе образования Республики Таджикистан [6, с. 52-56].

Литература

1. Приказ Министерства просвещения России от 31.05.2021 № 286 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования». – URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_389561/ (дата обращения 09.06.2023).
2. Приказ Министерства просвещения России от 31.05.2021 № 287 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования». – URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_389560/ (дата обращения 09.06.2023).
3. Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 17.05.2012 г. № 413 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта среднего общего образования» – URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_372124/ (дата обращения 09.06.2023).
4. Приказ Минпросвещения России от 16.11.2022 № 992 «Об утверждении федеральной образовательной программы начального общего образования» – URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_435190/ (дата обращения 09.06.2023).
5. Приказ Минпросвещения России от 16.11.2022 № 993 «Об утверждении федеральной образовательной программы основного общего образования» – URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_435192/ (дата обращения 09.06.2023).
6. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. – URL: [http://ef-ca.tj/publications/02.2_rus\(FILEminimizer\).pdf](http://ef-ca.tj/publications/02.2_rus(FILEminimizer).pdf) (дата обращения 09.06.2023).

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УМЕНИЙ УЧИТЕЛЕЙ В СФЕРЕ РАЗРАБОТКИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЕКТОВ

Аннотация. Одним из средств решения образовательных задач, стоящих перед школой, является проектная деятельность. В статье представлен опыт проведения занятия со слушателями курсов повышения квалификации, направленного на совершенствования у них умений в области социального проектирования.

Ключевые слова. Проектная деятельность, курсы повышения квалификации, социальное проектирование, профессиональные умения, проект

IMPROVING TEACHERS' PROFESSIONAL SKILLS IN THE FIELD OF SOCIAL PROJECTS

Abstract. One of the means of solving educational problems facing schools is project activities. The article presents the experience of conducting a lesson with teachers of professional development courses aimed at improving their skills in the field of social project.

Key words: project activities, professional development courses, social projects, professional skills, project

ПЕШВОИ МИЛЛАТ ВА ДАВЛАТДОРИИ МИЛЛӢ

Бариев Х.¹

Чавониро фидо кардам, диёрам то чавон бошад,
Гузаштам борҳо аз худ, ки чонаш дар амон бошад...
Ман аз ин сарзамин тиру камонро дур бинмурам,
Ки доим дар самояш пурчило тирукамон бошад...

¹ Бариев Хушуд - омӯзгори калони кафедраи фалсафа ва сиёсатшиносии ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур

Ба минбарҳои болои ҷаҳон бурдам забонамро,
Ки халқи хушзабонам бо ҷаҳоне ҳамзабон бошад...
Кунам тоҷи сари дунё дилоро Тоҷикистонро,
Зи тахту тоҷи ин дунё ҳаминам ормон бошад!

Ин абёти пурмухтаво мароми начиби ҳаётии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмонро ҳамчун наҷотбахши миллат аз вартаи нобудию парокандагӣ хеле муассир ифода мекунам. Пеш аз ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ нафароне ҳам буданд, ки меғуфтанд: “ҳазорон тоҷик қурбон мешавад, ду миллион тоҷик ғуреза мегардад, давлат ҳаробу миллат парешон мешавад”. Дарвоқеъ, мо баъзе ҷузъиёти ин “пешгӯии сард”-ро дидем ва эҳтимоли инқирози давлат низ ба миён омада буд. Он замон давлати пурқудрате мисли Иттиҳоди Шӯравӣ аз ҳам фуру пошида буд. Вақте ки давлате бо ин тавоноиву шуҳрат фано пазируфт, барои “тарроҳон”-и дохиливу хориҷӣ пароканда кардани ҷумҳурии хурде ҳеҷ душворие надошт.

Вале нотавабастонаи дохиливу хориҷӣ аз як чизе беҳабар буданду иштибоҳ карданд: онҳо наметавонистанд, ки миллати раҳгумзада дар атрофи як фарзанди баору номус, бочуръату хирадманди худ ҷамъ меояд. Мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамон фарзанди ҷасуру худфидои миллат буд, ки пешорӯи ҳама аҳдофи нопоки бадҳоҳони миллат чун як сипари муътамади миллат қарор гирифт. Мардумро сарҷамъ намуд. Ин шахсияти бузурги таърихӣ барои абад чун наҷотбахши миллат боқӣ мемонад.

Барои Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои 1992-1997 мушкилтарин даврае махсус мешуд ва бағумон буд, ки нафари дигар ба ҷои ӯ ин ҳама мушкilotро таҳаммул карда метавонист. Сулҳовариву ваҳдатсозӣ осон коре набуд. Пешвои миллат тамоми даври музокирот ғуфтушунидҳои сулҳро назорат мекарду суръат мебахшид. Ҷон дар каф ба майдонҳои набард мерафт бо силоҳбадастон мулоқот мекард. Он замон ба Афғонистони ҷангзада назди қумандонҳои саҳроӣ рафта аз ҳар як роҳбари давлати ҷаҳон ҷасорату шуҷоати фавқуллодда, аз баҳри ҷони худ гузаштанро талаб мекард. Ин ҷасорату матонат қадами дигари Пешвои муаззами миллат ва миллати тоҷик дар ҷодаи таҳкими давлати миллӣ буд.

Агар он солҳо як нафари дигари ноустувору заифро ба сари қудрат меомад, миллату давлати тоҷикон яқинан мунҷар ба нобудӣ мегашт. Ва маҳз Пешвои муаззами миллат буд, ки аз баҳри амнияти худ гузашта, чун як пояи устувори давлатсозии тоҷикон бо амри тақдир оташи низоъву даргириҳоро фуру менишонид. Таърих собит мекунад, ки танҳо нафаре пешвои як миллат шуда метавонад, ки тавонад ҷангу муҳолифатро барҳам занад. Ва то фарде бо як истеъдоди худодода аз баҳри ҷонаш дар байни миллат нағзарад, имкон надорад, ки он миллат сарҷамъ ояду ба пешрафту созандагӣҳо бирасад.

Миллати тоҷик бо Пешвои худ то ба имрӯз бо муҳолифони сулҳ мубориза мебарад. Дарвоқеъ, тамоми ин пешрафтҳои мо аз баракати сулҳу амонист. Аз баракати сулҳу оромист, ки парчами миллиамон барафрохта асту суруди миллиамон дар ақсои олам ба ҳар ҷорабиниву ҳамоише, ба ҳар маросими пирӯзии ҳамватанони қаҳрамонамон садо медиҳад. Вақте ки муҳаббат ба Ватан дар дили як миллат меафзояд, ин маънии салтанати сулҳ дар он кишварро дорад. Мутафаккире барҳақ ғуфтааст, ки “барои ҳимояи давлат нерӯи бузурги ҳарбӣ шарт нест: дар ин роҳ нерӯи бузург он аст, ки мардуми ваҳдатдӯст ба давлати худ муҳаббат дораду дар ҳимояи он омода аст аз ҷони худ бигзарад”. Раванди босуръати ҷаҳонишавӣ нишон медиҳад, ки аз муҳолифат кишварҳои бузург пароканда мешаванд, кишварҳои кӯчак бошанд, аз ваҳдат ба пешрафту шукуфой мерасанд. Тайи солҳои истиқлоли давлатиамон ватандӯстӣ, муҳаббат ба Пешво, ваҳдат ва сулҳу ҳамдигарфаҳмӣ ба ғояи миллии мо табдил пазируфт ва ин худ барои кишварамон як дастоварду силоҳи бузургест.

Барои ташаккули як миллат дар ҳама давраи замонҳо худшиносии миллӣ нақши

калидӣ дошт. Силоҳ, қудрат ва сармоя ягон арзише надоранд, агар дар ҷомеа худшиносиву ваҳдат набошад. Пешвои маҳбуби миллат баъди истиқрори сулҳ ба ҳамин арзиши бузурги маънавӣ рӯ овард. Гиромӣ доштани арзиши таърихӣ давлати Сомониён алифбои худшиносии миллати тоҷик маҳсуб меёфт. Бо талошҳои Пешвои миллат таҳкими забону фарҳанги миллий як унсурӣ муҳими давлатсозии мо гашт. Имрӯз бо забони тоҷикӣ аз минбарҳои баланди ҷаҳонӣ проблемаҳои доғи сайёра ироа мешаванд, ки гувоҳи яқини давлатдорӣ миллии имрӯзаӣ мост. Вақте ки як миллат ба худшиносӣ мерасад, ин маъноӣ онро дорад, ки он миллатро аҳли башар мешиносад. Имрӯз Тоҷикистонро чун кишвари соҳибтамаддуну куҳанбунёд тамоми кишварҳои созмонҳои байналмилалӣ эътироф кардаанд, ки ин шаҳодати олии ташаккули давлатдорӣ навини мост.

Давлатсозиву таҳкими рухҳои устуворсозандаи давлати миллий дар партави сиёсати бунёдкоронаи Пешвои маҳбуби миллат ҳамчун муборизи матини роҳи озодиву ободгариҳо, ҳамчун фарзонамарде, ки ҷароғи умедро ба ояндаи нек дар дилҳои тоҷикон фурӯзон нигоҳ медорад, дар Тоҷикистон бомаром ҷараён дорад. Имрӯз таъмини истиқлоли энергиву амнияти озуқаворӣ, баромадан аз бунбасти иртиботӣ ва гузариш аз кишвари аграрӣ ба саноатӣ муҳимтарин аҳдофи стратегияи таъмини амнияти дохиливу хориҷӣ ба шумор мераванд ва комилан расидан ба ин мақсадҳои инсонпарварона Тоҷикистонро дар ояндаи наздиктарин ба як кишвари пешрафтаи олам табдил хоҳад дод.

Эй Ватан, бо Пешвоят зинда бош!
 Бо чунин бахту бақоят зинда бош!
 Меҳани ман-нусахаи поки бихишт,
 Ман дуогӯям бароят, зинда бош!

ТАҲЛИЛИ ҲОЛАТИ САДАМАНОКӢ ДАР РОҲӢИ АВТОМОБИЛГАРДИ ВИЛОЯТИ СУҒД ДАР СОЛИ 2019

Башиков И.Т.¹

Дар соли 2019 дар роҳҳои автомобилгарди дорои аҳмияти байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ 161 садамаҳои роҳу нақлиёт ба қайд гирифта шудааст, ки дар натиҷа 64 нафар ҳалок ва 182 маҷрӯҳ гардидаанд. Назар ба соли 2018, шумораи садамаҳо ба 3 (– 6,4 %), шумораи ҳалокшудагон ба 9 нафар (– 13,6 %) ва шумораи маҷрӯҳшудагон бошад ба 5 нафар (– 10,5 %) кам шудааст.

Тақсимооти садамаҳои роҳу нақлиёт дар роҳҳои автомобилгарди аҳмияти байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ дошта, ки аз ҳудуди шаҳрҳо ва ноҳияҳои вилояти Суғд мегузаранд дар ҷадвали 1 оварда шудааст:

Дар соли 2019 дар роҳҳои автомобилгарди Душанбе – Ҷанок то сарҳади Ҷумҳурии Ёзбекистон, Айни – Панҷакент то сарҳади Ҷумҳурии Ёзбекистон, Конибодом – Деҳмӯй ва Ёва – Ғафуров аз 28 % то 45 % – и садамаҳои роҳу нақлиёти рӯхдода, ба бархӯрд мансуб мебошад.

Ҷадвали №1

№	Номгӯи вилояту шаҳрҳо ва ноҳияҳо	Шумораи ҳодисаҳо			Шумораи ҳалокшудагон			Шумораи маҷрӯҳшудагон		
		2019	2018	%	2019	2018	%	2019	2018	%

¹ Башиков Ином Турсунович, Донишқадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М. С. Осимӣ дар шаҳри Хучанд. Кафедраи автомобилҳо ва идоракунии дар нақлиёт. Омӯзгори калон, E-mail: bashikov_inom@mail.ru, рақами телефон: 92 – 775 – 27 – 76

1	ноҳияи Айнӣ	21	23	-8,7	7	12	-41,7	35	25	40,0
2	ноҳияи Ашт	3	5	-40,0	2	4	-50,0	1	1	-
3	ноҳияи Деваштич	3	3	-	4	1	300	2	5	-60,0
4	ноҳияи Б. Ғафуров	48	50	-4,0	14	9	55,5	50	56	-10,7
5	ноҳияи Зафаробод	2	3	166,7	4	2	100	5	3	66,7
6	ноҳияи Мастҷоҳ	8	3	166,7	4	2	100	5	3	66,7
7	ноҳияи Ҷ. Расулов	7	10	-30,0	1	3	-66,7	10	9	11,1
8	ноҳияи Спитамен	4	3	33,3	3	3	-	2	1	100
9	ноҳияи Шахристон	17	17	-	12	6	100	26	20	30,0
10	шаҳри Гулистон	3	1	200	0	0	-	8	2	300
11	ноҳияи Истаравшан	9	8	12,5	4	7	-42,9	10	16	-37,5
12	шаҳри Исфара – 1	0	1	-	0	1	-	0	0	-
13	шаҳри Исфара – 2	1	2	-50,0	1	1	-	0	1	-
14	шаҳри Конибодом	18	27	-33,3	5	13	-61,5	16	36	-55,5
15	шаҳри Панҷакент	13	18	-27,8	5	11	-54,5	12	11	9,1
16	шаҳри Хучанд	4	1	300	1	0	+	3	1	200
	Вилояти Сӯғд	161	172	-6,4	64	73	-12,3	182	187	-2,7

Дар роҳҳои автомобилгарди Душанбе – Чанок то сарҳади Ҷумҳурии Ёзбекистон, Айнӣ – Панҷакент то сарҳади Ҷумҳурии Ёзбекистон, Конибодом – Деҳмӯй ва Ёва – Ғафуров аз 27 % то 82 % – и садамаҳои роҳу нақлиёти рӯхдодаро зер кардани пиёдагардон ташкил медиҳад.

Дар роҳи автомобилгарди Душанбе – Чанок то сарҳади Ҷумҳурии Ёзбекистон аз 18 % то 19 % – и садамаҳои роҳу нақлиёт рӯхдодаро, чапашавӣ ташкил медиҳад.

Бояд қайд намуд, ки дар соли 2019 дар роҳҳои автомобилгарди истифодаи умум бо сабабҳои ғайриқаноатбахш ҳолати техникии кӯчаю роҳҳо ва воситаҳои техникии танзими ҳаракат дар роҳ, 1 садамаи роҳу нақлиёт ба қайд гирифта шудааст, ки дар натиҷаи 1 нафар ҳалок ва 2 нафар маҷрӯх шудаанд. Нисбат ба соли 2018, шумораи садамаҳо 3 – то ва маҷрӯхшудагон 4 нафар кам шудааст. Садамаи роҳу нақлиёти рӯхдода, ин лағжонак будани сатҳи болои роҳ мебошад.

Ҳодисаҳои роҳу нақлиёт дар роҳи автомобилгарди Душанбе – Хучанд – Чанок то сарҳади Ҷумҳурии Ёзбекистон вобаста ба намудашон ба таври зерин тақсим шудаанд:

Таҳлили ҳодисаҳои роҳу нақлиёт дар соли ҷорӣ нишон дод, ки дар роҳи автомобилгарди Душанбе – Хучанд – Чанок то сарҳади Ҷумҳурии Ёзбекистон садамаҳои вобаста ба бархӯрд дар ҳудуди шаҳру ноҳияҳои Душанбе – 75 %, Варзоб – 33 %, Айнӣ – 50 %, Шахристон – 65 %, Истаравшан – 56 %, Деваштич – 100 %, Спитамен – 25 %, Ҷ. Расулов – 71 %, Б. Ғафуров – 14 % ва Хучанд – 25 % – ро ташкил медиҳад.

№	Номгӯи шаҳру ноҳияҳо	Намуди ҳодисаҳои роҳу нақлиёт								
		Бархӯрд	Ҷапшавӣ	Зер кардани в/н мутаваққиф	зер кардани монеа	Зер кардани пиёдагард	Зер кардани дучархон	Зер кардани ҳайвонот	Афтидани мусофир	Ҳодисаҳои дигар
1.	шаҳри Душанбе	3 (75%)	-	-	-	1 (25%)	-	-	-	-
2.	ноҳияи Варзоб	7 (33%)	7 (33%)	-	2 (10%)	5 (24%)	-	-	-	-
3.	ноҳияи Айнӣ	8 (50%)	7 (44%)	-	1 (6%)	-	-	-	-	-
4.	ноҳияи Шаҳристон	11 (65%)	3 (17,5%)	-	-	3 (17,5%)	-	-	-	-
5.	шаҳри Истаравшан	5 (56%)	-	-	-	4 (44%)	-	-	-	-
6.	ноҳияи Деваштич	2 (100%)	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	ноҳияи Спитамен	-	-	-	1 (25%)	3 (75%)	-	-	-	-
8.	ноҳияи Ҷ. Расулов	5 (71%)	-	-	-	2 (29%)	-	-	-	-
9.	ноҳияи Б. Ғафуров	1 (14%)	1 (14%)	-	-	4 (57%)	1 (14%)	-	-	-
10.	шаҳри Хучанд	1 (14%)	-	-	-	3 (75%)	-	-	-	-
11.	ноҳияи Мастҷоҳ	1 (12,5%)	2 (25%)	-	-	4 (50%)	1 (12%)	-	-	-
	Ҷамағӣ:	44 (45%)	19 (19%)	-	4 (4%)	30 (30%)	2 (14%)	-	-	-

Сабабҳои асосии ба вуқӯъ пайвастании садамаҳои вобаста ба бархӯрди воситаҳои нақлиёт дар роҳи мазкур, пеш аз ҳама ин аз тарафи ронандагон риоя нагаштани талаботҳои Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, аз ҷумла баланд намудани суръати ҳаракати воситаҳои нақлиёт, вайрон намудани қоидаҳои сабқат, манёвркунӣ, баромадан ба самти муқобили ҳаракат ва истифодаи нодурусти таҷхизотҳои равшанидиҳанда ҳангоми торикии шаб ба ҳисоб меравад.

Зиёдшавии садамаҳое, ки ба зер кардани пиёдагардон мансубанд, дар роҳи мазкур ҳудуди шаҳрҳои Хучанд (75 %), Истаравшан (44 %), ноҳияҳои Спитамен (75 %), Ҷ. Расулов (29 %), Б. Ғафуров (57 %) ва Мастҷоҳ (50 %) ба қайд гирифта шудааст.

Яке аз сабабҳои ба вуқӯъ пайвастании ҳодисаҳои роҳу нақлиёт вобаста ба зер кардани пиёдагардон, ин дар қисми ҳамшафати роҳи автомобилгарди Душанбе – Хучанд – Чанок то сарҳади Ҷумҳурии Ўзбекистон, ки аз маҳалҳои аҳолинишини ҳудуди шаҳру ноҳияҳои Истаравшан, Деваштич, Спитамен, Ҷ. Расулов, Б. Ғафуров ва Мастҷоҳ мегузарад, набудани роҳ барои пиёдагардон ва нокифоя будани рӯшноӣ сунъии роҳ ҳангоми торикии шаб мебошад. Сабабҳои дигари зер кардани пиёдагардон дар роҳи номбурда, ин аз тарафи ронандагон вайрон намудани талаботи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, аз ҷумла баланд намудани суръати ҳаракати нақлиёт, баромадан ба самти муқобили ҳаракат ва вайрон намудани қоидаҳои манёвркунӣ ба шумор меравад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

1. Бабков В.Ф. Дорожные условия и безопасность движения: Учебник для ВУЗов. - М.: Транспорт, 1993.-290с.
2. Клиновштейн Г.И., Афанасьев М.Б. Организация дорожного движения: Учеб. Для ВУЗов.- 4-е изд. перераб. и доп. - М.: Транспорт, 1997-231с.
3. Кременец Ю.А. Технические средства организации дорожного движения. - М.: Транспорт, 1990.-254 с.
4. Таҳлили картографии ҳодисаҳои роҳу нақлиёт дар роҳҳои автомобилгарди аҳамияти байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ дар соли 2018.
5. Хомяк Я.В. Организация дорожного движения. - Киев: Высшая школа, 1981-270с.

Дида баромадан ва таҳлили садамаҳои роҳу нақлиёт дар роҳҳои автомобилгарди дорои аҳамияти байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ дар соли 2019. Дида баромадани тақсимишавии садамаҳои роҳу нақлиёт вобаста аз намуди садамаҳо.

Калидвожаҳо: *Чаппашавӣ, зер кардани монеа, ҷорроҳа, бархурдан, зер кардани воситаи нақлиёти мутаваққиф, маневр, аломатҳои огоҳкунанда, зер кардани пиёдагардон, ҳалоқишудагон, маҷруҳишудагон, зер кардани ҳайвонот, зер кардани дучархарон.*

Обзор и анализ дорожно – транспортных происшествий на автомобильных дорогах международного и республиканского значения в 2019 году. Обзор и анализ распределения дорожно – транспортных происшествий в зависимости от вида ДТП.

Ключевые слова: *Опрокидывание, наезд на неподвижное препятствие, перекресток, столкновение, наезд на стоящее транспортное средство, манёвр, предупреждающие знаки, наезд на пешехода, погибшие, ранение, наезд на животных, наезд на велосипедиста.*

Review and analysis of traffic accidents on highways of international and republican significance in 2019. Review and analysis of the distribution of traffic accidents depending on the type of accident.

Keywords: *Rollover, hitting a fixed obstacle, crossroads, collision, collision with a parked vehicle, maneuver, warning signs, hitting a pedestrian, dead, wound, animal attack, hitting a cyclist.*

НОСИРИ ХУСРАВ ВА ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ

Беронов Ҷ.С.

Истиқлоли давлатӣ дастоварди беназире дар таърихи халқи тоҷик аст, ки на танҳо барои мардуми Тоҷикистон мояи ифтихор ва сарфарозӣ маҳсуб меёбад, балки бори дигар барои ҷаҳониён исботи шуд, ки халқи куҳанбунёди тоҷик тавонист аз бӯҳрони хархашаву ҷаҳолати фикрӣ баромада, мавқеи хешро дар арсаи байналмилалӣ муаян созад. Ин сарафрозии воло пеш аз ҳама иқдоми сарвари сарсупурдаи халқи тоҷик буда, маҳз ин шахсияти таърихӣ тавонист мардуми хешро аз парокандагӣ ва миллатро аз нестшавӣ наҷот диҳад. Маълум аст, ки бо нишон додани ин иқдоми неқ ва арзанда дар тӯли на чандон калони таърих, яъне дар давоми 30 соли истиқлолият ба дастовардҳои беназире соҳибгардид. Яке аз ин пешравиҳои нотақрори миллат ин пешрафти илмию маънавии халқи тоҷик мебошад.

Маҳз бо ибтикор ва иқдомҳои Асосгузори сулҳу ваҳдат-Пешвои миллат, Ҷаноби олий муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тамоми пешравиҳои илмию адабӣ ва фарҳангии маънавий ба вуқӯъ пайваستا, дар таҳким ва бузургдошти илму тамаддуни оламшумули тоҷик саҳми беназирашро гузошт ва онро ба оламиён муаррифӣ кард. Маҳз бо ташаббусҳои Пешвои миллат ҳар сол иқдомҳои неқ пешниҳод карда шуда, аз ҷониби минбарҳои баланди ҷаҳонӣ мисли СММ ва ЮНЕСКО ҳамчун масъалаҳои муҳими ҷаҳонӣ эътроф гардидаанд. Ҷунин иқдомҳои бузург ва саривақтӣ роҳандозӣ гардида, халқи соҳибфарҳанг ва соҳибтамаддуно бори дигар дар арсаи таърих муаррифӣ менамоянд. Ин талошҳо баҳри он равона карда шудаанд, ки бо пешрафти илму техника ва ҷаҳони технологияи муосир, хатарҳои глобалӣ мисли терроризму экстримизм, ки мағзи инсониро шуста, онро ҳамчун

ашгё кор мефармоянд, садди роҳ гардида, мавқеи инсонро муаян месозанд. Зеро меҳвари асосии инсонӣ ин худшиносии миллӣ ва ҳудодоҳии миллӣ аст.

Сарвари мамлакат борҳо таъкид менамояд, ки: «Истиқлолият барои ҳамаи наслҳои миллати мо аз ҷумла, ниёгони сарбаландамон ормони воло, номаи тақдир, ҳифзи шарафу номуси ватандорӣ ва дар мушкилтарин лаҳзаҳои таърих бо сабру таҳаммули оқилона ва ҳусни тадбир дар ниҳоди давлатдорӣ аҷнабиён пеш бурдани суннатҳои давлату давлатдорӣ аҷдодӣ будааст. Истиқлолият барои мо як марҳалаи сифатан наву воқеии таърихи талошҳои озодихоҳона ва қору пайкорҳои ошқору ниҳони расидан ба давлату давлатдорӣ миллӣ ва ҳифз намудану пос доштани мероси маънавию фарҳангии миллат мебошад» (5, 3).

Яке аз анвои посдорӣ қадру қиммати илму маданияти аҷдодӣ ин муаррифӣ намудан ва баргузори ҷашнҳои бузурги саромадони гузаштаи хеш, ки дар тули таърих халқи бунёдсоз ва хирадгарои тоҷикро муаррифӣ намудаанд, доништа мешавад. Истиқлоли давлатӣ барои кашфи осори ва тамаддуни бузурги тоҷик фурсати бузурге аст. Зеро дар ин давраи нотақрор миллати тоҷик фурсате ёфт, то таърихи ҳазорсолаи хешро аз нав зинда намуда, онро эҳё созад. Ҳаким Носири Хусрав аз он саромадони сухан аст, ки бо осор ва ашъори хеш дар таърихи адабиёти тоҷик мақоми бузург ва намоёне дошта, дар ҳама гуна анвои шеърӣ ва насри бадеӣ нақши созгоре гузоштааст. Бино ба қавли Пешвои миллат: «Ҳаким Носири Хусрави Қабодиёнӣ аз ҷумлаи чунин бузургони фарҳангу хиради миллати тоҷик ба шумор меравад, ки умри азизи хешро баҳри худшиносӣ, ситоиши ифтихори миллию ватандорӣ ва раҳой аз зулму истибдоди аҷнабиён, хурофот ва дигар падидаҳои манфӣ сарф кардааст» (5, 3).

Маълум аст, ки бо ибтикор ва раҳнамоии Сарвари мамлакат имконият фароҳам оварда шуд, ки олимони ва пажӯҳишгарони тоҷик бори дигар ба таври васеъ ва ҳамаҷониба ба омӯхтани адабиёти куҳанбунёди худ бештар тавачҷуҳ намоянд. Омӯзиш ва таҳқиқи осор ва ашъори Носири Хусрав гарчанде аз охириҳои асри 19 идома ёфта бошад, аммо дар замони соҳибистиқлолии кишвари мо марҳилаи навро ба вучуд оварда, дар баробари зинда нигоҳ доштани дигар абармардони тоҷик осор ва ашъори Носири Хусрав низ аз нав эҳё гардида, маҳз дар ин давра осори ӯ аз нав пурра ҷоп шуд ва дастраси аҳли илму адаб гардид. Зеро то кунун осори ин шоири ҷаҳоншумули тоҷик ба пуррагӣ рӯи ҷоп надида буд.

Қобили шарафёбӣ ва сарфарозӣ аст, ки кӯшишҳои беназири Асосгузори сулҳу ваҳдат-Пешвои миллат, Ҷаноби олай, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аст, ҷашн ва бузургдошти ҳазораи Ҳаким Носири Хусрав аз ҷониби созмони умумиҷаҳонии ЮНЕСКО қабуд гардида, соли 2003 ҳазораи ин абармарди сухани шарқ эълон карда шуд ва дар сатҳи баланд ва байналмилалӣ таҷлил гардид. Ин имконият дод, ки тамоми осор ва ашъори ӯ зеро таҳқиқи ҳамаҷониба фаро гирифта шуда, тамоми паҳлуҳои осори Носири Хусрав аз ҷониби андешамандони ватаниву хориҷӣ қарор гирифт.

Маҳз дар ин давраи тиллоӣ дар баробари ҷопи осори Носири Хусрав таҳқиқотҳои зиёде рӯй қор омадаанд, ки дар тамоми самтҳои осори шоир мавриди назар қарор дода шуданд. Аз ҷумла, ба муносибати ҳазораи ин мутафаккир тамоми осори шоир бо таҳрири наваз аз ҷониби олимони тоҷик мураттаб гардида, дастраси ҳаводорони аҳли илму адаб шуданд. Ҳамчунин мақолаҳои зиёди илмӣ рисолаҳо ва асарҳои илмӣ марбут ба осор ва ашъори ӯ рӯи қор омаданд.

Аз рӯи маълумоти муҳаққиқон дар замони истиқлолияти давлатӣ осори шоир аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик Алиқуд Девонақул ва Носирҷон Арабзода ҳанӯз соли 1992 дар ду ҷилди куллии шоир аз ҷоп баромад, ки дар он асарҳои манзуми шоир, маснавиҳои «Саодатнома» ва «Равшаноинома» низ ҷой доштанд. Ба муносибати ҳазораи бузургдошти Ҳаким Носири Хусрав соли 2003 куллии мероси ӯ дар се ҷилд аз ҷоп бароварда шуд,

ки дар омӯзиш ва таҳқиқи осори шоир шароити мусоиде фароҳам овард. Ҳамчунин дар солҳои баъдина осори шоир пурра мураттаб гардида, мавриди чоп қарор гирифт.

Дар баробари чопи осори шоир омӯзиши паҳлуҳои гуногуни маҷмӯи ашъор ва осори ӯ рӯи кор омада, аз ҷониби олимони тоҷик мавриди пажӯҳиш қарор дода шуданд ва рисолаҳои мақолаҳои зиёди илмӣ мураттаб гардиданд. Аз ҷумла, асарҳои илмӣ олимони тоҷик «Ҷаҳони андешаи Носири Хусрав» аз Нозир Арабзода, «Ҳақими суҳанвар»-и Маниёзов А. ва Худой Шариф, «Рози ҷаҳон»-и Худой Шариф, Кубодиён-зодгоҳи Носири Хусрав-и Фозил Абдурашид, Лаъли кӯҳсор (Ривояту афсонаҳо дар бораи Ҳаким Носири Хусрав) аз ҷониби Нисормамад Шакармамадов ва Назардод Ҷонбобоев мураттаб шуда, ба чоп расидааст, Барги сабз (Ривоятҳо дар бораи Носири Хусрав). Таҳиягарон Додочон Обидов ва Шамсулҳақи Ориёнфар, Ҷумъа Қудус. Роҳи наҷот-намоишномаҳо аз Ҷумъа Қудус, Ҷаҳор суҳан аз Ҳаким Носири Хусрави Қабодиёни, романи «Ёри ғор» соли 2013 ва ғайраҳо навишта шуда, аз чоп баромадаанд, ки аз рӯзгор ва осори шоир дарак медиҳанд.

Маълум аст, ки дар замони истиқлолияти давлатӣ омӯзиши фарҳанг ва тамаддуни тоҷик аз ҳадафҳои муҳимтарини сиёсати давлатӣ ба шумор рафта, дар ин замина осор ва ашъори баргузидаи шоирони бузурги форсу тоҷик мавриди омӯзиш қарор дода шуд. Аз ҷумла осори Носири Хусрав дар баробари дигар абармардони тоҷик, ки муаррифкунандаи тамаддун ва фарҳанги тоҷик махсуб меёбад, ҳадафҳои ба худ хос дошта, пеш аз ҳама ин нишонгари тавбаи будани андешаҳои шоир бо сиёсати пеш гирифтаи давлат ва ҳукумат мебошад.

Ашъори шоир пеш аз ҳама тараннумгари ахлоқи ҳамидаи инсонӣ буда, дар ниҳоди он дӯст доштани ватан, пос ва арҷ гузоштан ба ҳуввияти миллӣ, худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ пайваста садо медиҳад:

Хуросон ҷои дунон гашт, гунҷад
Ба як хона дарун озода бо дун?
Надонад ҳолу кори ман ҷуз он кас,
Ки дунонаш кунанд аз хона берун.
Ҳамоно хашми Эзид бар Хуросон,
Бар ин дунон биборидаст гардун,
Ки авбоше ҳаме бе хону бе мон,
Дар ӯ имрӯз хон гаштанду хотун...
Наботи пурбало ҷуз асту қипчоқ,
Ки рустананд бар атрофи Ҷайхун.(7. 173)

Шоирӣ далер ва ватандӯст ҳамеша дар ёди ватан ва меҳани хеш буда, аз ҳар гуна қувваҳои номатлубу зишт изҳори норозигӣ менамояд. Ӯ бо қаноатмандӣ изҳор мекунад, ки бо вучуди ҳамаи табоҳкориҳо ҳамеша хатибону рӯҳониёни мутаассиб ба номи султонони бегонатабори аҷнабӣ хутба хонда, бар ӯ таҳсину офарин меҳонанд ва мамлақату сарзамини аҷдодиашро ба бегонагон мефурӯшанд:

Ба макру ғадр мирад, ҳар кӣ дилро
Ба макру ғадр дорад карда маъҷун.
Ҳамехонанд бар минбар зи мастӣ,
Хатибон офарин бар деви малъун...(7.173)

Бо мутолиаи осори пурарзишаш Носири Хусрав, ки асосан бо забони фасеҳ ва равони форсии тоҷикӣ таълиф ёфтааст, бо матонату нотарсии хеш онро аз тамоми манфиатҳо боло мегузорад. Бе ҳудда нест, ки Сарвари мамлакат эълон менамояд, ки: «Муҳимтарин ҳадафҳои онҳо эҳёи асолати таърихиву фарҳангӣ, бозгашт ба шукӯҳу азамати давлатдорӣ аҷдодӣ ва бунёди низоми адолатпеша буданд. Талошу пайкори истиқлолхоҳии ниёгони мо бар зидди аҷнабиёни истилогар дар тӯли садсолаҳо идома ёфта, гоҳе бу сурати исёну шӯришҳои ошкорои сиёсӣ ва гоҳе ба шакли ҳаракатҳои мазҳабӣ ва гоҳе ба таври баҳсҳои

фалсафию мунозироти адабӣ падида омадаанд» (5, 3).

Шоири хирадгара, ҳаққӯву ҳақшинос, ватандӯст ва ба ватану сарзаминаш содиқ ҳамеша кӯшиш мекард, ки дар мамлакаташ бояд адолат барқарор бошад ва тамоми манфиатҳои миллӣ дашта аз ҳама чиз муқаддас ва ғиромӣ шуморида, дар пеши касе онро хору залил насозанд. Чунонки дар мавриди забони ноби тоҷикӣ, ки асоси шиносномаи миллат аст, хитоб мекунад:

Ман онам, ки дар пой ҳукон нарезам

Мар-ин қимматӣ дурри лафзи дариро (7,6).

Ин худ шаҳодати барҷастаи бузургии шахсият ва ҳудогоҳии миллии ӯро собит менамояд. Шоир новобаста ба он ки зодгоҳашро абадан тарк мекунад, вале ӯ ҳаргиз аз ёди он ва пос доштани арзишҳои миллии хеш дар қанор наистода, пайваста дар ашъораш аз он ёдовар мешавад.

Қанбаи дигари тавъам будани андешаҳои Носири Хусрав ҳамчун шахсияти ватандӯст ва содиқу покҷидон бо сиёсати пешгирифтаи давлат ва ҳукумати мамлакат дар он зоҳир мегардад, ки ӯ тарғибгари беғаразонаи арзишҳои ахлоқӣ ва илму дониш мебошад. Ин самти тарғиботу ташвиқот асос ва пойи давлат ва ҳукумати мамлакат маҳсуб меёбад. Аз ин хотир Сарвари мамлакат ҳамеша ба гузаштагони соҳибхирати хеш таъя мекунад ва осори абадзиндаи онҳоро ганҷинаи бебаҳои таърихи миллати тоҷикон меҳисобад: «Шоҳкориҳои беазаби бузургони мамлакатамон на танҳо боиси ифтихори мо тоҷикон ҳастанд, балки як ҷузъи муҳими фарҳангу таърихи башарӣ маҳсуб меёбанд ва аз ин рӯ мояи ифтихори тамоми инсониятанд» (5,134).

Ҳарчанд ки зиндагӣ дар деҳаи Юмгон барои ин донишманди номии ҷаҳонгард чандон хуш осуда набуд, аммо ӯ аз мардуми садоқатманду аҳли илму адаби он диёр қаноатманду хушнуд будааст. Дар чунин муҳити тангу тор ва дур аз марказҳои мутамаддини илму адаб ягона андеша ва ақидае, ки ҳастии ӯро ба зиндагиву ояндаи нек гарм месохт, ҳамин эътиқоду имони устувори динии ӯ будасту халос. Бинобар ин ӯ ба пайравону мӯътақидони таълимоти худ таъкид карда, меғӯяд:

Чун ба ҷону дил кардаст ватан душмани ман,

Ман чапу рост чу девона зи баҳри чӣ давам?

Сипаси ман натавонанд, ки оянд ҳагирз,

Чун хирад бошад тадбиргару пешравам.

Эй ғазалгӯю лаҳвҷӯӣ, зи ман дур, ки ман

На зи аҳли ғазалу рӯду фусӯсу лаҳавам.

То ҳаме рӯду суруд аст рафиқу қуфувват,

Бегумон шав, ки набошӣ ту рафиқу қуфувват (7, 298).

Боиси сарфарозии халқи тоҷик аст, ки саромадони сухан ба ахлоқ ва арзишҳои волеи он таваҷҷуҳи аввалиндарачаро зоҳир намуда, онро барои ояндагон талқин менамуданд. Пешвои миллат дар ин маврид мефармояд: «Хирадмандӣ ва хирадситой дар осор ва ашъори ин мутафаккирон бо имону диёнат, покзакориву покдоманӣ баробар аст. Онҳо инсонро ҳадафи аслии офариниши олам доништа, хираду донишро василаи асосии худшиносии инсон мешуморад» (5, 4).

Ҳамин тариқ, бояд тазаққур дод, ки гузаштагони адабиёти форсу тоҷик пеш аз ҳама тараннумгари ҳувияти миллии хеш буда, сарзамин ва ватани аҷдодашро муқаддас мешумориданд ва ҳамеша барои ободию осоиштагии зодгоҳаш қалами худро сипари хеш қарор дода, муборизаҳои бемон бурданд. Носири Хусрав, ки зуран аз зодгоҳаш фирор карда шуд, то охири умраш ташнаи он буда, бо сӯзу гудоз ва нолаву оҳ дар фироқи он ашк мерехт. Гарчанде сокинони Юмгон ӯро ғиромӣ медоштанд ва ҳамеша дар хизмати ӯ буданд, вале ӯ ҳамеша дар орзуи насими боди Хуросон аст:

Зи Хуччат панд бишнава, к-огаҳ аст ў
 Зи расми чархи даввори ситамгор.
 Накард аз ҷумлагӣ аҳли Хуросон,
 Касе з-ӯ бештар бо даҳр пайкор.
 Ба дин раст охир аз ҷанголи дунё,
 Ба тақдири Худои фарду қаҳҳор.
 Гар аз дунё ба ранҷӣ, роҳи ӯ гир,
 Ки з-ин беҳтар на роҳ асту на хинҷор (7.79).

Носири Хусрав ба ҳама чиз тоб меоварад ва худро ҳама вақт бо доштани дину имон ба ояндаи нек умедвор месозад. Шоир бо боварии комил изҳор медорад, ки гарчанде фирорӣ ва овора аст, аммо арзишҳои миллӣ барои ӯ аз тамоми арзишҳои дигар баландтар ва азизтар ҳастанд. Маҳз ҳамин ҷоннисориҳои фарзандони фарзонаи миллат дар ҳар даври замон буд, ки имрӯз низ халқи тоҷик мавқеи аزالӣ хешро нигоҳ доштааст.

Китобнома

1. Абдунабӣ Сатторзода. «Хубсухани» Носири Хусрав: андешаҳои ӯ дар перромунӣ шеър // Кӯҳна ва нав. –Душанбе: «Адиб», 2004. саҳ. 135-156.
2. Абдунабӣ Сатторзода. Кӯҳна ва нав. –Душанбе: «Адиб», 2004. 251 саҳ.
3. Абдурахмони Ҷомӣ. Баҳористон. Бо кӯшиши А. Афсаҳзод. Душанбе, «Ирфон», 1966.- 279 с.
4. Бертелс А. Е. Носири Хусрав ва исмоилия. Техрон, 1375.- 400.
5. Эмомалӣ Раҳмон. Суханвари бузург ва марди андеша. /Виҷанномаи Носири Хусрави Қубодиёнӣ. Адаб №4, Душанбе:-Адаб. 2003. 64 саҳ.
6. Ваҳдат, давлат, президент. Ҷилди 4. Душанбе «Дониш». 2010. 237 саҳ.
7. Расул Ҳодизода. Аз Рӯдакӣ то имрӯз. Душанбе: Нашриёти «адиб», 1988, 288 саҳ.
8. Носири Хусрав. Девони ашъор, бо кӯшиши Саид Насруллои Такво.-Техрон, 1372.
9. Носири Хусрав. Девони ашъор. Дар ду ҷилд. Бо кӯшиши Амрияздони Алимардон ва Нурмуҳаммади Амирошӯй.- Душанбе: Эр Граф. 2009. 1400 с.
10. Семёнов. А.А. Противоречия в учении о переселении душ у памирских исмаилитов и у Насыр-и – Хусрова / А.А. Семенов. Бюллетеня Средне-Азиатского Государственного Университета. № 9. Тошкент:- 1925. 16 с.
11. Рейснер М., Додыхудоева Л. Поэтический язык как средство проповеди концепции Благословенного Слова в творчестве Насира Хусрава / М.Л. Рейснер, Л.Р. Додыхудоева. -Москва: Наталис, 2007. 340 с.
12. Субҳон Аъзамзод. Мунозираҳо роҷеъ ба Носири Хусрави Қубодиёнӣ дар Тоҷикистон (солҳои 20-30 юми садаи бистӣ мелодӣ) / С. Аъзамзод// Маҷмӯаи мақолот, ҳамоиши Ҳаким Носири Хусрави Қубодиёнӣ. _Техрон: Донишқадаи адабиёт ва улуми инсонӣ, 1394, 20-12 урдибиҳиштмоҳ. -саҳ. 1132-1144.
13. Худой Шарифзода. Мисбоҳиддин Нарзикул. Таърихи адабиёти тоҷик -Душанбе: ТоРус, 2017, 415 саҳ.
14. Худой Шарифов. Розӣ ҷаҳон (нақд ва баррасии шеърӣ Носири Хусрав). –Душанбе: «Бухоро», 2016. 329 саҳ.

НОСИРИ ХУСРАВ ВА ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ

Мақолаи мазкур дар хусуси Носири Хусрав ва истиқлоли давлатӣ бахшида шуда, муаллиф бо истифода аз маводҳои зиёди илмӣ андешаҳои ӯро бо таҳлилҳои амиқ баён кардааст. Дар мақола андешаҳои шоир дар ҳамбастагӣ ба сиёсати пешгирифтаи давлат ва ҳукумати Тоҷикистони соҳибистиқлол мавриди таҳлили амиқ қарор дода шудааст.

Маълум аст, ки бузургони таърихи тоҷик новобаста дар кадом давра ҳаёт ба сар бурданашон пеш аз ҳама аз ҳуввияти миллӣ ва ҳудудиҳои асолати таърихӣ хеш ҳимоя менамуданд ва онро барои дигарон ва махсусан ояндагони худ талқин мекарданд. Дар мавриди Носири Хусрав

бояд гуфт, ки ӯ дар баробари таъвиқ ва тарғиби арзишҳои ахлоқӣ, ҷалсафӣ ва динии ҳеҷ ба арзишҳои миллӣ низ таваҷҷуҳи зиёд доштааст ва онро қарзи фарзандии ҳеҷ дар назди миллат ва халқияти худ медонад. Дар осори шоир арзишҳои миллӣ зиёд таъсиф гардида, ӯ иброи ақида менамояд, ки ин арзишҳо аз тамоми ниҳодҳои дигар баландтар буда, ҳар соҳибватан бояд пеш аз ҳама дар назди ватан ва миллат масъулияти миллии ҳеҷро ҳимоя намояд ва қарзи шахравандии ҳеҷ ҳисоб кунад.

НОСИРИ ХУСРАВ И ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ

Данная статья посвящена анализу идей Носира Хусрава о государственной независимости, где автор с помощью многочисленных научных материалов излагает свои мысли. Всестороннему и глубокому анализу подвергнуты идеи и мысли поэта относительно с принятой сегодняшней государственной политикой и правительством независимого Таджикистана.

Известно, что выдающиеся исторические деятели таджикского народа, независимо от периода, в котором они жили, в первую очередь защищали свою национальную самобытность и благочестивость своего исторического происхождения, и учили этому других, в особенности своих будущих поколений.

Что же касается Носира Хусрава, можно отметить, что наряду с пропагандой своих нравственных, философских и религиозных идей, он также уделял большое внимание национальным ценностям, и считал это своим сыновним долгом перед родиной. В творчестве поэта многократно подвергается обсуждению тема национальных ценностей, которую он ставит выше других нравов, и утверждает, что каждый гражданин своей родины прежде всего должен защищать их, что является его гражданским долгом перед страной и народом.

Ключевые слова: Насир Хусрав, независимость, единство, Диван Насира Хусрава, творчество, Таджикистан.

NOSIR KHUSRAW AND STATE INDEPENDENCE

This article is devoted to the analyses of Nosir Khusraw ideas about state independence, where the author expresses his thoughts with the help of numerous scientific materials. The ideas and thoughts of the poet are subjected to comprehensive and deep analysis in relation with the government's today's policy and independent of Tajikistan.

It is known that the outstanding historical figures of the Tajik people, regardless of the period in which they lived, first of all defended their national identity and the piety of their historical origin, and taught this to others, especially to the future generation.

As for Nosir Khusraw, it can be noted that along with the promotion of his moral, philosophical and religious ideas, he also paid great attention to national values, and considered this as his filial duty to his homeland. In the poet's work, the topic of the national values is repeatedly discussed, which he puts above other morals, and approve that every citizen of his homeland must first of all to protect them, which his duty before his country and people.

Key words: Nasir Khusraw, independence, unity, Diwan of Nasir Khusraw, creativity, Tajikistan.

Маълумот дар бораи муаллиф: Бехронов Ҷумъа, нозиди илмҳои филологӣ, декани факултети педагогӣ. Дошинҳои давлатии Хоруғ. Mail. behronov75@mail.ru/ 992935972774.

Сведени об авторе: Бехронов Ҷумъа, кандидат филологического наука, декан педагогического факультета, Хорогского Государственного Университета им. М. назаршоева. Mail. Behronov75@mail.ru/ 992935972774.

ДАСТОВАРДҲОИ МАОРИФИ ВИЛОЯТИ МУХТОРИ КЌҲИСТОНИ БАДАҲШОН ДАР ЗАМОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ

Ганҷакова М. Г.

Донишҳои давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Дар замони ҷаҳонишавӣ дифои арзишҳои миллӣ, бахусус маориф яке аз вазифаҳои муҳими Ҳукумати Тоҷикистон қарор гирифтааст. Бо ҷунин мазмун Асосгузори сулҳу

вахдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд менамояд, ки дар даврони соҳибистиклолӣ мо бунёди маорифи миллӣ ва ворид гардидан ба фазои таҳсилоти байналмилалиро ҳадафи муҳимтарин ва самти афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат ва Ҳукумати мамлакат қарор додем. Зеро бунёди миллат аз маориф оғоз меёбад ва ғамхорӣ нисбат ба маориф – сармоягузорӣ барои рушди нерӯи инсонӣ ва ояндаи ободи давлат ва Ватан мебошад [8, с. 16].

Чӣ тавре ба мо маълум аст, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлолияти миллӣ соҳаи маорифро яке аз соҳаҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат дониста, барои пешрафти он тамоми тадбирҳои заруриро амалӣ намуд. Аз ин рӯ, Ҳукумати Тоҷикистон илму маорифро ҳамчун захираҳои стратегии пешрафти кишвар арзёбӣ мекунад ва барои маърифатнокии аҳолии мамлакат ва тадриҷан беҳтар намудани аҳволи иҷтимоии кормандони соҳаи илму маориф мунтазам тадбирҳои зарурӣ меандешад [7, с. 140-141]. Тақвиятёбии чунин равандро дар суҳанронии Пешвои миллат мебинем, ки ибраз менамояд “Таърих гувоҳ аст, ки халқи тоҷик аз қарӣ асрҳо то имрӯз симои миллии худро пеш аз ҳама тавассути илму маориф нигоҳ доштааст, забони миллии худро ҳифз кардаву густариш додааст ва дар байни халқу миллатҳои дигар соҳиби нуфузу эътибор гаштааст” [5, с. 4]. Баробари ин бояд зикр кард, ки Ҳукумати кишвар қолабҳои замони пешинро шикаста, барои пешрафти маорифи ҷумҳурӣ, инчунин ВМКБ, аз ҷумла, инкишофи инфрасохтори иқтисодӣ, тарбияи кадрҳои баландихтисоси дорои маълумоти олӣ ва касбии махсус, тандурустӣ, томақтабии кӯдакон, рушди макотиби миёна ва ғайра иқдомҳои наҷибро ба анҷом расонидааст.

Яке аз мақсадҳои асосии азнавсозии низоми маориф дар он махсус меёфт, ки он бояд мазмуни миллӣ гирад. Вобаста ба амалигардонии ҳадафи мазкур 27 – уми декабри соли 1993 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ба тавсиб расид. Баъд аз он дар асоси Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ қабул гардиданд, ки раванди таълиму тарбияро тавассути талабот ба давлати мустақили дунявӣ ҳуқуқбунёд роҳнамоӣ менамуданд. Аз ҷумла Консепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқ намудани Стандарти давлатии таълими маълумоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 23 феввали соли 1996, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Низомномаи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 29 июни соли 2001, Қарори ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Низомномаи намунавӣ оид ба муассисаи таълимии таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз моҳи январӣ соли 2005 қабул гардидаанд, ки аз таваҷҷӯҳи баланди роҳбари ҷумҳурӣ нисбати соҳаи маориф шаҳодат медиҳанд.

Дар тақвият ба чунин фазои солими ҷумҳурӣ баҳри пешбурди низоми маорифи вилоят қарорҳои Раиси ВМКБ аз 30 декабри соли 1996 таҳти рақами № 61 оид ба қабули «Барномаи аз бӯҳрон баровардани соҳаи маорифи ВМКБ», аз 30 июни соли 1997 № 103 «Дар бораи Барномаи инкишофи маорифи ВМКБ», аз 20 апрели соли 1999 «Оиди давра ба давра амалӣ намудани ислоҳоти соҳаи маориф барои солҳои 1997-2001» ва аз 26 декабри соли 2001 қарор «Дар бораи чорабиниҳои ҳукумати вилоят оид ба ислоҳот ва тақмили минбаъдаи соҳаи маориф дар солҳои 2001-2003», аз 25 феввали соли 2003 № 158 «Оид ба низом даровардану тасдиқ кардани дурнамои истироҳати тобистонаи кӯдакон дар ноҳияҳои Ванҷу Дарвоз» ба тавсиб расонид [3, с. 267-268]. Баҳри рушди минбаъдаи низоми маориф моҳи мартӣ соли 2004 Маҷлиси вакилони халқи вилоят «Барномаи модернизатсия (муосиркунонӣ)-и соҳаи маорифи вилоятро барои солҳои 2004-2007» мавриди баррасӣ қарор дод. 1 мартӣ соли 2010 қарори Раиси ВМКБ оид ба тасдиқи «Барномаи давлатии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои

2010-2015» ба тавсиб расонида шуд [1, с. 13], ки тавассути қонунҳои қабулгардида дар пешрафти соҳаи маорифи вилоят тағйиротҳои ҷиддие баҳри баланд бардоштани сифати таълим ба амал омаданд.

Ёдовар мешавем, ки дар солҳои аввали замони соҳибистиқлолӣ дар ВМКБ - 1 мактаби оӣ, 1 муассисаи илмӣ-тадқиқотӣ, 1 театри касбии вилоятӣ, 7 театри халқӣ-ноҳиявӣ, 314 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, як омӯзишгоҳи касбӣ-техникӣ ва ибтидоӣ, 26 кӯдакистон, 58 клубҳои фаъолият менамуданд. Соли 1991 тибқи маълумотҳои дар ВМКБ аз ҳисоби кулли даромадҳои маблағгузорӣ бояд 349 630 ҷойи нишаст дар муассисаҳои таълимӣ ва 5125 дар томактабӣ ташкил мегардид. Вале чунин нақша дар муассисаҳои таълимӣ 60 % - 21407 ҷой ва томактабӣ 42 % - 2175 ҷой амалӣ гардид [1, с. 6].

Маблағгузорӣ аз тарафи Ҳукумати мамлакат ба соҳаи маориф аз 11 % соли 1992 то ба 2,1 % дар соли 1999 расид. Ба дарс ҳозир нашудани хонандагон аз 6 % дар соли 1989 то ба 20 % дар соли 1997 расид. Ҷавондухтарон наздики 25 % ва ҷавонписарон 20 % аз синни 7 то 18 сола натавонистанд, ки дар соли 1996 соҳибмаълумот шаванд [9, с. 73].

Дар солҳои 1992-1994 музди меҳнати омӯзгорони вилоят хеле кам буда ва на ҳама вақт пардохт мегардид. Агар музди меҳнати омӯзгорон соли 1993 – 3 сомони ро ташкил медод, соли 2009 ба 9 сомонӣ ва соли 2010 барои муаллимони маълумоти оидор ба 168 сомонӣ ва дараҷаи оӣ дошта 201 сомонӣ расида буд [1, с. 11].

Дар соли таҳсили 1992-1993 шумораи муассисаҳои томактабии ВМКБ ба 20 адад расида, соли таҳсили 1996-1997 теъдодашон то 12 адад кам гардида, баъзеи онҳо тамоман аз фаъолият монданд. Дар чунин лаҳзаи ҳассосу душвор Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳалли масъалаи таълиму тарбияи мардумро дар мадди аввал гузошта буд. Маҳз бо ҷидду талошҳо ва ғамхорӣ роҳбарияти давлат оид ба вазъи маорифи ҷумҳурӣ имкониятҳои мусоид фароҳам омад, ки ВМКБ низ аз он истисно нест. Бо назардошти муқовимати пуршиддати ҷанги шаҳрвандӣ, давраи якуми ислоҳоти низомии маориф дар солҳои 1991-2000 гузаронида шуд. Давраи аввали ислоҳоти низомии маориф дар ҷаҳорҷӯбаи барномаи давлатии «Маълумот барои ҳама» баргузор гардид. Натиҷаҳои ислоҳоти соҳаи маориф дар ҳуҷҷати муҳиме, ки бо номи ҳисоботи миллӣ «Баҳодиҳӣ ба ҳолати маориф барои соли 2000 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷамъбаст карда шудааст, фаъолият менамояд [4, с. 10].

Баъди амалӣ шудани давраи аввали ислоҳот дар ҷумҳурӣ натиҷагирӣ соли 1999 беш аз 4484 муассисаҳои соҳаи маориф, аз он ҷумла, 562 муассисаи томактабӣ, 3522 мактабҳои миёнаи маълумоти умумӣ, интернат ва хонаи кӯдакон барои кӯдакони ятим, 50 муассисаҳои техникӣ, 24 мактабҳои оӣ ба фаъолият оғоз намуданд [4, с. 10]. Нишондиҳандаи мазкур назар ба соли 1991 47 % бештар буд, ки аз пешравии соҳаи маориф дар давраи аввали солҳои истиқлолияти ҷумҳурӣ маълумот медиҳад.

Давраи дууми ислоҳоти соҳаи маориф солҳои 2001-2015-ро дар бар мегирад, ки дар он бештар ба муҳайё кардани имконияту шароитҳои минбаъда баҳри омӯзишу таълим, ба баробарҳуқуқии марду зан дар гирифтани маълумоти умумӣ, миёнаи махсус ва оӣ, баланд бардоштани савияи маҳорати касбӣ ва инчунин дар амал татбиқ намудани раванди маърифатӣ ва илмиро фаро мегирифт.

Қайд намудан ҷоиш аст, ки дар рушди маорифи ВМКБ дар баробари иқдоми беназири ҳукумати ҷумҳурӣ саҳми Ҳазинаи Оғохон низ хеле назаррас буд. Ташкилоти мазкур аз солҳои аввали фаъолияти худ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориро дар самти маориф ба роҳ монда, дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва баъди хотима ёфтани он дар баробари таъминоти хонандагон дар мактабҳо бо асбобҳои хониш ва кӯмаки ғизоӣ низ мерасонид. Маҳз бо ташаббуси ӯ соли 1998 дар шаҳри Хоруғ дар заминаи мактаби рақами 3 Литсей Оғохон таъсис ёфт, ки дар вилоят нахустин литсей махсуб ёфта, баҳри таълиму тарбияи насли наврас саҳми арзанда гузоштааст [3, с. 268]. Вобаста ба чунин ҷорачӯиҳо

фаъолияти муассисаҳои таълимии ВМКБ такмил ёфта, тарзи идоракунӣ, таълиму тарбия, маҳорати касбии омӯзгорон ва бозомӯзии роҳбарони муассисаҳо аз нав ба роҳ монда шудааст.

Муассисаҳои дигари таълимии замони истиқлолият барои вилоят соли 1997 мавриди ифтитоҳ қарор гирифтани шӯъбаи техникуми политехникии шаҳри Душанбе ба ҳисоб меравад, ки барои тайёр намудани мутахассисони соҳиби маълумоти миёнаи касбӣ аз ҳисоби ҷавонони вилоят саҳми арзанда мегузорад [2].

Ҳамасола аз ҳисоби буҷети вилоят барои рушди низоми соҳаи маориф хароҷот афзоиш меёфт. Гарчанде соли 1990 чунин хароҷот 45 фоизи ҳаҷми умумии буҷети вилоятро ташкил мекард, соли 2004 ин нишондиҳанда ба 59 фоиз расида буд. Аз соли 2000 ҳаҷми маблағгузори соҳаи маорифи вилоят ҳамасола ба маротиб зиёд карда мешуд [3, с. 268-269].

Чӣ тавре соли 2011 дар Паёми Президент ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд гардидааст, «сифати таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ бояд пайваста боло равад, ба талаботи таҳсилот дар кишварҳои пешрафта ва бозори меҳнатӣ ватаниву ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошад» [6, с. 12]. Гарчанде заминаҳои асосии рушди маорифи вилоят аз замони шӯравӣ ибтидо ёфта буд, аммо дар замони истиқлолият боз ҳам такмил ёфта, мутахассисони соҳаи мухталифи ҳоҷагии халқ дар дохилу хориҷи ҷумҳурӣ тайёр шуда, боиси афзун гардидани мутахассисони касбӣ мегарданд.

Баъди қабул гардидани “Барномаи модернизатсияи соҳаи маориф барои солҳои 2004-2007” моҳи марти соли 2004 аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ВМКБ меболад барномаҳои таълимии ВМКБ такмил дода шуда, ба стандарти барномаҳои умумиҷаҳонии маориф мувофиқ кунонида шаванд. Дар барномаи номбурда диққати асосӣ ба баланд бардоштани тақмили ихтисоси ҳаёти омӯзгорон, самаранокии шакл ва методҳои нави раванди таълим дар раванди таълими хонандагон дода шуда буд.

Яке аз муассисаи илмӣ-тадқиқотии ВМКБ барои тақмили ихтисос Шӯъбаи муассисаи давлатии «Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар ВМКБ» мебошад, ки аз соли 1957 ин ҷониб расман ба номҳои Донишқадаи тақмили ихтисоси омӯзгорони ВМКБ, Маркази методии муаллимон дар назди Идораи маорифи ВМКБ (1996-1998), Маркази рушди касбии омӯзгорони ВМКБ (1998-2000) ва соли 2000 – 2014 ин тараф Донишқадаи тақмили маълумоти касбии вилоят ба номи Тӯтишо Назришоев мавриди фаъолият қарор дорад [1, с. 62].

Аз 30 майи соли 2014 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тахти рақами № 345 Донишқадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ ба Шӯъбаи Муассисаи давлатии «Донишқадаи Ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар ВМКБ» мубаддал гардида, директори он аз моҳи январӣ соли 2015 номзади илмҳои фалсафа, Ғ. Ғарибшоев таъйин гардид.

Аз солҳои 1996-1998 кормандони ин муассиса омӯзгорони вилоятро ба курсҳои тақмили ихтисос фаро мегирифтанд. Солҳои 2001-2005 кормандони муассисаи номбурда корҳои зиёдро ба анҷом расониданд. Аз ҷумла рушди маҳорати касбии кормандони Донишқадаи тақмили маълумоти касбиро дар ҳудуди ҷумҳурӣ ва берун аз қаламрави он ба роҳ мондаанд.

Дар солҳои 2006-2011 ба нақша гирифта шуд, ки амалигардонии барномаи дурнамои шашсолаи Донишқадаи тақмили маълумоти касбӣ барои рушди сифати таълим дар мактабҳои ВМКБ таҳия гардида, фаъолияти он оғоз ёбад. Бузургтарин дастовард пеш аз ҳама ба фаъолият оғоз намудани аввалин Марказҳои инкишофи кӯдакони синни томактабӣ дар ноҳияҳои гуногуни ВМКБ тавассути Барномаи «Рушди тарбияи томактабӣ» маҳсуб меёфт. Ҳамзамон ҳамкориҳои Донишқадаи тақмили маълумоти касбӣ тавассути барномаи Юнисеф дар самти барномаи «Рушди тарбияи томактабӣ» ба кушодани марказҳои

нахустин дар ВМКБ, вилоятҳои Суғд ва Хатлон оғоз гардид. Натиҷаи самаранокаш дар он ифода гардид, ки нахустин маротиба дар заминаи фаъолияти Донишкадаи тақмили маълумоти касбӣ баргузор гардидани олимпиадаи байналхалқии фосилавӣ байни хонандагони мактабҳои ВМКБ ва ғолибони озмунро ба Туркия сафарбар намудан мебошад. Таъсис ёфтани Маркази «Рушди истеъдодҳо» дар заминаи Донишкадаи тақмили маълумоти касбӣ низ яке аз чораҷӯӣҳои саривақтии сифати таълим мебошад.

Натиҷаи самараноки Донишкадаи тақмили маълумоти касбӣ дар он зоҳир мегардад, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2014, таҳти рақами №345 ба Шӯъбаи «Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф дар ВМКБ» мубаддал гардидани Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ мебошад. Дар натиҷа сохтори бахшҳо ба кафедраҳо ва шӯъбаҳо тақдир ёфтанд. Ҳамзамон ҳамкорӣ бо Донишгоҳи давлатии Хоруғ ва аз курсҳои ихтисос гузаронидани устодони ин донишгоҳ ба роҳ монда шуд.

Қайд намудан ҷои астам, ки Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ инчунин бо ташкилотҳои байналмилалӣ аз ҷумла, лоиҳаи маълумоти босифати маориф (USAID, QLP) аз соли 2008 яъне, аз оғози ислоҳоти маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то муосирро дар бар мегирад. Амалӣ намудани раванди мазкурро кормандони Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ ба роҳ монда буданд.

Моҳи июни соли 2011 дар назди Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ инстиутуи «Ҷамъияти Кушод» амал намуда, семинарҳои омӯзиширо ба роҳ монда буд.

Қайд намудан ҷои астам, ки баҳри рушди таълиму тарбия дар ВМКБ хизматҳои арзандаи содиқонаи роҳбарияти Донишкадаи тақмили маълумоти касбии ВМКБ фаъолият дорад [1, с. 66].

Соли 2005 аз хазинаи захиравии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди маорифи ВМКБ 1 миллиону 600 сомонӣ ҷудо гардид [3, с. 270]. Баҳри ҳавасмандгардонии омӯзгорон ва мураббӣи муассисаҳои таълимию тарбиявии томактабӣ бошад, дар вилоят озмунҳои «Муаллими сол» ва «Мураббии сол» баргузор гардида, беҳтарин мутахассисони соҳаи омӯзгорӣ ба он ҷалб гардида, ки дар натиҷа сазовори ҷойҳои ифтихорӣ мегардиданд.

Тавачҷӯи Ҳукумати ҷумҳурӣ ба рушди маорифи ВМКБ ҷолиб буда, соли 2005 аз ҳисоби буҷаи давлат барои соҳаи маориф 13 533 013 сомонӣ ҷудо карда шуд. Ҳамзамон заминаҳои муассисаҳои умумии таълимӣ беҳтар гардида, дар муассисаҳои таълимии вилоят 89 кабинетҳои таълимии физика, 73 химия, 36 биология, 25 география, 35 таърих, 66 омодагии дифоъ, 28 забонҳои хориҷӣ ва ҳамагонӣ интернатҳо ташкил шуда, 951 нафар хонандагонро ба таҳсил фаро гирифта буданд [3, с. 270].

17 августи соли 2011 бахшида ба 20 солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ташрифи навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ВМКБ бинои нави ҳозиразамони Донишкадаи тақмили маълумоти касбӣ, бо синфхонаҳои нави барҳавову муҷаҳҳаз барои гузаронидани курсҳои тақмили ихтисоси муаллимон, семинарҳо, машваратҳо, толорҳои хониш бо 7 адад компютери бо шабакаи интернет пайвастшуда ва дорони китобхонаи электронӣ мавриди истифода қарор гирифта шудаанд.

Хулоса аз нишондодҳо ва дастовардҳои низоми соҳаи маорифи ВМКБ бар меояд, ки дар замони соҳибистиклолӣ тавачҷӯи Ҳукумати ҷумҳурӣ нисбати рушди маориф дар кишвар афзуда истодааст, ки ВМКБ аз он истисно нест. Ҳукумати Тоҷикистон дар 30 соли соҳибистиклолии ҷумҳурӣ тамоми чораҳои заруриро барои рушди соҳаи маорифи ВМКБ андешид ва дар ин самт натиҷаҳои назаррас ба амал омаданд.

АДАБИЁТ

1. Ғарибшоев Ғ. Маорифи ВМКБ дар бист соли истиқлолият. - Хоруғ: Помир, 2011.- 192 с.

2. Ғуломов Д. Маориф ҳастии давлат аст // Бадахшон 2007. 7 сентябр.
3. Масов Р., Пирумшоев Ҳ. Файзи истиқлол дар «Бомӣ ҷаҳон». – Душанбе, 2010. – 411 с.
4. Наимова В. Реформа системы образования в Таджикистане, в странах СНГ и Балтии // Школа и общество. – 2004. - № 1. – С.10-12.
5. Паём дар Ҷаласаи якуми якҷояи Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагонӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 27 апрели соли 2000 // Ҷумҳурият. – 2000. – 29 апрел. - С. 4.
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20 апрели соли 2011. - 39 с.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 16 апрели соли 2005 // Паём ва рисолати созандаи он. – Хучанд: Нури маърифат, 2017. – С.140-141.
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 21 декабри 2021, шаҳри Душанбе. – 28 с.
9. Собирова К. Д. Вклад фонда Ага-Хана в развитии ГБАО. – Душанбе, 2005. -174 с.

НАВРӮЗ ҶАШНИ БОСТОНИИ МИЛЛАТИ ТОҶИК ДАР МАСИРИ ТАЪРИХ

Ғарибмамадова Н.Д., Мавлоназарова Ш.

Донишгоҳи Давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев

Наврӯз қадимтарин ҷашни тоҷикон ба шумор рафта 21-уми март дар байни форсизабони ҷаҳон ва қавмҳои туркзабон ҷашн гирифта мешавад. Наврӯз барои мардуми баъзе мамлакатҳои Шарқ аввали баҳор фаслест, ки бо оғози он соли нав – Наврӯз шурӯъ мешавад ва ҳатто мардум чӣ гуна будани соли навро аз омадани рӯзҳои аввали баҳор муайян кардани шуда, “Соле, ки нақӯст аз баҳораш пайдост” мегӯянд.

Баҳор яке аз ҷаҳор фасли сол аст, ки ба хоҳири рангину зебо буданаши “арӯси сол” ном гирифтааст. Чунончи, ба ин маънӣ Манучехрӣ гуфтааст:

Ин боғу роғ мулкати Наврӯзмоҳ бувад,
Ин кӯҳу кӯҳпоёву ин ҷӯю ҷӯйбор.
Ҷӯяш пур аз санавбару кӯяш пур аз суман,
Роғаш пур аз бунафшаю боғаш пур аз баҳор. (3,18)

Инсонҳои қадим ба ҳодисаҳои табиат ном гузошта онҳоро ба қуввае вобаста медонистанд, рӯзгори худ, сайду сафар ва омади фаслҳои солро марбут ба ҳодисаҳои табиат (офтоб, боришот, хониши паррандагон) маънидод мекарданд.

Ҷанӯз ҳам дар байни мардум чунин маънидодкуниҳо мондаанд. Парвози хеле баланди селай турнаҳоро нишонӣ фаровон ҳосилӣ, қар-қари зоғи алоро хабари хуш, шабона ҷег задани хурусро фоли бад, канда шудани ситораро аломати марг медонанд. Албатта, рамзҳо ва ифодаҳо дар адабиёти халқҳои гуногун мухталиф аст. (3,64).

Дар маъхазҳои доир ба сабаби пайдо шудани Наврӯз ақидаҳои мухталиф ба назар мерасанд. Ба ҳар ҳол ин ҷашни хеле қадима аст. Дар “Наврузнома”-и мансуб ба Умари Хайём омадааст: “Аммо сабаби ниҳодани Наврӯз он будааст, ки чун бидонистанд”, ки офтобро ду давр бувад, яке он ки ҳар сесаду шаступанҷ рӯз шабонарӯз ба аввали дақиқаи амал боз ояд.

Ба ҳамон вақт ва рӯз, ки рафта буд, бад-ин дақиқа натавонад омадан, чи ҳар сол аз муддат ҳаме кам шавад ва чун Ҷамшед он рӯз дарёфт, Наврӯз ном ниҳод ва ҷашн оин овард...” (4,9).

Дар “Форсномаи ”- и Ибни –ал Балхи низ асосгузори ин чашн Ҷамшед муаррифӣ шудааст. Пас, Наврӯз ки поягузори он замони Ҷамшеду Ҷамшед эътироф шудааст, аз идҳои қадимтарин ба ҳисоб меравад, чунки замони ҳукмронии Ҷамшед низ хеле қадимӣ аст.

Парниё Ҳасан дар китобаш “ Эрони бостон ” мегуяд: “ Замони Ҷамшед хеле қадим аст ва бархе ақида доранд ҳангоме, ки ҳанӯз ҷудои миёни ақвоми ҳинд ва эронӣ рӯй надода буд” (3,16).

Монанд кардани ашӣи бечон (бод) ба ашӣи ҷондор (бутгар) ифодаи умумиро дар байн мушаххастар намудааст.

Инчунин тасвири Нарӯз дар шеърӯ шоирони асри X-XI бо тасвири баҳор дар як ҷо омада зебогии табиат пур обу ранг сарсабзу дилрабоӣ дар шеърарошан санаткорона бо тасвири пейзажӣ бо хусусиятҳои ба худ хосро муҷассам гардониданд. Масалан :

Боди Наврузӣ ҳаме дар бўситон бутгар шавад,
То зи сунъаш ҳар дарахте лӯбате дигар шавад.
Боғ ҳамчун кулбаи баззоз пурдебо шавад,
Бод ҳамчун таблаи аттор пуранбар шавад.
Рӯйбанди ҳар замине ҳуллаи чинӣ шавад,
Гӯшвори ҳар дарахте риштаи гавҳар шавад (3,90).

Наврӯзро метавон паёмовари сулҳу дӯстӣ номид, зеро бо фаро расидани он кина ва кудурат барканор мегардад ва иттиҳод миёни миллатҳое, ки ин айёмро чашн мегиранд, устувортар мегардад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суханронии худ оид ба Наврӯз қайд намуд, ки «Наврӯзи бостонӣ, ки хусусияти барҷастаи он чашни хурсандии хурду бузург, яъне тамоми мардум мебошад, дар кишвари мо ба шарофати истиклолияти давлатӣ бо рамзи оинҳои бисёр дерини ва рангу таровати басо дилчаспу зебандаи худ эҳё гардида ба яке аз дӯстдоштатарин чашнҳои миллии сокинони Тоҷикистони бихиштосоямон табдил ёфтааст».[8,164]

Унсури Наврӯзро иди деҳқон номида, аз онҳо боқӣ монданаширо низ қайд карда аст, ки андешаи ҷолиби таваҷҷӯ аст. Албатта, дар бораи пайдоиши ин ид дар сарчашмаҳо андешаҳои мухталиф роиҷ аст. Масалан, Берунӣ дар хусуси ҷи навъ чашн гирифтани Наврӯз менависад: “Подшоҳ ба рӯзи Наврӯз шурӯъ мекард ва мардумро эълон менамуд, ки барой эшон ба тахт омадааст, ки ба эшон неқӣ кунад. Ва рӯзи дуюмро барои деҳқонон, ки қадре маконашон болотар аз тӯда бувад, бо тантана қайд мекард... Ва рӯзи чорумро барои аҳли байт ва наздикону хосони худ ҷудо мекард.” (7,91).

Қадимтарин сарчашмае, ки дар он номи Наврӯз ёд шудааст китоби муқаддасӣ Зардуштиён «Авесто» мебошад. Мувофиқи гуфтаҳои «Авесто» одамон бояд ҳар сол фарорасии баҳор , яъне зиндашавии табиатро чашн гиранд, ки он аз чор унсури асосӣ об, оташ, ҳок ва ҳаво иборат аст.

Ақидае, ҳаст, ки чашни Наврӯз ба зардуштиён -пайравони оини Маздаясно ба номи паёмбаронашон Зардушт алоқамандӣ дорад. Гуфта мешавад, ки дар ин рӯз ҳодисаҳои хеле муҳим дар ҳаёти одамон ба вуқӯъ пайвастаанд. Чунончи : «Зардушт сояи Худо дар рӯи замин баҳри овардани ҳушӣву хурсандӣ интиҳоб мешавад». (3,102)

Шоҳи афсонавӣ Таҳмурас деу чинҳо ва чинояткоронро ба зиндон равон месозад; «Гӯштосп ва вазири ӯ Ҷомосп» оини маздаясноро дар ин рӯз қабул менамоянд».

Ҳамчунин пайдоиши Наврӯзро ба шоҳ Ҷамшед нисбат медиҳанд. Дар китоби «Шоҳномаи «-и Фирдавсӣ оғози чашни Наврӯз ба шоҳигарии Ҷамшед нисбат дода шудааст ва аз ин ҷост, зардуштиён ин чашнро Ҷамшеди Наврӯз ном мебарданд.

Мувофиқи ривоятҳои Эронӣ ин чашн ба рӯзи кушта шудани Сиёвуш аз тарафи

Афросиёб рост омадааст. Ин ривоят дар китоби «Авесто « дар Ард -Яшт ва ҳамчунин дар китоби «Шоҳномаи Фирдавсӣ» ёд гирифтааст.[4,75].

Абӯрайҳони берунӣ дар асари безаволи худ «Ал -тафҳим «чунин нигоштааст:»Дар давраи подшоҳии Ҷамшед фарвардинамоҳро ба шаш қисм ҷудо карда,чун моҳи Наврӯз ҷашн гирифта мешуд. Панҷ руӣ аввалро подшоҳон бо ашрофони худ ,панҷ руӣ дигарро барои ҳада рӯзи чорумро бо одамони наздиктаринашон,панҷ рузи боқимондаро бо омма ҷашн мегирифтанд.Анъанаи дар Наврӯз он буд, ки ба кӯдакон ширу шакар меоданд. Сабаби ҳада намудани шакарро дар он медиданд, ки ин найшакар дар Эрон дар рузӣ Наврӯз ёфт шуда буд.Бахшидани шакар рамзи орзуи дар соли оянда ширин гузаштани зиндагии мардум буд”. (2,60).

Умари Хайём дар «Наврӯзнама» роҷеъ ба бунёд гузоштани ҷашни мазкур чунин навиштааст: «Аммо сабаби ниҳодани Наврӯз он будааст, ки чун бидонистанд ,ки Офтобро ду давр бувад ,яке он ,ки ҳар сесаду шасту панҷ рӯз ва рубъе аз 1 шабонарӯз ба аввали дақиқаи Ҷамал боз ояд,ба ҳамон вақту рӯз, ки рафта буд, бад ин дақиқа натвонид омадан, чи ҳар сол аз муддат ҳаме кам шавад. Ва чун Ҷамшед он рӯзро дарёфт, Наврӯз ном ниҳод ва ҷашн оӣин овард ва пас аз он подшоҳон ва дигар мардумон бад-ӯ иҷтидо мекарданд”

Носири Хусрав дар ақидаҳои педагогии худ доир ба ҷашни Наврӯз чунин навиштааст:Фасли баҳор ба ҳаёти табиат тару тоза бахшида ,ба эҳсоси инсон бо гулу гиёҳо илҳами нав медиҳад.Сунбул дорои гулҳои бунафши хӯшаест, ки шоирон онро дар шакли ҷамъаш «санобил»истифода бурдаанд. Хушай гандуму ҷав ба таносуб шакли он бо сунбул,сунбула номида мешавад ва низ сунбула номи бурҷи шашум аз ситораҳои фалакӣ аст». Он чун духтари домонфӯрӯишта сари ӯ ба мағрибу шимол ва пой ӯ ба машриқу ҷануб дасти чапи овехта дорад ва дасти рост ӯ баланд баробари дӯш аст ва хӯшай гандумро бад-он даст гирифтааст.Ба ҳамин сабаб онро сунбула меноманд ва аз ҷиҳати бурҷ будани бевосита ба Наврӯз иртибот дорад”[5,14-18].

Ҳофизи Шерозӣ дар эҷодиёти ба меҳру муҳаббати худ доир ба Наврӯз чунин ифшо мекунад: «Наврӯзи гулистони Ирам чунон ба нақхати тару тоза ба машом мерасонад,ки ҳамаи маризҳои таъсироти дай аз қалби инсон зудуда мешаванд».

Гулҳои рангоранги табиат дидаву дилро медӯзданд ва ба назар Гули Сурх аз ҳама зеботар менамояд, зеро он рамзи сидку вафо, хуни гарму дилҳои беқарор,ва рамзи меваи озодист. Беҳуда нест,ки шоири хушсалекаи мо дар мавзӯи гули сурх,гули лола,гули хайриву сунбул шеърҳо эҷод намуданд.Дар байни мардуми мо ҷашнҳои Гули Сурх. Сайри гули сурх аз қадим маълуму машҳур буданд.Устод Айнӣ аввалин ғазали худро «Гули Сурх «номида буд, ки ҳусни матлаъ ва мақташон чунин буд.

Эй ба гулгун руҳи ту бандаву чокор гули сурх

Чеҳра бинмо, ки ба пой ниҳод сари гули сурх.(6,4)

Чун аз ғазали «Гули сурх»-и устод Айнӣ дар ин ҷо сухан рафт, бояд, чунин нуқтаро низ ёдовар шуд,ки ӯ бо тафсири даврони кӯдакиву наврасии хеш дар «Ёддоштҳо»ба ҳузури оини наврӯзи дар ин айёми зиндагиаш дар Бухоро чунин ишорати сарех дорад.»Ба сабаби аввали баҳор, дар вақти ба ҳаракат даромадани тамоми растаниҳо рост омадани ин ид табиати инсон ҳам ба ҳаракат меояд.Аз ин ҷост ,ки тоҷикон мегӯянд: «Ҷамал (манзур номи бурҷе ,ки мувофиқ ба моҳи фарвардин аст)-ҳама чизҳо дар амал «.Дар ҳақиқат ин ид Наврӯз ба ҳаракат омадани киштҳои ғалла .дона ва сар шудани (оғоз ёфтани кишту кор) ва ҳосилоти замин аст.(2,90). Шоири халқии Тоҷикистон устод Лоик Шералӣ дар асарҳои баланд мазмуни худ «сайри лола»Наврӯз ва ҷавонӣ Наврӯзро ҳамчун мероси ниёғони мо тараннум намуда чунин нигоштааст:»Наврӯз иди кӯхантарини миллати тоҷик маҳсуб ёфта, дар тӯли қарнҳо ба ҳамаи ноқомҳои ва монетаҳои нигоҳ накарда зухуроти худро нигоҳ дошт ,халқи барӯманди тоҷик ҳамчун миллати бофарҳанг ва меҳрубон онро ҳамчун пирӯзии неки бар бадӣ нигоҳ дошт.

Наврӯз навчавон аст, Наврӯз ҷовидон аст.

Аз рӯзгори пешин зеботарин нишон аст.

Олими машҳури тоҷик, доктори илмҳои филологӣ Нисормамад Шакармамадов дар рисолаи «Оинҳои Наврӯзӣ дар Бадахшон «чунин иброз намудааст: Наврӯз дар дарку маърифат кардани таърихи таҳавули фарҳанг ,афкор ва ақидаҳои иҷтимоӣ -ахлоқӣ ва фалсафии мардум аз манбаи муҳим ҳисоб меёбад»[8,4].

Наврӯз дар миёни маросимҳо ва расму оинҳои қадим, чун Меҳргон, Садда, Баҳмангон, Тиргон, ки имрӯз аз пойдортарину муқаддастарин кешу ҷашнҳо мебошад. Ба гуфти иддае аз аҳли таҳқиқ Наврӯз гӯё дар рӯзгори мардуми ориёӣ беш аз шаш ҳазор сол, яъне се ҳазор сол қабл аз зуҳури оини зардуштӣ мақом доштааст.

Ҷашни Наврӯз, ки зодаи хирад андеша, ҷаҳонбинӣ ва тафаккури гузаштагонӣ бузургии мо мебошад, дар замири худ ҷавҳари некӣ нақӯкорӣ, бахшишу меҳрубонӣ покизагии руҳонӣ ва ҷисмонӣ ,созандагиро бунёдкориро дорад.

Замин аз мақдамаш пурзебу фар шуд,

Шамимаш нақҳати боди сахар шуд.

Табассум мекунад Наврӯз имрӯз ,

Ки ғавҷи лола дар сахар ба дар шуд.

Дар Бадахшон низ чун зиндашавии табиатро дар Наврӯз бо садои ғулғуладори даф истиқбол мекунад. Даф рамзи Офтоб буда, тамоми дева чин балою бадӣ аз садои он ҳаросида аз деҳа ба кӯҳу биёбонҳо мегурезанд.

Дар Бадахшон махсусан дар Шӯғнон замин, ки сиёсиро аз рӯйи тақвими деҳқонӣ – нишонҳисоб мувофиқи тағироте, ки дар ҷисми инсон рӯҳ меод, ба инобат мегирифтанд. Дар рӯзи тақонидани “хонатақонӣ соҳибхоназан барвақт хеста, дар оби ҷашма ё шаршара ё дар оби дарё дасту рӯ шуста, дар кӯза об гирифта, ба хона меорад. Баъди дуд кардани ситираҳм сипанд обро ба дег рехта аз Худованд бахту саодати аҳли хонаро умри дароз металабид.” Яъне аз оинҳои муҳиму муқаддас дар асоси сунати иди Наврӯз барои мардуми Шӯғнонзамин ҷуфт баророн (хӯҷиҷиwest). Аз иди Наврӯз сар карда, самти варзиши бод дар маллаҳо дигар мешавад. Деҳқонони таҷрибадон аз рӯйи самти вазиши бод вазъи боду ҳавои маҳаллаҳашон пешгӯӣ мекунад. Боди мурод барандаи рӯҳу ҷон ба самти Арши аъло аст ин маъни дар ғазали Ҳоҷа Ҳофиз “Киштишикастагонем ай боди шурта барҳез” оварда шудааст”[1,18].

Дар синфҳои ибтидоӣ “Ҷашн ҳам тарбият мекунад” бо хурдтаракон ҷаҳони шодию тараб, ифтихору фараҳмандӣ мебахшад ва пеш аз ҳама ифтихори онҳоро нисбат ба ниёгону анъанаҳои зебою некӣ онҳо ба маротиб меафзояд. Хонандагонии синфҳои ибтидоӣ табиати шеърҳои ва бозиро дӯст медоранд. Бо назардошти ин, дар ҷашни Наврӯз байни онҳо ташкил намудани шеърҳои дар васфи баҳори Наврӯз ва манзараҳои табиат, хеле мувофиқ ва ба маврид хоҳад буд. Иҷрои бозиҳои гуногуни шавқовар, баргузориҳои сахнаҳо шодию сурури хонандагонро дар ҷашни дучанд мекунад .

Наврӯзи навбаҳорон бар дӯстон муборак,

Базми нишоти шодӣ дар бӯстон муборак.

Наврӯзи дигар

Наврӯзи мо дигар шуд,

Ин шомӣ мо сахар шуд.

Қақраи қабки дарӣ,

Ширин буд, ширинтар шуд.

Куртаи наврӯзиям ,

Рӯймоли гулдӯзиям.

Шодии наврӯзиям ,

Аз гузашта дигар шуд.

Бобою момоямон ,
Нишаста рӯи дегдон,
Сурхии рӯи эшон
Дар оташ чилвагар шуд.
Алвончаке дар майдон ,
Кокулони гулафшон .
Гӯем бо дӯстон,
Наврӯзи мо дигар шуд.
Наврӯз шуд ҷаҳонӣ ,
Бошад доим амонӣ
Ваҳ, ҷӣ хуш зиндагонӣ.
Наврӯз гулбасар шуд.

Омӯзгор Ғарибмамадова Н.

ХУЛОСА АЗ МАҚОЛА:

Аз нигоҳи илмӣ ва воқеӣ Наврӯз иди баҳору соли нав аст ва онро аз қуруши пешин то ба имрӯз ҷашн мегиранд. Дар мақола оиди шеърӣ шоирони форсу тоҷик Наврӯз, шукуҳу шаҳомат ва табиати он хеле нафис васф шуда аст. Одатан дар Наврӯз либоси нав мепӯшанд, сухани нек мегӯянд, меҳанданд то он ки то Наврӯзи дигар хандон бошанд. Аз сарчашмаҳо ва афкори пешиниён барои тасвири васфи табиат хушнудӣ бузургии бостонии Наврӯз, ки паёмовари некӣ ва зебогии табиат руҳи тоза гирифтани одамон кину ғурбати одамонро аз дилҳо мебарорад ва ҳамаи шахсонро бо ҷашни аҷдодии Наврӯзи пайваст менамояд дар тасвири шеърӣ шоирон ҳувайдост. Табиат ва муҳити атроф хеле шигифтовар аст. Дар он зебӣ ва зиштиҳо чунон бо ҳам омезиш ёфтаанд, ки гуна-гуна ранг, шакл, ҳаҷм, ҳаракат, барои шоир объекти маърифати зебӣ намудор мегардад.

Адабиёт

1. А.Аҳмадбек. Наврӯз дар ашъори Ҳ.Шерозӣ. Минбари омӯзгорони ҷавон. №1 2006.
2. Дастовези Наврӯз. Ҷ. Мураттиб. Қосими Саъдӣ Душанбе: Ирфон 2018.
3. Мирзоҳасанов Л. Ҳусни табиат шеърӣ сабки Хурсонӣ. Душанбе 2010. с.90.
4. Манзаршоева Н. Инъикоси Наврӯз дар ашъори шоирони муосири Бадахшон // Раҳнамои омӯзгор 2015. с.14-18.
5. Нисормаммад Шакармамадов. О. Наврӯзи Бадахшон. -Хоруғ, Маърифат 2003.
6. Омӯзгор №11-12 Ҷашни Садда. -Душанбе 25 январ 2002.
7. Парпишоев К. Суннатҳои наврӯзии тоҷикон ва акс ёфтани онҳо дар парчами Ҷ.Т.// Маводи конференсионӣ ҷумҳуриявӣ бахшида ба иди Наврӯз. -Душанбе, 2014.
8. Ҷашни табиат иди миллат ва рамзи Ваҳдат (маҷмӯи мақолаҳо бахшида ба иди байналмилаллии Наврӯзи фархундапай), Душанбе 2012.

НАВРҶЗ ҶАШНИ БОСТОНИИ МИЛЛАТИ ТОҶИК ДАР МАСИРИ ТАЪРИХ

Дар мақола дар бораи сунатҳои неки Наврӯзи соҳибистиқлол ғаштани Тоҷикистон, ки ҳамасола ин ҷашн бо тамоми расму оинҳо таҷлил карда мешавад. Ин иду маросимҳо ифодакунандаи ҳуввияти милли буда, дар ниҳоди наврасон муҳаббат ба фарҳанг, ватандӯсти ва ҳудодоҳии миллиро бедор менамояд . Муаллифон дар мақолаи мазкур Наврӯзро метавон паёмовари сулҳу дӯстӣ номид, зеро бо фаро расидани он кина ва кудурат барканор мегардад ва иттиҳод миёни миллатҳое, ки ин айёмро ҷашн мегиранд, устувортар мегардад. Муаллифон қайд менамоянд, ки Ҷашни Наврӯз ки зодаи хирад, андеша ҷаҳонбинӣ, ва тафакқури ғузаштагонӣ мо мебошанд, ки дар замири худ ҷавҳари некӣ, наққорӣ, бахшишу меҳрубонӣ покизагии руҳонӣ ва ҷисмонӣ созандагиро бунедкориро дорад.

Вожаҳои калидӣ: суннат, некӣ расму оинҳо, ҷашн, муҳаббат зиндагии табиат,

зиндашавии бод, бозӣ, гули лола, фарҳанг.

Маълумот дар бораи муаллиф: Ғарибмамадова Нурбиби Давлатовна – муаллими калони кафедраи педагогика, психология ва методикаи таълими Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев, ш.Хоруғ, кӯчаи Шириншоҳ Шохтемур, 43.

Мавлоназарова Шодигул Оғоназаровна – омӯзгори кафедраи педагогика, психология ва методикаи таълими Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев, ш.Хоруғ, кучай Шириншоҳ Шохтемур, 43.

НАВРУЗ ПРАЗДНИК ТАДЖИСКОГО НАРОДА В ИСТОРИИ ЭПОХИ

Авторы рассматривают процесс формирования праздника Навруза, как один из традиционный праздник культуры, суверитет со своими обычаями счастье любимая родина, которая передаётся с поколению к поколениям. Навруз праздник так же дружба народов его значимость среди других народов которая означает этот весенний праздник навруз молодость, устойчивость, здоровье.

Авторы подчёркивают что этот праздник безусловно связано с здоровым духом, результат которова составляет здоровый смыслев и здоровое общество. Здоровый дух является таким процессом, в котором человек переносит огромные физические, психологические и эмоциональные изменения.

Ключевые слова: праздник, любовь, родина, обычаями, здоровье, счастье, дружба.

Ғарибмамадова Нурбиби Давлатовна – старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Хорогского государственного университета имени М. Назаршоева, г. Хорог, улица Ш. Шохтемур, 43.

Мавлоназарова Шодигул Оғоназаровна – преподаватель кафедре педагогики и психологии Хороского государственного университета имени М. Назаршоева, г. Хорог, улица Ш. Шохтемур, 43.

NAVRUZ HOLIDAY OF TAJIK FOLK IN HISTORIES EPOCH

In become authors consider the process of the shaping holiday cultures with their own custom happiness loves native land which is sent whith generation to generat. Navruz holiday in the same way friend ship folk his value amongst other folk which means this spring holiday Navruz youth stability health.

At the same time the article indicates that in the formation of the personality of primary school pupils, the development of intellectual potential takes a special plase. This is clearty associated whit a healthy mind the result of which is common sense and a healthy society. A healthy spirit is a process in which a person undergoes tremendous phusical psuchological and emotional changes.

Key words: holidey, laves native, land custom, heaith, happiness, friendsh.

Gharibmamadova Hurbibi Davlatovna – Senior Lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology, Khorog State University named after M. Nazarshoev, Khorog, S. Shokhtemur Street, 43.

Mavlonazarova SHodigul Ogonazarovna – Lecturer of the Department of Pedagogy and Psuchology Khorog, State University named after M. Nazarshoev Khorog Sh/ Shokhtemur Street 43.

ГОСТИНИЧНАЯ ИНДУСТРИЯ: КАК УСЛУГА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

Гуломшоева С.О.

Индустрию гостеприимства составляют различные средства коллективного и индивидуального размещения: отели, гостиницы, мотели, молодёжные hostels и общежития, апартаменты, туристские приюты, а также частный сектор, участвующий в размещении туристов. [1, 46]

В последнее десятилетие республика Таджикистан старается активно войти на рынок туризма. ГБАО как регион имевший своим природные красоты все более становится привлекательным для посещения туристам. Гостиничный бизнес в регионе тоже развивается определенными темпами. [3, 48] Нами был проведен опрос среди наиболее

популярных и часто посещаемых гостиниц и ресторан, которые находятся в городе Хороге. Хорошее местоположение этих гостиниц и ресторанов (центральный район) хороший транспортный узел, дает возможность их посетителям быстрый доступ к магазинам, культурным местам, развлекательным заведениям, осмотра достопримечательностей. В сфере услуг были рассмотрены два сектора гостиничные и ресторанные услуги (включая кафе). Из них выбраны наиболее популярные и часто посещаемые в городе Хороге.

Диаграмма: Рейтинг посещаемости гостиниц и ресторанов в Хороге

Источник; составлено автором на основе собственных исследование 2022 адвали 1.

Из данной диаграммы выявлено, что наиболее популярные и часто посещаемые гостиницы: Pamir Palase(Hotel), Lal (Hotel,-16%, Pamir Palase (Restaurant)-13%, Pomir(Restaurant)-11%, Marco Polo (Restaurant), ,Dolce Vita(café),Solim(Restaurant),-8%, Grand Hotel(Hotel),-5%, Dehli Darbar(Hotel),-4%, Serena (Hotel)-3%,.Kivekas (Hotel), Shomi Badakhshan(Restaurant),-2% Во время опроса выяснилось, что гостиничный сектор не имеет обученных квалифицированных специалистов. Дополнительно мы исследовали услуги которые предоставлял данный сектор в городе. В частности для бизнес-туристов (услуги по организации конференций, семинаров, деловых встреч), спортивно–развлекательные услуги такие как фитнес, тренажёрный зал. Данными видами предоставление услуг занимаются Pamir Palase. Serena, Grand Hotel, Lal. Основные клиенты это гости города; хозяева фирм, менеджеры, торговые представители, специалисты, приезжающие в город на выставки, для заключения договоров, на деловые совещания и другие не менее важные бизнес-мероприятия. В отдельную группу следует отнести непривередливых путешественников или группа людей, которая готова платить за тишину, покой и стандартный набор удобств.

Следует отметить, что согласно исследованию в гостиничном бизнесе в основном заняты предприниматели от 45 лет и выше, Если рассмотреть эти показатели в ресторанном бизнесе, то этот возраст составляет от 25 до 45 лет, Как в гостиничном, так и в ресторанном бизнесе в большей части заняты лица женского пола. Многие в гостиничном бизнесе ведут, семейный бизнес лишь некоторые являются, наемными и единоличными менеджерами, или являются совладельцами ресторанов и кафе. Семейный бизнес является основной формой ведения бизнеса, поскольку в большинстве случаев нанимают на работу родственников или членов семьи. Многие предприниматели нанимают на работу по рекомендации знакомых и родственников и по объявлению. Было выявлено, что многие из гостиниц и ресторанов не заключают письменный договор и не ведут трудовую книгу для своих работников. Опрошенные респонденты обучают сотрудников навыкам, которые они приобрели сами, но в то же время ни они, ни их сотрудники не проходят специальных курсов повышения квалификации, они не участвуют в тренингах..Данный вид деятельности не является новым,большая часть предпринимателей занимаются бизнесом более десяти лет в этой сфере и имеют высшее образование. При предоставлении гостиничных услуг количество сотрудников невелико и состоит из небольшого числа человек - от одного до пяти. В ресторанном бизнесе, в связи с тем, что эта услуга является трудоемкой, требуется больше сотрудников. Однако, несмотря на предложения от предпринимателей, спрос на этот вид работы невелик. В первую очередь это связано с тем, что используется предмет ручного труда, а не современные устройства, такие как посудомоечная машина, моющие пылесосы и другие виды современной техники. Если рассмотреть сезонность самый высокий сезон заполняемости в гостиничном бизнесе - летний период с июня по сентябрь. В ресторанном бизнесе это бархатный сезон, то есть свадебный сезон длится с начала лета до поздней осени. Все предприниматели хотели бы видеть в своих работниках

квалифицированные кадры, владеющие иностранными языками и компьютерными технологиями, для эффективной работы. Для этого нужно сотрудничать с вузами которые, могут предоставляют такого рода услуг в сфере образования.

Литратура

1. Баумгартен Л. Конкурентоспособность туристских услуг: методы оценки // Проблемы теории и практики управления. 2010. № 3. С. 42–49.
2. Гареев Р. Проблемы организации обслуживания гостей гостиничными предприятиями и возможные пути их разрешения // РИСК: Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. 2010. № 4. С. 331–335.
3. Хоналиев. Н.Х Вопросы использование промышленного потенциала регионов Таджикистана // Экономика Таджикистана: стратегия развития. -2007.-№4 .С.45-52.

ГОСТИНИЧНАЯ ИНДУСТРИЯ: КАК УСЛУГА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

Гостиница имеет точное географическое местоположение, она предоставляет услуги только в границах определенного географического района и именно тем потребителям, которые целенаправленно прибыли в данное место для получения определенных видов услуг. В отличие от прочих секторов экономики, которые позволяют перемещать произведенную продукцию, гостиничные услуги носят непереключаемый характер. Поскольку гостиничный сектор целиком и полностью ориентируется на потребителя, его состояние зависит от состояния туристической отрасли и деловой активности в стране. Гостиничный бизнес и туризм развиваются параллельно и постоянно взаимодействуют: развитие одного стимулирует развитие другого, и наоборот. Одновременно туристические компании, развивая свою деятельность в какой-либо стране, ориентируются на развитие гостиничного сектора. В этом бизнесе огромную роль играет человеческий фактор, что означает высокую степень зависимости финансовых показателей от имиджа, репутации отеля и общественного мнения.

Индустрия туризма занимает важное место в экономике большинства стран. Её развитие представляет обширный рынок рабочих мест. Туристские услуги, в том числе и в рамках гостиничного обслуживания, отнесены к социально-культурным услугам.

Ключевые слова: гостиничные услуги, туризм, гостиница, ресторан, рынок рабочих мест.

САНОАТИ МЕҲМОНХОНАҶО: ҲАМЧУН ХИЗМАТРАСОНИ БАРОИ РУШДИ САЙЕҲӢ.

Меҳмонхона макони дақиқи ҷуғрофӣ дорад, он танҳо дар ҳудуди минтақаи муайяни ҷуғрофӣ ва маҳз ба истеъмолкунандагоне, ки барои гирифтани намунаҳои муайяни хидматҳо ба ин макон мақсаднок омадаанд, хидмат мерасонад. Баръакси дигар бахшҳои иқтисодӣ, ки ба интиқоли маҳсулоти истеҳсолшуда имкон медиҳанд, хидматҳои меҳмонхонаҳо хусусияти ғайримуҳаррир доранд. Азбаски бахши меҳмонхона пурра ба истеъмолкунанда нигаронида шудааст, вазъи он аз вазъи соҳаи сайёҳӣ ва фаъолияти тиҷоратӣ дар кишвар вобаста аст. Меҳмоннавозӣ ва сайёҳӣ ҳамзамон рушд мекунад ва пайваста ҳамкорӣ мекунад: рушди яке рушди дигарро ҳавасманд мекунад ва баръакс

Ҳамзамон, ширкатҳои сайёҳӣ, ки фаъолияти худро дар ягон кишвар рушд медиҳанд, ба рушди бахши меҳмонхона равона карда мешаванд. Дар ин тиҷорат омили инсонӣ нақши бузург мебозад, ки маънои вобастагии баланди нишондиҳандаҳои молиявӣ аз имидж, обрӯи меҳмонхона ва афкори ҷамъиятиро дорад Саноати сайёҳӣ дар иқтисодиети аксари кишварҳо ҷойгоҳи муҳим дорад. Рушди он бозори васеи ҷойҳои кориро таъкил медиҳад. Хизматрасониҳои сайёҳӣ, аз ҷумла дар доираи хизматрасониҳои меҳмонхона, ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дохил карда шудааст.

Калимаҳои калидӣ: хизматрасониҳои меҳмонхонаҳо, сайёҳӣ, меҳмонхона, тарабхона, бозори ҷойҳои корӣ

HOTEL INDUSTRY: AS A SERVICE FOR TOURISM DEVELOPMENT

The hotel has an exact geographical location, it provides services only within the boundaries of a certain geographical area and precisely to those consumers who purposefully arrived at this place to receive certain types of services. Unlike other sectors of the economy that allow the movement of manufactured products, hotel services are non-transferable.

Since the hotel sector is entirely consumer-oriented, its condition depends on the state of the tourism industry and business activity in the country. The hotel business and tourism are developing in parallel and constantly interact: the development of one stimulates the development of the other, and vice versa. At the same time, travel companies, developing their activities in any country, focus on the development of the hotel sector. The human factor plays a huge role in this business, which means a high degree of dependence of financial indicators on the image, reputation of the hotel and public opinion. The tourism industry occupies an important place in the economy of most countries. Its development represents an extensive job market. Tourist services, including in the framework of hotel services, are classified as socio-cultural services.

Key words: ,hotel services, tourism, hotel, restaurant, job market.

Сведения об авторе: Гуломшоева Ситора Окимшоевна-старший преподаватель экономического факультета Хорогского Государственного университета имени М.Назаршоева . тел:934033400;Sitoragulomshoeva@gmail.com

Маълумот дар бораи муаллиф: Омузгори калони факултети иқтисод Донишгоҳи Давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев тел:934033400;Sitoragulomshoeva@gmail.com

Information about the author:Gulomshoeva Sitora Okimshoevna –The senior teacher of the economics department Khorog State University.name by M. Nazarshoev.Phon:934033400. Sitoragulomshoeva@gmail.com.

ТАШАККУЛИ ИНФРАСОХТОРИ РУШД ВА ДАСТГИРИИ СОҶИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ВИЛОЯТИ ХАТЛОН

Джайлоев З.М., Худоёрова У.Д.

Рушди соҳибкории хурду миёна дар мамлакат нишондиҳандаи муҳими иқтисодӣ буда, он пеш аз ҳама боиси беҳтар гардидани вазъи рақобатнокии бозор мегардад. Чӣ қадаре, ки шумораи субъектони соҳибкорӣ оид ба истехсоли намудҳои алоҳидаи маҳсулот зиёд бошад, ҳамон қадар вазъи рақобати солим дар бозор хубтар мегардад ва ин ба ҷиҳатҳои сифатӣ микдории молҳои истехсолшаванда таъсири мусбӣ ҳудро мерасонад. Аз рушди соҳибкории хурду миёна инчунин аз сатҳи озодии иқтисодии субъектони хоҷагидор, сифат ва ташаббуси сармояи инсонӣ, сатҳи тараққиёти технологияҳои иттилоотӣ шаҳодат медиҳад. Дар рушди соҳибкории хурду миёна инфрасохтори дастгирии он нақши муҳимро мебозад. Масъалаи инфрасохтор бисёрҷабҳа ва мушкил мебошад. Масъалаҳои инфрасохтори тақрористехсол, инфрасохтори бозор, инфрасохтори соҳибкорӣ, дастгирии давлатии соҳибкорӣ яке аз паҳлуҳои рушди инфрасохтор мебошанд. Ҳал намудани ҳар яки ин масъалаҳо аҳамияти калони илмӣ хоҷагидорӣ дорад.

Рушди соҳибкории истехсолии хурд пеш аз ҳама аз инфрасохтори дастгирии субъектҳои он вобастагӣ дорад. Инфрасохтори соҳибкории хурд ин маҷмуи ташкилотҳои тичоратӣ ва ғайритичоратӣ мебошад. Ташкилотҳои мазкур ба сифати таъминкунандагони намудҳои гуногуни талаботҳои соҳибкорон бо мақсади иҷроиши дархостҳои оид ба молрасонӣ, иҷрои қарзҳо ва хизматрасонӣ барои эҳтиёҷоти давлатӣ, ҳангоми амалӣ намудани барномаҳои рушди субъектҳои соҳибкории хурд дар сатҳҳои вилоятӣ, шаҳрӣ ва ноҳиявӣ фаъолияти ҳудро ба роҳ мемонанд.

Ақидаи муаллифон [2,5]-ро дастгирӣ намуда, мо чунин мешуморем, ки инфрасохтори дастгирии субъектҳои соҳибкории хурд аз унсурҳои таркибии зерин иборат аст:

- марказҳо ва агентҳо оид ба рушди соҳибкорӣ;
- фондҳои давлатии тараққиёт ва дастгирии соҳибкории хурд;
- фондҳои мусоидат ба қарзгирӣ (кафолатӣ, замонатӣ);
- фондҳои саҳҳомии сармоягузорӣ, ки барои соҳибкорӣ сармоя ҷалб менамоянд;
- технопаркҳо, паркҳои илмӣ, марказҳои инноватсионӣ-технологӣ;
- бизнес-инкубаторҳо;
- палатаҳо ва марказҳои ҳунароҳои мардумӣ;
- марказҳои дастгирии пудратчиёни хурд;
- марказҳои маркетингӣ ва таълимию тиҷоратӣ;
- агентӣ оид ба дастгирии содироти молҳо;
- ширкатҳои лизингӣ;
- марказҳои машваратӣ ва дигар ташкилотҳо.

Тамсилаи дастгирӣ ва рушди соҳибкории истеҳсолии хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таркиби худ инфрасохтори дастгирии онро ҷой дода, бо мақсади беҳтару хубтар намудани натиҷаҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ аз тарафи мо сохта шудааст (нақшаи 1).

Нақшаи 1. Тамсилаи дастгирӣ ва рушди соҳибкории истеҳсолии хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Таҷриба нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон талаботҳои асосӣ ба ташкилотҳое, ки инфрасохтори дастгирии субъектҳои соҳибкории хурдро ташкил медиҳанд, дар барномаҳои давлатӣ, вилоятӣ, минтақавӣ ва ноҳиявӣ рушди соҳибкории хурд муқаррар карда мешаванд.

Дар асоси омӯзиши таҷрибаҳои ватанӣ ва байналмилалӣ мо принципҳои зерини ташаккулёбии инфрасохтори вилоятӣ дастгирии соҳибкории хурдро дар вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ мешуморем:

- мувофиқати рушди объектҳои инфрасохторӣ бо сатҳи рушди соҳибкории хурд ва талаботҳои он дар ин ё он ноҳияҳо ва вилоят дар маҷмӯъ;
- рушди доираи хизматрасониҳои пешниҳодшавандаи объектҳои инфрасохторӣ дар асоси таъминоти моддӣ ва махсусан таъминоти молиявӣ мувофиқ;
- ҳислати маҷмугии хизматрасониҳои пешниҳодшавандаи объекти инфрасохтор (аз рӯйи принципи «дар зерӣ як бом» ё «равзанаи ягона»), ҷойгиркунии хизматрасониҳои гуногун (машваратӣ, таълимӣ, иттилоотӣ, ҳуқуқӣ, молиявӣ) дар сатҳҳои вилоятӣ ва ноҳиявӣ дар доираи як объекти инфрасохторӣ;
- рушди афзалиятноки объектҳои инфрасохтории шаҳрӣ аз рӯйи шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ (фонд), ки самаранокӣ ва ҷандирияти худро, аз он ҷумла дар масъалаи наздиккунии хизматрасониҳо ба ҷойи фаъолият исбот намудааст;
- васеъкунии фаъолияти фондҳои мавҷуда ба минтақаҳои ҳамсоя, ки дар айни замон чунин объектҳои инфрасохториро ё надоранд, ё ташкил намудани онҳо дар ин маҳалҳо ғайрмақсаднок аст.

Бо дарназардошти принципҳои номбаршуда, мо самтҳои зерини ташаккулёбӣ ва рушди инфрасохтори дастгирии соҳибкории истеҳсолии хурдро дар вилояти Хатлон пешниҳод менамоем:

1. Тайёр намудани санадҳои меъёрий-ҳуқуқӣ, ки ҷорабиниҳои танзими давлатиро дар ташаккулёбии низомии таъминоти инфрасохтории соҳибкорӣ ба назар мегиранд;
2. Рушди низомҳои мавҷудаи фондҳои вилоятӣ (шаҳрии) дастгирии соҳибкории хурд;
3. Коркарди низомнома оид ба ташкили инфрасохтори дастгирии соҳибкории истеҳсолии хурд ва муқарраркунии коэффисентҳои паस्तкунанда барои онҳо ҳангоми ҳисоби иҷорапулиҳо;
4. Ташаккулёбии афзалиятноки инфрасохтори минтақавӣ дастгирии соҳибкории

истеҳсолии хурд (технопаркҳо, марказҳои технологии махсусгардонидашуда, марказҳои интиқоли технологияҳо, фондҳои венчурӣ) ва инфрасохторҳое, ки ба рушди соҳибкорони корро оғозкунанда мусоидат менамоянд (бизнес-инкубаторҳои соҳавӣ ва минтақавӣ, марказҳои иттилоотӣ-машваратӣ ва ғайраҳо).

Аз сатҳи фаъолияти инфрасохтори дастгирии соҳибкории истеҳсолии хурд дараҷаи беҳдошти муҳити соҳибкорӣ вобастагии калон дошта, он барои фаъолияти пурсамари субъектҳои соҳибкории истеҳсолии хурд заминаи бозътимодно муҳайё месозад. Бояд низоми танзими давлатии соҳибкории истеҳсолӣ, махсусан дар самти ташкили инфрасохтори дастгирии соҳибкорӣ ба беҳтар кардани шароити кории соҳибкорон ва ба онҳо расонидани кӯмакҳо дар самтҳои гуногуни фаъолияти истеҳсолию хоҷагидориашон равона шуда бошад. Натиҷаи фаъолияти соҳибкорон аз дараҷаи ташкили инфрасохтори дастгирии онҳо вобастагии калон дорад.

Аз рӯи маълумотҳои ба дастмада оид ба ташкилотҳои мавҷудаи инфрасохтории дастгирии соҳибкории истеҳсолии хурд (фондҳои дастгирии соҳибкории хурд, паркҳои технологӣ, марказҳои иттилоотию машваратӣ, бизнес-инкубаторҳо, марказҳои технологии минтақавӣ, марказҳои шартномаҳои хурд ва кооператсияи истеҳсолӣ) дар вилояти Хатлон гуфтан мумкин аст, ки шумораи ин ташкилотҳо кифоя набуда, сатҳу сифати хизматрасониҳои онҳо беҳбудиро талаб менамояд.

Таҳлили интихобии амалкунии ташкилотҳои дастгирикунандаи таррақиёти соҳибкории хурд дар вилоят нишон дод, ки инфрасохтори мавҷудаи вилояти Хатлон дорои камбудии назарраси зерин мебошанд:

- набудани нақша ва системанокӣ дар ташкили унсурҳои инфрасохтори дастгирии соҳибкории хурд дар минтақаҳо;
- бе асоснокунӣ ташкил намудани унсурҳои инфрасохтори дастгирии соҳибкории хурд дар минтақаҳо;
- ҳамоҳангсозии сусти корҳо оид ба тараққиёт ва дастгирии соҳибкории истеҳсолии хурд дар байни ташкилотҳои амалкунандаи инфрасохторӣ ва мақомотҳои ҳукумати иҷроия ва худидоракунии маҳаллӣ;
- нокифоя будани маълумотнокии соҳибкорон, ки дар соҳаи истеҳсолӣ кор мекунанд, оид ба ташкилотҳои инфрасохтории мавҷуда ва номгӯи хизматрасониҳои пешниҳодкунандаи онҳо;
- рушди нокифояи пояҳои моддӣ-техникии ташкилотҳои инфрасохторӣ, норасоии кадрҳои тахассуснок, машваратчиён, мутахассисон ва ғайраҳо.

Бо мақсади бартарафсозии норасоии муайяншуда ва бо мақсади ташкили низоми пурраи ташкилотҳои инфрасохторӣ дар қаламрави вилояти Хатлон, татбиқи принципи тақсмоти ташкилотҳои инфрасохториро аз рӯи омилҳои зерин пешниҳод менамоем:

а) сатҳ ва хусусияти рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳрҳо ва дигар минтақаҳои вилоят;

б) шумораи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъоли вилоят ва шаҳру ноҳияҳои алоҳидаи он;

в) мавҷудияти барномаҳои мақсадноки тараққиёт ва дастгирии соҳибкории истеҳсолии хурд;

г) мавҷудият ё ин ки набудани ташкилотҳои инфрасохтории дастгирии соҳибкории хурд.

Мақомотҳои ҳукумати иҷроия ва худидоракунии маҳаллӣ дар масъалаи ташкили инфрасохтори дастгирии соҳибкории истеҳсолии хурд метавонанд яке аз вариантҳои зеринро интихоб намоянд:

Дар мувофиқат бо принципи тақсмоти ташкилотҳои инфрасохтории пешниҳодшуда, ҳукуматҳои маҳалҳои алоҳидаи вилоят самтҳои асосии корҳоро оид ба ташкили

инфрасохторҳо муайян менамоянд, ки онҳо дар барномаи тараққиёт ва дастгирии соҳибкории хурд ҳамчун фасли алоҳида нишон дода мешаванд;

Дар асоси анкетакунонӣ ва пурсиши соҳибкорон хизматрасониҳои муҳимтарин оид ба дастгирӣ ва рушди соҳибкории истеҳсолии хурд дар ҳар як минтақаи алоҳида муайян карда мешавад;

Концепсия (низомнома) оид ба ташкил ва амалкунии ташкилотҳои инфрасохторӣ коркард мешавад, ки он баъди муҳокимаи Шӯро оид ба соҳибкории хурд ё дигар ташкилотҳои ҷамъиятӣ аз тарафи раиси Ҳукумати вилоят тасдиқ карда мешавад.

Бо мақсади рушди муваффақонаи соҳибкории истеҳсолии хурд ташкили шаклҳои пешрафтатари инфрасохторҳо зарур аст. Дар байни онҳо мувофиқ ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон шаклҳои зеринро ҷудо намудан мумкин аст:

- бизнес-инкубаторҳо (соҳавӣ, вилоятӣ), ҳамчун шакли самараноки дастгирӣ ва рушди соҳибкорони корро оғозбахшанда;
- технопаркҳо ва паркҳои индустриалию саноатӣ, ҳамчун сохторҳои мусоидаткунанда ба якҷояшавии захираҳои илмӣ, моддӣ ва молиявӣ корхонаҳои истеҳсолии хурд;
- марказҳои иттилоотию машваратӣ оид ба рушди соҳибкории истеҳсолии хурд;
- марказҳои технологии вилоятӣ, ҳамчун сохтори татбиқи технологияҳои ҳозиразамони истеҳсолӣ ва хоҷагидорӣ;
- марказҳои шартномаҳои хурд ва кооператсияи истеҳсолӣ, ҳамчун сохтори ба ҳамкориҳои пурсамари байни соҳибкории истеҳсолии хурду калон мусоидаткунанда;
- шаклҳои ҳозиразамони ташкилотҳои инфрасохторӣ ва ҷалби захираҳо барои рушди соҳибкории истеҳсолии хурд (фондҳои венчурӣ, лизинг, франчайзинг).

Бо мақсади татбиқи унсурҳои нав ва нокифояи инфрасохтори дастгирии соҳибкории истеҳсолии хурд аз тарафи муаллиф лоиҳаҳои зерини концепсияҳо коркард гардиданд, ки онҳоро метавон ҳамчун концепсияҳои намунавӣ (появӣ) тавсия намуд: концепсия ва тавсияҳо оид ба ташкили паркҳои индустриалию саноатӣ (паркҳои саноатӣ) ва технопаркҳо; концепсияи ташаккулёбии низомҳои ягонаи иттилоотию машваратии НЯИ «Соҳибкории хурд».

Дар айни замон дар баробари ташкил ва рушди низоми пурраи ташкилотҳои инфрасохторӣ, дар тақмилдиҳии танзими рушди соҳибкории хурд ислохотҳои фундаменталӣ ва институтсионалӣ низ аҳамияти муҳим доранд. Ин ислохотҳо ба қонунгузории амалкунанда, мавқеъ ва нақши соҳибкории истеҳсолии хурд дар иқтисодиёт, инчунин самтҳои асосии дастгирии он аз тарафи мақомотҳои давлатии ҳукумати иҷроия дахл доранд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

1. Абалкин Л.И. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики/ Л.И. Абалкин // Вопросы экономики. - 1997. - № 6. - с.7-13.
2. Абдуллоева Н. Предпринимательство: тенденции и перспективы развития в условиях углубления интеграционных процессов. - Душанбе: Мир полиграфии, 2005. - 127с.
3. Абдусаматов Г.С., Юсупов А.К. Развитие предпринимательства за рубежом. - Хучанд: 1999. - 123с.
4. Ансофф И. Стратегическое управление: Тарҷума аз англ. М.: Экономика, 1989. - 349с.
5. Архангельский В.Н. Совершенствование регулирования развития малого и среднего производственного предпринимательства// Дисс...номз.илм.икт. — Екатеринбург, 2011. -258с.
6. Асаул А.Н., Владимирский Е.А., Гордеев Д.А., Гужва Е.Г., Петров А.А., Фалтинский

7. Дар таҳрири д.и.и., проф. А.Н. Асаула. - СПб.: АНО ИПЭВ, 2008. - 280 с.

Дар мақола масъалаҳои ташики инфрасохтори дастгирии соҳибкории хурду миёна мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Ин масъала дар шароити имрӯзаи рушди иқтисодию иҷтимоии вилояти Хатлон муҳим арзёбӣ гардида, таъмини пурраи шароитҳои мусоид ҷиҳати рушди соҳибкории хурду миёна омили зарурӣ ба ҳисоб меравад. Дар мақола тамсилаи дастгирӣ ва рушди соҳибкории истеҳсолии хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст ва инфрасохтори зарурии рушди соҳибкории хурду миёна барои вилояти Хатлон оварда шудааст.

Калидвожаҳо: соҳибкории хурду миёна, инфрасохтори соҳибкории хурду миёна, танзими давлатии соҳибкорӣ, бизнес-инкубатор, технопарк, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, кооператсияи истеҳсолӣ.

В статье рассматриваются вопросы создания инфраструктуры поддержки малого и среднего бизнеса. Этот вопрос считается важным в современных условиях социально-экономического развития Хатлонской области, и полное обеспечение благоприятных условий является необходимым фактором для развития малого и среднего предпринимательства. В статье представлена модель поддержки и развития малого и среднего производственного предпринимательства в Республике Таджикистан и представлена необходимая инфраструктура развития малого и среднего предпринимательства Хатлонской области.

Ключевые слова: малое и среднее предпринимательство, инфраструктура малого и среднего предпринимательства, государственное регулирование предпринимательства, Бизнес-инкубатор, технопарк, нормативные правовые акты, производственная кооперация.

The article discusses the issues of creating an infrastructure to support small and medium-sized businesses. This issue is considered important in today's conditions of socio-economic development of the Khatlon region, and the full provision of favorable conditions is a necessary factor for the development of small and medium-sized businesses. The article presents a scheme for the support and development of small and medium-sized industrial entrepreneurship in the Republic of Tajikistan and presents the necessary infrastructure for the development of small and medium-sized entrepreneurship in the Khatlon region.

Keywords: small and medium-sized entrepreneurship, infrastructure of small and medium-sized entrepreneurship, state regulation of entrepreneurship, Business incubator, technopark, regulatory legal acts, industrial cooperation.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Джайлоев Зафар Миралиевич – мудири кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав;

Худоёрова Умедахон Дустмуродовна – омӯзгори кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

НАЗАРИЯИ НАРҲИ АРЗИШНОКИИ ЗАХИРАҲОИ МАТЕРИАЛИИ ИҚТИДОРИ ГЕОИҚТИСОДӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОД (САРФА)-И РАҚАМИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Валдошова Г. В¹.

ДДХ ба номи М. Назаршоев

Дар хусуси иқтисоди рақамӣ фикру ақидаҳои гуногун ҷой доранд. Мо ин мафҳумро ба се марҳила ҷудо менамоем: истифода бурдани барномаҳои иттилоотӣ дар пешбурди хоҷагидрӣ; пайваستшавии идоракунии муассисаҳо ба шабакаи умумии ҳукумати электронӣ;

1 Валдошова Гулбиби Валдошовна унвонҷуи ДДХ ба номи М. Назаршоев шаҳри Хоруғ Суроға ш. Хоруғ, куча ба номи Ийубов М. 94. Тел.: (+992935309730. Валдошова Гулбиби Валдошовна –соискатель учёной степени кандидата экономических наук Хорогского государственного университета имени М. Назаршоева. Адрес, город Хорог, улица имени Иджобова М., дом 94. Тел.: (+992935309730. Valdoshova Guldidi Valdoshovna. Address: Khorog city. Ijubov street house 94. Tel.: (+99293530730).

татбиқ намудани пулҳои рақамӣ дар бозори шабакавӣ.

Илми геотехнологияҳои ҳамаҷонибаи кишварҳоро бо мақсади мувофиқатпазир истифода бурдани имконияти захираҳои материалии нодир (камёб) ва/ё миқдори маҳдуд, барои муносибати меёрии одамон дар гирдгариши иқтисодиёти сиёсӣ таҳқиқ менамояд. Дар замони муосир мушкилоти мубрами рӯз тадбиқ намудани пулҳои рақамӣ дар бозори шабакавӣ ба шумор меравад. Аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт Фармон “Дар бораи иҷозат ба тижоррати электронӣ” моҳи октябри соли 2022 ба имзо расид.

Бозори шабакавино субъектони таваҷҷуҳи рентатамоюлдор пеш мебаранд. Чиноҳои бо фарҳанги ахлоқи рентатамоюлдор дар протсеси муошират мувофиқатпазир шуданд. Худшӯғлони рентатамоюлноқ дар бозори гармкунак рақобат нишон дода, миёнаравӣ намуда, мусовияти бозории тақозо ва арзари иваз менамояд ва аксуламал манфӣ шуда метавонад.

Макс Вебел, Вилсон, Пуассон ва Лаплас муқовимати кайҳониро бо сохтори ҷамъиятӣ муайян менамуданд.

Арзишнокии алтернативиро мутахассисони соҳавӣ чунин муайян менамоянд, ки “Арзишнокии истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ, ки дар натиҷаи шӯғли беҳтарини намудҳои монанди имконпазирӣ фаъолият нисбат ба имконияти аз даст рафта, дар ҳамаи фазолаи вақт ва ё ҳамаи захираҳои сарфшуда чен карда мешавад” [саҳ.10].

Дар солҳои охир ватанамон ба кишвари транзитӣ табдил ёфта, тавассути Шоҳроҳи абрешим, ки аз замонҳои қадим тамоми ҷаҳон ба он таваҷҷуҳи ҳоса дорад, соҳибқорони мамлакатҳои Шарқ ба кишварҳои Ғарб пайваст мешаванд. Аҳолии бофарҳанги бойи меҳмоннавозӣ ва меҳнадуст бо меҳнати худ захираҳои материалии дохилро барои таъминоти амнияти озуқаворӣ мизочони аз ин Шоҳроҳ мегузаштагӣ метавонанд зиндагонии сазовори ҳадашонро пеш баранд ва бо инкишоф ёфтани молиявии худ бучети кшварро ғанӣ гардонанд.

Ҷадвали 1.

Динамика ва миқдори истеҳсоли ХКР мувофиқи меёри муайяншуда

№ т/б	Маҳсулот, гушт	Воҳид, кг	Миқдор				%
			Истеҳсол, кг/сол	Меёр, кг/сол	Таъмин, 1 г/рӯз	Ҳамагӣ, т/сол	
1	Мурғ	2,1	30	18,5	50	219,5	0,00003
2	Заргуш	2,3	115	18,5	50	219,5	0,0012
3	Моҳӣ	0,75	1500	12,5	3,5	1031	1,4549

Барои минтақаи қуҳии камзамини Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккулотии хоҷагидорӣ комплексӣ ратсионалӣ мувофиқи мақсад мебошад. Яке аз чунин ХКР дар ҷои на он қадар калон 6х2х3 сохтани корхонаи истеҳсолотии 3х1 (моҳипарварӣ, мурғпарварӣ ва заргушпарварӣ) тавсия дода мешавад.

Аз ҷадвали 1 маълум мешавад, ки хоҷагии комплекси ратсионалии пешбинишуда, талаботи аҳолиро бевосита қаноатманд кардан иқтидор надорад. Бо вучуди ҳамаи зарурати чунин корхонаи истеҳсолоти саноатӣ дар таъмин намудани аҳоли бо ҷойҳои нави корӣ ва таҳлили комплексӣ нишон медиҳад, ки 1 сомонӣ дар ин ҷорабинӣ хароҷотшуда манфиатоварии устувори якҷанд маротиба зиёд дорад. Албатта дар ин сикл дастгирии трансфертӣ ва дотатсионӣ давлатӣ нақши муҳим дорад.

Бо қонеъ намудани дархости мизоч тавассути ҳукумати электронӣ самаранокии иқтисодии сармоягузори соҳавӣ бо соҳаи матлубот дар хизматрасонӣ ва истифодаи нақлиёт таъмин шуда метавонад.

ШОҲРОҲИ НАҚЛИЁТИИ АЛТЕРНАТИВИ МАНБАӢИ ЧАЛБИ САӢӢӢ

Якчанд роҳи дастрас намудани мол ва хизматрасонӣ тавассути нақлиёт мавҷуд аст. Роҳи пурсамар чаканавӣ ё фосилавӣ истифода бурдани хатсайр аз минтақа ё ноҳия ба ноҳия ба ҳисоб меравад, ки дар натиҷа хароҷоти берунии истеҳсолотӣ ба минимум расонида шуда самаранокии сармоягузори соҳавӣ дар соҳаи нақлиёт ба даст дароварда мешавад. Масалан, аз бандари А то бандари В молро бо як хароҷоти умумӣ дастрас намудан мумкин аст, ки дар мубодила миқдори ками субъекти хоҷагидор бо х миқдори маблағ ширкат менамояд. Дар ҳолати бозори чаканавӣ зиёд намудани миқдори фосилаҳои хизматрасонӣ бо х миқдори маблағ якчанд субъекти хоҷагидор муошират менамоянд, ки хароҷот кам шуда миқдори занҷири арзиши изофашуда меафзояд. Яъне, аз маблағҳои сармоягузоришуда назар ба аз як субъекти хоҷагидор, ки меҳнати ҷисмонии кам сарф мешавад ва 12% андоз месупорад бо якчанд фосилаи нақлиётӣ субъектҳои хоҷагидор ва меҳнати ҷисмонӣ зиёдтар сарф шуда, 12хн миқдори хароҷот бисёртар баргардон мешавад.

Мисоли таҳсилот дар мактаби олий. Омӯзонидани илми иқтисод дар як аудитория барои 26 нафар донишҷӯӣ амалӣ намудан мумкина аст. Инчунин, дар толори калон, тавассути технологияи ҳукумати электронӣ барои ҳазорҳо донишҷӯӣ ин илмро тавассути майнплатформа (майдони МЭҲ) дастрас намудан мумкин аст, ки дар он омӯзгор монитори, проекторҳо, компютерҳо истифода бурда садҳо донишҷӯиро тавассути бозори шабакавӣ меомӯзонад.

МАҚОМИ ЗАБОН ДАР МУОШИРАТИ БОЗОРИ ШАБАКАВӢ

Дар фарҳанги ахлоқи муоширати бозорӣ мақоми калидӣ забони мубодилаи бозори шабакавӣ дорад, ки мазмуни категорияҳои истифодашаванда дар ин ҷо муҳим арзёбӣ мешавад. Бозори шабакавӣ бо пайваستшавии локалӣ хусусияти геоиқтисодӣ дорад, ки мувофиқатпазирии тарафайн манфиатоварро тақозо менамояд. Категорияи мувофиқатпазир будани тақозо бо арза дар шароити иқтисоди рақамӣ аҳамиятнок аст.

Забон фишанги ягонаи идоранамой ё мудирият буда, ахбороти бисёрро барои дигар ҳолатҳо медиҳад. Мавҷуд набудани забони умумӣ, забоняккунӣ ба нофаҳмӣ, сустшавӣ байниҳам алоқамандӣ ва паст шудани самаранокӣ, “ба Сутунорои Вавилонӣ” меоварад. Гуфтан ҷоиз аст, ки даҳсолаҳои мавҷуд набудани соҳибкорӣ ва тижорат дар территорияи СССР ба он оварда расонид, ки забони соҳибкориямон дар айни замон асосан дар заминаи терминологияи хориҷӣ англисӣ фаъолият менамояд. Одатан, кормандон мазмуни ин терминҳо дуруст дарк накарда, тарҷумааш тамоман мазмуни дигар қабул менамояд ва ҳамдигарфаҳмиро мураккаб менамояд. Масалан, маънои русии калимаи “конкуренция” “сталкивание” бошад, ба забони суғдӣ “бархурд” қабул шавад, мувофиқат намуда метавонад. Ё мисоли дигар мазмуни “менечер” “мудир одамон” на мудир ферма ё бригадир коргарон, ки бо фаъолияти махсуси касбӣ сару кор дорад, на идоранамойи одамон. Инчунин, ба термини “маркетинг”, “аудит”, “политея” ва монанди ин терминологияҳо, ки вобаста ба истифодаашон муддати на он қадар зиёд аз сар гузаштааст душворфаҳманд. Тарзи ягонаи ҳамдигарфаҳмӣ омӯзонидани пайваста ё бефосилаи кормандон мебошад. Беҳтараш дар назди омӯзгори бофаҳму дониш, вағарна фаҳмиши гуногуни терминҳо дар байни кормандон мешавад.

ОМӢЗИШИ ПИРЯХӢОИ ТОҶИКИСТОН ДАР ПАРТАВИ СОЛИ 2025 ЭЪЛОН ШУДАНИ СОЛИ ҲИФЗИ ПИРЯХӢО

Ғуломнабиев Д.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар давоми 20

соли охир ташаббускори фаъоли масоили марбут ба об дар сатҳи глобалӣ маҳсуб меёбад. Аллақай чор ташаббуси пуарарзиши байналмилалӣ обии кишвари мо бо ташаббуси роҳбари давлат, аз ҷумла Даҳсолаҳои байналмилалӣ амал «Об барои ҳаёт» (2005-2015) ва «Об барои рушди устувор» (2018-2028), ки боиси қабули қатъномаҳои Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид гардида, Тоҷикистонро дар арсаи ҷаҳонӣ ҳамчун мамлакати пешоҳанг муаррифӣ намуданд, далели ин гуфтаҳо мебошанд.

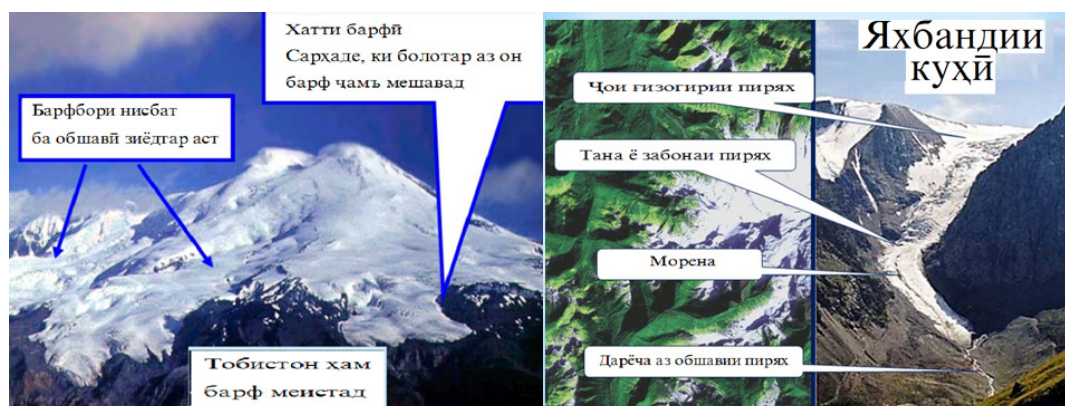
Инчунин сарвари давлат дар таърихи 22-24 марти соли ҷорӣ, дар шаҳри Нью-Йорк Иёлотҳои Муттаҳидаи Амрико дар қори Конфронси Созмони Милали Муттаҳид оид ба шарҳи фарогири миёнамуҳлати ҳадафҳои Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028” иштирок карда, суҳанронӣ намуд.

Дар рафти суҳанрони Пешвои миллат қайд намуданд, ки “Мо бо талошҳои ҳамгироёна дар ҳалли масъалаҳои обу иқлим дар доираи Созмони Милали Муттаҳид ки бо ташаббуси Тоҷикистон моҳи декабри соли гузашта аз ҷониби Маҷмаи умумии созмони Милал эълон гардид идома хоҳем бахшид. Дар ин замина соли 2025 мо конференсияи байналмилалӣ сатҳи баландро дар мавзӯи ҳифзи пирахҳо дар шаҳри Душанбе баргузор менамоем”.

Чуноне, ки ба ҳамагон маълум аст, яке аз масъалаҳои мубрами замони ҳозира ин ҳолати номатлуби пирахҳо дар қураи Замин мебошад, ки дар натиҷаи гармшавии глобалӣ – умумисайёравӣ ба амал омадааст. Пирахҳо асосан дар он ҷое пайдо мешавад, ки боришоти сатҳи атмосферӣ нисбат ба об ва бухор шудан зиёдтар таҳшин мешавад. Муқаррар карда шудааст, ки ҳарорати ҳаво дар қураи Замин тӯли асри XX ба ҳисоби миёна тақрибан 0,6°C баланд шудааст, ки чунин вазъият ба захира шудани барфҳо ва ташаккули пирахҳо ҳам таъсири манфӣ мерасонад, яъне обшавии пирахҳо нисбат ба захирашавӣ бартарӣ дорад, ки ин ҳолат боиси кам шудани масоҳат ва захираи пирахҳо мегардад.

Сарвари давлат ҳам таъкид намуданд, ки чунин вазъи обшавии пирахҳо дар пирахҳои дар қаторкӯҳҳои Помир ҷойгир буда низ ба мушоҳида мерасад. Ба мо маълум аст, ки гиреҳи асосии яхбандӣ дар мавзеи пайвасти қаторкӯҳҳои баландтарини кишвар, аз қабилҳои Академияи илмҳо, Дарвоз, Пётри Яқ, Ванҷ, Язғулом ҷойгир мебошанд. Пирахҳо инчунин дар қаторкӯҳҳои Паси Олой, Рӯшон, Шугнон, Ишқошим, Шохдара, Музқул, ҳавзаҳои дарёи Зарафшон ва ғайра низ захира шудаанд.

Аз масоҳати умумии пирахҳои Осиёи Миёна - 1700 – 1800 км² ё 60 % он дар қаламрави Тоҷикистон воқеъ гардидааст. Пирахҳо дар қаторкӯҳҳои Тоҷикистон асосан дар байни баландиҳои 3400 – 5240 метр ҷойгир шудаанд. Масоҳати пирахҳои Тоҷикистон 8,4 ҳазор км²-ро ташкил дода, 6% ҳудуди ҷумҳуриро ишғол намудаанд.

Бинобар ин кӯхистони Помиру Олой яке аз марказҳои асосии яхистони Осиёи Марказӣ ба ҳисоб рафта, аз ҳисоби пирахҳои ин ҳудуд қалонтарин дарёҳои Осиёи Марказӣ Амударё, Сирдарё, Зарафшон ва ғайра ғизо мегиранд. Мувофиқи маълумотҳои имрӯза дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 8000 пирах ба ҳисоб гирифта шудааст, ки аз онҳо 23

пирях беш аз 15 км дарозӣ доранд.

Пиряхҳои дар водихои баланди кӯҳи болотар аз хати барфӣ ҷойгир ҳастанд, ки дар ин ҳудуд барфборӣ нисбат ба обшавӣ бисёртар аст. Дар ҷойҳои баланди кӯҳӣ баъзан тобистон ҳам барф меборад. Пиряхҳо аз ҷои ғизогирии пиряхҳо, тана ё забонаи пирях ва морена иборат ҳастанд. Аз қисмати поёнии пиряхҳо, дар ҷои обшавии пиряхҳо дарёчаҳои куҳӣ ба поён равона мешаванд, ки қисматҳои номбаршуда дар расмҳо нишон дода шудаанд. Пиряхҳои калонтарини дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеъ буда.

Федченко [651,7 км², тӯлаш 77 км],

ГруммГржимайло [160 км², тӯлаш 36,7 км],

Бивачний [197 км², тӯлаш 27, 8 км],

Гармо [153 км², тӯлаш 27,5 км],

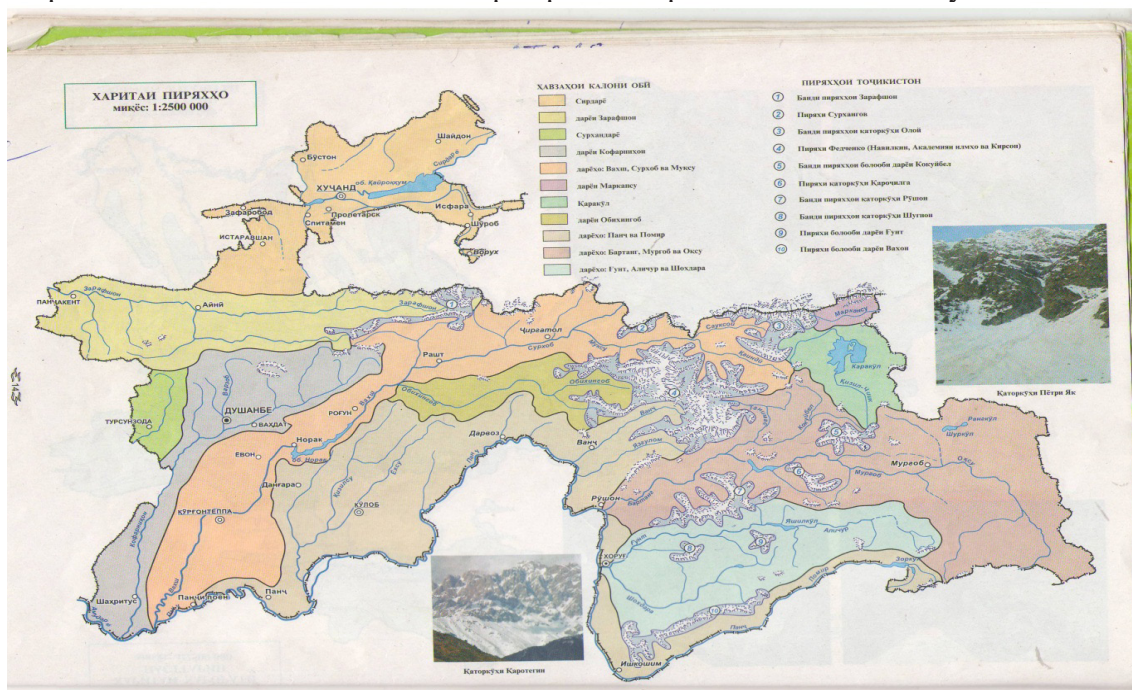
Савукдараи Калон [69 км², тӯлаш 25,2 км],

Ҷамъияти Географӣ [81,8 км², тӯлаш 21,5 км],

Гандо [55 км², тӯлаш 22,5 км]

Зарафшон [41 км², тӯлаш 27 км]

Пиряхҳо ва ҳавзаҳои калони обӣ дар харитаи пиряхҳо нишон дода шудаанд.

Пиряхи калонтарини кӯҳӣ дар Помири Шимолу Ғарбӣ на танҳо дар Тоҷикистону Осиёи Марказӣ, балки дар ҷаҳон яке аз пиряхи калон – Федченко воқеъ гардидааст, ки 77 км дарозӣ дорад ва 650 км² масоҳат дорад. Тадқиқотҳои солҳои охир нишон медиҳанд, ки ин пирях ҳам ба обшавӣ дучор гардида, дар тӯли 80 соли охир зиёда аз як километр ақиб рафтааст. Ҳоло мувофиқи тадқиқотҳои олимони оид ба пиряхҳо маълум гардидааст, ки майдони ин пирях то 44 километри мураббаъ кам шудааст.

Бинобар ин бо ибтикори Пешвои миллат дар Академияи илмҳои Тоҷикистон Муассисаи давлатии «Маркази омӯзиши пиряхҳо» соли 2018 таъсис дода шуд, ки кормандони ин марказ дар рафти ташкили экспедитсияҳои илмӣ тавассути аксҳои кайҳонӣ ва насб кардани таҷҳизотҳои навин дар пиряхҳо, ҳолати пиряхҳоро таҳқиқ менамоянд.

Умуман аз омӯзиши ҳолати кунунии пиряхҳо чунин хулоса баровардан мумкин аст

Обшавии пиряхҳои Арктика ва Антарктида боиси баландшавии сатҳи уқёнуси ҷаҳонӣ мегарданд, ки ин омил, ба ҳаёт ва нақӯаҳволии сокинони минтақаҳои наздизоҳилии онҳо, таъсири манфӣ мерасонад.

Маълум аст, ки беш аз 90 фоизи захираи оби ошомидани сайёраи Замин дар таркиби

пиряхҳо чамъ шудааст. Тоҷикистон бошад, макони пиряхҳо буда, дар ин кишвар қариб 13 ҳазор пиряхҳои хурду бузург мавҷуд ҳастанд. Аз ин лиҳоз табиист, ки ин кишвар манбаи муҳимтарини оби ошомидании Осиёи Марказӣ маҳсуб меёбад.

Масъалаи камшавии пиряхҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳамаи сарзамини Осиёи Марказӣ таъсири манфӣ мерасонад, чунки пиряхҳо манбаи ғизогирии дарёҳои калон ҳастанд.

Пиряхҳо захираи асосии оби соф буда, обшавии босуръати онҳо ба таъминоти ҷомеа бо оби тоза таъсири манфӣ мерасонад.

Бинобар ин барои омӯзиши ҳаматарафаи масъалаҳои обшавии пиряхҳо ва ҳифзи онҳо дар сатҳи байналмиллалӣ чораҳои зарури андешида, роҳҳои амалишавии онҳо муайян карда шаванд, чунки гармшавии иқлим сарҳад надорад ва таъсири он ба тамоми объектҳои табиӣ мерасад.

Бинобар ин барои ҳалли проблемаи муҳофизати пиряхҳо ба масъалаҳои зерин диққати асосӣ додан лозим аст.

Дастгирии пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомали Раҳмон оид ба ташкил намудани «Бунёди маҳсури байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо».

Ташкил намудани экспедитсияҳои илмӣ байналмилалӣ барои омӯзиши ҳаматарафаи пиряхҳо ва фароҳам овардани шароити мусоид барои гузаронидан ва пешбурди таҳқиқотҳои илмӣ.

Таъсис додани озмоишгоҳҳои замонавӣ ва дастрас намудани асбобу лавозимоти наватарини таҳқиқотӣ, ки шароити мусоидро муҳайё месозанд.

Ба роҳ мондани омӯзиши заминӣ ва таҳқиқи фосилавӣ – кайҳонии пиряхҳо.

Дарёфти роҳҳои муҳофизати пиряхҳо ва амалишавии онҳо.

Муҳофизат намудани захираи обҳои мавҷуда

Ба роҳ мондани чорабиниҳои илмиву амалӣ дар ҷумҳурӣ вобаста ба обу иқлим.

Кам кардани партови газҳои гулхонагӣ (параники) ба атмосфера

Зиёд намудани майдони ҷангалзорҳо дар атрофи дарёҳо

Истифода аз энергияи сабз ва истифодаи оқилонаи обҳои ҷорӣ

Таъсис додани мамнӯъгоҳҳои глятсиологӣ (пиряхӣ)

Адабиётҳо

1. Х. М. Муҳаббатова М. Р. Раҳимов Географияи Тоҷикистон. Душанбе “Маориф ва фарҳаанг” 2011
2. Мамадризоҳонов А. А., Ғуломнабиев Д., Миршоев К. Географияи вилояти мухтори куҳистони Бадахшон. Хоруғ “Логос плюс” 2021
3. Маърифати омӯзгор №5 2021

Ғуломнабиев Д. Мудирӣ кафедраи таълими фанҳои табиӣ-риёзии ФМДДҚТИБКСМ дар ВМКБ. Номзоди илмҳои педагогӣ.

Анотатсия. Дар мақола доир ба соли 2025 эълон шудани “Соли ҳифзи пиряхҳо” маълумот дода шудааст

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН (2015-2021 ГГ.)

Джураева Г.А., РТСУ

В условиях рыночной экономики налоговая система выступает в качестве одного из важнейших компонентов рынка. Выступая в качестве действенного инструмента государственной политики, налоговая система государства выступает инструментом

продвижения и реализации социально-экономической политики, формированию благоприятной среды развития национальной экономики, а также решению актуальных социальных вопросов в стране. Также не стоит забывать об основном ее предназначении: выступая в качестве неотъемлемой части финансовой системы, налогообложение способствует формированию бюджетных доходов государства, что, в свою очередь оказывает воздействие на финансовое состояние хозяйствующих субъектов.

Налоговая система государства начинает функционировать под воздействием налогового механизма на основе определения приоритетных направлений государственной налоговой политики. Поскольку именно налоговой политикой государства определяются условия, формы, принципы и направления реализации налоговых законов. С этой точки зрения налоговый механизм играет роль экономического инструмента регулирования процедуры налоговых отношений в экономике. Государство придает своему налоговому механизму юридическую форму посредством налогового законодательства и регулирует его [1, 21].

В соответствии с изменениями, введёнными в области налогообложения, развитие налоговой системы и налоговых правоотношений в Республике Таджикистан условно можно разделить на четыре этапа.

Первый этап - это период с обретения государственной независимости в 1991 г. до вступления в действие первого Налогового кодекса Республики Таджикистан в 1999 г. Второй этап - период функционирования налоговой системы на основе первого Налогового кодекса Республики Таджикистан до 1 января 2005 г., т.е. в течение шести лет. Третий этап - функционирование налоговой системы с 1 января 2005 г. на основе нового, усовершенствованного Налогового кодекса Республики Таджикистан. Четвертый этап связан с преобразованиями в системе налогообложения в конце 2012 года и соответственно, введением в действие Налогового кодекса, воплотившего в себе все изменения. Как известно, на этом изменения и дополнения главного налогового закона не закончились, они нашли свое отражение в следующих версиях НК – 2017, 2022 годов.

На всех перечисленных этапах развития налогообложения и адаптации налоговой системы Таджикистана к условиям рыночной экономики происходили изменения и в структуре системы налогов, и в структуре каждого из законодательно установленного налога: менялось количество налогов, ставки налогов, базы налогообложения, состав предметов налогообложения, льготы.

Наибольшую фискальную нагрузку в налоговой системе Таджикистана, по-прежнему, несет налог на добавленную стоимость. Пороговый доход, установленный в целях постановки на учет, с 2017 года с 500 тысяч сомони был увеличен до одного миллиона [2, 178]. В 2018 году по этому налогу были введены дополнительные льготы, такие как: завоз сырья для пошива единой школьной формы, а также ее продажа; ввоз материалов для производства медикаментов и их реализация; ввоз технологии и оборудования в целях удовлетворения нужд сферы птицеводства; а также наполовину освобождается импорт новых автомашин. С 2022 года также облагается предоставление дистанционных услуг через «веб-сайт, интернет-портал, шлюз, интернет-магазин, торговую платформу, управление которой осуществляется электронным способом, через которую первоначальный поставщик предоставляет дистанционные услуги через другое лицо (оператор торговой платформы) третьему лицу (получателю)» [5]. С 2017 года по пониженной пятипроцентной ставке облагается оказание образовательных услуг, услуги общепита, выполнение строительных работ с 2020 года до конца 2023 года – 7%.

Следующий по фискальной значимости налог – это акцизы, которыми облагается производство подакцизных товаров и некоторые виды услуг связи (мобильная связь, интернет, междугородная связь). Новая льгота, введенная в 2018 году – уплата налога в

половинном размере при ввозе в Республику Таджикистан новых автомашин [3]. В тоже время в 2020 году перечень подакцизных товаров дополнили ввозимыми ковровыми изделиями и изделиями для транспортировки и упаковки товаров из пластмассы (пробки, крышки и пр.) [4].

С 2017 года налогом с продаж облагается только алюминий первичный, до этого в числе налогооблагаемых товаров присутствовало еще и хлопковое волокно. Важным решением, на наш взгляд, является отмена в 2022 году налога на пользователей автомобильных дорог, вызывавшего негативную реакцию и многочисленные споры, поскольку им облагались расходы предприятия (кроме, в основном, выплат по кредитам). Но, как известно, объектом налогообложения должен быть либо доход, либо имущество налогоплательщика, но никак не его расходы.

Также необходимо заметить, что ставки еще одного налога, - на транспортные средства, были расширены: ставки налога на легковые автомобили увеличиваются в зависимости от увеличения мощности их двигателей, а с 2022 года предусмотрены отдельные ставки для электромобилей, получивших распространение в республике.

Проанализировав официальные данные о поступлениях налоговых платежей в бюджет, представленные в «Полугодовом обзоре исполнения государственного бюджета за 1 полугодие 2018 года» [6], можно увидеть, что налоговая политика государства имеет правильное направление: план сбора почти всех налогов за указанный промежуток времени перевыполнялся. Исключение составили поступления по внутреннему НДС и внутренним акцизам, а также таможенным пошлинам.

Уменьшение поступлений по этим платежам и, соответственно, невыполнение плана по их сбору объясняется тем, что в 2018 году снизились доходы мобильных компаний, ранее являющихся стабильными источниками налоговых платежей. К тому же, увеличение порогового дохода по НДС до 1 млн. сомони привело к уменьшению численности плательщиков данного налога и соответственно, к снижению поступлений от него. Второе замечание касается показателя эластичности (динамичности) этого налога. Динамичным налог признается в случае, если налоговые поступления увеличиваются, по меньшей мере, пропорционально или возможно быстрее, чем рост национального дохода или ВВП, что представляет собой налоговую базу.

Коэффициент эластичности налогов рассчитывается как соотношение темпа роста поступлений по отдельным видам налогов (или в целом налоговых поступлений) к темпу роста валового внутреннего продукта за один и тот же период времени. Попробуем рассчитать данный коэффициент относительно налога на добавленную стоимость и акцизов, используя нижеприведенные в таблице данные.

Таблица 1. - Динамичность (чувствительность) поступлений НДС и акцизов к росту ВВП в Таджикистане

Показатели	<i>Темпы роста показателей</i>	
	2018/2013	2021/2018
ВВП	1,70	1,4
Поступления НДС	1,22	1,4
Поступления акцизов	1,50	1,8

Рассчитано по: Статистический ежегодник, 2019: с.199, 440, 444; 2022: с.213, 389

Таким образом, коэффициент эластичности (чувствительности) к изменению (росту) ВВП в 2018 г. к 2013 г. можно рассчитать:

Для НДС: $K_d = Tr_{НДС} / Tr_{ВВП} = 1,22 / 1,70 = 0,72$

Для акцизов: $K_d = Tr_A / Tr_{ВВП} = 1,50 / 1,70 = 0,88$

Значения данного коэффициента для налога на добавленную стоимость и акцизов (меньше 1), говорит о том, что темпы роста поступлений от НДС и акцизов отстают от

темпа роста ВВП, что свидетельствует о необходимости корректировки данных налогов. Как отмечается в Отчете №130045- Т/Г Группы Всемирного Банка «Таджикистан: экономический меморандум по стране» (май 2019 г.), «это может быть объяснено тем, что налоговые ставки в некоторых случаях не были автоматически скорректированы с учетом инфляции, и это со временем привело к снижению реальной налоговой ставки. Коэффициент динамики налога на международном уровне также низкий – на уровне 0.61, и это отражает тот факт, что объем международных налогов в качестве источника доходов снижается» [7].

Поступления же по таможенным пошлинам уменьшились из-за расширения льгот по экспорту товаров (но, с другой стороны, освобождение налогообложения экспорта цемента привело к увеличению самих объемов экспорта).

Коэффициент эластичности (чувствительности) к изменению (росту) ВВП в 2021 г. к 2018 г.:

Для НДС: $K_d = \text{TrНДС} / \text{TrВВП} = 1,4 / 1,4 = 1,0$

Для акцизов: $K_d = \text{TrА} / \text{TrВВП} = 1,8 / 1,4 = 1,3$

Как видим, результаты расчетов свидетельствуют о положительном эффекте управленческих решений относительно этих налогов. Известно, что динамичным налог признается в случае, если налоговые поступления увеличиваются, по меньшей мере, пропорционально или возможно быстрее, чем рост национального дохода или ВВП, что представляет собой налоговую базу.

Изменения налоговой политики и налогового законодательства привели к следующей картине.

Таблица 2. - Налоговые доходы в 2015-2021 годах

	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.
Налоговые доходы, всего	10613,4	11188,4	13099,7	14564,9	16317,7	15366,5	19669,6
Подходные налоги и налоги на прибыль	2306,9	2384,5	3071,7	3434,8	3770,6	3575,7	4712,7
Социальные взносы	1335,8	1326,7	1489,4	1638,0	1810,0	1686,9	2037,3
Налоги на имущество и землю	206,9	241,9	300,6	357,6	**	374,3	456,9
Налог с продаж, НДС и с оборота	5548,3	5346,3	5960,9	5959,5	6810,4	6395,5	8228,1
Акцизы	327,2	261,0	390,2	425,3	440,9	621,0	745,2

Источник: Статистический ежегодник, 2019.- с.442, 444; 2022 – с.389

Как известно, на величину налоговых поступлений влияют не только такие факторы, как размеры ставки налога и налоговой базы, но и численность налогоплательщиков. За рассматриваемый промежуток времени (2015 – 2019 гг.) число хозяйствующих субъектов (предприятий) составило: в 2015 году – 42358 единиц, в 2016 году – 42347 единиц, в 2017 году – 42031 единица, в 2018 году – 43252 единицы и в 2021 году - 48625. Таким образом, увеличение числа предприятий в 2021 году по сравнению с 2015 годом произошло в 1,14 раз.

Произведенный анализ позволяет сделать следующие выводы об эффективности управления налоговой системой в рассматриваемом периоде.

- Меры по управлению налоговой системой Республики Таджикистан на первом этапе ее развития были направлены на решение в большей степени фискальных задач, что соответствует политической и экономической ситуации того времени.

- В дальнейшем процесс управления налогообложением был направлен на сглаживание жесткой политики высоких налогов (снижение числа и размера ставок налогов, введение стимулирующих льгот) и заложение основ поддержки предпринимательства.

- Анализ официальных статистических данных показал, что доходная часть бюджета и налоговые поступления имеют положительную динамику, из года в год наблюдается выполнение (и перевыполнение) плановых показателей. Как было выявлено, в разрезе отдельных налогов (НДС, акцизы) наблюдалась иная картина, которая сгладилась в 2020-2021 годах.

- Необходимо пересмотреть существующие условия перехода налогоплательщиков из специального налогового режима в общий и обратно.

- Необходимо отметить, что сокращение пунктов наименований налогов не свидетельствует о сокращении числа налогов до 7 единиц.

Список литературы

1. Налоги и налогообложение: Учеб. пособие для вузов/ под ред. проф. Г.Б.Поляка, проф. А.Н.Романова. – М: ЮНИТИ – ДАНА, 2003. – с. 21
2. Налоговый кодекс Республики Таджикистан. - Душанбе: «Шарки озод», 2017. – 336 с.
3. https://andoz.tj/docs/kodex/tax_code_RT_01.01.2018.pdf
4. https://andoz.tj/docs/kodex/KATJ_RU2020.pdf
5. https://andoz.tj/docs/kodex/tax_code_RT_15.03.2023_ru.pdf
6. www.minfin.tj
7. www.nbt.tj

Налоговая система и сам процесс налогообложения должны соответствовать социально-экономическому состоянию государства на каждом определенном промежутке времени. Так, и налоговая система Республики Таджикистан находится в постоянном движении: меняется структура налогов, их ставки, налоговая база, состав льгот. В статье рассматриваются и анализируются изменения основных системообразующих налогов Таджикистана на протяжении 2015-2022 гг.

Ключевые слова: налог, налоговая система, налоговая политика, Налоговый кодекс, государственное управление налогообложением.

Системаи андоз ва ҳуди раванди андозбандӣ бояд ба вазъи иқтисодии давлат дар ҳар як давраи мушаххас мувофиқат кунад. Ҳамин тариқ, низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаракат аст: сохтори андозҳо, меъёрҳои онҳо, манбаи андоз ва таркиби имтиёзҳо тағйир меёбанд. Дар мақола тағйирот дар андозҳои асосии асосии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2022 баррасӣ ва таҳлил шудааст.

Калидвожаҳо: андоз, низоми андоз, сиёсати андоз, Кодекси андоз, идоракунии давлатии андозбандӣ.

The tax system and the process of taxation itself must correspond to the socio-economic state of the state at each specific period of time. So, the tax system of the Republic of Tajikistan is in constant motion: the structure of taxes, their rates, the tax base, and the composition of benefits are changing. The article discusses and analyzes the changes in the main backbone taxes of Tajikistan during 2015-2022.

Key words: tax, tax system, tax policy, Tax Code, state management of taxation.

МОХИЯТИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Замирова Н.С.¹

Иқтисодиёти рақамӣ яке аз системаҳои навини электронӣбуда, шакли қоғазиро ба шакли электронӣ иваз менамояд.

Системаи пардохтии электронӣ ин системаи пардохтии умумидавлатиест, ки ҳисоббаробаркунии байни субъектони хоҷагидорию дар асоси технологияи нав, бе иштироки ҳисмонӣ ё истифодабарии қоғаз, бо расонидани маълумоти электронӣ ба воситаи почтаи электронӣ мубодилаи молро амалӣ мегардонад.

Ҳуҷҷати пардохтии электронӣ ин асбоб аст, ки пардохт тавассути суратҳисоби рақами идентификасионӣ дар ҳисоббаробаркунии электронӣ байни тақозо ва арзаистифода мешавад. Ин ҳуҷҷат шакли муайяни ҳудро дорад, ки дар маркази идоранамоии хоҷагидорӣ истеъмолкунанда сабт мешавад. Ахбор дар бораи гузаронидани воситаҳо тайёр кардашуда, бо воситаи имзои электронӣ ва тарзи муҳофизати крептовалютӣ, ки аз истифодаи воситаҳои барномавӣ, техника ва сертификатсия қунонидашуда аст, ҳимоя карда мешавад.[4, с53-57]

Ҳар як давлати тараққикарда метавонад аз системаи нави пардохткунӣ электронӣ истифода намуда, дар ҳамаи соҳаҳо ҷоринамудани ин системаро амалӣ гардонад. Системаи иқтисодиёти рақамӣ ё худ системаи навини электронӣ барои соҳаҳои гуногун қулай буда, ҳар як истифодабаранда метавонад аз ин система ба таври васеъ истифода барад. Системаи электронӣ ё худ ғайринақдӣ чӣ тавр истифода мешавад? Ин системаро метавонад ҳар як шахс тариқи технология, яъне дар телефон, планшета ва компютер ҳамёнҳои электрониро насб карда, тамоми пардохтхоро тариқи ин ҳамёнҳо ба роҳ монанд. Аммо барои истифода намудани ин гуна система шабакаи интернетии баландсуръат зарур аст. Давлатҳои тараққикарда ба монанди Чин, Россия, Ҷопон, Иёлоти Муттаҳиддаи Америко ва ба мисоли давлатҳои дигар имрӯзҳо аз ин системаро ба таври васеъ истифода менамоянд. Технология яке аз самтҳои асосии ҷомеаи мутараққӣ ба шумор рафта, то ҳатто бештари одамон имрӯз аз хона ба таври онлайн қору фаъолият менамоянд ва маошро низ ба таври электронӣ соҳиб мешаванд. Ҷ Р дар ҷаҳон 12% пулҳои рақамиро дар ихтиёр дорад.

Агар имрӯз ҷомеаи мо ба системаи пардохти электронӣ, пули электронӣ, иқтисодиёти рақамӣ гузарад аввал бояд системаи технологиякуниро ба сатҳи баланд бардорад. Суръати шабакаи интернетӣ баланд, арзон ва дастрас мегардад. Яъне, гузариш ба иқтисоди рақами марҳила ба марҳила тақозо менамояд. Зеро аз одат ба одат гузаштанро ҷамъият боздошт менамояд. Бинобар ин қорҳои бисёри фаҳмондадихӣ, омузишҳои сертификатсионӣ дар заминаи қорҳои техникаи соҳаи маориф ва илми ватанӣ зарурат пайдо мекунад.

Дар ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳол гузариш ба ин система кам ба назар мерасад. Танҳо бонкҳо ва баъзе аз мағозаҳо аз системаи пардохти электронӣ истифода мебаранд. Ҳамёнҳои мобилиро низ танҳо одамон, ки бо савдо машғуланд истифода менамоянд. Бештардар муаррифӣ намудани молу хизматрасонӣ иқтисоди рақамиро истифода бурда истодаанд

Дар баробари ин баъзе аз муассисаҳо тамоми қоргузорию ба системаи нави ҳукумати электронӣ гузаронидаанд. Дар ширкати Помир Энерҷи шуъбаи рақамикунонӣ таъсис дода шудааст. То ҳатто имзоронӣ ба шакли электронӣ мегузарад. Имзои электронӣ ин

1 Замирова Н.С. - докторанти PhD аз рӯи ихтисоси “Иқтисодиёт”, Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев Суроға ш. Хоруғ, куча ба номи М. Худододова. Х. 1 ҳуҷраи 9. Тел.: (+992935309730. Замирова Н.С. - докторант PhD по специальности Экономика”, Хорогского государственного университета имени М.Назаршоева. Адресс: г. Хорог, улица М. Худододова, дом №1 квартира 9. Тел:(+992)502160666; 905048004. ZamirovaNazokatSarrabekovna, RhDstudent in economics Khorog state University named after M.Nazarshoeva. ess: Khorog city, V/ Khudododova street/ hows #1? Apportiment 9..Tel: 502160666; 905048004. E-mail: nazokat.zamirova@mail.ru

мунтазамии рақамҳо аст, ки барои таъмини тасдиқи аслии муаллифи ҳуҷҷатҳо мебошад ва ба намуди электронӣ ба воситаи асбобҳои ҳисоббар кор карда баромада мешавад.

Низоми пардохт ин низоми технологияҳои ба ҳам алоқаманд ҷиҳати амалигардонии ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар байни бонкҳои тиҷоратива дигар ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ мебошад.

Одатан, дар бораи минтақаҳои асъорӣ (минтақаи асъор) сухан ронда, дар бораи минтақаҳои муайяни ҷуғрофӣ сухан мегӯянд. Маркус Бруннермайер мегӯяд: “Дар ҷаҳони рақамӣ корҳо дигар ҳел мешаванд, минтақаҳои асъори рақамӣ ба вучуд меоянд, ки дар дохили онҳо пули истифодашуда на ба як кишвари мушаххас ё минтақаи ҷуғрофӣ, балки ба платформаи мушаххаси рақамӣ майдони майн вобаста аст. Азбаски асъорҳои рақамӣ табиатан байналмилалӣ мебошанд, ин хатари «долларизатсия»-и рақамиро (монанди долларизатсияи анъанавӣ) дорад, танҳо дар ин ҳолат пули миллиро на бо доллар, балки бо баъзе асъори рақамии «хориҷӣ» иваз кардан мумкин аст” [trends.rbc.ru]. Масалан, ман чанд дӯстони аз Чин дар ИМА зиндагикунандаро медонам ва вақте, ки онҳо дар тарабхонаи маҳаллии чинӣ хӯрок фармоиш медиҳанд, онҳо бо Алӣ пай пардохт мекунанд. Яъне, сарфи назар аз он, ки ҳаммуштариён ва ҳамсоҳиби тарабхона дар Иёлоти Муттаҳида ҷойгиранд ва муомилот дар Иёлоти Муттаҳида сурат мегирад, пул тавассути системаи пардохти Чин мегузарад”, - мисол меорад иқтисоддон.

Системаи нави пардохт ё худ иқтисодиёти рақамӣ корро ҳам тез ва ҳам шафоф ба анҷом мерасонад, ки дигар ҷиҳати манфиатовари гузариш ба иқтисоди рақамӣ шуморида мешавад.

Бо иваз кардани пардохтҳои нақд бо пардохтҳои рақамӣ ба бо даст овардани нуфуз ва қудрати давлатҳое, ки системаи технологияро дар даст доранд, системаи молиявӣ ва электрониро низ идора менамоянд ва дигар давлатҳоро низ метавонанд ба платформаҳои рақамӣ гузаронданд. мустақилияти муошират дар бозори табақавӣ ба даст ояд Гарчанде, ки системаи иқтисодиёти рақамӣ зарур ва муфид бошад, аммо дар баробари ин метавонад зарари худро низ расонад. Оқибати ҷиддии ин система метавонад он бошад, ки агентҳо танҳо ба бастанӣ шартномаҳо дар як воҳиди баҳисобгирии платформаи мушаххас оғоз кунанд, на дар як воҳиди баҳисобгирии бонки марказӣ. «Долларизатсия»-и системаи рақамӣ метавонад ба он оварда расонад, ки пули милли ҳамаҷун пул ғайриқарзиро қатъ мекунад, танзимкунанда қобилияти пешбурди сиёсати пулиро қарзиро аз даст медиҳад ва соҳибхотирӣ пули кишварзаиф ва ё аз даст дода мешавад.

Ба гуфтаи Маркус Бруннермайер чунин аст: “Дар оянда дар системаи пулӣ-иқтисодиёти рақамӣ бояд на танҳо роли давлат ва банкҳо, балки роли ширкатҳои калони технологиро низ ба назар гирифта шавад. Ин як маълумоти бузурги платформаҳои рақамӣ мебошанд, ки бонкҳо низ метавонанд аз ин система истифода баранд ва худашон ширкатҳои технологӣ шуда пардохтҳои як навохтани электрониро ба роҳгузошта идора намоянд”. Ин майдонҳои франчайзҳои иқтисодӣ рақамӣ шуда метавонанд.

Давлат бояд соҳибхотирӣ пулиро нигоҳдоранд, ки барои идоракунии иқтисодиёт муҳим аст. Танзими муассири ширкатҳои технологӣ талаб карда мешавад, аммо дар айни замон, барориши асъорҳои миллии рақамӣ аз ҷониби бонкҳои марказӣ (бонки марказии асъори рақамӣ, CBDC) метавонад як роҳи ҳал бошад ва тамоми давлатҳои дунё аз ин системаи электронӣ истифода баранд.

Дар иқтисодиёти имрӯза дар байни мақомоти пулӣ ва шахсони алоҳида алоқаи мустақими пулӣ ҳеле кам аст ё тамоман нест: пули нақд танҳо як қисми ками муомилоти пулро ташкил медиҳад ва аксари истеъмолкунандагон қисми зиёди маблағҳои худро дар шакли пасандози бонкӣ нигоҳ медоранд. Бонкҳои марказӣ метавонанд ба аҳоли тавассути таъсиррасонидан ба меъёрҳое, ки бонкҳо метавонанд қарз гиранд ва қарз диҳанд, таъсир расонанд, яъне қарзгирандагон низ ҳангоми қарз гирифтани бояд ба системаи пардохти

электронӣ ва иқтисодиёти рақамӣ пайваст буда аз ин система огоҳ бошанд, ки мубодилаи ғайринақдиро амалӣ карда тавонанд.

Аммо, агар пайдоиши асъори рақамӣ дар платформа асос ёфта иерархияи молиявиро аз бонки марказӣ ба платформаи марказӣиваз кунад, нақши бонкҳо метавонад коҳиш ёбад. Central Bank Digital Currency (CBDC) метавонад як роҳи табиӣ муқовимат ба таъсири манфии рақамисозӣ ва як канали мустақими интиқоли сиёсати пулиро қарзидар ҷаҳони нави рақамӣ бошад ва ин чунин имкон диҳад, ки воҳиди ҳисобдорӣ бонки марказӣ дар иқтисодиёти зуд тағйирёбандаи рақамӣ муҳим боқимонад ва ин системаро худ идора намояд. Баъзе аз давлатҳои мутараққимехоҳанд, ки тамоми системаи пули электрониро аз як нуқта идора намоянд. Аммо бо сабабҳои дар боло зикр гардида, яъне надоштани суръати баланди шабакаҳои интернетӣ ин метавонад боиси боздошт ва зидди системаи пардохти электронӣ гардад.

Муносибати байни бонки марказии асъори рақамӣ (CBDC) ва платформаҳои асосии рақамӣ хеле муҳим хоҳад буд: бонки марказии асъори рақамӣ (CBDC) метавонад барои оммаи васеъ ба қадри кофӣ ҷалбкунанда бошад, агар он ин платформаҳои маъмулро истифода набарад, дар ҳоле ки одамон дар айни замон майл доранд, ки платформаро ба таври васеъ истифода баранд.

Хулоса мекунем, ки иқтисодиёти рақамӣ барои ҷомеа ба хусус системаи пулиро қарзии системаҳои бонкӣ ҳам муфид ва ҳам тарафҳои манфӣ дорад. Ин система метавонад як шакли пурраи назоратиро ташкил намуда, барои давлатҳое, ки ру ба тараққиҳастанд системаи нави электрониро ташкил намояд. Ва ин системаи ҳам барои истифодабаранда ва ҳам барои истеъмолкунанда қулай ва бе зарар бошад. Шаффофияти кор дар ин система тавассути шабакаи локалӣ, ки назорати ҷараёни ҳаракати пули рақамӣ маълум аст, таъмин менамояд.

Адабиёт

1. Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олӣ. 26 январи соли 2018.
2. Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олӣ. 6 ноябри соли 2019.
3. Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олӣ. 26 январи соли 2021.
4. Кисляк Д. Г. Электронные деньги в системе электронного бизнеса. Минск, 2012.- 79 с.
5. <https://tg.wikipedia.org/wiki/>
6. <https://trends.rbc.ru>

Дар мақолаи илмӣ татбиқи пулҳои рақамӣ муҳим арзёбӣ шуда, аз ҷумла қайд карда мешавад, ки иқтисодиёти рақамӣ - ин яке аз самтҳои асосии рушди ҷомеа дар шароити дигар шудани эквиваленти тамоми мол ба ҳисоб меравад. Дар ин ҷо муаллиф аҳамиятнокии технологияи муосирро ёдовар шуда бомаврид арзёбӣ менамояд. Инчунин, ба шаффофият ва дастрасии мубодилаи аҳамият дода шудааст.

Калидвожаҳо: *Иқтисоди рақамӣ, платформаҳои рақамӣ, пулҳои электронӣ, пулҳои рақамӣ.*

СУЩНОСТЬ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

В научной статье оценивается применение цифровых денег, отмечается, в том числе, что цифровая экономика считается одним из основных направлений развития общества в условиях трансформации эквивалента всех товаров. Здесь автор оценивает важность современных технологий. Также акцент делается на прозрачности и совместном доступе.

Ключевые слова: *цифровая экономика, цифровые платформы, электронные деньги, цифровые деньги.*

THE ESSENCE OF THE DIGITAL ECONOMY

The scientific article evaluates the use of digital money, it is noted, among other things, that the

digital economy is considered one of the main new directions of development of society in the context of the transformation of the equivalent off all goods. Here the author evaluates the importance of modern technologies. There is also an emphasis on transparency and sharing.

Keywords: *Digital economy, digital platform, electronic money, digital number.*

УДК: 63.3.(0)

АЗ ТАЪРИХИ СОХТМОНИ КУПРУКҲО ДАР БАДАХШОН

Дилшодова Ш.Н.

Бунёдкориву созандагӣ дар мардуми тоҷик аз қадимулайём вучуд дошта, имрӯзҳо зиёдтар рушд ёфта истодааст ва дар оянда бошад аз ин ҳам бештару беҳтар хоҳад гашт. Зеро комёбӣҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми 30 соли истиқлолият ба даст даровард беназиранд ва аз куҳанбунёдиву тамаддунофарӣ ва фарҳангсолории миллати тоҷик дарак медиҳанд. Таърих гувоҳ аст ҷое, ки аҷдодони мо ҳукм меронданд, он ҷо ба маркази илму маърифат, фарҳанг, савдо, ҳунармандӣ ва меъморӣ табдил меёфт.

Бо амри тақдир қариб 100 сол пеш бо саъю кушишҳо ва ҷонфидоӣҳои фарзонафарзандони халқи тоҷик баҳри озодӣ ва соҳибдавлатӣ, сарҳади нави давлати тоҷикон муайян карда шуд ва ин боиси он гардид, ки мардуми бошарафи мо боз ба азнавсозӣ ва бунёдкорӣ оғоз кунанд. Тамоми мулкҳо ва шаҳрҳои ободӣ аҷдодони мо аз даст рафта буданд, аммо миллати тоҷик рӯҳафтода нагардид, балки камари ғиммат баста, рӯ ба суи бунёдкориро пеш гирифт.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки қариб як аср пеш дар Тоҷикистон ва махсусан дар Бадахшон, ки нав таъсис ёфта буд, роҳҳо ва купрукҳои мошингарду пиёдагард хеле кам буда, дар баъзе водӣҳои дурдаст тамоман вучуд надоштанд, ки ин албатта барои рафтуомади сокинон монеа эҷод мекард. Чунки ҳангоми аз як деҳа ба деҳаи дигар ё аз як минтақа ба минтақаи дигар гузаштани сокинон аз болои дарёву рудҳо купрукҳо вучуд надоштанд ва роҳҳо низ хеле хатарнок буданд. Он вақтҳо ҳангоми убур кардани дарёҳо аз саноч истифода мекарданд ва албатта ҳар кас наметавонист ба воситаи саноч дарёҳои пуртуғёни кӯҳиро убур кунад ва шояд ин сабаби асосии кам будани рафтуомад миёни мардуми куҳистони Бадахшон бо дигар минтақаҳо буд. Мушкилоти ин роҳҳо ва пайраҳаҳо яке аз олимони маъруфи рус И. И. Зарубин, ки ҳудаш соли 1914 ба Помир омада, аз водии Бартанг мегузарад, хеле муфасссал дар мақолаи худ ҷо додааст, ки имрӯз ин кор барои мо ғайриоддӣ менамояд. И. И. Зарубин қайд мекунад, ки пайраҳа аз соҳили дарё мегузашт ва гоҳ хеле баланд мебаромад, гоҳе то ҳуди об мефурояд, дар баъзе ҷойҳо бошад ба об фаромадан лозим меояд, то ки шахи касногузарро давр зада гузарӣ. Чанд бор бори аспҳоро фуруварда рӯи дастон бағочро аз як ҷо ба ҷои дигар мекуҷондем [2,100-101].

Аз гуфтаҳои И. И. Зарубин бармеояд, ки он вақтҳо дар водии Бартанг фақат як купрук мавҷуд будааст, пас маълум мегардад, ки дар дигар ҷоҳо аз саноч истифода бурдаанд. Барои дарёи пуртуғёни кӯҳиро убур кардан ҷуръат, далерӣ, маҳорат ва қувваи ғавқулодаи ҷисмонӣ зарур буд ва азбаски аксарияти кӯҳистониён чи аз ҷиҳати раванӣ ва чи аз ҷиҳати ҷисмонӣ одамони қавию комил буданд, онҳо аз ӯҳдаи чунин кори вазнин ва воҳиманок ба осонӣ мебаромаданд. Баъзан ҳангоми зиёд будани бору амвол ҳатто то 9-10 адад саноч истифода мешуд, ки идора намудани онҳо кори сахл набуд. Гузаштан аз об дар ҳама ҷо ба воситаи саноч амалӣ мешавад – воситае, ки ҳанӯз аз давраи ошуриҳо маълум аст, гумон аст, аз он вақтҳо то ба ин ҳол тағйир наёфтааст. Саноч ин пӯсти бутуни нарбуз буд, ки бо ҳаво бо даҳони хеш ба воситаи яке аз пойҳои ақиб пур карда мешуд, ки барои ин мақсад бо найчаи ҷӯбини бо ҳуди ҳамин хел пӯк маҳкам мешавад, ҷиҳозонида шудааст [2,17].

Купрукҳо низ яке аз ихтироъкорихоии қадимаи инсоният ба шумор рафта, воситаи беҳатари гузаштан аз болои нахрҳо, дарёҳо, чарихҳо ва чуқуриҳо буда, як роҳи алоқа миёни инсоният ба ҳисоб мераванд.

Аллакай дар замони дар дасти Русияи подшоҳӣ будани Осиёи Миёна дар Бадахшон аллакай ба сохтмони нахустин купрукҳо оғоз бахшида шуд. Аввалин пул соли 1909 аз болои рӯди Ғунд сохта шуд, ки ду тарафи Хоруғро бо ҳамдигар пайваست намуд [8,3]. Ҳамин тавр дар ҳудуди вилоят сохтмони купрукҳо оғоз гардида, бо сохта шудани онҳо дар ҳаёти мардум низ дигаргунии кулӣ ба миён омад.

Баъдан сохтмони пулҳо ва роҳҳо дар ҳудуди Тоҷикистону Бадахшон дар даврони Иттиҳоди Шӯравӣ давом ёфта, дар ин давра чи дар ҳудуди вилоят ва чи дар ҳудуди Тоҷикитон бисер роҳҳо ва купрукҳо сохта ба истифода дода шуданд. Азҷумла, дар шаҳри Хоруғ солҳои 1949-1950-ум пули мошингард дар мавзеи Чорбоғи имрӯза сохта ба истифода дода шуд [6,10]. Ин пул дар тули чандин солҳо барои мардуми таҳҷой хизмат намуда, дар замони соҳибистиклолӣ пурра таъмир гардид ва то ба имрӯз мавриди баҳрабардории сокинони вилоят қарор дорад.

Аммо купрукҳо ва роҳҳои сохташудаи даврони Шуравӣ то замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон фарсуда гардида, баъзеҳо аз истифода баромаданд ва ба таъмиру азнавсозӣ эҳтиёҷ доштанд. Бинобар ин ҳукумати мамлакат ба вазъи душвори солҳои 90 – ум нигоҳ накарда дар ин соҳа аллакай ба таъмири купрукҳо ва роҳҳо шурӯъ намуд. Маҳз бо саъю кушишҳо ва меҳнату заҳмати шабонарӯзии сарвари давлат Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар замони соҳибистиклолӣ ба сохтмони роҳҳо ва пулҳо диққати хоса дода шуд. Сарвари давлат таъмири купрукҳоро аз маркази ҷумҳурӣ то ноҳияҳои дурдасти мамлакат зери таваҷҷуҳи ҳеш гирифта, ба таъмиру азнавсозии купрукҳо ва роҳҳо пеш аз ҳама ҳусни оғоз бахшиданд. Зеро мақсади аввалиндараҷаашон аз бумбасти коммуникатсионӣ баровардани ҷумҳурӣ буд. Ҳангоми ба истифода додани пули миёни Тоҷикистону Афғонистон дар ноҳияи Ишкошим сарвари давлат дар суҳанронии худ аҳамияти сохтмони онро чунин маънидод карданд: роҳро пулҳо бо мақсаде бунёд мегарданд, ки тавассути онҳо равобитаи ватанӣ байналмиллалӣ густариш меёбанд, мушкилоти рафтуомад, додугирифт ва ҳамлу нақли озоди мол осон мегардад [7, 125].

Ба ҳамин хотир таъмир ва сохтмони пулҳо дар тамоми минтақаҳои кишвар оғоз гардид: соли 1996 бо маблағи 6.4 сомонӣ кӯпуки кишлоқи Роғи ноҳияи Ванҷ, ба маблағи 2.6 сомонӣ, кӯпуки кишлоқи Шошбувади ноҳияи Роштқалъа ба маблағи 3.1 ҳазор сомонӣ ва кӯпуки кишлоқи Шадзуди ноҳияи Шугнон таъмиру аз нав барқарор карда шуданд [4, 189].

Аз соли 1997 сар карда, ҳукумати ҷумҳурӣ барои сохтмони роҳҳо, купрукҳо ва дигар сохтмонҳои ба роҳ алоқамандидошта, нисбати солҳои пеш маблағи зиёдтарро ҷудо мекард. Солҳои 1999 – 2004 маблағгузориҳои ин соҳа нисбати солҳои дигар боз ҳам зиёдтар гардид. Соли 1998 таъмири асосӣ дар қитъаи 340, 346-348, 367- 370 км роҳи автомобилгарди Душанбе - Хоруғ, таъмири кӯпуки Язгулом, таъмири кӯпуки қитъаи 31 км роҳи автомобилгарди Рӯшон - Басид Хидчез ва таъмири кӯпуки роҳи автомобилгарди Рӯшон - Басид, таъмири кӯпрук ва роҳи мошингарди Хоруғ - Роштқалъа - Тукузбулок, таъмири роҳи қитъаи 0-32 км Мурғоб - Кулма, қитъаи 725 км роҳи Ош-Хоруғ ва сохтмони роҳи автомобилгарди Зиғар - Кулоб ба сомон расонида шуданд [4,189].

Соли 2000 таъмири кӯпрук дар 224 км роҳи автомобилгарди Душанбе - Хоруғ, таъмири кӯпуки роҳи автомобилгарди Рӯшон - Басид - Рошарв ва таъмири кӯпрук дар роҳи автомобилгарди Хоруғ -Ишкошим ба сомон расонда шуданд [4, 191- 192].

Яке аз ҳадафҳои стратегияи ҳукумати ҷумҳурӣ ин баромадан аз бумбасти коммуникатсионӣ мебошад. Барои ба ин ҳадаф расидан корҳои зиёде аз қабилӣ сохтмони

роҳҳо, пулҳо, нақбҳо ва ғайра ба анҷом расида ва идома доранд. Дар пешбурди ин соҳа ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз маблағгузориҳои хориҷӣ низ истифода намуд ва шариконро барои сохтмони роҳҳо ва пулҳо ҷалб намуд. Сохтмони купрукҳо аз болои дарёи Панҷ, ки аз ҷониби ҳукумати кишвар ва Бунёди фонди Оғохон ба истифода дода шуданд, яке аз дастовардҳои бузурги мамлакат мебошанд ва аҳамияти калони стратегӣ доранд. Сохтмони ин пулҳо натавонанд барои Тоҷикистон, балки барои Афғонистон низ аҳамияти калон дошта, тавассути онҳо ба Афғонистон бор интиқол дода мешавад. Сохтан ва ба истифода додани купрукҳои замонавӣ аз болои руди саркаши Панҷ орзуи деринаи мардуми Тоҷикистону Афғонистон буд. Зеро аз қазои таърих ин ду халқи куҳанбунёди ҳамзабон, ҳамфарҳанг ва дорои асолату сарнавишти муштараки таърихӣ аз ҳам ҷудо афтад, дар тули беш аз 80 сол аз рафтуоӣ озода бемонеа маҳрум буданд [7, 92].

Дар тули қарнҳо мардуми тоҷик бо мардуми афғон бародарвор зиндагӣ мекарданд, аммо бо оғози “Бозии калон” - и давлатҳои абаркудрат миёни онҳо ҷудой андохта шуд ва тули чандин солҳо мардуми тоҷику афғон аз ҳам ҷудо гардиданд. Танҳо дар замони соҳибистиклолӣ ҳамкориҳо миёни Тоҷикистону Афғонистон аз нав эҳё гардида, барои вуҷуд додани ин ҳамкориҳо аз миёни дарёи Ҷирғатӣ панҷ пулҳои замонавӣ сохта ба истифода дода шуданд. Бо сохта шудани ин пулҳо ҳамкориҳо ва махсусан тиҷорати назди сарҳадӣ миёни ин ду давлат аз нав оғоз гардид, ки ин боиси беҳтар гардидани сатҳи сифати зиндагии мардуми ҳарду тарафи дарёи Панҷ гардид.

Дар кушодашавии ин купрукҳо сарвари давлат Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳузур доштанд ва дар суханронии худ чунин иброз доштанд: “Мардуми мо ривояте дорад, ки сохтани купрук савоби зиёде дорад ва ин беҳуда нест, чунки пул ҳама вақт чун рамзи пайвастандаи мардумон амал мекард. Имрӯз, ки башарият барои ҳалли ҷазоҳои Афғонистон саъю кӯшиш дорад, ифтиҳои пул миёни Тоҷикистону Афғонистон бори дигар чун муждаи оғози эҳёи баъдиҷангии Афғонистон хоҳад гашт” [7,70].

Сохтмони шохроҳи «Роҳи абрешим» яке аз иқдомҳои Пешвои миллат буданд, ки боиси пешрафт ва тараққиёт гашта, имкон фароҳам омад, ки ҳаракати нақлиёт дар тамоми ҷазоҳои сол имконпазир бошад. Дар миёни ин роҳ низ дар бисёр ҷоҳо пулҳои замонавӣ ва ба стандарти ҷаҳонӣ баробар сохта шудаанд, ки ин шохроҳро ҳам беҳтар ва ҳам кӯтоҳтар гардониданд.

Давлати абаркудрати Шуравӣ дар муддати 13 сол барои кушодани роҳи Хатлон - Дарвоз қувва ба харҷ дод, аммо роҳи кушода нагардид. Сарвари давлати Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар он даврае, ки Тоҷикистон нав ба по хеста буд, ба халқ ваъда дод, ки бо зӯғнул ҳам бошад, ин роҳро дар муддати як сол мекушоем. Сарвари давлат ба ваъдааш вафо намуд ва соли 1998 бо роҳи Душанбе - Хатлон - Дарвоз кушода гардид ва роҳ ба сӯи Чин ва бандарҳои Покистону Ҳинд аз нав кушода гардид [3, 7]. Ҳоло низ сохтмони ин роҳ идома ёфта, дар ҳамкорӣ бо ҳукумати Ҷумҳурии мардумии Чин аз маркази ноҳияи Дарвоз то сарҳади ноҳияи Рӯшон бо пулҳо ва нақбҳо сохта шуда истодааст.

Имрӯзҳо чи хеле, ки мебинем симои Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон куллан тағйир ёфта, вилоят пурра аз бумбасти коммуникатсионӣ баромадаст. Алоқа на ин, ки бо дигар минтақаҳои кишварамон, балки бо ҷумҳуриҳои ҳамсоя низ барқарор гардида, сокинони вилоят дар тамоми ҷазоҳои сол метавонанд вилоятро тарк наоянд ё ба вилоят ворид шаванд. Ҳукумати Тоҷикистон дар назди худ мақсад гузоштааст, ки дар оянда Бадахшонро ба дарвозаи тиллоии кишварамон табдил дода, бо ҳамин васила мавқеи онро дар густариши муносибатҳои байналмиллалӣ Тоҷикистон баланд бардорад. Аз ин рӯ, ҳукумат бо ҷалби маблағҳои худӣ, дастгирии институтҳои молиявии байналмиллалӣ дар қаламрави Бадахшон ба сохтмони роҳҳо ва пулҳо, ки вилоятро бо дигар минтақаҳои мамлакат ва Тоҷикистонро бо дигар давлатҳо пайванд медиҳанд ва бунёди дигар иншооти

муҳими иқтисодиву иҷтимоӣ шурӯъ кардааст [7, 127].

Ҳамаи ин комёбиҳо аз ҷайзу баракати истиқлолият ва ваҳдати миллий дар диёри куҳабунёди тоҷикон шаҳодат медиҳанд. Далели ин гуфтаҳо як қатор сандҳо мебошанд, бамонанди, Қарори ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 апрели соли 1995 “Оиди нақшаи тараққиёти Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон барои соли 1995 ва то давраи 2000” ва аз 22 июли соли 1998 “Оиди раванди тараққиёти иҷтимоиву иқтисодии ВМКБ” ба давраи нави дигаргунсозӣи иҷтимоиву иқтисодии ин кишвари кӯҳистон ибтидо гузошанд [7, 416].

Ба ҳамагон маълум аст, ки дар пешрафти ҳамаҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хеле ва хеле калон буда, эшон тавонистанд, дар муддати кӯтоҳтарин дар малакат сулҳу оромиро барқарор намоянд, Тоҷикистонро барои ҷаҳониён муаррифӣ намоянд ва ба рушди соҳаҳои хоҷагии халқ тақдирӣ қарор бахшанд. Маҳз ҷасорату матонад, иродаи қавӣ ва заҳматҳои шабонарӯзии сарвари давлат омили асосии пирузӣҳои гардидаанд. Муҳимтарин нуқта дар пирузӣҳои Эмомалӣ Раҳмон ин аст, ки ҳудаш саршор аз худбӯварӣ ва тавонмандӣҳои маънавӣ аст, рӯҳияи худбӯвариро дар мардум низ бедор кард, хушмандию ибтиқору эҳсоси масъулияти онҳоро ба ҳаракат овард, ҳамватанонро ба ҷидду ҷаҳд ба хоҳири бозшиносии ҷойҳои иҷтимоиашон ташвиқ намуд, ба мардум роҳи саҳеҳи расидан ба ҳадафҳоро нишон дод [1,10].

Мақсади ҳамаи ин тадбирҳо таъмини зиндагии шоиста барои мардуми шарафманди тоҷик ва ба яке аз кишварҳои пешрафтаву тараққиқарда табдил додани Тоҷикистон аст. Хушбахтона дастовардҳо ва комёбиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯз аз рӯз зиёд гардида истодаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рушди ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ гомҳои устувор гузошта, бо бӯварӣ ба пеш рафта истодааст. Таълили омӯрӣ бараъло нишон медиҳад, ки дар муқоиса бо солҳои пештара ва марҳилаи солҳои аввали истиқлолият соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон низ бемайлони рушд намуда, минтақа ба марҳилаи нави тараққиёт ворид шудааст. Бӯварии комил дорем, ки дар оянда аз ин ҳам бештар хубтар гардида, саҳми роҳбарияти кишварамон барабас намеравад. Барои насли оянда як кишвари ободу устувор ва дар таърихи халқи тоҷик номаш ҳамчун давлати бузург ва абарқудрат боқӣ хоҳад монд.

Адабиёт

1. Воҳидов Акрам, Сайидзода Зафар Шералӣ. Мактаби сиёсии Пешвои миллат ҷароғи роҳи пешрафт. -Душанбе. 2020 -76 с.
2. Зарубин И. И. Материалы и заметки по этнографии горных таджиков. Долина Бартанга. Отдельный оттиск из V тома Сборника Музея антропологии и этнографии при Российской Академии наук. – Петроград, 1917. – С. 97 – 148.
3. Импулс №14 (220), июл 2015. С-7.
4. Масов Раҳим, Пирумшоев Ҳайдаршо. Ҷайзи истиқлол дар «Ҷоми ҷаҳон». - Душанбе: «Дониш», 412 саҳ.
5. Пирумшоев Ҳ. Таърихи Дарвоз. – Душанбе. 2008. – 704 с.
6. Усмонҷон Ғафуров. Назаршо Додхудоев. Душанбе, 2005. - 256 с.
7. Бадахшон бо Эмомалӣ Раҳмон (суҳанронӣҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дар замони истиқлол). – Душанбе: 2020. – 608 с.
8. Tg. m.wikipedia.org. Хоруғ

АЗ ТАЪРИХИ СОҲТМОНИ КУПРУКҲО ДАР БАДАХШОН

Дар мақолаи мазкур муаллиф асосан тарзи убури қардани дарёҳоро бавоситаи саноч ва мушкилоти онро мавриди омӯзиш қарор дода, ғайр аз ин оиди соҳтмони купрукҳо ва роҳҳо дар

даврани Иттиҳоди Шуравӣ маълумоти кӯтоҳ додааст. Аммо диққати махсусро ба сохтмони купрукҳо ва роҳҳое, ки дар замони истиқлолият сохта ба истифода дода шуда ва купрукҳое, ки Тоҷикистонро бо Афғонистон мепайванданд, равона кардааст. Инчунин дигар аҳамияти купрукҳоро нишон дода, тавачҷӯҳи ҳукумати мамлакат ва саъю кӯшишҳои бевоситаи сарвари давлатро дар рушди бемайлони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон рӯи қозғоз овардаст.

Калидвожаҳо: саноч, купрук, роҳ, давлат, сарвар, аҳамият.

ИЗ ИСТОРИИ СТРОИТЕЛЬСТВО МОСТОВ В БАДАХШАНЕ

В данной статье автор в основном рассматривает трудный способ переправы через реку при помощи бурдюка. Кроме этого, в работе даётся краткое информация о строение дорог и мостов в Советское время. За годы независимости особое внимания уделяется строением дорог и мостов, которые соединяют Республики Таджикистан с Афганистаном. В данной работе даётся особое внимание правительству и Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на неуклонном развитии ГБАО РТ.

Ключевые слова: бурдюк, мост, дорога, государство, лидер, значение.

FROM THE HISTORY OF BRIDGE CONSTRUCTION IN BADAKHSHAN

In this article, author mainly studied the method of crossing the rivers by goatskin in its problem. In addition, author gave brief information about the construction of bridges and roads during the Soviet Union. However, author paid special attention to the construction of bridges and roads that were built and put into use during the author period of independence, and the bridges that connect Tajikistan with Afganistan. Also shown their importance, and put author on paper the attention of the country's government and the direct efforts of the head of state in the steady development of Badakhshan Mountainous Autonomous Region.

Keywords: goatskin, bridge, road, state, leader, importance.

ВАЗЪИ САНОАТИ НОҲИЯИ ҚУБОДИЁН ДАР СОЛҲОИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Зубайдуллоев С.Х.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Пас аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ низоми идории иқтисодӣ низ вайрон шуда, риштаҳои алоқаи байни корхонаҳои муштарақ канда шуданд. Ҷумҳуриро бухрони шадиди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҷанги шаҳрвандӣ фаро гирифт, соҳаҳои саноат, нақлиёт, роҳҳо, алоқа, кишоварзӣ мубталои ин бӯҳрон гаштанд. Ноҳияи Қубодиён низ аз зумраи чунин навоҳие буд, ки дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ зиёни бузурги иқтисодӣ дид.

Дар ноҳия ҷиҳати рушди соҳаи саноат диққати махсус дода мешуд. Мақсади асосии рушди саноатии ноҳия афзун намудани самаранокӣ ва ғоиданокии корхонаҳои саноатӣ, бо роҳи тағйир додани намуди истеҳсолот баҳри барориши маҳсулоти серталаботи бозоргир бо истифодаи технологияи пешқадам, васеъ намудани бозори фурӯш ва ташкили ҷойҳои нави корӣ мебошад.

Моҳи ноябри соли 1993 Шурои вазирони Тоҷикистон дар бораи сохтмони се комплекси бофандаги дар вилояти Хатлон як ҷо бо корпоратсияи «Язекс»-и Туркия қарор қабул намуд. Яке аз ин корхонаҷоти бофандагӣ, ки дорои шаш фабрика аст дар ноҳияи Қубодиён сохта мешавад. Дастгоҳҳои он аз Итолиё, Олмон, Туркия ва дигар мамолиқ оварда мешаванд. Ба ғайрияти корхона мутахассисони кишвари Туркия ёрии техникӣ мерасонанд, коргарони он аз ҷумлаи аҳолии маҳаллӣ тарбия мешаванд. Дар он тақрибан 1200 нафар коргар меҳнат хоҳад кард.

Моҳи октябри соли 1996 дар ноҳияи Қубодиён якум корхонаи саноати заводи пахтазоакунӣ ба номи Носири Хисрав кушода шуд, ки ин аз ҳаёти осудаю пурбори ояндаи неки ноҳия далолат медиҳад. Ҳамчунин ин корхона метавонад дар баланд шудани

сатҳи зиндагии мардуми ноҳия мусоидат намояд[6].

Мувофиқи маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон дар соли 1998 дар ноҳияи Қубодиён истеҳсоли маҳсулоти саноатии пахта дар корхонаҳои коркарди он 2635 тоннаро ташкил медод[10, с.105].

Тибқи маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон Ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияи Қубодиён дар соли 2000–ум 151 фоиз ва нишондиҳандаҳои иқтисодӣ 20584,7 ҳазор сомони ро ташкил медод [10, с.94–102].

Дар соли 2002 ноҳияи Қубодиён дар соҳаи саноат комёбиҳои назарас ба даст овард. Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 4294,2 сомони ро ташкил дод, ки назар ба ҳамин давраи соли 2001 641,7 ҳазор сомонӣ зиёд аст. Аз он ҷумла истеҳсоли маҳсулоти истеъмоли халқ 1522 ҳазор сомони ро ташкил дода, 30 тонна равшан истеҳсол карда шуд [5].

Соҳаи сохтмон низ баъди солҳои тӯлони ру ба беҳбудӣ ниҳод. Бо мақсади амалӣ мурочиатномаи ҳукумати вилоят сохтмони сеҳи консерватории совҳози «Ҳаваскор», ки зиёда аз 10 сол ин ҷониб ба охир нарасида буд, оғоз ёфт [5].

Дар ҷануби вилоят дар заминаи кони оҳаксанги «Туюктоғ», кони гили Қубодиён дар соли 2002 сохтмони корхонаи тавлиди сементи Бешкент ба назар гирифта шуд. Заҳираи ашёи хом барои ин корхона ба беш аз 60 сол мерасад. Дар ин ҷо ҳамчунин дар ояндаи наҷандон дур сохтани комбинати истеҳсоли маснуоти асбосементи, хусусан шифер ва қубурҳо ба назар гирифта шуд, ки ин тақони қалоне хоҳад буд дар тараққиёти минбаъдаи индустрияи сохтмон [7, с.31].

Таҳқиқотҳо муайян намуданд, ки захираҳои табиӣ ва қувваи қори ноҳияи Қубодиён имқоният медиҳад, ки дар оянда як қатор корхонаҳои саноати махсусан саноати сохтмон, хуроқа ва бофандагиро ба роҳ мондан лозим. Ҳамчунин ноҳия бо Ҷумҳурии Ёзбекистон ва Афғонистон ҳамсарҳад буда, имқонияти содироти маҳсулоти саноатиро доро мебошад.

Мувофиқи маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияи Қубодиён дар соли 2005 63391 ҳазор сомонӣ дар соли 2006 67828 ҳазор сомони ро ташкил медод. Аз рақамҳо маълум мешавад, ки истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ назар ба соли 2005 дар соли 2006 ҳеле зиёд гардидааст [8, с.87].

Натиҷаҳо нишон доданд, ки рушди соҳаи саноати ноҳияи Қубодиён назар ба солҳои 1991–1992 дар солҳои 2005–2006 ҳеле боло рафтааст.

Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияи Қубодиён аз руи маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2007 80037 ҳазор сомонӣ дар соли 2008 82438 ҳазор сомони ро ташкил медод. Аз рақамҳо маълум мешавад, ки истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ назар ба соли 2005 дар соли 2006 ҳеле зиёд гардидааст[8, с.87].

Дар ноҳияи Қубодиён ҷиҳати рушди соҳаи саноат диққати махсус дода мешавад. Мақсади асосии рушди саноатии ноҳия афзун намудани самаранокӣ ва ғоиданоқии корхонаҳои саноатӣ, бо роҳи тағйир додани намуди истеҳсолот баҳри барориши маҳсулоти серталаботи бозоргир бо истифодаи технологияи пешқадам, васеъ намудани бозори ғуруш ва ташкили ҷойҳои нави қорӣ мебошад. Дар соли 2010 ҳаҷми умумии истеҳсолоти саноатӣ тамоюли афзоишро қасб намуда, нисбат ба соли 2008 25,9% зиёд шудааст[2, с.39].

Тибқи маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияи Қубодиён дар соли 2010 99909 ҳазор сомонӣ, дар соли 2011 87963 ҳазор сомони ро ташкил медод. Аз рақамҳо маълум мешавад, ки истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 2011 ҳеле қам шудааст [8, с.87].

Саноат яке аз соҳаҳои асосии пешбарандаи иқтисодиёт ва қаланд бардоштани

дараҷаи некуаҳволии мардум ва таъмини ҷойҳои нави кори ба шумор меравад.

Дар давраи ҳисоботӣ ба маблағи 86176,1 ҳазор сомонӣ маҳсулотҳои саноати истеҳсол карда шуд, ки нисбати соли 2010 88 фоизро дар бар мегирад. Истеҳсоли нахи пахта 2120 тонна ё ин, ки нисбати соли 2010 64,7 фоиз, истеҳсоли рағғани растани 516 тонна ё ин, ки нисбати соли 2010 100 фоиз, истеҳсоли орд 6847 тонна ё ин, ки нисбати соли 2010 100 фоизро дар бар гирифтааст. Нон ва маҳсулоти нони 3171 тонна истеҳсол карда шуда нисбати соли 2010 100 фоиз ва истеҳсоли маҳсулоти нимтайёри доруги 6,6 тоннаро ташкил намудааст [16].

Дар соли 2011 ҳаҷми гардиши савдои чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо бо нархҳои ҳақиқӣ ба маблағи 39879,8 ҳазор сомонӣ расид, ки нисбати соли 2010 4869,1 ҳазор сомонӣ кам мебошад [16].

Дар ин давра ба аҳолии ноҳия ба маблағҳои 2820,7 ҳазор сомонӣ хизматрасонии пулакӣ расонида шудааст, ки нисбати соли 2010 787,4 ҳазор сомонӣ зиёд мебошад [16].

Мувофиқи ҳисоботи раиси ноҳия ба маблағи 64 млн 877 ҳазор сомонӣ маҳсулотҳои саноатӣ истеҳсол карда шуд, ки нисбати соли 2011 122,2 фоизро дар бар мегирад. Истеҳсоли нахи пахта 2283,5 тонна ё ин, ки 119,3 фоиз, истеҳсоли рағғани растани 582 тонна ё ин, ки 103,9 фоиз, истеҳсоли орд 7147 тонна, ё ин, ки 108,6 фоиз, нон ва маҳсулоти нони 2872 тонна ё ин, ки 100,5 фоиз, истеҳсоли хишт 2766 дона ё ин, ки 103,2 фоиз, истеҳсоли гушт 1175 тонна ё ин, ки 100,3 фоиз ва истеҳсоли кунҷора 3492 тонна ё ин, ки 115 фоизро нисбати ҳамина давраи соли 2011 дар бар мегирад [15].

Ноҳияи Қубодиён дорои захираҳои бузурги табиӣ буда барои истеҳсоли маҳсулоти дорувори аз лиҳози табиӣ ғоиданок хеле мувофиқ мебошад. Бо ҳамина мақсад дар ноҳия Ҷамъияти Саҳомии Шакли пушидаи «Аввалин» кушода шудааст, ки ба ҷамъоварии маҳсулоти нимтайёри доруги аз решаи ширинбия машғул аст.

Дар ин давра Ҷамъияти Саҳомии Шакли пушидаи «Аввалин» ба миқдори 89,8 тонна маҳсулоти нимтайёри доруги аз решаи ширинбия коркард намудааст, ки ин 3 млн 328 ҳазор сомони ро ташкил менамояд [15].

Корхонаҳои саноатии ноҳияро лозим аст, ки барои зиёд намудани истеҳсоли маҳсулотҳои саноати аз ҷумла коркарди пахта тамоми имкониятҳои мавҷударо истифода бурда, барои истеҳсол тадбирҳои зарури андешанд.

Барои беҳтар намудани рушди соҳаи саноати ноҳия, нақшаи амал оид ба таъсисёбии корхонаҳои саноати ва таъмин намудани ҷорабиниҳои «Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии ноҳияи Қубодиён барои солҳои 2011–2015» корҳои зиёде ба анҷом расонида шудааст. Қайд намудан ба маврид аст, ки шумораи умумии лоиҳаҳои Барнома аз 158 адад иборат буда, арзиши умумии он 126 млн 429 ҳазор сомони ро ташкил мекунад, аз он ҷумла блоки иқтисодӣ 53 адад лоиҳа ба маблағи 27 млн 365 ҳазор сомонӣ, ё ин, ки 21,6 фоиз, блоки иҷтимоӣ 70 адад лоиҳа ба маблағи 21 млн 432 ҳазор сомонӣ, ё ин, ки 17 фоиз, блоки инфрасохтор 15 адад лоиҳа ба маблағи 70 млн 876 ҳазор сомонӣ, ё ин, ки 56 фоиз, экология ва ҳолатҳои фавқуллодда 11 адад лоиҳа ба маблағи 6 млн сомонӣ, ё ин, ки 4,8 фоиз ва идоракунӣ 9 адад лоиҳа ба маблағи 749 ҳазор сомонӣ, ё ин, ки 0,6 фоизи арзиши умумии барномаро ташкил мекунад [15].

Инчунин сарчашмаҳои маблағгузори барнома аз ҳисоби бучети маҳаллӣ 6 млн 888 ҳазор сомонӣ, бучети вилояти 1 млн 190 ҳазор сомонӣ, бучети ҷумҳуриявӣ 32 млн 311 ҳазор сомонӣ, сармояи хориҷӣ 10 млн 541 ҳазор сомонӣ, маблағҳои соҳибкорон, аҳоли, хоҷагиҳои деҳқонӣ 11 млн 169 ҳазор сомонӣ ва эҳтиёҷот ба маблағ 64 млн 421 ҳазор сомонӣ мебошад [1].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 7–уми октябри соли 2014 ҷиҳати сафари кории худ ба ноҳияи Қубодиён дар мулоқот бо роҳбарону ғаъолони ноҳия суҳанронӣ намуда ҷиҳати рушди соҳаи саноати ноҳия қайд намуданд: «Соҳаи

саноати ноҳия аз ҷумлаи самтҳои таҳкимбаҳши иқтисодӣ буда, ин соҳа дорои имкониятҳои васеъ барои баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳолии мебошад. Дар ноҳия 9 корхонаи саноатӣ дар заминаи ашъи хоми маҳаллӣ фаъолият карда, соли 2013 дар онҳо ба маблағи умумии 70 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол карда шудааст, ки дар қиёс ба соли 2012—ум 11 фоиз зиёд мебошад. Вале дар ҳафт моҳи соли 2014 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 35 миллион сомонино ташкил додааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2013 кам мебошад. Аз ин лиҳоз, сохтору мақомоти дахлдор, пеш аз ҳама, роҳбарони мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияро зарур аст, ки чиҳати бартарафсозии камбудиву норасоииҳои мавҷуда ва рушди босуботи соҳаи саноати ноҳия чораҳои мушаххас андешанд» [17, с.14]

Соли 2014 дар ноҳия 66,0 млн. сомонӣ маҳсулот истеҳсол шуд, ки ин дар қиёс ба соли 2012 - 4,6 фоиз, ё ин ки 2,9 млн. сомонӣ зиёд мебошад [3, с.30].

Дар ҳудуди ноҳияи захираи калони ашъи хоми кишоварзӣ, аз ҷумла меваю сабзавот мавҷуд мебошад, ки дар натиҷаи самаранок ва оқилона истифода намудани он имконияти бунёд намудани корхонаҳои саноатии хурду миёнаи коркарди маҳсулоти кишоварзӣ аз манфиат холӣ нест. Бинобар сабаби кам будани корхонаҳои саноатӣ, зарари таъсири фаъолияти он ба муҳити зисти ноҳия ба мушоҳида намерасад. Дар ноҳия имкониятҳои мувофиқ чиҳати ташкили истеҳсолот оид ба барориши сementи сохтмонӣ, оҳаксанг, сангреза ва мутобиқан ба роҳ мондани барориши маснуоти оҳану бетон, маводи сохтмонӣ мавҷуд мебошанд, ки барои ҳалли мушкилиҳои сохтмон ва таъминоти манзил барои аҳолии нақши назаррас мебошад [3, с.32].

Соли 2015 дар ноҳияи Қубодиён ба маблағи 21924,5 ҳазор сомонӣ маҳсулотҳои саноатӣ истеҳсол карда шудааст, ки нисбати ҳамин давраи соли 2014 1410,2 ҳазор сомонӣ зиёд буда, 106,9 фоизро дар бар мегирад. Истеҳсоли нахи пахта 727,0 тонна, ё ин ки 167,7 фоиз, истеҳсоли орд 2360,0 тонна, ё ин ки 102,8 фоиз, нон ва маҳсулоти нони 2760 тонна ё ин, ки 100,2 фоиз ва истеҳсоли маҳсулоти маҳсулоти нимтайёри дорувори 18800 кг, ё ин ки 1,8 баробарро ташкил менамояд [4].

Барои беҳтар намудани рушди соҳаи саноатӣ ноҳия, нақшаи амал оид ба таъсисёбии корхонаҳои саноатӣ ва таъмин намудани чорабиниҳои Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии ноҳияи Қубодиён барои солҳои 2011–2015 корҳои зиёде ба анҷом расонида шудааст. Бинобар ин дар барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии ноҳия бахши соҳибқориҳои хурду миёна яке аз соҳаҳои ояндадори иқтисодиёти ноҳия ба шумор меравад [4].

Дар нимсолаи аввали соли 2016 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулотҳои саноатӣ 33 млн 451 ҳазор сомонино ташкил намуд, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2015 бо нархҳои муқоисавӣ 102,8 фоизро ташкил дод. [13]

Дар ин давраи соли 2016 аз ҳисоби ҳамаи манбаъҳои сармоягузорӣ бо нархҳои муқоисавӣ ба маблағи 6 млн 251 ҳазор сомонӣ сармояи асосӣ ҷалб карда шуда аст, ки ин 149 фоиз, корҳои сохтмони васлқорӣ 5 млн 456 ҳазор сомонӣ ё ин ки 149 фоиз, фондҳои асосӣ ба маблағи 5 млн 825 ҳазор сомонӣ ё ин ки 87 фоиз ба қор андохта шуда, хонаҳои истиқоматӣ 3 ҳазору 322 метри мураббаъ, ё ин ки 103 фоиз нисбат ба ҳамин давраи соли 2015 ташкил мекушад [13].

Дар ноҳия сохтмон ва бунёди корхонаҳои истеҳсолӣ ва иншоотҳои иҷтимоӣ ба нақша гирифта шудааст, лекин бинобар сабаби коҳиш ёфтани манбаи маблағгузорӣ мушкилиҳо вучуд дорад.

4 августи соли 2017 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам, Эмомалӣ Раҳмон бо мақсади шиносӣ бо корҳои бунёдқорию созандагӣ ба ноҳияи Қубодиён вилояти Хатлон омаданд [12].

Дар намоишгоҳи маҳсулоти тайёри саноатӣ, яке аз корхонаҳои, ки имрӯз дар доираи барномаи давлатии рушди соҳибқорӣ дар ноҳияи Қубодиён фаъолият дорад, ин ҶДММ

“Насими Раҳим” мебошад. Корхонаи мазкур дар намоишгоҳ 10 намуди консерва аз меваю сабзавотро ба намоиш гузошт [12].

Дар ноҳия истехсоли масолеҳи сохтмонӣ низ васеъ ба роҳ монда шудааст. ҚДММ “Ороиши диёр” аз ҷумлаи корхонаҳои истехсолие мебошад, ки аз семент ҳар гуна масолеҳи сохтмонӣ, аз ҷумла тахтасангҳои ороишӣ тайёр мекунад. ҚСП “Аввалин” аз корхонаҳои бузргтарини ноҳияи Кубодиён ба шумор меравад, ки дар он ба воситаи коркарди решаи ширинбия доруҳои қиматбаҳои табобатӣ барои бемориҳои чигар ва кислотаи глицирринзн ҳосил менамоянд. Корхонаи мазкур ҳанӯз соли 2010–ум бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии таъсис ёфта, дар он аз навъи гиёҳи ширинбия дору ва аз пасмондаи он маҳсулоти сӯзишвории брикет тавлид карда мешавад [12].

Дар раванди сафари худ Пешвои миллат ба ноҳияи Кубодиён қайд намудаанд, ки иҷрои супориши дар сафари қаблӣ доир ба таъмини рушди соҳаи саноати ноҳия додашуда то имрӯз як корхонаи хиштбарорӣ ва якчанд корхонаи коркарди маҳсулоти чорво ва қолинбофии дастӣ таъсис дода шудаанд, аммо ин барои ноҳияи сараҳолӣ кифоя буда, наметавонад масъалаҳои вобаста ба шуғли аҳолиро ҳаллу фасл намояд. Илова бар ин, фаъолияти самараноки коргоҳу корхонаҳои истехсоли таъмин нагардида соли 2016 ва шашмоҳаи якуми соли 2017 аз 21 корхонаҳои саноатӣ 10 корхона фаъолият накардааст. Вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, меҳнат муҳоҷират ва шуғли аҳоли, кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ, Кумитаи рушди маҳал, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ва ноҳияи Кубодиён, инчунин, дигар сохтору мақомоти дахлдор бояд ҷиҳати ислоҳи ҷунин вазъ, яъне ба кор андохтани корхонаҳои аз фаъолият бозмонда, ба кор даровардани иқтидорҳои нави саноатӣ, истехсоли маҳсулоти рақобатпазир, омода намудани мутахассисони соҳибкасб ва таъсис додани ҷойҳои нави корӣ ҷораҷӯӣ намоянд [12].

Корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон дар якҷоягӣ бо бахши хусусӣ дар 6 моҳи соли 2019 ба маблағи 3 миллиарду 619 миллион сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истехсол намуда, ҳаҷми истехсолро нисбати соли 2018 381 миллион сомонӣ зиёд намуданд. Мутаассифона, дар ҳамаи шаҳру ноҳияҳо имкониятҳои рушди соҳаи саноат ба пуррагӣ истифода мешаванд. Тибқи маълумотҳои расмӣ, шаҳру ноҳияҳои вилоят танҳо аз ҳисоби коркарди пахтаи захирашуда, аз ҷумла дар ноҳияҳои Вахш–4020 тонна (24 млн сомонӣ), Панҷ–2347 тонна (13,4 млн сомонӣ), Абдурахмони Ҷомӣ–2102 тонна (11,8 млн сомонӣ), Хуросон–1366 тонна (7,6 млн сомонӣ), Фархор–тонна (7,3 млн сомонӣ), Кубодиён–958 тонна (3,8 млн сомонӣ), Дӯстӣ–670 (3,8 млн сомонӣ), Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ–758 тонна (4,2 млн сомонӣ), Ёвон–668 тонна (3,8 млн сомонӣ), Ҷайхун–497 тонна (3,8 млн сомонӣ), Носири Хусрав–286 тонна (1,6 млн сомонӣ) метавонианд дар маҷмӯъ 84,3 миллион сомонӣ ҳаҷми истехсолро зиёд намоянд [9].

Ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар соли 2020–ум ба 1 миллиарду 270 миллион сомонӣ расида, афзоиш нисбат ба ҳамин давраи соли 2019 15,5 фоиз, ё ин ки 171 миллион сомонӣ зиёд мебошад. Аз ин ҳисоб ба соҳаи саноат 104,8 миллион сомонӣ, ё ин ки 106,5 фоиз рост меояд [11].

Ҳамин тавр, чи тавре таҳлили мавзӯ нишон дод дар рафти бесарусомониҳои солҳои 90–ум вазъи саноати ҷумҳурии пурра хароб гардида бештари объектҳои соҳа хусуси гардонида шуда, қисмеи дигар ғорат шуданд. Баъди имзои “Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон” ва ба эътидол омадани вазъи кишвар дар ноҳияи Кубодиён низ барои эҳёи саноат ва барқарор намудан баъзе объектҳои саноатӣ ҳукумат чораҳои қатъӣ андешид.

АДАБИЁТ ВА МАНБАҲОИ ИСТИФОДАШУДА

1. Ахборот оид ба рафти иҷрои қарори раиси вилояти Хатлон аз 6 феввали соли 2014, №22. // Бахши бойгонии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи

- Кубодиён (Минбаъд ББМИХНК).
2. Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии ноҳияи Кубодиён барои солҳои 2012–2016. Душанбе, 2016.–107 с.
 3. Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии ноҳияи Кубодиён барои солҳои 2016–2020. Душанбе, 2015.–112 с.
 4. Гузориш оид ба иҷроиши супориши раиси вилояти Хатлон аз 7 майи соли 2015. // ББМИХНК.
 5. Дар бораи тараққиёти иқтисодию иҷтимоии хоҷагии халқи ноҳия дар нимсолаи аввали соли 2002. Шараф.–2002–16–31 июл.–№ 15 (7902)
 6. Муртазоев Н. Нахустин хорхонаи саноатӣ дар ноҳия. Шараф.–1996.–1–15 ноябр.–№ 1 (7820).
 7. Миралиев А. Вилояти Хатлон: Қадамҳои нахустин дар роҳи рушду эҳё. / А. Миралиев.–Душанбе, 2002.–96 с.
 8. Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон). –Душанбе, 2012.–218 с.
 9. Маърузаи муовини аввали раиси вилоят Амонулло Хайрулло.– Хатлон.–2019.–11 июл.–№ 28 (3213)
 10. Омили солони вилояти Хатлон дар солҳои 1991–2015. Хатлон, 2016.–277 с.
 11. Сайфуллозода А. Нишастии Садриддинзода бо рӯзноманигорон. // А. Сайфуллозода /Тахти кубод.–2020.–20 феврал.–№8–11 (8364–8366)
 12. Сафари кории Эмомалӣ Раҳмон ба ноҳияи Кубодиёни вилояти Хатлон.–Тахти кубод.–2017.–12 август.–№ 24 – 25 (8248).
 13. Халифаев С. Шаш моҳи имсол ба ноҳия чи дод. // С. Халифаев / Тахти кубод.–2016.–15 август.–№ 23 (8211).
 14. Ҳисоботи раиси ноҳияи Кубодиён оид ба рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар соли 2011. // ББМИХНК.
 15. Ҳисоботи раиси ноҳияи Кубодиён оид ба рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар соли 2012. // ББМИХНК.
 16. Ҳисоботи раиси ноҳияи Кубодиён оид ба рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар соли 2011. // ББМИХНК.
 17. Эмомалӣ раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. // Р. Эмомалӣ.–Чилди 15. Душанбе: Ирфон, 2017.–576 с.

ВАҲДАТ НАҶОТИ МИЛЛАТ

Иброимова О.Ф.

Донишқадаи куҳию металлургии Тоҷикистон

Дӯстон, бо ҳам бисозед, ин замони ваҳдат аст.

Ҳамдигар ҳамдигар будан ҷисму ҷони ваҳдат аст.

Ҳусни нерӯи ватанро мекунад ваҳдат фузун,

Тоҷикистон хонадони ҷовидони ваҳдат аст.

Ваҳдат беҳтарин неъмат дар ҳаёти инсон, оризуву ормони ҳар як пиру ҷавон, таҳкимбахши давлат,наҷотбахши миллат,рушддиҳандаи кишвару миллат, ҳастии инсон дар ҳар даври замон будааст. аз давраҳои атиқа сар карда, мафҳумҳои сулҳу ваҳдат аҳмияти асосӣ дар ҳаёти инсоният доштанд. Мутафаккирони ҷаҳон аз давраҳои атиқа то кунун оиди ваҳдат ақидаҳои зиёдеро матраҳ менамуданд. Ба мисоли ақидаи Арасту “Ваҳдат ин як шакли махсус,ки мутаҳидкунандаи ҳар як инсония дар ҳар даври замон аст”. Афлотун ваҳдатро чунин гуфтааст: “Ваҳдат ин тақсимои сечонибаи давлат, ки ниҳо

адолат, дустӣ, вичдон ки шукуфоӣ давлат бо он зоҳир мешавад меҳисобид”. Аз ин ру ба ақидаи Афлотун “Демократия бидуни ягонагӣ ва ҳамоҳангӣ ғайриимкон аст, ҳамоҳангӣ ва якдили барои ҷомеа роҳи хуби зиндагиро фароҳам меоранд”.

Ваҳдат дар ҳар марҳилаи рушди ротсионализм (ақл)-и ва гуманизми ҳамаи халқиятҳоро маҷбур месохт, ки дар робитаи наздики худ аз дигарон ҳимоят кунанд ва ё ба ҳамдигар кумак кунанд ва ин падида ҳеҷ гоҳ тағйир наёфтааст, ва имрӯз низ мо шоҳиди он ҳастем. Пас, ваҳдати миллий барои ҳар як кишвари ҷаҳон муҳим аст. Ваҳдати миллий дар мафҳумҳое мисли: «Мероси умумии башарият», «Шаҳрвандии ҷаҳонӣ», «Ваҳдат тавассути гуногунрангӣ», «Ҷомеаи ҷаҳонӣ» ё «Якҷоягӣ» ифода мекунад. Муҳимияти якҷоягӣ, ягонагӣ пайваستшавӣ шартҳои асосии низоми бошууруна мебошанд. Ваҳдат моро дар ҳолати мусоид нигоҳ медорад, ки ба омӯзиш ва ҳалли мушкилот омода бошем. Ваҳдат яке аз арзишҳои муҳим дар ҳаёти инсоният мебошад. Ваҳдат ин ба ҳам омадан, сар аз як гиребон берун овардан, ҳамдигар фаҳмиву поктинату миллатдӯст буданро талқин менамояд. Ин маънои онро дорад, ки якҷоя дар ҳамоҳангӣ зиндагӣ кунем. Бидуни ваҳдат ягон ҷомеаи ҷаҳон пешрафт карда наметавонад. Ваҳдат ҳам барои нашествунамои ҷомеа ва ҳам барои ҳар як миллат хеле зарури мебошад. Пешрафту муваффақиятҳои ҳар миллат ва ҳар як давлат пеш аз ҳама ба муттаҳидӣ ва ягонагии ваҳдат вобастааст. Ин ҳақиқатест, ки дар ҳар як давра давлатҳои дунё унсурҳои таъминкунандаи ваҳдатро матраҳ мекунанд, вагар дар давлат муттаҳидӣ ва якҷоягӣ набошад, он миллат ва давлат боиси парокандагӣ ва ҳатто нобудӣ мегардад. Баъзе нохалафоне, ки дар фикри аз байн бурдани ваҳдати миллии моро дар сардоранд, мо бояд ҳамаи шаҳрвандони Тоҷикистон онро решақан намоем. Барои пароканда нашудани миллати тоҷики азизамон мо дар ҳар давра замоне, ки набошад бояд баҳри ба даст овардани ваҳдат саъю кӯшишҳои зиёде намоем, то давлати азизамон дар ҷаҳон ба беҳбудии беҳтарине соҳиб гардад. Ваҳдат барои суботи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ давлатамон ва сохти демократии он хеле муҳим аст. Дар сурати муттаҳид шудани шаҳрвандон эҳтимоли бештар барои расидан ба ҳадафҳои умумӣ ва ҳалли низоъҳоро бо роҳи осоишта якҷоя ҳалнамудан мумкин аст. Ваҳдат шароити муътадилро ба вучуд меоварад, ки барои нашествунамо ва инкишофи ҷамъият зарур аст.

Дар ҳақиқат Ваҳдати миллий шукуфоии Ватан аст, зеро дар давлате, ки сулҳу амонӣ ва дӯстӣ ҳукмфармост, он давлат рӯз то рӯз гул-гул мешукуфад, иқтисодӣ иҷтимоӣ ва ҳам аз ҷиҳати сиёсӣ фарҳангӣ пеш меравад. Танҳо дар сурати ваҳдат душвории ва монеаҳо паси сар мешаванд, рӯзгори мардум рӯ ба беҳбудӣ меорад. Пешвои миллат дар яке аз суҳанронихояш чунин ироа намуданд: «Фарҳанги сулҳ ва ваҳдат беҳтарин неъмат ва волотарин дастоварди миллати тоҷик мебошанд, ки рисолати инсондустиро дар тӯли асриҳо пуштибони намудааст.»

Ваҳдат ин якдигарфаҳмӣ ва толиби осоиштагӣ инсоният ба ҳисоб рафта ҳамдигарфаҳмию поктинату миллатдӯстӣ буданро ифода мекунад. Барои пешрафту тараққиёт ва ободии давлату миллат, ҳамеша роҳи ваҳдату сулҳро гирифтани зарур аст. Маҳз бо кӯшишҳо ва заҳматҳои ҳамешагии Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон миллати парешон сарҷамъ омад, мамлакат обод шуд, пеш рафт, гул-гул шукуфт ва имрӯз дар чехраи ҳар фарзанди тоҷик нишоти хурсанди ҳувайдост, ваҳдату сулҳ падида аст. Бале, баъди пароканда гардидани Ҳокимияти Шӯравӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати мо ҳамчун як давлати навбунёд ба бисёр мушкилиҳо ва ноқомиҳо гирифтани шуд, ҳодисаҳои нангин, гурӯҳбозӣ, маҳалчигӣ, бадбинӣ ба зиндагии осоиштаи мардум ҳалал расонда оқибаташ ба ҷанги граждани оварда расонд. Хушбахтона дар ин вазъияти бисёр сангин Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон тавонистанд ин роҳро пешгири намояд ва дар Иҷлосияи XVI моҳи ноябри 1992 пешвои миллат ба халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин изҳор карданд: «То даме ки силоҳро нагузорему сулҳу оромӣ дар сарзамини худ барқарор насозем ва ба меҳнати созанда

шурӯъ накунем, ҳеч гуна кӯмаку мусоидати кишварҳои дигар вазъияти моро беҳтар карда наметавонад ва то охирин гурезаҳои иҷбориро ба ватан барнагардонам худро орому осуда ҳис карда наметавонам ва тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар хона ва дар ҳар оила барқарор шудани сулҳ равона карда, барои гулгулшукуфӣи Ватани азизамон садоқатмандона меҳнат мекунам». Суханони Пешвои миллат амалӣ гардиданд ва имрӯз ҳамаи мо шоҳиди он ҳастем, ки Пешвои Миллат дар ҳақиқат тавонистанд ба Тоҷикистони азизамон сулҳу ваҳдат овардан. Оре, сиёсати оқилона, дурандешӣ, бовиҷдони, садоқат ва сулҳхоҳии ӯ боис шуд, ки нофаҳмиҳо дар кишварамон хомӯш гардида, суботу амният ва сулҳу ҳамдигарфаҳмӣ таъмин шуд. Ҳеч яке аз манфиатҳои шахсӣ ё гурӯҳӣ дар алоҳидагӣ берун аз доираи манфиатҳои миллий вучуд доштана метавонанд. Бартариҳои ваҳдати миллий тоҷикистон дар он ҳаст, ки он барои ҳар як шаҳрванд имконияти баробар фароҳам овардааст. Ваҳдати миллий мо инчунин дар заминаи рушди иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва иқтисодӣ зинҳои баробаро пешниҳод мекунад. Ваҳдати миллий Тоҷикистон ба муттаҳидшавии ҳамаи халқиятҳо мусоидат мекунад ва инчунин ба онҳо озодӣ медиҳад, ки зиндагии худро бидуни ягон даҳолат ба таври худ зиндагӣ кунанд. Ва боиси хушбахтист, ки мо имрӯз шаҳрвандони тоҷик дар сулҳу софӣ умри ба сар мебарем. Яке аз мутафакирони амрикоӣ Марта Нуссбаум мегуяд: «Ҳамбастаги миллий инчунин ба муттаҳидшавии ақаллиятҳо мусоидат мекунад ва инчунин ба онҳо озодӣ медиҳад, ки зиндагии худро бидуни ягон даҳолат ба таври худ зиндагӣ кунанд.»

Бо ваҳдату сулҳу субот, Тоҷикистон пайваستا кӯшиш мекунад, ки дар рушди босуботи соҳаҳои иқтисодиёт, ба монанди энергетика таъмин карда шавад. Дар доираи ин ҳадафҳо солҳои охир дар кишварамон нерӯгоҳи барқи обии «Помир-1» ва 26 нерӯгоҳи хурди барқӣ дигар низ ба истифода дода шуданд, тибқи шартномаҳои сармоягузорӣ бо ширкатҳои Русия ва Эрон сохтмони иншооти бузурги гидроэнергетикӣ, аз ҷумла НБО-и Роғун, Сангтӯда-1 ва Сангтӯда-2 оғоз ва ҷандтои онҳо пурра ва қисман мавриди истифода қарор гирифтааст. Мавриди зикр аст дар сурати татбиқи амалии дурнамои рушди соҳаи энергетикаи Тоҷикистон то соли 2025 дар кишвар ҳамасола зиёда аз 80 миллиард киловатт-соат нерӯи барқ истеҳсол карда хоҳад шуд. Ва ҳамаи ин тарақиётҳо пешрафтҳои давлатамон неъматӣ бебаҳои ваҳдат аст, чунки ваҳдат ин наҷотбахши ҳар давлати дунё ба ҳисоб меравад ва яке аз ҷунин давлатҳои ҷаҳон тоҷикистони азизӣ мо ба ҳисоб меравад. Барои ба даст овардани ваҳдат миллий барои ҳар як шаҳрванд тоҷикистон зарур аст, ки ваҳдати миллиро тарғиб намоянд.

Роҳҳои асосии тарғиби ваҳдати миллий инҳо ҳастанд:

1. Таҳаммулпазирӣ нисбат ба ҳамдигар.
2. Сарфи назар аз мансубияти мазҳабӣ ва қавмӣ.
3. Меҳмоннавозӣ ба хусус ба бегонагон.
4. Зиндагӣ бидуни таъбиз нисбат ба ҳамдигар ва миллатҳои дигар.
5. Дар вилоятҳо ва ноҳияҳо нигоҳ доштани ҳуввияти миллий.

Ин роҳи сулҳ ва ваҳдат-ро мо бояд дар тоҷикистон дар даврони ҷаҳоншавӣ эҷод кунем. Аз қорҳои бадӣ террорӣ ва экстримизми худдорӣ намоем. Дасти кумак бо ҳам ва дигарон дароз кунем. Ба таҳқир хотима диҳем ва хидмат бо ҳам ва баҳри пешрафти давлатамон пешаи худ кунем. Ақли худро ба ғояҳои нав кушоем, то ки ваҳдату сулҳу суботи ватанамонро аз даст надиҳем.

Хулоса, мо як фарзанди бонангу баномус ва барои миллат бо сулҳу ваҳдати кишвари азизам имрӯз меболем ва бо ифтихор метавонам гуям, ман тоҷикам ва бо тоҷикистон зиндаям. Пояи сулҳу осоиштагӣ дар ин сарзамини ҳамешабахор ба ҳадди бузург мустаҳкам гашта, зеро онро фарзанди бузурги ин сарзамин Эмомалӣ Раҳмон устуворӣ бахшида, таъягоҳи он аст. Агар Исмоили Сомони девори Бухоро буд. Эмомалӣ Раҳмон девор ва поягузори тоҷикистони азизамон аст.

Адабиётҳои истифода шуда

1. Х.Самиев. Сулҳи тоҷикон ва ҳофизаит аърихиимо. // Ба қуллаҳои дониш, 21.06.2017, №1112 (1418), СС.4-5.
2. Х.Самиев. Пешвои миллат. Лидернации. The leader of nation. // маҷмуаи Пешвои миллат. Душанбе, 2016. сс.109 – 112 .
3. Х.Самиев..Истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон – омили муҳими расидан ба ваҳдати миллӣ, Ваҳдат, Давлат, Президент. – Душанбе, 2007. ҷ. VI. сс.144-158.
4. Аз паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ ва суҳанони Пешвои миллат Э.Раҳмон декабр соли 2021,ноябри соли 1992. (Қасри Арбоб).
5. Flint R.F.« Ancient Greek philosophy ». New York.2010-p,102.
6. “Паёми раҳнамо” Маҷмӯи корҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ Бӯстон, 29 феврал соли 2022.сс 15.
7. Асосгузори сулҳу ваҳдати милли пешвои миллат Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон (суҳанрони ба ифтихори Рӯзи Ваҳдати миллӣ дар шаҳри Конибодом 27.06.2018, шаҳри Конибодом).

Ваҳдати милли Тоҷикистон ба муттаҳидшавии ҳамаи халқиятҳо мусоидат мекунад ва инчунин ба онҳо озодӣ медиҳад, ки зиндагии худро бидуни ягон даҳлат ба таври худ зиндагӣ кунанд. Ва боиси хушбахтист,ки мо имрӯз шаҳрвандони тоҷик дар сулҳу софӣ умри ба сар мебарем. Ваҳдат дар ҳар марҳилаи рушди ақли инсонӣ ҳамаи халқиятҳоро маҷбур месохт, ки дар робитаи наздики худ аз дигарон ҳимоят кунанд ва ё ба ҳамдигар кумак кунанд ва ин падида ҳеҷ гоҳ тағйир наёфтааст, ва имрӯз низ мо шоҳиди он ҳастем.

Вожаҳои калидӣ: Ваҳдат, сулҳ, тоҷикистон, Пешво, миллат, ягонагӣ, суҳанон, муттаҳидшавӣ, ҷаҳонишавӣ, ҷумҳурӣ, мутафаккирон, осуда, давлатдорӣ, соҳибистиклол, якпорчагӣ, якдигарфаҳмӣ

The national unity of Tajikistan promotes the unification of all peoples and also gives them the freedom to live their lives in their own way without any interference. And it is fortunate that today we Tajik citizens live in peace. Unity at every stage of the development of the human mind forced all peoples to protect others or help each other in their close relations, and this phenomenon has never changed, and we are still witnessing it today.

Keywords: Unity, page, Tajikistan, Leader, nation, unity, words, unification, globalization, struggle, thinkers, peace, statehood, independence, integrity, mutual understanding.

МАҚОМИ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ДАР РУШДИ ФАРҲАНГ

Изатуллоев Р.И.

Донишқадаи куҳию металлургии Тоҷикистон

Ваҳдати милли хамчун падидаи нодирӣ даврони соҳибистиклолии кишвар барои сарчамъ намудани миллати дар ҳоли парокандашавӣ қарордоштаи тоҷик ва аз вартаи нести раҳонӣ бахшидани давлати навини тоҷикон нақши басо бузургро иҷро кард. Музаффариятҳои Тоҷикистон дар даврони баъди баргузории Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон то ба имрӯз бо номи Асосгузори сулҳу ваҳдати милли- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон алоқамандии ногӯсастанӣ дорад. Бо тадбир ва талошҳои пайгиронаи Пешвои миллат давлатдорӣ миллати тоҷик аз вартаи нобудӣ наҷот ёфт. Ҷаҳду талошҳои Эмомалӣ Раҳмон, хамчун роҳбари давлат, боис ғашт, ки тамомияти арзии Тоҷикистон хамчун кишвари ягонаи мустақил хифз карда шавад.

Вобаста ба ин падидаи муҳими таърихи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин таъкид кардаанд: “Бо итминони қомил ва бо ифтихор изҳор медорам, ки Ваҳдати милли самараи талошҳои ватандӯстонаи хурду бузурги давлати тозабунёдамон ва хизмати таърихӣ халқи Тоҷикистон мебошад ва маҳз ба ҳамин хотир

мо вазифадорем, ки ин неъмат бебахоро мисли гавҳараки чашм азизу гироми дорем ва хифзу ниғадори намоем”.

Бояд махсус кайд намоем, ки маҳз бо шарофати сулҳу субот ва ваҳдату ягонаги мо тавонистем дар баробари эҳёи давлатдории тоҷикон ва таъмини рушди устувори иқтисодиву иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, нуфузу эътибори Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ ба сатҳи баланд бардорем. Ваҳдати миллий ба василаи талошҳои пайвастаи Ҳукумати мамлакатамон барои густариш ёфтани сиёсати дохиливу хориҷӣ, рушди минбаъдаи кишвар ва таъмини амнияти давлату ҷомеа низ таҳкурсии мустаҳкам ба вучуд овард.

Ҳар як шаҳрванд ва ҳар инсон бояд муносибати худро ба ташаккули ҷомеаи пешрафта чун мавқеи шаҳрвандӣ ва қарзи фарзандии худ донад. Тоҷикон ҳамеша иттиҳоди ягонагии аҳли ҷомеа ва фалсафаи таҳаммулгароиро тарғибу ташвиқ намуда, бо намояндагони дигар миллатҳо, дину оин ва фарҳангҳо муносибати некбинона доштанд. Ин маънӣ ҳанӯз се ҳазор сол пеш дар китоби муқаддаси ниёғони мо «Авасто» ба таври зайл омадааст: «Мо сулҳу саломатиро меситонем, ки ҷангу ситезаро дарҳам бикашад. Бишавад, ки мо бо ҳамаи ростону дурустон, ки дар саросари кишварҳо ҳастанд, ҳамкору анбоз бошем ва ба якдигар муҳаббатӣ ёрӣ намоем». Намояндаи барҷастаи фарҳанги миллии мо Ҷалолиддин Балхӣ, ки яке аз поягузори мактаби фалсафаи ваҳдати умуминсонӣ мебошад, худро на тарсову яҳуд, на габру мусулмон, на шарқиву ғарбӣ, балки як инсонӣ ҳамаро фарогир ҳисобидааст, ки ин баландтарин ифодаи башардӯстӣ, омили рафъсозандаи низоъҳои минтақавӣ, қавмӣ ва фарҳангиву динӣ мебошад. Афкори Мавлонои Ҷалолиддини Балхӣ, ки бештар ҳамдило аз ҳамзабони бештар медонад, собит месозад, ки ҷавҳари миллати тоҷик аз азал бо таҳаммулгароӣ сиришта шудааст ва тоҷикон бо қавму миллатҳои дигар ҳамеша дар фазои сулҳу субот ва ҳамраъйиву дӯстӣ зиндагӣ доштаанд. Шоирон бо синаҳои шеърбору каломӣ пурэъҷоз аз тамоми санъатҳои шеърӣ истифода бурда, истиқлолият ва сулҳу ваҳдати миллатамонро васф намуда, ба рӯҳияи мардум ҳусни тозае зам менамоянд. Аммо насл, ки даврони шӯравиро пушти сар кардааст, бо шунидани калмаи сулҳ ба ёди шоирӣ ширинкалом Қаҳрамони Тоҷикистон Мирзо Турсунзода меафтад. Маҳз ин шоирӣ зиндаёд тӯли фаъолияти кориаш ба мамолики дунё сафар карда, баҳри дӯстию рафқат, барқарории сулҳ кӯшишҳои зиёде кардааст. Замоне, ки устод чун паҳнкунандаи ғояҳои сулҳпарварӣ дар ҷаҳон муайян гардид ва ашъори сулҳҷӯёнаи ӯ ба авҷи аъло расида буд, хонандаи он оид ба ҷангу нооромӣ ва талафоти ҷонӣ танҳо аз китобҳои таърихӣ тавассути матбуот тасаввурот дошту ҳалос.

Албатта, моҳияти ин калимаро дуруст дарк мекард, вале таъми ширини «сулҳ»-ро дар хуну пӯсти худ ҳанӯз эҳсос накарда буд. Танҳо баъди ҷанги шаҳрвандӣ, вақте ки мардуми заҳматкашидаи тоҷик ба сулҳу субот ноил гардиданд, бори дигар ба ашъори пурмуҳтавои Мирзо Турсунзода рӯй оварданд. Акнун барои ҳамагон маълум шуд, ки чаро замоне устод «Суруди сулҳ»-ро бо хуни дил ва тапиданҳои беоромӣ дил навишта будааст.

Сулҳу ваҳдат ифтихори миллати соҳибдилам,
Васфи онҳоро намояд решаи ҷону дилам.
Дар миёни қавмҳо пайвастагӣ моро аз он,
Дарҷ бинмояд ситоиш, мардуми барнодилам

Сулҳ дар ҳаёти имрӯзаи мардуми тоҷик ва фарҳангдӯст бо каломӣ «Ваҳдат» пайванд гардида, мафҳуми бештареро фарогир шуд. Акнун дар ҷумҳурии офтоббӯямон Тоҷикистон рӯзи 27-июн соли 1997 ҳамчун рӯзи Ваҳдати миллий ҷашн гирифта мешавад. Мардуми мо ин рӯзро чун рӯзи баҳамой, ҳамгироӣ, сулҳу оштии ва ваҳдату ҳамфикрӣ ҷашн мегиранд. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон чунин кайд кардаанд: «Мо фарҳанги сулҳу субот ва Ваҳдати миллиро кадр ва хифз менамоем, зеро сулҳу суботи сиёсӣ ва Ваҳдати милли барои ҷомеаи мо дастоварди бузургӣ

таърихи ва зиёда аз ин заминаи асосии дигаргунсозихои демократи мебошад.» Ҳарчанд худшиносии миллӣ аз гузаштагонанон ба мо мерос монда бошад ҳам, баъди соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаи нави худшиносии миллӣ оғоз гардид. Дар ин давра дар Тоҷикистон вазъи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дигар гардида, арзишҳои моддиву маънавӣ ҳам иваз шуданд.

Чи тавре Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд мекунанд: «Ҷавҳари худшиносии миллӣ аз дӯст доштани Ватан, модар, забон, таърих ва арзишҳои таърихиву фарҳангӣ сарчашма гирифта, ба ташаккули шахсиятҳои дорои ҷаҳонбинии солиму пешрафта боис мегардад».

Тоҷикистон ба сифати кишвари манбаи обҳои минтақавӣ, ҳамзамон, ҷонибдори истифодаи сарфакоронаву оқилонаи об дар минтақа ва берун аз он аст. Бинобар ин, аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ дастгирӣ ёфтани ҳамаи ташаббусҳои мо ва ба ҳайси яке аз кишварҳои пешсаф дар баррасии масъалаҳои глобалии об эътироф шудани Тоҷикистон ин худ дастоварди бузургест.

Конференсияи СММ аз 22-24 марти соли 2023 бораи дигар нишон дод, ки Тоҷикистон ҳамчун аъзои фаъоли Пешвоёни Этилофи обу иқлим чиҳати пешбурди ҳамгироишудаи масъалаҳои обу иқлим дар рӯзномаи ҷаҳонӣ саъйи кушиши ҳамешагӣ дорад. Зимнан, интизориҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ аз ин ҳамоиши ҷаҳонӣ дар соҳаи об хеле зиёд аст ва кишварҳои мо тавассути омодагирии фарогиру ҳамаҷониба саъй карда истодаанд, то Конфронси мазкурро дар воқеъ натиҷаовар гардонанд. Бояд зикр намоем, ки ташаббусҳои Тоҷикистон дар 193 давлатҳои ки аъзои Созмони Миллалӣ Муттаҳид ҳастанд ҳамеша ташаббусҳои Тоҷикистонро дар бораи масъалаи об ҷиғз ва истиодабарии он дастгирӣ менамоянд. Ин ҳама эътибори ҷаҳонии Тоҷикистон аз сиёсати байналмиллалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон Асосгузори ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз стратегияи башардӯстона ва инсонпарварӣ пешвои муззам вобастгӣ бе интиҳо дорад. Ин ҳама дастовардҳо баз ягонагӣ ваҳдати милӣ ва устворию созандагӣ, бунёдкори халқи муътабари тоҷик зич пайваستاаст.

Дар ҳақиқат, ҳар як инсон боимону оқил бояд ифтихор намояд, ки дар тӯли солҳои Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сарвари Пешвои миллат чи қадар дигаргуниҳои кулӣ дар бобати ба эътидол овардани вазъи сиёсӣ иқтисодии мамлакат, дарёфт намудани роҳи рушди босуботи иқтисодӣ иҷтимоии кишвар ва дар ин асос баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум ба амал омадааст. Арҷгузорӣ ба арзишҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва расму оинҳои мардумӣ, инчунин баргузориҳои солгарди бузургони илму адаб, сиёсат, маориф ва фарҳанги гузаштаву муосир, тарғибу ташвиқ, таҳқиқ ва таълими осору афкори онҳо ва ҷиғзи мероси адабию фарҳангӣ ва таърихиву илмӣ дар даврони соҳибистиклолии мамлакат, бешубҳа, аз сиёсати дурандешона ва фарҳангпарваронаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва ваҳдати миллӣ сарчашма мегиранд.

Дар давраи соҳибистиклолӣ фарҳанг ба маҷрои эҳёи ганҷинаҳои ниёгон ва даврони муосир пайванд гардид. Тадбирҳои фарҳангии давраи соҳибистиклолӣ унвонҳои давлати гирифтани ансамблҳои «Шашмақом», «Фалак», таҷлили ҳамасола ва бошукӯҳи Иди байналмилалӣ Наврӯз, ҷашнҳои Меҳргон, Сада, Сайри гули лола, инчунин Рӯзи Шашмақом, Рӯзи Фалак, Рӯзи китоб, дастгирӣ чорабиниҳои фарҳангии сатҳи ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нақши калидӣ бозиданду мебозанд. Маҳз бо ибтикори Пешвои миллат муассисаҳои муҳташами фарҳангӣ, аз қабилӣ Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Осорхонаи Миллии Тоҷикистон мавриди истифода қарор гирифтаанд. Ҳамзамон, бо талошҳои пайвастаи Сарвари давлат оину ҷашнҳои миллӣ, назири Наврӯз, Меҳргон, Сада, Шашмақом, Фалак, атласу адрас, чакан ва монанди инҳо ба марҳилаи нави рушд ворид гардида, қисме аз арзишҳои фарҳангӣ,

аз ҷумла Шашмақом ва Наврӯз ба Феҳристи мероси ғайримоддии Юнеско ва шаҳри қадимаи Саразм ба Феҳристи мероси моддии созмони фавқуззир ворид шудаанд. Соли 2019 мусикии Фалак, ёдгории таърихӣ Хулбук ва чашнҳои Меҳргону Сада низ барои ворид шудан ба ин созмони бонуфузи байналмилалӣ пешниҳод гаштанд. Дар солҳои истиқлолият рузҳои фарҳанги Тоҷикистон дар Ўзбекистон, Қазокистон, Русия, Хитой, Озарбойҷон, Беларус, Ҳиндустон, Фаронса, Туркменистон ва ғайра баргузор гардид. Ҳамчунин дар Тоҷикистон рузҳои фарҳанги Русия, Беларус, Хитой, Эрон, Қазокистон ва ғайра гузаронида шуд ин омил пешрафти ваҳдати милли аҳамияти ҳосаи худро дорост. Дурандеши ва бориқназарии Роҳбари давлат рисолати илмро, ниҳоят расидан ба ҳақиқати мутлақ ва саодати инсон аст, ҳеле амиқ дарк кардан ҷавонон ва насли наврасро ба китобхони бештар ҷалб намудан баргузории озмунҳои «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Илм–фурӯғи маърифат», «Тоҷикистон–Ватани азизи ман», созмон дода шудаанд ва олимпиадаву озмунҳои гуногун таъвият бахшидани ҳувияти милли, ҳисси ифтихор аз таъриху тамаддуни бостонии халқамон, боз ҳам баланд бардоштани сатҳи саводнокиву маърифатнокии мардум, қабл аз ҳама, наврасону ҷавонон, завқи зебоипарастии онҳо ва пайдо кардани истеъдодҳои нодир аз байни наслҳои оянда озмунҳо гузаронида мешавад, ки асоси тарбияи фарҳангии маънавии ҷавонону наврасон мебошанд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати милли – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар пешгуфтори худ зимни муаррифии китоби «Тоҷикон» онро «шиносномаи миллати тоҷик» ва заҳмати сисолаи академик Бобочон Ғафуровро «хидмати рустамона» арзёбӣ карданд. Чунин арҷгузориҳо ба хидматҳои шоёнӣ арбобони илму фарҳанг ҳикмати «Бузургонро бузургон зинда медоранд»-ро пеши назар меорад. Месазад, ки имрӯз мо аз иқдомҳои наҷиби Роҳбари давлат бо самимияти том истиқбол гирем Бояд ҳатман иброз дошта бошем ки маҳз бо ташаббус ва дастгирии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба ҷашни 30- солагии Истиқлолият ба ҳар як оилаи Тоҷикистони китоби «Тоҷикон» -и Бобочон Ғафуров ҳамчун тӯҳфа тақдим карда шуд.

7 июли соли 2022, бо амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар эълони Озмуни Ҷумҳуриявии «Тоҷикон» - оинаи таърихи миллат» ба тасвир расид. Озмуни ҷумҳуриявии бо мақсади арҷгузорӣ ба таърихи пурифтихори миллати тоҷик, омӯзиши амиқу ҳамаҷонибаи қорномаҳои шоистаи ниёғони миллати тоҷик дар тури таърих, таъвияти ҳисси ҳудогоҳӣ ва худшиносии милли, ифтихори ватандорӣ, таҳкими ҳофизаи таърихӣ ва ба ин васила, шинохти нақши халқи қуҳанбунёду фарҳангсолори тоҷик дар китоби мондагору пуларзиши академик Бобочон Ғафуров «Тоҷикон» ва дигар асарҳои таърихӣ инъикос ёфтааст, ба ифтихори 115-солагии академик Бобочон Ғафуров таҳти сарпарастии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар соли 2023 доир гардида истодааст. Ин аст иқдомҳои ҳамешагии Пешвои миллат оиди гиромидошти фарҳангофарону олимони, роҳбарони давлат нобиғаҳои ватани азизамон Тоҷикистони соҳибистиқлол аст. Пешвои миллат бахшида ба Рузи Ваҳдат милли чунин баён доштанд: «Ҳаргиз фаромуш набояд кард, ки танҳо Ваҳдати милли ва Истиқлолияти давлати асоси оромиву осудагии халқ, қаролати инкишофи давлат ва рушди ҳамаҷонибаи ҷомеа мебошанд. Агар ҳар яки мо дар рушду таҳкими Истиқлолу Ваҳдат ва дигар арзишҳои муқаддаси миллиамон сидқан сахм гузошта, дар атрофи давлати милли муттаҳид шавем, он гоҳ чун миллати ягона бо асолату фарҳанг ва симои ҳоси худ миёни давлатҳои мутамаддину мутараққии ҷаҳон мавқеи сазоворро пайдо хоҳем кард.»

Қалид вожаҳо: ваҳдат, фарҳанг, худшиносии, арҷгузрӣ, сулҳ, пешво, муқаддасот.

Мақола масъалаи мақоми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро дар барқарор ва пойдорнамоии ҳокимияти давлатӣ дар кишвар баррасӣ менамояд. Гуфта мешавад, ки Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими ҳокимияти давлатӣ ва истиқлолияти милли хидмати бузурги шоистаеро ба анҷом расонида, дар ин замина оташи ҷанги шаҳрвандиро ҳомӯш ва сохторҳои

фалаҷағаштаи ҳокимиятро барқарор намуда, хоса мақомоти тартиботи ҳуқуқӣ, артиши миллӣ ва қувваҳои сарҳадиро устувор намуд, барои таҳкими ҳокимият ва давлат шароит муҳайё сохт, ба сулҳу суботи миллӣ асос гузошт, гурезаҳо ва муҳочирони иҷбориро ба Ватан баргардонд. Нишон дода мешавад, ки Сарвари давлат асоси устувори бунёди ҷомеаи навро гузошта, ислоҳоти конституциониро дар амал татбиқ кард ба давлат ба арзишҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва расму оинҳои мардумӣ, инчунин баргузориҳои солгарди бузургони илму адаб, сиёсат, маориф ва фарҳанги гузаштаву муосир, тарғибу таъвиқ, таҳқиқ ва таълими осору афкори онҳо ва ҳифзи мероси адабии фарҳангӣ ва таърихиву илмӣ дар даврони соҳибистиқлолии мамлакат, бешубҳа, аз сиёсати дурандешиона ва фарҳангпарварона ва устувориҳои ваҳдати миллиро афзун намуда аст.

В статье рассматривается вопрос о роли Президента Таджикистана Эмомали Рахмона в вопросе восстановления и урегулирования государственной власти в стране. Подчеркивается, что Президент Эмомали Рахмон внес большой вклад в укрепление государственной власти и национальной независимости. Отмечается, что историческая заслуга Эмомали Рахмона в укреплении государственной власти и национальной независимости состоит в том, что именно он, взяв управление страной в свои руки, погасил пламя гражданской войны, восстановил парализованные структуры власти, особенно органы правопорядка, сформировал национальную армию и пограничные силы, создал условия для укрепления власти и государства, заложил основу национального мира и спокойствия, возвратил на Родину беженцев и вынужденных переселенцев. Отдавая дань уважения историческим, культурным ценностям и народным обычаям, а также празднуя юбилей великих деятелей науки и литературы, политики, образования и культуры прошлого и настоящего, популяризация и поощрение, исследование и образование их произведений и идеи и защита литературного, культурного, исторического и научного наследия в эпоху независимости страны, без сомнения, является дальновидной и культурной политикой.

Максади таҳқиқот - муайян кардани чавҳари худшиносии ваҳдати миллӣ аз ӯст доштани Ватан, модар, забон, таърих ва арзишҳои таърихиву фарҳангӣ сарчашма гирифта, ба ташиқули шахсиятҳои дорои ҷаҳонбинии солиму нешрафта боис мегардад .ки он дастоварди ваҳдати миллист. дар ҷумҳурии офтоббӯямон Тоҷикистон рӯзи 27-июн соли 1997 ҳамчун рӯзи Ваҳдати миллӣ ҷашн гирифта мешавад. Мардуми мо ин рӯзро чун рӯзи баҳамой, ҳамгирой, сулҳу оштии ва ваҳдату ҳамфикрии ҷашн мегиранд. Пешвои миллат Эмомалӣ Рахмон Қахрамони Тоҷикистон ки поягузор ва барпокунандаи бунёдкунандаи ваҳдати миллӣ дар сиёсати хирадмандонаи худ пайвасти аҳамияти муҳим медиханд. чунин кайд кардаанд»Мо фарҳанги сулҳу субот ва Ваҳдати миллиро кадр ва хифз менамоем, зеро сулҳу суботи сиёсӣ ва Ваҳдати милли барои ҷомеаи мо дастоварди бузурги таърихи ва зиёда аз ин заминаи асосии дигаргунсозии демократии мебошад.»

Маҳз бо заҳмату талошҳои пайгиронаи Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистон дар интиҳои асри XX аз ғолиби миллӣ раҳӣ ёфта, истиқлолияти давлатии худро таҳким бахшид ва миллати тоҷик баъд аз ҳазор сол дар роҳи эҳёи давлатдорӣ миллӣ ба дастовардҳои бузурги таърихӣ ноил гардид ва имрӯз ба сӯи ояндаи нек устуворона қадам мегузорад.

Цель исследования - определить природу самосознания и национального единства, которая берет свое начало в любви к Родине, матери, языку, истории и историко-культурным ценностям и ведет к формированию личности со здоровым и развитым мировоззрением, что является достижением национального единства. В нашей солнечной республике Таджикистан 27 июня 1997 года отмечается День народного единства. Наш народ отмечает этот день как день единства, интеграции, мира и согласия, единства и взаимопонимания. Лидер нации Эмомали Рахмон, герой Таджикистана

Таджикистан, основатель и строитель национального единства, придает большое значение своей мудрой политике. Они также отметили, что «Мы уважаем и защищаем культуру мира и стабильности и национального единства, потому что политический мир и стабильность и национальное единство являются великим историческим достижением». для нашего общества и более того» является главной основой демократических преобразований».

Именно постоянными усилиями Эмомали Рахмона Таджикистан в конце XX века избавился от национальной трагедии, укрепил свою государственную независимость, а через тысячу лет таджикский народ добился великих исторических свершений на пути возрождения национальной

Пайнавишт

1. Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Ватандӯстӣ арзи садоқат ба Ватан, миллат ва давлат аст» Нашрият «Садои мардум» соли 2014. с 4-6.
2. Эмомалӣ Раҳмон. Фарҳанг ҳастии миллат аст. -Душанбе; Матбуот- 2001.-37с.
3. Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат-Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли
4. Сулҳу ваҳдат- пойдевори ҳастии миллат . Душанбеи1921
5. Иттиҳоди миллӣ неъматӣ бузург ва муқаддас мебошад. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар ҷашни 11-умин солгарди Рузи Ваҳдат, шаҳри Уротеппа, 27 июни соли 2008./Ҷумҳурият, 1 июли соли 2008.
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 21.12.21.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 23.12.2022 16:40.
8. Сухани мукддимаи Пешвои миллат. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар конференсияи СММ «Об барои рушди устувор»Ню-Йорк 22-24 с 2023

УДК 334.012

МУШКИЛОТҲОИ АСОСИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ САЙЁҲИ ДАР ВМКБ

Искандаршоева З.К.

Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев

Дар ҷаҳони муосир соҳаи сайёҳӣ дар рушди ҷомеа нақши муассир дошта, аз сатҳи ташаккул ва инкишофи инфрасохтори он низоми муносибатҳои муосири хоҷагидорӣ дар соҳа ва самаранокии фаъолияти субъектҳои хоҷагидори он вобастагӣ дорад. Тавре, ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, сайёҳӣ дар арсаи байналмилалӣ яке аз соҳаҳои сердаромад, манбаи ғанӣ гардонидани бучети давлат ва омили муҳими беҳтар гардидани шароити зиндагии мардум маҳсуб меёбад.

Таъсири рушди устувори сайёҳӣ ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ, мамлакатҳои алоҳида ва ба минтақаҳо яке аз тамоюлҳои аҳамиятнок ва доимӣ буда, воситаи хуби инкишофи ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад. Сайёҳиро ҳамчун соҳаи мустақили иқтисодиёти миллии саҳмгузор ба рушди иқтисодиёти ҳар як кишвар шарҳ додан мумкин аст. Талаботи аҳоли дар сайру сайёҳат на танҳо аз ҷониби пешкашкунандагони хизматрасониҳои сайёҳӣ, балки аз тарафи дигар соҳаҳо, ки бо сайёҳӣ алоқаманданд, қонеъ гардонида мешавад.

Бахши сайёҳӣ, дар ҷаҳон бо низом рушд меёбад ва барои миллионҳо одамон ҷойи қорӣ эҳё карда, ба рушди тамоми соҳаҳои хоҷагӣ таъсир мекунад. Дар як қатор давлатҳо сайёҳӣ ба сифати соҳаи мустақили сердаромад эътироф шудааст, ки роҳандозии барномаҳои муқаммали давлатӣ дар асоси кластерикунони соҳа вобаста ба имконоти табиӣ, инфрасохторӣ ва иқтисодии кишвар барои рушди босуботи ин бахш замина мегузорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои имкониятҳои зиёди сайёҳӣ мебошад, рушди соҳа аз ташаккули самтҳои хизматрасонӣ вобастагӣ дорад. Таҷрибаи кишварҳо нишон медиҳад, ки кишварҳои дорои захираҳои ночизи сайёҳӣ метавонанд бо ташаккул ва рушди инфрасохтори соҳа теъдоди зиёди истеъмолкунандагони хизматрасонии сайёҳиро ҷалб намоянд.

Бинобар ин омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии рушди сайёҳӣ, махсусан дар маҳал, ва роҳҳои мукаммал гардонидани он масъалаи мубрами рӯз буда, асоси интиҳоби мавзӯи таҳқиқоти мазкур гардид.

Дар асоси таҳқиқоти илмӣ маълум карда шудааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои иқтисодии бузурги сайёҳӣ, аз ҷумла табиати дилфиребу нотақдор, кӯҳҳои осмонбӯс, дарёҳои ҷаззобу кӯлҳои зебоманзар, олами набототи ҳайвоноти бою рангин, иқлими муътадил, мероси бойи маданӣ-таърихӣ ва амсоли он мебошад, ки он пойгоҳи азим ва заминаи лозимӣ ҷиҳати рушди сайёҳӣ буда метавонад.

Дар солҳои охир Тоҷикистон тӯфайли идораи самаранок дар соҳаи сайёҳӣ нуфузи мусбӣи сайёҳӣ пайдо намуда, ҳамчун яке аз давлатҳои беҳатар барои сайёҳат шинохта мешавад. Новобаста аз он, ки ҳиссаи даромад аз сайёҳӣ дар Тоҷикистон назар ба дигар мамлакатҳои ИДМ кам бошад ҳам, нишондиҳандаҳои рушди сайёҳӣ ва афзоиши миқдори хориҷиёни ба ҷумҳурӣ воридшуда, назар ба солҳои сипаришуда ба маротиб бештар мебошад [2, с. 65].

Бо мақсади тараққӣ додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, инчунин ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ бо пешниҳоди Пешвои миллат соли 2018 дар кишвар “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ” ва солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ” эълон карда шуд. [6, 20].

Амалӣ намудани нуктаҳои Паёми Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамаи самтҳои хоҷагии халқ, аз он ҷумла соҳаи сайёҳӣ, метавонад мақоми кишварро дар арсаи байналхалқӣ боло бардорад ва сатҳу сифати зиндагии мардуми кишварро беҳтару хубтар гардонад.

Чи хеле, ки таҷрибаи давлатҳои пешрафта нишон медиҳад, сайёҳон пеш аз ҳама ба дараҷаи ободонии ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ва сатҳу сифати инфрасохтори сайёҳӣ диққати зиёд медиҳанд. Аз ин рӯ таъмиру таҷдиди ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ дар шаҳру ноҳияҳои вилоят, аз ҷумла бо ҷалби соҳибкорону сармоягузoron бунёд намудани инфрасохтори сайёҳӣ дар гирду атрофи онҳо солҳои охир зиёд шуда истодааст. [10, с. 6].

Ба ҳолати имрӯза шумораи умумии ёдгориҳои таърихиву фарҳангии шаҳру ноҳияҳои вилоят 648 ададро ташкил дода, таъмиру таҷдиди ёдгориҳои таърихӣ дар ҳудуди вилоят бо маблағгузории шарикони рушд дар ноҳияи Шугнон чашмаи “Шоҳ Носир”, болопӯш кардани осорхонаи деҳаи Намадгута дар ноҳияи Ишкошим, чашмаи нарзани деҳаи Сист, чашмаи “Нарзан”-и деҳаи Вранг, таъмири ҷойи фарҳангии “Шоҳтолиб” дар ноҳияи Ишкошим амалӣ шуда истодаанд. Сайёҳон метавонанд аз мавзёҳои таърихӣ фарҳангии вилоят, аз ҷумла қалъаҳои Қаҳ-қаҳа, Ямчун, Карон, мазорҳо ва осорхонаҳо дидан намуда, аз маданияту урфу одати қадимаи мардуми маҳаллӣ маълумот пайдо кунанд.

Қалъаи Ямчун таҳти назорати Барномаи Бонки Ҷаҳонӣ қарор дошта, бо маблағи 5.1 млн доллар азнавсозӣ хоҳад шуд. Дар доираи лоиҳаи мазкур барои муайян ва татбиқ намудани механизми истифодаи қалъаи Ямчун ҳамчун маҳаки сайёҳӣ барои беҳтар намудани сатҳи зиндагии аҳолии маҳаллӣ гурӯҳи корӣ аз ҳисоби намоёндагони вазорату кумитаҳо ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон таъсис дода шуд [5, 10].

Дар баробари ин мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки сатҳи инфрасохтори сайёҳӣ ва сатҳи хизматрасониҳои сайёҳии вилоят дучори мушкилотҳои зиёд мебошад. Пеш аз ҳама ин ба талаботи замони ҷавобгӯ набудани роҳҳои автомобилгарди вилоят, хеле кам будани устохонаҳои таъмири техникӣ қад қад роҳҳои автомобилгард, набудани хатсайри ҳавоии доимии Душанбе-Хоруғ ва гаронбаҳо будани нархи чиптаҳои ҳавопаймо.

Дар ҳудуди вилоят 6 адад осоишгоҳҳои табобатӣ солимгардонӣ вуҷуд дошта, дар бештари аз ин осоишгоҳҳо хизматрасониҳои гигиенӣ ва ҳолати санитарӣ хуб ба роҳ

монда нашудааст ва масъалаи беҳбуд бахшидан ба сифати хизматрасониро талаб мекунад [5, . 18].

Таълилҳо нишон медиҳанд, ки меҳмонхонаҳои хурду миёна ва меҳмонсарой (Homestay) дар як шабонарӯз метавонад 2379 нафар сайёҳони дохилию хориҷиро қабул карда, барои онҳо мутобиқи имконияташон хизматрасонӣ намояд. Аз ҷумла, меҳмонсарой (ҳомстей) дар ноҳияи Дарвоз 5, ноҳияи Ванҷ 3, ноҳияи Рушон 47, ноҳияи Шугнон 7, ноҳияи Роштқалъа 12, ноҳияи Ишкошим 33, ноҳияи Мурғоб 35, шаҳри Хоруғ 22 ададро ташкил медиҳанд. Мутаасифона қисми меҳмонсаройҳо бахусус дар ноҳияҳои дурдаст, ба талаботи замони мосир ҷавобгӯ набуда, дар дохил ҳоҷатхона ва ҷойи оббозӣ надоранд. Дар баъзе меҳмонхонаҳо об ба тариқи реча таъмин карда мешавад. Барои беҳтар ба роҳ мондани сифати хизматрасонӣ дар чунин ҷойҳои дурдаст дастгирӣ намудани субъектони хизматрасонии сайёҳӣ тавассути роҳандозӣ намудани имтиёзҳо ва имкониятҳо аз ҳисоби Барномаҳои Грантӣ ва дигар маблағгузoron мувофиқи мақсад мебошад. [2, с.10].

АДАБИЁТ

1. Бобозода А.О. - Возможности для развития туризма и привлечения туристов в Республику Таджикистан / О.А. Бобозода, Л.И. Алиева // Послание Таджикского национального университета №2/9, Душанбе-2017 с.
2. Барномаи рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2019. Душанбе, 2004. - 127с.
3. Диловаров Р.Д., Ёров Ҷ.Н., Сайфуллоев Н.Н. – Асосҳои туризм, Душанбе – 2020
4. Маълумотномаи ММҲД ВМКБ оид ба иҷрои супориши Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 ноябри соли 2021, № 24/10-16 дар бораи Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 март соли 2019, № АП-1176 “Дар бораи Нақша ҷорабиниҳо бахшида ба “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунаҳои мардумӣ”
5. Ҳисоботи шӯъбаи рушди сайёҳии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дар давоми дувоздаҳ моҳи соли 2021
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26.12.2018 12:21, шаҳри Душанбе 45 саҳ
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26.12.2019 12:21, шаҳри Душанбе 45 саҳ
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26.01.2021 10:00, шаҳри Душанбе 37 саҳ
9. Рафти иҷрои Нақша ҷорабиниҳои амалсозии сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030

МУШКИЛОТҲОИ АСОСИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ САЙЁҲИ ДАР ВМКБ

Дар мақола доир ба соҳаи сайёҳӣ, имкониятҳои рушди сайёҳӣ дар ВМКБ, намудҳои асосии хизматрасонии сайёҳӣ, шумораи санаторию истироҳатӣ ва меҳмонхонаҳо маълумот дода шудааст. Дар баробари ин мисолҳо оварда шудаанд, ки мушкилоти мавҷуда ба рушди соҳаи сайёҳӣ дар минтақа таъсири манфӣ мерасонанд.

Калидвожаҳо: туризм, хизматрасонӣ, инфраструктура, маданияти миллий, меҳмонхонаҳо ва саноати миллий

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В ГБАО

В статье представлена информация о сфере туризма, возможностях развития туризма в ГБАО, основных видах туристических услуг, количестве лечебных и оздоровительных курортов и

отелей. Наряду с этим, приводятся примеры существующих проблем, оказывающих негативное влияние на развитие туристической отрасли области.

Ключевые слова: туризм, услуги, инфраструктура, национальная культура, отели и народные промыслы.

Сведение об авторе: Искандаршоева З.К. – старший преподаватель кафедры экономической теории, г.Хорог, улица Иджубова 206 тел: +992934541166, E– mail. Dilya.04.11@mail.ru

This article provides an information about tourism, opportunities of the development of tourism sector in GBAO, main types of tourism service the amount of sightseeing places of GBAO and region, the amount of sanitary and hostel in the region. Also this article provides an information about the challenges of tourism development that influence to the tourism sector in GBAO.

Key words: Tourist, services, infrastructure, culture, hotels and folk – crafts.

Information about the author: Iskandarshoeva Z.K. – Senior lecturer of the department of Economics section of “Economic Theory”, named after B.Iskandarov. MamadatoIchubov street 206 phone:934541166, E–mail.Dilya.04.11@mail.ru

НАҚШИ АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ, ПЕШВОИ МИЛЛАТ, МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР БОЗГАШТИ ФИРОРИЁН БА ВАТАН

Исуфов Ш.В.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд менамояд, ки “...Таърих гувоҳ аст, ки ҳазорон ҳазор фарзандони халқи тоҷик бар асари ҷангу ҷидолҳо, рӯйдоду сабабҳои гуногун дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ аз марзҳои бобоии хеш дур афтодаанд. Туфони қисмат ҳаммиллатони моро ғарибу фирорӣ гардонда, дар чор тарафи дунё парешон кардааст...”.

Бояд ёдовар шуд, ки 28 сол қабл аз ин бо супориши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Маркази илмӣ татқиқотии тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон дар назди ДМТ ба хотири омӯзиши пурраи таърихи халқи тоҷик ва омӯзишу даъвати тоҷикони бурунмарзӣ татқиқоти омӯзиши тоҷикони ҷаҳон ба роҳ монда шуд. Дар мувофиқа бо қарори Шӯрои олимони факултаи таърихи ДМТ аз моҳи сентябри соли 1994 дар факултаи таърих бо номи “Таърихи тоҷикони ҷаҳон”-фанни нав ҷорӣ карда шуд¹. Зеро бидуни таърихи тоҷикони хориҷи кишвар таърихи халқи тоҷик пурра нахоҳад буд.

Бояд тазакур дод, ки теъдоди тоҷикони хориҷи кишвар нисбат ба тоҷикони Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле бештар мебошад ва зиёда аз 50 миллион нафаро ташкил медиҳанд.² Вале боиси таасуф аст, ки таърихи онҳо дар маҷмӯъ то он вақт (1994) мавриди омӯзиши махсус қарор нагирифта буд. Бояд иқрор шуд, ки дар замони Шӯравӣ имконияти ҳолисона навиштани таърихи онҳо (тоҷикон) вучуд надошт. Роҳбарони собиқ Иттиҳод ва Ҷумҳурӣ барои ҳалалдор нагаштани муносибатҳои дӯстона бо давлатҳои дигар имкон намедод, ки таърихи тоҷикони мамомиликҳои хориҷӣ ба пурагӣ ва ҳолисона баррасӣ гардад. Вале ин дуру дароз давом накард ва баъд аз пошхурии Иттиҳоди Шӯравӣ, ки дар ҳудуди он давлатҳои алоҳидаи мустақил таъсис ёфтанд вадорои сиёсати дохилӣ ва хориҷии худ шуданд, аз он ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки яке аз дурдастарин ҷумҳурии Иттиҳод буд, 24 августи соли 1990 дар Иҷлосияи дувуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эъломияи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро қабул карданд ва дар сарнавишти

1 Бобохонов М. Таърихи тоҷикони ҷаҳон (тоҷикон ва ирреденту диаспораҳои онҳо). – Қисми аввал. – Душанбе, 2011. – С.8.

2 Бобохонов М. Таърихи тоҷикони ҷаҳон (тоҷикон ва ирреденту диаспораҳои онҳо). – Қисми аввал. – Душанбе, 2011. – С.8-9.

давлати навини тоҷикон марҳилаи тозаи таърихро ифтиҳо бахшид.

Дар арсаи таърих бисёр халқҳои ин ё он кишвар дар оғози марҳилаи навини давлатдорӣ хеш ба ихтилофоту дигаргунӣ ро ба ро шуданд, ки баҳри устувори ва пайдорсозии дастовардҳои миллиашон пайгири налош варзидаву ҷонсориҳо намуданд. Бо тоҷикон низ дар марҳилаи аввали истиқлолият ҷунинҳодиса рух дод ва зидиятҳои гурӯҳӣ ба миён омаданд, оташи ҷанги байни ҳамватанон аланга зад ва хатари аз байн рафтани давлати навини тоҷикон ва дар баробари ин боз хатари парокандашавии миллати тоҷик ба миён омад. Дар ҷунин вазъият ҷумҳури ба як сарвари бохираду хушбин ва иродатманду миллатдӯст ниёзи шадид дошт.

Дар таърихи аз 16 ноябр то 2 декабри соли 1992 дар ш. Хучанд, дар қасри “Арбоб” Иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуд. Иҷлосия 19-ноябри соли 1992 Эмомалӣ Раҳмонро бо овоздиҳии пинҳони ба вазифаи Раиси Шӯрои Олӣ интихоб намуд. Баъди Сарвари давлат, Раиси Шӯрои Олӣ интихоб гардидан, барномаи сиёсии хешро ба таври мушахасу возеҳ иброз дошт: “Баҳри истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон ва баргардонидани ҳамаи гурезаҳо ман таърам ҷони худро нисор кунам”³.

Дар таърихи бисёр кишварҳое, ки ҷанги ҳамватаниро аз сар гузаронидаанд, муҳоҷирони гуреза зиёд буданд. Ҳеҷ кадоме аз роҳбарони ин кишварҳо пас аз басанда шудани ихтилофу низоҳои милли-гурезаҳои худро ба ватани аҷдодашон баргардонидани натавонистанд. Аммо сарвари давлати тоҷикони ҷаҳон Пешвои миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон муваффақ шуд. Муваффақ гардидани Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин ҷода, аз аввалин суҳанронихояш бар меояд “То даме, ки як гурезаи тоҷик берун аз хоки Ватан ҳаст ман худро ором намегузорам”. Зеро аз замони барқароршавии Ҳокимияти Шӯравӣ ва сиёсати ноадолатонаи ҳукумати ҳамонвақтаи амирӣ дар ҷумҳурии ҳамсои Афғонистон садҳо гуристонҳои фирориёни тоҷик маҳфуз ҳастанд, ки ин нанги миллати тоҷик, аз ҷумла Пешвои миллатро ором нагузошт.

Бояд ёдовар шуд, ки фирорӣ гардидани тоҷикон ба хориҷи кишвар таърихи дуру дароз дошта, дар ҳар марҳаллаи душвори таърихӣ ба вучуд меомад ва инҳо мазмун ва моҳияти дигар дошт. Муҳоҷирати охирини оммавии тоҷикон бо сабабҳои мухталиф ва тазодҳои таърихӣ ба солҳои 90-уми қарни XX сураи гирифт, ки ба замони таъсисёбии давлати соҳибистқлоли тоҷикон Тоҷикистон соли 1991-ро меояд. Аз соли 1991 то соли 1997 замони ба имзорасии истиқрори сулҳ, аз марзу ҳудуди Тоҷикистон зиёда аз 60 ҳазор ба Афғонистон, 200 ҳазор ба Русияву Украина, Ўзбекистону Туркманистон, Қазоқистону Қирғизистон ва кишварҳои дигар фирорӣ гаштаанд ва дар таркиби луғавии тоҷикон калимаҳои номатлубе чун «гуреза», «муҳоҷирони иҷборӣ» ва амсоли инҳо пайдо шуданд⁴.

Бо ибтиқору сиёсати сулҳҷуёнаи Пешвои миллат мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 15 июл то 15 ноябри соли 1997 – 1998 нафар гурезаҳои тоҷик ба ҷойи зисти доимашон баргардонда шуданд⁵, ки ин аз ҳисси ватандӯстӣ, сулҳофарӣ ва миллатхоҳонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон гувоҳӣ меод.

Аз ҷониби тоҷикон ва форсизабонони Амрикову Аврупо, Ҳинду Чин, Мамолики Араб ва Осиё раиси тоҷикони ҷаҳон интихоб шудани Президенти кишвари соҳибистқлоламон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон боиси ифтиҳор ва сарфарозии тамоми тоҷикистониён ва

3 Исуфов Ш.В. Пешвои миллат-қаҳрамони сулҳу ваҳдат // Маҷмӯаи «Мақтаби суҳпарваронаи Пешвои миллат-раҳнамои ҷавонон барои имрӯзу ояндаи дурахшон». Конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, 26-уми майи соли 2017. - Душанбе: «Соҳибкор», 2017. – С.55.

4 Шоҳроҳи сулҳофарӣ ва бунёдкорӣ президент Эмомалӣ Раҳмон. - Душанбе. «Шарқи озод», 2008. – С.11.

5 Исуфов Ш., Ярбобоев У. Саҳми Пешвои миллат дар бозгашти фирориён ба Ватан // Симои Данғара. - №21(6730).-26 июни соли 2018. – С.1-2.

тоҷикони дунё мебошад.

Имрӯз воқеан, як шароити мусоиде ҳаст, ки тоҷикони ҷаҳон метавонанд бо ҳам даст диҳанд ва ба канори ҳам биёянд. Агар онҳо ба ватани таърихӣ хеш омада натавонанд, бояд рӯҳан ва қалбан бо Тоҷикистон ҳамдасту ҳамқисмат бошанд, ки дар ин радиф садри анҷумани тоҷикони ҷаҳон, Президенти кишварамон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин изҳор намудааст: “Тоҷикистон – хонаи умеди ҳамаи тоҷикони ҷаҳон аст”.

Зикр кардан ба маврид аст, ки Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста зимни сафарҳои хориҷӣ кушиш ба ҳарч медиҳад, ки бо тоҷикону ҳамватанони бурунмарзӣ мулоқотҳои судманд анҷом диҳад. Ҳангоми мулоқотҳои ӯ, Президенти кишварамон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо тоҷикони ҷаҳон даъват ба амал меоварад: “Мо ҳавасманди ҷалби ҳамдиёрони бурунмарзиамон ба равандҳои бунёдкорӣ дар Тоҷикистон буда, хоҳони онем, ки онҳо шарикони доимии Ҳукумати кишвар дар раванди рушди устувори ҷумҳурӣ бошанд”.

Ҳамзамон зимни мулоқотҳои ӯ бо тоҷикони ҷаҳон доимо таъкид мекунад, ки «Давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон пушту паноҳи ҳамаи ҳамватанону ҳамдиёрони бурунмарзӣ аст ва сарфи назар аз маҳалли қору зиндагашон, бо қадри имкон онҳоро дастгирӣ мекунад».

Дар пойдорӣ ва таъмини сулҳу салоҳ нақши Президент раиси анҷумани тоҷикон ва форсизабонони ҷаҳон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бузург буда, дар замони барои сулҳу салоҳ дар Тоҷикистон, ки ниҳоят замони ҳасос буд, баъд аз ба имзо расидани Сулҳи миёни гурӯҳҳои ҳукуматӣ ва муҳолифин 27-июни соли 1997 дар ш. Москва, тоҷикони аз Ватан дурафтодаро ҷуё шуда ба онҳо робита пайдо кард. Дар шаҳри Душанбе Форумҳои байналмилалӣ тоҷикони ҷаҳонро гузаронид, ки дар таъсиси ин форумҳо нақши Анҷумани «Пайванд» назарас мебошад. Намояндагони Ҷамъиятҳои тоҷикон дар мамлакатҳои хориҷ ва аксар олимони адибон ва нависандагони тоҷики бурунмарзӣ аъзои ин анҷуман мебошад. Яъне сулҳу ваҳдат натавонанд тоҷикони дар Тоҷикистон бударо, балки тамоми тоҷикони дур аз Ватани таърихӣ ҷойдоштаро муттаҳид намуд ва муҳоҷирони зиёдро баргардонид.

Ҳамин тавр, тоҷиконе, ки аз замони бархурди тамадунҳо барафкандани оини зардуштия ва ҷори гардонидани оини ислом дар сарзамини аҷдодии тоҷикон Мовароуннаҳр, ру ба таназул ниҳодани давлати бузурги тоҷикон Сомониён, ҳучуми қавму тоифаҳои турктабори Осиёи Марказӣ ба ватани аҷдодии тоҷикон, барпошавии ҳокимияти Русияи подшоҳӣ дар Осиёи Миёна, барқароршавии Ҳокимияти Шӯравӣ дар Тоҷикистон, аз барпошавии Ҳокимияти Шӯравӣ ва заифшавии барҳамхурии он, сар задани ҷанги шаҳрвандӣ, мубориза баҳри ба даст овардани Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон 100-ҳо ҳазор тоҷиконро аз хонаҳои хеш фирорӣ карда, ба давлатҳои ҳамсоя парешон намуд. Аммо сарвари тоҷикони ҷаҳон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон тавонист, ки мақому манзалати тоҷиконро дар арсаи ҷаҳонӣ баланд бардорад ва тоҷикони фирориро ба хонаҳои худ баргардонад.

Имрӯзҳо Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти кишвар мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба қадом давлати дунё сафар кунад аз шароити рӯзгори тоҷикон бархурдор шуда, пуштибонии фарҳанги азалию сулҳофарии тамоми тоҷиконро ба ҷо меорад. Сулҳу амонӣ дар Тоҷикистон, ҳамдигарфаҳмӣ, байни тоҷикону тоҷикистониён омили бузургӣ ваҳдати тамоми тоҷикон ва ҳамватанони бурунмарзӣ мебошад.

Номгӯии адабиёт

1. Абулҳаев Р. А. Аз таърихи фирориёни тоҷик дар асри XX. – Душанбе, 2018. – 243 с.
2. Бобохонов М. Таърихи тоҷикони ҷаҳон (тоҷикон ва ирреденту диаспораҳои онҳо). – Қисми аввал. – Душанбе, 2011. – С.8-9.

3. Исуфов Ш., Ярбобоев У. Саҳми Пешвои миллат дар бозгашти фирориён ба Ватан // Симои Данғара. - №21(6730).-26 июни соли 2018. – С.1-2.
4. Исуфов Ш.В. Пешвои миллат-қаҳрамони сулҳу ваҳдат // Маҷмӯаи «Мақтаби суҳпарваронаи Пешвои миллат-рахнамои ҷавонон барои имрӯзу ояндаи дурахшон». Конфронси илмӣ-амалӣ ҷумҳуриявӣ, 26-уми майи соли 2017. - Душанбе: «Соҳибкор», 2017. – С.55.
5. Холиқзода А., Исуфов Ш.В., Каримҷони М. Саҳми Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими истиқлолияти миллӣ // Маҷмӯаи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Нақши Иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар эъмори давлатдорӣ миллӣ» (ш. Кӯлоб, 16 ноябри соли 2022). – Душанбе: ҶДММ «Истиқлол- 2019», 2022. – С.10-11.
6. Шохроҳи сулҳофарӣ ва бунёдкорӣ президент Эмомалӣ Раҳмон. - Душанбе. «Шарқи озод», 2008. – С.11.

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭРЕ: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Кадамшоев А.С.

Бухгалтерский учет является неотъемлемой частью любого бизнеса или организации и оказывает глубокое влияние на современный мир. Компании, большие и малые, должны иметь возможность точно фиксировать свои финансовые операции и использовать эту информацию для принятия обоснованных решений о будущих операциях. Профессиональные бухгалтерские услуги предоставили предприятиям необходимые инструменты для понимания и анализа их финансовых показателей, что позволило компаниям стать более успешными на соответствующих рынках.

С развитием технологий современные системы бухгалтерского учета оснащены расширенными функциями и возможностями, которые приносят огромную пользу предприятиям. Бухгалтерское программное обеспечение, от автоматизированного сбора и анализа данных до предиктивного прогнозирования, может помочь организациям более эффективно и действенно управлять финансами. Это также снижает вероятность человеческой ошибки, обеспечивая точные расчеты из точек ввода данных, что помогает свести к минимуму потенциальные риски, связанные с неточным вводом данных или отсутствием знаний, связанных с важным налоговым законодательством. [1,с.25]

Кроме того, теперь бухгалтеры могут предлагать дополнительные услуги, такие как обнаружение мошенничества, корпоративное финансовое планирование и консультации по стратегическому управлению. Это позволяет бухгалтерам предоставлять комплексный пакет услуг, который бизнес не может выполнить самостоятельно. По мере того, как специалисты по бухгалтерскому учету знакомятся с новыми технологиями, такими как искусственный интеллект (ИИ), технология блокчейна или облачные вычисления, они также могут позиционировать себя как лица, решающие проблемы в процессе цифровой трансформации компании, объединяя сложные алгоритмы в ценные идеи для клиентов.

Бухгалтерский учет также имеет ключевое значение для целей налогообложения, поскольку правительства полагаются на профессиональных бухгалтеров, которые могут точно сообщать о налоговых обязательствах различных организаций как внутри страны, так и за рубежом. Таким образом, налоговый сезон служит одним из примеров, когда бухгалтеры выполняют свои обязанности строго в соответствии с законом, следя за тем, чтобы все налоги уплачивались правильно, потому что это один из способов для правительств во всем мире собирать средства для государственных организаций, такие статьи бюджета, как образование, здравоохранение. или проекты развития

инфраструктуры.

С развитием технологий и изменением бизнес-моделей, бухгалтерский учет стал одним из ключевых элементов успешной работы организации. В эпоху цифровой трансформации, бухгалтерский учет также должен претерпеть изменения, чтобы соответствовать новым вызовам и возможностям.

Одной из главных задач бухгалтерского учета в трансформационной эре является обеспечение точности и своевременности финансовой отчетности. С этой целью, многие компании переходят на автоматизированные системы учета, которые позволяют сократить время на обработку данных и уменьшить риски ошибок. Кроме того, автоматизация учета также позволяет получать более точные данные для анализа и принятия решений.

Другой важной задачей бухгалтерского учета в трансформационной эре является анализ данных и использование их для принятия решений. С помощью новых технологий, бухгалтеры могут получать более точную информацию о финансовом состоянии компании, а также о тенденциях на рынке и поведении потребителей. Это позволяет принимать более обоснованные решения и оптимизировать бизнес-процессы. [3.с.56]

Однако, с развитием технологий, возникают и новые вызовы для бухгалтерского учета. Один из них – это обеспечение безопасности данных. С увеличением объема данных, которые хранятся в электронном виде, становится все важнее обеспечивать защиту от кибератак и утечек данных. Для этого необходимо использовать современные технологии защиты и обучать персонал правилам безопасности.

Еще одним вызовом для бухгалтерского учета является необходимость адаптироваться к изменяющимся законодательным требованиям. С появлением новых форм бизнеса и технологий, часто меняются и правила бухгалтерского учета. Для того чтобы оставаться в соответствии с законодательством, бухгалтерам необходимо постоянно обновлять свои знания и следить за изменениями в законодательстве.

Таким образом, бухгалтерский учет в трансформационной эре представляет собой новые вызовы и возможности. Автоматизация учета и анализ данных позволяют улучшить качество финансовой отчетности и принимать более обоснованные решения. Однако, для того чтобы успешно работать в новых условиях, бухгалтерам необходимо обеспечивать безопасность данных и адаптироваться к изменяющимся законодательным требованиям.

В заключение, нет никаких сомнений в том, что бухгалтерский учет сыграл важную роль в формировании современных методов ведения бизнеса сегодня, позволяя организациям, которые идут в ногу с достижениями в области технологий, получить доступ к мощным аналитическим инструментам, ранее предназначенным только для крупных корпораций, при этом понимая сложности глобального налогообложения. Правила во всех юрисдикциях, гарантирующие, что все следуют одним и тем же правилам, независимо от размера или отраслевой принадлежности, становясь лучшими гражданами во всем мире. [1.с.30].

ЛИТЕРАТУРА

1. Научный журнал «Управленческий учет» № 1 2023.
2. <https://sroaas.ru/upload/iblock/dab/BUKHUCHET-v-21-vekek>.
3. Т.М. Одинцова, О.В. Рура.

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭРЕ: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Бухгалтерский учет является неотъемлемой частью любого бизнеса или организации и оказывает глубокое влияние на современный мир. С развитием технологий современные системы бухгалтерского учета оснащены расширенными функциями и возможностями, которые приносят огромную пользу предприятиям. Бухгалтерское программное обеспечение,

от автоматизированного сбора и анализа данных до предиктивного прогнозирования, может помочь организациям более эффективно и действенно управлять финансами. Это также снижает вероятность человеческой ошибки, обеспечивая точные расчеты из точек ввода данных, что помогает свести к минимуму потенциальные риски, связанные с неточным вводом данных или отсутствием знаний, связанных с важным налоговым законодательством.

Ключевые слова: Трансформации, Автоматизация, Неотъемлемой, программное обеспечение, бизнес-моделей.

ACCOUNTING IN THE TRANSFORMATIONAL ERA: NEW CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Accounting is an integral part of any business or organization and has a profound impact on the modern world. With the development of technology, modern accounting systems are equipped with advanced functions and capabilities that bring great benefits to enterprises. Accounting software, from automated data collection and analysis to predictive forecasting, can help organizations manage finances more efficiently and efficiently. It also reduces the likelihood of human error by providing accurate calculations from data entry points, which helps minimize potential risks associated with inaccurate data entry or lack of knowledge related to important tax legislation.

Keywords: Transformation, Automation, Integral, software, business models.

БАҲИСОБГИРИИ МУҲОСИБӢ ДАР ДАВРАИ ТРАНСФОРМАТСИОНӢ: МУШКИЛОТ ВА ИМКОНИЯТҲОИ НАВ

Баҳисобгирӣ ҷузъи ҷудонашавандаи ҳама гуна тиҷорат ва таъкилот буда, ба ҷаҳони муосир таъсири амиқ мерасонад. Бо пешрафти технология, системаҳои муосир баҳисобгирӣ дорои хусусиятҳо ва қобилиятҳои пешрафта мебошанд, ки ба корхонаҳо фоидаи калон мерасонанд. Нармафзори баҳисобгирӣ, аз ҷамъоварӣ ва таҳлили автоматии маълумот то пешгӯии пешгӯишаванда, метавонад ба таъкилотҳо барои самараноктар ва самараноктар идора кардани молия кӯмак расонад. Он инчунин эҳтимолияти хатогиҳои инсонро тавассути пешниҳоди ҳисобҳои дақиқ аз нуқтаҳои вуруди маълумот коҳиш медиҳад, ки ба кам кардани хатарҳои эҳтимолии марбут ба вуруди нодурусти маълумот ва надоштани дониши марбут ба қонунҳои муҳими андоз мусоидат мекунад.

Калимаҳои калидӣ: Трансформатсия, автоматизатсия, Интеграл, нармафзор, моделҳои тиҷоратӣ.

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ СФЕРЫ ПЧЕЛОВОДСТВА В ГБАО

Кадамшоев А.С, Кенджаева М.

Национальная стратегия социально-экономического развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, ускоренное развитие малого и среднего бизнеса рассматривается как один из факторов стабильного развития экономики страны. Поддержка Малого и среднего бизнеса МСБ является основной целью экономической политики государства.

Несмотря на то, что поддержка МСБ с самого начала национальной стратегии социально - экономического развития Республики Таджикистан была декларирована как приоритетная задача, благоприятные условия для создания МСБ и их устойчивого функционирования все еще не созданы.[2]

Таджикистан — страна высочайших гор. Его природа пална поразительных контрастов. Сложный и расчлененный рельеф, вертикальная поясность климата и другие географические и климатические факторы способствуют богатой и уникальной флоре, насчитывающей более 4 тыс. видов цветковых растений и более 200 видов — медоносных. Горы занимают почти 93% территории, и, несмотря на это, площадь сельхозугодий и

лесов составляет 4,4 млн га, их медовый запас по минимальным расчетам равен 132 тыс. т., что позволяет довести численность пчелиных семей до 480–500 тыс. Однако нынешний уровень использования медового запаса — не более 6–10%. [3]

В 2018 году группой преподавателей и магистров экономического факультета было проведено исследование малого и среднего бизнеса в сфере пчеловодства в ГБАО.

Было опрошено 10 предпринимателей, работающих в сфере пчеловодства. В результате исследования было выявлено, что большинство респондентов (80%) работают в собственном домашнем хозяйстве, бизнес которых официально не оформлен. Все пчеловоды – мужчины, 60% из которых работают в данной сфере более 15 лет и 13% свыше 20 лет. Основным мотивом занятия данным видом бизнеса 50% респондентов считают получение прибыли, и 30% отметили как продолжение семейной традиции. В результате качественного исследования было выявлено, что большинство пчеловодов поддерживают бизнес как продолжение семейной традиции. (Рисунок 1)

Рисунок 1. Мотивы занятия бизнесом в сфере пчеловодства

Источник: Информация исследования

Как уже было отмечено, большинство респондентов осуществляют свою предпринимательскую деятельность неофициально, то есть работают без регистрации и патента. Только 20% имеют патент на осуществление своей деятельности. (Рисунок 2)

Рисунок 2. Форма регистрации предпринимателей сферы пчеловодства

Источник: Информация исследования

Все предприниматели, занимающиеся в сфере пчеловодства, кроме разведения пчел занимаются производством меда, прополиса, воска и маточного молочка. 10 % респондентов производят 200 кг меда в сезон, и еще 10% производят 3000 кг, остальные производят от 200 кг до 2500 кг меда в сезон.

Размер выручки респондентов составляет от 10000 сомони до 125 000 сомони (1061 до 13267 долл.США) в год. Выручка и увеличение производства зависит от таких факторов, как природно-климатические условия и заболевания пчел, из-за которых 60% предпринимателей теряют за год до 5 семей.

50% опрошенных респондентов производят прополис, только 20% производят пчелиный воск и 20% маточное молоко в небольших размерах. Спрос на продукцию пчеловодства формируется двумя категориями потребителей: 1) употребляющими мед в качестве продукта питания; 2) приобретающими продукты пчеловодства в качестве дальнейшей реализации потребителям. Следует отметить, что кроме местного населения потребителями меда являются предприниматели из Афганистана, Китая и Японии. Они часто приобретают данную продукцию у своих знакомых предпринимателей, с которыми имеют давние деловые связи. В последнее время возрастает потребность последней категории потребителей, сосредоточенная в основном в городе Хороге и городе Душанбе.

Ни один из опрошенных предпринимателей не приложил никаких усилий для расширения своего бизнеса и увеличения объема производимой продукции, а также привлечения покупателей. Количество производимой продукции и количество покупателей остается одинаковым на протяжении нескольких лет.

Все предприниматели используют в своем бизнесе следующие собственные производственные активы и имущество: тары (фляги), ульи, подсобное помещение, медогонки, рамки, воскотопки, пчелоинвентарь. Предприниматели в наличии имеют небольшое количество улей, которые содержат в собственном саду независимо от сезона. Большинство респондентов перевозят свои ульи в более открытые места, где преобладает изобилие нектароносных растений, только 20% оставляют ульи в горах, в садах и

огородах. Небольшие передвижные пасеки, содержащие по 12-25 семей расположены практически по всей территории ГБАО. Лидируют в области развития пчеловодства и производства меда Дарвазский район, где пчеловоды имеют до 100 семей. Несмотря на общий высокий уровень спроса на данную продукцию, пчеловодство в ГБАО в основном любительское. Пчеловоды не обучаются на специальных курсах.

При продаже продукции –меда производители нацелены на продажи в своем регионе на оптовом и розничном рынках. Продажа товара зависит от сезона. Незначительная часть респондентов (10%) экспортирует свой товар в Исламскую республику Афганистан, Японию и Российскую Федерацию. Большинство предпринимателей не имеют даже желания увеличить количество произведенной продукции или количество пчелосемей, а также увеличить уровень продажи и соответственно выручку. Об экспорте большая часть пчеловодов даже и не думает. При анализе конкурентной среды предприниматели не имеют конкретной информации о своих конкурентах и ни один из них не пытался провести данный анализ. Предприниматели не проходят специальные курсы и не участвуют в государственных программах. Потребители предъявляют требования по качеству меда, однако предприниматели не имея никаких подтверждающих документов, проверяют качество меда традиционными методами.

На основании проведенного исследования можно выделить некоторые сдерживающие факторы, влияющие на эффективное развитие регионального пчеловодства в ГБАО: несовершенство рыночных отношений, в части экономического взаимодействия пчеловодства с другими отраслями, дефицит квалифицированных специалистов, нехватка места для содержания пчел, слабая поддержка со стороны государства, низкий уровень автоматизации и механизации субъектов отрасли, недостаточное развитие производственной и социальной инфраструктуры.

Таким образом, согласно мнению некоторых представителей деловой среды региона, развитие бизнес – ассоциаций и кооперации является одной из возможностей преодоления проблемы доступа к кринке. Ограниченность собственных ресурсов частично решается за счет кредитов. Однако проценты ставки также достаточно велики. В связи с этим большим спросом пользуется ГАЧА, чья деятельность состоит в организации финансовой взаимопомощи, когда одни члены делают взносы (сбережения), а другие – берут кредит. Однако неформальные источники финансирования пока не в состоянии преодолеть разрыв между потребностью и предложением финансов на рынке кредитных ресурсов. Поэтому помощь в виде льготных кредитов по развитию малого и среднего бизнеса могла бы способствовать ускорению экономического развития в регионе.[1]

ЛИТЕРАТУРА

1. ЗАПИСКИ ИГУЛП ВЫПУСК №7,2020 Факторы развития и препятствия роста малого и среднего бизнеса в Горно- Бадахшанской Автономной области Республики Таджикистан отчёт Ольга Сайфуллоева Марзия Шоидарвозова.
2. Отчёт Налоговой комитет ГБАО за период 2016-2020
3. Национальная стратегия социально-экономического развития Республики Таджикистан на период до 2030 года

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ СФЕРЫ ПЧЕЛОВОДСТВА В ГБАО

В данной статье анализируется состояние МСБ в частности сферы пчеловодство в ГБАО. Приведены результаты и исследования, проводившего в Дарвазском и Шугнанском районах и городе Хороге среди пчеловодов. Отмечено, что свыше 100 человек занимаются данной сферой и указано, что роль МСБ в экономике горных регионов с каждым годом возрастает. Приведены рекомендации по улучшению сферы пчеловодства в регионе.

Ключевые слова: малый средний бизнес, кредита, государственная поддержка, прибыль, респондентов, патент.

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE STATE OF BEEKEEPING IN GBA

This article analyzes the state of SMEs, in particular, beekeeping in GBAO. The results and studies conducted in Darvaz and Shugnan districts and the city of Khorog among beekeepers are presented. It is noted that over 100 people are engaged in this field and it is indicated that the role of SMEs in the economy of mountain regions is increasing every year. Recommendations for improving the field of beekeeping in the region are given.

Key words: small medium business, credit, state support, profit, respondents, patent.

ТАҲЛИЛ ВА АРЗОИШИ ВАЗЪИ СОҶАИ ЗАНБАЛДАРОВӢ ДАР ВМКБ

Дар ин мақола вазъи корхонаҳои хурду миёна, бахусус занбури асалпарварӣ дар ВМКБ таҳлил шудааст. Натиҷаҳо ва пажӯҳишҳое, ки дар вилоятҳои Дарвозу Шугнон ва шаҳри Хоруғ дар байни занбӯрпарварон гузаронида шудаанд, оварда шудаанд. Зимнан зикр гардид, ки дар ин самт беш аз 100 нафар машғули кор буда, гуфта мешавад, ки нақши соҳибқорони хурду миёна дар иқтисоди ноҳияҳои қўҳӣ сол то сол меафзояд. Барои дар вилоят бехтар намудани занбури асалпарварӣ тавсияҳо дода шудаанд.

Калимаҳои калидӣ: тиҷорати хурд, қарз, дастгирии давлатӣ, ғоида, мусоҳибон, патент.

УДК: 517.91

ФАРЗИЯҲОИ АСОСИИ МОДЕЛҲОИ ИНКИШОФИ ИҚТИСОДИ ВА ТАТБИҚИ ОНҲО ДАР ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ ИҚТИСОДИ

Кабилов А.Т., Ашуров С.Б.

Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Дар иқтисодиёт моделҳои гуногуни инкишофи иқтисодӣ истифода мешаванд, ки вобастагии суръати тағйирёбии ин ё он бузургии иқтисодиро нисбат ба ягон параметри дигари иқтисодӣ ифода мекунанд.

Яке аз моделҳое, ки дар иқтисод пурра татбиқи худро ёфтааст, ин модели инкишофи иқтисодии Домар мебошад. Иқтисодчии англис Е.Д. Домар чунин масъаларо ба миён гузошт: агар маблағгузори иқтисодии истеҳсолиро афзун намояд ва ин чунин даромадҳои иловагиро оварад, он гоҳ чӣ тавр бояд малағгузори афзояд, то ин ки суръати инкишофи даромад ба суръати инкишофи иқтисодии истеҳсоли баробар шавад? Барои ба ин савол ҷавоб додан Домар муодилаеро тартиб дод, ки дар як тарафи он суръати инкишофи иқтисодии истеҳсоли ва дар тарафи дигари он суръати инкишофи даромад меистад. Ҳалли ин муодила суръати инкишофи талабкардасударо медиҳад. Инро модели инкишофи иқтисодии Домар меноманд.

Фарзияҳои асосии модели Е. Д. Домарро баён мекунем[4]:

1) Суръати тағйирёбии ҷараёни пулӣ $I(t)$ ба маҷмӯи талабот ва ҳаҷми маҳсулоти истеҳсоли таъсир меарасонад;

2) Суръати тағйирёбии талабот $Y(t)$ ба ҳосилаи суръати ҷараёни пулӣ бо коэффитсиенти мутаносибии $R = 1/S$ мутаносиб аст, ки дар ин ҷо S – бузургии ҳудудии пардохт мебошад. Яъне,

$$\frac{Y}{dt} = \frac{1}{S} \cdot \frac{dI}{dt} \quad Y'(t) = \frac{1}{S} \cdot I'(t) = R \cdot I'(t) \quad (1)$$

3) Арзиши моли истеҳсолкунанда - R ба ҳосили зарби ҳаҷми маблағҳои гардон - K ва коэффитсиенти мутаносибӣ - ρ баробар мебошад: $R = \rho K$. Ин баробариро нисбат ба t дифференсиронида, ҳосил мекунем:

$$\frac{dR}{dt} = \rho \cdot \frac{dK}{dt} = \rho I' \quad R'(t) = \rho \cdot K'(t) = \rho \cdot I', \quad (2)$$

ки дар ин ҷо $K'(t) = I(t)$ мебошад.

Дар модели инкишофи Домар фарз карда мешавад, ки арзиши моли истеҳсолкунанда R (ҳамаи потенциали иқтисодӣ) пурра истифода мешавад: $Y = R$. Аз ин ҷо

$$\frac{dY}{dt} = \frac{dR}{dt} \Rightarrow Y'(t) = R'(t). \quad (3)$$

Аз баробариҳои (1) ва (2) истифода намуда, баробарии (3) – ро дар намуди зерин менависем:

$$\frac{1}{S} \cdot \frac{dI}{dt} = \rho I \Rightarrow \frac{dI}{I} = \rho S dt. \quad (4)$$

Ин муодилаи дифференсиалии тағйирёбандааш ҷудошаванда мебошад. Онро дар ҳудуди аз 0 то t интегронида, ҳосил мекунем:

$$\int \frac{dI}{I} = \int \rho S dt \Rightarrow \ln I = \rho S t + c_1 \Rightarrow I = e^{\rho S t + c_1} \Rightarrow \\ \Rightarrow I(t) = e^{\rho S t} \cdot c \Rightarrow I(t) = e^{\rho S t} \cdot I(0), \quad (5)$$

ки дар ин ҷо $I(0)$ – суръати ҷараёни пулӣ дар лаҳзаи вақти ибтидоӣ мебошад.

Инак якчанд масъаларо мавриди таҳлил қарор медиҳем [2].

1. Суръати тағйирёбии талабот $Y(t)$ муайян карда шавад, агар суръати ҷараёни пулӣ бо функсияи $I(t) = e^{0,4t}$ дода шуда, коэффитсиенти кунҷӣ ба 0,2 баробар бошад.

Ҳал. Аз формулаи (1) истифода мекунем:

$$I'(t) = 0,2 (e^{0,4t})' = 0,2 \cdot 0,4e^{0,4t} = 0,08e^{0,4t}.$$

2. Ҷараёни пулӣ дар лаҳзаи вақти ибтидоӣ ёфта шавад, агар коэффитсиенти мутаносибӣ $\rho = 0,5$ ва бузургии ҳудудии пардохт $S = 2$ бошанд.

Ҳал. Аз формулаи (5) истифода мекунем:

$$I(t) = e^{\rho S t} = e^{0,5 \cdot 2t} = e^t; \quad I(0) = e^0 = 1.$$

3. Арзиши моли истеҳсолшаванда ёфта шавад, агар коэффитсиенти мутаносибӣ $\rho = 0,8$ ва ҳаҷми маблағи гардон $K = 2,5$ бошад.

Ҳал. Аз формулаи $R = \rho K$ истифода мекунем:

$$R = 0,8 \cdot 2,5 = 2 \text{ (воҳиди пулӣ)}.$$

Модели дигари инкишофи иқтисодӣ, ки ба ёфтани арзиши дисконтиронидашудаи ҷараёни пулӣ тааллуқ дорад, дида мебароем.

Бигузур ҷараёни пулӣ $I(t)$ барои ҳар як лаҳзаи вақти дискретии $t = 1, 2, 3, \dots, n$ маълум бошад. Агар андозаи фоизӣ p дода шуда бошад, он гоҳ арзиши дисконтиронидашудаи ҷараёни пулии бузургҳои $I(1), I(2), \dots, I(n)$ мешаванд:

$$\frac{I(1)}{(1+p)^{-1}}; \frac{I(2)}{(1+p)^{-2}}; \frac{I(3)}{(1+p)^{-3}}; \dots; \frac{I(n)}{(1+p)^{-n}}.$$

Қатор аз ин бузургҳо арзиши дисконтиронидашудаи ҷараёни пулӣ ном дорад:

$$\frac{I(1)}{(1+p)^{-1}} + \frac{I(2)}{(1+p)^{-2}} + \frac{I(3)}{(1+p)^{-3}} + \dots + \frac{I(n)}{(1+p)^{-n}}. \\ \text{ё } \Pi = \sum_{k=1}^n \frac{I(t)}{(1+p)^{-k}}, \quad (6)$$

ки дар ин ҷо n – миқдори умумии даврҳои вақт.

Ҳалли масъалаи зеринро дида мебароем.

4. Арзиши дисконтиронидашудаи ҷараёни пулӣ дар муддати 5 сол ёфта шавад, агар

чараёни пулӣ бо функцияи $I(t) = 8e^{-0,5(t+1)}$ дода шуда, андозаи фоизи солона 16% - ро ташкил диҳад.

Ҳал.

$$p = 0,16; n = 5 \text{ сол}; e \approx 2,7183.$$

$$I(1) = 8e^{-0,5(1+1)} \approx 2,9430; R(2) = 8e^{-0,5(2+1)} \approx 1,7850;$$

$$I(3) = 8e^{-0,5(3+1)} \approx 1,0827; R(4) = 8e^{-0,5(4+1)} \approx 0,6567;$$

$$I(5) = 8e^{-0,5(5+1)} \approx 0,3983.$$

$$\begin{aligned} \Pi &= 2,9430 \cdot 1,16 + 1,7850 \cdot 1,16^2 + 1,0827 \cdot 1,16^3 + 0,6567 \cdot 1,16^4 + \\ &+ 0,3983 \cdot 1,16^5 = 3,4139 + 2,4019 + 1,6900 + 1,1890 + 0,8366 = 9,5314. \end{aligned}$$

Акнун модели бефосилаи арзиши дисконтиронидашудаи чараёни пулиро дида мебароем. Дар ин ҳолат вақт бефосила тағйир меёбад ва даври вақти додашуда $[0; T]$ мебошад. Агар $I'(t)$ – суръати чараёни пулӣ бошад, он гоҳ чараёни пулӣ $I(t)$ дар фосилаи вақти $[t_0; t_0 + \Delta t]$ тақрибан ба $I(t)dt$ баробар мешавад: $I(t) \approx I'(t)dt$.

Агар дар баробарии (6) аз аломати сумма ба аломати интегралӣ муайян гузарем, он гоҳ арзиши дисконтиронидашудаи чараёни пулӣ ҳолати дискретиро ба формулаи ба он монанди ҳолати бефосила иваз кардан мумкин аст:

$$\Pi = \int_0^T I(t) e^{-pt} dt. \quad (7)$$

Масъалаи зеринро ҳал мекунем.

5. Арзиши дисконтиронидашудаи чараёни пулӣ барои ду сол бо андозаи 6% - и солона муайян карда шавад, агар маблағгузори аввала 15 млн. сомонӣ буда, дар назар дошта шудааст, ки маблағгузорӣ ҳар сол ба 2 млн. сомонӣ зиёд карда мешавад.

Ҳал. Аз шартӣ масъала бар меояд, ки маблағгузорӣ бо функцияи $I(t) = 15 + 2t$ дода шудааст. Он гоҳ мувофиқи формулаи (7) маблағи дисконтиронидашуда аз рӯи интегралӣ зерин ҳисоб карда мешавад:

$$\Pi = \int_0^2 (15 + 2t) e^{-0,06t} dt.$$

Бо ёрии усули ҳиссаҳо интегралӣ додашударо ҳисоб мекунем:

$$\Pi = \int_0^2 (15 + 2t) e^{-0,06t} dt = \left| \begin{array}{l} u = 15 + 2t; \quad du = 2dt, \\ dv = e^{-0,06t}; \quad v = -\frac{1}{0,06} e^{-0,06t} \end{array} \right| = J_1 - J_2;$$

$$J_1 = -\frac{1}{0,06} (15 + 2t) e^{-0,06t} \Big|_0^2 = -\frac{1}{0,06} \cdot (15 \cdot e^{-0,12} - 15) = -\frac{1}{0,06} \cdot (15 \cdot 0,886 - 15) \approx -1,834.$$

$$\begin{aligned} J_2 &= -\frac{2}{0,06} \int_0^2 e^{-0,06t} dt = -\frac{2}{0,06} \left(-\frac{1}{0,06} e^{-0,06t} \right) \Big|_0^2 = -\frac{2}{0,0036} (e^{-0,12} - 1) = \\ &= -555,556(0,886 - 1) = -1,333. \end{aligned}$$

$$\text{Пас, } \Pi = -1,834 - (-1,333) = -0,501 \text{ (млн. сомонӣ).}$$

Акнун модели арзиши дисконтиронидашудаи қитъаи заминро дар ҳолате, ки чараёни пулӣ ҳеҷ гоҳ анҷом намеёбад, дида мебароем.

Бигуздор $R(t)$ – рентаи замин ва p – андозаи фоизи бефосила бошад. Дар ин ҳолат арзиши дисконтиронидашудаи қитъаи замин дар фосилаи $[0; \infty)$ бо формулаи

$$П = \int_0^{\infty} R(t)e^{-pt} dt, \quad (8)$$

муайян карда мешавад. Ин интегралӣ ғайрихос мебошад.

Масъалаи зеринро дида мебароем.

6. Рентаи замин бо функсияи $R(t) = 3e^{-0.2t}$ (воҳиди пулӣ) дода шуда, андозаи фоизи бефосила $p = 8\%$ - ро ташкил медиҳад. Арзиши дисконтиронидашудаи қитъаи замин ёфта шавад.

Ҳал. Дар асоси формулаи 8 интегралӣ ғайрихоси зеринро ҳал мекунем:

$$П = \int_0^{\infty} 3e^{-0.2t} \cdot e^{-0.08t} dt = 3 \int_0^{\infty} e^{-0.28t} dt = -\frac{3}{0.28} e^{-0.28t} \Big|_0^{\infty} = \frac{3}{0.28} \approx 10.7143 \quad (\text{воҳ. пулӣ}).$$

Хулоса, фарзияҳои асосии моделҳои инкишофи иқтисодӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ самарабахш истифода мешаванд. Аз ҳалли масъалаҳои боло бармеояд, ки барои нигоҳ доштани мувозинатӣ дар байни маҷмӯи талабот ва ҳаҷми неъматҳои истеҳсолшаванда, суръати ҷараёни пулӣ бояд бо суръати экспонентсиалии мувофиқи формулаи (1) афзояд. Арзиши дисконтиронидашудаи ҷараёни пулӣ қитъаи замин барои муҳлати охирик ва беаҳдуд мувофиқан бо ёрии интегралӣ муайян ва интегралӣ ғайрихос ратсионалӣ ёфта мешавад.

АДАБИЁТ

1. Ашманов С.А. Введение в математическую экономику. / – М.: Наука, –1984. – 456 с.
2. Кабиров А.Т., Саидов Б.Б. Матемаика дар иқтисодиёт. Китоби дарсӣ / - Д: Сармал-Компания. – 2022с., – 507 с.
3. Кабиров А.Т., Иноятов Ф.А. Ҳалли оптималии масъалаҳои иқтисодӣ бо татбиқи муодилаҳои дифференсиалӣ // Паёми ДДМИТ. 4.1(29). Душанбе, – 2021. – С. 101 – 109.
4. Курбанов И.К., Нурублов Н. Решение экономических задач математическими методами. Учеб. пособие. /–Д.: РТСУ, – 2009. – 202 с.
5. Саидов Б.Б., Кабиров А.Т. Математика барои иқтисодчиён /–Д: Сармал-Компания. –2017. – 396 с.
6. Усмонов Н., Шарипов Б. Татбиқи интегралӣ муайян дар ҳалли масъалаҳои илмҳои табиатиноӣ ва иқтисодиёт / –Д.: ДАҲТ. –2002. –180 с.
7. Шодмонов М.У., Кабиров А.Т. Татбиқи усулҳои математикӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ /–Д.: Олами Дониш, 2017, –382 с.
8. Ҳабибулло А., Кабиров А.Т., Бурҳонов З. Математикаи оӣ. Китоби дарсӣ. Қисми 2 / – Д.: Промтекс. – 2019, – 430 с.

ФАРЗИЯҲОИ АСОСИИ МОДЕЛҲОИ ИНКИШОФИ ИҚТИСОДИ ВА ТАТБИҚИ ОНҲО ДАР ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ ИҚТИСОДИ

Дар мақолаи мазкур фарзияҳои асосии моделҳои инкишофи иқтисодӣ ва татбиқи онҳо дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллифони оиди модели инкишофи Домар Е.Д. ва модели арзиши дисконтиронидашудаи ҷараёни пулӣ қитъаи заминро дар ҳолатҳои гуногун сухан ронда, нишон додаанд, ки барои нигоҳ доштани ҳолати мувозинатӣ дар байни маҷмӯи талабот ва ҳаҷми неъматҳои истеҳсолшаванда, суръати ҷараёни пулӣ бояд

бо суръати экспонентсиалӣ афзояд. Арзиши дисконтиронидашудаи ҷараёни пулии ҷитъаи замин барои муҳлати охирнок ва бемаҳдуд мувофиқан бо ёри интегралӣ муайян ва интегралӣ ғайрихос ратсионалӣ ёфта мешавад.

Калидвожаҳо: модел, фарзия, инкишофи иқтисодӣ, арзиши дисконтиронидашуда, ҷараёни пулӣ, неъмат, интеграл, ҳосила, суръати экспонентсиалӣ, рента, муодилаи дифференциалӣ, талабот, вақт, тағйирёбӣ.

Маълумот дар бораи муаллифон: Кабиров Абубакр Тиллоевич – н.и.ф.м., дотсенти кафедраи математикаи олии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: 777 071 905. Email:mtmu4972@mail.ru
Ашуров Сухбатullo Бурхониддинович – ассистенти кафедраи математикаи олии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: 882222658.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ МОДЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ ПРИ РЕШЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗАДАЧ

В данной статье анализируются основные положения моделей экономического развития и их применение при решении экономических задач. Авторы показали модели развития Домара Е.Д. и модель дисконтированной стоимости денежного потока земельного участка в различных ситуациях. Для поддержания состояния равновесия между набором требований и количеством произведенного товара скорость денежного потока должна увеличиваться в геометрической прогрессии. Дисконтированная стоимость денежного потока земельного участка за конечный и неограниченный период находится с помощью соответственно определенного интеграла и иррационального интеграла.

Ключевые слова: модель, гипотеза, экономическое развитие, дисконтированная стоимость, денежный поток, выгода, интеграл, производная, экспоненциальная ставка, рента, дифференциальное уравнение, спрос, время, изменчивость.

Информация об авторах: Кабиров Абубакр Тиллоевич – к.ф.м.н., доцент кафедры высшей математики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 777 071 905. Электронная почта: mtmu4972@mail.ru

Ашуров Сухбатullo Бурхониддинович - ассистент кафедры высшей математики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 882222658.

BASIC ASSUMPTIONS OF ECONOMIC DEVELOPMENT MODELS AND THEIR APPLICATION IN SOLVING ECONOMIC PROBLEMS

This article analyzes the main assumptions of economic development models and their application in solving economic problems. The authors of the development model of Domar E.D. and the model of the discounted value of the cash flow of the plot of land in different situations, they have shown that in order to maintain a state of equilibrium between the set of demands and the amount of goods produced, the speed of the cash flow should increase exponentially. The discounted value of the cash flow of the plot of land for the final and unlimited period is found with the help of the definite integral and the irrational integral, respectively.

Keywords: model, hypothesis, economic development, discounted value, cash flow, benefit, integral, derivative, exponential rate, rent, equation differential, demand, time, variability.

Information about the authors:

Kabirov Abubakr Tilloevich - N.I.F.M., Associate Professor of the Department of Higher Mathematics of the Tajikistan State University of Finance and Economics. Address: Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Phone: 777 071 905. Email: mtmu4972@mail.ru

Ashurov Suhbatullo Burhoniddinovich - assistant of the department of higher mathematics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Phone: 882222658.

АЛОҚАМАНДИИ ТАЪРИХИИ ИЛМҲОИ МАТЕМАТИКА ВА ЧУҒРОФИЯ ВА САҲМИ МАТЕМАТИКА ДАР ИНКИШОФИ ЧУҒРОФИЯИ МУОСИР

Кабилов А.Т., Баҳруллозода У.

Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Математика ва ҷуғрофия яке аз илмҳои қадимтарин ба ҳисоб рафта, назар ба ҷанҳои физика, химия, биология, геология ва дигар ҷанҳо пештар тавлид шудаанд. Калимаи «математика» аз калимаи юнонии «mathema» гирифта шуда, маънояш дониш, малака, илм аст. Математика – илм оиди муносибатҳои миқдорӣ ва шаклҳои фазои ҷаҳони моро иҳотакунада мебошад. Математика фикрҳои мантиқии инсон, аз ҷумла қобилияти пай дар пай муҳокимаронии асосҳои онро инкишоф дода, имконият медиҳад, ки масъалаҳои гуногунро бо методҳои математикӣ ҳал намояд[4].

Калимаи «ҷуғрофия» аз калимаи юнонии «ge» – «замин» ва «grapho» – «менависам» гирифта шуда, маънояш «тавсифи Замин» мебошад. Ҷуғрофия аз илмҳои бо ҳам алоқаманди табиӣ: ҷуғрофияи табиӣ ва ҷуғрофияи иқтисодӣ иҷтимоӣ иборат аст.

Ҷуғрофияи муосир – ин маҷмӯи бутуни илмҳо мебошад, ки табиат, қонунҳои инкишофи хоҷагидорӣ, шароити зиндагии аҳолии кураи Заминро меомӯзад. Яке аз вазифаҳои асосии ҷуғрофияи муосир – ин омӯзиши ҳамаи табиат ва инсон барои оқилона истифода намудани захираҳои табиӣ ва муҳаё намудани шароити хуби зиндагии инсон ва дигар мавҷудоти зинда дар сайёраи мо мебошад[8].

Дар инкишофи ҷуғрофия – ҳамчун илм саҳми математика хеле бузург аст. Аз қадим ин ҷониб тадқиқотчиён, аз ҷумла ҷуғрофияшиносон, дар қорҳои худ аз ҳисобкуниҳои математикӣ самарабахш истифода менамуданд.

Ҷуғрофия дар ибтидо асрҳои зиёд ҳамчун илми тавсифӣ-маърифатӣ вучуд дошт. Ҷуғрофияшиносони он давраҳо заминҳо ва маҳалҳои то ҳол номаълумро кашф намуда, мавҷудияти онҳоро менавиштанд. Онҳо садсолаҳо далелҳо ҷамъ меоварданд, то ин ки зина ба зина нақши сатҳи кураи заминро тартиб диҳанд, яъне дар харитаи Замин материкҳо, баҳрҳо, кӯҳҳо, дарёҳо ва ғайраҳо тасвир мекарданд. Набояд фикр кард, ки ҷуғрофияшиносон дар гузашта танҳо ба ҷамъ овардани далелҳои табиӣ-таърихӣ машғул буданд. Дар байни онҳо донишмандоне низ буданд, ки ба муаммоҳои он замон, аз ҷумлаи сохти Замин, сабаби пайдоиши маду ҷазр, сабаби пайдоишавии бод, боришоту гармсел, тағйирёбии обу ҳаво ва таъсири онҳо ба муҳит ва дигар ҳодисаҳои табиӣ ҷавоб гирифтанд меҳостанд. Бояд қайд кард, ки дар он замонҳо сатҳи илм ба дараҷае инкишоф наёфта буд, ки онҳо тадқиқоти эксперименталӣ баранд. Бинобар ин, оиди моҳияти пайдоиши ҳодисаҳои номбурда тасаввуроти худ (гипотеза) - ро пешниҳод намуда, дар муайян намудани масофаи байни минтақаҳо, баландии кӯҳҳо, сатҳи Замин, дарозии дарёҳо ва ғайра аз элементҳои дар он замон мавҷудбудаи математикӣ ва астрономия истифода мебарданд. Масалан, аз аввалин ҳуҷҷатҳои ҳамаи ҷуғрофӣ, ки аз мардуми кишоварзи Мисри Қадим, Байнаннаҳрайн, Чин ва Шимоли Ҳиндустон ба мо расидаанд, маълум мешавад, ки дар Миср кишоварзон ҳангоми кишту қор мунтазам аз мушоҳидаҳои астрономӣ истифода мебардаанд. Онҳо давомнокии солро аниқ муайян намуда, тақвими офтобиро тартиб доданд. Мисриён ва вавилонҳои қадим бо соати офтобӣ шинос буданд. Мисриён, вавилонҳо ва ситорашиносони Чин қонунияти тақроршавии гирифтани Офтобро муайян карда, тақроршавии онро пешгӯӣ менамуданд. Мардуми Байнаннаҳрайн яксолро ба 12 моҳ, як шабонарӯзро ба 24 соат, қунҷи қурраи қарҳзанӣ дар даврано ба 360 градус ҷудо намуда, мафҳуми «ҳафта» - ро ворид намуданд. Донишманди Юнони Қадим Арасту қариб 500 сол пеш аз милод аввалин шуда фикри худро оиди курашакл будани Замин баён кард. Донишманди дигари юнонӣ Кратес 170 сол пеш аз милод аввалин шуда

моделӣ кураи Замин – глобусро сохт[7].

Маҳз дар Юнони Қадим самтҳои асосии илми ҷуғрофия тавлид шудааст. Инкишофи баҳрнавардӣ, кишоварзӣ ва тиҷорат юнонихоро водор сохт, ки ба ҳисоб намудани дарозии роҳҳои обӣ хушкӣ, муайян намудани масоҳати заминҳои қора ва лалмӣ машғул шаванд. Яке аз самтҳои муҳими ҷуғрофӣ, ки диққати донишмандони он замонро ҷалб намуда буд, самте мебошад, ки дар оянда номи ҷуғрофияи математикиро гирифт. Намояндаи аввалини ин самт математики юнонӣ Эратофен (276 – 194 то милод) мебошад, ки системаи координатиро ихтироъ намуда, дар харитаи худ тури хатҳои уфуқӣ ва амудиро тасвир намуд ва мафҳуми меридиана ва параллелҳоро ворид кард. Азбаски дар харитаи Эратофен хатҳо аз ҳамдигар дар масофаҳои гуногун ҷойгир буданд, бинобар ин навиштаҳо ба тури градусӣ хеле кам шабоҳат дошт ва савҳи хатогӣ қалон буд. Новобаста аз ин, харитаи Эратофен дар пешрафти илми ҷуғрофия, махсусан дар харитасозӣ, як қанони бузург буд[7].

Дар оянда бо андозаи кашф шудани минтақаҳои нави ҷуғрофӣ донишмандон рисолаҳо ва харитаҳои нав мураттаб менамуданд. Гарчанде ин харитаҳо ба харитаи ҷуғрофии ҳозира кам шабоҳат дошта бошанд ҳам, аммо аксари рисолаҳои ба илми ҷуғрофия бахшидашуда хеле саҳеҳ буда, моҳияти қалони илмӣ доштанд[7].

Дар инкишофи илми ҷуғрофия ҳиссаи донишмандони Шарқ низ хеле қалон аст. Асари ҷуғрофии математик, астроном ва ҷуғрофияшиноси асрҳои 8 – 9 – тоҷик Муҳаммад ал-Хоразмӣ «Харитаи Замин», ки тақрибан солҳои 836 - 847 навишта шудааст, дар қанони худ ягона қитобе буд, ки оиди таҷқиқоти ҷуғрофии Птоломей баҳс намуда, дар донишқадаҳои Шарқ омӯхта мешуд. Математик ва ҷуғрофияшиноси форс-тоҷик Абӯзайди Балхӣ (850 – 934) дар рисолаи хеш «Сувар-ул-ақолим» («Тасвири иқлимҳо») оиди ҷойгиршавии мамлакатҳои Форс маълумоти муфасссали математикӣ-ҷуғрофӣ дода, иқлим ва ҷойгиршавии онҳоро дар 20 харита нишон додааст. Дар ин асар Замин дар шакли доира тасвир ёфтааст. Математик, астроном ва ҷуғрофияшиноси асри 9 – и Шарқ Аҳмади Фарғонӣ, ки дар Фарб бо номи Алфраганус машҳур буд, дар асараш «Ҳисоб-ул-ақолим-ас-саъба» («Ҳисоби ҳафт иқлим») ба тарзи ҷойгиршавии мамлакатҳо ва иқлими онҳо аз назари математикӣ баҳо додааст. Донишманди асрҳои 11 - 12 – и араб Абулфатҳ Абдурраҳмони Искандарӣ дар асари ҷуғрофии худ «Қитоб ул-амкина» («Қитоб оиди маконҳо») шарҳи номи 3000 нуқтаҳои ҷуғрофӣ: мамлакатҳо, вилоятҳо, шаҳрҳо, дарёҳою кӯҳҳо, ки ба сарзамини Шарқ алоқаманд мебошанд, оварда, ҳар яке онҳоро шарҳу эзоҳ додааст. Муаррих ва ҷуғрофияшиноси асрҳои 11 – 12 – и тоҷик Абулҳасани Ҳамадонӣ дар рисолааш «Тақмили таърихи Табарӣ» шарҳи ҷуғрофӣ ва топографии шаҳрҳои Ҳамадон, Нишопур, Ҷом, Сабзор, Астаробод, Бағдод ва дигар шаҳрҳоро баён намудааст[5].

Дар давраи Кашфиётҳои бузурги ҷуғрофӣ дар Германия аввалин глобус сохта шуд, ки дар он Америкаи Шимолӣ ва Ҷанубӣ тасвир шуда буданд. Тааҷҷубовар он буд, ки ин глобус пеш аз сафари Христофор Колумб ба Америка сохта шуда буд. Соли 1522 баҳрнавард Магеллан дар саёҳати гирди олам укёнуси Оромро гузашт во бо ҳамин гуфтаи Арасту оиди қурашакл будани Замин исбот шуд. Оре, дар ин давра дар олам садҳо минтақаҳои нав кашф шуданд. Файласуф ва математики фаронсавӣ Рене Декарт (1596 – 1650), ки ба геометрияи аналитикӣ асос гузоштааст, дар рисолаҳои худ ишораю рамзҳои нави алгебравиро ворид намуда, системаҳои координатҳои росткунҷаро дар ҳамворӣ ва фазо пешниҳод кард ва бо ин дар илмҳои ҷуғрофия, картография (харитасозӣ) ва астрономия (ситорашиносозӣ) саҳифаҳои нав кушода шуд. Баъдтар дар асоси ин кашфиёт як қатор харитаҳои ҷуғрофии саҳеҳ бо координатаҳои ҷуғрофӣ: арзу тул пайдо шуданд. Имрӯз дар асоси харитаҳои саҳеҳ ва технологияи ҳозиразамон киштиҳо, самолётҳо ва атомобилҳо бо системаи навигатсионӣ таъмин карда шудаанд, ки бо ёрии спутникҳо маҷмӯи ҷойгиршавии онҳо муайян ва назорат карда мешавад[7].

Дар асрҳои миёна ва давраи Кашфиётҳои бузурги ҷуғрофӣ муҳаққиқон одатан ба навиштани тазкираҳои машғул буданд, ки ба кашфи ягон минтақаи нав дар қураи Замин вобаста буд. Гарчанде як қатор рисолаҳои ҷуғрофии он замон, ки муаллифонашон дар эҷоди онҳо методҳои математикиро истифода намудаанд, ном бурдан мумкин аст, аммо шумораи онҳо хеле маҳдуд буда, ба раванди воридшавии математика ба ҷуғрофия қариб алоқае надоштанд.

Дар охири асри 19 ва ибтидои асри 20 илми ҷуғрофия ба қонунҳои асосии математика, химия, биология ва физика таъям намуда, имконият пайдо кард, ки ҳодисаҳо ва равандҳои мураккабро, ки дар сатҳи Замин рӯй медиҳанд, омӯзад ва ба онҳо баҳо диҳад. Сабабаш он буд, ки донишмандоне пайдо шуданд, ки ба ин соҳаи илм диққати ҷиддӣ дода, мушоҳидаҳои омӯри гузаронданд, яъне маълумотро оиди ягон ҳодисаи табиӣ ҷамъ оварда, сипас бо ёрии формулаҳои математикӣ онҳоро қор қарда мебароманд. Бо ҳамин, илми ҷуғрофия аз илми тавсифӣ-маърифатӣ ба илми назариявӣ табдил ёфт. Дар натиҷа тасвири қонунияти бисёр ҳодисаҳо ва равандаҳо дар ҷуғрофия пайдо шуданданд. Чунин тасвирро ҳоло «моделҳои математикӣ» - и тадқиқот меноманд, ки ин инъикоси ҳодисаҳои ҷуғрофӣ бо формулаҳои математикӣ мебошад. Моделҳои математикӣ нишон медиҳанд, ки чӣ тавр бо гузашти вақт ҳодисаҳои ҷуғрофии тадқиқшаванда тағйир меёбанд. Ин моделҳо имконият доданд, ки муҳаққиқон ба вазъи имконпазири тағйирёбии ин ё он ҳодисаи табиӣ баҳои воқеӣ дода, ҳалли бехтарини ин масъаларо соҳиб шаванд ва пешгӯӣ намоянд. Чунин моделронии математикӣ ҳангоми мушоҳидаи вулканиҳо, обхезиҳо, заминҷумбиҳо ва дигар ҳодисаҳои табиӣ ёрии қалон мерасонад. Дар айни ҳол дар ҷуғрофия методҳои мураккаби моделронии математикӣ самарабахш истифода мешаванд.

Чӣ хеле, ки дар боло қайд кардем, дар ҷуғрофия харитаҳо нақши асосиро мебозанд. Савол ба миён меояд: «Чӣ тавр ба инсон муяссар гардид, ки объектҳои ҷуғрофиро дар харита ҷой диҳад, чунки андозаи онҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд ва тасвири харита бояд дақиқ бошад?». Маҳз дар ҳамин ҳолат бо ёрии инсон математика меояд. Дар таърифи илмӣ харитаи ҷуғрофӣ омадааст: «Харита – ин тасвири хурдқардашуда ва ҷамъбастанқардашудаи ҳамвории сатҳи Замин мебошад, ки дар асоси қонуни математикӣ дар ҳамворӣ сохта шудааст ва дар он тамоми объектҳо бо аломати шартӣ ифода шудаанд». Барои тасвири объектҳои ҷуғрофӣ дар харита миқёс (масштаб) истифода мешавад. Миқёси харитаҳо нисбат миқёси маҳал хеле хурд буда, ба се гурӯҳ ҷудо мешаванд: қалонмиқёс (1:200 000), миёнамиқёс (1:200 000 то 1:1 000 000) ва хурдмиқёс (аз 1:1 000 000 қалон). Харитаҳоро аз рӯи таъйиноташон ба харитаҳои таълимӣ, маълумотӣ, сайёҳӣ, маъмурӣ ва ғайра ҷудо мешаванд.

Аз назари математикӣ миқёс ин қасри оддӣ мебошад, ки сураш ба воҳид баробар буда, маҳраш ададе мебошад, ки қанд маротиба хурд будани масофаро дар харита назар ба ҳуди объектҳои ҷуғрофӣ нишон медиҳад. Масалан, муаллим ба ҳонандагон супориш, ки дарозии роҳи Душанбе – Файзободро, ки тақрибан 70 км аст, дар дафтари қорӣ тасвир намоянд. Дуруст аст, ки тасвири аслии ин роҳ дар дафтар намегунҷад. Бинобар ин, мо аз миқёси 1:1 000 000 истифода мекунем. Ин маънои онро дорад, ки ба 1 см варақи дафтар 10 км дарозии роҳ мувофиқ меояд. Пас, аз ин мебарояд, ки 70 км дарозии роҳро дар варақи дафтар бо хати дарозияш 7 см иваз мекунем.

Донишони мафҳуми системаи қординатаҳо дар ҳамворӣ ба мо имконият медиҳад, ки аз харита бо ёрии қординатаҳои ҷуғрофӣ (арз ва тул) маҳсули объектҳо дар харита бо осонӣ нишон диҳем. Қординатаҳои ҷуғрофӣ бо қрадусу дақиқаҳо нишон дода мешаванд. Масалан, қординатаҳои ҷуғрофии шаҳри Душанбе дар харита арзи 38° 32' ва тули 68° 74' - ро тақсил медиҳад.

Ҳангоми муайян намудани қиёи аҳолии ягон минтақа шумораи аҳолии онро ба масоҳаташ тақсим қардан лозим аст. Масалан, барои муайян намудани он, ки дар як км.

кв. масоҳати кишварамон бо ҳисоби миёна чанд нафар одамон зиндагӣ мекунанд, ки фоя аст, ки шумораи аҳоли 10,11 млн. нафарро (то 1.01.2023) бо масоҳати кишварамон 141,4 ҳазор км.кв. тақсим кунем: $10\,110\,000 : 141\,400 \approx 71$ нафар.

Математика дар ёфтани баландиҳои ҳамвории сатҳи Замин, қуллаҳои кӯҳҳо, чуқурии баҳру уқёнусҳо низ истифода мешаванд. Агар ба харитаи табиӣ назар афканем, мебинем, ки минтақаҳои хушки замин бо рангҳои гуногун: сабз, қаҳваранги сурх, қаҳваранги равшан нишон дода шудаанд. Дар поёни харита шкалаи баландиҳои сатҳи замин оварда шудаанд, ки онҳо низ низ ҳамин хел ранга дошта, вобаста ба ранг баландиҳои сатҳи замин бо метр нишон дода шудаанд. Барои он, ки баландии мутлақи объекти дар сатҳи замин бударо муайян кунем, қисми рангкардашудаи минтақаро бо ранги мувофиқи шкала муқоиса намуда, баландӣ ва ё чуқурии объектро меёбем. Масалан, ченкуниҳои дақиқ нишон додаанд, ки баландии мутлақи қуллаи Исмоили Сомонӣ мувофиқи аз сатҳи баҳр дар баландии 7450 метр воқеъ аст.

Ҳисоббарориҳои солони ва шабонарӯзии ҳарорати ҳаво бе истифода аз формулаҳо ва амалҳои математикӣ ғайриимкон аст. Барои ёфтани ҳароратҳои миёнаи солони ва миёнаи шабонарӯзии ҳаво аз формулаи миёнаи арифметикии ададҳо истифода мекунем. Масалан, дар чадвали зерин ҳарорати миёнаи ҳавои рӯзонаи шаҳри Ваҳдат барои 12 моҳи соли 2022 оварда шудааст:

моҳ	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
t °C	+ 5	+ 5	+ 15	+ 20	+ 23	+ 32	+36	+ 32	+ 26	+ 18	+15	+ 6

Барои ёфтани ҳарорати миёнаи ҳавои рӯзонаи шаҳри Ваҳдат барои соли 2022 нишондодҳои моҳонаро ҷамъ намуда, сипас натиҷаро ба адади 12 (шумораи моҳҳо) тақсим мекунем:

$$(5+5+15+20+23+32+36+32+26+18+15+6) / 12 \approx 19,420^{\circ}\text{C}.$$

Имрӯз барои тадқиқотчиёни илми ҷуғрофия ба қойе сафар кардан шарт нест, чунки дар ихтиёри онҳо асбобҳои дақиқи электронӣ мавҷуданд, ки бо спутникҳои кайҳонӣ пайваست мебошанд. Бо ёрии онҳо тағйирёбии иқлими сатҳи Замин ва ҳар гуна ҳодисаҳои табиӣ назорат карда мешаванд ва натиҷаҳои гирифташуда хеле саҳеҳ мебошанд. Дар ин кор ҳиссаи математик – барномасозон низ калон мебошад. Онҳо ҳоло моделҳои математикии муруққабро коркард намудаанд, ки ба тадқиқотчиёни соҳаи ҷуғрофия имконият медиҳад, ки дар ҳалли масъалаҳои ҳалталаби ҷуғрофӣ ба комёбиҳои назаррас соҳиб шаванд.

Хулоса, илмҳои математика ва ҷуғрофия вобаста ба шароити таърихӣ-табиӣ бо ҳам зич алоқаманданд. Ин алоқамандӣ боиси инкишофи ҷуғрофия ҳамчун илм кардид. Методҳо ва моделҳои математика дар корҳои тадқиқоти ҷуғрофияшиносон пурра татбиқи худро ёфтааст. Чӣ хеле, ки дар боло мушоҳида намудем, бисёр мафҳумҳои математикӣ, аз ҷумлаи кунҷ, градус, воҳидҳои ченак, амалҳои арифметикӣ, миёнаи арифметикии адад, системаи координатаҳо, диаграммаҳо, графикҳо, масштабҳо ва ғайра дар ҷуғрофия пурра истифода мешаванд. Бинобар ин, гипотеза оиди он, ки математика ва ҷуғрофия бо ҳам хеле зич вобастаанд ва бе математика ҷуғрофия ҳамчун илм инкишоф намеёфт, тасдиқоти худро ёфтааст.

Адабиёт

1. Курбский Н.А. Атлас. География. 6 класс / – М.: Просвещение, –2022, – 32 с.
2. Кабиров А.Т., Солиев М.Н. Математикаи элементарӣ. Китоби дарсӣ / –Д.: Олами дониш, –2016, – 240 с.
3. Кабиров А.Т. Моҳияти алоқаи байнифаннӣ дар ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ ва мафкураи математикаи ҳонандагон ва принципҳои таърихият дар дарсҳои математика // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи: “Рушди илм ва маориф дар шароити ҷаҳонишавӣ дар мисоли шароити кӯҳистон:

мушкилот, равишҳои нав ва таҳқиқоти дахлдор”. Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев, 11-12.11.2022, сах. 77-81.

4. Кабиров А.Т. Нақши методҳои математикӣ дар ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ ва фикронии математикӣ-иқтисодии хонандагон ва донишҷӯён /—Д.: Нашри Камол, —2022, — 204 с.
5. Кабиров А.Т. “Асрҳои тиллоӣ”-и донишмандони форсу тоҷик // Рӯзномаи “Молия ва иқтисодиёт”. Шумораҳои №1, №2, №3, 2020с. Рубрикаи “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи маориф”. Душанбе.
6. Мухаббатова Х., Раҳимов М. Географияи Тоҷикистон. Китоби дарси синфи 8 /—Д.: Маориф, —2014, — 208 с.
7. Магидович И.П. Эпохи великих открытий. 1 период (до середины 16 века) /—М.: МЭА, —2010, — 318 с.
8. Раҳимов М., Мӯсоев З.ва диг. Географияи табиӣ. Китоби дарси синфии 6. /—Д.: Маориф, —2016, — 280 с.

АЛОҚАМАНДИИ ТАЪРИХИИ ИЛМҲОИ МАТЕМАТИКА ВА ҶУГРОФИЯ ВА САҲМИ МАТЕМАТИКА ДАР ИНКИШОФИ ҶУГРОФИЯИ МУОСИР

Аннотатсия. Дар ин мақола алоқамандии таърихӣ илмҳои математика ва ҷуғрофия ва саҳми математика дар инкишофи ҷуғрофияи муосир ва як қатор саволҳои ба ин масъала марбут мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф оиди кашфиётҳои ҷуғрофӣ то асри 16 – и Шарқу Ғарб, давраи Кашфиётҳои бузургӣ ҷуғрофии асрҳои 16-17 ва аз илми тавсифӣ-маърифатӣ ба илми назарияӣ гузаштани ҷуғрофияро баён намуда, татбиқи методҳои математикиро дар ҷуғрофияи муосир ва истифодаи харитаи ҷуғрофиро бо ёрии элементҳои математикӣ нишон додааст.

Калидвожаҳо: *илм, математика, ҷуғрофия, харита, глобус, рисолаҳои таърихӣ, методҳои математикӣ, миёнаи арифметикӣ, тадқиқот, координатаҳои ҷуғрофӣ, гипотеза.*
Маълумот оиди муаллиф: Кабиров Абубакр Тиллоевич – н.и.ф.м., дотсенти кафедраи математикаи олии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: 777 071 905. Email:mtmu4972@mail.ru
Бахруллозода Умаралӣ – ассистенти кафедраи математикаи олии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: 777 071878.

ИСТОРИЧЕСКАЯ СВЯЗЬ НАУК МАТЕМАТИКА И ГЕОГРАФИЯ И ВКЛАД МАТЕМАТИКИ В РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОЙ ГЕОГРАФИИ

Аннотация. В данной статье проанализированы историческая взаимосвязь наук математики и географии и вклад математики в развитие современной географии и ряд вопросов, связанных с этой проблемой. Автор описывает географические открытия Востока и Запада до XVI века, период Великих географических открытий XVI-XVII веков и переход географии из описательно-образовательной науки в науку теоретическую, показывает применение математических методов в современной географии и использование географической карты с помощью математических элементов.

Ключевые слова: *наука, математика, география, карта, земной шар, исторический тезис, математические методы, среднее арифметическое, исследование, географические координаты, гипотеза.*

Сведения об авторах: Кабиров Абубакр Тиллоевич – к.ф.м.н., доцент кафедры высшей математики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 777 071 905. Электронная почта: mtmu4972@mail.ru

Бахруллозода Умарали – ассистент кафедры высшей математики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Тел.: 777 071878.

HISTORICAL RELATIONSHIP OF THE SCIENCES OF MATHEMATICS AND GEOGRAPHY AND THE CONTRIBUTION OF MATHEMATICS IN THE DEVELOPMENT OF MODERN GEOGRAPHY

Annotation. In this article, the historical relationship between the sciences of mathematics and geography and the contribution of mathematics to the development of modern geography and a number of questions related to this issue have been analyzed. The author describes the geographical discoveries of the East and West up to the 16th century, the period of the great geographical discoveries of the 16th-17th centuries and the transition of geography from a descriptive-educational science to a theoretical science, and shows the application of mathematical methods in modern geography and the use of a geographical map with the help of mathematical elements.

Keywords: science, mathematics, geography, map, globe, historical thesis, mathematical methods, arithmetic mean, research, geographical coordinates, hypothesis.

Information about the authors: Kabirov Abubakr Tilloevich - Associate Professor of the Department of Higher Mathematics of the Tajikistan State University of Finance and Economics. Address: Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Phone: 777 071 905. Email: mtmu4972@mail.ru

Bahrullozoda Umarali - assistant of the higher mathematics department of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Tel.: 777 071878.

УДК: 517.55

МАСЪАЛАИ КАНОРИИ УМУМИИ ҲАМРОҲШУДАИ ХАТТӢ ДАР НИМҲАМВОРӢ БО НУЛҲО ВА ҚУТБӢИ НАМУДАШОН АНАЛИТИКӢ ДАР САРҲАД

Кабиров А.Т., Иноятлов Ф.А.

Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Бигуздор Γ тири ҳақиқӣ бошад. Талаб карда мешавад, ки функсияҳои маҳдуди аналитикии $\varphi^+(z)$ ва $\varphi^-(z)$, мувофиқан, дар нимҳамвории боло ва поён (қисм-қисм аналитикии $\varphi(z)$), ки қиматҳои худудии онҳо дар контур шартӣ

$$\varphi^+(t) = \frac{\prod_{r=1}^R (t - \eta_r)^{k_r}}{\prod_{m=1}^M (t - \xi_m)^{q_m}} \cdot a_1(t) \cdot \varphi^-(t) + \frac{\prod_{r=1}^R (t - \eta_r)^{k_r}}{\prod_{m=1}^M (t - \xi_m)^{q_m}} \cdot b_1(t) \cdot \overline{\varphi^-(t)} + c(t) \quad (1)$$

($-\infty < t < \infty$, $\varphi^+(\infty) = \varphi^-(\infty) = c(\infty) = 0$) - ро қаноат мекунад, ёфта шаванд. Дар ин ҷо $a_1(t)$, $b_1(t)$, $c(t) \in H(\Gamma)$, η_r ($r = 1, 2, \dots, R$), ξ_m ($m = 1, 2, \dots, M$) - баъзе нуқтаҳои гуногуни контур, k_r, q_m - ададҳои натуралӣ мебошанд, ки ҷустуҷӯи ёфтани ҳалли функсияҳои $\varphi^+(z)$ ва $\varphi^-(z)$ дар соҳаҳои маҳдуди D^+ ва D^- гузаронида мешавад.

Ишораҳои $\sum_{r=1}^R k_r = k$, $\sum_{m=1}^M q_m = q$ - ро ворид мекунем.

Мувофиқан ба тадқиқи масъалаи (1) мегузарем. Фарз мекунем, ки функсияи $c(t)$ дар

атрофи нуктаи $t = \eta_r$ ҳосилаи тартиби $k_r - 1$ дошта, шарти Гёлдерро қаноат мекунад. Бисёраъзогии интерполясионии $T(t)$ - и дараҷааш $k - 1$ - ро тарзе месозем, ки он шарти $c^{(v)}(\eta_r) = T^{(v)}(\eta_r)$, ($v = 0, 1, 2, \dots, k_r - 1$; $r = 1, 2, \dots, R$) . (2)

-ро қаноат намояд. Чунин бисёраъзогӣ бо тарзи ягона муайян карда шуда, дар оянда барои овардани шарти канории (1) ба масъалае, ки коэффитсиентҳои ба нул майл намекунад, лозим мешавад.

Аз ҳар ду тарафи шарти (1) полином $T(t)$ - ро тарҳ намуда, ҳосил мекунем:

$$\varphi^+(t) - T(t) = \frac{\prod_{r=1}^R (t - \eta_r)^{k_r}}{\prod_{m=1}^M (t - \xi_m)^{q_m}} a_1(t) \cdot \varphi^-(t) + \frac{\prod_{r=1}^R (t - \eta_r)^{k_r}}{\prod_{m=1}^M (t - \xi_m)^{q_m}} b_1(t) \cdot \overline{\varphi^-(t)} + c(t) - T(t) \quad (3)$$

Бо истифода аз шарти (1), шарти канории

$$\varphi^+(t) - T(t) = \frac{\prod_{r=1}^R (t - \eta_r)^{k_r}}{\prod_{m=1}^M (t - \xi_m)^{q_m}} a_1(t) \cdot \varphi^-(t) + \frac{\prod_{r=1}^R (t - \eta_r)^{k_r}}{\prod_{m=1}^M (t - \xi_m)^{q_m}} b_1(t) \cdot \overline{\varphi^-(t)} + \prod_{r=1}^R (t - \eta_r)^{k_r} \cdot \tilde{n}_1(t) \quad (4)$$

– ро ҳосил мекунем.

Шарти канории (4) – ро ба $\prod_{r=1}^R (t - \eta_r)^{k_r}$ тақсим намуда, ҳосил мекунем:

$$\varphi_1^+(t) = \frac{a_1(t)}{\prod_{m=1}^M (t - \xi_m)^{q_m}} \cdot \varphi^-(t) + \frac{b_1(t)}{\prod_{m=1}^M (t - \xi_m)^{q_m}} \cdot \overline{\varphi^-(t)} + c_1(t) \quad (5)$$

$$\varphi_1^+(t) = \frac{\varphi^+(t) - T(t)}{\prod_{r=1}^R (t - \eta_r)^{k_r}}$$

ки дар ин ҷо

Фарз мекунем, ки дар шарти канории (5)

$$\varphi^-(z) = \prod_{m=1}^M (z - \xi_m)^{q_m} \cdot z^{-q} \cdot \varphi_1^-(z)$$

$$\overline{\varphi^-(z)} = \prod_{m=1}^M \overline{(z - \xi_m)^{q_m}} \cdot \overline{z^{-q}} \cdot \overline{\varphi_1^-(z)} = \prod_{m=1}^M (z - \xi_m)^{q_m} \cdot e^{2i \sum_{m=1}^M \theta_m^{(2)} \cdot q_m} \cdot \overline{z^{-q}} \cdot \overline{\varphi_1^-(z)}$$

мебошад, он гоҳ (5) - ро ба намуди зерин табдил медиҳем:

$$\varphi_1^+(t) = a_1(t) \cdot t^{-q} \cdot \varphi_1^-(t) + b_1(t) \cdot e^{2i \sum_{m=1}^M \theta_m^{(2)} \cdot q_m} \cdot \overline{t^{-q}} \cdot \overline{\varphi_1^-(t)} + c_1(t) \cdot \quad (6)$$

Масъалаи канории (6) бо коэффитсиенти $t^{-q} \cdot a_1(t)$ - ро масъалаи овардашуда меномем. Индекси масъалаи овардашуда индекси масъалаи додашуда низ мебошад [3]:

$$Ind_{\Gamma} t^{-q} \cdot a_1(t) = Ind_{\Gamma} a_1(t) + Ind_{\Gamma} t^{-q} = (\varkappa + q - k) - q = \varkappa + q - k - q = \varkappa - k$$

Масъалаи канории (5) – ро дар намуди зерин менависем:

$$\varphi_1^+(t) = a_1(t) \cdot t^{-q} \cdot \varphi_1^-(t) + b_1(t) \cdot \overline{\varphi_1^-(t)} + c_1(t) \quad (7) \quad \text{ки дар ин чо}$$

$$b_2(t) = b_1(t) \cdot e^{2i \sum_{m=1}^M \theta_m^{(2)} \cdot q_m} \cdot \overline{t^{-q}}.$$

Бигуздор дар масъалаи канории (7) $\Re - q \geq 0$ бошад.
Фарз мекунем, ки

$$\varphi^+(z) = \left(\frac{z-i}{z+i} \right)^{-(\Re-k)} \cdot \left[\varphi_1^+(z) - P_{\Re-k-1} \left(\frac{z-i}{z+i} \right) \right],$$

$P_{\Re-k-1} \left(\frac{z-i}{z+i} \right)$ тарзе интихоб карда шудааст, ки функсияи $\psi^+(z)$ ки дар ин чо полином дар нуқтаи $z=i$ қутб нашошта бошад.

Масъалаи канории (7) – ро дар намуди зерин менависем:

$$\psi^+(t) = a_2(t) \cdot t^{-q} \cdot \psi^-(t) + b_2(t) \cdot \overline{\psi^-(t)} + c_2(t) \quad (8)$$

$$a_2(t) = \left(\frac{z-i}{z+i} \right)^{-(\Re-k)} \cdot a_1(t), \quad b_2(t) = \left(\frac{z-i}{z+i} \right)^{-(\Re-q)} \cdot b_1(t)$$

ки дар ин чо

$$c_2(t) = \left(\frac{z-i}{z+i} \right)^{-(\Re-k)} \cdot \left[c_1(t) - P_{\Re-k-1} \left(\frac{z-i}{z+i} \right) \right].$$

Азбаски $Ind_{\Gamma} t^{-q} \cdot a_2(t) = 0$ аст, пас $t^{-q} \cdot a_2(t)$ – ро дар намуди зерин пешниҳод намудан мумкин аст:

$$a_2(t) \cdot t^{-q} = \frac{\chi^+(t)}{\chi^-(t)}, \quad \text{где } \chi^+(z) = e^{F(z)}, \quad \chi^-(z) = \left(\frac{z-i}{z+i} \right)^{-(\Re-k)} \cdot e^{F(z)},$$

$$F(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{-\infty}^{+\infty} \ln \left[\left(\frac{t_1-i}{t_1+i} \right)^{-(\Re-k)} \cdot a_2(t_1) \right] \frac{d_1}{t_1-z}, \quad [1].$$

ки дар ин чо

Ифодаи $t^{-q} \cdot a_2(t)$ – ро ба (8) гузошта, ҳосил мекунем:

$$\Psi^+(z) - \Psi^-(z) = \frac{b_3(t)}{a_3(t)} \cdot \frac{\chi^-(t)}{\chi^-(t)} \cdot \overline{\psi^-(t)} + \frac{c_2(t)}{\chi^+(t)}, \quad (9)$$

$$\Psi^+(z) = \frac{\psi^+(t)}{\chi^+(t)}, \quad \Psi^-(z) = \frac{\psi^-(t)}{\chi^-(t)}.$$

ки дар ин чо

Ҳалли масъалаи канории (9) – ро дар намуди зерин меҷуем:

$$\Psi^-(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{\mu(t_1)}{t_1-z} d_1.$$

Акнун формулаи Сохотский-Племел [1; 5] – ро ба (9) гузошта, муодилаи интегралӣ зеринро ҳосил мекунем:

$$\mu(t) = \frac{1}{2} \cdot \frac{b_2(t)}{a_2(t)} \cdot \frac{\overline{\chi^-(t)}}{\chi^-(t)} \cdot (-\mu + S\mu) + \left[c_2(t) - P_{\alpha-k-1} \left(\frac{t-i}{t+i} \right) \right] \cdot \left(\frac{t-i}{t+i} \right)^{-(\alpha-k)} \cdot \frac{1}{\chi^+(t)}, \quad (10)$$

ки бо масъалаи канории (1) эквивалент аст.

Бигуздор $\sup_{-\infty < t < +\infty} \left| \frac{b_2(t)}{a_2(t)} \right| < 1 \left(\sup_{-\infty < t < +\infty} \left| \frac{b_1(t)}{a_1(t)} \right| < 1 \right)$ бошад, он гоҳ аз рӯи принципи инъикоси фишурда, муодилаи (10) ҳалли ягона барои ҳар як аъзои озод дорад. Sp – нормай оператори

$$S\mu = \frac{1}{\pi i} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{\mu(t_1)}{t_1 - t} dt_1 \quad L_2(\infty, +\infty)$$

мебошад. Бинобар ин, $c(t)$ ва $P_{\alpha-q-1}(t)$ – ро баробар гуфта, пай дар пай силсилаи масъалаи (8)

$$1, i, \left(\frac{t-i}{t+i} \right), i \left(\frac{t-i}{t+i} \right), \dots, \left(\frac{t-i}{t+i} \right)^{\alpha-1}, i \left(\frac{t-i}{t+i} \right)^{\alpha-1},$$

- ро ҳосил мекунем, ки аз онҳо ҳалли новобастаи хаттии масъалаи якҷинсаи (1) барои ҳамворӣ ёфта мешавад.

$P_{\alpha-q-1}(t) \equiv 0$ ва $c_2(t) \neq 0$ гуфта, ҳалли хусусии масъалаи ғайриякҷинсаи (8) – ро ҳосил мекунем.

Бигуздор $\alpha - q < 0$ бошад.
Дар ин ҳолат,

$$\varphi^+(z) = \left(\frac{z-i}{z+i} \right)^{\alpha-q} \cdot \psi^+(z) + P_{\alpha-q-1} \left(\frac{t-i}{t+i} \right)$$

дар нуқтаи $z = i$ қутб дорад. Барои бартараф намудани он зарур ва кифоя аст, ки шартҳои иловагӣ иҷро шавад, то ин ки $\psi(t)$, ҳангоми $z = i$ будан, нули тартиби $|\alpha - q|$ дошта бошад. Ин ба шартҳои ҳалшавандагии

$$\int_{-\infty}^{+\infty} (t-i)^{-n} Q[c_2(t)] dt = 0, \quad n = 1, 2, \dots, |\alpha - q|$$

оварда мерасонад, ки дар ин ҳолати Q – оператори хаттӣ мебошад.

Натиҷаи асосии ин таҳқиқро дар теоремаи зерин баён мекунем.

Теорема. Бигуздор $a_3(t) \in H(-\infty; +\infty)$, $a(t) \neq 0$, $b_3(t)$ $c(t) \in H(\Gamma)$ ва функсияи $c(t)$ дар атрофи нуқтаи $t = \eta_r$ дифференсиронидашаванда буда,

$$\alpha = \text{Ind}_{\Gamma} a_1(t) = \frac{1}{2\pi i} \{h_{a_1(t)}\}_{-\infty}^{+\infty}$$

дорой ҳосилаи тартиби $k_r - 1$ бошад, ва ҳалли масъала дар намуди интегралҳои шакли Коши пешниҳод шудааст.

Бигуздор $\sup_{-\infty < t < +\infty} \left| \frac{b_1(t)}{a_1(t)} \right| < 1$ бошад. Он гоҳ

1) ҳангоми $\Re - k \geq 0$, $l = 2\Re$ ва $p = 0$ мешавад;

2) ҳангоми $\Re - k < 0$, $l = 0$ ва $p = 2|\Re - k|$ мешавад ва барои иҷро шудани шартҳои зарурӣ ва кифоягии шумораи ҳалшавандагии масъалаи ғайриякҷинса зарур ва кифоя аст:

$$\int_{-\infty}^{+\infty} (t-i)^{-n} Q[c(t)] dt = 0, \quad n = 1, 2, \dots, |\Re - k|$$

ки дар ин ҷо Q – оператори хаттӣ мебошад.

Аз ин бармеояд, ки шумораи ҳалли масъала дар синфи функсияҳои дар контур маҳдудбуда, аз мавҷудияти нулҳои коэффитсиентҳои масъала тағйир наёфта, ба тартиби суммавии ҳамаи қутбҳо кам мешавад.

АДАБИЁТ

1. Гахов Ф. Д. Краевые задачи. /—М.: Наука. —1977. —640 стр.
2. Гахов Ф.Д. О современных проблемах теории краевых задач аналитических функций и особых интегральных уравнений //Дифференциальные уравнения. Т.1.№6. 1965. С.35 – 48.
3. Михайлов Л. Г. Новый класс особых интегральных уравнений и его применения к дифференциальным уравнениям с сингулярными коэффициентами /-Д.: Издательство Дониш. – 1963. —183 с.
4. Мухелишвили Н.И. Сингулярные интегральные уравнения /—М.: Наука. —1968. —513 с.
5. Сабитов И.Х. Об одной краевой задаче сопряжения на окружности //Сибир. математ. журнал, т. V, №1. – 1964. —С.17 – 23.
6. Усмонов Н. Сингулярные случаи общей граничной задачи линейного сопряжения // Тезисы III международной конференции по математическому моделированию. Якутск, —2001. – С.52 – 53.
7. Усмонов Н., Кабиров А.Т. Точные теоремы о разрешимости некоторых сингулярных краевых задач теории аналитических функций. Монография. /—Д.: Нашри Камол, – 2022, 160с.
8. Юханов Н.Н. Общая граничная задача линейного сопряжения с разрывными коэффициентами и её исключительные случаи //Сборник аспирантских работ // ТГУ, серия естественных наук. Душанбе. «Ирфон». —1965. —С.112–120.

МАСЪАЛАИ КАНОРИИ УМУМИИ ҲАМРОҲШУДАИ ХАТТӢ ДАР НИМҲАМВОРӢ БО НУЛҲО ВА ҚУТБҲОИ НАМУДАШОН АНАЛИТИКӢ ДАР САРҲАД

Аннотатсия. Дар мақола масъалаи канории умумии ҳамроҳшудаи хаттӣ бо нулҳо ва қутбҳои намудашон ҳамроҳшуда дар сарҳад мавриди тадқиқ қарор гирифтааст. Муаллифон қиматҳои аниқи l – миқдор ҳалли масъалаи якҷинса ва p – миқдор шартӣ ҳалшавандагии масъалаҳои канории умумии ҳамроҳшудаи хаттӣ бо сифрҳо ва қутбҳои намудашон аналитикиро дар сарҳад ёфта, нишон додаанд, ки шумораи ҳалли масъала дар синфи функсияҳои дар контур маҳдудбуда, аз мавҷудияти нулҳои коэффитсиентҳои масъала тағйир наёфта, ба тартиби суммавии ҳамаи қутбҳо кам мешавад.

Калидвожаҳо: ҳолати сингулярӣ, масъалаи канорӣ, ҳамроҳшудаи хаттӣ, индекс, оператори хаттии аналитикӣ, ҳалли новобастаи хаттӣ, шартӣ ҳалшавандагӣ, нулҳо, қутбҳо, нимҳамворӣ, функцияи маҳдуд, бисёрраъзгии интерполясионӣ, коэффитсиент, тири ҳақиқӣ.

Маълумот дар бораи муаллифон: Кабиров Абубакр Тиллоевич – н.и.ф.м., дотсенти кафедраи

математикаи олии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: 777 071 905. Email:mtmu4972@mail.ru
Иноятон Фаррух Адолатович – муаллими калони кафедраи математикаи олии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. 64/14. Телефон: 918643803.

СИНГУЛЯРНАЯ ГРАНИЧНАЯ ЗАДАЧА ЛИНЕЙНОГО СОПРЯЖЕНИЯ ДЛЯ ПОЛУПЛОСКОСТИ С НУЛЯМИ И ПОЛЮСАМИ АНАЛИТИЧЕСКОГО ВИДА НА ГРАНИЦЕ

Аннотация. В статье изучается сингулярная граничная задача линейного сопряжения для полуплоскости с нулями и полюсами аналитического вида на границе. Авторы нашли точные значения l — числа решений однородной задачи и p — числа условия разрешимости неоднородных задач с нулями и полюсами на границе, и показали, что число решений задачи в классе функций, ограниченных на контуре, не изменяется от наличия нулей у коэффициентов задачи и уменьшается на суммарный порядок всех полюсов.

Ключевые слова: сингулярное условие, краевая задача, линейная сопряженная, индекс, линейный аналитический оператор, независимое линейное решение, условие разрешимости, нули, полюсы, полуплоскость, ограниченная функция, интерполяционный многочлен, коэффициент, вещественный ось.

Информация об авторах:

Кабилов Абувакр Тиллоевич – к.ф.м.н., доцент кафедры высшей математики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 777 071 905. Электронная почта: mtmu4972@mail.ru

Иноятон Фаррух Адолатович – стар. Преподаватель кафедры высшей математики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734069. Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 918643803.

SINGULAR BOUNDARY PROBLEM OF LINEAR JOINT FOR HALF-PLANES WITH ZEROS AND POLES OF ANALYTICAL VIEW ON THE BOUNDARY

Annotation. In the article, the linearly integrated general marginal problem with zeros and poles of the type connected at the boundary is studied. The authors found the exact values of l - the number of solutions of the homogeneous problem and p - the number of the condition for the solvability of general linear coupled marginal problems with analytic zeros and poles on the boundary, and showed that the number of solutions to the problem in the class of functions is limited in the contour; due to the presence of zero coefficients of the problem not found, it is reduced to the sum order of all poles.

Keywords: singular condition, boundary value problem, linear adjoint, index, linear analytic operator, independent linear solution, solvability condition, zeros, poles, half plane, bounded function, interpolation polynomial, coefficient, real shot.

Information about the authors:

Kabirov Abubakr Tilloevich - Associate Professor of the Department of Higher

Mathematics of the Tajikistan State University of Finance and Economics. Address: Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Phone: 777 071 905. Email: mtmu4972@mail.ru

Inoyatov Farrukh Adolatovich - star. Professor of the Higher Mathematics Department of the Tajik State Financial and Economic University. Address: 734069. Republic of Tajikistan, Dushanbe, ul. Nakhimova 64/14. Phone: 918643803.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОТЕНЦИАЛА БИОЛОГИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА НА ТЕРРИТОРИИ ГБАО

Карамхудоев Х.Е.

Хорогский государственный университет имени М.Назаршоева

Важным объектом в экотуристической деятельности является биологическое разнообразие региона. Природа Горно-Бадахшанской автономной области является одним из уникальных уголков планеты, где присутствует богатое генетическое биологическое разнообразие, которое обусловлено, главным образом, своеобразными физико-географическими и экологическими условиями региона.

Благодаря большому сектору абсолютных высот и широтному диапазону экологических условий здесь сосредоточена богатая и оригинальная флора и фауна издавна привлекающая внимание исследователей.

Видовой состав флоры Западного Памира составляет около 2000 видов, где 1229 видов относятся к высшим, споровым, голосеменным и покрытосеменным растениям, которые относятся к 423 родам и 8 семействам [5].

В составе современной флоры региона сохранилось значительное число эндемичных и реликтовых видов. Поэтому более полные сведения, а также проблемы сохранения генетического разнообразия растительности этого высокогорного региона, представляют большое научное и практическое значение, в частности, в целях развития экологического туризма [7].

Из наиболее изученных сосудистых растений в Горном Бадахшане произрастает около 2300 видов, то есть примерно половина от их числа в Таджикистане в целом. Связано это, прежде всего, с тем, что горные территории далеко неоднородны. Во-первых, западные территории Дарваза и Ванча, как бы продолжающие в Горном Бадахшане горные районы Центрального и Юго-Восточного Таджикистана. Это наиболее теплые участки долин, где еще произрастают в диком состоянии гранат, инжир, хурма кавказская, настоящая фисташка, а в наиболее теплых местах возможна и траншейная культура лимона. Более высокие и особенно резко расчлененные долинами крупных рек и менее теплые долины свойственны второму региону – собственно Бадахшану (Западный Памир). Здесь в диком состоянии можно встретить грушу (кайон), каркас кавказский, в отдельных местах встречается дикий бухарский миндаль, в культуре произрастает грецкий орех, абрикос, тутовник и другие. Наконец, третьим, резко отличающимся районом, является территория Восточного Памира, поднятая на огромную высоту. Участки всхолмленных платообразных низкогорий с озерными впадинами и широкими долинами рек, над которыми возвышаются относительно менее крутые, сглаженные хребты, средняя высота которых над уровнем плато относительно не велика (абсолютные высоты мало уступают горам Тибета). Здесь в обширных пустынно-степных и сухостепных долинах лишь в немногих случаях возможно земледелие, и основным источником жизнеобеспечения становится только животноводство на базе природных кормовых угодий [7].

На Западном Памире произрастают многочисленные разновидности плодовых пород деревьев таких, как шелковица, абрикос, орех грецкий, вишня, черешня, хурма, инжир, боярышник, шиповник, виноград, яблоня, многое из которых относятся к категориям эндемичных и реликтовых пород. Возраст некоторых из них составляет 200 лет и более. Например, в долине Язгуляма встречаются деревья ореха грецкого, возраст которых более 700 лет и который ежегодно дает более 300 кг урожая. В долине Бартанга (к. Нисур) произрастает дерево возрастом более 200 лет, которое за один сезон дает 2 урожая. Такими достопримечательностями природа Памира весьма богата [3].

В настоящее время на базе Памирского биологического института имени академика Х. Юсуфбекова НАН РТ ведутся интродукционные работы. В результате многолетних интродукционных работ в коллекции плодовых культур собрано более 850 сортов и форм плодовых, орехоплодных, субтропических, цитрусовых культур. Многолетним трудом для условий высокогорий выделены перспективные сорта и формы абрикоса – Шалах, Таджикибай, Рахматуллои, Равшанали, Сафедак, Махмури шугнанский и другие с потенциальной урожайностью 150-200 ц/га. Выявлены и идентифицированы сорта сухофруктового, столового и универсального типа использования, которые также являются весьма ценными продуктами при экотуристической демонстрации [4].

Одним из уникальным рукотворным памятником природы на Памире, является Памирский ботанический сад имени А. Гурского, расположенный недалеко от города Хорога на высоте 2320 м.абс. Памирский ботанический сад на фоне бесплодных склонов является настоящим зеленым чудом. Яблоки, груши, вишня, смородина, малина, абрикосы, дубы, клены, сосны, тополя, берёзы – деревья знакомые, но все же какие-то необычные, слишком развесистые кроны у них. Здесь собрано свыше 20 тысяч растений со всех континентов. Среди них редкие и диковинные экземпляры (амурский бархат, пробковое дерево, австрийская чёрная сосна. На горе, нависшей над ботаническим садом, еле приметная полоска – восьмикилометровый канал Ханив. Его построили методом народной стройки. В ботаническом саду расположен музей А. Гурского, или Музей природы. Экспонаты музея рассказывают об основателе ботанического сада профессоре Гурском, который приехал на Памир вместе с женой в 1940 году. Сегодня Памирский ботанический сад является одним из основных объектов и ценным экотуристическим продуктом не только ГБАО, но и всей республики.

В коллекциях Рогакского опорного пункта лаборатории высокогорного плодоводства сосредоточено 128 сортов и форм винограда, 100 граната, 21 инжира, 19 ореха грецкого, 97 миндаля, 8 фисташки, 8 хурмы, 5 фундука, 86 образцов лимона, апельсина, мандарина, грейпфрута и т.п. Исследования субтропических пород в их естественных местообитаниях и в культуре позволили отобрать клоны, отвечающие требованиям, предъявляемым к сорту, или представляющие интерес для селекции [3].

Особое место среди дикорастущей флоры ГБАО занимают лекарственные растения. Ввиду высокой экологической чистоты природной среды горного Памира, а также способности растений к повышенному синтезу количественного состава многих групп биологически активных веществ, в последние годы резко возрос интерес ученых к этому уникальному уголку Земли.

Если говорить о флоре Западного Памира, то здесь произрастает большое число полезных дикорастущих растений, многие из которых имеют большое народнохозяйственное значение, но до сих пор все еще остаются слабо изученными. Среди большого разнообразия полезных растений особую ценность, как с научно-теоретической, так и с хозяйственно-практической точки зрения представляют дикорастущие шиповники. Дикорастущий шиповник благодаря значительному содержанию витаминов и, в частности, аскорбиновой кислоты является одним из ценнейших лекарственных и пищевых растений, широко используемых населением и являющимся прекрасным объектом для перерабатывающей промышленности [6].

Установлено, (Кочкарева, 1967 г.; Kaitov, 1980 г.; Мухамеджанова, 1995 г. и др), что на Памире произрастают ценные витаминоносные виды, такие как шиповник гунтский (*Rosa huntica* Chrshan), который наряду с хорошей адаптационной способностью к местным экологическим условиям содержит в плодах большое количество витамина (С). В условиях Западного Памира, на высоте 2000-2500 м.абс., содержание витамина (С) в плодах может достигать рекордной величины – до 17%. Для примера, в Великобритании,

самым высоковитаминным шиповником, который широко выращивают на промышленном уровне, является представитель среднеазиатской флоры – шиповник Федченко, где в плодах обнаружено самое высокое содержание для английских видов шиповника витамина С – до 5% [6].

Биологическое разнообразие растительности ГБАО, несмотря на более чем 100-летний период изучения, исследовано недостаточно, а, главное, крайне неравномерно как в смысле охвата отдельных таксономических групп, так и конкретных территорий. Особенно остро ощущается отсутствие новейших данных о состоянии и тенденциях изменения биологического разнообразия под усиливающимся антропогенным процессом и связанным с ним загрязнением природной среды.

Следует также отметить, что Западный Памир является не только центром происхождения, но и центром разнообразия многих сельскохозяйственных культур, в том числе мягкой пшеницы. Установлено, что из 273 видов и разновидностей мягкой пшеницы, известных в Центральной Азии, 151 вид встречается на Западном Памире. Кроме того, на территории Западного Памира выявлены 94 разновидности мягкой и 33 карликовой пшеницы, 35 из которых являются новыми для науки [5].

Кроме того, на территории Памира расположен самый высокогорный в постсоветском пространстве Памирский ботанический сад, где проходят испытания около 4,0 тыс. видов и внутривидовых таксонов. Коллекция листовенных растений сада представлена 1400 видами: хвойных пород – 103 вида, травянистых дикорастущих растений – более 320 видов и цветочно-декоративные растения представлены 370 видами и сортами. В коллекции Рогакского опорного пункта Памирского биологического института проходят испытание 120 сортов и форм граната, 15 сортов и форм инжира, 38 сортов и форм цитрусовых, 17 сортов миндаля, 19 форм грецкого ореха, а в коллекции Ванчского опорного пункта проходят испытание 20 местных и инорайонных сортов и форм грецкого ореха [10].

Все это имеет большое значение не только с научно-теоретической точки зрения, но и также для устойчивого развития экотуризма.

Одним из весьма интересных компонентов природного комплекса высокогорий, который считается ценнейшим экотуристическим продуктом, является видовое разнообразие и своеобразие животного мира региона. Удивительные адаптивные свойства животных позволяют им расселяться и приспосабливаться к различным экстремальным экологическим условиям высокогорий.

На территории ГБАО встречаются такие удивительные виды животных, как памирский архар, винторогий козел, сибирский козерог, белокоготный медведь, снежный барс, туркестанская рысь, каменная куница, среднеазиатская речная выдра, красный сурок, горный гусь, тибетская саджа, тибетский и гималайский улары, гриф, бородач, беркут, кабан, индийский дикобраз, гюрза и многие другие. Из них некоторые виды встречаются только в пониженных частях области. К ним относятся: винторогий козел, индийский дикобраз, кобра и кабан. Другие виды встречаются только на Восточном Памире: архар Марко Поло, горный гусь, тибетская саджа и тибетский улар. И, наконец, часть видов встречается как в субтропической части, так и в условиях высокогорий. К ним относятся: сибирский козерог, красный сурок, белокоготный медведь, туркестанская рысь, снежный барс, лиса, заяц-толай и хищные птицы [1].

Высокогорье Памира отличается наиболее высоким процентом эндемиков видового ранга. Изучение фауны млекопитающих Памира показало, что здесь обитает всего 33 вида и в зоогеографическом отношении они представляют собой сложную гетерогенную группу. Грызуны и зайцеобразные Памира представлены 12 видами, что составляет более 36% от общего числа видов млекопитающих этого региона. Видовой состав млекопитающих Западного Памира в 2 раза богаче, чем на Восточном Памире. По характеру вертикального

распространения мелкие млекопитающие в этих районах подразделяются на 2 группы: 1) специализированные горные виды; 2) широко распространенные виды, образующие в горах устойчивые популяции. [2].

К типичным горным видам относится красный сурок, серебристая и памирская полевки, большеухая и красная пищухи; ко второй группе – серый хомячок, заяц-толай, лесная и домовая мыши, лесная соя, туркестанская крыса, слепушонка. Серый хомячок и заяц-толай имеют широкий диапазон вертикального распространения и занимают все высотные пределы – от долин на равнинах и до высокогорий, включительно по всей Центральной Азии, тогда как остальные виды распространены только до верхнего предела [1].

Высокогорье характеризуется суровыми условиями существования для животных. Необходимо отметить, что усиление антропогенного фактора за последние десятилетия привело к катастрофическому уменьшению численности и сокращению ареала не только редких, но и представителей некоторых охотничье-промысловых видов животных. Это объясняется не только прямым истреблением их человеком, но и косвенным уничтожением природных комплексов, в которых обитают различные виды животных. Так, например, численность винторого козла катастрофически сократилась, теперь его численность насчитывает всего 10-15 особей. За этот период в результате бессистемной охоты значительно сократилось количество памирского архара, являющегося гордостью не только памирцев, но и всего таджикского народа. Теперь его численность достигает немногим более 4-6 тысяч особей вместо 70 тысяч, как было в 60-е годы прошлого столетия. В таком же плачевном состоянии находятся сибирский козерог, бурый медведь, снежный барс, среднеазиатская речная выдра и другие виды [2].

По данным Б. Турдумамбетова (2004 г.), если один архар приносит в охотничьем туризме максимум 20 тыс. долларов (турфирмы, т.е. охотничьи хозяйства, покупают лицензии за 15 тыс., потом за свои услуги добавляют максимум до 5 тыс. и продают иностранным туристам-охотникам туры за 20 тыс.), то с учетом развивающегося спроса в экотуризме он за свою вольную жизнь (12-13 лет) мог бы принести более 50 тыс. долларов США в экономику страны. С таким же успехом можно использовать в экотуризме и другие виды горной фауны [9].

Для сохранения и восстановления биологического разнообразия необходим комплекс мер, проведение которых не представляется возможным без проведения специальных научных исследований. Такие исследования должны способствовать, с одной стороны, решению важной научной задачи – формированию теории и концепции экотуризма и, с другой, решению практической задачи – содействию подъему туристской отрасли и экономики. Подходы к исследованию проблем должны быть комплексными и должны охватить не только экономические и экологические аспекты проблемы, но и социально-культурные аспекты развития экотуризма на Памире. Это важно как с точки зрения улучшения социальных последствий, так и для сохранения природно-экологического равновесия горной экосистемы.

Организация экологического туризма на местах позволяет ГБАО гармонично интегрироваться в международный рынок туризма и достичь интенсивного развития туризма в регионе. Это обеспечит в дальнейшем устойчивый рост занятости и доходов населения, стимулирование развития смежных с туризмом отраслей и увеличение притока инвестиций в национальную экономику.

Однако необходимо иметь в виду, что при этом природные территории не должны потерять своего природного социально-исторического и культурного своеобразия. Необходимо бережно хранить хорошие традиции, обычаи и не уступать сиюминутным требованиям повышения комфортности и привлекательности для посетителей в ущерб

уникальной природе и национальной культуре.

Организация экологического туризма с некоммерческим использованием биологических ресурсов должна регулировать отношения человека с природной средой, с одной стороны, создавая полноценные условия для отдыха и реализации экологических интересов отдыхающих, а, с другой, регулируя и минимизирует воздействия на среду.

Список использованной литературы

1. Абдусаламов И.А. Фауна Таджикской ССР. Том XIX, ч.1. Птицы. Душанбе, 1971. - С.3-215.
2. Абдулназаров А.Г. Качественная характеристика фауны Таджикского Национального парка в пределах Памира. / Матер. Респуб. науч. конф.: «Экологические особенности биологического разнообразия». Хорог, 2007. – С.12-18.
3. Акназаров О.А. Памир: от субтропиков до подножья ледников. Душанбе, 2000. - 41с.
4. Акназаров О.А. Мельничков Д.И. Экотуризм на Памире: проблемы и перспективы. Душанбе, 2006. 125с.
5. Иконников С.С. Определитель высших растений Бадахшана. - Л., Наука. 1979. С. 399.
6. Мамадризохонов А.А. Шиповники Западного Памира. Душанбе: Дониш, 2005. -181с.
7. Наврузшоев Д.Н. Категория редкости видов флоры ГБАО Республики Таджикистан и её интродукционной способности. Материалы республиканской научно-практической конференции., Душанбе, 2015. С.86-88.
8. Одинашоев А.О. Зайцеобразные и грызуны Памира. Душанбе, 1987. -122с.
9. Турдумамбетов Б.У. Проблемы и перспективы развития туризма в горных условиях Кыргызстана. Монография. ОсОО «Алтын-Тагма» Бишкек, 2005. 120с.
10. Фелалиев А.С. Полиморфизм плодовых пород Горного Бадахшана. Душанбе, 2003. - 154 с.

Сведения об авторе: Карамхудоев Х.Е. – кандидат географических наук, заведующей кафедрой биоэкология и туризма Хорогского государственного университета. Адрес: 736000 Республика Таджикистан, ГБАО г. Хорог, ул. Ш.Шотемур, 109. Телефон: (+992) 93 853 22 37. E-mail. karamkhudoev@mail.ru

Маълумот дар бораи муаллиф: Карамхудоев Х.Е. - номзоди илмҳои географӣ, мудири кафедраи биоэкология ва туризми Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев. Суроға: 736000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ВМКБ ш.Хоруғ, кӯчаи Ш.Шоҳтемур, 109. Телефон: (+992) 93 853 22 37 E-mail. karamkhudoev@mail.ru

Information about the author: Karamkhudoev Kh.E. - Candidate of Geographical Sciences, Head of the Department of Bioecology and Tourism, Khorog State University. Address: 736000 Republic of Tajikistan, GBAO Khorog, st. Sh. Shotemur, 109. Phone: (+992) 93 853 22 37. E-mail. karamkhudoev@mail.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОТЕНЦИАЛА БИОЛОГИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА НА ТЕРРИТОРИИ ГБАО

В статье приводится сведения об возможностях использования биологических ресурсов территории ГБАО, которое располагает богатым составом и разнообразием флоры и фауны с целью развития экологического туризма. Однако, для эффективного их использования в экотуристических целях требуется определенные навыки и соответствующие научные подходы к её организации. В целях поиска путей урегулирования туристической деятельности исследованы факторы, которые могут повлиять на реализацию программ развития туризма в регионе и помочь лучше понять перспективы развития экотуризма в условиях ГБАО.

ИСТИФОДАИ ЗАХИРАҶОИ БИОЛОҒИ БО МАҚСАДИ РУШДИ САӢӢХИИ ЭКОЛОҒИ ДАР ӢУДУДИ ВМКБ

Дар мақола оид ба имкониятҳои истифода бурдани захираҳои биологӣи Ӣудуди ВМКБ, ки аз ҷиҳати гуногунии биологӣи набототу ҳайвонот бой мебошад, бо мақсади рушди туризми экологӣ маълумот дода шудааст. Бо вуҷуди истифодаи самараноки захираҳои биологӣ бо мақсади ташики саӢӢҳи экологӣ, малакаҳои муайян ва равишҳои илмӣ мувофиқ зарур мебошанд. Бо мақсади ҷустуҷӯи роҳҳои танзими фаъолияти саӢӢҳӣ омилҳои, ки метавонанд ба татбиқи барномаҳои рушди саӢӢҳӣ минтақа таъсир расонанд ва барои хубтар дарк намудани дурнамои рушди саӢӢҳи экологӣ дар Ӣудуди ВМКБ кӯмак мерасонанд дар мақола маълумот дода шудааст.

USING THE POTENTIAL OF BIOLOGICAL RESOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM IN GBAO

The article provides information about the possibilities of using the biological resources of the territory of GBAO, which has a rich composition and varieties of flora and fauna, in order to develop ecological tourism. However, for their effective use for ecotourism purposes, certain skills and appropriate scientific approaches to its organization are required. In order to find ways to regulate tourism activities, the factors that may affect the implementation of tourism development programs in the region and help to better understand the prospects for the development of ecotourism in GBAO have been studied.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ДИНАМИКИ ЛАВИН В ВЯЗКОПЛАСТИЧНОМ ПРИБЛИЖЕНИИ

Каримов Ф.Х.^{1,2}, Гуломов М.Н.², Давлятова М.З.^{1,2}

Институт геологии, сейсмостойкого строительства и сейсмологии НАНТ

Национальный университет Таджикистана

ВВЕДЕНИЕ

Несмотря на то, что научные исследования снежных лавин ведутся примерно 200 последних лет, механизмы их образования, проблема прогнозирования схода до сих пор не получили достаточно полного решения [1-7]. Актуальность прогнозирования, оценка риска схода снежных лавин и устройство инженерной защиты от них остаются очень важными, особенно для таких высокогорных территорий с обширными снежными полями, на которых расположен Таджикистан. В феврале 2023 г. сход снежных лавин на Западном Памире, который расположен в районах горного пояса с лавинами из свежевывавшего снега, снежных плит и адвективными лавинами, привёл к человеческим потерям и материальному ущербу.

По-видимому, причины сложившейся ситуации обусловлены тем, что процессы, лежащие в основе механизмов лавинообразования, весьма разнообразны и неоднозначны: они определяются многими географическими, погодными и климатическими условиями, геометрическими размерами и рельефом мест расположения снежных покровов, физическими, химическими и физико-химическими характеристиками лавинообразных тел и другими факторами [4-7]. Сложность в изучении снежного покрова и лавин состоит и в том, что их физические состояния в условиях постоянно изменяющейся окружающей среды и метаморфизма очень динамичны, а также труднодоступностью мест их распространения. Особую важность исследованиям лавин и оценкам риска их динамики доставляет глобальное потепление климата.

В настоящей статье рассматриваются физические, критические условия нарушения устойчивости горного снежного покрова и возникновения лавин в рамках вязкопластической модели [8-12]. Цель исследования – определить в первом приближении критерии для оценки критического состояния горного снежного покрова и определить

основные показатели, которые могут применяться для прогнозирования схода лавин и его последствия.

МОДЕЛЬ СНЕЖНОГО ПОКРОВА И СХОДА ЛАВИН, МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЙ

Согласно стандартной модели участка горного снежного покрова, на котором возникает лавина, лавиносброса, выделяется три его части: самая верхняя – зона отрыва, средняя – зона транзита и нижняя – зона отложения, аналог конуса выноса в случае оползней. Практика показывает, что наиболее часто снежные лавины сходят при углах откоса горного склона от 200 до 500 [1]. Поскольку в настоящей работе рассматриваются условия нарушения устойчивости снежного покрова, то основное внимание уделяется зоне отрыва, где зарождается лавинный очаг. В лавиноведении выделяется три основных типа лавин: (1) с плотным телом, (2) – разрыхлённым, воздушным, и (3) – смешанного типа. Для первого типа лавины образуют сплошные тела, для второго – рыхлые, часто с турбулентным потоком, третьего – и сплошные и разрыхлённые. В настоящей работе рассматриваются лавины первого типа, однако поскольку многие лавины начинаются с движения слоёв снежного покрова, расчёты, анализ и результаты работы в некотором приближении применимы и к другим типам лавин. В рамках модели вязкопластического течения рассматривается плоскопараллельный пласт снега, консеквентно расположенный на горном склоне. Из-за гравитации создаётся составляющая силы тяжести, направленная вниз по склону. Движению вниз каждого слоя пласта противодействуют силы вязкого трения и силы «сухого» трения, направленные вверх по склону (рисунок). Рассматривается самая начальная стадия зарождения лавины с начальной скоростью, равной нулю. Поэтому движение лавины рассматривается как течение ламинарной среды, что, по крайней мере, может быть на начальных стадиях движения.

Во многих исследованиях лавин первого типа за основу выбирается модель тела, расположенного на наклонной плоскости, которое в исходном состоянии удерживается силой трения и сцепления с этой плоскостью согласно закону Кулона-Амонтона. При достижении критических условий происходит нарушение устойчивости и возникает лавина. Эта модель применима для случаев, когда происходит отрыв всего тела лавины от подстилающей поверхности горного склона. Как показывают наблюдения, зарождение лавины, как правило, начинается с возникновения очага, с движения верхних слоёв тела лавины [1, 4-6] относительно друг друга, когда между слоями действуют силы вязкого трения. В настоящей работе рассмотрение проводится с учётом вязкого трения, поэтому исследование в рамках этой модели может иметь важное значение для анализа начальных условий действия механизмов схода лавин других типов.

Поскольку толщины лавинных тел обычно не превосходят первых метров, а длины вдоль склонов составляют десятки метров и более, то можно принять, что тело имеет сильно вытянутую вдоль склона плоскопараллельную форму высотой (рис. 1).

На слой, который показан в виде узкой прослойки внутри ледника (рис. 1), действует сила гравитации, составляющие которой – нормальная и тангенциальная – и, соответственно, – сила вязкого трения, – сила «сухого» трения. В рамках реологии – это модель бингамовского тела [11, 12].

Рис. 1. Физическая модель снежного покрова.

Уравнение движения для скорости слоя лавины во времени в рамках рассматриваемой модели вязкопластического тела, в правой прямоугольной декартовой системе координат с началом в точке проекции центра тяжести тела на наклонную плоскость [13], подобно уравнению, известному для случая вязкопластического оползня [8-12]:

где – гравитационное ускорение, – плотность снега, – коэффициент трения между

слоями лавинообразного тела, – коэффициент динамической вязкости, – угол склона.

В уравнение (1) входит отношение коэффициента динамической вязкости к плотности слоя снежного покрова, которое носит название кинематической вязкости. Обе эти величины зависят от глубины расположения слоя в покрове и от нескольких других факторов [3-6, 11, 12, 14, 15]. Анализ их зависимостей от глубины показывает, что возможны разнообразные варианты этой зависимости. Они определяются типом снега и характером его распределения в слоях и уплотнения с глубиной. Обычно, в самых верхних слоях плотность составляет по порядку величин 1-10 кг/м³, а в самых нижних – до нескольких сотен кг/м³. Плотности и вязкости снега зависят и от температуры: при меньших температурах эти величины больше, свежеснежавший снег обладает меньшей плотностью и меньшей вязкостью [1]. В распределениях плотности и вязкости по глубине проявляются и географические особенности [1], метаморфизм приводит к изменчивости плотности и вязкости ещё и во времени [1, 6, 11-15].

Т.о., кинематический коэффициент вязкости, входящий в уравнение (1) в виде отношения динамического коэффициента вязкости к плотности, весьма изменчив и в большой степени зависит от многих факторов. В качестве первого приближения в качестве плотности и вязкости примем их средние значения.

КОЛИЧЕСТВЕННЫЕ ОЦЕНКИ ДЛЯ ДВИЖЕНИЯ ЛАВИНЫ

Движение начинается с состояния покоя, поэтому начальное условие имеет вид 0. Из-за уплотнения снега под действием вышерасположенных слоёв покрова в его основании создаётся уплотнённый слой – ядро. Он вморожен в подстилающие породы или консолидирован и остаётся неподвижным. Поэтому граничное условие для плоскости основания имеет вид Самая верхняя граница покрова свободна, поэтому граничное условие для неё – = 0.

Поскольку с увеличением скорости происходит рост сил сопротивления, то за время, примерно равное времени релаксации, движение будет асимптотически приближаться к равномерному [9, 10]. Рассмотрим состояние установившегося движения лавины – при этом левая часть в (1) обращается в нуль. Тогда решение уравнения с определёнными начальными и граничными условиями приводит к следующему выражению для распределения скорости слоёв лавины по глубине:

Выражение (2) показывает, что скорость слоёв возрастает по кубическому параболическому закону – от нуля в основании до максимума на верхней поверхности:

Согласно результатам [9,10] выражение для времени релаксации, которое показывает, насколько быстро устанавливается скорость равномерного движения лавины, есть –

Подстановка характерных параметров лавины в выражения (3) и (4): 100 кг/см³, = 100 Па·с, = 0,3, = 3 м, = 450 – приводят к следующим оценкам по порядку величин для скорости движения внешней поверхности лавины и времени релаксации:

Относительная малость времени релаксации показывает, что лавина быстро входит в режим установившегося движения. Полученные оценки согласуются с известными, практически наблюдаемыми значениями [1-6].

ВЫВОДЫ

Аналитические расчёты, выполненные в первом приближении для движения снежных лавин в рамках вязкопластической модели, приводят к оценкам для времени релаксации и скорости движения, которые согласуются с известными практически

наблюдаемыми значениями, что подтверждает правильность принятых за основу модельных представлений о строении, физических параметрах и динамике лавин.

ЛИТЕРАТУРА

1. Войтковский К.Ф. Лавиноведение: Учеб. пособие. – Москва (М.): Изд-во МГУ, 1989. 105 С.
2. Яблоков А.А. Лавины Таджикистана. – Душанбе: Гидрометцентр РТ, 2007. 60 С.
3. Encyclopedia of Ice, Snow and Glaciers. Singh V.P., Singh P., Haritashia U.K. (Eds.). – Dordrecht: Springer, 2011, 1253 P.
4. Шмакин А.Б., Турков Д.В., Михайлов А.Ю. Модель снежного покрова с учетом слоистой структуры и ее сезонной эволюции // Криосфера Земли. 2009. Т. XIII, № 4. С. 69–79 <http://www.izdatgeo.ru>
5. Shapiro L.H., Johnson J.B., Sturm M., Blaisdell G.L. Snow Mechanics Review of the State of Knowledge and Applications. – Hanover, New Hampshire, 1997, 36 p.
6. Morris E.M. Physics-based models of snow. Recent advances in the modelling of hydrological systems. Eds. D.S. Bowles, P.E. O’Connell. – Dordrecht, Kluwer Acad. Publ., 1991. P. 85–112.
7. The design of avalanche protection dams. Eds. N. Johanenesson, P. Gauer, P. Issler, K. Lied. Brussel: EC, Directorate-general for research. Unit1.5. – Climate change and environmental risks, 2009. 205 P.
8. Ландау Л.Д., Лифшиц Е.М. Гидродинамика. – М.: «Наука», 1988, 736 С.
9. Каримов Ф.Х. Время релаксации для вязкопластических грунтов // Докл. АН РТ. 2013. Т. 56, №11. С. 915-919.
10. Karimov F.H. Basic Features of the Landslides’ Viscous Flow. Engineering Geology for Society and Territory, Volume 2. Eds. G. Lollino et al. – Springer International Publishing, Switzerland. 2014. P. 1075–1078.
11. Mellor M. A review of basic snow mechanics // International Association of Hydrological Sciences Publication 114 (Symposium at Grindelwald 1974-Snow Mechanics), 1975. P. 251–291.
12. Nishimura K. Studies on the fluidized snow dynamics. – Hokkaido University Collection of Scholarly and Academic Papers: HUSCAP, 1991. 55 P.
13. Корн Г.А., Корн Т.М. Справочник по математике для научных работников и инженеров. – М.: «Наука», Главная редакция физико-математической литературы, 1977. 832 С.
14. Kominami Y., Endo Y., Niwano Sh., Ushioda S. Viscous compression model for estimating the depth of new snow // Ann. Glaciol. 1998. V. 26. P. 77–82.
15. Shiqiao Zh., Nakawo M., Hashimoto S., Sakai A., Narita H., Ishikawa N. Densification and grain coarsening of melting snow // Chinese Journal of Polar Science, 2003. V. 14, No 1, P. 12-23.

МОДЕЛСОЗИИ ДИНАМИКАИ ТАРМАҲО ДАР ТАХМИНИ ЧАСПАКӢ-ПЛАСТИКӢ

Шартҳои физикӣ, критикӣ барои вайроншавии устувори қабати барфӣ кӯҳӣ дар чорҷӯбаи модели часпакӣ-пластикӣ таҳлил карда мешавад. Дар тахмини аввала шартҳо барои баҳодихии ҳолати мувозинии қабати барфӣ ва нишонаҳои асосӣ, ки барои нешгӯии фуроравии тармаҳо ва оқибатҳои он, ба даст оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: барф, нӯстлоқи барфӣ, тармаҳо, вайроншавии мувозинат, модели часпакию пластикӣ, шартҳои критикӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Каримов Фаршад Хилолович – доктори илмҳои физика ва математика, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, профессори кафедраи геология ва иктишофи ККФ факултети геология. Суроға: 734063, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони

Рудаки, 17. Телефон: (+8-992) 935 55 84 00. E-mail: fhkarim@mail.tj

Ғуломов Мирзовали Назаралиевич – номзоди илмҳои геол.-мин., Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, муаллими калони кафедраи гидрогеология ва геологияи муҳандисии факултети геология. Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17. Телефон: (+992) 901-71-90-37. E-mail: g mirzovoli@mail.ru

Давлятова Малоҳат Зухуровна – магистр, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, кафедраи геологияи муҳандисӣ ва гидрогеологияи факултети геология. Суроға: 734063, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рудаки, 17. E-mail: dmlokhat00@mail.ru. Телефон: (+8-992) 937 04 04 50.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ДИНАМИКИ ЛАВИН В ВЯЗКОПЛАСТИЧЕСКОМ ПРИБЛИЖЕНИИ

Рассматриваются физические, критические условия нарушения устойчивости горного снежного покрова и возникновения лавин в рамках вязкопластической модели. Определены в первом приближении критерии для оценки критического состояния горного снежного покрова и основные показатели, которые могут применяться для прогнозирования схода лавин и его последствия.

Ключевые слова: снег, снежный покров, снежные лавины, нарушение устойчивости, вязкопластическая модель, критические условия.

Сведения об авторах: Каримов Фаршад Хилолович – доктор физ.-мат. наук, Таджикский национальный университет, профессор кафедры геологии и разведки МПИ геологического факультета. Адрес: 734063, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. Телефон: (+8-992) 935 55 84 00. E-mail: fhkarim@mail.tj

Ғуломов Мирзовали Назаралиевич – кандидат геол.-мин. наук, Таджикский национальный университет, доцент кафедры гидрогеологии и инженерной геологии геологического факультета. Адрес: 734063, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. Телефон: (+8-992) 937 39 87. E-mail: gmirzovoli@mail.tj

Давлятова Малоҳат Зухуровна – магистр, Таджикский национальный университет, кафедра инженерной геологии и гидрогеологии геологического факультета. Адрес: 734063, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. Телефон: (+8-992) 937 04 04 50. E-mail: dmlokhat00@mail.ru

MODELLING OF THE AVALANCHES' DYNAMICS IN VISCOPLASTIC APPROXIMATION

Physical, critical conditions for the snow cover stability violation and avalanches triggering in frames of viscoplastic model have been regarded. In the first approximation the criteria for the snow cover critical state's assessment and main indexes, that could be applied for the avalanches' triggering prediction and its sequences, have been found.

Key words: snow, snow cover, avalanches, equilibrium brokering, viscoplastic model, critical conditions.

Information about the authors: Karimov Farshed Hilolovich – Doctor phys.-math. Sciences, Tajik National University, Professor of the Chair geology and mineral prospecting of the geological department. Address: 734063, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue, 17. Телефон: (+8-992) 935 55 84 00. E-mail: fhkarim@mail.tj

Gulomov Mirzovoli Nazaralievich – Docent, Tajik National University, the Chair of Hydrogeology and Engineering Geology of the Geological Faculty. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17. Phone: (+992) 938-37-39-87. E-mail: gmirzovoli@mail.ru

Davlyatova Malokhat Zuhurovna – Magister, Tajik National University, the Chair Engineering Geology and Hydrogeology of The Geological Department. Address: 734063, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue, 17. Телефон: (+8-992) 937 04 04 50. E-mail: dmalokhat00@mail.ru

БАНКОВСКАЯ И ФИНАНСОВО-КРЕДИТНАЯ СФЕРА МАЛОГО БИЗНЕСА

Каримова М.М.

В системе рыночной инфраструктуры особое место занимают коммерческие банки как кровеносные сосуды всей системы рыночной экономики в период перехода к рыночным отношениям. По существу, они являются одним из факторов в рыночной системе управления, определяющие уровень развития финансовых и денежно-кредитных отношений.

Роль и значения коммерческих банков в рыночной системе в целом и малого бизнеса в частности определяется тем, что: во-первых, только банку предоставлено право привлекать во вклады денежные средства физических и юридических лиц, размещать их от своего имени и за свой счет, а также открывать банковские счета и вести денежные операции физических и юридических лиц в процессе осуществления бизнес-деятельности. Во-вторых, выполняя посреднические функции, коммерческие банки осуществляют перераспределение кредитных и других ресурсов по горизонтали хозяйственных связей, т.е. от кредитора к заемщику, на условиях платности и возвратности. Плата за отданные и полученные займы средства формируется под влиянием спроса и предложения заемных средств.

В результате достигается свободное перемещение финансовых ресурсов в региональном хозяйстве. Значение посреднической функции коммерческих банков для успешного развития и функционирования субъектов малого бизнеса в рыночной экономической системе состоит в том, что банки своей деятельностью уменьшают степень риска и неопределённости в осуществлении бизнес-деятельности. (Рис. 1).

Рисунок 1. Схема движения денежных и товарных потоков через предприятий – посредников.

Нужно отметить, что в качестве посредника (предприятие Г) обычно выступает финансово устойчивый и крупный субъект, который гарантирует возвращение полученного кредита. Особенно малые предприятия, созданные при промышленных предприятиях пользовались той схемой взаимоотношения с банками. Такая схема сработала со всеми своими плюсами минусами в начальный период перехода к рыночной экономике. Это было временное решение проблем, связанных с несовершенством банковской системы обслуживания субъектов малого предпринимательства.

Коммерческие банки образуют костяк кредитной системы страны. Главное их предназначение - привлекать сбережения населения и хозяйствующих субъектов, в том числе малого бизнеса и распределять их между заёмщиками, потребность которых определяется в процессе воспроизводства. Для крупных корпораций и потребителей банки являются основным источником кредитов.

Следует отметить, что основная часть оборотных средств предприятия пополняют за счет заемных средств кроме предоставления потребительского кредита населению как классическая функция коммерческих банков, они оказывают массу других, а в ряде случаев специальных услуг государству, предприятиям и населению. К числу услуг банка относится чековое обслуживание, расчетно-кассовые операции, выдача денег под заклад имущества, средне- и долгосрочное кредитование специального назначения, финансирование проектов по модернизации производства, предоставление ссуд в иностранной валюте, финансирование рискованных, венчурных проектов, лизинг оборудования и другие. Банковские операции и услуги оказывают и малым предприятиям. Объемы кредитования субъектов малого бизнеса стремительно растут.

Благодаря существующей конкуренции на банковском рынке происходит внедрение новых технологий, улучшаются условия по кредитованию малых предприятий и уровень обслуживания. Клиенты могут самостоятельно выбирать банки и программы кредитования, сравнивать их и принимать лучшие и подходящие для них условия.

Банки предоставляют кредит субъектам малого бизнеса на организацию или развитие бизнеса, пополнение оборотных средств, для приобретения нового оборудования, движимого или недвижимого имущества и т.д. Для того чтобы получить кредит, субъекты должны предоставить банку ликвидный залог в виде оборотных средств, собственного движимого или недвижимого имущества или же имущества третьих лиц, а также гарантией для банков служит поручительство третьих лиц. В некоторых случаях банки предоставляют беззалоговые кредиты, но этот вариант подходит только для предприятий с безупречной кредитной историей. Самым ликвидным видом залога является недвижимость.

Как правило, субъекты малого бизнеса в меньшей степени пользуются краткосрочными и среднесрочными кредитами (по сравнению с крупными предприятиями) для реализации проектов по расширению бизнеса и созданию новых производства (рисунок 2).

срочность кредита	2016	2017	2018	2019	2020	2020 в % к итогу
заёмный кредит, всего в т. ч.	1694,3	1703,2	1829,9	2118,9	2227,2	131
долгосрочный кредит	610,2	599,0	556,9	970,2	1127,0	184
в % к итогу	38	35	31	46	51	-
краткосрочный кредит	1084,1	1104,2	1273,0	1148,6	1100,2	102
в % к итогу	62	65	69	54	49	-

Рисунок 2. Величина привлеченного заемного капитала в малый бизнес по Согдийской области, млн. сомони

Источник: Рассчитано автором на основе Данные Статистического ежегодника Согдийской области, 2021. Главное управление Агентства по статистике при президенте Республики Таджикистан в Согдийской области.

Данные таблицы подтверждают большую потребность предприятий в краткосрочном заемном капитале. Хотя его доля в общей потребности снижаются. Так доля краткосрочного кредита снизился с 62% в 2016г. до 49% в 2020г., соответственно возрос доля долгосрочных кредитов с 38% до 51%.

Функционирование малых предприятий и кредитных учреждений в рыночной экономике, с одной стороны, требует решения проблемы выработки критериев платежеспособности заемщика, а с другой - проведения анализа условий предоставления кредитов и принципов их использования. Кредитное учреждение должно быть уверено в наличии у кредитруемого предприятия средств для расчетов, в его способности к своевременному погашению кредита. На основании данных бухгалтерского баланса можно оценить, насколько прибыльна деятельность предприятия и каков размер риска, принимаемого на себя банком.

При расчете кредитоспособности малых предприятия, как и других хозяйствующих субъектов, используются следующие показатели его финансово-хозяйственной деятельности:

1. коэффициент финансового покрытия - он характеризует общую кредитоспособность малого предприятия и определяется как отношение текущих активов к текущим обязательствам;

2. коэффициент текущей и абсолютной ликвидности рассчитывается как отношение денежных средств, средств в расчетах и оборотных активов малых предприятия к текущим обязательствам;

3. коэффициент соотношения собственных средств и привлеченного капитала, который характеризует финансовую устойчивость малого предприятия.

Коммерческие банки составляют досье клиентов - малых предприятий и их гарантий для разработки собственных планов финансирования устанавливая объем и сроки их кредитования.

Создание специальной сети коммерческих банковских структур для финансирования малых предприятий - одна из насущных проблем. Для повышения заинтересованности банков в такой деятельности необходимо предусмотреть, помимо общих, дополнительную систему льгот и приоритетов, например, рекомендовать полное или частичное освобождение от налогов прибыли банков, полученной от вложения средств в малый бизнес, а также определить совместно с Центральным банком, порядок компенсации коммерческим банкам льгот по целевым кредитам для предприятий малого бизнеса.

Коммерческие банки исполняют триединую роль.

Во-первых, разветвленная структура коммерческих банков управляет денежными потоками в воспроизводственном процессе. В странах с развитой рыночной системой львиная доля коммерческих сделок сводится к перераспределению средств между различными банковскими счетами хозяйствующих субъектов на основании выписанных чеков, либо электронных переводов;

Во-вторых, наряду с другими микро финансовыми организациями банки выступающие посредниками вкладывают сбережения населения и накопления хозяйствующих субъектов в развитие производства товаров предоставляя займы фирмам и деловым предприятиям, гарантирующим их оптимальное использование и возврата на платной основе;

В-третьих, коммерческие банки, проводя в жизнь денежно-кредитную политику, устанавливаемую национальным банком страны, регулирующие количество денег, находящихся в обращении как залог обеспечения меньших колебания уровня цен, при достижении которого рыночные отношения воздействуют на экономическую систему самым эффективным и выгодным образом.

В условиях осуществления экономической реформы, особую важность приобретает проблема создания финансового рынка, обеспечивающие саморегулирование системы перелива капиталов и долгосрочных инвестиций.

Таджикистан обладает определенным опытом в постановке банковского и биржевого дела, а также формирования рынка государственных ценных бумаг. Теперь нужно развивать эти традиции, чтобы вернуться в рыночную цивилизацию и выйти на современный уровень других стран.

Нужно констатировать, что увеличение числа клиентов - малых предприятий связано с повышением доверия к банкам, а также пониманием эффективности работы с расчетными операциями посредством банка. В текущем году и в ближайшей перспективе тенденция роста числа клиентов малых предприятий будет возрастать. Следовательно, банковская инфраструктура малого бизнеса должна расширяться и укрепляться для того, чтобы способствовать росту производства товаров и услуг, оказываемые в сфере малого предпринимательства.

Одним из важных направлений работы коммерческих банков являются, кредитование

малого бизнеса. Именно здесь проявляется инфраструктурный характер услуг оказываемый банками субъектам малого бизнеса.

срочность кредита	2016	2017	2018	2019	2020	2020 в % к 2016
Кратко срочные кредиты, млн. сом.	1084,1	1104,2	1273,0	1148,6	1100,2	102
Долгосрочные кредиты	610,2	599,0	556,9	970,2	1127,0	185
Кредиты в иностранной валюте	875,8	737,2	658,6	736,0	701,7	83
В % к итогу	52	43	35	35	32	-
Кредиты в национальной валюте	818,5	966,0	1171,3	1382,8	1525,5	186
В % к итогу	48	57	65	65	68	-
Всего:	1694,3	1703,2	1829,9	2118,9	2227,2	132

Рисунок 3. Кредитные вложения банков по Согдийской области, млн. сомони.

Источник: Рассчитано автором на основании Статистического ежегодника Республики Таджикистан-2021г. Главное управление Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Раздел «Финансы и кредиты».

Нужно ещё отметить тот факт, что кредитное вложение банка в иностранной валюте было больше чем в национальной валюте. Так, в 2016г. было 52% кредитов было выдано в иностранной валюте, а в 2020г. это цифра снизилось до 32%. Кредитное вложение в национальной валюте наоборот возрос с 48% до 68% в 2020г.

Предоставление ссуд малым предприятиям имеет свои особенности, связанные с большими рисками. Так, среди этой категории много фирм с низкой платежеспособностью, они чувствительны к колебаниям экономической конъюнктуры. В связи с этим возникают всевозможные виды рисков, связанные с не уплатой процентов за кредит или с замораживанием выплаты клиентами основной суммы кредита.

Необходимость совершенствовании банковской деятельности малого бизнеса обуславливает нахождение путей улучшения обслуживания клиентов.

Ведущим элементом является региональная банковская и финансово-кредитная подсистема [1,79], направленная на обслуживание различных форм и видов предпринимательства и, в том числе, его малых форм, способных гибко реагировать на изменение региональных факторов. Далее необходимо выделить информационно-коммуникационную подсистему [2, 27] решающей задачи по:

установлению и укреплению рыночных коммуникаций между отдельными представителями регионального рынка;

обобщению и анализу информации о состоянии рыночных процессов, используемой при разработке стратегии и тактики регионального управления;

упорядочению деловых контактов между участниками регионального рынка и органами управления, а также развитию межотраслевых и межрегиональных связей.

Бизнес–структура должна обеспечивать процесс научного, методического и консультационного обслуживания[3,17] представителей малого бизнеса. Реализатором этого процесса может являться сеть консалтинговых фирм, выполняющих расширенные функции по предоставлению услуг интеллектуального характера. Создание консалтинговой

услуги в регионе имеет особое значение, так как новые научно-методические разработки, исследования передового опыта отечественного и зарубежного предпринимательства и другие продукты интеллектуального труда агрегируют, как правило, в крупных столичных центрах, не достигая регионального уровня. Задача регионов, в этом случае, преодоление тенденций к «централизации» информации и интеллектуального потенциала РТ и создание единого пространственно-рассредоточенного и «интеллектуально-информационного» поля, обеспечивающего доступность интеллектуальных ценностей всем представителям областей, городов и районов.

И, наконец, в рамках бизнес структуры необходимо рассматривать объекты системы городского хозяйства [4, 112], перед которыми в условиях рыночных отношений ставится задача по удовлетворению потребностей хозяйственного профиля. В частности, произошли изменения потребностей и способы их удовлетворения в области транспортного обслуживания, обеспечения складскими помещениями, инженерными коммуникациями и т.д. В этих условиях необходимо расширение и модернизация хозяйственных систем с целью их приспособления к нуждам и запросам современных предпринимательских структур.

Развитие малого бизнеса нуждается в создании адекватных социальных условий. В этом направлении необходимо выделить два аспекта. Первый связан с организацией функционирования объектов социально-бытового назначения. Такие объекты входят в состав социального комплекса региона, а их основным назначением является обеспечение жизнедеятельности населения, сконцентрированного в границах регионального образования. Но социальные потребности удовлетворяются не только на бытовом уровне. Они возникают в ходе профессиональной деятельности человека. Например, потребность в обеспечении питанием в течение рабочего времени удовлетворяется соответствующими предприятиями, размещенными не в местах постоянного проживания населения, а в местах приложения труда. Аналогичным образом организуется процесс удовлетворения многих других общественных потребностей: кратковременном отдыхе, бытовых услугах. При этом образуется единство социальных и производственных функций, когда для решения прямых производственно-хозяйственных задач требуется создание социально-инфраструктурных предпосылок. Второй аспект отражает необходимость создания определенного социального (общественного) мнения, способствующего развитию малого бизнеса. Практическими шагами в этом направлении может стать формирование общественных организаций и объединений, непосредственно ориентированных на поддержку малого бизнеса или оказывающих косвенное стимулирующее воздействие. Побочные организации активно влияют на социально-психологическую среду предпринимательства, являющуюся важнейшим средовым компонентом.

Литература

1. Л.И. Абалкин «Страна располагает условиями для вывода экономики на путь устойчивого роста»// Экономист, N1, 1996г.
2. Л.И. Абалкин «Перспективы экономики России на исходе XX века». Вопросы экономики. N12, 1996г.
3. Л.И. Абалкин «Неиспользованный шанс» Москва. Политиздат, 1991г. - 300стр.
4. А. Абдугафаров «Экономическая обособленность и самостоятельность предприятий в условиях перехода к рыночной экономике». - Худжанд, 1993г.

БАНКОВСКАЯ И ФИНАНСОВО-КРЕДИТНАЯ СФЕРА МАЛОГО БИЗНЕСА

В статье рассматриваются вопросы банковской и финансово-кредитной сферы малого бизнеса. Отмечается, что коммерческие банки имеют большое значение в развитии малого бизнеса и своей деятельностью они уменьшают степень риска и неопределённости в осуществлении

бизнес-деятельности. В статье приводятся данные, как субъекты малого бизнеса пользуются краткосрочными и среднесрочными кредитами (по сравнению с крупными предприятиями) для реализации проектов по расширению бизнеса и созданию новых производств. Коммерческие банки одновременно выполняют триединую задачу. Автор на примере Согдийской области показывает кредитные вложения банков за последние годы и указывает на необходимость развития этой сферы услуг.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, инфраструктура, банк, финансово-кредитная сфера, коммерческий, рыночная экономика

BANKING AND FINANCIAL AND CREDIT SPHERE OF SMALL BUSINESS

The article deals with the issues of banking and financial-credit sphere of small business. It is noted that commercial banks are of great importance in the development of small businesses and their activities reduce the degree of risk and uncertainty in the implementation of business activities. The article provides data on how small businesses use short-term and medium-term loans (compared to large enterprises) to implement projects to expand their business and create new production facilities. Commercial banks simultaneously perform a triune task. The author, using the example of the Sughd region, shows the credit investments of banks in recent years and points out the need to develop this service sector.

Keywords: small business, entrepreneurship, infrastructure, bank, financial and credit sphere, commercial, market economy

СОҲАИ БОНКӢ ВА МОЛИЯВИЮ ҚАРЗИИ СОҲИБКОРИИ ХУРД

Мақола ба масъалаҳои фаъолияти бонкӣ ва молиявию қарзии соҳибкории хурд бахшида шудааст. Қайд карда мешавад, ки бонкҳои тиҷоратӣ дар рушди соҳибкории хурд аҳамияти калон доранд ва фаъолияти онҳо дараҷаи хатар ва номуайяниро дар амалисозии фаъолияти соҳибкорӣ коҳиш медиҳад. Дар мақола маълумот дар бораи он, ки чӣ тавр соҳибкорони хурд қарзҳои қўтоҳмуддат ва миёнамӯҳлатро (нисбат ба корхонаҳои калон) барои татбиқи лоиҳаҳо оид ба тавсеаи тиҷорати худ ва бунёди иқтисдорҳои нави истеҳсоли истифода мебаранд, оварда шудааст. Бонкҳои тиҷоратӣ ҳамзамон вазифаи сегонаро иҷро мекунанд. Муаллиф бо истифода аз мисоли вилояти Сӯғд сармоягузориҳои қарзии бонкҳоро дар солҳои охир нишон дода, зарурати рушди ин бахши хидматрасониро таъкид намудааст.

Возаҳои калидӣ: соҳибкории хурд, соҳибкорӣ, зерсохтор, бонк, соҳаи молиявию қарзӣ, тиҷоратӣ, иқтисоди бозоргонӣ

ВАҲДАТИ МИЛЛӢ, ИСТИҚЛОЛИЯТ МУҚАДДАСТАРИНУ АЗИЗТАРИН НЕЪМАТ, РАМЗИ САОДАТ ВА АСОЛАТИ МИЛЛАТ

Қодирова М.В.

Донишқадаи кӯхию металлургии Тоҷикистон

«Дар таърихномаи ҳар миллат саҳифаҳои нурафзои ҳастанд, ки аз иқдоми нек ва хирадмандона ба нафъи халқу Ватан башорат медиҳанд ва барои наслҳои минбаъда ҳамчун чароғи ҳидоят хизмат мекунанд. Чунин саҳифаи заррин барои миллати тоҷик рӯзи ба имзо расидани Созишномаи умумӣ дар бораи барқарор кардани сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон низ мебошад».

Эмомалӣ Раҳмон.

Дар натиҷаи Ваҳдати миллӣ Тоҷикистони соҳибистиқлол ҳоло ба шарофати заҳмати халқи соҳибмаърифату тамаддунсозаш ба марҳилаи нави рушд ворид шуд. Таърих гувоҳ аст, ки сабаби асосии ин пешравиҳо дар натиҷаи ваҳдати миллӣ бо саъю кӯшиши Пешвои миллат ва ҳар як сокини мамлакат, аз ҷумла мутахассисони соҳаи саноат, кишоварзону коргарон, мутахассисону муҳандисон, омӯзгорону зиёиён, ҷомеаи шахрвандӣ ва роҳбарону масъулони тамоми сохторҳои давлатӣ ба даст омадаанд.

Дар асоси сарчашмаҳо ва асарҳои таърихи, дар давраи истиқлолият аз нав тарҷума карда шуда нашр шудааст, дар асоси омӯзиш ва таҳлили илмӣ онҳо ба ҳамин хулоса омадан мумкин, ки ҳақиқатан ҳам таърих – мактаби ҳаёт буда, инсонро ба тарбия карда, ба ӯ таълим дода, ба дараҷаи инсонӣ комил мерасонад, дар асоси ваҳдати миллӣ тараққиёти босуботи хоҷагии халқ ва саноткунонии босуръати кишварро таъмин менамояд.

Бо дарназадошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ саноаткунонии босуръати кишвар соли 2018 ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда шуд. Ҳадафҳои зикршуда, инчунин ҳимояи манфиатҳои миллӣ, ҳифзи дастовардҳои истиқлолият, суботи сиёсӣ иҷтимоӣ ва таҳкими ваҳдати миллӣ мебошанд.

Дар ин давраи глобализатсияи (ҷаҳонишавии) масъалаҳои муҳими ҷаҳон мақоми коргар, соҳибкор ҳар як мардуми кишвар ниҳоят дараҷаи пурмасъулият мебошад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид доштанд, ки «Истиқлолият муқаддастарину азизтарин неъмат, рамзи саодат ва асолати миллат, шарафу номуси ватандорӣ ва нишонаи пойдевориву бақои давлат мебошад» ва ба андешаи Сарвари давлат халқи мо маҳз бо шарофати ин рӯйдодӣ бузургии таърихӣ соҳиби рамзҳои давлатии худ – Парчам, Нишон, Суруди миллӣ ва Конститутсия шуд ва Тоҷикистони азизӣ мо аз ҷониби ҷомеаи башарӣ ҳамчун давлати мустақил эътироф гардид.

Ба ҳамагон маълум аст, ки дар таърихи халқи тоҷик боз як неъматӣ бебаҳои таърихӣ истиқлолият дар натиҷаи ваҳдати миллӣ ҷашнгирии санаҳои таърихи бо шукуҳу шаҳомати махсус ҳазораи «Шоҳнома» - и Абулқосим Фирдавсӣ, 680 – солагии Мирсаид Али Ҳамадонӣ, 700 – солагии Шайх Камоли Хучандӣ, 1100 - солагии таъсиси Давлати Сомониён, 960 – солагии Ҳаким Умари Ҳайём, 2006-Соли Ориён, 2700 – солагии «Авесто», 2500 – солагии Истаравшан, 2700 – солагии Кӯлоб, 1000 – солагии Н.Хусрав, 800-солагии Ҷ. Румӣ, 1310-солагии Имоми Аъзам, 1150-солагии А. Рӯдакӣ, 600-солагии А. Ҷомӣ, 3000-солагии Ҳисор, 100-солагии Шӯриши Хучанд, 20, 25, 30- солагии Истиқлолияти ҶТ, 5500 – солагии Саразм ва ғайраҳо мебошанд, ки ба рӯҳбаландӣ бузургии омма сабаб гардида, чун рамзи тантанаҳои ғояҳои инсонпарварона, сулҳ ва адолат бозгӯ шуданд. Таҷлили ин гуна ҷашнҳои илмӣ фарҳангӣ аҳамияти байналмилалӣ ва таърихӣ дошта, дар тарбияи ахлоқӣ ва ҳисси ватандӯстӣ ватанпарастии ҷавонон аҳамияти калон дорад. Ин гуна маърақаҳо дӯстии халқҳои кишварро мустаҳкам мекунанд.

Тимсоли чунин хизматҳои олии ба миллату Ватани ҳеш осори миллатсозу талошҳои фидокоронаи устод С. Айнӣ, Бобочон Ғафуров, Эмомалӣ Раҳмон, Мирзо Турсунзода, Нусратулло Махсум ва Шириншоҳ Шоҳтемур мебошад, ки бо унвони олии Қаҳрамони Тоҷикистон мушарраф гардидаанд. Дар соҳаи иқтисодиёт Истиқлолият ва Ваҳдати миллӣ ҳамчун рукни бунёдии озодии инсон ва ҷавҳари асосии зиндагӣ дар тамоми давраи замонҳо ҷузъи таркибии ҳастӣ ва ҳуввияти миллати тоҷик будааст. Ормони истиқлол фарзандони мубориз, ватандӯст ва донишманди миллатро ҳамвора ба нигоҳ доштани ҳуввияти миллӣ ва талқину таҳкими он дар қалби мардум, таъмини пайванди ногусастанӣ наслҳо ва ниҳоят барои ҳифзи истиқлолияти ватан раҳнамоӣ карда, дар ҳазороҳо мушкили зиндагӣ ба онҳо нерӯу тавон бахшидааст. Таърих гувоҳ аст, барои гирифтани пеши ин ғоҷа қадами нахустинӣ бузург ва таърихӣ дар Иҷлосияи таърихӣ XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри қадимаи халқи тоҷик дар шаҳри бостонии Хучанд (16.XI. – 2.XII. 1992) гузошта шуд, ки дар асл оғози наҷоти истиқлоли Ватан буд. Хатари ба қисмҳо ҷудо шуда, аз байн рафтани давлати тоҷикон ва пароканда гаштани миллати тоҷик ва дар айнаи замон волеяи истиқлоли Ватан аз ҷониби мардуми кишвар, муҳолифини собиқ ва аксари нерӯҳои сиёсӣ дарк гардид ва роҳ ба сӯи ризоияти сиёсӣ ва ваҳдати умумимиллӣ боз шуд. Дар ҳамин иҷлосияи тақдирсози миллати тоҷик ҳокимияти қонуни барқарор карда шуд, сарвари нави давлати Тоҷикистон ҳамчун ба вазифаи Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии

Тоҷикистон интиҳоб кард. Эмомалӣ Раҳмонро халқи тоҷик ва тоҷикистониён дар асоси райъпурсии умумихалқӣ (референдум) 6 ноябри соли 1994 ба вазифаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб карданд. Конститутсияи соҳибистиклоли Тоҷикистон қабул карда шуд. Таърих нигоҳ карда меистад, ки шахсиятҳо ва сиёсатмадорон чӣ хел пайдо мешаванд. Истиклолият ҳам як давраи таърихи халқи тоҷик буда, маҳз дар давраи истиклолият, аниқтараш дар Иҷлосияи таърихӣ XVI ҳамчун сарвари нави Тоҷикистон дар сахнаи сиёсатмадори Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун сиёсатмадор, ташкилкунандаи сулҳи устувори тоҷикон, эҳғари истиклолияти Тоҷикистон таваллуд шуд. Ин ҳам неъматӣ бебаҳои таърихӣ истиклолият мебошанд. Дар вилояти Суғд, дар шаҳри Хучанд, дар қасри Арбоб бузургмарде дар симои Президенти мамлакат, Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба арсаи сиёсати ҷаҳони омад, ки агар меҳвари ҳаводиси он рӯзҳо шабеҳи ғаҳвора бошанд, Сардори давлат ғаҳвораҷумбони тақдири миллат гардид, ки фарзандонаш аз Рӯдакӣ то Лоик, аз Фирдавсӣ то Бобочон Ғафуров, аз Исмоили Сомонӣ то Эмомали Раҳмон машҳури ҷаҳонаш сохтанд.

Интиҳоб шудани Эмомалӣ Раҳмон дар тақдири халқи тоҷик фоли нек гардид. Он рӯзи мурод дар саҳифаи таърихи миллат дохил шуд. Дар иҷлосия сарвари нави Тоҷикистон баромад карда гуфта буданд: «Ман кори худро аз сулҳ сар хоҳам кард», «Мо ҳама бояд ёру бародар бошем, то ки вазро ором намоем», «Ман ҷонамро барои осоиши кишвар фидо мекунам», «Ҳарчи аз дастам меояд, дар ин роҳ талош хоҳам кард», «Мо Тоҷикистони демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ барпо мекунем. То охири тоҷики гуреза ба Ватан барнагардад, ман худро осуда ҳис намекунам». Ҳамаи ин вазифаҳо бар зиёд иҷро шуд. Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун сарвар ва сиёсатмадори варзида дар давраи истиклолият кори бузургеро ба анҷом расонид – миллати тоҷикро муттаҳид намуд. Ба аҳамияти Ваҳдати миллӣ Президенти Федератсияи Русия В.В.Путин қайд намуданд, ки «Эмомалӣ Раҳмон яке аз симоҳои барҷаста буда, дар байни сиёсатмадорони Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил мавқеи намоёнро ишғол мекунад. Ин беҳуда нест, тамоми ҷидди ҷаҳди ӯ аз он шаҳодат медиҳад, ки дар Тоҷикистон раванди сулҳ тавре пайдор аст, ки назираш дар ҳеҷ як мамлакате, ки чунин вазъияти муташанниҷ дошт, дида намешуд. Ҳар он чӣ оид ба ин масъала дар Тоҷикистон амалӣ гардидааст, мисоли хубест барои бисёр халқҳои мамлакатҳои дигар» .

Аз баракати сулҳу субот халқи тоҷик тавонист, ки мақомот ва сохторҳои фалачшудаи ҳокимияти давлатиро аз марказ то маҳалҳо барқарор кард, дар як муддати кӯтоҳ зиёда аз як миллион нафар гурезаҳоро ба ҷойи зисти доимашон баргардонданд ва ба обод кардани харобаҳои ҷанг оғоз намуданд.

Қайд кардан зарур аст, ки озодиву истиклолият ва ваҳдати миллӣ бароямон дастоварди бузургтарин ва ғояи муқаддаси миллӣ буда, барои пайдору устувор мондани он минбаъд низ тамоми саъю талоши худро равона месозем ва ин неъматӣ бузурги миллатамонро чун гавҳараки ҷашм эҳтиётӣ ҳифз мекунем.

Номгӯи адабиётҳо:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2022 ш. Душанбе
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон” ш.Душанбе, 26 декабри соли 2018.-Душанбе: Шарқи озод, 2018.
3. Иҷлосияи наҷотбахш.- Хучанд, 2012. Адолатпаноҳ.- Хучанд, 2012. .
4. Тирозиҷаҳон, 10 майи соли 2017.
5. Иҷлосияи наҷотбахш.- Хучанд, 2012.

ВАЗЪИ САНОАТИ ТОҶИКИСТОН ВА ИҚТИСОДИЁТИ ОН ДАР ДАВРАИ МУОСИР

Қодирова М.В.¹

Донишкадаи кӯхию металлургии Тоҷикистон

Асосгузори Сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ қайд карданд, ки “Қорӣ намудани инноватсия вусъат додани истеҳсоли маҳсулоти ниҳой, баланд бардоштани ғаёлнокии иқтисодии аҳоли, тақмили низоми дастгирии соҳибкориву сармоягузорӣ ва тавсеаи иқтисодиёти рақамӣ диққати аввалиндараҷа диҳад.” Имрӯз инноватсия қувваи пешбарандаи рушди ғаёлияти саноати кӯхӣ мебошад. Саноати истихроҷи маъдан яке аз соҳаҳои пешбар, ояндадор ва муҳими иқтисоди ҷаҳонӣ мебошад. Барои баланд бардоштани даромаднокӣ, ҳосилнокии меҳнат ва рақобатпазирӣ, корхонаҳои истихроҷи маъдан бояд навоарӣ қорӣ намояд.

Барои ба зинаи нави баланди тараққиёт, самаранокӣ ва ҳосилнокии меҳнат расондани саноати маъдани кӯхӣ як қатор масъалаҳоро ҳал намуда, шартҳои зеринро иҷро кардан лозим аст, ки:

- азнав таҷҳизонидани техникӣ, қорӣ намудан ва истифода бурдани таҷҳизоти нави ҳозиразамон, сермаҳсул, пуриқтидор;
- қорӣ намудани технологияҳои нав дар раванди истихроҷ ва коркарди маъданҳои истихроҷшуда;
- тақмили ихтисоси коргарон ва хизматчиён дар вазифаҳои роҳбарикунанда дар корхонаҳои маъдани кӯхӣ.

Барои иҷрои ин шартҳои дар боло зикр шуда, алоқамандии илм ва истеҳсолот оид ба қори намудани инноватсия вобастагӣ дорад, ки барои дарёфт ва татбиқи навоарӣ бо мақсади ташкили истеҳсолот барои қори пурмаҳсули саноати маъдан равона карда шудааст.

Инноватсия қувваи пешбарандаи рақобати ҷаҳонӣ мебошад, ки аз ин рӯ, барои баланд бардоштани рақобатпазирӣ дар саноати кӯхӣ тавассути гузариш ба истеҳсолоти технологияҳои муосир аҳамияти хоса дорад.

Ғаёлияти инноватсионӣ ҳамчун яке аз шаклҳои сармоягузорӣ бо мақсади дар истеҳсолот ва соҳаи иҷтимоӣ қорӣ намудани дастовардҳои прогресси илму техника ва ба амал баровардани барномаҳои дарозмуддати илмию техникӣ, маблағгузорию тадқиқоти асосиро дарбар мегирад.

Барои баланд бардоштани самаранокӣ ва маҳсулнокии қори корхона ба технологияю конструксияҳое гузаштан лозим аст, ки имкон медиҳанд қорҳои қандани қонҳои қушод аз масофаи дур идора карда, просессҳои асосӣ автоматикунонда, усулҳои ҳозиразамони ошқор намудани қонҳои қонданок истифода шаванд.

Бе навсозии воситаҳои меҳнат тақмил додани иқтидори технологияи истеҳсолот имконнопазир аст. Қондҳои асосии қуҳнашуда ин яке аз масъалаҳои ҳалталаби қорхонаҳои саноати маъдани кӯхӣ мебошанд. Вай пеш аз ҳама ба баландбардоштани иқтидори истеҳсоли, ҳолати қисми ғаёли онҳо, мошини таҷҳизот таъсир мерасонад, ки дар ин ҳолат саноатӣ кӯхӣ ниёз ба қори намудани инноватсия дорад. Дар саноати истихроҷи маъдан, қисми зиёди қарорҳои инноватсионӣ аз қониби таъминкунандагони таҷҳизот таҳия карда мешаванд.

Аз нигоҳи рушди инноватсионӣ соҳаи мошинсозии кӯхӣ дар марҳилаи тараққиёти технологӣ қарор дорад. Аз ин рӯ, аксари қоркардҳои инноватсионӣ дар омӯзиши маводи нав, тақмили системаҳои идорақунӣ ва технологияи ҳисоббарор амалӣ карда мешаванд.

1 Қодирова Маҳина Валиевна, Донишкадаи қуҳию металлургии Тоҷикистон ассистенти кафедраи фанҳои гуманитарӣ-иҷтимоӣ. valizodamahina88@mail.ru. 92-919-10-09

Хавфи истихроҷи маъданҳои зеризаминӣ офарандагони таҷҳизоти зеризаминиро водор намуд, ки системаҳои идоракунии дуруст ва системаҳои автоматикунидашудаи конҳо ба вучуд оваранд. Чунин системаҳо метавонанд хароҷоти истеҳсолотро кам кунанд, ҳосилнокии меҳнат ва беҳатарии коргаронро беҳтар созанд.

Ҳамин тариқ, дурнамои рушди ҷори намудани инноватсия дар конҳои маъдан бо зарурати ҳалли ду масъалаи асосӣ алоқаманд аст: якум, паст кардани сатҳи рақобатпазирии хароҷоти истихроҷи маъдан ва дуюм, интиқоли массаи маъдан аз ҷоҳ ба рӯи замин барои баланд бардоштани нишондодҳои сифатӣ ва миқдорӣ истихроҷ маъдан нигаронида мешавад.

Адабиёт

1. Научно-технический журнал «Горная промышленность» №3 (115) 2021, Ю.К.Яшков «Инновации – как преодолеть барьеры»;
2. <http://www.pwc.ru/ru/energy-utilities-mining/publications/mine-2014.jhtml>
3. Серия публикаций «Горнодобывающая промышленность»: Время пересматривать ожидания. Обзор глобальных тенденций развития мировой горнодобывающей отрасли в 2014 году;
4. Газета IT-News: №01/2014(03.02) «Десять тенденций развития горнодобывающего сектора в 2014 году: в отрасли назрела необходимость серьезных перемен»;
5. Шматко А.Д. Использование интеллектуального капитала для инновационного развития компаний // Вестник экономической интеграции. 2020. Т. 1. № 12. С. 100-103.

Саноати истихроҷи маъдан яке аз соҳаҳои пешбари истеҳсолоти саноатии ҷаҳонӣ мебошад, ки тараққиёти саноати маъдани кӯҳӣ ба монанди соҳаи машинасозӣ, металлургия, сузишворию энергетикӣ соҳаҳои пешқадам буда алоқамандии зич дорад ва инчунин соҳаи конҳои канданиҳои ғоиданок дорой аҳамияти ҷаҳонӣ буда, сарват ва қувваи давлатро инъикос ва таъмин менамоянд.

Вожаҳои калидӣ: инноватсия, саноати кӯҳӣ, истеҳсолот, рушд, сармоягузорӣ, иқтисодиёти рақамӣ, конҳо.

Горнодобывающая промышленность является одной из ведущих сфер промышленного производства в мире, с развитием горнодобывающей промышленности, такими как машиностроение, металлургия, топливно-энергетическая промышленность, которые являются ведущими отраслями, а также горнодобывающая промышленность, имеет мировое значение, отражает и обеспечивает богатство и могущество государства.

Ключевые слова: инновация, горнодобывающая промышленность, производство, разработка, инвестиции, цифровая экономика, шахты.

The mining industry is one of the leading areas of industrial production in the world, which is closely related to the development of the mining industry, such as machinery, metallurgy, fuel and energy industry, which are the leading industries, as well as mining. deposit It is of global importance and reflects and ensures the wealth and power of the state.

Keywords: innovation, mining industry, production, development, investment, digital economy, mines.

МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ: ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МИГРАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Курбонова М.З.

Хорогский государственный университет имени М.Назаршоева

E-mail: q.mahbuba1991@gmail.com

В научной литературе миграцию населения определяют как «любое территориальное перемещение населения, связанное с пересечением как внешних, так и внутренних

границ административно-территориальных образований с целью смены постоянного места жительства или временного пребывания на территории для осуществления учебы или трудовой деятельности независимо от того, под превалирующим воздействием каких факторов оно происходит - притягивающих или выталкивающих» [2].

Кроме того миграцию рассматривают как сложный социальный процесс, затрагивающий многие сферы жизнедеятельности общества, поскольку миграции сыграли важную роль в истории человечества, с ними связаны процессы развития родо-племенных отношений, освоение земель, образование различных рас, культур, языков и народов. В настоящее время наблюдается интенсивное расширение миграционных потоков и вместе с тем, процесс миграции стал составляющим фактором всех глобальных изменений. Миграция населения в настоящее время приобретает глобальный характер и одновременно является признаком самой глобализации [2].

Глобализация, как известно, является процессом объединения народов, государств; ведет к стиранию границ между народами и созданию единого политического, экономического и духовного пространства. Она объединяет в общую систему, в мировой рынок экономические системы различных государств, что способствует изменению и культуры, и быта народов. Процесс глобализации облегчает доступ всего человечества к новым изобретениям, технологиям, знаниям, снимает запреты и ограничения для развития и творчества, следовательно, глобализация носит системный характер, охватывает все сферы жизни общества.

В современном мире глобализация, охватив не только развитые страны, но и страны третьего мира, подняла миграцию на абсолютно новый уровень, сделав ее необходимой составляющей любого государства. В докладе ООН отмечается, что более половины всех мигрантов проживают в 10 странах мира. Среди них на первом месте США (45,8 миллионов), РФ на втором месте (11 миллионов), на третьем - Германия (9,8 миллионов). Появилось новое понятие «глобализация миграционных процессов». Под этим явлением, как правило, понимается «увеличение масштабов международной миграции населения, вовлечение все большего числа стран мира в миграционное взаимодействие, качественное изменение структуры миграционных потоков в соответствии с потребностями глобализирующегося рынка труда» [3].

Повышение интенсивности различных видов миграции - экономической, этнической, трудовой - характерная черта глобализации, а доля мигрантов в постоянном населении стран отражает степень включенности в глобализационные процессы. Вместе с тем миграционные процессы имеют как преимущества, так и недостатки, становясь, таким образом, источником противоречий и конфликтов.

Так, иммиграционные потоки в развитые страны уменьшают долю титульных наций, так как иммигранты, как правило, имеют более высокий уровень рождаемости. Например, в Германии, в Италии и др. Быстрый рост населения в развивающихся странах вызвал избыток рабочей силы там, а развитие образования привело к тому, что растущая часть молодежи вполне способна адаптироваться к требованиям рынка труда развитых стран. Огромные масштабы приобрела нелегальная иммиграция. Речь идет о дешевой и абсолютно бесправной рабочей силе, значительную часть которой составляют женщины. Нелегальные перемещения приводят к массовой маргинализации мигрантов и криминализации всей сферы миграционных отношений. Переселение народов по давно устоявшимся и новым направлениям сопровождается некоторыми особыми явлениями, связанными со столкновением и диффузией разных культур, религиозных и национальных традиций, которые, и чем дальше, тем больше, будут оказывать дестабилизирующее воздействие прежде всего на страны-реципиенты. Интенсивно расширяются явления усыновления детей, рожденных в иных странах и культурах.

Как видим, миграционные процессы воздействуют на генофонд наций стран-реципиентов и стран-доноров. Миграция активизирует мировой рынок высококвалифицированной рабочей силы. Такое явление наблюдается в США, в Канаде. Напротив, движение неквалифицированных работников ограничено национальными барьерами, которые постоянно возрастают. Устойчивая трудовая миграция за несколько десятилетий привела к сегментации рынков труда в развитых странах и выделению секторов, занятых преимущественно мигрантами. Это в первую очередь непрестижные рабочие места, не требующие высокой квалификации, с тяжелыми условиями и низкой оплатой, это наиболее дискриминируемые, неформальные или теневые сегменты занятости. Значительное число людей вынуждены уезжать по социальным и экологическим причинам. Усиление миграционной активности вызывает обострение межнациональных проблем. Происходит столкновение различных культур, ценностей, конфессий, что может привести к серьезным последствиям, таким как межнациональный конфликт, война [2].

В условиях глобализации выявилось ещё одно свойство внешней миграции: международные миграционные потоки в настоящее время продолжают формироваться преимущественно за счёт населения развивающихся стран, основным мотивом перемещения которого является стремление обеспечить себе и своим близким более высокий уровень жизни, который в ведущих странах мира в десятки раз выше, чем в других странах. Иммигранты всё чаще не только уклоняются от возвращения на родину, но и добиваются переселения к себе близких родственников [1].

Таким образом, глобализация миграционных процессов - это, прежде всего, объективное усиление проницаемости межгосударственных перегородок и резкое возрастание скорости и интенсивности трансгосударственных, транснациональных перетоков человеческих ресурсов. Последствия миграции, как видим, проявляются в различных сферах и могут быть как положительными, так и отрицательными.

В этой связи одной из основных задач, стоящих перед странами, в эпоху глобализации, является разработка эффективной миграционной политики, четко регулирующей миграционные процессы, чтобы обеспечить бесконфликтное и благополучное развитие стран, их дальнейшей экономическое, политическое, культурное и социальное процветание.

Список литературы

1. Вертелецкая Н.П. Миграционная политика в условиях глобализации // Мир и политика ,2018.
2. Воробьёва О. Д. Миграционные процессы населения: вопросы теории и государственной миграционной политики // Проблемы правового регулирования миграционных процессов
3. Ивахнюк, И.В. Глобализация миграционных процессов / гл. ред. И.И. Мазур, А.Н. Чумаков. – М.: Радуга, 2016.

МУҲОЧИРАТИ АҲОЛӢ: ПРОБЛЕМАҲОИ АСОСИИ МУҲОЧИРАТ ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ

Аннотатсия. Мақолаи мазкур ба мушкилоти мубрами муҳочират дар ҷаҳони муосир бахшида шудааст. Муҳочират раванди ҳаракати аҳоли бо мақсади истиқомати доимӣ ё истиқомати муваққатӣ ҳам дар дохили кишвар ва ҳам ба хориҷи кишвар мебошад. Дар ҷаҳони муосир муҳочирати аҳоли глобалӣ шуда истодааст. Ин оқибати дигаргуниҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимо ва маданӣ мебошад.

Муҳочират бозори ҷаҳонии қувваи кори баландихтисосро фаъол мекунад. Муҳочирати меҳнати фаъол боиси ҷудо кардани бозорҳои меҳнат дар кишварҳои нештрафта ва ҷудо намудани бахшҳои гардид, ки асосан муҳочирон ишғол мекунанд. Бинобар ин, сатҳи шугли ғайрирасмӣ

меафзоёд. Торафт беиштар зиддиятҳои дорои характери территориявӣ, афзоиши проблемаҳои байни миллатҳо мушоҳида мешавад. Ин оқибатҳо на танҳо ба муносибатҳои байни давлатҳо, балки ба ҳаёти тамоми аҳоли ҳам таъсир мерасонанд.

Аз ин рӯ, яке аз вазифаҳои асосии ҳар як давлат таҳия ва татбиқи сиёсати муассири муҳоҷират ба рафъи оқибатҳои манфии равандҳои муҳоҷират мебошад.

Калидвожаҳо: равандҳои муҳоҷират, мушкилоти муҳоҷират, оқибатҳои муҳоҷират, муҳоҷирати гайриқонунӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ, ҷаҳонишавӣ.

МИГРАЦИЯ НАСЕЛЕНИЯ: ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МИГРАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. Данная статья посвящена актуальным проблемам миграции в современном мире. Миграция представляет собой процесс перемещения населения как внутри страны, так и за её пределами, с целью постоянного места жительства или временного пребывания. В современном мире миграция населения приобретает глобальный характер. Это является следствием экономических, политических, социальных и культурных преобразований.

Миграция активизирует мировой рынок высококвалифицированной рабочей силы. Активная трудовая миграция привела к сегментации рынков труда в развитых странах и выделению секторов, занятых преимущественно мигрантами. Из-за этого явления растет уровень неформальной занятости. Все чаще возникают конфликты территориального характера, наблюдается рост межнациональных проблем. Эти последствия оказывают влияние не только на отношения между государствами, но и на жизнь всего населения в целом.

Поэтому одной из главных задач любого государства является разработка и реализация эффективной миграционной политики, направленной на устранение отрицательных последствий миграционных процессов.

Ключевые слова: миграционные процессы, проблемы миграции, последствия миграции, нелегальная иммиграция, трудовая миграция, глобализация.

POPULATION MIGRATION: MAIN PROBLEMS OF MIGRATION IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Annotation. This article is devoted to actual problems of migration in the modern world. Migration is a process of population displacement both inside the country and abroad, with the purpose of permanent residence or temporary stay. In today's world, population migration is becoming global. This is the result of economic, political, social and cultural changes. Migration results in the clash and diffusion of different cultures, religions and national traditions.

Migration is intensifying the global market for highly skilled labor. Active labor migration has led to the segmentation of labor markets in developed countries and the identification of sectors predominantly occupied by migrants. Because of this phenomenon, the level of informal employment is increasing. Conflicts of a territorial nature are becoming more frequent, and interethnic problems are growing. These consequences have an impact not only on relations between States, but also on the lives of the entire population.

Therefore, one of the main tasks of any state is to develop and implement an effective migration policy aimed at eliminating the negative consequences of migration processes.

Key words: migration processes, migration problems, consequences of migration, illegal immigration, labor migration, globalization.

Сведения об авторе: Курбонова Махбуба Зарбалишоевна - PhD докторант 3 - го курса экономического факультета по специальности «Экономика», Хорогский государственный Университет, Тел: (+992 935152758). E-mail: q.mahbuba1991@gmail.com

Маълумот дар бораи муаллиф: Курбонова Махбуба Зарбалишоевна - PhD докторант курси 3, факултети иқтисод бо ихтисоси «Иқтисод», Донишгоҳи давлатии Хоруғ

Тел: (+992 935152758). E-mail: q.mahbuba1991@gmail.com

Information about author: Qurbonova Mahbuba Zarbalishoevna - PhD - student of economics faculty with specialization of Economics, Khorog State University. Tel: (+992 935152758) E-mail: q.mahbuba1991@gmail.com

ТАЪСИРИ ТАРАҚИЁТИ ИҚТИСОДӢ ВА ИҶТИМОӢ БА МАРДУМИ ШУҒНОН ДАР МАРОСИМИ ТАВАЛЛУДИ КӢДАК ДАР ЗАМОНИ ҲОЗИРА

Қурбонбекова Ҳ.М.

Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев

Баъди соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон, мамлакати мо дар тӯли 32 сол аз ҷиҳати соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ хеле тараққӣ намуд. Аҳволи мардум бехтар гардида, аҳоли бо ҷойҳои кор таъмин гардиданд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои ҳамсоя ва давлатҳои хориҷа муносибатҳоро дар тамоми соҳаҳо ба роҳ монд. Аз ин рӯ барои халқи тоҷик дарҳои тамоми ҷаҳон кушода шуданд. Бисёр шахсон дар донишгоҳҳои хориҷа таҳсил намуда, ҷаҳонбинӣ ва дониши худро такмил дода истодаанд. Лекин мутаасифона онҳо урфу одатҳои давлатҳои хориҷаро аз худ карда, аз оинҳои аҷдодони хеш фаромӯш карда истодаанд. Он расму оинҳое, ки аҷдодонамон садсолаҳо нигоҳ медоштанд, дар замони ҳозира қариб, ки нест шуда истодаанд. Баъзеашон аллакай нест шудаанд, ки ҳатто модаронамон онҳоро дар ёд надоранд. Агар ба ҷавонони имрӯза оиди нигоҳ ва риоя намудани расму оинҳои аҷдодонамон сухан кунем, дар ҷавоб чунин мешунавем, ки бо забони шуғнонӣ «id fukāḍ kampīre gar» -«ҳамаи ин гапҳои калонсолон» мебошанд. Бештари ҷавонон расму оинҳои аҷдодонамонро пос намедоранд ва ин сабаби нестшавии онҳо мегардад. Аз ин рӯ мо тасмим гирифтем, ки дар мақолаамон оиди тағйиротҳое, ки дар натиҷаи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварамон дар расму оинҳои марбут ба таваллуди кӯдак ворид карда шудаанд, маълумоти муфассал диҳем.

Оиди расму оинҳои марбут ба таваллуди кӯдак бисёр муҳаққиқон аз ҷумла А.А. Семенов (1899, 1903) [1,2], А. А. Бобринской (1908) [3], И.И.Зарубин (1927) [4], О.А. Сухарева (1929) [5], А.Л. Троицкая (1935) [6], М.С. Андреев (1911, 1953) [7,8], З. Юсуфбекова (2015) [9], Т.С. Қаландаров (2004) [10], М.Броимшоева (2012) [11] дар миёни тоҷикон, тадқиқотҳо анҷом додаанд.

Дар замонҳои пеш ҳанӯз, ки соҳаи тиб ҳуб инкишоф наёфта буд ва дар бештари ноҳияҳои кӯҳӣ беморхонаҳо вучуд надоштанд, мардуми деҳот ҳангоми табобати ягон беморӣ ба тибби халқӣ таъя мекарданд. Инчунин дигар бо таъбиру оинҳо худро аз тамоми бадихо ва бадбахтиҳо эмин медоштанд. Таваллуди кӯдак низ яке аз маросимҳои бузурги халқи Кӯхистони Бадахшон ба ҳисоб рафта, дар замонҳои пеш бештари занон дар хона таваллуд мекарданд ва момодояҳо бо ҳар гуна усулҳо зани волида ва кӯдакашро аз тамоми бадихо нигоҳ медоштанд. Лекин дар замони ҳозира, ки соҳаи тандурустӣ хеле пеш рафта истодааст, баъзе расму оинҳое, ки дар замони пеш ҳангоми таваллуди кӯдак иҷро мегардиданд, охишта- охишта нест шуда истодаанд. Ҳатто дар баъзе ҷойҳо тамоман риоя карда намешаванд.

Масъалаи нахустинеро, ки мо оиди тағйиротҳо дар натиҷаи тараққиёти иқтисодӣ ва иҷтимоии мардум дар замони ҳозира мавриди муҳокима қарор медиҳем, ин парпеч «wixtāk» кардани кӯдаки навзод мебошад. Дар замонҳои пеш ҳангоме, ки кӯдак таваллуд мешуд, даррав ӯро «wixtāk» мекарданд. Якум барои он, ки дасту пояш рост гарданд, чунки дар батни модар ӯ дуқат аст ва баъди таваллуд бояд дасту пояш рост гарданд (Ошурбекова Василя). Чунин рафтор қариб, ки дар тамоми ҷаҳон мушоҳида мегардад. Дуюмин барои он ки, хунук нахӯрад, чунки ӯ дар батни модар дар гармӣ буд ва ҳангоми таваллуд шудан ӯро бояд гарм нигоҳ медошт. Лекин дар замони имрӯза «wixtāk» кардани кӯдакон аз тарафи табибон иҷозат дода намешавад. Онҳо бар он ақидаанд, ки кӯдак бояд чи тавре, ки дар батни модар буд, ҳамон тавр бояд бошад ва охишта-охишта ҳудаш дасту пояшро бе ягон парпеч кардан рост менамояд. Дар замони ҳозира бештари модарони ҷавон кӯдаконашонро парпеч намекунанд ва мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки кӯдаконашон

ҳангоми ҳаракат кардан ғаёл ҳастанд ва дар натиҷа сарашро медоранд ва ҳангоми ба шикам хобидан сарашонро ба боло карда худро тела медиҳанд, дасту пойҳояшон ҳаракатҳои нарм ва мулоим мекунанд, тез гавак кашиданро ёд мегиранд, ҳангоми ба шикам хобидан худро бо оринҷаш тела медиҳанд, ба ҳар ду тараф худро меғелонанд (пеш ба қафо, қафо ба пеш) ва ғ.[12,13]

Мувофиқи маълумоти яке аз ҳамсӯҳбатонам парпечи кӯдак ҳам тарафи манфӣ ва ҳам тарафи мусбӣ дорад. Тарафи манфияш дар он аст, ки ҳангоми парпеч кардани кӯдак нафаскашиаш душвор мегардад. Ҳангоме аз ҳад саҳт парпеч кардани кӯдак метавонад ба ҳаракати хун дар бадани ӯ монеа гардад, яъне гардиши хун суст мегардад. Вақте ки модар кӯдаки худро муддати дароз парпеч кунад, ин метавонад ба бечошавии устухонҳои кос ва рони кӯдак оварда расонад. Баъзе духтурон чунин мешуморанд, ки парпеч ба вазъии рӯҳии кӯдак таъсири манфӣ мерасонад. Лекин баъзе духтурон бар он ақидаанд, ки вазъии рӯҳии кӯдак аз вазъияти оилавӣ вобастагӣ дорад. Ба ғайр аз ин мавқеи асосиро ирсият, авлод ва шароити иҷтимоии хонавода бозӣ мекунад. Тарафи мусбии парпечи кӯдак дар он мебошад, ки парпечҳо каммасраф ҳастанд ва ба ҷойи хариди либосе, ки баъди як моҳ ба кӯдак майда мешавад, беҳтар аст, ки кӯдакро парпеч намоянд. Тарафи мусбии дигараш дар он аст, ки пӯшидани якчанд қабат парпечи латтаҳо барои кӯдак бароҳаттар аст, на он, ки якчанд қабат либосҳо. Бартарии дигари парпеч кардани кӯдак дар он мебошад, ки ӯ хубтар хоб меравад ва камтар бедор мешавад [14].

Дар замони ҳозира яке аз оини бузурги мардуми Шугнон, ки аз давраҳои қадим ба мо мерос мондааст ин «гузоштани кӯдак ба гаҳвора» мебошад, ки аини замон яке аз мавзӯҳои баҳсталаб ба ҳисоб меравад ва дар гирди он бисёр баҳсу мунозираҳо байни табибон ва калонсолон ба вучуд омада истодаанд. Табибон бар он ақидаанд, ки модарони ҷавон набояд кӯдакони худро ба гаҳвора гузоранд, чунки ҳангоми ба гаҳвора гузоштани кӯдак ӯ ҳаракат кардан ё гавак кашидан «*čorčîn-gōl*»-ро дер ёд мегирад, роҳ гаштанро дер ёд мегирад. Ба ақидаи табибон агар дасту пойи кӯдак кушода бошанд вай ҳамон қадар тезтар инкишоф меёбад.

Гаҳвораро бо забони шугнони «*gûk*» меноманд. Гаҳвора- ин ҷойхоби чунбондашавандаи кӯдак то якуним-дусолагӣ мебошад, ки дасту пояшро дар он баста, меҳобонанд. Асосан гаҳвораро дар замонҳои пеш падару модари зани навзо барои набераи худ тайёр мекарданд. Дар замони ҳозира бошад, дар натиҷаи тарақиёти иқтисодиёт ва иҷтимоиёт гаҳвораро аз бозор харид мекунанд. Агар ба замонҳои пешин рӯ оварем, қариб ки дар тамоми хонаводаҳо гаҳвора вучуд дошт ва кӯдаки навзодро ҳатман дар гаҳвора меҳобонданд. Ба гуфти шахсони калонсол гаҳвора барои кӯдак фоида дорад, дар вай кӯдак гарм нигоҳ дошта мешавад ва инчунин хубтар хоб меравад ва бо забони шугнонӣ меғоянд, ки «*хи хутһи резд*». Сабаби дигари ба гаҳвора хобондани кӯдак дар замонҳои пеш дар он буд, ки қору бори хона зиёд буд ва шароит ҳам чандон хуб набуд, бештари занон дар қолхоз ва совхоз қору ғаёлият мекарданд ва барояшон гаҳвора хеле бароҳат буд. Зан кӯдакашро дар гаҳвора хобонда, ӯ дар он ҷо муддати дароз хоб мерафт ва модараш бошад қори хонаро ба ҷо меовард.

Аз сабабе, ки дар замонҳои пеш қувваи барқ дар минтақаҳои кӯҳӣ вучуд надоштааст, мардум аз оташдон «*kīsoḡ*» истифода мекарданд. Дар болои оташдон ҳам хӯрок меپухтанд ва ҳам хонаро гарм мекарданд. Шояд, ки сабаби асосии дар замонҳои пеш ба гаҳвора гузоштани кӯдак дар он бошад, ки хонаҳои давраи қадим хунук будаанд ва барои он, ки кӯдак хунук нахӯрад ўро ба гаҳвора мегузоштанд. Вале дар замони ҳозира, дар давраи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо ташаббуси бевоситаи Асосгузори Сулҳу Ваҳдати Миллӣ, Пешвои Миллат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қариб, ки 90 %-и аҳоли, алалхусус ВМКБ аз қувваи барқ таъмин ҳастанд. Ба ақидаи ҳешам сабаби дар замони ҳозира ба гаҳвора нагузоштани кӯдаки навзод дар он мебошад, ки вазъияти иқтисодӣ ва

ичтимоии аҳоли бехтар гардидааст ва ба оини гузоштани кӯдак ба ғахвора тағйиротҳо дароварда шудаанд. Аз ҷумла бо пайдо гардидани қувваи барқ ҷойи оташдонро таъҷизотҳои электрикӣ, ҷойи ғахвораро катҳои кӯдакона иваз намуданд.

Байни шахсони калонсол ва мутахассисони соҳаи тандурустӣ оиди ин оин баҳсу мунозираҳои зиёд дида мешаванд. Соҳаи тандурустӣ ақида дорад, ки модарон бояд кӯдаки худро ба ғахвора нагузоранд, чунки вай ба саломатии кӯдак зарар дорад. Зарараш дар он аст, ки ҳангоми хобондани кӯдак дар ғахвора ўро саҳт мебанданд ва агар шуду ҳамон кӯдак касалии осеббинии мағзи сар (приниталка) дошта бошад ва ҳангоми ҷумбондани ғахвора сараш ин тарафу он тараф ҷумбонида мешавад, ки ин ба саломатии кӯдак зарар дорад. Зарари дигари ғахвора дар он мебошад, ки пойҳои кӯдак дар он «чабат» мешаванд ва кӯдак дер роҳ гаштанро ёд мегирад. Агар модарон кӯдакони навзодашро ба ғахвора гузоранд зарари ғахвора дар он аст, ки агар кӯдак ҳангоми дар ғахвора будан гулӯро меафшонад (angāхst) ў худро ҷумбондан наметавонад ва агар аз ў дер хабар шавад ў метавонад фавтад. Инро дар тиб аломати марғи ноғаҳои меноманд. Чунин воқеаҳо дар замонҳои пеш хело зиёд рух медоданд, дар замони ҳозира низ чунин воқеаҳо низ дида мешаванд. Як мисол меорем: соли 2021 дар деҳаи Нишусп (ҷ. Г. Шаҳбозов) набераи муаллим Паҳлавон, ки фақат як моҳ дошт, ҳангоми дар ғахвора хоб кардани гулӯаш меафшояд (angāхst) ва то падару модараш аз ў хабар мешаванду ба назди духтур мебаранд, ки аллакай дер шудааст ва кӯдак мемирад. Аз ҳамин сабаб бояд кӯдакро дар ғахвора нахобонанд. Тарафи манфии дигари ғахвора дар он аст, ки сари кӯдак шаклҳои гуногунро мегирад. Чи тавре, ки имрӯз мушоҳида карда истодаем, кӯдакони замони пеш, ки дар ғахвора хоб мекарданд, шакли сари онҳо гуногун аст, аз яке мебинӣ, ки қисми қафои сараш пачақ аст, дигареро мебинӣ, ки як тарафи қафои сар пачақ аст тарафи дигараш бошад кулӯла мебошад. Мисолҳо хело зиёданд, лекин инро бояд қайд намуд, ки ҳамаи ин натиҷаи дар ғахвора гузоштани кӯдак аст [15].

Тағйироти дигари замони ҳозира ин ба кӯдакон пӯшидани хуребчаҳо (памперс) мебошад. Ин масъала низ яке аз масъалаҳои баҳсталаб дар соҳаи тандурустӣ ба ҳисоб меравад. Ҳангоми гузаронидани таҷрибаҳо ва мушоҳидаҳои олимони соҳаи тиб ба ҳулосае омадаанд, ки хуребчаҳо ба бефарзандӣ оварда мерасонанд. Хуребчаҳо ба духтарбача камтар ва ба писарбача бошад бештар таъсир мерасонанд. Духтури бачагона Давлатшоева Оина мегӯяд, ки мо барои модарони ҷавон тавсия медиҳед, ки барои фарзандони худ хуребчаҳо пӯшанд, лекин аз ҳад зиёд бояд онҳо дар тани кӯдак набошанд. Мӯҳлати иваз кардани хуребчаҳо баъди ду соатӣ мебошад. Агар модарони ҷавон соати иваз кардани хуребчаҳоро риоя кунанд, ин ба фарзандонаш ягон осеб намерасонад. Инчунини дигар аз ҳад зиёд истифода намудани хуребчаҳо ба сӯзонидани ҷисми кӯдакон оварда мерасонад. Зарари дигари хуребчаҳо дар он мебошад, ки кӯдак дар синни якуним сола ва дусолагӣ мустақилона наметавонад ба ҳоҷатхона равад ва хабар намешавад, ки худро тар кардааст.

Дар замонҳои пеш бошад хуребчаҳо вучуд надоштанд ва бефарзандӣ низ кам дида мешуд. Барои кӯдакро то якуним-дусолагӣ ба ҳоҷатхона рафтан омӯхт кардан, модари ў аз синни хурдсолагӣ тартиби қазои ҳоҷатро ба кӯдакаш ёд медод. Инчунини дигар барои он, ки кӯдак тез тез худро тар накунад ўро ба саргини моли майда (рāхс) дар муддати чанд вақт мегузоштанд. Саргини моли майда гарм аст ва асосан барои ҷисми нозукии кӯдак ғоида дорад. Лекин дар замони ҳозира дар Шуғнон чунин дида намешавад [16].

Тағйироти дигари замони ҳозира ки дар натиҷаи пеш рафтани техникаю технология ба вучуд омадааст, ин тавассути асбобҳои махсуси тиббӣ маълум намудани ҷинси кӯдак ҳанӯз дар батни модарбуда мебошад. Дар замони ҳозира техника ҷунон пеш рафта истодааст, ки ҳанӯз дар 3-4 моҳагӣ ҷинси кӯдакро муайян кардан мумкин аст. Инчунини дигар тақвими махсуси ҳомиладорӣ баромадааст, ки занон пешакӣ мувофиқи он метавонанд кӯдаки дилхоҳ таваллуд кунанд [ниг. Ҷадвал].

Возраст матери	Месяц зачатия											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
18	Д	М	Д	М	М	М	М	М	М	М	М	М
19	М	Д	М	Д	М	М	М	М	М	М	Д	Д
20	Д	М	Д	М	М	М	М	М	Д	М	М	М
21	М	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д
22	Д	М	М	Д	М	Д	Д	М	Д	Д	Д	Д
23	М	М	Д	М	М	Д	М	Д	М	М	М	Д
24	М	Д	М	М	Д	М	М	Д	Д	Д	Д	Д
25	Д	М	М	Д	Д	М	Д	Д	М	М	М	М
26	М	Д	М	Д	Д	М	Д	М	Д	Д	Д	Д
27	Д	М	Д	М	Д	Д	М	М	М	М	Д	М
28	М	Д	М	Д	Д	Д	М	М	М	М	Д	Д
29	Д	М	Д	Д	М	М	Д	М	М	Д	Д	Д
30	М	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	М	М
31	М	Д	М	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	М
32	М	Д	М	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	М
33	Д	М	Д	М	Д	Д	Д	М	Д	Д	Д	М
34	Д	Д	М	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	М	М
35	М	М	Д	М	Д	Д	Д	М	Д	Д	М	М
36	Д	М	М	Д	М	Д	Д	Д	М	М	М	М
37	М	Д	М	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М
38	Д	М	Д	М	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д
39	М	Д	М	М	М	Д	Д	М	Д	М	Д	Д
40	Д	М	Д	М	Д	М	М	Д	М	Д	М	Д
41	М	Д	М	Д	М	Д	М	М	Д	М	Д	М
42	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	М	Д	М	Д
43	М	Д	М	Д	М	Д	М	Д	М	М	М	М
44	М	М	Д	М	М	М	Д	М	Д	М	Д	Д
45	Д	М	М	Д	Д	Д	М	Д	М	Д	М	М

Чадвали муайян кардани чинси кӯдак дар батни модар. <https://ru.pinterest.com/pin/583849539194585905/>

Агар писар хоҳанд писар таваллуд мекунад ва агар духтар хоҳанд духтар таваллуд мекунад. Лекин дар замонҳои пеш ҳанӯз, ки асбобҳои махсуси тиббӣ барои муайян кардани чинси кӯдак вуҷуд надоштанд, қонунҳои калонсолони таҷрибадида бо рафтору шавқу ҳавас ва бо тағйир ёфтани аъзои бадани зан муайян мекарданд, ки зан духтар таваллуд мекунад ё писар. Масалан:

- агар миёни зани ҳомила паҳн гардад духтар таваллуд мекунад, агар китфҳои паҳн гарданд писар таваллуд мекунад.

- агар дар рӯи зани ҳомила доғҳо пайдо гарданд, ин нишонаи духтар таваллуд кардани ӯ аст ва агар рӯи тоза бошад писар таваллуд мекунад.

- агар зан дар давраи ҳомиладориаш зебо гардад, мувофиқи таъбирҳои мардумӣ ӯ писар таваллуд мекунад ва агар безеб гардад, духтар таваллуд мекунад. Ба гуфти мардуми Шугнон гӯё, ки духтари дар батни модарбуда зебогии ӯро ба худ мегирад.

- агар бинанд, ки шиками зани ҳомила калон аст гӯё, ки духтар таваллуд мекунад ва агар шикамаш хурд бошад, писар таваллуд мекунад.

- ҳангоми дар батни модар серҳаракат будани кӯдак, таваллуди духтарро интизор мегаштанд, агар кам ҳаракат мекард, писарро интизор мешуданд.

- агар зани ҳомила доимо беҳол, доимо хобаш мебарад ин нишонаи духтар таваллуд кардани ӯ аст, агар ӯ қобил, чарс бошад писар таваллуд мекунад.

Таъбирҳои оиди муайян кардани тифл дар батни модар хеле зиёданд, лекин мо дар мақолаамон якчанд-тои онҳоро дарҷ кардаем.

Тағйироти дар маросими таваллуди кӯдак хеле зиёданд ва мо як тағйироти дигарро мавриди омӯзиш қарор медиҳем, ки ҳичомат «kolāk» задани кӯдак мебошад. Бадани кӯдакро тавассути теғча «kolāk» мекунад, то ки хуни ифлосаш (gajd xûn) -ро аз

баданаш бароварда хунаш тоза гардад. Агар шуду хуни ифлос аз баданаш тоза нашавад, кӯдак метавонад бимирад. Нишонаҳои ифлосшавии хуни баданаш инҳоянд:

- Бадани кӯдак варам мекунад.
- Ҳангоми дар гаҳвора хоб рафтаниш пушти худро ба болишти гаҳвора месояд ва гиря мекунад.
- Хуни кӯдак лахта мешавад ва ӯ кам ҳаракат мекунад.
- Агар танаширо бо ангуштон палмосанд, дар ҷойи ангуштон пӯсти кӯдак сафед мегардад, ки онро дар забони шугнонӣ чунин ифода мекунад: « agar sutata tar kudāk xu thust thathiyat wi pūst safed casūd, famidi wi kudāk kolāk čidow darkor» [15].

«Kolāk» задани кӯдак дар замони ҳозира аз тарафи табибон манъ карда шудааст. Онҳо ба модарони ҷавон тавсия медиҳанд, ки кӯдакони худро ҳиҷомат «kolāk» назананд. Сабаби манъ гардидани ҳиҷомат задан дар он мебошад, ки бештари «kolāk»-занон ба хатогиро роҳ дода, бадани кӯдакро чуқур тег мезананд ва кӯдакон дар натиҷа мевафтанд. Бар ивази «kolāk» задан табибон тавсия медиҳанд, ки модарони ҷавон бояд бо собуни сиёҳ ҳар рӯз кӯдакашонро ғусл диҳанд ва ҳаррӯза ўро маҳс кунанд, ки ин хуни лахташудаи ўро моеъ мегардонад [17].

Рӯйхати адабиёт

1. Семенов А. А. Отношение к детям у горных таджиков. // Этнограф обозрение, т. 42, № 3, 1899.-С. 99-107.
2. Семенов А. А. Этнографические очерки Зарафшанских гор, Каратегина и Дарваза. –М: 1903. –230с.
3. Бобринской А. А. Горцы верховьев Пянджа(ваханцы и ишкашимцы).- М: 1908.- 201с
4. Зарубин И. И. Рождение шугнанского ребёнка и его первые шаги. // В кн.:Сборник В. В. Бартольд. –Ташкент: 1927.-С. 361-373.
5. Сухарева О. А. Мать и ребенок у таджиков (обряды и представления, связанные с материнством и младенчеством у таджиков Самарканда и кишлаков Кусохо, Канибадама и Шахристана). –Иран: т. 3, 1929.-С. 107-154.
6. Троицкая. А. Л. Рождение и первые годы жизни ребенка у таджиков долины Зеравшана// СЭ, 1935. № 6, -С. 109-135.
7. Андреев М. С. И Половцов А. А. Материалы по этнографии иранских племен Средней Азии - Вахан и Ишкашим. Сборник музея по антропологии этнографии при Императорской Академии Наук. Санкт- Петербург: 1911. –43с.
8. Андреев М. С. Таджики долины Хуф (Верховья Аму- Дарьи). //Труды АН Тадж. ССР. Институт истории, археологии и этнографии. Материалы к изучению культуры и быта таджиков. -Сталинабад: Изв. АН Тадж. ССР, 1953. Вып. 1.- 260с.
9. Юсуфбекова З. Семья и семейный быт шугнанцев (конец XIX- начало XX века). –М: Институт этнологии и антропологии РАН, 2015. -222 с.
10. Каландаров Т. С. Шугнанцы (историко- этнографическое исследование). –М: Институт этнологии и антропологии РАН, 2004.- 487с.
11. Броимшоева М. К. Боварҳо ва таъбирҳо дар забонҳои шугнонӣ- рушонӣ: Таҳлили этнолингвистикӣ.-Душанбе: 2012.-150с.
12. Марказҳои назорат ва пешгирии бемориҳо. Раёсати тандурустӣ ва хизматрасонии аҳоли. Аломатҳои омӯзед ва саривақт амал кунед. Марҳилаҳои рушд. <https://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/index.html>
13. Фармони Вазорати Тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба скрининги кӯдакони синни бармаҳал № 700 аз « 7 сентябри соли 2020».
14. Миралибекова Ёсимин соли таваллуд 1996 сокини ноҳияи Шугнон, ҷамоати Г. Шаҳбозов, деҳаи Нишусп, кишлоқи Дирди, // Сабт кард Қурбонбекова Хамида

санаи 08 .06.2023

15. Қурбонбекова Ҳ. М. «Оини гузоштани кӯдак ба гаҳвора» // Маҷмуи мақолаҳои илмӣ Конференсияи байналмиллалии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи « Рушди илм ва маориф дар шароити ҷаҳонишавӣ дар мисоли шароити кӯҳистон: мушкилот, равишҳои нав ва тадқиқотҳои дахлдор» ва бахшида ба 30 солагии иҷлосияи 16 шӯрои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 30 солагии донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев. ш. Душанбе - 2022 С. 339-343.
16. Султонова Ҷаҳонгул. Соли таваллуд 1961. Сокини ноҳияи Шугнон, ҷамоати Ванқалъа, деҳаи Варшез // Сабт кард Қурбонбекова Ҳамида санаи 25.02.2023
17. Давлатшоева Оина. Соли таваллуд 1964. Сокини ноҳияи Шугнон, ҷамоати Г. Шаҳбозов, деҳаи Нишусп, қишлоқи Навобод, // Сабт кард Қурбонбекова Ҳамида санаи 09 .07.2022

ТАЪСИРИ ТАРАҚИЁТИ ИҚТИСОДӢ ВА ИҶТИМОӢ БА МАРДУМИ ШУГНОН ДАР МАРОСИМИ ТАВАЛЛУДИ КӢДАК ДАР ЗАМОНИ ҲОЗИРА

Дар мақолаи мазкур тағйироту иловаҳое, ки дар маросими таваллуди кӯдак дар ноҳияи Шугнон дар замони ҳозира ба вуҷуд омадаанд дарҷ гардидаанд. Дар натиҷаи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии мардуми ноҳияи Шугнон тағйиротҳо дар расму оинҳои марбут ба таваллуди кӯдак бисёр ворид гардиданд. Дар замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон шароити мардум беҳтар гардид, техникаю технология пеш рафта истодааст. Тадқиқотчиёни асрҳои XIX ва XX оиди маросими таваллуди кӯдак дар Кӯҳистони Бадахшон бисёр тадқиқотҳо гузаронидаанд. Онҳо тамоми расму оинҳои марбут ба маросими таваллуди кӯдак ки буданд тадқиқ намуданд, лекин онҳо фақат дар шароити хонаводагӣ онро тасвир намуданд. Мо тасмим гирифтем, ки дар мақолаамон оиди ҷои он расму оинҳо, зарари онҳо ба тифл ва модари ӯ дар замони пеш ва замони ҳозира, инчунин аз нигоҳи тиббӣ онро тадқиқ намудем ва дар тӯли солҳои охир чӣ гуна тағйиротҳо ба он ворид гардидаанд, мавриди омӯзиши қарор додем.

Калидвожаҳо: гаҳвора, зани ҳомила, ҳичомати кӯдак, парпечи кӯдак, Шугнон.

Маълумот дар бораи муаллиф: Қурбонбекова Ҳамида Масруровна- докторанти курси 2-юми Phd кафедраи таърих ва диншиносии факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоеви Ҷумҳурии Тоҷикистон, Нишонӣ: ВМКБ, н. Шугнон, ҷ. Ғарибшо Шаҳбозов, деҳаи Нишусп. Тел.: 501080649; e-mail: qurbonbekovahamida@gmail.com

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ НА ЖИТЕЛЕЙ ШУГНАНСКОГО НАРОДА В РОДИЛЬНОМ ОБРЯДЕ В СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ

В данной статье фиксируются изменения и дополнения, произошедшие в обряде рождения ребенка в Шугнанском районе в настоящее время. В результате экономического и социального развития населения Шугнанского района в обрядах, связанных с рождением ребенка, произошли многочисленные изменения. За период независимости Республики Таджикистан улучшилось положение людей, идет прогрессивный развитие техники и технологии. Исследователи XIX и XX веков провели множество исследований в родильном обряде в ГБАО. Они изучили все обряды, связанные с обрядом рождения ребенка, но описали его только в семейном контексте. Мы решили изучить пользу тех ритуалов и их вред ребенку и его матери в прошлом и настоящем, а также с медицинской точки зрения и как они изменились за последние годы.

Ключевые слова: люлька, беременная женщина, уход за ребенком, пеленание, Шугнан.

Қурбонбекова Ҳамида Масруровна- Докторант 2 курса Phd кафедры истории и религии факультета истории и право Хорогского государственного университета им. М. Назаршоева Республики Таджикистан, Адрес: ГБАО, р. Шугнан, с/с Ғарибшо Шаҳбозов, село Нишусп. Телефон: 501080649; Эл. адрес: qurbonbekovahamida@gmail.com

IMPACT OF ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT ON THE RESIDENTS OF THE SHUGNAN PEOPLE IN THE MATERNITY RITE IN MODERN TIMES

This article records the changes and additions that have occurred in the rite of birth of a child in

the Shugnan region at the present time. As a result of the economic and social development of the population of the Shugnan region, numerous changes have taken place in the rituals associated with the birth of a child. During the period of independence of the Republic of Tajikistan, the situation of people has improved, there is a progressive development of equipment and technology. Researchers of the 19th and 20th centuries have done a lot of research on the birth ritual in GBAO. They studied all the rites associated with the birth of a child, but described it only in a family context. We decided to study the benefits of those rituals and their harm to the child and his mother in the past and present, as well as from a medical point of view, and how they have changed in recent years.

Key words: cradle, pregnant, child care, diaper, Shugnan,

Kurbonbekova Hamida Masrurovna- 2nd year PhD student of the Department of History and Religion, Faculty of History and Law, Khorog State University named after M. Nazarshoev of the Republic of Tajikistan, Address: GBAO, R. Shugnan, c. Garibsho Shahbozov, Nishusp village. Phone: 501080649; e-mail: qurbonbekovahamida@gmail.com

КАНДАНИҲОИ ФОИДАНОК ВА ҲАМИЯТИ ОН ДАР ИНКИШОФИ САНОАТИ КЌҲЌ-МЕТАЛЛУРГЌ

Қутбидинова Б.О.

Донишқадаи кўхию металлургии Тоҷикистон

“Саноати истихроҷи маъдан ва металлургия соҳаҳои пешоҳанги хоҷагии халқи ҷумҳурии буда, воридоти асбори хориҷиро дар мамлакат таъмин менамояд ва муаммоҳои шугли аҳолиро ҳал мекунад. Вазифаи асосии мо дар шароити истиқлолият аз таҷдид қардани корхонаҳои кўҳна ва сохтмони корхонаҳои нава, ки на танҳо истихроҷ ва бойгاردони маъдан, балки маҳсулоти тайёрро таъмин намуда метавонанд, иборат мебошад”.

Эмомалӣ Раҳмон

Кишвари мо, дорои захираҳои бузурги қанданиҳои фойданоки аз лиҳози тилло, нуқра, сурбу рух, сурмаву симоб, мис, сангҳои қимматбаҳо ва амсоли ин дигар қанданиҳои нодир мебошад. Ин барои рушди таракқиёти соҳаи саноат, бахусус саноати кўҳи-металлургии хеле нақши муҳим дорад. Бинобар ҳамин ҳам, соҳаи саноати кўҳи-металлургии яке аз соҳаҳои даромадноки мамлакат ба шумор рафта, омили асосии ғани гардонидани буҷаи мамлакат ва баҳри рушди устувори иқтисодиёт заминаҳои мусоид фароҳам меоварад. Зеро саноат дар рушди инкишофи иқтисодиёти кишвар нақши муҳим мебозад.

Бояд қайд намуд, саноати ҷумҳурии пас аз барҳам хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва кишварам онро фаро гирифтани ҷанги шаҳрвандӣ ба бӯҳрони шаддид дучор омада буд. Вале дар давоми солҳои истиқлолият дар натиҷаи гузаронидани як қатор чорабиниҳо дар ин самт, таъмини саноат бо ашёи хом, ҷалб намудани мутахассисони маҳаллӣ боиси пешравиҳо дар ин соҳа гардид.

Хушбахтона, аз рӯзи аввали соҳибистиклол гардидани ҷумҳурии Пешвои маҳбубамон тамоми саъю талоши худро барои рушди соҳаи саноати кўҳи-металлургии сафарбар намуда, корхонаҳои нави ватанию муштаракро бунёд ва ба фаъолият оғоз намуданд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри рушди соҳаи мазкур мунтазам таваҷҷуҳи махсус зоҳир менамоянд. Пешвои миллат дар Паёмҳои худ таъкид намуданд, ки “Бунёди корхонаҳои саноатӣ оиди қоркарди маъдан, металлҳои ранга аз қоркарди ашёи хом то маҳсулоти ниҳой табдил додани металлҳои ранга ва сангҳои гаронбаҳо яке аз роҳҳои ғани гардонидани буҷети мамлакат ва бо ҷойи қори доимӣ таъмин намудани аҳоли мебошад”.

Ёдовар мешавем, ки бо дарназардошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ соли 2018 Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пешниҳод намуданд, ки саноатикунони босуръати кишвар ҳадафи чоруми стратегӣ эълон карда шавад ва то соли 2030 ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 22 фоиз расонида шавад.

Инчунин дар Паёми навбати низ таъкид гардид, ки дар давраи ҷашнгирии 30-солагии Истиқлолияти давлатӣ дар кишвар зиёда аз 2000 корхонаҳои саноатӣ бунёд гардида, ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ насбат ба солҳои аввали соҳибистиклолӣ 4 баробар афзоиш пайдо кард, бинобар аҳамияти бузурги соҳаи саноат дар рушди минбаъдаи мамлакат, ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъмин намудани иҷроӣ ҳадафҳои стратегии миллий, аз ҷумла раванди саноатикунони босуръати кишвар пешниҳод гардид, ки солҳои 2022-2026, яъне то 35 солагии Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон солҳои “Рушди соҳаи саноат” эълон карда шавад.

Дар сурътаи рушди соҳаи саноат ҳиссаи аҳолии дар соҳаи саноат машғулбуда афзоиш ёфта, шугли пурмахсули аҳоли таъмин мегардад. Таъмини шугли пурмахсул дар соҳаҳои ба содирот нигаронидашуда метавонанд ба дигар соҳаҳо ва умуман, ба иқтисодиёт таъсири назарраси афзоишёбанда расонад.

Хушбахтона солҳои охир як қатор корхонаҳои саноатии пуриктидор ба фаъолият шурӯъ намуданд, ки дар рафти саноатикунони кишварамон саҳми беандозаи ҳудро гузошта истодаанд.

Бояд қайд намуд, ки таҳти роҳбарии Пешвои маҳбубамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон на фақат ба фаъолияти босамараи корхонаҳои ин соҳа вусъат бахшида шуд, балки қисмати зиёди корхонаҳои саноати кӯҳӣ-металлургӣ ба истеҳсоли маҳсулоти тайёр мутобиқ гардонида шуданд.

Вобаста ба дастуру ҳидоятҳои Сарвари давлат имрӯз дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ дахҳо корхонаҳои саноати соҳаи кӯҳкорӣ ва металлургия фаъолияти ҳудро ҷиҳати омода намудан ба маҳсулоти тайёр роҳандозӣ намуда истодааст.

Мавриди зикр аст, ки ҳарчанд сол то сол соҳаҳои мазкур рӯ ба инкишоф оварда бошанд ҳам, аммо барои рушди босуръати он баъзе муаммоҳо низ ҷой дорад. Аз ҷумла, тайёр намудани мутахассисони баландпоя, ҷорӣ намудани технологияҳои наватарин дар раванди коркарди конҳои канданиҳои фойданок ва ғайра аз муаммоҳои ҳалталаби ин соҳаҳо ба шумор меравад.

Дар маҷмӯъ, ҳамаи он масъалаҳое, ки дар боло зикр шудааст, моро водор месозад, ки дар атрофи ғояҳои созандаи Пешвои миллат муттаҳиду сарҷамъ бошем ва барои татбиқи амалии онҳо ҷораҳои қатъӣ амалӣ намоем.

Иқдоми саноатикунони мамлакат, яъне аз давлати аграрӣ ба индустриалӣ-аграрӣ мубаддал гардондани Тоҷикистон, ки бо ташаббуси Пешвои миллатамон пеш гирифта шудааст, ба таври назаррас дар амал татбиқ мешавад.

Рӯйхати адабиётҳо:

1. Аз Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби олий муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олий аз 26.12.2018с
2. Аз Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби олий муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олий аз 26.12.2019с
3. А. Баротов “Сарватҳои зерзаминии Тоҷикистон”, Душанбе-1987с
4. Х.М. Муҳаббатов “Ҷанҷинаи табиати Тоҷикистон” Душанбе-1987с
5. Х.М.Муҳаббатов, Р.Д.Диловаров, Ш.З.Ақобиров “Географияи иқтисодии Тоҷикистон бо асосҳои демография”, Душанбе “Донишварон”-2019с

6. Х.М.Муҳаббатов,Раҳимов М.Р. “Географияи Тоҷикистон”. Душанбе “Маориф ва Фарҳанг”, 2011с
7. Б.Ҳ.Усмонзода, М.Д.Каримова, М.М.Сангинов “Географияи Тоҷикистон бо асосҳои демография”, Хучанд-2019с

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои бузурги канданиҳои ғоиданок аст, ки ин барои рушди тараққиёти соҳаи саноат, бахусус саноати кӯҳӣ-металлургӣ хеле нақши муҳим дорад. Бинобар ҳамин ҳам, соҳаи саноати кӯҳӣ-металлургии яке аз соҳаҳои даромадноки мамлакат ба шумор рафта, омили асосии ғанӣ гардонидани буҷаи мамлакат ва баҳри рушди устуворӣ иқтисодиёт заминаҳои мусоид фароҳам меоварад. Зеро саноат дар рушди инкишофи иқтисодиёти кишвар нақши муҳим мебозад.

Вожаҳои калидӣ: соҳаи саноат, саноати кӯҳӣ-металлургӣ, канданиҳои ғоиданок, ҳадафҳои стратегӣ, рушди иқтисодиёт, аграрӣ-индустриалӣ

The Republic of Tajikistan has huge mineral resources, which plays a very important role in the development of the industry, especially the mining and metallurgical industry. Therefore, the mining and metallurgical industry is one of the most profitable industries of the country, the main factor of enriching the country's budget and provides favorable conditions for the development of the economy. Because the industry plays an important role in the development of the country's economy.

Key words: industry, mining and metallurgical industry, minerals, strategic goals, economic development, agrarian-industrial

УДК 654

РАЗВИТИЕ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Левандовский Б.И.

**Худжандский Политехнический институт Таджикского технического университета
им. академика М.С.Осими**

e-mail: levandovsky.b@gmail.com

За 30 лет государственной независимости в Республике Таджикистан регулярно проводятся важные и целевые экономические реформы и структурно-институциональные преобразования, которые способствуют совершенствованиям отвечающим современным мировым стандартам банковской и финансовой системы.

Международные экономические процессы и политические изменения, произошедшие в мире в конце 20 века повысили интерес к внедрению новых коммуникативных связей, развитию и внедрению новых информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Повысилась роль экономической деятельности, связанной с получением и обработкой информации, расширились возможности предоставления электронных услуг населению. Географические особенности Таджикистана, где 93% территории страны занимают горы, определили особенности развития транспортных путей, связи и телефонии между районами и городами республики. В советское время в труднодоступных горных районах связь отсутствовала или была крайне затруднена. В первые годы независимости в стране не было экономических возможностей для формирования современных средств связи общего пользования. Постепенный подъем экономики позволил превратить телекоммуникационную сферу Таджикистана в наиболее развитую отрасль экономики. Значительные достижения таджикского рынка ИКТ за прошедшие годы отразились в растущей конкурентоспособности на уровне региона.

Сегодня современное общество живет по новым правилам, большое количество людей ведут успешный бизнес в сети, в сети ежедневно продают и покупают большое количество разнообразных товаров, которые попросту отсутствуют на рынках, интернет-

ресурсы предоставляют нам доступ к необходимой информации, которая попросту отсутствует на полках наших библиотек, Интернет дает людям доступ к общению на неограниченные расстояния [1].

В 2002 году был принят Закон «О телекоммуникациях», регулирующий телекоммуникационный сектор в Таджикистане. В ноябре 2003 года утверждена Государственная стратегия «Информационно-коммуникационные технологии для развития Республики Таджикистан», в которой были определены основные организационные, экономические и финансовые механизмы развития этого сегмента инфраструктуры. В этом документе также подчеркивались стратегические направления по формированию информационных технологий. Были предусмотрены меры по преодолению растущего «цифрового неравенства» внутри страны, в регионе и в СНГ с целью достойной интеграции Таджикистана в мировое информационное сообщество.

Помимо упомянутой стратегии, в республике был принят еще ряд нормативно-правовых документов, касающихся информационно-коммуникационных технологий. К принятым программам относятся «Программа обеспечения информационной безопасности Республики Таджикистан», «Развитие и внедрение информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан», «Применение и развитие информационных технологий в таджикском языке», «Транспортные сети телекоммуникаций в Республике Таджикистан», «О стандартах кодировки и раскладки на клавиатуре компьютеров символов таджикского алфавита в стандарте UNICODE для компьютерных применений». Принято также Постановление Правительства Республики Таджикистан от 2005 года «О государственной комиссии по радиочастотам республики Таджикистан» [2].

Внедрение этих документов позволило более чем в два раза увеличить количество операторов связи и создать условия для использования ИКТ во всех сферах жизнедеятельности страны. В настоящее время число абонентов мобильной связи превысило 10 миллионов, а число пользователей Интернетом возросло до 4 миллионов.

Для достижения поставленных целей национальным оператором Республики Таджикистан – ОАО «Тоджиктелеком» поэтапно реализуется Стратегия развития и совершенствования подструктур и телекоммуникационных сетей Республики Таджикистан [3].

Начиная с 2002 года и по настоящее время все телефонные станции, относящиеся к сети ОАО «Тоджиктелеком», полностью оборудованы современными цифровыми технологиями. В связи с этим возникла необходимость реконструкции, доступных абонентам, сетей, и данный вопрос также был решен.

С 2005 года, с учетом возможности выхода на соседние страны, началась практическая реализация проекта по поэтапной прокладке головных сетей оптико-волоконных линий связи. В рамках проекта предусмотрена замена старых и изношенных основных междугородних сетей, действующих через медные кабели на оптико-волоконные линии связи.

При строительстве оптической линии связи предусмотрена возможность соединения страны со всеми граничащими странами (на северо-западе с Узбекистаном, на юге – с Афганистаном, северо-востоке – с Кыргызстаном и на востоке - с Китайской Народной Республикой).

При реализации проекта на территории Горно-Бадахшанской Автономной области создана возможность соединения посредством оптоволоконных кабелей с телекоммуникационными сетями Китайской Народной Республики, что послужило выявлению альтернативных путей выхода на мировое информационное сообщество [4].

Информационно-коммуникационные технологии занимают центральное место

в обновлении и реструктуризации всех видов деятельности республики. Несколько лет в Таджикистане ведется работа по внедрению электронного правительства. В 2011 году была принята «Концепция формирования электронного правительства в Республике Таджикистан». По заявлению представителя Службы связи правительства РТ, электронное правительство будет полностью сформировано к 2025 году. В настоящее время практически все органы государственного управления республики имеют собственные сайты.

Согласно статистическим данным опубликованным в отчете веб-сервиса, который предоставляет возможность анализировать скорость интернета и задержку соединения speedtest.net, среди стран СНГ наилучший показатель демонстрирует Молдова - в среднем по стране зафиксирована скорость 103,42 Мбит/сек., что позволило занять 23 место в общем зачете. Далее идут: Россия (70,22 Мбит/сек., 49 место), Украина (53,98 Мбит/сек., 61 место), Кыргызстан (44,27 Мбит/сек., 78 место), Беларусь (43,35 Мбит/сек., 79 место), Узбекистан (40,87 Мбит/сек., 86 место), Армения (36,82 Мбит/сек., 94 место), Таджикистан (27,26 Мбит/сек., 108 место), Азербайджан (20,89 Мбит/сек., 121 место), Грузия (19,20 Мбит/сек., 126 место). И наконец замыкает общую таблицу Афганистан как страна с наиболее медленным интернетом в мире - 1,85 Мбит/сек., «почетное» 182 место (рисунок 1) [5].

Рисунок 1. Рейтинг стран по скорости интернета

Необходимо отметить, что в 2018 году Республика Таджикистан занимала лишь 140 место со средней скоростью интернет соединения в 1,82 Мбит/сек.

Кроме того, Британский аналитический ресурс Cable специализирующийся на изучении стоимости Интернета по всему миру. В своем ежегодном отчете Worldwide mobile data pricing произвел оценку по более чем 6 тысячам тарифных планов разных операторов в 230 странах мира на основании данных о средней стоимости 1 Гб данных, разместил республику Таджикистан на 132 строке своего рейтинга со средней стоимостью 1 Гб данных $\approx 2\$$, при средней стоимости интернета в Российской Федерации (6 строка) в 0,29\$ и Туркменистане (223 строка) в 21\$ (рисунок 2) [6].

Рисунок 2. Рейтинг стран по стоимости Интернета

Достиженные результаты свидетельствуют о верно выбранном направлении развития информационно-коммуникационной сферы Республики. Однако нам, как молодой и перспективной стране не стоит останавливаться на достигнутых результатах, ведь продолжение совершенствования своей инфраструктуры обеспечит лучшие условия для народа Республики Таджикистан.

Таким образом, в современном обществе информационно-коммуникационные

технологии рассматриваются как важнейший фактор экономического развития, повышения конкурентоспособности производства и процветания нации.

Очевидно, что для Таджикистана, с ее пока еще невысокими уровнем развития сети телекоммуникаций и масштабами внедрения ИКТ, проблема расширения как традиционных, так и новых видов инфокоммуникационных услуг должна рассматриваться в качестве важного фактора повышения эффективности общественного производства и решения социальных задач.

По мнению Независимой международной комиссии по развитию всемирной связи при Международном союзе электросвязи, программа экономического развития любой страны не может рассматриваться как сбалансированная и эффективная, пока в ней не будет уделено должного внимания роли средств связи в развитии национальной экономики, и пока определенный приоритет не будет предоставлен развитию национальных систем связи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Первый. Левандовский Б.И. Влияние интернета на молодежь Таджикистана / Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 25-солагии Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Низомӣ босамари омодакунии кадрҳои муҳандисӣ-техникӣ – асоси рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш.Хучанд: ДПДТТХ - Нашриёти «Меҳвари дониш», 18.11.2017 СС 853 –857.
2. Доклад Министра связи РТ в ходе Международной конференции по развитию телекоммуникации, 19 марта 2002 года, Стамбул, Турция [электронный ресурс]. URL: <http://www.itu.int/newsarchive/wtdc2002/tajikistan-r.html> (дата обращения 03.06.2023).
3. Транспорт и связь в новых независимых государствах: особенности и факторы развития / Под общей ред. д.э.н. Л.Б. Вардомского. М: ИЭ РАН, 2013. – сс. 175 - 180.
4. Дадабаева З. Состояние отрасли волоконно-оптической связи в странах Центральной Азии на примере республики Таджикистан. Проблемы и потенциал развития. Фотоника № 4 / 52 / 2015 СС. 18 – 20.
5. Рейтинг стран по скорости интернета [электронный ресурс]. URL: <https://svspsb.net/danmark/skorost-interneta.php> (дата обращения 04.06.2023).
6. Рейтинг стран по стоимости мобильного Интернета [электронный ресурс]. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/average-price-mobile-internet> (дата обращения 04.06.2023).

Аннотация: в статье изучены основные этапы, законы и стратегии совершенствования телекоммуникационной сферы Республики Таджикистан, в результате принятия которых операторам и провайдерам республики удалось улучшить свои показатели и приблизиться к показателям ведущих стран мира.

Ключевые слова: телекоммуникации, преобразование, цифровая связь, оптоволоконные линии связи, электронного правительства, скорость интернета, стоимость интернета.

Шарҳи мухтасар: Дар мақолаи мазкур марҳилаҳои асосӣ, қонунҳо ва стратегияҳои такмили соҳаи телекоммуникатсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯхта шуд, дар натиҷаи қабули онҳо операторон ва провайдерҳои ҷумҳурӣ тавонистанд, ки нишондиҳандаҳои худро беҳтар намуда, ба кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон наздик шаванд.

Калидвожаҳо: телекоммуникатсия, табдилёби, алоқаи рақамӣ, хатҳои нахи оптикӣ, ҳукумати электронӣ, суръати интернет, арзиши интернет.

Annotation: the article studied the main stages, laws and strategies for improving the telecommunications sector of the Republic of Tajikistan, as a result of which the operators and providers of the republic managed to improve their performance and get closer to those of the leading countries of the world.

СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ И МЕСТО ИНВЕСТИЦИИ В ЭКОНОМИКИ ГБАО

Мамадаёзова А.

Экономическое развитие региона как объект научного анализа представляет собой непрерывный процесс преобразований, реализуемых в воспроизводственном цикле самостоятельной подсистемы национальной экономики. Регион богат природными ресурсами, включая полезные ископаемые, водные ресурсы и уникальную природную красоту. Однако, в течение последних десятилетий ГБАО стал свидетелем социально-экономических вызовов, включая отсутствие инфраструктуры, высокую безработицу и низкий уровень экономического развития.

ГБАО богат природными ресурсами, включая полезные ископаемые, водные ресурсы и уникальную природную красоту. Однако, в течение последних десятилетий ГБАО стал свидетелем социально-экономических вызовов, включая отсутствие инфраструктуры, высокую безработицу и низкий уровень экономического развития.

Исследование региональной экономики базируется на необходимости:

Инвестиции в инфраструктуру:

Одной из ключевых особенностей ГБАО является отсутствие развитой инфраструктуры. Это ограничивает экономический рост и привлекательность региона для инвесторов. Однако, в последние годы правительство Таджикистана и международные организации, такие как Азиатский банк развития, предпринимают шаги для привлечения инвестиций в инфраструктурные проекты в ГБАО. Примером таких проектов является строительство дорог, мостов, и энергетических систем. Развитие инфраструктуры способствует повышению конкурентоспособности региона и привлечению новых инвестиций.

Развитие туризма:

ГБАО обладает потенциалом для развития туризма благодаря своей уникальной природе и культурному наследию. Регион известен своими высокими пиками гор, красивыми озерами и долинами. В последние годы правительство Таджикистана активно продвигает ГБАО как туристическое направление, и инвестиции в туризм становятся все более привлекательными. Создание современных гостиниц, развитие туристической инфраструктуры и продвижение туристических маршрутов могут привлечь больше туристов в регион и способствовать его экономическому развитию.

Разработка природных ресурсов:

ГБАО обладает богатыми природными ресурсами, включая золото, серебро, редкие металлы и водные ресурсы. Разработка и эксплуатация этих ресурсов представляют потенциал для инвестиций и создания новых рабочих мест в регионе. В последние годы были привлечены иностранные инвестиции для разработки золотых месторождений в ГБАО, что способствует увеличению добычи и экспорта драгоценных металлов.

По анализу 2023 года в ГБАО реализуются следующие 15 государственных инвестиционных проектов, общая сумма которых в пределах освоенной области составляет 77,60 млн. долларов США. Некоторые из этих проектов представлены следующим образом:

Диаграмма 1. Инвестирование в инфраструктуру ГБАО

Составлено автором на основе отчёта Отчет Департамента инвестиций и управления государственным имуществом Горно-Бадахшанской автономной области за 2022-2023

годы.

На основании указаний и поручений Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона 17 августа 2022 года в городе Хорог Горно – Бадахшанской автономной области Государственным комитетом по инвестициям и управлению государственным имуществом и исполнительным органом государственной власти Горно-Бадахшанской автономной области состоялся международный инвестиционный форум “Памиринвест-2022”. На форуме приняли участие более 350 участников из которых 15 иностранных инвесторов, в том числе руководители и ответственные лица государственных органов, инвесторы из США, Республики Индия, Китайской Народной Республики, Кореи, Великобритании, Казахстана, Ирана и России, предпринимательских кругов города Душанбе, Горно-Бадахшанской автономной области, Согдийской и Хатлонской областей. Данный форум работал на трех отдельных панелях по темам “привлечение зарубежных и отечественных инвестиций в экономику ГБАО”, “развитие энергетики и промышленности области с учетом объявления 2022-2026 годов индустриализация республики” и “возможности развития предпринимательства в туристическом секторе и привлечения инвестиций в туристическую инфраструктуру”. На этом форуме было представлено более 30 проектов.

Следует отметить, что по итогам форума “Памиринвест-2022” 28 меморандумов и соглашений о намерениях налаживания сотрудничества между инвесторами, донорами, местными исполнительными органами государственной власти ГБАО, города Хорога, областными районами и предпринимателями на сумму более 956 млн. сомони или 93,6 млн. доллар США.

Заключение:

Горно-Бадахшанская автономная область обладает значительным потенциалом для экономического развития и привлечения инвестиций. Основные факторы, такие как инвестиции, в инфраструктуру, развитие туризма и разработка природных ресурсов, способны стимулировать экономический рост и улучшить жизнь местного населения. Правительство Таджикистана должно продолжить работу по привлечению инвестиций в ГБАО и созданию благоприятной инвестиционной среды, чтобы реализовать потенциал региона и обеспечить его устойчивое развитие.

Список использованных источников

1. “Investment Climate Statement - Tajikistan.” Bureau of Economic and Business Affairs, U.S. Department of State, June 2021. <https://www.state.gov/reports/2021-investment-climate-statements/tajikistan/>
2. “Asian Development Outlook 2021: Financing a Green and Inclusive Recovery.” Asian Development Bank, 2021. <https://www.adb.org/publications/asian-development-outlook-2021-financing-green-inclusive-recovery>
3. “Unlocking the Potential of the Silk Road: A Strategy for Sustainable Development.” World Bank, 2017 <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/unlocking-the-potential-of-the-silk-road>
4. “Tajikistan: Tourism Development Project.” Asian Development Bank, 2019. <https://www.adb.org/projects/49157-002/main>
5. “Gold Mining in Tajikistan.” RareGoldNuggets.com, June 2021. <https://raregoldnuggets.com/?p=4865>
6. Отчет Департамента инвестиций и управления государственным имуществом Горно-Бадахшанской автономной области за 2022-2023 годы.

Сведения об авторах: Мамадаёзова Афсона Абдулнӣёзовна старший преподаватель кафедры «менеджмент и маркетинг» Хорогский государственный университет им М. Назаршоева. E-mail: afson-88g@mail.ru. Тел: (+992931569019)

Маълумот дар бораи муаллифон: Мамадаёзова Афсона Абдулнӣёзовна муалими калони кафедраи “Мнечмент ва маркетинг” Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев. E-mail: afson-88g@mail.ru. Тел: (+992931569019)

Information about authores: Mamadayozova Afsona Abdulniyozovna – Senior teacher of department Management and Marketing of the Khorog state University E-mail: afson-88g@mail.ru . Phone: (+992931569019)

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА: ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В БУДУЩЕМ

Мардоншоева Ш.

Для удовлетворения своих потребностей люди воздействуют в структуре общества на природу и взаимодействуют между собой. Структура цифрового общества – это система вербальных связей, сетевых отношений, электронных механизмов, майн- институтов, обеспечивающая взаимодействие индивидов друг с другом в локальной сети и собой представляющая своеобразную общественную среду, которая обладает автономией и своей собственной логикой функционирования, развития и обогащения. Поэтому цифровая экономика — это общественная инфраструктура, охватывающая всего, что используется для потребления.

Цифровая экономика – это наука о технологической деятельности связанное с коммуникации своевременной информации, обменом и денежными сделками между субъектами: производством и потреблением.

Цифровая экономика – это наука об рациональном использовании производительных ресурсов для точного производства и распределения товаров в целях их эффективного потребления.

Трансформация (от лат, transformation – превращение; англ. transformation) – совокупность экономических, социальных и политических процессов, приводящих в конечном итоге к новому качеству социальной системы. В политологии данным термином обозначается переход от тоталитаризма или авторитаризма к демократии, который включает в себя осуществляемые экономические и политические реформы, или же старый порядок (или его отдельная область) заменяются новым¹. Трансформация экономической системы перевод экономической системы страны в новое состояние, позволяющее лучше удовлетворять потребности общества. Данный термин в практическом употреблении на современном этапе обозначает радикальные экономические реформы, начатые на пространстве постъсоциалистических стран. Самым общим ориентиром при этом стало стремление создать полноценную и высокоэффективную рыночную экономику, соответствующую опыту основных стран мира «трансформацию» понимают как коренное преобразование экономической системы в результате изменений структуры, порядка системы.² В 1998 году предприниматели Джозеф Пайн и Джеймс Гилмор в журнале Harvard Business review опубликовали статью «Экономика впечатлений», где описали концепцию соответствующей модели. В 1999-м авторы опубликовали уже книгу с аналогичным названием. В ней авторы раскрыли логику развития классических экономических моделей, а затем предположили, что следующим этапом развития станет экономика трансформаций. По мнению Пайна и Гилмора, она будет удовлетворять потребность в самореализации — высшей ступени пирамиды Маслоу. Экономика трансформаций —

¹ Зубарев Ю.А., Шамардин А.И. Энциклопедический словарь терминов по менеджменту маркетингу экономике предпринимательству. (Электронный ресурс). <https://rucont.ru/file.ashx?guid=94c9ea00-00ec-4bbe-b07b-8385137f0214>

² Кузнецова А.И., Зубец А.Ж. Развитие социально экономической системы россии (Электронный ресурс). elibraryru.item.asp/id=26404001&pf=1

это модель, при которой компании предоставляют персонализированные товары и услуги и производят именно то, что нужно отдельным клиентам. Причем это не просто алгоритмы нейросетей, которые предлагают персонализированный контент. Продукт должен способствовать личной трансформации пользователя — интеллектуальной, духовной, физической. Поэтому модель называется экономика трансформаций, а не персонализаций. В экономике трансформаций потребитель покупает не физические характеристики продукта, не решение проблемы и не впечатления, а саморазвитие. В этих условиях успех компании зависит от развития потребителя: производителю необходимо не только предугадывать желания покупателя и продавать ему персонализированный опыт, но и позволить клиенту почувствовать себя преобразованным.³ Другим термином можно назвать трансформацию как изменение управление изменениями (Change Management) отталкивается от прошлого, чтобы усовершенствовать то, что уже есть на данный момент. Трансформация же имеет точку отсчета в будущем (видение будущего), которая не обязательно базируется на сложившихся ранее реалиях. Таким образом, внедряя изменения мы хотим «уйти» от чего-то в прошлом: недостатков, потерь или проблем, трансформация же ставит цель «прийти» к чему-то определенному в будущем. Это разница в определениях имеет решающее значение для преобразований любого рода, и оба эти подхода требуют как общих, так и различных компонентов для успеха. Ведь «другое не всегда лучше, но лучше всегда по-другому».⁴ В процессе трансформации необходимо выйти на качественно более высокий уровень эффективности, «родить» что-то совершенно новое или же аналогичное мнение придерживается Александр Семенютин трансформация организации предполагает ее переход из одного состояния в другое, на качественно новый уровень зрелости и способности взаимодействовать с меняющейся средой, реагирования на новые возможности. А в процессе этого перехода — множество изменений, которыми нужно управлять. И эти изменения касаются и самоидентификации компании, и культуры, и структуры, и стратегии, и бизнес-процессов, и, безусловно, комплексных цифровых решений. трансформация — это путь, определяющий, что именно и в какой последовательности должны сделать руководители и сотрудники, чтобы осуществить переход в новое качество (as is – want – should). Трансформация или изменение формы или структуры чего-нибудь. Ясно, что это очень объемное концептуальное представление и, не удивительно, что этот термин широко применяется в различных специфических областях. Под цифровой экономикой понимается экономическая деятельность по созданию, распространению и использованию цифровых технологий и связанных с ними продуктов и услуг. Переход к цифровой экономике оказывает на рынок труда существенное влияние, связанное с масштабной трансформацией требований к специалисту, и повышением эффективности рынка труда. Внедрение цифровых технологий автоматизирует многие операции трудовой деятельности, в связи с чем, обуславливаются значительные изменения потребностей в персонале и требований к ним, а также создает результативный и быстрый поиск работы, в том числе и возможность удаленной трудовой деятельности. По данным исследования The Future of Jobs к 2025г. вследствие автоматизации всех сфер жизнедеятельности человека более половины всех рабочих задач будет выполняться машинами. Для сравнения, 2018г. 71% работы выполнялось человеческим трудом, а лишь 29% процессов было автоматизировано. Данные исследования подтверждает и глобальный институт Mc Kinsey по оценкам которого уже в ближайшие десятилетия до 50% рабочих операций в мире могут быть автоматизированы. Тем самым, многие профессии перестанут существовать,

³ Джозеф Пайн, Джеймс Гилмор. Модель будущего: что такое экономика трансформаций. https://dzen.ru/a/YzQ19_QLSxd84Ws2

⁴ Семенютин А. Н. Изменение или трансформация. <https://www.cornerstoneondemand.com/blog/changing-not-transforming#.Vk7Q>.

но взамен, появятся вакансии с принципиально иными квалификациями, что потребует переобучения или повышения квалификации многих сотрудников. В результате цифровые технологии обуславливают снижение спроса на профессии, связанные с выполнением формализованных повторяющихся операций, а также изменение компетентностных профилей некоторых категорий персонала и повышение требований к гибкости и адаптивности персонала. Кроме того, цифровая трансформация предусматривает наличие у человеческих ресурсов эмоционального интеллекта-способности, которая отличает человека от машины, позволяющей анализировать свои чувства и эмоции, а также других окружающих людей. Условия цифровой экономики порождает специальные цифровые компетенции, которыми должны владеть специалисты для успешного выполнения своих должностных обязанностей и сохранения конкурентоспособности на рынке труда.⁵ Цифровизация – это замена объектов и процессов на автоматизированные (цифровые), для того чтобы облегчить работу человека. Цифровая трансформация – более глубокий и комплексный процесс, который обычно становится продолжением цифровизации. Цифровая трансформация ([англ. digital transformation](#)) — процесс внедрения организацией цифровых технологий, сопровождаемый оптимизацией системы управления основными технологическими процессами.⁶ Цифровая трансформация призвана ускорить продажи и рост бизнеса или увеличить эффективность деятельности организаций, не относящихся к чисто коммерческим (например, университетов и других образовательных учреждений). Показателем цифрового развития организации, характеризующим степень и успешность его цифровой трансформации является уровень [цифровой зрелости](#) организации. Многие думают, что цифровая трансформация — это просто внедрение новых технологий в существующей организации: достаточно разработать сайты, чат-боты, приложения и подключить соцсети, чтобы считаться цифровой компанией или, скажем, государственной структурой. На самом деле, цифровая трансформация — это не только инвестиции в новые технологии (искусственный интеллект, блокчейн, анализ данных и интернет вещей), но и глубокое преобразование продуктов и услуг, структуры организации, стратегии развития, работы с клиентами и корпоративной культуры. Иными словами, это революционная трансформация модели организации.

Литературы

1. Зубарев Ю.А., Шамардин А.И. Энциклопедический словарь терминов по менеджменту маркетингу экономике предпринимательству. (Электронный ресурс). <https://rucont.ru/file.ashx?guid=94c9ea00-00ec-4bbe-b07b-8385137f0214>
2. Кузнецова А.И.Зубец.А.Ж.Развитие социально экономической системы россии (Электронный ресурс).
3. elibraryru.item.asp/id=26404001&pf=1
4. Джозеф Пайн.Джеймс Гилмор. Модель будущего: что такое экономика трансформаций. https://dzen.ru/a/YzQ19_QLSxd84Ws2
5. Семенютин А. Н.Изменение или трансформация. <https://www.cornerstoneondemand.com/blog/changing-not-transforming#.Vk7Q>
6. Прохоров А., Коник Л. Цифровая трансформация. Анализ, тренды, мировой опыт. — М.: ООО «КомНьюс Групп», 2019. — 368 с.6.
7. И. И. Епишкин. [Модель Управления. При Реализации Проектов Цифровой Трансформации](#) // Конференциум Асоу: Сборник Научных Трудов И Материалов Научно-Практических Конференций. — 2021. — Вып. 4.

⁵ Прохоров А., Коник Л. Цифровая трансформация. Анализ, тренды, мировой опыт. — М.: ООО «КомНьюс Групп», 2019. — 368 с.

⁶ И. И. Епишкин. [Модель Управления. При Реализации Проектов Цифровой Трансформации](#) // Конференциум Асоу: Сборник Научных Трудов И Материалов Научно-Практических Конференций. — 2021. — Вып. 4.

СТАЖИРОВКИ И ПРАКТИКИ СТУДЕНТОВ МАГИСТРАТУРЫ, ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО НАПРАВЛЕНИЮ «44.04.01 ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: РУССКАЯ ФИЛОЛОГИЯ С ИЗУЧЕНИЕМ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ СТРАНЫ ПРЕБЫВАНИЯ», В ШКОЛАХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: СТАНОВЛЕНИЕ, РАЗВИТИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Марьяна О.В.

В 2023-2024 учебном году Алтайский государственный педагогический университет, Институт филологии и межкультурной коммуникации осуществляет первый набор в магистратуру по направлению «44.04.01 Педагогическое образование: Русская филология с изучением языка и литературы страны пребывания». Это новый перспективный путь, определенный Департаментом международного сотрудничества и связей с общественностью Министерства просвещения Российской Федерации, Алтайским государственным педагогическим университетом, нацеленный на подготовку специалистов – учителей русского языка и литературы для работы за рубежом, т.е. учителей-международников. Предполагается, что основными сформированными компетенциями у выпускников магистратуры будут следующие:

- коммуникативные;
- профессиональные;
- предметные;
- социальные;
- информационные;
- политические;
- психологические;
- билингвальные и др.

Это неполный список компетенций, для формирования которых необходимо провести большую совместную работу магистранта и преподавателя, магистранта и учащегося, магистранта и магистранта. Как видим, ключевой фигурой во взаимодействии оказывается студент магистратуры, которым может стать любой желающий, имеющий диплом бакалавра, получивший преимущественно гуманитарное образование, как гражданин Российской Федерации, так и являющийся гражданином другого государства.

Обязательными составляющими обучения в магистратуре по направлению «44.04.01 Педагогическое образование: Русская филология с изучением языка и литературы страны пребывания» оказывается стажировка и ряд практик, благодаря которым происходит формирование компетенций. И если практики, учебные, производственные, преддипломные, студенты проходят не только в магистратуре, но и в бакалавриате и понимают, что значит каждая из них, то стажировка представляет собой новый вид работы.

В последние десятилетия в сферу образования активно вводится слово «стажировка», особенно в случае академической мобильности студентов, или сочетание «научная стажировка», и понимается оно (слово / сочетание) по-разному: как один из видов совершенствования профессиональной подготовки педагогических кадров, как способ повышения квалификации, как вариант закрепления теоретических знаний и приобретения практических умений и навыков. Нам близка позиция О.В. Новохатько, которая считает, что стажировка, «находясь в центре практических изменений в образовании, чутко реагирует на все общественные изменения, а это в свою очередь позволяет гибко регулировать образовательный процесс. В силу максимальной

приближенности программы стажировки к профессиональной деятельности каждого стажёра, она служит обеспечению действительного единства теории и практики в деятельности каждого сотрудника учреждения» [Новохатько, 2004, с. 14]. Автор доказывает положительный потенциал стажировки, при этом стажировка не рассматривается как часть образовательной программы дополнительного профессионального образования, она определяет работу педагога в межкурсовой период. Таким образом, стажировка, в сравнении с практикой дает большее погружение в проблемы, позволяет решать их посредством разных вариантов, дает возможность углубить способности стажирующихся и продемонстрировать их.

В 2023-2024 учебном году стажировку студентов магистратуры запланировано провести в Республике Таджикистан и в Российской Федерации. Стажировка, осуществляемая в рамках педагогической практики, оказывается обязательной формой обучения с целью формирования и закрепления профессиональных знаний, умений, навыков, полученных в результате теоретической подготовки. Предполагается, что стажер обучается в процессе производственной деятельности, развивая свои профессиональные и личностные компетенции.

Задачи, которые стоят перед стажирующимся:

- практическое применение, расширение и совершенствование знаний, полученных в процессе предшествующего стажировке теоретического обучения;
- выполнение в полном объеме индивидуальной программы стажировки;
- ознакомление с системой обучения страны стажировки;
- ознакомление с особенностями культуры, традиций, образа жизни, социального и политического устройства общества страны стажировки;
- проведение культурно-просветительских мероприятий о своей стране.

Задачи, которые ставятся перед стажирующимися, обусловлены несколькими факторами.

Во-первых, место прохождения стажировки. Если студент магистратуры – гражданин Республики Таджикистан и уже работает в Российско-Таджикских школах, с которыми подписано Соглашение о сотрудничестве, или других школах Республики, то он будет стажироваться в соответствии с индивидуальной программой стажировки в базовых школах г. Барнаула. Если студент магистратуры – гражданин Российской Федерации или гражданин «третьей» страны, т.е. страны, не участвующей в Соглашении, тогда стажировка будет проходить в школах Республики Таджикистан. Место – школу, где студент магистратуры будет проходить стажировку, мы называем принимающей стороной.

Во-вторых, содержание стажировки. Помимо обязательных мероприятий, обусловленных учебной и воспитательной деятельностью (посещение уроков и проведение уроков; разработка и проведение внеклассного мероприятия или внеурочного мероприятия), принимающая сторона в лице наставника в школе по поручению руководителя организации ставит перед стажирующимся индивидуальную задачу, т.е. предлагает выполнить индивидуальное задание, в реализации которого она заинтересована. Кроме того, при формировании пакета заданий одно из них определяет сам стажёр. В этом случае учитываются либо личные пожелания студента, либо потребность в задании того учебного заведения, где на основании трудового договора стажирующийся работает. Появление третьего составляющего задания в индивидуальной программе студента магистратуры обусловлено тем, что стажёры – это преимущественно педагогические работники, понимающие, что им необходимо в данный момент или что пригодится в педагогической деятельности в дальнейшем.

Таким образом, 1) задания стажировки складываются из задания принимающей стороны, задания Института филологии и межкультурной коммуникации, студентом

которого является магистрант, и задания, определяемого самим стажирующимся; 2) для каждого студента – стажёра составляется индивидуальная программа с подробным описанием заданий, с учётом профессиональной ориентации на результаты стажировки.

Задания каждого студента прописываются заранее в программе стажировки с её руководителем от Института филологии и межкультурной коммуникации с учётом заданий наставников и личных пожеланий стажирующихся и после прохождения стажировки оцениваются в характеристике, написанной наставником от школы.

Круг заданий включает

- подготовку к предметным / тематическим олимпиадам, т.е. составление / отбор вопросов и заданий, представление ответов, разработку шкалы оценивания, участие в организации, проведении олимпиады и проверке олимпиадных заданий;
- клубную, кружковую деятельность, т.е. разработку программы кружка по одной из лингвистических или литературоведческих тем (проведение первого занятия);
- культурно-просветительскую деятельность, т.е. проведения мероприятия с целью познакомить учащихся с традициями, укладом, историей и современностью своей страны;
- проектную деятельность, т.е. разработку программы по созданию группового проекта, включающей пояснительную записку, темы проектов, сроки консультаций, сроки промежуточного и итогового контроля.

Это примерный круг заданий, который может варьироваться в зависимости от потребностей самого стажирующегося и принимающей стороны.

Перечень индивидуальных заданий для стажирующихся составлен, во-первых, на основании заявок учителей русского языка и литературы Российско-Таджикских школ в период с сентября по декабрь 2022 г., во-вторых, в контексте рекомендаций «Центра международного сотрудничества Министерства Просвещения Российской Федерации», в-третьих, с учетом традиций и инноваций в образовательном процессе, в-четвертых, в связи с ближайшими и долгосрочными планами, прописанными (начиная с 2021 г.) в ряде Соглашений, направленных на продвижение образования на русском языке в Республике Таджикистан.

Таким образом, стажировка – перспективный трехсторонний опыт работы Алтайского государственного педагогического университета и школ Республики Таджикистан. Во-первых, для стажирующегося это знакомство с целевой аудиторией, понимание контингента, с которым, в том числе, появится возможность работать после окончания магистратуры или (если стажёр положительным образом зарекомендовал себя и при этом в учебном заведении имеется вакансия) во время обучения в магистратуре; шанс продемонстрировать свои профессиональные умения и закрепить навыки, а также эффективная форма совершенствования профессионального мастерства; ступень формирования профессиональной компетенции учителей русского языка и литературы. Во-вторых, для принимающей стороны это возможность начать решать задачи, поставленные перед ней руководящими органами или сформулированные внутри организации в качестве перспективных, составляющих стратегическую цель; это участие в международной программе; если стажёр – это уже действующий учитель, то это возможность регулярно (а не только на время прохождения стажировки) получать возможность участвовать в мероприятиях по методической поддержке учителей. В-третьих, для Института филологии и межкультурной коммуникации это новый опыт работы на международном уровне; это подготовка специалистов с учетом филологических, культурологических, страноведческих особенностей места проведения стажировки.

Наполеон Хилл сказал: «Мастерство приходит только с практикой и не может появиться лишь в ходе чтения инструкций». Приведенное выражение как нельзя лучше показывает, насколько значима практика для стажирующегося: для закрепления знаний,

формирования умений, для обретения уверенности в себе, как способ зарекомендовать себя и обратить на себя внимание потенциальных работодателей.

Список литературы

1. Новохатько, О.В. Стажировка как форм повышения квалификации педагогов учреждения дополнительного образования детей / О. В. Новохатько: дис. канд. ... пед. наук: 13.00.08. – М., 2004. – 183 с.

В статье описывается одно из направлений подготовки студентов магистратуры – практика, в рамках которой проходит стажировка либо в школах Республики Таджикистан, либо в школах г. Барнаула Алтайского края. Сопоставление практики и стажировки позволяет говорить о преимуществе второй, т.к. она дает большие и разнообразные возможности для формирования профессиональных и личностных компетенций стажирующегося. Отмечаются задачи, которые стоят перед студентами во время прохождения стажировки, обращается внимание на комплекс заданий, как обязательных, так и по выбору, которые выполняют студенты магистратуры во время прохождения стажировки.

Ключевые слова: стажировка, практика, компетенции, магистратура, содержание стажировки

The article describes one of the areas of training for master's students - practice, within the framework of which an internship takes place either in the schools of the Republic of Tajikistan, or in the schools of Barnaul, Altai Territory. Comparison of practice and internship allows us to talk about the advantage of the second, because it provides great and varied opportunities for the formation of professional and personal competencies of the trainee. The tasks that students face during the internship are noted, attention is drawn to the set of tasks, both mandatory and optional, that master students perform during the internship.

Keywords: internship, practice, competencies, magistracy, content of the internship

СОХТМОНИ ШОҲРОҶИ КУЛОБ - ЗИҒАР - ХОРУҒ - КУЛМА ВА ТАЪМИРИ ДИГАР РОҲҶОИ МОШИНГАРДИ ВМКБ ДАР СОЛҶОИ 1997-2010

Мамадсалимов Н.А.

Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев

Дар солҶои аввали истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои муҳим баровардани Ҷумҳурии Тоҷикистон аз изолятсияи ҷуғрофӣ (бумбасти коммуникатсионӣ) буд. Бо кушодани роҳҳои ин масъала ҳали худро ёфт. Аз ин хотир Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз дар солҶои аввали истиклолият барои баромадан аз бумбасти коммуникатсионӣ масъалаи сохтмони роҳи Зиғар-Кулма-Қароқурумро ба миён гузошт.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси ғаёлоии ВМКБ дар шаҳри Хоруғ 13 июни соли 1993 чунин қайд намуданд: “Ба авҷ гирифтани туризм ва тиҷорати байналхалқӣ, махсусан кушода шудани роҳи автомобилгард то роҳи байналхалқии Қароқурум мусоидат карда метавонад. Ин роҳ Тоҷикистонро бевосита бо Ҷумҳурии Халқии Хитой ва Покистон пайваст намуда, имконият медиҳад, ки ҷумҳурии мо ба бандаргоҳи уқёнуси Ҳинд барояд. Аз тарафи дигар, роҳ барои инкишофи робитаҳои тиҷоратӣ ва иқтисодии мо бо Хитой имконияти васеъ медиҳад. Ин роҳро, ки бешубҳа, роҳи дӯстии халқҳои Хитой Тоҷикистон хоҳад шуд” [1,15].

Соли 1997 сохтмони марҳилаи якуми роҳи автомобилгарди Мурғоб – ағбаи Кулма дарозияш 32,6 км бо супориши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати нақлиёт ва коммуникатсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Иттиҳодияи Истеҳсолии «Бадахшонроҳ» ва муассисаҳои зертобегии он ДСУ – 8, ДСУ – 34, ДРСУ – 29 ноҳияи

Шуғнон, ДРСУ – 26 ноҳияи Мурғоб, ДРСУ – 21 ноҳияи Ванҷ оғоз ёфта, моҳи декабри соли 1998 бо маблағи зиёда аз 700 ҳазор сомонӣ корҳои сохтмонӣ ба охир расонида шуда, ҳаракати воситаҳои нақлиёт то ағбаи Кулма таъмин карда шуд.

3-юми ноябри соли 1998 роҳи автомобилгарди Мурғоб-Кулма кушода шуд. Дар он Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иштирок дошта чунин суханронӣ намуд. Ин роҳ яке аз лоиҳаҳои вилоят буд, ки сохтмони онро соли 1999 оғоз намуданду соли 2002 бо харчи 14 млн доллари амрикоӣ ба анҷом расондаанд [1,498].

Солҳои 1998-1999 аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи тезонидаи суръати сохтмони роҳи автомобилгарди Душанбе -Кулоб – Қалъаи Хумб дар назди Вазорати нақлиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати ВМКБ гузошта шуд, ин масъаларо ҳаматарафа санҷиданд, чунки аз тарафи Қалъаи Хумб дар мавзеи Зигар СУ – 71 ва аз тарафи Кулоб СУ-957 фаъолият намуданд ва ба ҳулосае омаданд, ки фронти сеюм дар мавзеи Яхшими́на бо мутахассисони Иттиҳодияи Истеҳсолии «Бадахшонроҳ» кушоянд. Бо чархбол 20 нафар, 2 булдозер ДТ – 75, 2 компрессор ва 2 НКР дар мавзеи Яхшими́на фуруварданд ва кор дар ин мавзеъ идома ёфт ва 1,5 км роҳро бо усули таркиш ва механизмҳои дар боло зикришуда бароварданд. Саҳмгузори асосӣ инҳо буданд: Абдураимов Х. – муовини сардори ИИ «Бадахшонроҳ», Назриев Ш. - сармуҳандис ДСУ-15, Мастоншоев О. – устои ДСУ-34, Илолов И. – пармакун СУ-35, Абдулназаров А. – булдозерист ДРСУ-29.

30-январии соли 1999 Шоҳроҳи Қӯлоб-Қалъаи Хумб кушода шуд. Дар он Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иштирок дошта суханронӣ намуд [1,64].

Соли 2000-ум аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати нақлиёт ва коммуниқатсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Бонки Исломии Рушд созишнома ба имзо расид, ки роҳи мазкур мутобики меъёрҳои байналхалқӣ ба маблағи 13 миллиону 980 ҳазор доллари амрикоӣ сохта шавад. Ширкати «Энтес»-и давлати Туркия дар озмун ғолиб омада, пудратчии генералӣ таъин шуд ва бо Иттиҳодияи Истеҳсолии «Бадахшонроҳ» шартнома баста, корҳои заминӣ ба ўҳдаи он гузошт.

Соли 2002 роҳи автомобилгардӣ 32,6 км ба истифодабарӣ дода шуд. Саҳмгузори асосии сохтмони ин роҳ аз тарафи Иттиҳодияи Истеҳсолии «Бадахшонроҳ» инҳо буданд: Махсумов Ҳомидҷон-директори генералӣ; Абдурахимов Хушназар-муовини директори генералии сардори сохтмон; Имомназаров Гулназар-муҳандиси саҳроӣ. Аз Раёсати сохтмони роҳи №-8 Ҷумъаев Азиз-прораби калон, Алибахшов Абдол-усто, Зарифбеков Саш -булдозерчӣ, Турсунов Темур – булдозерчӣ, Бурибеков Олим-эксковаторчӣ, Мирмастов Юсуф-эксковаторчӣ, Султонов Рамазон-автогрейдерчӣ, Шогунбеков Шогун – катокчӣ. Аз Раёсати сохтмони роҳи №-34 Наимов Назардод - прораби калон, Амидов Абдурахмон-усто, Саидалимов Раҳмат-булдозерчӣ, Ноёфтов Рашид-булдозерчӣ, Ғарибмамадов Азизмамад-эксковаторчӣ, Саидхонов Саид –эксковаторчӣ. Аз Раёсати таъмир ва сохтмони №-29 ноҳияи Шуғнон Рамазонов Ниёзбек - сардор, Бойназаров Дустназар-прораб, Абдулназаров Абдулназар-булдозерчӣ, Абдумаматов Ҳочӣ-механик, Ғуломшоев Ғуломшо-булдозерчӣ, Салимшоев Шанбе – грейдерчӣ. Аз Раёсати таъмир ва сохтмони №-21 ноҳияи Ванҷ Ширинҷонов Мамадҷон –сармуҳандис, Нуралиев Сухроб-механик, Ёдалиев Диловар-булдозерчӣ ва ғайраҳо.

Соли 2002 тибқи созишнома байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Исломии Афғонистон купруки якуми байни сарҳадӣ аз болои дарёи Панҷи шаҳри Хоруғ бо дарозии 135,5 м. ва бо маблағи 1209,47 ҳазор сомонӣ аз тарафи Иттиҳодияи Истеҳсолии «Бадахшонроҳ» сохта шуда ба истифода дода шуд[3,73].

3-юми ноябри соли 2002 купруки иртиботӣ миёни Тоҷикистону Афғонистон дар

маҳаллаи Теми шаҳри Хоруғ ба истифода дода шуд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ифтиҳони он иштирок дошта, суҳанронӣ намуд[1,70-72].

6-уми июли соли 2004 боз як купруки дигари иртиботӣ миёни Тоҷикистону Афғонистон дар деҳаи Рузвайи ноҳияи Дарвоз ба истифода дода шуд. Дар кушодашавии он Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, намояндаи Барномаи Ҳазинаи Оғохон Мавлоно Шох Карим-ал Ҳусайнӣ ва муовини раиси Ҳукумати давлати исломии Афғонистон Неъматулло Шаҳронӣ ширкат доштанд. Дарозии ин купрук 124,6 метр буда, ба маблағи 1294,8 ҳазор сомонӣ аз тарафи «Иттиҳодияи Истеҳсолии «Бадахшонроҳ» сохта шуда, ба истифода дода шуд.

2-юми ноябри соли 2005 қитъаи роҳи мошингарди Шкев-Зиғар ба истифода дода шуд [1,103].

Муассисаи давлатии «Идораи хочагии роҳҳои автомобилгард»-и ВМКБ оиди амалӣ намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 майи соли 2002 тахти № 47 «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаъолияти роҳдорӣ» ва дигар санадҳои меъёрию ҳукукии соҳаи роҳдорӣ корҳои муайяне ба сомон расонид.

Мутобиқи моддаи 23 ва 30 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаъолияти роҳдорӣ» бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 сентябри соли 2002 № 360 Қоидаҳои истифодабарии роҳҳои автомобилгард ва ҳифзи онҳо тасдиқ карда шудааст ва ин ҳуҷҷат дар назорати шӯъбаи Бозрасии давлатии автомобилии РВҚД ва Хадамоти назорат ва танзим дар соҳаи нақлиёт қарор дорад. Муттаасифона ба талаботҳои ин ҳуҷҷат аз тарафи сохторҳои номбурда кам диққат дода шуда, дар натиҷа аз тарафи сокинони алоҳида бе иҷозати соҳибони роҳ, кандани болопӯши роҳ ва гузаронидани кубурҳо, дуздидани аломатҳои роҳ, вайрон намудани иншоотҳои роҳ мушоҳида карда мешавад.

Мутобиқи моддаи 36 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаъолияти роҳдорӣ» аз 6 майи соли 2006 №214 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қоидаи истифодабарии қитъаҳои ҳамшафати роҳҳои автомобилгард тасдиқ гардид. Бо мақсади иҷрои ин қарор дар ҳамаи мақомотҳои иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияҳо комиссияҳо таъсис дода шудааст, аммо ин комиссияҳо пурра амал накарданд[3;80].

Аз ин сабаб аз тарафи шаҳрвандон, худсарона ишғол намудани ҳудуди ҳамшафати роҳ, кандани пойдеворҳо ва сохтмони иморатҳо дар ҳудуди ҳамшафати роҳ мушоҳида карда мешуд.

Солҳои 2003-2005 роҳи автомобилгарди Шкев-Зиғар бо дарозии 37,83 км ба маблағи 31 млн, 750 ҳазор доллари амрикоӣ сохта шуд. Пудратчии асосии ин сохтмон ширкати «ОЯК ИНШААТ» - и давлати Туркия таъин шуд. Тибқи шартнома байни ширкати «ОЯК ИНШААТ» ва Иттиҳодияи Истеҳсолии «Бадахшонроҳ» корҳои заминӣ дар мавзеи Ёғед – Хоставро иҷро мекард. Саҳмгузори ин сохтмон аз тарафи Иттиҳодияи Истеҳсолии «Бадахшонроҳ» буданд.

31-уми октябри соли 2006 пул миёни Тоҷикистону Афғонистон дар ноҳияи Ишкошим ба истифода дода шуд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар кушодашавии он иштирок дошта, суҳанронӣ намуд [1,125-128].

Доир ба аҳамияти роҳсозӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар суҳанронии худ чунин қайд кардааст: “Роҳсозӣ яке аз омилҳои асосии иқтисодии давлат дар шароити имрӯза мебошад. Бинобар ин, мо дар тӯли шонздаҳ соли сулҳу субот беш аз 150 нерӯгоҳҳои хурди барқӣ, нерӯгоҳи “Сангтӯда-1”, роҳи байналмиллалии Кӯлоб-

Қалъаи Хумб-Хоруғ-Кулма, Душанбе-Рашт-Чиргатол-Саритош, дахҳо пулҳои дохилӣ ва панҷ пули байнимарзии миёни Тоҷикистону Афғонистонро бунёд намудем. Дар масъалаи роҳу коммуникатсия, ки асоси пешрафти ҳамаи соҳаҳо мебошад, меҳостар бори дигар таъкид намоям, ки дар натиҷаи бунёди роҳи мошингарди Душанбе – Кӯлоб - Қалъаи Хумб мо ҳаракати доимии нақлиётро миёни Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ва тамоми минтақаҳои кишвар таъмин кардем. Ҳамзамон бояд гуфт, ки чихати ба меёрҳои байналмилалӣ мутобиқ кардани он марҳалаи дуҷуми сохтмони роҳи Шоҳон – Зигар низ ба анҷом расонида шуд. Бо бунёди ин роҳи мошингарди байналмилалӣ ва мавриди истифода қарор гирифтани пули миёни Тоҷикистону Афғонистон, инчунин ташкил гардидани бозори назди сарҳадии Рузвай имрӯз дар ноҳия ҳамлу нақли муомилоти мол, инчунин тичорат вусъат ёфтааст” [1;125].

“Ғузашта аз ин, дар сохтмони шохроҳи байналмилалӣ Душанбе – Кӯлоб – Хоруғ – Кулма фарзандони бонангу номуси тамоми ғушаю канори Тоҷикистон, аз ҷумла бародарони қирғизи мо - роҳсозони Мурғоб саҳми арзанда меғуздоранд. Ин роҳи мошингарди байналмилалӣ, ки кишвари азизи мо Тоҷикистон, аз ҷумла ноҳияи Мурғобро бо Хитой, Афғонистон ва Покистон мепайвандад, бешубҳа, роҳи дӯстиву ҳамкорӣ гардида, барои ривочи робитаҳои иқтисодӣ, тичоратӣ ва фарҳангӣ мусоидат менамояд.

Имрӯз ноҳияи Мурғоб дар мувозинаи худ 625 километр роҳҳои мошингард, аз ҷумла қариб 400 километр роҳҳои дорои аҳамияти ҷумҳуриявӣ дорост.

Ҳукумати кишвар мутобиқи нақшаи чорабиниҳо оид ба беҳтар намудани вазъи иҷтимоиву иқтисодии ноҳияи Мурғоб барои сохтмони роҳи мошингарди Мурғоб – Тохтамиш аз ҳисоби маблағҳои асосии марказонидашуда беш аз 5 миллион сомонӣ ва барои барқарорсозии мавзеҳои харобаштаи роҳи “Кулма – Мурғоб - Хоруғ” чудо кардани маблағи 5 миллион сомони роҳи пешбинӣ намудааст [1,123].

Дар мувозинаи Идораи нақлиёти Помир 2690,2 км роҳҳои автомобилгард, аз он ҷумла 1480 км аҳамияти ҷумҳуриявӣ ва 1210,2 км роҳҳои аҳамияти маҳаллӣ дошта мебошанд. Дар соли 2007 – ум мутобиқи нақша маблағи 4690 ҳазор сомонӣ чудо гардид, ки иҷроиши қорҳо 4772,2 ҳазор сомони ташкил дод.

Дар соли сипаришуда ҳамаи роҳҳои дар мувозинаи муассиса буда, таъмири қорӣ карда шуданд. 3750 метри мукааб бистари роҳ аз нав барқарор карда шуданд. 670 км роҳҳои шағалпӯш бо автогрейдер ҳамвор карда шуданд. 8,5 км роҳҳо аз нав шағалпӯш карда шуда, 645 метри тулонӣ кубурҳои обғузар таъмир карда шуданд. Элементҳои роҳи автомобилгарди Дарвоз – Хоруғ – Мурғоб, Хоруғ – Роштқалъа, Хоруғ – Ишқошим ва панҷараҳои муҳофизатии купрукҳо аз худ карда шуданд. Купрукҳои қишлоқи Андарбак, Мотаравн, Вишхарв, Шамак, Бунаӣ ноҳияи Ванч, Ушхарв ва Сафедорони ноҳияи Дарвоз таъмир карда шуданд. Роҳи автомобилгарди Душанбе – Хоруғ 432 км, 433 км, 455 км, 490 км ва қитъаи Андарситез, Дустчин, Чагев васеъ карда шуданд.

Дар соли 2007 ба мақсади таъмини беҳатарии ҳаракати нақлиёт дар роҳҳо 538 адад аломати роҳ аз нав шинонда шуда, 227 адад барқарор карда шуд.

Адабиёт

1. Бадахшон бо Эмомалӣ Раҳмон (суҳанронҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ВМКБ дар замони Истиқлол) -Душанбе, 2020. - 608 с.
2. Бубнова М. А. Торговые связи Западного и Восточного Памира с сопредельными странами в 1 тыс. до н.э. // Наследие предков 2008/11 –С.124-130.
3. Гафуров А., Мансурова О. Дорожное строительство в годы довоенных пятилеток / История ГБАО, т.2. Новейшая история. –Душанбе: 2005. -С.73-83.
4. Горненский И. Легенды Памира и Гиндукуша. -М.: 2000.
5. Ғойбов, Ғ. Бадахшону Помир дар масири таърих //Илм ва ҳаёт. 1990, № 9. – С.

4-9.

6. Мухаббатов Х. Табиату сарвати кӯҳсор. – Душанбе, 1990. – 122с.
7. Охонниёзов В. Лочвар / Лочувард / Энциклопедияи Бадахшон. – Душанбе: 2016. – С. 208.
8. Ҳазратқулов, М. Роҳи шохӣ ва роҳи абрешим // Омӯзгор. 2006, № 6.-С.4.

Аз замонҳои қадим то ба имрӯз дар мустаҳкам кардани равобони байниҳамдигарии байни қабиларо ҳалқҳо, байни кишварҳо давлатҳо, раванҷу ривож додани тиҷорат, баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум роҳҳо нақши калон мебозиданд. Омӯзиши таърихи роҳҳо ҳақиқатан ҳам зарур аст ва барои равшан кардани бисёр саҳифаҳои норавшани таърихи Помиру Бадахшон аҳамияти хоса дорад.

Муаллиф мувофиқи имконият ва дастрасӣ ба матбуоти адабиёт мавзӯи бисёр муҳимро мавриди омӯзиши қарор додааст. Дар мақола доир ба сохтмони шохроҳи Кулоб - Зигар - Хоруг - Кулма ва таъмири дигар роҳҳои мошингарди ВМКБ дар солҳои 1997-2010 маълумот ҷамъ оварда шудааст. Маълумотҳои пароканда дар ҳамбастагӣ бо ҳам мавриди омӯзиши ва таҳлилу таҳқиқ қарор гирифтанд. Дар умум мақола бори нахуст мавриди омӯзиши қарор ёфтааст ва дар он навиноҳои зиёд дида мешавад.

Калидвожаҳо: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ВМКБ, Хоруг, Кулоб, Зигар, Кулма, Мурғоб, роҳҳои мошингард, интиҳодияҳои истеҳсолӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Мамадсалимов Насим Абдулазизович номзоди илмҳои таърих, дотсент, декани факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Хоруг ба номи М.Назаршоев. E-mail.mamadsalimov8989@mail.ru, тел: 934030444

Строительство автомобильной дороги Куляб-Зигар-Хорог-Кульма и ремонт других автомобильных дорог ГБАО в 1997-2010 гг.

С древнейших времен и до наших дней дороги играли большую роль в укреплении взаимоотношений между племенами и народами, между странами и государствами, в развитии торговли и повышении уровня жизни народа.

Изучение истории дорог действительно необходимо и имеет особое значение для прояснения многих малоизвестных страниц истории Памира и Бадахшана.

Автор изучил очень важную тему по возможности и доступу к прессе и литературе. В статье содержится информация о строительстве автомобильной дороги Куляб-Зигар-Хорог-Кулма и ремонте других автомобильных дорог в период 1997-2010 гг. Разрозненные данные изучались и анализировались во взаимосвязи друг с другом. В целом статья изучается впервые и в ней можно увидеть много новшеств.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, ГБАО, Хорог, Куляб, Зигар, Кулма, Мурғоб, автомобильные дороги, производственные объединения.

Сведения об авторе: Мамадсалимов Насим Абдулазизович, кандидат исторических наук, доцент, декан историко-правового факультета Хорогского государственного университета имени М. Назаршоева. E-mail.mamadsalimov8989@mail.ru, тел: 934030444

Construction of the Kulyab-Zigar-Khorog-Kulma highway and repair of other highways in GBAO in 1997-2010.

From ancient times to the present day, roads have played a major role in strengthening mutual relations between tribes and peoples, between countries and states, in the development of trade, and in raising the standard of living of the people.

Studying the history of roads is necessary and is of particular importance for clarifying many obscure pages of the history of Pamir and Badakhshan.

The author studied a very important topic according to the possibility and access to the press and literature. The article contains information on the construction of the Kulob - Zighar - Khorug - Kulma highway and the repair of other highways in the period 1997-2010. Scattered data were studied and analyzed in conjunction with each other. In general, the article has been studied for the first time and many novelties can be seen in it.

Key words: Republic of Tajikistan, GBAO, Khorug, Kulob, Zighar, Kulma, Murgob, highways, industrial unions.

Information about the author: Mamadsalimov Nasim Abdulazizovich, candidate of historical sci-
194

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ТАДЖИКИСТАНА

Мансурова Б.А.

Таджикистан — небольшая горная страна, расположенная в Центральной Азии, граничащая с Афганистаном, Китаем, Кыргызстаном и Узбекистаном. Несмотря на свои географические и экономические проблемы, Таджикистан добился значительного прогресса в своем экономическом и социальном развитии за последние несколько десятилетий.

Что касается экономического развития, Таджикистан за последнее десятилетие добился устойчивого темпа роста, что является одним из самых высоких показателей в регионе. Этот рост был обусловлен целым рядом факторов, включая богатые природные ресурсы страны, растущую рабочую силу и стратегическое расположение на перекрестке нескольких основных торговых путей.

Одним из ключевых факторов экономического роста Таджикистана является гидроэнергетика. Страна обладает значительным неиспользованным гидроэнергетическим потенциалом и работает над развитием своей гидроэнергетической инфраструктуры для удовлетворения как внутреннего, так и регионального спроса. В дополнение к энергетическому сектору, сельскохозяйственный сектор Таджикистана также растет, при этом хлопок и пшеница являются основными статьями экспорта. Несмотря на эти достижения, Таджикистан по-прежнему сталкивается со значительными проблемами в своем экономическом развитии.

Современная экономика Таджикистана характеризуется процессами трансформации и инновационного развития промышленности с учётом особенностей и системных признаков цифровизации. В республике Таджикистана на данном этапе модернизации экономики реализуется «Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года», важной целью которой является повышение уровня жизни населения страны на основе обеспечения устойчивого экономического развития.

Для достижения основных параметров реализации задач Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период 2030 года определены следующие приоритеты в промышленности:

Повышение конкурентноспособности стоимости отраслей промышленности.

Рост объёма производства и реализация промышленной продукции конкурентноспособной на внутренних и внешних рынках.

Организация эффективной системы воспроизводства кадров, способных создавать и осваивать промышленные технологии, производить инновационную продукцию.

Создание институциональных основ для устойчивого превентивного развития отраслей промышленности. Создании инновационных, высокопроизводительных кластеров.

Развитие национальной системы селективного импортно-замещения на основе переработки местных ресурсов, прежде всего в агропромышленном комплексе, переработка плодоовощной продукции и наращивание её выпуска, в строительном комплексе, легкой и пищевой промышленности.

Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон в своём послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 26.12.2018 года отметил, что «- с учётом важности сферы промышленности о решении социально-экономических вопросов и создание рабочих мест, предлагаю ускоренную индустриализацию страны четвёртой

национальной целью».

Социально-экономическое развитие Таджикистана тесно связано с уровнем развития промышленности, которая объективно отражает вклад отраслей в обеспечении инновационного экономического роста. С целью обеспечения диверсификации экономики развития её инновационного потенциала и развития перерабатывающих и высокотехнологических производств, коммерциализации научных разработок, конкурентноспособных на внутреннем и внешнем рынках, была разработана.

Стратегия промышленности Республики Таджикистан на период до 2030 года. В Республике Таджикистан в соответствии с законом Республики Таджикистан «О свободных зонах» созданы комфортные условия для привлечения капиталов и формирования инновационно-активных территорий. Во исполнение данного Закона в настоящее время на территории страны действуют 5 свободных экономических зон.

За тридцать лет государственной независимости в отраслях лёгкой промышленности создано более 50 крупных предприятий, создано 9,500 рабочих мест в лёгкой промышленности. Из них 17 предприятий с 2225 рабочими местами в Хатлонской области, 15 предприятий с 3305 рабочими местами в Согдийской области, 10 предприятий 2760 рабочими местами в Душанбе, 4 предприятия с 1000 рабочих мест в городах и районах республиканского подчинения и 3 предприятия с 300 рабочими местами в Горно-Бадахшанской Автономной Области. [10,1]

В основном новые производственные мощности были созданы и введены в эксплуатацию в отраслях по переработке хлопка и хлопкового волокна, кожи, медицинского хлопка, швейных изделий, носков, мебели и мешков. Количество предприятий лёгкой промышленности увеличилось с 63 в 1991 году до более 486 в 2020 году.

Из достижений республики в настоящее время можно отметить, принятие в 2002 года основополагающего документа в сфере демографической политики Республики Таджикистан: «О концепции государственной демографической политики Республики Таджикистан на 2003-2015 гг. Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 6 мая 2002 года, номер 201».

Из значимых достижений в сфере реализации задач концепции, стоит назвать законодательное запрещение близкородственных браков и обязательное добрачное медицинское освидетельствование новобрачных.

Внутренняя политика: 2022 год для народа Таджикистана, несмотря на проблемы современного мира и их негативные последствия для экономики нашей страны является успешным, так как в политической, социальной и экономической жизни республики произошли значительные изменения. Следует особо отметить, что при поддержке Правительства Республики патриотичные таджикские граждане во имя встречи 35-летия Государственной Независимости и проведения на высоком политическом и культурном уровне этого священного национального праздника без затрат бюджетных средств, за счёт своих доходов построили десятки различных объектов производственного и социального назначения. Только в столице при поддержке руководства Исполнительного органа государственной власти города Душанбе построено более 700 объектов, в том числе 14 общеобразовательных и дошкольных учреждений, 8 учреждений здравоохранения, 74 промышленных предприятий и цеха. В церемонии сдачи в эксплуатацию большинства объектов принял участие президент страны уважаемый Эмомали Рахмон. [14,2]

В 2022 году благодаря конструктивной и успешной политике Правительства страны независимо от сложной ситуации в мире и влияние других внешних факторов на экономику страны, стабильное экономическое развитие республики сохранилось. Таджикистан — это государство в Центральной Азии, которое является одной из наиболее развитых стран этого региона. Тем не менее, с момента получения независимости в 1991 году,

Таджикистан приобрел свою экономическую и объективную ситуацию.

Экономика Таджикистана встречается в сельском хозяйстве и горнодобывающей промышленности. Экспортным продуктом является алюминий, древесина и хлопок. За последние годы правительство Таджикистана активно привлекает иностранные инвестиции, особенно в сектор экономики.

Таджикистан признан во всём мире как страна – инициатор в решении вопросов связанных с водой и климатом. 2022 год памятен для славного таджикского народа тем – что пятая инициатива Таджикистана по защите ледников была принята при поддержке большинства государств – членов ООН. Событием года 2022 является принятие 14 декабря Резолюции Генеральной Ассамблеи организации объединённых наций об объявлении 2025 года международным годом защиты ледников и празднования «Всемирного дня ледников».

В 2022 году с особым размахом было отмечено 31-летие Государственной независимости. 8 сентября 2022 года Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон своим посланием поздравил народ с годовщиной Государственной независимости. В этот же день лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон и председатель Маджлиси Оли Республики Таджикистан, председатель города Душанбе уважаемый Рустам Эмомали в честь 31 годовщины независимости сдали в эксплуатацию столице страны площадь «Истиклол». Архитектурный комплекс символа «Независимости», приняли участие и выступили в грандиозной культурной программе. Комплекс «Истиклол» высотой 121 метр является символическим, то есть нижняя часть комплекса 30 метров – символ 30-летия независимости государства, а верхняя часть – 91 метр – олицетворяет обретение независимости в 1991 году прошлого столетия более 200 местных жителей, в том числе женщины были обеспечены работой на площади «Истиклол» общей площадью 30 гектара.

Социальное развитие также продвигается вперед благодаря вложению средств в образование, здравоохранение и развитие конфиденциальности. Таджикистан достиг значительного прогресса в увеличении числа случаев и расширении возможностей для женщин.

В 2022 году в ряде городов и районов страны были созданы в эксплуатацию современные центры здоровья в том числе здания районной больницы №6 в Аштском районе по 80 коек. Студентского общежития Хатлонского Государственного Медицинского Университета. Главного корпуса городской клинической больницы №1 Худжанда. В целом в 2022 году было сдано в эксплуатацию 23 лечебно-диагностических и образовательных учреждений сферы здравоохранения.

С начала обретения независимости руководства государства и Правительство Республики Таджикистан, признав одним из приоритетов политики устойчивое развитие важнейших сфер – социальную защиту населения, науку и образование, здравоохранение и культуру. В течение 2022 года с участием глава государства были сданы в эксплуатацию десятки объектов культуры такие как парки культуры и отдыха, площади Государственного герба и Государственного флага с красивыми скверами и цветниками.

В период независимости Правительство страны осуществило благотворные меры по поддержке женщин и девушек, повышению их статуса в обществе. В настоящее время меньшее количество госслужащих составляют женщины и девушки, в том числе управленческий персонал. Учреждение президентских грантов способствовало расширению предпринимательской деятельностью женщин и девушек.

За 21 год более 504 – х тысяч женщин и девушек окончили учреждение всех уровней профессионального образования и получили специальности. В течении 2022 года в ряды городов и районов были сданы в эксплуатацию швейные цеха и производственные

предприятия, на которых получали постоянную работу десятки женщин и девушек – домохозяек. Правительство страны и в дальнейшем намерено широко привлекать женщин и девушек к государственным и общественным делам, так как они являются великой силой в обществе.

Тем не менее, Таджикистан остается одной из стран высокой оценки в мире, с высоким уровнем бедности, низким уровнем здоровья и образования, а также высоким уровнем оценки.

Сфера физического воспитания и спорта являются одним из приоритетных направлений социальной политики государства, уделяется большое внимание популяризации спорта и здорового образа жизни, подготовке таджикских спортсменов – профессионалов к участию в международных соревнованиях. За последние 2 десятилетия с учётом важности развития инфраструктуры сферы построены и реконструированы 1000 спортивных объектов в частности Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, и председатель Маджлиси Милли - Маджлиси Оли Республики Таджикистан, председатель города Душанбе Рустами Эмомали сдали в эксплуатацию спортивный зал «Кохи Олимп» в районе Сино с 25 рабочими местами, современный спортивно-развлекательный комплекс с величественным спортивным залом и футбольной академией «Ювентус» со 150 рабочими местами и инновационный фитнес-клуб «Крокус-Фитнес» в районе Фирдавси с 20 рабочими местами. Также с целью развития сферы спорта Глава государства в районе Джалоллиддина Балхи сдал в эксплуатацию центральный стадион района. Стадион рассчитан на 15000 мест. В Согдийской области Президент страны сдал в эксплуатацию дворец спорта «Пахлавонони Сугди» в Пенджикенте и дворец спорта в районе Деваштич.

В последние годы особое внимание Правительства страны к сфере туризма позволило наряду с увеличением числа туристов, также увеличить количество отечественных туристических компаний. За последние лет в нашу страну въехало более 3.9 млн. человек, в том числе 1 млн. туристов в 2022 году. За этот период для оказания услуг построено и сдано в эксплуатацию более 600 объектов туристической инфраструктуры, только в 2022 году построено 100 таких объектов. Следует отметить, что с первого января 2022 года Таджикистан ввёл односторонний въезд для граждан 52-х иностранных государств с целью привлечения большего числа туристов и иностранных инвесторов. Также с этой целью введено оформление визы Республики Таджикистан в упрощенном порядке для граждан 128 иностранных государств.

Объявление 2022-2028 годов «Годами развития промышленности» заложило прочную основу для реализации процесса ускоренной индустриализации страны. Идёт устойчивое развитие сферы энергетики. Дорожная инфраструктура имеет большое экономическое и социальное значение для развития экономики страны.

Образование является важной и ведущей сферой в жизни общества. В социальной политике все сферы важные для жизни находятся под пристальным вниманием лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона и Правительства Республики Таджикистан.

Использованное литературы

1. Ф Сафаров, С.Шодмонов, «Экономическое и социальное развитие Таджикистана», авторы которой являются;
2. Республиканская газета. Официальное издание Республики Таджикистан. Пятница, 23 февраля 2023 года. #42(24653).
3. Трибуна народа. Центральное издание народно-демократической партии Таджикистана. 22 февраля 2023 года. Среда #8(1405).
4. Народная газета. Издание правительства Республики Таджикистан. #16(20401). 12 апреля 2023 года.

5. Газета «Правда Востока» является одной из старейших серийных изданий в Таджикистане. Она была разрешена в 1925 году как орган Коммунистической партии Советского Союза в республике.
6. Газета «Озодагон» была санкционирована в 1991 году и является из первых изданий Таджикистана в Таджикистане после распада Союза.
7. «Азия-Плюс» - Эта газета известна своими независимыми репортажами и освещает широкий спектр тем, включая политику, бизнес, спорт и культуру. Он также имеет англоязычную версию.
8. «Авеста» — независимое информационное агентство, освещающее политику, экономику и социальные вопросы Таджикистана.

В 2022 году благодаря конструктивной и успешной политике Правительства страны независимо от сложной ситуации в мире и влияние других внешних факторов на экономику страны, стабильное экономическое развитие республики сохранилось. Организация эффективной системы воспроизводства кадров, способных создавать и осваивать промышленные технологии, производить инновационную продукцию. В период независимости правительство страны осуществило благотворные меры по поддержке женщин и девушек, повышению их статуса в обществе.

Ключевые слова: Модернизация, реализация, инновация, конкурентоспособность, потенциал, эксплуатация, коммерциализация, промышленность, развитие, приоритет

Сведение об авторе: Ассистент кафедры английской филологии Мансурова Б.А. e-mail: mmamadziyoev56@gmail.com (+992 93508 8778)

Соавтор, ассистент кафедры английской филологии Назарбекова З.Ф.
e-mail: znazarbekova7@gmail.com (+992 933331471)

In 2022, thanks to the constructive and successful policy of the Government of the country, regardless of the difficult situation in the world and the influence of other external factors on the country's economy, the stable economic development of the republic has been preserved. Organization of an effective system for the reproduction of personnel capable of creating and mastering industrial technologies, producing innovative products. During the period of independence, the Government of the country carried out beneficial measures to support women and girls and improve their status in society.

Key words: Modernization, realization, innovation, competitiveness, potential, exploitation, commercialization, industry, development, priority.

Маълумот дар муаллиф: Ассистенти кафедраи филологияи англис Мансурова Б.А.
e-mail: mmamadziyoev56@gmail.com (+992 93508 8778)

Ҳаммуаллиф: ассистенти кафедраи филологияи англис Назарбекова З.Ф.
e-mail: mmamadziyoev56@gmail.com (+992 93508 8778)

Дар соли 2022 ба шарофати сиёсати созанда ва муваффақонаи Ҳукумати кишвар новобаста аз вазъи душвори ҷаҳон ва таъсири дигар омилҳои беруна ба иқтисодиёти кишвар рушди устувори иқтисодии ҷумҳурӣ ғифз карда шуд. Таъкили системаи самарабахши тақрор истеҳсолкунии кадрҳо, ки ба офаридан ва аз худ кардани технологияи саноатӣ, истеҳсоли маҳсулоти инновационӣ қодиранд. Дар даври истиқлолият аз ҷониби Ҳукумати кишвар ҷиҳати дастгирии қонуни духтарон ва баланд бардоштани мақоми онҳо дар ҷомеа тадбирҳои судманд амалӣ карда шуд.

Калидвожаҳо: модернизация, нововарӣ, татбиқ, рақобатпазирӣ, потенциал, истифодабарӣ, тиҷорат, саноат, рушд, афзалият.

About the authors: The assistant of English Philology Department Mansurova B.A.
The assistant of English Philology Department Nazarbekova Z.F.

РУШДИ ГИДРОЭНЕРГЕТИКАИ ХУРД ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мирзоев Ф.А.

ДДОТ ба номи Садриддин Айни

Самти гидроэнергетика дар рушди иқтисод ва саноати ҷумҳурӣ мавқеи стратегӣ дошта ҳамчун соҳаҳои базавӣ барои пешравии дигар соҳаҳои хоҷагии халқ хизмат намуда, дар кӯтоҳтарин муҳлат самараи хуби иқтисодӣ медиҳад.

Бо дарназардошти имконияти бузурги гидроэнергетикӣ доштани Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқлолияти энергетикӣ ҳамчун ҳадафи стратегӣ интихоб гардида, барои ноил гардидан ба он, солҳои охир аз ҳисоби ҷалби сармояи хориҷию ватанӣ ва маблағгузориҳои буҷаи давлатӣ нерӯгоҳҳои хурду бузург сохта шуда ва идома дорад.

Аз ҷумла, аз соли 1991 то соли 2011 дар кишвар 265 нерӯгоҳи хурди обӣ бо иқтидорӣ умумии 23,3 мегаватт сохта ба қор дароварда шуд. Танҳо дар соли 2011 30 нерӯгоҳи хурди обӣ бо иқтидори аз 15 то 4300 киловатт сохта ба истифода супорида шуд, ки иқтидори умумии онҳо 7339 киловаттро ташкил медиҳад.

Барои ноил гардидан ба ҳадафи гузашташуда Барномаи дарозмуддати нерӯгоҳҳои хурди барқӣ барои солҳои 2009-2020 қабул гардид, ки дар доираи он 189 нерӯгоҳи хурди обӣ бо ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ ва тавассути грантҳо дар манотиқи гуногуни кишвар бунёд гардидаанд. Аз ҷумла 16 адад нерӯгоҳи хурд дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, 46 адад дар вилояти Суғд, 44 адад дар вилояти Хатлон ва 83 адад дар ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шуд.

Аз соли 1992 инҷониб дар ҷумҳурӣ Қонун «Дар бораи сармоягузориҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» амал менамояд, ки бо тағйироту иловаҳо аз 1 феввали соли 1996 ва 12 декабри соли 1997 ворид карда шудааст. Соли 1997 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 267 «Дар бораи рушди истихроҷи хурди барқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро қабул кард.

Барои иҷрои бомуваффақияти барномаи рушди гидроэнергетикаи хурд дар солҳои 1994-2002 аз ҳисоби сармояи мутамарказ ва маблағҳои худӣ ширкати «Барқи тоҷик» 8 истгоҳи иқтидори аз 250 то 630 кВт сохта шуд.

Соли 2002 лоиҳаи «Асосҳои техникӣ-иқтисодии сохтмони нерӯгоҳҳои барқи обӣ дар деҳоти Тоҷикистон» ба анҷом расид, ки аз ҳисоби гранти Бонки Исломии Рушд маблағгузорӣ шуда, аз ҷониби як гурӯҳи мутахассисони маҳаллии «Гидроэнергопроект» ва мушовирони байналмилалӣ GIBB Ltd дар ҳамкорӣ бо СЕС амалӣ карда шуданд. Мақсади лоиҳаи мазкур омӯختан ва муайян намудани стансияҳои зарурӣ ва самаранок барои сохтмон дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон буд.

Дар натиҷаи корҳои гузаронидашуда аз 19 иншооти пешниҳодшуда 10 истгоҳи афзалиятнок дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ интихоб карда шуданд.

Моҳи августи соли 2005 байни Вазорати энергетикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ширкати Бангладеш Инженеринг ва Технолоҷикал Сервис (БИСТ) ЛТД дар ҳамкорӣ бо Атланта Энтерпрайз ва институти «Гидроэнергопроект»-и Тоҷикистон оид ба корҳои минбаъдаи сохтмони НБО-ҳои хурд дар деҳоти Тоҷикистон Созишнома ба имзо расид.

Ҳадафи ин тарҳ бунёди ҳашт нерӯгоҳи хурди барқӣ ва таъмини боэътимоди нерӯи барқ ба манотиқи душворгузари Тоҷикистон буд.[2. С. 124-128]

Дар ин давра аз ҳисоби сармоягузориҳои Бунёди Оғохон дар ВМКБ 12 истгоҳи иқтидори аз 30 то 100 кВт сохта шуд. Дар таърихи 24-уми майи соли 2002 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои байналхалқӣ шартномаи консорсиониро ба имзо расонидааст, ки мутобиқи он Муассисаи барқтаъминкунии Кӯҳистони Бадахшон тайи 25 сол ба ихтиёри Ширкати энергетикаи Помирэнержӣ дохил гардиданд.

НБО-ҳои хурд маблағҳои калони асосиро талаб намекунанд, онҳоро қариб дар як мавсим сохтан мумкин аст, қорашон нисбатан осон аст ва зуд баргардонидани маблағро таъмин карда метавонад.

Бо қувваи барқ таъмин намудани як қатор маҳалҳои калону хурди аҳолинишини дурдаст ва минтақаҳои душворгузар, инчунин дар НХБО-ҳо бе таъсири манфӣ ба муҳити зист ҳосил намудани қувваи электрикӣ вазифаҳои асосии хочагии халқ мебошанд. Истеҳсоли қувваи электрикии хурд самарайи иқтисодӣ ва эътимоднокии таъминоти барқро хеле баланд мебардорад, шароити иқтимоию маишӣ одамонро дар шароити душвори иқлимӣ беҳтар намуда, ба тараққиёти иқтисодиёти ҷумҳурӣ мусоидат мекунад. [2. С. 124-128]

Мувофиқи нақшаи дурнамо дар ноҳияи Рашт 30 нерӯгоҳи обӣ-барқӣ бо иқтидори аз 0,1 то 1,0 мвт ва 21 нерӯгоҳ бо иқтидори аз 1,0 то 10,0 мвт ва дар ноҳияи Лахш 14 нерӯгоҳ бо иқтидори 0,1 то 1,0 мвт ва 24 нерӯгоҳ бо иқтидори 1,0-10,0 мвт сохтан мумкин аст. Пас, дар якҷоягӣ сохтани 89 НБО-и хурд дар назар дошта шудааст.

Дар навбати аввал бояд НБО-ҳои хурд дар шохобҳои Сурхоб аз қабилӣ Шаши болоӣ (185 квт) дар ноҳияи Нуробод, Сангикар (1006 квт), Тутак (650 квт) дар ноҳияи Рашт, Фатобод (600 квт), Питавкӯл (8509 квт) дар ноҳияи Тоҷикибод, сохта ба истифода дода шудаанд.[3. С. 210] Инчунин дар дигар дарёҳои хурди Тоҷикистони ҷанубӣ ва шарқӣ нерӯгоҳҳои хурди Хорма (180 квт) дар ноҳияи Балҷувон, Чептура (500 квт) дар ноҳияи Шаҳринав, Артуч (500 квт) дар ноҳияи Панҷакент, Ширкент (576 квт) дар ноҳияи Турсунзода, Кӯҳистон-1 (500 квт) ва Кӯҳистон (500 квт) дар ноҳияи Кӯҳистони Мастҷох, НБО-и Питавкул-2 (1106 квт) дар ноҳияи Ҷирғатол Тоҷ (125 квт) дар ноҳияи Шаҳринав дар доираи лоиҳаи “Сохтмони нерӯгоҳҳои хурд дар деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон” бо ҷалби маблағҳои Бонки исломии рушд ва Ширкати “Барқи Тоҷик” сохта ба истифодабарӣ дода шудаанд. Дар аксарияти онҳо назорати сохтмон ва маблағи аз тарафи МД “МИЛБЭ” ба роҳ монда шудааст.[1. С. 179]

Дар навбати дуюм ва сеюм сохтани боз қариб 17 (20) НБО-и хурд дар назар аст. Солҳои охир таваҷҷуҳ ба созмони НБО-ҳои Нуробод-1 ва Нуробод-2 бештар гардид. Аз ин лиҳоз омӯхтану ба нақша гирифтани созмони ин нерӯгоҳҳо рӯйи қор омад. Дар ҳолати фароҳам омадани шароити хуби молиявӣ ба созмони ин нерӯгоҳҳо оғоз бахшида хоҳад шуд.[3. С. 210] Тадқиқотҳо муайян намудааст, ки дар шохобҳои дарёҳои калон, дар ноҳияҳои кӯҳӣ, сохтмони зиёда аз 900 нерӯгоҳҳои хурд бо иқтидори аз 100 квт то 3000 квт аз ҷиҳати техникӣ имконпазир аст.[4.с. 34]

Хулоса моҳияти масъала оид ба сохтмон ва самаранок истифода бурдани нерӯгоҳҳои барқии хурдро ба назар гирифта, роҳбарияти Ширкати “Барқи Тоҷик” ҳамаи чораҳои мебинанд, ки онҳо пурмасъул ҷаъолият намоянд. Инчунин Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тараққӣ додан ва дастгирии сохтмони иншоотҳои вобаста ба манбаъҳои барқароршаванда тадбирҳо меандешад, то ки ин захираҳои самаранок истифода бурда шаванд.

Адабиёт

1. Ёдгорӣ Н. Дар талоши нур. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ва рушди соҳаи энергетика. Душанбе. 2017. С. 179.
2. Леонидева Н. Малая гидроэнергетика Таджикистана. //Энергетикаи Тоҷикистон: дирӯз, имрӯз ва фардо. Душанбе. 2006. С.124-128.
3. Муҳаббатова М. Х., Абровов Ҳ.А. Табиат ва сарватҳои табиӣ минтақаи Рашт. Душанбе. Ирфон 2021. С. 210.
4. Нурмаҳмадов Ҷ.Н. Барқи обии Тоҷикистон: Захираҳо ва нақшаҳо. Душанбе. Эҷод. 2005. С. 34
5. Раҳимов С. Сарвати Осиёи Марказӣ об аст, на газу нафт // Рӯз. «Ҷархи гардун»,

6. Фелдман Б. Н. Малая гидроэнергетика и перспективы ее развития. СБ. научных трудов Гидропроекта.-М., Гидропроект, 1982. Нашр. 81. С. 78.

РУШДИ ГИДРОЭНЕРГЕТИКАИ ХУРД ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИ ЧУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур муаллиф доир ба рушди гидроэнергетикаи хурд дар замони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот додааст, ки аз соли 1991 то соли 2011 дар кишвар 265 нерӯгоҳи хурди обӣ бо иқтидорӣ умумии 23,3 мегаватт сохта ба қор дароварда ва танҳо дар соли 2011 30 нерӯгоҳи хурди обӣ бо иқтидори аз 15 то 4300 киловатт сохта ба истифода супорида шуд, ки иқтидори умумии онҳо 7339 киловаттро таъкил медиҳад. Инчунин мувофиқи нақшаи дурнамо дар ноҳияи Раиш метавон боз 30 нерӯгоҳи обӣ-барқӣ бо иқтидори аз 0,1 то 1,0 мвт ва 21 нерӯгоҳ бо иқтидори аз 1,0 то 10,0 мвт ва дар ноҳияи Лахш 14 нерӯгоҳ бо иқтидори 0,1 то 1,0 мвт ва 24 нерӯгоҳ бо иқтидори 1,0-10,0 мвт сохтан мумкин аст, ки дар рушди иқтисод ва саноати кишвар таъсири калон мерасонад.

Калидвожа: Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бадахшон, Раиш, Лахш, НБО, энергетика, нерӯгоҳ, рушд, иқтисод, Эмомалӣ Раҳмон, истиқлолият, нақша, дурнамо, Помирэнергӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: Мирзоев Фарҳод Абдурахмонович, муаллими калони кафедраи таърихи умумӣ ва муносибатҳои байналхалқии факултети таърих ва ҳуқуқи ДДОТ ба номи Садриддин Айни.

РАЗВИТИЕ МАЛОЙ ГИДРОЭНЕРГЕТИКИ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

В данной статье автор рассматривает проблему развития малой гидроэнергетики в период независимости Республики Таджикистан и отмечает, что с 1991 по 2011 годы в республике было построено и введено в эксплуатацию 265 малых ГЭС общей мощностью 23,3 МВт. стране, и только в 2011 году введено в эксплуатацию 30 малых ГЭС мощностью от 15 до 4300 киловатт, а их общая мощность составляет 7339 киловатт. Также по перспективному плану в Раишском районе могут быть построены 30 ГЭС мощностью от 0,1 до 1,0 МВт и 21 ГЭС мощностью от 1,0 до 10,0 МВт, а в Лахшском районе – 14 ГЭС мощностью 0,1 МВт. до 1,0 МВт и могут быть построены 24 электростанции мощностью 1,0-10,0 МВт, что оказывает большое влияние на развитие экономики и промышленности страны.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, Бадахшан, Раиш, Лахш, ГЭС, энергетика, мощность, развитие, экономика, Эмомали Рахман, независимость, план, перспектива, Помирэнерг.

Сведения об авторе: Мирзоев Фарҳод Абдурахмонович, старший преподаватель кафедры всеобщей истории и международных отношений факультета истории и право ТГПУ имени Садриддина Айни

DEVELOPMENT OF SMALL HYDROPOWER DURING THE PERIOD OF IN- DEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

In this article, the author provided information on the development of small hydropower during the period of independence of the Republic of Tajikistan, that from 1991 to 2011, 265 small hydropower plants with a total capacity of 23.3 MW were built and put into operation in the republic. country, and only in 2011 put into operation 30 small HPPs with a capacity of 15 to 4300 kilowatts, and their total capacity is 7339 kilowatts. Also, according to the long-term plan, 30 HPPs with a capacity of 0.1 to 1.0 MW and 21 HPPs with a capacity of 1.0 to 10.0 MW can be built in the Rasht region, and 14 HPPs with a capacity of 0.1 MW in the Lakhsh region. up to 1.0 MW and 24 power plants with a capacity of 1.0-10.0 MW can be built, which has a great impact on the development of the country's economy and industry.

Key words: Republic of Tajikistan, Badakhshan, Rasht, Lahsh, HPP, energy, power, development, economy, Emomali Rahman, independence, plan, perspective, Pamirenergy.

Information about the author: Mirzoev Farhod Abdurahmonovich, Senior Lecturer of the De-

ШОҲРОҲИ МУРҒОБ-ҚУЛМА-ҚАРОҚУРУМ -РОҲИ ҲАЁТ

Наврузбекова Ҳ.Д.

Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев

Соҳаи нақлиёт ва коммуникатсия, дар сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз ҳадафҳои стратегии ба ҳисоб рафта, дар баробари дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ, роҳҳои аҳамияти байналмилалӣ ва ҷумҳуриҳои маҳаллии ВМКБ аз нав сохта ба истифода дода шуданд.

Дар вилоят барои рушди соҳаи рохдорию роҳсозӣ корҳои назаррас ба сомон расонида шуд, ки ин боиси таъмини эҳтиёҷоти шаҳрвандон ба хизматрасониҳои нақлиётӣ ва дастрасии ҳамаҷонибаи онҳо ба ин хизматрасониҳо гардид. Беҳтар шудани хизматрасониҳо ба таъмини шароити беҳатар, интиқолдодани бори мусофирон, ҳифзи ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон, инчунин ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои истифодабарандагони хизматрасониҳои нақлиётӣ заминаи мусоид фароҳам овард.

Аз ин хотир Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хануз дар солҳои аввали истиқлолият барои баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ масъалаи сохтмони роҳи Мурғоб- Қулма – Қароқурум ба миён гузошт. Дар ин бора суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси фаёлолони ВМКБ дар ш.Хоруғ аз 13-июни соли 1993 шаҳодат медиҳад: “Ба авҷ гирифтани туризм ва тичорати байналхалқӣ, махсусан кушода шудани роҳи автомобилгард то роҳи байналхалқии Қароқурум мусоидат карда метавонад. Ин роҳ Тоҷикистонро бевосита бо Ҷумҳурии Халқии Хитой ва Покистон пайваста, имконият медиҳад, ки ҷумҳурии мо ба бандаргоҳи уқёнуси Ҳинд барояд. Аз тарафи дигар, роҳ барои инкишофи робитаҳои тичоратӣ ва иқтисодӣ бо Хитой имконияти васеъ медиҳад. Ин роҳро, бешубҳа, роҳи дӯстии халқҳои Хитой Тоҷикистон хоҳад шуд” [1,19].

Ходими давлатию ҷамъиятии Ҷумҳурии Халқии Чин Тезян Теземин дар ин бора ёдовар шуда қайд намуданд, ки «Чин ва Тоҷикистон мамлакатҳои дӯст ва ҳамсояханд, ки тавассути кӯҳҳои баланд ва дарёҳои бузург ба ҳам пайвастаанд. Дӯстии халқҳои ҳар ду мамлакат таърихи қадимӣ доранд» [5, 3].

Аз ибтидои сохтмони ин роҳ масъалаҳои зиёде пайдо шуданд, ки боиси ба тахир андохтани он гардиданд. Бо ин мақсад Сардори давлат Эмомалӣ Раҳмон чандин маротиба бо роҳбарияти Ҳукумати Чин дар шаҳрҳои Пекин ва Душанбе мулоқот намуданд, ки ин имконият доданд, ки масъалаҳои зиёде ҳалли ҳудро ёбанд. Раиси он давраи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон А. Ниёзмамадов соли 1996 ба вилояти Синтсияни Чин сафар карда, оиди сохтмони ин шоҳроҳ бо роҳбарияти ин вилоят шартнома имзо намуд.

Албатта барои сохтмон ва ба стандарти ҷаҳонӣ мутобиқ кардани ин шоҳроҳ корҳои зиёдеро ба анҷом расондан зарур буд. Пеш аз ҳама мумфаршкунии роҳ, қад-қад он иншооти коммуникатсионии шаҳракҳо ва маҳаллаҳои аҳолинишин, марказҳои савдо ва хизматрасонии маишӣ бунёд кардан зарур буд. Шаҳру ноҳияҳо, ки роҳ аз байни онҳо мегузарад ободу зебо мешаванд. Масофаи ин шоҳроҳ аз Душанбе то сарҳади Хитой 1010 км ва то Давлати Ислонии Покистон 1110 км –ро ташкил медиҳад» [6,93].

Соли 1997 бо супориши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати нақлиёт ва коммуникатсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаи якуми сохтмони роҳи автомобилгарди Мурғоб-Қулма оғоз гардид. Дар он Иттиҳодияи Истеҳсолии “ Бадахшонроҳ” ва

муассисаҳои зертобеи он ИСР-8, (идораи сохтмони роҳ) ИСР-34, ИТСР-29 ноҳияи Шугнон (идораи таъмири сохтмони роҳ), ИТРС-26 ноҳияи Мурғоб, ИТСР-21 ноҳияи Ванҷ ғаболана иштирок намуданд, моҳи декабри соли 1998 бо маблағи зиёда аз 700 ҳазор сомони корҳои сохтмони ба охир расида, ҳаракати воситаҳои нақлиёт то ағбаи Қулма таъмин карда шуд [4,189]. 3 ноябри соли 1998 роҳи автомобилгарди Мурғоб – Қулма расман кушода шуд. Дар он Асосгузори сулҳу Ваҳдати Миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иштирок дошта, чунин гуфта буд: “Боиси хушнудист, ки имрӯз мо шояди боз як воқеаи муҳим – кушодашавии роҳи мошингарди Мурғоб-Қулма мегардем, ки натиҷаҳои кӯшишҳои пайгиронаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва меҳнати суботкоронаи сохтмончиён аст. Албатта дар амал татбиқи намудани барномаи пурвусъат меҳнати аҳлона, вақт ва маблағи калонро тақозо мекунад. Вале бо дарназардошти он, ки мамлакати мо дорои нерӯи бузург аст, мутахассисон, олимон, коркунони соҳибтаҷриба кам нестанд ва аз ҳама муҳимаш, созандагии халқият ҳислати азалии мардуми тоҷик аст. Ман боварӣ дорам, ки мо ҳама мушкилоти мавҷударо паси сар мекунем, ба ҳамаи саҳтиҳо тоб меорем ва ба муроди ҳеш мерасем” [2,446].

Сохтмони роҳи мошингарди Мурғоб- Қулма (Сарҳади Ҷумҳурии Мардуми Чин) яке аз аввалин лоиҳаҳои вилоят буд, ки сохтмони онро соли 1999 оғоз намуданду соли 2002 он бо харчи 14 млн доллари амрикоӣ ба анҷом расонданд [1,498].

Мувофиқи маълумоти Муассисаи давлатии идораи хоҷагии роҳҳои автомобилгарди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон минбаъд ба мақсади ба меъёрҳои ҷаҳонӣ мутобиқ намудани роҳҳои аҳамияти байналмилалӣ вилоят таваҷҷӯҳи бештар равона гардид. Ба ин мақсад солҳои 2000-2019 барои сохтмони роҳи мавзеи Мурғоб- Қулма ба масофаи 32,6 км аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки Исломии Рушд 13980 ҳазор доллари амрикоӣ равона ва истифода гардид [3,5].

Барои амалисозии лоиҳаи сохтмони роҳи автомобилгарди Мурғоб ағбаи Қулма дар солҳои 2000-2003 14 млн 813.0 ҳазор доллари ИМА масраф гардид. Лозим ва ёдоварист, ки дар он давраи душвор роҳи Мурғоб-Қулма-Қароқурум ба таври замонавӣ сохта шуд. Намоёндагии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии сарвазирӣ мамлакат Оқил Оқилов чандин маротиба аз ин шоҳроҳ дидан намуданд.

Дар сурати бахшидани сохтмони шоҳроҳи Мурғоб Қулма –Қароқурум инчунин созмонҳои байналмилалӣ аз қабилӣ барномаи умумиҷаҳонӣ озукаи СММ, МСДСП-и Хазиная Оғохон дар ин кор ҳамсоли инҳо низ дар ҳамкорӣ бо ҳукумати кишварамон ҳиссагузор буданд. Аз ҷониби Хазиная Оғохон 115 ҳазор доллари амрикоӣ барои сохтмони ин роҳ ҷудо карда шуда, ин имкон дод, техникаи роҳсозӣ дар доманаҳои Қулма беист ва мунтазам кор кунанд [7,15].

25 майи соли 2004 баъди ба анҷом расондани марҳилаи дууми сохтмон, шоҳроҳи Мурғоб-Қулма кушода шуд. Ин роҳ барои тараққиёти минбаъдаи вилоят аҳамияти махсусе дорад. Бадахшон дорои захираҳои бойи ғойданок мебошад ва ин имконият медиҳад, ки бо Ҷумҳурии Халқии Чин ва дигар давлатҳо корхонаҳои муштарак дар соҳаи саноати маъданҳои кӯҳӣ бунёд кунанд. Бо фароҳам омадани шароити мусоид садҳо ҷойи нави корӣ кушода мешаванд [6,93].

Ҳамаи ин пешравиҳо аз нерӯю баракати истиқлолият буд, ки Бадахшон бори нахуст дар таърих аз изолятсияи ҷуғрофӣ берун гашт. Муроди истиқлолият танҳо бунёдкорист. Нерӯи истиқлолиятро ягон ҳаводис тағйир дода наметавонад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба саволҳои хабарнигорони воситаи ахбори Ҷумҳурии Халқии Чин 22 майи соли 2006, оид ба аҳамияти бузурги ин роҳи мошингарди байналмилалӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон посух гуфта, зикр кард:- «Сохтмони роҳи Душанбе-Хоруғ-Қошқар тавассути ағбаи Қулма ба ифтитоҳи

гузаргоҳи марзӣ дар июли соли 2004 анъанаи «Роҳи Абрешим»-ро эҳе менамояд, Шарку Ғарбро мепайвандад ва аҳамияти на фақат иқтисодӣ, балки сиёсӣ хоҳад дошт. Орзуи деринаи халқи тоҷик дӯстӣ ва ҳамкорӣ бо ҳамсоия бузургӣ худ амалӣ гардид. Фаъолияти роҳи автомобилӣ ба инкишофи минтақаи мусоидат намуд. Тоҷикистон ва ҳамсоиягон имконияти амалӣ пайдо намуданд, ки на фақат ба бозорҳои Хитой, балки Покистон, Ҳинд, Осиёи Ҷанубӣ-Шарқӣ ва бандарҳои уқёнуси ҷаҳон роҳ ёбанд» [6,94].

Ҳоло дар гузаргоҳи назди сарҳадии Кулмаи Чин савдои сарҳадӣ равнаку ривоч ёфтааст. Тавассути шоҳроҳи Мурғоб-Кулма-Қароқурум ҳар рӯз садҳо мошин ҳаракат намуда, дар як шабонарӯз ҳазорҳо тонна бори мавриди ниёзи мардумро мекашонанд. Танҳо дар соли 2007 аз гузаргоҳи сарҳадии Кулма 12,5 ҳазор мусофир гузашта, муомилоти мол 250 млн доллари ИМА-ро ташкил додаст.

Соҳибкорони тоҷик бе ягон мушкили вориди манотиқи Чин гардида ба тиҷорат машғул мешаванд ва баракси ин тоҷирони чинӣ низ ба Бадахшон рафтуомад доранд. Садҳо нафар аҳолии Бадахшон соҳиби мошинҳои мусофиркаш гардида ба халқаш хизмат мекунанд.

«Шоҳроҳи Мурғоб –Кулма-Қароқурум ин роҳи ҳаёт аст, ин роҳи ояндаи ободию инкишофу тараққиёти давлати тоҷикон аст. Мо барои набераю абера, ояндаи миллатамон ин роҳро сохта истодаем. Он на танҳо барои мардуми Тоҷикистон ва Осиёи Марказӣ, балки барои пешрафти тамоми Осиё ва Аврупо хизмат хоҳад кард. Роҳ шавад, ободӣ мешавад, зиндагӣ мешавад. Ман ҳазор маротиба ташаккур мегӯям ба тамоми сохтмончиён, ба вазорату идораҳои ҷумҳурӣ, вилоятӣ ва ноҳиявӣ, ки дар сохтмони ин шоҳроҳ саҳмгузорӣ намуданд» [7,6]. Ҳамин тариқ замони соҳибистиклолии кишвар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ба стандартҳои ҷаҳонӣ мутобиқ намудани шоҳроҳи кишвар чорабиниҳои зиёдеро анҷом дода истодааст, ки он кишвари моро бо мамлакатҳои дуру наздик пайваست менамоянд.

АДАБИЁТ

1. Бадахшон бо Эмомали Раҳмон (суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомали Раҳмон дар ВМКБ дар замони истиқлол)- Душанбе Сифат – Офсет, 2020.- 608с.
2. Эмомали Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. - Душанбе: «Ирфон», 2002.-512с.
3. Авзалшоев, Ш. Роҳҳо мутобиқ ба талаботи меъёрҳо мегарданд // Бадахшон. №36 (10822) 7.сентябр 2020. -С. 5
4. Раҳим М., Ҳайдаршо П. Файзи истиқлол “дар боми ҷаҳон”.-Душанбе:«Дониш », 2011. – 412 с.
5. Ҳамдам А., Чигрин Л. Шоҳроҳи бузургӣ Абрешим. -Душанбе: «Эъҷод», 2006.- 693с.
6. Шергозиев, М. Бадахшон чатри симини замин. -Душанбе: “Шарқи озод”, 2007- 128 с.
7. Ширин Бунёд . Шоҳроҳи Ваҳдат .- Душанбе, 1999- 93 с.

ШОҲРОҲИ МУРҒОБ-ҚУЛМА-ҚАРОҚУРУМ -РОҲИ ҲАЁТ

Дар мақола дар бораи сохтмони роҳи автомобилгарди Мурғоб-ағбаи Қулма дар солҳои аввали истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон суҳан меравад. Муаллиф дар мақолаи худ кӯшишҳои пайгиронаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати нақлиёт ва коммуникасияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, меҳнати суботкоронаи сохтмончиён роҳи Мурғоб-ағбаи Қулмаро таҳлил кардааст. Барои тезтар ба итмом расидани роҳи Мурғоб-Кулма-Қароқурум Асосгузори сулҳу Ваҳдати Миллӣ- Пешвои Миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба душвории солҳои аввали истиқлолият нигоҳ на карда, бо мақсади мутобиқ намудани ин роҳ ба стандарти умуми ҷаҳонӣ ба ташилотҳои молиявии байналмилалӣ гуфту гунид намуд.

Муаллифон қайд менамоянд, ки роҳи автомобилгарди Мурғоб-ағбаи Кулма ба пеширафти ҳамаи соҳаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири мусбӣ расонида, барои рушду нумӯи вазъи иқтисодиву иҷтимоии ин минтақа шароити мусоид фароҳам овард.

Калидвожа: Сохтмон, Кулма, Хитой, Бадахшонроҳ, рушд, аҳамият, МСДСП.

Маълумот дар бораи муаллиф : Наврузбекова Х.Д. - муаллимаи калони кафедраи таърих ва диншиносӣ Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев, тел : (+992) 501835810, navruzbekovahusnoro@mail.ru

МАГИСТРАЛЬ МУРГАБ- КУЛМА- КАРАКОРУМ-ДОРОГА ЖИЗНИ.

В статье рассматривается вопрос о строительстве дороги Мургаб- Агбан- Кулма в первые годы независимости Республики Таджикистан.

В своей статье автор проанализировал последовательные усилия Правительства Республики Таджикистан, Министерства транспорта и коммуникаций и упорный труд строителей дороги Мургаб- Кулма- Карокурум. Основоположник национального мира и единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон не смотря на трудности первых лет независимости, вёл переговоры с международным , финансовым организациям по поводу адаптирования этой дороги к мировому стандарту.

Автор отмечает , что автомобильная дорога Мургаб –Кулма оказала положительное влияние на развитие всех отраслей республики Таджикистан и создала благоприятные условия для развития и улучшения экономического и социального положения этого региона.

Ключевое слово: строительство, Кулма, Китай, Бадахшонроҳ, развитие, актуальность, МСДСП.

Сведения об авторе: Наврузбекова Х.Д. - старший преподаватель кафедры истории и религиоведения Хорогский государственный университет им.М. Назаршоев, тел: (+992) 501835810, navruzbekovahusnoro@mail.ru

THE MURGAB-KULMA-KARAKURUM – THE ROOD OF LIFE

The article talks about the construction of the Murgab-Kulma highway in the first years of independence of the Republic of Tajikistan. In the article, the author analyzed the consistent efforts of the Government of the Republic of Tajikistan and the Ministry of Transport and Communications of the Republic of Tajikistan, the hard work of builders on the way of the Murgab-Kulma-Karakurum. For a faster completion of the Murgab-Kulma-Karakurum road, the Founder of Peace and National Unity, the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, dear Emomali Rahmon, without looking back at the difficulties of the first years of independence, had a condemnation in order to bring this rood to the world standard.

The author notes that the Murgab-Kulma-Karakurum highway has had a positive impact on the development of all spheres of the Republic of Tajikistan and has created favorable conditions for the development of the socio-economic situation of this region.

Keyword: construction, Kulma, China, Badakhshanrokh, development, relevance, MSDSP.

Information about the author: Navruzbekova H.D. - Senior lecturer of the Department of History and Religious Studies M. Nazarshoev Khorog State University, tel: (+992) 501835810, navruz-bekovahusnoro@mail.ru

КУЛЬТИВИРУЕМЫЕ ЛУКОВЫЕ РАСТЕНИЙ В ТАДЖИКИСТАНЕ И ИХ ДИКИЕ СОРОДОЧИ

Наврузшоева С.Д., Мусоев С.М.

**Памирский научный центр сельского хозяйства Таджикской академии
сельскохозяйственных наук**

На земном шаре произрастают около 700 видов луковых растений семейства луковых – Alliaceae, которые относятся к 30 родам, встречающихся на всех континентах, кроме Австралии. Примерно 200 видов лука произрастают на территории бывшего Советского

Союза, особенно много луковые растения встречаются (обитают) в засушливых низкотропиках Северного полушария, которые известны в земледельческой культуре с глубокой древности. Вместе с тем, богатство и неисчерпаемость луковой флоры земного шара позволяет значительно расширить видовой состав возделываемых луков и использовать его для создания исходного материала для селекции и непосредственного включения в селекционный процесс.

Наши предки собирали плоды разных деревьев, ягоды, зерновки дикорастущих злаков и семена бобовых растений, выкапывали клубни и луковицы. Переход от собирательства к возделыванию растений был длительным. Данные археологические исследования показывают, что земледелие существует не менее 10 тыс. лет, а попытки окультуривания растений начались не менее 40–50 тыс. лет назад. Уже тогда, оберегая дикорастущие полезные растения, женщины выпалывали траву вокруг них, рыхлили почву.

Н.И.Вавилов при проведении исследования выяснил, что подавляющее большинство из известных культурных растений ведет свое происхождение в основном из восьми очагов. Он в свое время разработал и обосновал метод, по которому оказалось возможным определять центры происхождения культурных растений. Все эти центры сосредоточены преимущественно в горных тропических и субтропических областях - это Анды, Гималаи, горные регионы Африки и Средиземноморских стран.

Очагов происхождения культурных луковых растений являются территории России и Центральной Азии, где наиболее широко культивируют лук репчатый – *Allium cepa* и лук чеснок – *A. sativum* родина, которых предположительно считается Средняя Азия. Меньшее значение как овощные культуры имеют лук-батун (*A. fistulosum*) родом из Китая, лук-порей (*A. porrum*), шнитт-лук, или скорода (*A. schoenoprasum*), родина, которых считается Европа.

Во многих районах Евразии население до настоящего времени широко использует в пищу многие виды местных дикорастущих луков (*A. altaicum*, *A. fedtschenkoanum*, *A. obliquum*, *A. oschaninii*, *A. pskemense*, *A. sibiricum*, *A. schoenoprasum*, *A. ursinum*, *A. vavilovii*, *A. victorialis* и др.), обладающих прекрасными хорошими вкусовыми качествами. Целый ряд луков имеют важное кормовое значение. Многие луковые выращивают как декоративные растения открытых и закрытых грунтах, в том числе на срезку и для зимних букетов. Сухие чешуи лука репчатого можно использовать для кустарной окраски тканей в рыжего цвета.

Представители луковых почти всегда имеют луковицу или короткое корневище с розеткой ланцетных или лилейных, плоских или трубчатых листьев. Небольшие актиноморфные обоеполые цветки обычно имеют 6-листочков околоцветников, 6-тычинок и верхнюю трех- или одногнездную завязь, состоящую из 3- сросшихся плодолистиков. Цветки собраны в зонтиковидное соцветие на верхушке безлистного, реже облиственного цветоноса, которое в начале развития заключено в пленчатый чехлик. Плод луковичных - вскрывающаяся трехгранная коробочка со сравнительно небольшим числом крупных семян. Для всех луковых характерно наличие в тканях летучих серосодержащих масел, определяющих их характерный луковый или чесночный запах и имеющих сильное бактерицидное действие. Луковицы и листья при этом содержат целый ряд витаминов. Все это определяет широкое использование многих луков в медицине.

К овощным лукам, заслуживающим изучения и распространения следует отнести многолетние луки, такие как лук Ошанина, лук анзур, лук алтайский, лук Федченко и другие. Слабее изучены способы размножения и почти не имеется сведений о их семенной продуктивности вообще и в связи с ветвлением - в частности. Изучение этих вопросов позволяет расширить наши знания о биологии указанных луков и сформулировать предложения, направленные на широкое внедрение их в овощеводство, где они найдут

достойное место в обеспечении населения ранневесенним зеленым луком.

Обширная территория Таджикистана, своеобразие природно-климатических и естественно исторических условий в ее различных зонах предъявляли и предъявляют особые требования к возделываемым видам овощных культур и культивируемым здесь сортам. Наиболее благоприятными регионом для производства лука репчатого в Таджикистане являются Хатлонской, Согдийской и Западных районов Горно-Бадахшанской автономной области. Агроклиматические условия позволяют не только выращивать продовольственный лук, но и заниматься его семеноводством.

В настоящее время перед селекционерами стоят задачи по созданию сортов лука репчатого интенсивного типа, которые активно реагируют на благоприятные условия орошения и внесения удобрений, дают хороший урожай луковиц, в лежкости, способны храниться до весны и даже до нового урожая.

Приоритетным направлением является создание гетерозисных гибридов, проявляющих повышенную жизнеспособность, высокую стабильную урожайность и выравненность, неспецифическую устойчивость к патогенам, увеличение содержания витаминов, белков, сухого вещества, усиление холодостойкости, засухоустойчивости, повышение лежкости.

Многие луки природной флоры, дикие сородичи культурных растений, имеют пищевое значение. Они содержат витамины группы В, РР, каротин, аскорбиновую кислоту, фитонциды, микроэлементы, эфирные масла.

Все виды лука являются хорошими медоносами. Они цветут на протяжении всего вегетационного периода, что обеспечивает взятку для пчел в течение всего лета. Некоторые виды могут иметь и техническое значение (источник колеблющихся веществ и красителей).

Большой интерес с точки зрения использования в народном хозяйстве и медицине представляют виды рода лука *Allium* сера и лук чеснок – *A. sativum*. Издавна луки использовались в народной медицине как бактерицидное средство, для лечения, некоторых заболеваний, а также пищевые растения.

Основная масса видов рода Лука встречаются в Древнего Средиземья и в частности являются эндемиками горных системах Центральной Азии. Вероятно, что Центральная Азия является одной из очагов происхождения луков. Лук Ошанина считается один из сородичей культурного лука, которого в прошлом широко применял народ и в настоящее время применяет в пищу луковицу и листья этого лука.

В настоящее время основное внимание правительства Республики Таджикистана направлено на экономического и социального развития республики на 2021-2025 годы и на период до 2030 года, с целью дальнейшего увеличения производства, расширения ассортимента и повышения качества картофеля, овощей и бахчевых культур, улучшить их сохранность, а также создания условия для сохранения полученного продукция.

Нами планируется изучение семенной продуктивности луков в условиях культуры и разработка различных приёмов агротехники в высокогорных районах Таджикистана, в частности Западного Памира.

ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРИИ САЙЁҲӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ

Наимов Б.Қ., Нурализода Н.

Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

Рушди фаъолияти соҳибкорӣ ояндаи иқтисодии ҳар як фарди алоҳида, корхона, соҳаҳои гуногун ва ҳатто иқтисодиёти мамлакатро метавонад ба қулай тағйир диҳад. Соҳибкорӣ дар шароити кунунӣ аз дараҷаи қонебгардонии талаботи он дар истеҳсолот,

аз чорӣ намудани навигариҳои илмӣ – техникӣ, ташкилию технологӣ ва рушди устувори иқтисодӣ вобаста аст. Аз ин ҷост, ки Ҳукумат мамлакат дар сиёсати давлатии худ бо мақсади рушди устувор ва истифодаи дастоварду иқтидорҳои он дар истехсолот ба таҳкими заминаҳои моддиву техникӣ дар кишвар таваҷҷуҳи доимӣ зоҳир намуда, маблағгузориҳои давлатии онҳоро тадриҷан афзун гардонида истодааст. Ҳамин аст, фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон яке аз соҳаҳои муҳимми рушди иқтисоди кишвар ба ҳисоб меравад. Солҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи сайёҳӣ босуръат рушд карда истодааст. Тоҷикистон дорои мероси ғании таърихиву фарҳангӣ ва захираҳои табиӣ буда, барои ҷалби теъдоди зиёди сайёҳони хориҷӣ ба кишвар иқтидори воқеӣ дорад. Бо дарназардошти омилҳои зикршуда Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи сайёҳиро самти афзалиятноки сиёсати иқтисодии кишвар эълон намудааст.

Соҳаи сайёҳӣ яке аз соҳаҳои муҳими бо шуғл фаро гирифтани аҳолии қобили меҳнат, баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, рушди дигар соҳаҳои хизматрасонию истехсолӣ, инчунин муаррифии таъриху фарҳанг, табиат ва анъанаҳои миллӣ ба ҳисоб меравад. [1.14,15,].

Кишвари азизи мо бо фарҳангу тамаддуни ниёгони бойи худ, табиати нотақрор, чашмаҳои шифобахш ва қуллаҳои осмонбӯс диққати зиёди сайёҳону меҳмононро баҳри шиносӣ ба урфу одат, анъанаҳои миллӣ, расму оини мардумӣ ҷалб намудааст.

Аз инру солҳои охир таваҷҷуҳи махсуси Ҳукумати кишвар ба соҳаи сайёҳӣ имкон дод, ки дар баробари афзун гардидани шумораи сайёҳон ширкатҳои сайёҳии ватанӣ низ зиёд гарданд. Тибқи маълумотҳои омори дар панҷ соли охир ба кишвари мо беш аз 3,9 миллион нафар, аз ҷумла соли 2022 – юм 1 миллион нафар сайёҳон ворид гардидаанд.

Дар ин давра барои пешниҳоди хизматрасонӣ ба онҳо беш аз 600 ва танҳо соли 2022 – юм 100 иншооти инфрасохтори сайёҳӣ сохта, мавриди истифода қарор дода шудааст.

Қайд кардан зарур аст, ки Тоҷикистон аз 1 – уми январи соли 2022 ҷиҳати ҷалби бештари сайёҳон ва сармоягузориҳои хориҷӣ барои шаҳрвандони 52 кишвари хориҷӣ иқдоми яктарафаи воридшавии бидуни раводид чорӣ намуд ва зарур аст, ки ин раванд ба таври самаранок амалӣ карда шавад.

Инчунин, бо ин мақсад барои шаҳрвандони 126 давлати хориҷӣ пешниҳоди раводиди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби соддакардашуда чорӣ гардидаст. [2.12,].

Дарин радиё қайд кардан зарур аст, ки нақши соҳибкорон дар рушди соҳаи сайёҳӣ назаррас буда, сол то сол аз ҷониби соҳибкорони ватани мавзӯҳои барои сайёҳон ҷолиб обод карда шуда, биноӣ иншоотҳои муосири ҷавобгӯ ба стандартҳои байналмилалӣ сохта мавриди истифода қарор дода шуда истодаанд, ки ин шаҳодат аз таваҷҷуҳи соҳибкорон ба ин соҳаи даромаднок дар мамлакат аст. Яке фаъолиятҳои пурсамар дар шароити имруз ин рушди фаъолияти соҳибкории сайёҳӣ дар бахшҳои мебошад, ки дар рушди иқтисодиёт, ташаккули сармояи хориҷӣ ва неқӯаҳволии мардумон нақши калидӣ дорад. Ин бахш табиат ва зебоии кишварро инъикос мекунад. Он ба мардуми манотиқи дурдаст дар табиғи фарҳанг ва урфу одатҳои онҳо кӯмак мерасонад, инчунин ба беҳбуд бахшидани неқӯаҳволии кишвар ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии имконият фароҳам меорад.

Хусусияти муҳимтарини фаъолияти иқтисодии марбут ба бахши соҳибкории сайёҳӣ дар он аст, ки онҳо ба се афзалияти баландтарини кишварҳои рӯ ба тараққӣ сахм мегузоранд: ба даст овардани даромад, шуғл ва даромади асёр, дар ин робита бахши сайёҳӣ метавонад ҳамчун омили рушди иқтисодиёт нақши муҳим бозад.

Дар шароити тезу тунд шудани муносибатҳои бозорӣ ва раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёт ҳар як мамлакат, танҳо дар шароите рақобатпазир буда метавонад, ки вобаста ба ташкил ва рушди иқтисодиёти худ устувор бошад ва ё таҳкурсии устувори иҷтимоии иқтисодӣ ва маънавиро доро бошад. Дар робита ба ин солҳои рушди сайёҳӣ, деҳот ва

хунарҳои мардумӣ эълон гардидани солҳои 2019-2021 яке аз масъалаҳо ва заминаҳои асосии расидан ба иқтисодиёти иҷтимоии устувор ва рақобатпазир ба ҳисоб меравад. Барои таъмини ин соҳа ва рушди устувори сайёҳӣ ҳамчун манбаи иҷтимоии иқтисодӣ ва маънавӣ, тамоми мардуми тоҷикро зарур аст, ки аз аҳамият ва нақши сайёҳӣ дар ҷаҳони муосир, таҷрибаи давлатҳои пешқадам, имкониятҳои пешрафти соҳа ва дурнамои он ҷиҳати истифодаи самараноки захираҳо дар кишвар баҳраманд бошанд.

Соҳибкории сайёҳӣ дар сатҳи ҷаҳон дар солҳои охир аҳамият ва мавқеи хоси худро пайдо карда, бо самтҳои гуногун ва шакли намудҳои васеи хизматрасонӣ давра ба давра ва рӯз ба рӯз рушд ёфта истодааст.

Дар бораи таъсири соҳибкории сайёҳӣ ба рушди иқтисодиёти миллий ақидаи мустақим мавҷуд аст. Яъне, ки соҳибкории сайёҳӣ ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ, коҳиши касри пардохтҳои асбобӣ дар кишвар, тақвияти иқтисодиёт, рушди истеҳсоли молу хизматрасонӣ, ки мустақиман ё ғайримустақим ниёзҳо ва хоҳишҳои сайёҳонро қонеъ мекунад, яъне тақсмоти даромадро иҷро мекунад. Зарур аст, ки оиди рушд ва сайқал додани соҳаи сайёҳӣ дар баробари дигар соҳаҳо ҷораҳо андешида шуда, аз таҷрибаи кишварҳои мутараққӣ ва технологияи ҷадид бо диди нав кор бояд гирифт [3. 87,89,].

Таъсири назарраси ин соҳа ба ташаккули Маҷмӯи Маҳсулоти Дохилии мамлакат, кам шудани сатҳи бекорӣ ва тавозуни пардохтҳои асбобӣ ба он оварда мерасонад, ки иқтисодиёти соҳаи сайёҳӣ ҳангоми банақшагирии рушди иқтисодиёти кишвар ба назар гирифта мешавад.

Рушди соҳибкории сайёҳиро дар муддати тӯлонӣ ба нақша гирифтани ва пешгӯӣ кардани душвор аст, зеро падидаҳои зиёди номатлуби аср ба монанди пандемияи COV-ID-19, ифротгарой ва терроризм ба он таъсири манфӣ мерасонанд.

Новобаста аз таъсири ҳар гуна омилҳо ба рушди соҳибкории сайёҳӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади дастгирии фаъолияти соҳибкорон тадбирҳои судманд андешида мешавад. Тавре мутахассисон иброз медоранд, дар шароити имрӯза ва бухронҳои иқтисодии ҷаҳонӣ ҳар гуна омилҳои беруна ба рушди соҳибкории сайёҳӣ таъсири манфӣ расонида метавонанд. Бо мақсади пешгирӣ аз ин гуна омилҳо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи пешгирии таъсири бемории сироятӣ коронавирус ба соҳаҳои иқтисодӣ иҷтимоии Тоҷикистон” ба имзо расидааст, ки мувофиқи он дар баробари дастгириҳои иҷтимоии кишрҳои осебпазирӣ ҷомеа барои дастгирии соҳибкории ватанӣ як қатор ҷорабиниҳои маъмурӣ, аз ҷумла пешниҳоди андозӣ, мавқуф гузоштани баландбардории нархи хизматрасониҳои пулӣ ба субъектҳои соҳибкорӣ ва монанди инҳо роҳандозӣ гардидааст. Ҳамчунин Бонки миллии вазифадор гардидааст, ки ҷиҳати ба таъхир андохтани пардохти ғоизҳои қарз ва ҳуди қарзҳо ба соҳибкорони ватанӣ шароитҳо фароҳам орад. Тавре дар фармон таъкид шудааст, бо дарназардошти он ки ҳолати ҷойдошта ба соҳаи соҳибкории сайёҳӣ таъсир расонд, ба субъектҳои соҳибкории хурду миёна таътилҳои андозӣ пешниҳод шуда, аз пардохти андози амволи давлатӣ озод карда шуданд. Албатта, ҳамаи ин имкон дод, ки фаъолияти соҳибкории сайёҳӣ дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шавад.

Аммо ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, хизматрасонӣ ва инфрасохтори онро тавре ташкил кардан мумкин аст, ки ба зудӣ ба дигаргуниҳои мухталифи иқтисодиву сиёсӣ, эҳтиёҷот ва ғайра мутобиқ карда шавад. Дар ин сурат, сайёҳӣ омили асосӣ баъди соҳаи энергетика яке аз омили муҳими пешрафти иқтисодии кишвар буда метавонад.

Бояд қайд кард, ки барои ворид намудани сайёҳон ба раванди рушди иқтисодиёти кишвар, банақшагирии ва назорати он зарур буда, пеш аз ҳама, барои сайқал додани ин соҳа муайян кардани миқдори захираҳои объектҳои сайёҳӣ барои рушди соҳаи мазкур, камбудӣ ва костагиҳо дар рушди соҳа ва натиҷагирӣ аз таҷрибаи солҳои гузашта бо назардошти камбудии зарур мебошад.

Аз тарафи Ҳукумати мамлакат оид ба рушди соҳибкории сайёҳӣ низ якчанд имтиёзҳо ва пешниҳодҳои назаррас ба миён гузошта шуд. Аз ҷумла қайд карда шуд, ки рушди соҳаи сайёҳӣ яке аз самти афзалиятноки сиёсати давлати ба ҳисоб рафта, чиҳати боз ҳам тараққӣ додани он аз ҷониби Ҳукумати мамлакат вобаста ба пардохти андоз ва бочҳои гумрукӣ як қатор имтиёзҳо пешбинӣ гардидаанд.

Боиси қайд аст, ки дар зарфи соли якуми эълонгардидани “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ” дар деҳоти мамлакат як қатор пешравиҳо ба назар расида, рушди сайёҳӣ ва омӯзиши ҳунароҳои мардумӣ идома ёфта истодааст. Бо ташаббус ва дастгирии Ҳукумати мамлакат то имрӯз дар кишвар зиёда аз 200 ширкати сайёҳӣ фаъолият намуда истодаанд ва 15 лоиҳаи инфрасохтори сайёҳӣ аз имтиёзҳои пешбинишуда бархурдор гардидаанд. Инчунин сафи сайёҳони хориҷӣ дар кишвар то замони паҳн шудани бемории сироятии COVID 19 сол аз сол хело зиёд шуда, дар соли 2019 беш аз 1,2 миллион нафар сайёҳон аз мавзёҳои нодири кишвар дидан кардаанд, ки нисбат ба соли 2018- 21,5 фоиз зиёд мебошад [4. 47,49].

Вобаста ба ин бо вучуди ин падидаи номатлуб ва коҳиш ёфтани сафи сайёҳон ва кӯҳнавардони хориҷӣ ташкил ва сайёҳӣ додани намуди сайёҳии дохилӣ аз манфиат ҳолӣ набуда, ин иқдом муаррифкунандаи ёдгориҳои табииву таърихӣ ва объектҳои табобативу тамошобоби ин ё он гушаи Тоҷикистон ба насли наврас ва аҳолии минтақаҳои гуногуни кишварамон мебошад.

Бинобарин бо ташаббуси Қумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон намуди сайёҳии дохилӣ ва сайёҳии информатсионӣ якчанд маротиба ба хатсайрҳои гуногун ба роҳ монда шуд.

Албатта ҳар як сайёҳе, ки ворида Тоҷикистон мегардад, аз хароҷотҳои ӯ тамоми мардуми мо баҳра мегирад ва инчунин боиси ғанӣ гаштани буҷаи давлатӣ мегардад. Боиси зикр аст, ки мувофиқи таҳқиқоти олимон аз як долларе, ки сайёҳ дар кишвар харч менамояд ҳафтод сенти он ба буҷаи давлат ворид мегардад.

Вобаста ба ин солҳои минбаъда шароити инфрасохтори сайёҳӣ дар ҳамаи мавзёҳои сайёҳӣ беҳтар шуда, сатҳу сифати хизматрасонӣ бо мақсади рақобатпазир гардонидани соҳа дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ зарур аст, ки мутахассисони забондон, донандаи фарҳангу таърих, тамаддуни миллӣ ва технологияҳои муосир омода карда шуда, кормандони ширкатҳои сайёҳӣ, роҳбаладҳо, тарҷумонҳо ва дигар мутахассисони соҳа мутабиқ ба талаботи бозори сайёҳӣ ба воя расонида шавад. Зеро дар шароити имрӯз соҳаи сайёҳии кишвар ба қардҳои баландиҳтисос ва донандагони забонҳои хориҷӣ ниёз дорад. [5. 2.].

Хулоса; қайд кардан зарур аст, ки нақши соҳаи сайёҳӣ дар пешрафти иқтисоди миллӣ бениҳоят бузург арзёбӣ карда шуда, барои рушди ин соҳаи муҳим тамоми сохторҳои давлатӣ, соҳибкорон, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ташкилоту созмонҳои ғайриҳукуматӣ дар ҳамҷоягӣ фаъолият намуда, чиҳати муаррифии фарҳанги бойи ғании кишварамон бо мақсади тарғиби бештари омилҳои таърихиву фарҳангӣ, кӯҳнавардӣ, истироҳативу табобатӣ ва экологии Тоҷикистон барои ҷалби сайёҳони дохиливу хориҷӣ бо истифода аз таҷрибаи кишварҳои дар ин самт муваффақ пешниҳодҳои мушаххас ва ҷораҳои заруриро андеша намоем.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. 26.12.2019
2. Паёми Асосгузори Сулҳу Ваҳдати Милли Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе, аз 23 декабри соли 2022
3. Диловаров Р.Д., Ёров Ҷ.Н., Сайфуллоев Н.Н. Асосҳои туризм Китоби дарсӣ. — Душанбе: 2013. — 244 саҳ.

4. 4.Маҷаллаи академии илмию оммавӣ «Илм ва Ҷомеа»-№1 (28), 2022
5. 5.Гӯшаи зебои дунё, кишварам // А. Ҷӯраев, Ш. Ҷӯраева. – Ҳафтаномаи «Омӯзгор» аз 01. 03. 2018. - № 9.

ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРИИ САЙЁҲӢ ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ

Дар мақолаи мазкур муаллифон рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаи сайёҳии мамлакатро мавриди таҳлил қарор дода чунин таъкид намудаанд, ки соҳаи мазкур дар кишвар дар барои бари дигар соҳаҳои хоҷагии халқӣ мамлакат дар ҳолати рушд қарор дошта дастгириҳои давлати имконият фароҳам меоварад, ки ин соҳаи калидии Ҳукумат дар солҳои наздик ба яке аз соҳаҳои даромадноки кишвар тадбир дода шавад.

Калидвожаҳо; рушди иқтисодӣ, соҳибкорӣ, соҳаи сайёҳӣ, нақши соҳибкорон, сайёҳии қўҳнавардӣ, сайёҳии истироҳативу табобатӣ, сайёҳии экологӣ, инфрасохтори соҳаи сайёҳӣ.

Маълумот дар бораи муаллифон: Нанмов Бекмурод Қунғуротович, номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент мудири кафе кафедрои назарияи иқтисодии ДДБ ба номи Носири Хусрав. Тел.: (+992) 900.20.21.30.

ТУРИСТСКАЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ЕЕ РОЛЬ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В данной статье авторы проанализировали развитие предпринимательской деятельности в сфере туризма в стране и подчеркнули, что эта отрасль находится в состоянии развития в стране, наряду с другими отраслями народного хозяйства, а государственная поддержка дает возможности, которая является ключевым направлением Правительства в ближайшие годы, чтобы стать одной из самых прибыльных отраслей промышленности страны.

Ключевые слова; экономическое развитие, предпринимательство, туризм, роль предпринимателей, альпинистский туризм, рекреационно-лечебный туризм, экологический туризм, инфраструктура туризма.

TOURIST BUSINESS ACTIVITIES AND ITS ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

In this article, the authors analyzed the development of entrepreneurial activity in the field of tourism in the country and emphasized that this industry is in a state of development in the country, along with other sectors of the national economy, and state support provides opportunities, which is a key direction of the Government in the coming years, to become one of the country's most profitable industries.

Keywords; economic development, entrepreneurship, tourism, the role of entrepreneurs, climbing tourism, recreational and medical tourism, ecological tourism, tourism infrastructure.

Нуралӣзода Наргис, номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент мудири кафедрои молияи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Тел.: (+992) 000307753.

ДУРНАМОИ РУШДИ ТОҶИКИСТОН ДАР МАСИРИ ҶАҲОНИШАВИИ ИҚТИСОДӢ

Насиллобекова С.

Бузургтарин дастоварди миллати тоҷик дар асри XX ин эълонгардидани истиқлолияти Тоҷикистон буд, ки баъди ҳазор сол боз давлатдорӣ тоҷиконро ба арсаи ҷаҳонӣ овард. Бо ба даст овардани истиқлолият, миллати тоҷик ба сохтмони ҷомеаи нав шуруъ намуд, ки асоси онро ваҳдати миллӣ ташкил медиҳад, ки дар дар фазои он шароити мусоид барои рушди босуръати иқтисодӣ ва иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам гардид. Дар ин раванд, бояд омилҳои ҷаҳонишавиро низ бояд ба назар гирифт, зеро дар шароити ҷаҳони имрӯза, ҳеҷ ягон давлат дар алоҳидагӣ рушд карда наметавонад ва бинобар ҳамин Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати «дарҳои кушод»-ро ҳамчун стратегияи асосии сиёсати берунӣ муайян кардааст, ки қисми муҳими онро ҳамкорӣ иқтисодии мамлакат

бо кишварҳои дуру наздик аз руи принципҳои ҳамзистии озоиштагӣ ва ҳамкориҳои мутақобилан судманд ташкил медиҳад.

Азбаски минтақаи Осиёи Марказӣ дар сарҳади бархурди манфиатҳои давлатҳои абаркудрати ҷаҳон қарор гирифтааст, таъсири манфии ҷаҳонишавӣ ба дунёи иқтисодӣ ва маънавии минтақа низ ба мушоҳида мерасад. Аз ҳамин лиҳоз, дар фаҳмиш ва дарк намудани сиёсати давлатҳои ҷаҳон хушғерии сиёсӣ принциби ягонаи ҳифзи фарҳанги шаҳрвандӣ мебошад. Илова бар ин қайд кардан ҷои асосӣ аст, ки шароити ҷаҳонишавӣ давлатҳои ҷаҳон мақсади асосии худро дар мустаҳкам кардани мавқеи геополитикӣ мебинанд ва дар ин самт аз тамоми усулҳои сиёсӣ истифода менамоянд. Рафти дигаргуниҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварро таҳлил намуда, қабл аз ҳама ҳаминаро бояд хотиррасон кард, ки Тоҷикистон дар давраи гузариш ва сохтмони давлатдорӣ қарор дорад ва яке аз ҷанбаҳои муҳимтарини ин давра таъмини ҳаёти озоишта ва сулҳу субот дар мамлакат мебошад. Дар замони истиқлолият Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист дар шароити бӯҳрони шадиди сиёсӣ сохти давлатии худро муайян созад. Истиқлолият ва соҳибхӯрии давлат баъд аз садсолаҳои зиёде ҷонбозиҳо ва заҳмати басо сангину азму талошҳои пайвастаи мардуми озодихоҳи миллати тоҷик ба даст омада, дар назди мо иҷрои вазифаи бисёр пурмаҳсул ва дар айни замон пурифтихор, яъне бунёди давлати навини ҷавобгӯ ба давлатдории муосири тоҷиконро гузошт. [1,182] Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва таъсири равандҳои манфии геополитикӣ ҳар як давлат ниёз ба қувваҳои дорад, ки тавоноии муттаҳид кардани халқро дар роҳи ҳалли масоили давлатӣ дошта бошанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омили муҳимтарини муттаҳидсозии миллат ин Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон мебошад, ки аз рӯзи аввали сарвари давлат даст ба қарорҳои бузург ниҳод ва бо ҳамин шуҳрати халқи Тоҷикистон, минтақа ва ҷаҳониро соҳиб гардид. [3,114]

Таҷрибаи таърихи солҳои истиқлолият нишон дод, ки интиҳоби халқи тоҷик интиҳоби таърихӣ буд, зеро дурбинии сиёсии Президент Эмомалӣ Раҳмон имкон дод, ки нақшаҳои иҷронашаванда ба мисли таъмини сулҳ, сохтмони роҳи Кулоб –Хоруғ-Кулма, бунёди неругоҳи Роғун, сохтмони роҳи Бустон-Чанак, сохтмони садҳо мактабҳо ва донишгоҳҳо ва дигар қорҳои ки иҷро кардани онҳо дар шароити бӯҳрони шадиди иқтисодӣ имконнопазир буд, амалӣ шуданд. [1,89]

Дар давоми роҳбарии давлати тоҷикон, Пешвои миллат тамоми кушишҳои худро баҳри муттаҳид кардани миллат дар роҳи сохтмони ҷомеаи пешрафта равона месозад. “Президент танҳо ба аҳли ҷамъият таъя хоҳад кард. Зеро аз мавқеи манфиатҳои ин ё он ғуруҳ баромад кардан ҷамъиятро номӯътадил мегардонад. Мо бояд манфиатҳои аксариятро ҳимоя кунем, вале манфиатҳои ақалиятро нодида гирифтани низ наметавонем, ҳуқуқи онҳоро поймол кардан ҳам надорем. Пас, биёед, ба ҳисоб гирем, ки муҳимтарин масъала барои мо сулҳу ваҳдати миллӣ мебошад”. [2,256] Муаллифи китоби «Сиёсати давлат ва ваҳдати миллӣ» давраи муайяни кӯшишҳо, иқдом ва ташаббусҳои Пешвои миллатро таҳлил карда, онро мактаби сиёсии Президент меномад. [1,195] «Эътироф кардани Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун Пешвои миллат шаҳодат аз он дорад, ки мардуми Тоҷикистон дар марҳилаи муҳими гузариш қарор дорад ва дар ин давра паи ҳам ивазшавии ҳокимият танҳо ба ноором гардидани тавозуни иҷтимоии мамлакат мегардад». [3,101]

Мақсадҳои иқтисодии Тоҷикистон на танҳо барои иқтисодии давлатдорӣ, балки пеш аз ҳама барои амалӣ кардани ҳадафҳои иҷтимоии кишвармусоидат мекунад. Мақсад аз эълон кардани давлати иҷтимоӣ дар муайян кардани сохти сиёсӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон буд, ки онро халқи тоҷик тавассути Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амал татбиқ намуд. [6,5]. Тавассути ин Конституция асосҳои иқтисодӣ ва дастрасии шаҳрвандон ба имкониятҳо ва неъматҳои иқтисодӣ шакли қонунӣ гирифтанд. Бо ҳамин роҳ, давлат барои иштироки озоди шаҳрвандонро дар муомилоти

бозор ҳамчун ҳукуки иқтисодӣ ва иҷтимоии онҳо барои дарёфт кардани ҷойҳои корӣ мусоидат мекунад. Дастгирии сиёсати давлатро дар ин самт Пешвои миллат чунин шарҳ додаанд: «Бо арзи эҳтиром ба иродаи мардуми кишварамон бори дигар дахлнопазирии асосҳои конституционии давлати мо соҳибистиклолӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёдӣ ва дунявиятро таъкид намуда, бо қатъият изҳор менамоем, ки мо аз ин роҳи интиҳобкардаи худ барнамегардем. Халқи Тоҷикистон бояд аз қасду ниятҳои бадҳоҳони миллат огоҳ бошад, зиракии сиёсиро аз даст надихад ва ба ҳеҷ вачҳ рӯҳафтада нагардад. Баръакс, бо шукргузорӣ аз соҳибдавлат будани хеш ва бо андеша дар миқёси даҳсолаҳо фаъолияти созандагиву бунёдкориро ба нафъи Ватани маҳбуб, ба нафъи наслҳои оянда дилпуруна идома диҳад». [5,11].

Агар мо ба дурнамои рушди Тоҷикистон назар намоем, мушоҳида мекунем, ки иҷрои ҳадафҳои стратегии давлат аз қабili рушди энергетика ва саноатикунонии босуръат Тоҷикистонро ба яке аз давлатҳои пуриқтидори минтақа табдил хоҳад дод. Барои чунин раванд, ду омил асосӣ сабаб мебошанд: аввалан дар соли 2024 бо ҳисоби олимони ширкатҳои истеҳсолкунандаи мошинҳо пурра ба истеҳсоли мошинҳои дорои муҳаррики барқӣ мегузаранд ва дуввум, қоркарди такрории маводи истифодашудаи политэтиленӣ манбаи асосии ашёи хом мегардад. Ин ду омил ба коҳиш ёфтани истифода ва содироти нафт ва маҳсулоти нафтӣ дар бозори ҷаҳонӣ оварда мерасонад. Сабаби босуръат ҷорӣ шудани истифодаи муҳаррикҳои барқӣ дар он аст, ки бо сабаби гармшавии иқлими сайёра, системаи нави экологии ҷаҳон истифодаи барқро ба ҷои бензин яке аз роҳҳои наҷоти пиряхҳо мешуморад. Бинобар ҳамин, дар солҳои 2024-2025 истифодаи муҳаррикҳои дорои сӯзишвории нафтӣ дар аксарияти давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон манъ карда мешавад ва ин барои Тоҷикистон ки яке аз бузургтарин истеҳсолкунандагони барқ дар минтақа доништа мешавад, шароити хуби рушдро фароҳам месозад. Имрӯз дар ҷаҳон даромади ширкатҳои нафтии ҷаҳон дар як сол 1 триллион ва 550 млрд. доллари ИМА-ро ташкил медиҳад.[7,9] Дар оянда тамоми ин даромад ба давлатҳои содиркунандаи барқ мегузарад, ки Тоҷикистон яке аз чунин давлатҳои ба ҳисоб меравад. Дар баробари ҳамин проблемаи таъмин кардани аҳолии давлатҳои ҷаҳон бо оби ошомиданӣ ба ҷои аввал мебарояд. Тоҷикистон, ки ҳар як дарёи он энергияи азимро таҷассум мекунад, тамоми имкониятҳоро дорад, то ки ба тавлидкунандаи азими қувваи барқ табдил ёфта, давлатҳои минтақаро то Эрону Арабистон бо барқ таъмин намояд. Зеро дар ояндаи наздик давлатҳои араб низ ба қувваи барқ мӯҳтоҷ мегарданд. Дар ин бозор рақобати истеҳсолкунандагон хеле зиёд хоҳад буд ва бо боварии қомил гуфта метавонем, ки Тоҷикистон тавассути сохтмони иншоотҳои нави истеҳсолкунандаи барқ ба мисоли НОБ-и Роғун, мавқеи стратегии худро дар бозори минтақавӣ ва ҷаҳонии барқ пурзур хоҳад кард.

Аз ҳамин ҷиҳат сохтмони ҷомеаи муътадили сиёсӣ, ки дар давоми солҳои истиқлолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин гардид, ҳамчун омилҳои муҳими пешрафти иқтисодӣ шаҳодат аз он медиҳад, ки ваҳдати миллӣ, сулҳ ва осоиштагӣ аз ҷумлаи ҷанбаҳои мебошанд, ки барои пешрафти иқтисодӣ ва иҷтимоии давлат мусоидат мекунанд. Ҳамин тавр мавзӯи мазкурро таҳлил намуда, ба хулоса омадем, ки сиёсати иқтисодии давлати Тоҷикистон ба асосҳои Конституцияи нави Ҷумҳурии Тоҷикистон таъя намуда, барои таъмини шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаи шаҳрвандон ҳамчун вазифаи асосии давлат маҳсуб мешавад. Ҳамчун давлати иҷтимоӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми барномаҳои иқтисодиро дар самти таъмини ҷойҳои нави корӣ ва амалисозии ҳадафи ҷоруми стратегӣ – саноатикунонии мамлакат мунтазам дар якҷоягӣ бо мардуми Тоҷикистон фаъолият менамояд. Аз ҳамаи лиҳоз, дар шароити ҷаҳони имрӯза ҳар як шаҳрвандро зарур аст, ки ҷомеаи моро аз таъсири манфии таҳдидҳои сиёсатҳои глобалӣ ва геополитикӣ ҳифз намоем.

Адабиёт

1. Восеъ К. Сиёсати давлат ва ваҳдати миллӣ.- Душанбе,-2010.-с.14
2. Идиев Х.У. Тоҷикистон дар масири тайғироти иҷтимоӣ.- Душанбе 2016.-С.101
3. Фархундапай, Шарифзода А. ,Заробиддини Косим, -Душанбе 2014.-С. 89 (336 с.)
4. Пешвои миллат кафили сулҳ ва амният миллӣ//Маҷмуи мақолаҳои илмӣ. Конференсияи илмӣ назариявии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 30 соли истиқлолияти давлатӣ» // Саидасанов Ю. Абдурахмонов З. / сентябри соли 2021 Донишгоҳи аграрии ҚТ ба номи Ш.Шотемур (РИНЦ)
5. Паёми Президенти ҚТ Эмомали Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҚТ, Душанбе соли 2011
6. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе, 2016.
7. [www.http\\world bank.stats/67](http://worldbank.stats/67)- Санаи воридшавӣ – 22 май сол 2023

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

В статье автор выносит на всеобщее обсуждение роль государства в институционализации национальной экономики. Государство выполняя свою регулятивную функцию, вместе с этим распространяет идеи, которые призваны создать ценностные ориентиры массового и национального поведения побуждая нацию к выполнению определенных экономических действий. Таким образом, автор приходит к выводу о том, что функция государства в развитие экономики остается главным для сохранения национальной государственности в условиях геополитики. Выражая волю народа, государство посредством своих институтов контролирует влияние глобализма на национальную идею. Оберегать стойкость государственной независимости является долгом каждого гражданина и автор показывает это с еще более широкой стороны, отмечая при этом роль национальной экономики в преобразование общества. В данной статье автор также показывает пути улучшения развития общества в будущем и показывает роль государства и общества в реализации планов развития экономики.

Ключевые слова: геополитика, государство, история, мир, независимость, Республика Таджикистан.

ДУРНАМОИ РУШДИ ТОҶИКИСТОН ДАР МАСИРИ ҶАҶОНИШАВИИ ИҚТИСОДӢ

Дар мақолаи мазкур муаллиф нақши давлатро дар институционализи иқтисоди миллӣ ба муҳокимаи умум мегузорад. Муаллиф қайд мекунад, ки нақши давлат дар баргараф кардани оқибатҳои манфии ҷаҷонишавӣ муҳим аст, зеро институтҳои давлат имкон намереҳанд, иқтисоди миллӣ аз таъсири ин равандҳо зарар бинад. Муаллиф қайд мекунад, ки функсияи регулятивиро иҷро карда, давлат манфиати аҳолиро ҳифз мекунад ва бо ҳамин роҳ арзишҳои миллиро таъсис медиҳад, то ки оғмаҳо барои иҷро кардани барномаҳои миллӣ водор наояд. Ҳамин тавр, муаллиф дар мақола ба ҳуҷосаи мебиёда, ки функсияи худмуҳофизатӣ асоси пойдоҳии давлат мебошад ва тавассути ин механизм ва бо истифода аз пурзуршавии иқтисодӣ беҳатарии давлат таъмин мешавад. Бо ҳамин роҳ давлат барои муттаҳид кардани миллат мусоидат мекунад. Иродаи мардумро ифода намуда, давлат тавассути институтҳои худ таъсири идеяи миллиро дар ҷомеаи дохилӣ ва берун аз кишвар тавассути сохторҳои давлати танзим мекунад. Пойдор ва устувор нигоҳ доштани истилоҳият ва давлату давлатдори қарзи ҳар як шаҳрванд буда, муаллиф онро ба таври васеъ нишон медиҳад ва қайд мекунад, ки масъалаи рушди кишвар ташаккули иқтисодии он дар пешрафту беҳбудии ҷомеа хеле бузург аст. Дар мақола муаллиф инчунин роҳҳои пешрафти ҷомеа дар оянда нишон медиҳад ва нақши ташкилотҳои давлатиро дар мақола инъикос мекунад.

Калимаҳои калидӣ: геополитика, давлат, таърих, сулҳ, истиқлолият, Ҷумҳурии Тоҷикистон.

PERSPEKTIVES OF DEVELOPMENT OF TAJIKISTAN IN CODITIONS OF GLOBAL ECONOMY

In the article, the author proposes for public discussion the role of the state in the institutionaliza-

tion of the national economy. The author notes that the role of the state in the globalization period is important in the sense that it opposes the transition from the action of the nation in economy trend to that contributes to the development of a single state. The essence of the institutionalization of the national economy is that the national idea adopted by the whole people is fixed in the structures of state administration and in the content of the activities of state authorities, which give this process a mass form. The state, fulfilling its regulatory function, at the same time disseminates economy ideas that are designed to create value guidelines for mass and national behavior, prompting the nation to perform certain actions. Thus, the author comes to the conclusion that the function of self-defense of the state remains the main one for the preservation of the national state and the instrument of this protection is, first of all, the national i economy. As the main regulator of the national economy, it contributes not only to the development of the idea of uniting the nation, but at the same time promote further conducive to the transition of the better life conditions. Expressing the will of the people, the state through its institutions controls the influence of the national economy, both on the internal and external space of the activities of state bodies. Protect stamina of the Independent nation is one of the phenomena duty of every citizen and author shows it more widely. In this article author show the role of government in future site vision of country development.

Kew words: geopolitic, terrorism, state, history, peace, independence, Republic of Tajikistan.

Информация об авторе: Насиллобекова Суханоро – ассистент кафедры истории таджикского народа Хоргского Государственного Университета имени М.Назаршоева, адрес: ул. О.Сабзали 31, тел. 93-477-37-79, e-mail. sukhanoro@gmail.com

Information about author: Nasillobekova Sukhanoro – assistant in History of tajik people dep, Khorog State Univercity, address . O.Cabzali 31, tel. 93-477-37-79, e-mail. sukhanoro@gmail.com

Маълумот дар бораи муаллиф: Насиллобекова Суханоро – ассистенти кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи Давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев, адрес: ул. О.Сабзали 31, тел. 93-477-37-79, e-mail. sukhanoro@gmail.com

ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ МЕТОДИЧЕСКОГО СТАТУСА РУССКОГО ЯЗЫКА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Небольсина М.С.¹

По определению социолингвистов, статус языка - это положение языка в обществе, определяемое на основе его функций, выполняемых в обществе, и ценности его роли в социально-коммуникативной системе [1; 2; 3]. С точки зрения функционирования, актуально выделение правового (юридического) и фактического статуса языка. С точки зрения системы образования, говорят о необходимости определения образовательного и методического статусов языка. Рассмотрим статусные характеристики русского языка в Республике Таджикистан.

В Республике Таджикистан русский язык имеет закрепленный в Конституции статус языка межнационального общения. Это единственное государство на постсоветском пространстве, в котором этот статус является юридическим, а не только фактическим.

Приобретение языком правового статуса имеет социальные следствия, в частности, приобретение им образовательного статуса. Однако, это не взаимосвязанные явления, образовательный статус язык может приобретать, не имея правового статуса. Определение образовательного статуса языка в государстве зависит от многих условий, которые имеют отношение как непосредственно к системе образования, так и к политике, истории народа и страны, степени социальной востребованности обществом предлагаемого для изучения языка, широты и глубины его социальных функций в стране и за рубежом.

¹ Небольсина Марина Сергеевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и русского языкознания АлтГПУ

Так, в Республике Таджикистан государственный статус русского языка определяет его образовательный статус. В образовательной сфере деятельность государства направлена «на развитие и поддержку государственного и других функционирующих на территории государства языков, в том числе русского, повышение статуса русского и английского языков в современном республиканском образовательном пространстве, их роли в духовном и культурном обогащении народов Таджикистана» [4, с. 39]. Это выражается в том, что изучение русского языка в школах и вузах как обязательной общеобразовательной дисциплины и языка обучения профессиональной деятельности закреплено в государственном образовательном стандарте. Это обстоятельство юридически наделяет русский язык образовательным статусом. Именно образовательный статус (а не официальный) является главным гарантом сохранения и расширения социальных функций русского языка как одного из средств межнационального общения и как одного из средств коммуникации в Республике Таджикистан. Таким образом, функционирование русского языка в Республике Таджикистан обеспечивается его изучением в школах и вузах как обязательной общеобразовательной дисциплины, с одной стороны, и возможностью получения полноценного русскоязычного образования по всем специальностям в школе и вузе, с другой стороны.

Определение образовательного статуса русского языка как обязательного предмета школьного и вузовского образования является стратегическим направлением. Однако не исчерпывает суть проблемы, связанной с обучением языку, поскольку необходимо определить тактическое направление. Для определения тактики распространения языка необходимо придать языку методический статус – иностранного или неродного. От определения методического статуса зависит: 1) специфика лингводидактического описания данного языка как предмета изучения в школе и в вузе; 2) специфика методики внедрения этого языка в иноязычную школьную и вузовскую аудиторию.

Методический статус языка определяется, прежде всего, с учетом двух основных факторов – административно-географического и функционального (социолингвистического). С точки зрения первого аспекта, статус русского языка представляется многими исследователями как иностранный язык. В качестве главного аргумента приводится сокращение распространенности русского языка в Таджикистане, которое последовательно наблюдалось в течение последних десятилетий (русский язык стабильно сохранялся лишь в столице и промышленных центрах). Исследователи отмечают, что из-за существенного сокращения русской языковой среды «у молодого поколения практически исчезла возможность общаться на русском языке» [5, с. 49], т.е. в большинстве случаев дети росли в моновязычной таджикской среде и изучали русский язык в школе или вузе как иностранный.

Однако в последние годы интерес к изучению русского языка заметно вырос. По мнению специалистов, это обусловлено социальными процессами в обществе: тесными связями республики с другими странами СНГ и массовой трудовой миграцией в Россию. Можно с уверенностью говорить, что изменилась и социолингвистическая ситуация. Очевидно, что это изменение не может не сказаться на изменении статуса русского языка в таджикском обществе и в образовании, в частности. С функциональной точки зрения, русский язык на территории Республики Таджикистан имеет статус неродного языка, поскольку функционирует в четырех из пяти основных социальных сфер деятельности: в сфере быта и неофициальных взаимоотношений между людьми, в сфере средств массовой информации, в сфере художественной деятельности, в сфере научной деятельности (кроме сферы официально-деловой деятельности, которая является областью преимущественного функционирования государственного языка). Таким образом создаются условия для существования искусственного билингвизма, в условиях

которого русский язык на бытовом уровне можно освоить без специального обучения. В связи с этими изменившимися условиями функционирования в последнее время все чаще методический статус русского языка в РТ оценивается специалистами как неродной или второй. Современные образовательные документы Таджикистана (Стандарт, Программа) также ориентированы на организацию обучения русскому языку как неродному. В них отражены новые тенденции в практике преподавания русского языка как неродного, в них по-новому сформулированы цели и задачи преподавания русского языка в национальной школе, принципы и методы обучения неродному языку (см. [4])

Однако реальная языковая картина оказывается гораздо сложнее и противоречивее, чем прогнозировалось в документах — как по содержанию протекающих процессов, так и по их форме.

Специфика учебной среды в таджикских школах с обучением на русском языке заключается в том, что с каждым годом растет количество не говорящих по-русски (таджикоговорящих) школьников в школах и классах с русским языком обучения. Эта тенденция отражает реальную социолингвистическую ситуацию: возрастающую роль русского языка, престижность и практическую необходимость владения им с точки зрения родителей, отдающих детей в русскоязычные школы. В классах осуществляется одновременное обучение и носителей русского языка и тех, кто хорошо владеет им как неродным, и тех, кто им владеет недостаточно или же не владеет совсем. В таком классе учитель является основным источником речевой среды на русском языке, задачей которого является организация урока в разноязычном и разноуровневом по знаниям коллективе. Проблема усугубляется еще и тем, что русский язык в русскоязычной школе является не только предметом изучения, но и средством обучения (русский язык как школьный предмет и использование русского языка как языка школьного обучения). И если учителя-словесники относительно готовы работать в условиях разноуровневого в языковом плане класса, то учителя-предметники к этому не всегда готовы и не могут организовать учебный процесс одинаково продуктивно для всех детей в классе. Исходя из этого, на уроках по всем предметам русский язык правомерно рассматривать как разновидность языка специальности, используемого в процессе учебной деятельности, а центральной единицей обучения считать учебно-научный текст. Умению понимать (чтение, аудирование) и создавать (говорение, письмо) специальные тексты необходимо специально обучать. В методике РКИ такой блок работы предусмотрен, однако, скорее всего, с учащимися русскоязычных школ такая работа системно не ведется.

Например, проблемной зоной на уроках по отдельным предметам может становиться метаязык заданий и описания теории. В школьных учебниках довольно часто встречаются синонимичные по смыслу формулировки заданий, но различающиеся по лексико-грамматическому оформлению (ср. варианты «Спишите текст» / «Перепишите текст»). Русскоязычным детям и детям, хорошо владеющим русским языком, это будет понятно, но вызовет трудности у детей, плохо владеющих русским языком. Другой пример: в учебных текстах очень часто присутствует специальная (терминологическая), устаревшая и/или малоупотребительная лексика, которая даже русскоязычными детьми часто понимается с трудом. Она может вызывать серьезные учебные трудности у детей, слабо владеющих русским языком. Еще одним примером проблемы, вызванной языком учебных текстов, может служить отсылка к фоновым знаниям, предполагаемым у носителей языка, но отсутствующим у детей, для которых русский язык не является родным или вторым. Задания, содержащие такую отсылку, гарантированно вызовут трудности при выполнении детьми-инофонами.

Вариантом решения проблемы может быть предварительная работа учителя с текстом учебника, направленная на его адаптацию. Однако, нагрузка учителя, как правило, не

позволяет проводить такую работу систематически.

Таким образом, вопросы методики обучения остаются открытыми, поскольку стирается разница между понятиями неродной и иностранный язык, что требует применения учителем на уроке элементов разных методик (русского как родного, как иностранного, как неродного). Представляется, что необходимы совместные усилия российских методистов и таджикских учителей-практиков для теоретико-методического осмысления ситуации и выработки основ новой, «интегративной», «гибридной» методики обучения русскому языку как неродному, которая бы строилась на синтезе положений методики обучения русскому языку как неродному и как иностранному.

В заключение приведем важное наблюдение социолингвистов. Если билингвизм отмечается у старшего поколения, то это тенденция к его сокращению, соответственно, снижается социальная роль второго языка. И, соответственно, наоборот, если билингвами становится молодое поколение, то в данной социальной группе билингвизм распространяется, а роль второго языка возрастает. В современном таджикском обществе, несомненно, проявляется вторая тенденция. Данное наблюдение свидетельствует о необходимости разработки таких методик обучения русскому языку как неродному, которые поддерживали бы интерес ко второму языку, поощряли его изучение, формировали уверенный уровень владения языком, начиная с дошкольного и школьного возраста.

Список литературы

1. Тропина Н. П. Учебный социолингвистический словарь-справочник. – Херсон, 2013. – 450 с.
2. *Словарь социолингвистических терминов* / отв. ред. В. Ю. Михальченко. – М.: Институт языкознания РАН, 2006. – 312 с.
3. Жеребило Т. В. Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социолингвистика: Словарь-справочник. – Назрань: Пилигрим, 2011. – 280 с.
4. Государственная программа совершенствования преподавания и изучения русского и английского языков в Республике Таджикистан на период до 2030 года // URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?Rgn=134849
5. Русский язык в новых независимых государствах: результаты комплексного исследования. — М.: Наследие Евразии, 2008.

НАҚШИ СОҶАИ САНОАТ ДАР АМАЛИШАВИИ ҲАДАФҲОИ ОЛИИ МАМЛАКАТ

Нурализода Н., Наимов Б.Қ.

Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди соҳаи саноат таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, солҳои 2022 – 2026 – ро “Солҳои рушди саноат” ва саноатикунонии босуръати мамлакатро яке аз ҳадафҳои стратегии давлат эълон намуданд.

Барои расидан ба ин ҳадаф, ҷалби ҳарчи бештари сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷӣ зарур буда, дар ин самт соли сипаригардида қорҳои муайян анҷом дода шуданд. Аз ҷумла, соли 2021 ҷиҳати ҷалби сармоягузориҳои дохиливу хориҷӣ дар доираи лоиҳаҳои сармоягузори давлатӣ нақшаи воридоти маблағҳо дар сатҳи 104 дарсад ва ё 182,2 млн сомонӣ иҷро шуд. Аз ҷумла, дар доираи 78 лоиҳаи сармоягузори давлатии амалкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки маблағи умумии онҳо 42 млрд сомониро ташкил медиҳад, аз оғози татбиқ то 1 январи соли 2022 дар маҷмӯъ, 15,4 млрд сомонӣ маблағ аз худ гардид.

Дар ин давра дар соҳаҳои энергетика дар доираи 15 лоиҳа 2108,6 млн сомонӣ, нақлиёт дар доираи 13 лоиҳа 1 436,2 млн сомонӣ, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли дар доираи 7 лоиҳа 661 млн сомонӣ, ҳоҷагии манзилию коммунали дар доираи 18 лоиҳа 346,9 млн сомонӣ, кишоварзӣ дар доираи 3 лоиҳа 183,1 млн сомонӣ, экология ва ҳолатҳои фавқулода дар доираи 5 лоиҳа 209 млн сомонӣ, маориф дар доираи 7 лоиҳа 259,9 млн сомонӣ, ирригатсия (обёрӣ) дар доираи 3 лоиҳа 80,2 млн сомонӣ ва дигар соҳаҳо (гумрук, молия, сайёҳӣ) дар доираи 7 лоиҳа 148 млн сомонӣ аз худ карда шудааст.

Дар натиҷа истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар соли 2021 ба 38826,1 млн сомонӣ баробар гардид, ки нисбат ба соли 2020 22 фоиз зиёд буда, дар 5 соли охир нишондиҳандаи баландтарин мебошад. Ин имкон дод, ки дар соли 2021 рушди воқеии маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ба 9,2 фоиз, яъне нисбат ба соли гузашта 4,7 банди фоизӣ зиёд шавад, ки дар 17 соли охир нишондиҳандаи баландтарин ба ҳисоб меравад [1, с.2,4].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар солҳои охир таъмиру тармими корхонаҳои мавҷуда, бунёд ва ба қор андохтани корхонаҳои нави саноатӣ, истеҳсоли маҳорати хушсифати замонавӣ истихроҷи маъданҳо дар қонҳои мухталифи мамлакат, бунёди нерӯгоҳҳои барқӣ обӣ ба рушди саноатикунони кишвар мусоидат менамоянд.

Ҳамзамон қайд кардан зарур аст, ки фаъолияти Минтақаҳои озоди иқтисодӣ (МОИ) – кишвар, назири “Сугд”, “Данғара”, “Панҷ”, “Ишқошим”, ва “Кулоб”, дар рушди саноатикунони ҷумхурӣ, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот нақши муосир мегузоранд, зеро дар онҳо бисёр мегарданд масалан, дар Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” корхонаи муштараки Тоҷикистону Хитой бо муваффақият амал менамоянд, ки он барои бунёди биноҳои баландошёнаи минтақаҳои мухталифи мамлакат конструкторҳои филизӣ тайёр мекунанд. Дар МОИ –и “Сугд”, ки яке аз Минтақаҳои озоди иқтисодии фаъоли кишварамон ба ҳисоб меравад зиёда аз 100 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол мекунанд. [2, с.12,14].

Яке аз самтҳои дигари рушди иқтисоди миллӣ – соҳаи саноат ин ташкили корхонаҳои муштарак ба ҳисоб рафта сол то сол дар мамлакат шумораи корхонаҳои муштарак афзиш ёфта истодааст. Аҳ ҷумла, коркорхонаи муштараки Тоҷикистону Беларус дар шаҳри Ҳисор, ки ба истеҳсоли тракторҳои соҳаи кишоварзӣ машғул буда, ба рушди бахши саноати мамлакат ва соҳаи кишоварзӣ тақони ҷидди мебахшад, зеро, як қисми ин тракторҳо ба ҳоҷагҳои ноҳияҳои ҷумхурӣ фириристода шуданд, як қисми дигар ба кишварҳои ҳамсоя содир мегарданд. Дар ҳамин росто қайд кардан зарур аст, ки дар ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон бунёд гардидани се корхонаи истеҳсолӣ, ки ба истеҳсоли криолит, флюорит ва дигар маводҳои кимиёвӣ барои тавлидоти Алюминий равона карда шудаанд, ки барои расидан ба ҳадафи олии мамлакат саноатикунони босуръат нақши муассир дорад.

Тибқи Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 истеҳсоли умумии неруи барқ ба 45 миллиард квт соат расонида хоҳад шуд, ки ба ҳар сари аҳоли дар кишвар ба духазор квт соат нерӯи барқ рост меояд, ки барои бунёд ва ташкили корхонаҳои саноати дар мамлакат заминаи мусоид фароҳам меоварад.

Амалигардони ҳадафи стратегияи саноатикунони бо суръати кишвар имкон медиҳад, ки рушди устувори соҳаи саноат ҳамчун тавлидкунандаи арзиши баланди иловашуда таъмин гардида даҳҳо ҳазор ҷойи нави корӣ ташкил карда шавад. Дар замони соҳибистиклолӣ кишвар шумораи корхонаҳои саноатӣ ба зиёда аз 2360 адад расонида шуд, ки танҳо дар соли 2021 – ум дар мамлакат 256 коргоҳу корхонаи нав бо ташкили 2500 ҷойӣ корӣ ба фаъолият оғоз намуданд.

Дар самти рушди соҳаҳои мухталифи соҳаи саноат зарур аст, ки гузариш ба технологияҳои каммасрафи барқӣ таъмин гардида дар ин замина истеҳсоли маҳсулоти рақобатнок бо истифода аз “Энергияи сабз” васеъ ҷорӣ карда шавад [3, с.229].

Албатта захираҳои бузурги ашёи хоми ватанӣ имкон медиҳад, ки тавассути коркарди

пураи маъдан, аз ҷумла металлҳои рангаву қиматбаҳо, инчунин коркарди маҳсулоти кишоварзӣ ва растаниҳои шифобахш соҳаҳои саноати металлургия, сабуку хурокворӣ ва доруворӣ рушд намуда дар натиҷа ҳаҷми маҳсулоти содиротӣ ва воридот ивазкунанда афзоиш ёбад ва саноатикунони босуръати мамлакат таъмин карда шавад.

Ҷиҳати рушди соҳаи пиллапарварӣ ва шохиву атласу адрасбофӣ, ки барои таъсиси ҳазорҳо ҷойи нави корӣ, бахусус барои занону бонувон имкон медиҳад истифодаи самараноки имкониятҳои мавҷудбуда таъмин карда шавад. Дар робита ба ин, замини тутзорҳо ба муддати 10 сол аз пардохти андозаи ягонаи замин, инчунин, шахсони ҳуқуқие, ки ба коркарди пилла ва истеҳсоли матоъҳои шохӣ, атласу адрас ва дигар маҳсулоти бофандагии дастӣ машғуланд, аз пардохти андозҳо пурра озод карда мешаванд.

Тадбирҳо дар самти рушди саноат ва афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳаи андешидашуда имкон фароҳам оварданд, ки дар панҷ соли охир афзоиши номӯғӣ маҳсулоти саноатии истеҳсоли ватанӣ ба зиёда аз 40 % расонида шавад. Агар соли 1991 дар мамлакат ҳамагӣ 358 корхонаи саноатӣ ба 33 ҳазор ҷойи корӣ ҷаъолият дошта бошад, пас дар замони соҳибистиклолӣ 2500 корхонаи истеҳсолӣ бунёд гардида, соли 2022 – ӯм 2800 корхонаи саноатӣ бо 85 ҳазор ҷойи корӣ ҷаъолият карда истодаанд.

Бинобар ин зарур аст, ки соҳибкорону сармоягузoron корро ҷиҳати таъсиси корхонаҳои саноатӣ бо технологияҳои муосир, муҳайё намудани ҷойҳои кори наваз афзоиш додани истеҳсоли маҳсулоти ниҳии дорои арзиши баланд ба роҳ монанд.

Дар ин раванд ба таъсиси маҷмааҳои саноатӣ паркҳои технологӣ таҳлил ва татбиқ намудани лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, ҷори кардани технологияҳои инноватсионӣ, истифодаи таҷҳизоти каммасрафи барқӣ ва ҷалби боз ҳам бештари сармояи мустақим эътибори аввалиндараҷа дода шуда, дар се соли охир барои ба шугъл таъмин намудани аҳоли ҷиҳати таъсис додани 30 паркҳои технологӣ ва минтақаи саноати дар шахру ноҳияҳои дурдасти мамлакат ҷораҳои зарури андешида шуда истодааст. Ҳоло вазорату идораҳо дар ҳамкорӣ бо соҳибкорону сармоягузoron дар соли 2023 – корхонаҳои равшанбарории шахрҳои Душанбе, Бохтар ва Конибодомро тавасути муҷахҳазгардони бо технологияҳои муосир бо иқтидори истеҳсолии солҳои қаблӣ онҳо барқарор менамоянд[4,с.165].

Ҳоло талаботи бозори истеъмоли мамлакат аз ҳисоби равшани истеҳсоли ватанӣ ҳамагӣ 22% таъмин гардида истодааст. Дар сурати ба ҷаъолият оғоз кардани корхонаҳои зикргардида талаботи аҳолии мамлакат бо равшани истеҳсоли худӣ беш аз 70% таъмин мегардад, ки ба устувории бозори истеъмолии дохили мусоидат менамояд.

Баъди ба даст овардани соҳибистиклолӣ сиёсати давлат дар соҳаи саноат комилан тағир ёфта, таваҷҷуҳи асосӣ ба тақвияти истеҳсолот ва содироти маҳсулоти тайёр ба роҳи ворид намудани технологияҳои наваз истифодаи ҳар ҷи бештари манбаҳои ашёи хоми маҳаллӣ, коркарди пурраи он ва истифодаи васеи захираҳои меҳнатӣ равона карда шудаанд.

Тибқи маълумотҳои коршиносони соҳа дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз 600 кон кашф ва омӯхта шудааст, ки дорои зиёда аз 60 нави ашёи хоми маъданию ғайри маъданӣ мебошад, ки ҳоло ҳамагӣ 27 ғоиз аз ин захираҳои зикр шуда истихроҷ ва коркард карда шудаанд[5,с.84,].

Хулоса: рушди соҳаи саноати мамлакат имкон медиҳанд, ки масъалаҳои ташкили ҷойҳои наваз корӣ, баландбардории сатҳи некуаҳволии мардум таъмин карда шуда, барои расидан ба ҳадафи 4 – ӯм милли зарур аст, ки кадрҳои болаёқат донандагони техника ва технологияи муосир ва ҷавобгӯ дар бозори ҷаҳони меҳнат рақобатпазир омода карда шуда ба ин васила иқтидори истеҳсоли ва содиротии мамлакат тақвият дода шавад.

Адабиётҳо

1. Паёми Асосгузори Сулҳу Ваҳдати Милли Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе, аз 23 декабри соли 2022

2. Паёми Асосгузори Сулҳу Ваҳдати Милли Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе, аз 21.12.2021
3. Наимов Б.Қ., Раҷабов М.М., Дастгирии давлатии соҳибкорӣ тавассути низоми бонкӣ // Паёми Донишгоҳи давлатии бохтар ба номи Носри Хусрав. – Бохтар 2022. - №1/1(95). – С. 228-234.
4. Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2021. – С. 165 – 179.
5. Садриддинов Н.Т., Наимов Б.Қ., Сармоягузориҳои хориҷӣ, зарурат ва дурнамои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Душанбе, «Ирфон», 2016
6. Садриддинов Н.Т., Наимов Б.Қ., Сармоягузориҳои ҳамчун омилҳои муҳими рушди иқтисоди миллӣ Кулоб 2016

НАҚШИ СОҶАИ СANOAT ДАР АМАЛИШАВИИ ҲАДАФҲОИ ОЛИИ МАМЛАКАТ

Дар мақолаи мазкур муаллифони нақши соҷаи саноатро дар мамлакат мавриди таҳлил қарор дода, чунин таъкид намудаанд, ки дар шароити имруз соҷаи саноат метавонад дар амалишавии ҳадафҳои олии мамлакат ва рушди иқтисоди миллӣ нақши муассир дошта бошад. Қайд кардан зарур аст, ки механизм ва имкониятҳои мавҷуда дар соҷаи саноат шароити фароҳам меоварад, ки дар мамлакат ин соҷаи муҳим рушд ва инкишоф дода шуда, молистеҳсолкунандагони дохили дастгирӣ карда шуда ба ин васила рақобатпазирии маҳсулотҳои истеҳсолии ватани дар хориҷ таъмин карда шавад.

Калидвожаҳо: *соҷаи саноат, дастгирии давлатии соҷаи саноат, потенциали соҷаи саноат дар Ҷумҳурӣ, истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, рушди соҷаи саноат, имтиёзҳои андозӣ, механизмҳои рушди саноат.*

РОЛЬ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В РЕАЛИЗАЦИИ ВЫСШИХ ЦЕЛЕЙ СТРАНЫ

В данной статье авторы проанализировали роль промышленности в стране и подчеркнули, что в современных условиях промышленность может сыграть эффективную роль в реализации высших целей страны и развитии народного хозяйства. Важно отметить, что существующие механизмы и возможности в сфере промышленности создают условия для развития и развития этой важной отрасли в стране, поддерживая отечественных производителей, тем самым обеспечивая конкурентоспособность продукции отечественного производства за рубежом.

Ключевые слова: *промышленность, государственная поддержка промышленности, потенциал промышленности республики, производство промышленной продукции, развитие промышленности, налоговые льготы, механизмы развития промышленности.*

THE ROLE OF INDUSTRY IN THE IMPLEMENTATION OF THE HIGHEST GOALS OF THE COUNTRY

In this article, the authors analyzed the role of industry in the country and emphasized that in modern conditions, industry can play an effective role in the implementation of the country's higher goals and the development of the national economy. It is important to note that the existing mechanisms and opportunities in the industry create conditions for the development and development of this important industry in the country, supporting domestic producers, thereby ensuring the competitiveness of domestic products abroad.

Keywords; *industry, state support for industry, industry potential of the republic, industrial production, industrial development, tax incentives, mechanisms for industrial development.*

Маълумот дар бораи муаллифони: Нуралӣзода Наргис, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент мудири кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носри Хусрав. Тел.: (+992) 000307753.

САМАРАИ ИЧЛОСИЯИ XVI-УМИ ШҶҶРОИ ОЛИИ ЧУМХУРИИ ТОҶИКИСТОН

Раҳматов У.Н., Абдуев Х.Н.¹

Роҳи мо ба сӯи чунин низом аз баргузориҳои иҷлосияи таърихӣ XVI-уми ШҶҶрои Олии Чумхурии Тоҷикистон, ки оғози наҷоти миллати мо аз парокандагӣ ва гузоштани аввалин хишти бинои сулҳ дар сарзамини куҳанбунёди тоҷик буд, ибтидо мегирад.

Эмомалӣ Раҳмон

Иҷлосияи XVI-уми ШҶҶрои Олии Чумхурии Тоҷикистон яке аз рӯйдодҳои муҳими солҳои навадуми қарни гузашта ба шумор меравад, ки барои муаян намудани роҳи минбаъдаи рушди кишвари соҳиистиклоламон Тоҷикистон мусодати бевосита намудааст. Ҳамин иҷлосияи таърихӣ тақдирсоз барои рушди минбаъдаи давлатдорӣ навини кишвар заминаҳоро гузошт ва барои дар амал татбиқ намудани ҳадафҳои гузашташуда имконият фароҳам овард. Бояд гуфт ки ин иҷлосия аз аҳмияти таърихӣ низ ори намебошад, зеро аксарияти сохтори давлатии кишварамон аз ҳамин иҷлосия сарчашма мегирад. Дар чунин вазъияти ҳасоси сиёсӣ ва бӯҳрони будани ҷомеа даъват намудани иҷлосияи XVI-уми ШҶҶрои Олии Чумхурии Тоҷикистон ҳатми ва саривақти буд. Иҷлосияи XVI-уми ШҶҶрои Олии Чумхурии Тоҷикистон барои миллати тоҷик аҳмияти бузургӣ таърихӣ дошта роҳи нави инкишофро барои мардуми мо фароҳам овард. 16-уми ноябри соли 1992 дар Қасри Арбоби шаҳри Хучанди бостонӣ баргузор гардидани Иҷлосияи 16-уми ШҶҶрои Олии Чумхурии Тоҷикистон беҳтарин ва муҳимтарин амал баҳри рушди Истиқлолияти кишвар мебошад. Ин иҷлосия ва асноди ҳуқуқӣ он дар ҳифзи давлатдорӣ миллий ва инкишофи ниҳодҳои демократӣ дар Тоҷикистон нақши муайянкунанда бозид.

Муҳимияти иҷлосияи Иҷлосияи XVI-уми ШҶҶрои Олии Чумхурии Тоҷикистон дар он зоҳир мегардад, ки ҳадафҳои гузашташуда дар амал татбиқ гардида барои ояндаи шукуфони кишвар мусоидат намуд.

1. Муҳимияти асосии иҷлосияи мазкур дар он зоҳир мегардад ки вакилон тавонистанд роҳбари арзандаеро интихоб намоянд, ки миллати тоҷикро аз парокандагӣ ва нобудӣ раҳо намояд. Яъне иҷлосияи XVI-уми ШҶҶрои Олии Чумхурии Тоҷикистон барои миллати тоҷик сарвари сиёсӣ ба саҳнаи сиёсат овар, ки бошарофати хиради азиялаш тавонист барои мардуми шарафманди тоҷик қомеъҳои беназиреро ба бор оварад. Яке аз арзишҳои бузургӣ иҷлосияи XVI-уми ШҶҶрои Олии Чумхурии Тоҷикистон ба саҳнаи сиёсат овардани сиёсатмадори арзанда ба ҳисоб меравад. Ин шахсияти бузургӣ миллий бо ҷасорати бузургӣ сиёсӣ миллатро аз вартаи нобудӣ раҳо намуд.

2. Дар баробари муарифи намудани сарвари арзанда ҳамзамон иҷлосияи XVI-уми ШҶҶрои Олии Чумхурии Тоҷикистон тавонист нуқтаи асосӣ барои худшиносии воқеии миллий бунёд гузорад, зеро асоси бунёди давлат дар заминаи мавҷудияти худшиносии миллий гузашта мешавад. Маҳз ҳамин иҷлосия таъри тавонист заминаҳои бунёдиро барои рушди худшиносии милли бунёд гузорад, ки дар натиҷа миллат аз парокандагӣ раҳо дода шуд.

3. рушди давлатро бе таҳкими истиқлолият тасаввур намудан ғайриимкон мебошад. Зеро истиқлолият асоси бунёди давлат ва мустақилияти ӯ мебошад. Бидуни мавҷудияти

¹ Раҳматов Убайдулло Нематович ва Абдуев Хуршед Нарзалиевич – Дотсент ва омӯзгори калони кафедрои фалсафа ва сиёсатшиносии ДАТ ба номи Ш.Шоҳтемур

истиклолият рушди самтҳои афзалиятноки давлат номумкин мебошад. Аз ин хотир яке аз масъалаҳои асосии барои давлати тозаистиклол таҳкими истиклолият ба шумор меравад. Иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз равандроҳои асосии давраи худ буд, ки истиклолияти кишварро таҳким бахшида ҳадафҳои созандаро барои рушди минбаъда асосгузот. Иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қувваи асосие барои таҳкими истиклолияти комил ба шумор меравад. Ин иҷлосия ва асноди ҳуқуқии он дар ҳифзи давлатдорӣ миллий ва инкишофи ниҳодҳои демократӣ дар Тоҷикистон нақши муайянкунанда бозид. Дар он шабу рӯз роҳбарияти нави Тоҷикистон пас аз омӯзиш ва таҳлили ҳамаҷонибаи вазъият бо мақсади раҳиҳои кишвар аз бӯҳрони сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ қори мақсадноку самароварро оғоз кард. Дар пеш вазифаҳои гуногунро гузошта буданд, ки яке аз онҳо тақмил додани қонунгузори миллий ба ҳисоб мерафт. Иҷлосияи 16-ум дар таърихи халқи тоҷик ҳамчун гардиши қуллӣ ба сӯи хотима бахшидан ба ҷанги бародарқуш, пойдоии миллати тоҷик, шаклдиҳии давлати ҳуқуқбунёд, демократӣ ва дунявӣ дар Тоҷикистон ворид шуд.

4. иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз роҳҳои асосии барои расидан ба ваҳдати миллий ба шумор меравад. Заминаҳои асосии ва бунёдии ваҳдати миллий маҳз аз ҳамин иҷлосия сарчашма мегирад. Зеро пешвои миллат да суҳанронии нахустинашон аз бунёди сулҳ дар кишвар суҳбат намуда буданд, ки ин нишонаи ваҳдатҳои ва сулҳпарварии ин шахсият мебошад, ки дар рушди минбаъдаи кишвар исботи ҳудро ёфт.

5. ҳадафи бузурги дигаре, ки дар ин иҷлосия аз ҷониби пешвои миллат муарифи ва дар давраи фаъолиятшон пурра татбиқ карда шуд ин баргардонидани гурезагон ба ватан доништа мешавад. Амали мазкур яке аз воситаҳои асоситарин барои ободи ва мутаҳидию сулҳу ваҳдат дар кишвар ба ҳисоб мерафт. Бо шарофати сарвари давлат ин ҳадафи иҷлосия дар амал татбиқ карда шуд.

6. ҳадафи калиди ва муҳими дигар дар ин иҷлосия масъалаи авфи тарафҳои мӯқобил ба шумор мерафт. Бояд гуфт, ки ин ҳадафи иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳила ба марҳила дар натиҷаи амалҳои инсондустонаи сарвари давлат татбиқ карда шуданд.

Умуман, дар иҷлосияи таърихии XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар маҷмӯи 74 санади ҳуқуқӣ, қабул шуд, ки ҳамагӣ барои ба эътидол овардани вазъии сиёсии кишвар дар он солҳои душвор, ҳамчунин таҳкими низоми давлатдорӣ навини миллии тоҷикон дар марҳалаи гузариш хидмати таърихӣ кардаанд.

Дар Иҷлосия ҳукумате таъсис ёфт, ки таҳти сарвари муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонов дар як муддати кӯтоҳ тавонист, оташи ҷанги дохило ро ҳомӯш намуда, сохтори фалаҷгардидаи ҳокимият, хусусан мақомоти ҳифзи ҳуқуқро барқарор сохта, Артиши миллий ва нерӯҳои посбони сарҳадро таъсис диҳад, аксарияти гурезаҳо ва муҳочирони иҷбориро ба Ватан баргардонад ва ислоҳоти конституциониро дар мамлакат амалӣ созад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз соли 1992 нақш ва мавқеи Иҷлосияро ба сифати рӯйдоди сарнавиштсози миллат муайян намуданд, зеро он дар кишвар гардиши қуллиеро ба вуҷуд овард.

ПАРЧАМИ ТОҶИКИСТОН – ҲАМЧУН РАМЗИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ

Раҳматов У.Н., Асомадинов М.А.¹

Таърихи пайдоиши парчам ҳамчун рамзи миллий ва давлатдорӣ ба давраҳои бостонии

¹ Раҳматов Убайдулло Нематович ва Асомадинов Мирзомуҳиддин Аслидинов – Дотсентони кафедраи фалсафа ва сиёсатшиносии ДАТ ба номи Ш.Шохтемур

таърих рафта мерасад. Махсусан, дар ҳаёти мардуми Эронзамин пайдоиши парчам ба замонҳои хеле қадим ишора мекунад. Масалан, дар заминаи ҷустуҷӯҳо бостоншиносон дар шарқи қадимаи Эрон ливои хурди филизиеро пайдо намуданд, ки таърихи он ба ҳазораи сеи пеш аз милод рост меояд. Ин бозёфт, ки дар он расми шер ва тулӯи офтоб акс ёфтааст, яке аз қадиматрин ливо дар таърихи башарӣ ҳисобида мешавад.

Дарвоқеъ, то замони бавучудоии парчам дар шакли имрӯзааш, дар оғоз ливо ҳамчун рамз ё нишонаи даъват ба муттаҳидӣ ва мубориза истифода мешуд. Вале он на дар шакли имрӯзааш, ки аз матоъ ва аломатҳои тасвиршуда иборат аст, балки ашъи гуногунро дар бар гирифта, муносибати одамонро ба ин ва ё он ҷамъият, масалан ба қабила, қўшун, равияҳои динӣ ва ғайра ифода мекард.

Бо мурури замон ливо тағйир ёфта, шакли ягона ва муқарраршударо ба худ гирифт. Ба он акнун тасма ва ё пораи латтаро насб мекарданд. Илова шудани матоъ ба ин рамзи қадима ҷиҳати дигареро хусусияти ҳатмӣ бахшид: акнун он бояд ҳатман дар ҳаво алвонҷ меҳӯрд ва ин хусусиятро танҳо матоъ метавонист дошта бошад. Тибқи сарчашмаҳои таърихӣ аввалин ливои матой дар Чин ба вучуд омаданд. Ба эҳтимоли ғолиб ин ба он вобаста буд, ки Чин маркази истеҳсоли масолеҳи абрешимие ба шумор мерафт, ки ба тамоми ҷаҳон содирот мешуд. Ҳамин тавр, дастрасии давлатҳо ба ин ашъи хом ва фарҳанги бойи хитойӣ идеяи ташаккули ливоро ба қўллаи ниҳой оварда расонид.

Ливо акнун матоеро ташкил медод, ки ба ҷўб насб шуда, бо рамзҳо ва аломатҳои гуногун ороиш меёфт. Матоъро ё аз тасмаҳои рангаи мухталиф омода мекарданд ва ё онро ранг мекарданд. Ҳар як ливо ба рамзе табдил меёфт, ки назири худро надошт ва дар худ иттилоъи муайянро ифода мекард.

Ливои давлатӣ барои ҳама умумӣ махсуб ёфта, аз рамзи ҳокимияти давлатӣ иборат буд. Баъзан дар он маълумот оид ба роҳбари давлат низ дарҷ карда мешуд.

Дар замони имрӯз парчам нишони ба ҷузъи асосии фаъолияти ташкилотҳо табдил ёфтааст. Ягон мусобиқаҳои варзишӣ, бозиҳо, интиҳобот ва маърақаҳои таърифию ташвиқотӣ бе истифодаи ин унсuri дастрас, ибтидоӣ ва дар айни замон маълумотдиҳанда сурат намегирад. Беш аз ҳама, парчамҳо ба сифати ҷузъи зебӣ истифода шуда, кучаю хиёбонҳо ва гулгаштҳо бо рангҳои парчам оро дода мешаванд.

Вобаста ба махсусиятҳои вазифавиашон онҳо ба парчамҳои хиёбонӣ, парчами ҳучравӣ, парчами рӯймизӣ, парчамҳои дастӣ, вобаста ба мансубияти сохториашон бошанд, парчамҳо ба чунин навъҳо: парчами давлатӣ (умумӣ), парчами вазоратҳо ва муассисаҳо, парчами ташкилотҳои ҷамъиятӣ, парчами ҳизбҳо ва ҳаракатҳои сиёсӣ, ҷудо карда мешаванд.

14 октябри соли 1924 Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон таъсис ёфт ва бо қарори Президиуми кумитаи марказии иҷроияи он аз 23 феввали соли 1924 парчами давлатӣ қабул карда шуд, ки аз матои сурх иборат буда, дар кунҷи он нишони давлатӣ бо навиштаҷоти «Пролетариатҳои ҳамаи давлатҳо як шавед» акс ёфта буд. 16 октябри соли 1924 Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон табдил ва 5 декабри соли 1929 бевосита ба ҳайати ИҶШС шомил карда шуда. Моҳи апрели ҳамоно сол парчам дар таҳрири нав қабул шуд. Баъди қабули парчам аз соли 1929 то соли соли 1953 ба он ҳафт маротиба таҳрир ворид карда шуда, аз соли 1953 бе таҳрир то соли 1991 арзи вучуд кард.

Ҷумҳурии Тоҷикистон 9 сентябри соли 1991 Истиқлолияти давлатии худро эълон намуд ва баъди панҷ моҳ ҳамчун ҷумҳурии мустақил узви комилҳуқуқи СММ гардид. Бо баргузор гардидани Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккули ҷомеаи тозаистиқлол саҳми босазое гузоштааст. Тоҷикистон баъди муддати хеле кўтоҳ ба низоъҳои дохилӣ рӯ ба рӯ гардид, ки дар чунин шароит гузаронидани ҳамоишҳои расмӣ имконнопазир буд. Аз ин рӯ, ташкил ва гузаронидани чунин иҷлосияи расмӣ аҳамияти

бузурги таърихӣ дошт. Бо ибораи дигар, баъди баргузор гардидани Иҷлосияи 16-ум ва интиҳоб гардидани Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин санадҳои қонунӣ ба тасвиб расиданд ва дар раванди сиёсӣ мақоми хоса пайдо намуданд. Натиҷаи ин гуна сиёсати дурандешона буд, ки баъди панҷ сол, яъне 27 июни соли 1997 Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий ба имзо расид ва заминаи ташаққули ваҳдати миллии тоҷикон гузошта шуд. Дар баробари дигаргунӣ, ки дар ҷомеа ба амал меомаданд, рамзҳои давлатию сиёсиро низ шомил намудан мумкин аст. Зеро инкишофи давлат ва ба даст овардани ҳолати қонунии он бо қабули рамзҳои нави сиёсӣ чи дар шакли классикӣ (нишон, парчам, суруди миллий, канститутсия) ва чи дар шакли ғайрирасмӣ (пули миллий, ҷашнҳои давлатӣ, пойтахти маданӣ ва ғайра) вобастагии калон дорад. Истиқлолият низ бо пайдо намудани рамзҳои сиёсӣ алоқаи зич дорад. Дар баробари ин, рамзҳои сиёсӣ дар таҳкими унсурҳои системаи сиёсӣ таъсири ҷиддӣ расонида, омили мутаҳаррики ҷомеа мегарданд.

Рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Парчам, Нишон ва Суруди миллий нишона аз аломатҳои муҳими соҳибхитӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, обрӯ ва эътибори шаъну шарафи кишварамон ба ҳисоб рафта, онҳо барои сокинони кишвар азизу гиромӣ буда, дар баробари ин барои ҳамватанону форсизабонони бурунмарзӣ низ мояи ифтихору шодӣ мебошад.

Бо баргузории Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қабули рамзҳои нави давлатию сиёсӣ оғоз бахшид. Ҳамин тариқ, 24-уми ноябри соли 1992 парчами Ҷумҳурии Тоҷикистон, 28-уми декабри соли 1993 нишони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 7-уми сентябри соли 1994 Суруди миллии мамлакат қабул гардиданд. Баъди имзои Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий бо Қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 11-уми декабри соли 1999 низомномаҳо дар бораи парчами давлатӣ, нишони давлатӣ ва суруди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардиданд.

Рамзҳои сиёсӣ ва давлатӣ аз он ҷиҳат ҷолиби диққатанд, ки дорои мундариҷаи иттилоотӣ мебошанд. Зеро рамз образе мебошад, ки дар худ иттилооти муайяно инъикос менамояд. Рамзи сиёсӣ образе мебошад, ки иттилооти сиёсиро роҷеъ ба низоми сиёсӣ, ҳуввияти миллий ва умуман, системаи сиёсии ҷомеаро таҷассум менамояд. Рамзҳои сиёсӣ ҳамчунин ба сифати яке аз унсурҳои асосии имиджи сиёсии давлат баромад менамоянд. Зеро симои давлат танҳо ба воситаи рамзҳои сиёсӣ ифодаи пураи худро пайдо карда метавонад. Рамзҳо ба сифати ифодаи зоҳирии тамоюлоти арзишҳои сиёсӣ, самти сиёсат, системаи сиёсӣ ва режими сиёсӣ баромад менамоянд.

Ба ин ҷиҳат бояд арҷ гузошт, ки бори аввал дар тӯли зиёда аз 70 соли мавҷудияти Тоҷикистон ҳамчун ҷумҳурӣ, бори аввал парчами ин кишвар ҳамчун рамзи истиқлолияти давлатӣ тавзеҳ дода мешавад ва ё аввалин маротиба калимаи «Истиқлолият» дар тафсир ва ё шарҳи парчам ворид шуд. То ин дам парчамҳои қаблӣ танҳо рамзи фарқкунадагии давлатиро иҷро мекарданд, ки Тоҷикистонро ҳамчун ҷумҳурии тобеъ аз 14 ҷумҳурии дигар Иттифок дар фарқият қарор медод. Парчами нав бошад, акнун Тоҷикистонро на чун давлати тобеъ, балки ҳамчун ҷумҳурии мустақил миёни зиёда аз 220 давлати дунё дар тафовут мебахшид.

Бо парчами нави давлатӣ орзуҳои нав ва интизориҳои халқи тоҷик ба вучуд омад. Мутаасифона ҷанги шаҳрвандӣ интизориҳои тоҷикониёнро як муддат зери шубҳа бурд, аммо он дурурдароз давом накард ва баъди истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий умеди мардум ба давлат ва эътиқоди онҳо ба ояндаи созанда дучанд эҳё шуд.

Моҳи сентябри соли 2011 бо муносибати 20 солагии Истиқлолияти давлатӣ баландтарин парчам дар ҷаҳон (165 м) бунёд шуд, ки он ба китоби Рекордҳои Гиннес ворид карда шуд. Дар чунин шакл ва андоза бунёди парчам ифодаи ғурури сатҳии давлатдорӣ ва ё худнамоӣ набуда, он ифодаи давлатдорӣ қадимии халқи тоҷик мебошад, ки ба ҳар як

метри он як давраи таърихии нашъунамои миллию сиёсии тоҷикон рост меояд. Қуллаи парчам қуллаи баланди ташкили давлатдорӣ, давлатдорӣ мустақил мебошад, ки онро тоҷикон ба баҳои талафоти беназири моддию маънавӣ аз тӯли таърих ба даст овардаанд.

Дар таърихи тоҷикон «Дирафши Ковиён» мақоми махсус дорад. Дирафши Ковиён» дар рафти шӯриши иронӣ, ки бар зидди Заҳҳок нигаронида шуда буд, тавлид шудааст. Шӯриширо Коваи Оҳангар сардорӣ намуда, таҳти дирафше, ки онро аз миёнбанди чарминаи худ сохта буд, идора менамуд. Таҳти ин парчам Фаридун ҳамчун меросбари қонунии шохони Пешдодӣ ба тахт оварда шуд, то зулмо барканор ва адолатро пойдор кунад. Зери ин мақсад Кова тавонист Фаридунро барои соҳиб шудан ба тахт раҳнамоӣ созад. Фаридун чун ба тахт нишаст, «Дирафши Ковиён»-ро муқаддас шуморид ва онро бо тилло оро дод. Илова бар ин, дар чор кунҷи он акси ситораро гузошт. Чор ситораи дурахшон ливои мазкурро номи дигар бахшид ва он «Ахтари Кавиён» номгузорӣ шуд. «Дирафши Ковиён» чун анъана ва рамзи асосии давлатдорӣ ба наслҳои минбаъдаи шохони эронӣ интиқол ёфта, то замони Сосониён (224 - 651) аҳамияти худро ҳифз намуд.

Бояд зикр намуд, ки «Дирафши Кавиён» то замони мо аҳамияти таърихии худро ҳифз карда омадааст ва он дар маркази Ливои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ ёфтааст, ки рамзи абадӣ, бардавомии таърихии давлатдорӣ миллии тоҷикон мебошад.

Аз ин рӯ, бузургдошти Парчами давлатӣ – арҷгузорӣ ба таҷрибаи давлатдорӣ гузаштагони форсу тоҷик маҳсуб ёфта, ҳимоя ва қадردонӣ он ба кӯшишҳои ҳар як фарди ҷомеа пайваست мебошад.

Адабиёт

1. Маҳмадов, А.Н., Қудусов, Х.С. Назарияҳои сиёсии муосир [Матн]: Китоби дарсӣ / А.Н.Маҳмадов, Х.С.Қудусов. – Душанбе, 2014. – 320 с.
2. Маҳмадов, А.Н. Истиқлолияти сиёсӣ ва таҳкими давлатдорӣ [Матн] / А.Н.Маҳмадов. – Душанбе, 2018. – 270 с.
3. Қудусов, Х.С. Антропологияи сиёсӣ [Матн]: Китоби дарсӣ / Х.С.Қудусов. – Душанбе, 2018. – 240 с.
4. Лосев, А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство [Текст] / А.Ф.Лосев. – М.: Искусство, 1995. – 367 с.
5. Мачидзода, Ҷ.З. Тоҷикистон: Эҳёи давлатдорӣ миллий [Матн]: Китоби дарсӣ / Ҷ.З.Мачидзода. – Душанбе, 2017. – 366 с.
6. 6. Муҳаммад А.Н. Сиёсатшиносӣ [Текст]: Китоби дарсӣ / А.Н. Муҳаммад, М.У.Хидирзода, Х.Қ.Сафарализода. – Душанбе, 2018. – 414 с.

ПАРЧАМИ ТОҶИКИСТОН – ҲАМЧУН РАМЗИ ХУДШИНОСИ МИЛЛӢ

Муаллиф дар мақолаи мазкур парчамро ҳамчун рамзи сиёсӣ ва падидаи асосӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. Ҳанӯз дар гузашта рушди рамзҳои сиёсӣ ва тақмилибии унсурҳои он ба тақвиятёбии қорҳои давлатдорӣ мусоидат менамуданд. Махсусан, ливо чун қоида, дар муборишаҳо дар меҳвари лашкар қарор дода мешуд ва ё макони ҷойгиршавии ин рамзи маъмул пешгоҳи майдони муҳорибиро зеб меод, ки ин руҳи шикастнапазири ҷанговаронро ифода мекард.

Ба даст даровардани ливои душман одатан рақибро аз лиҳози маънавӣ шикаст меод, зеро аз даст рафтани ливо ифодагари он буд, ки пешво мағлуб шудааст ва ё асир гирифта шудааст.

Дарвоқеъ, рамзҳои сиёсии давлатӣ нишонҳои даъват ба муттаҳидӣ ва мубориша истифода мешуданд. Маҳз рамзҳои давлатӣ ба мардум руҳи илҳомӣ тоза ато намуда, боис мегарданд, ки ҳисси ватандӯстиву ватанпарастии ҷавонон зиёд шавад.

Калидвожаҳо: парчам, рамз, нишон, истиқлолият, сиёсат, давлат, Тоҷикистон, миллат, миллий, идея.

ФЛАГ ТАДЖИКИСТАНА- КАК СИМВОЛ НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОСОЗНАНИЯ

В этой статье автор рассматривает и подвергает анализу политических символов как ключевых явлений. Еще в прошлом развитие политических символов и совершенствование их элементов способствовали укреплению государственных дел. В частности, флаг обычно размещался на поле битвы, или же этот популярный символ был расположен перед полем битвы, символизирующий непобедимый дух воина.

Захват флага противника обычно побеждал его в моральном смысле, потому что потеря флага означало, что лидер был побежден или взят в плен.

Фактически государственные политические символы пользуются как знак единства и борьбы. Именно эти государственные символы дают людям вдохновение, чувство патриотизма и чувство любви молодежи к Родине.

Ключевые слова: символ, флаг, знак, независимость, политика, культура, государство, Таджикистан, нация, идея.

FLAG OF TOJIKISTAN AS A SYMBOL OF NATIONAL IDENTITY

In this article, the author reviews and analyzes political symbols as a key phenomenon. In the past, the development of political symbols and the improvement of its elements have contributed to the consolidation of state affairs. In particular, the flag was usually placed on the battlefield, or the location of this popular symbol represented the battlefield, symbolizing the invincible spirit of the warrior.

The capture of enemy foes usually defeated the opponent in a moral sense because the loss of the flag meant that the leader was defeated or taken prisoner.

In fact, the state political symbols were used as a sign of unity and struggle. It is these state symbols that give people an inspiration and a sense of patriotism and the feeling of patriotism of young people.

Keywords: symbol, flag, sign, politics, culture, state, Tajikistan, nation, nationality, idea.

КОМПЛЕКС ФУЛЛЕРЕН C_{60} С ГУМИНОВЫХ КИСЛОТ И ПРОТИВОВИРУСНАЯ АКТИВНОСТЬ В ОТНОШЕНИИ ВИРУСА ГЕПАТИТА С В КУЛЬТУРАХ КЛЕТОК VERO (V)

Олифтаева Ж.А.

Хорогский Государственный Университет им. М.Назаршоева

Ключевые слова: уголь, гуминовые кислоты, гумусы, гуматы, фуллерен C_{60} , вирус, гепатит С, экстракция.

В данной работе рассматривается экстракция супрамолекулы гуминовых кислот (ГК) бурого угля «Шуроб» и его модификации фуллереном C_{60} с целью получения противовирусных и антибактериальных препаратов широкого действия.

Гуминовая кислота – это большая, длинная цепь молекул, которая может быть выделена в виде гумата из угля или слоя почвы. Её неотъемлемым компонентом является фульвовая кислота, свойства которой иногда рассматривают отдельно. Комплекс гуминовой и фульвовой кислот – чрезвычайно мощная комбинация для оздоровления организма. Он обладает высокой биодоступностью. Его состав содержит полный спектр минералов, аминокислот и микроэлементов.

Экстрагированный из суммы разных органических гидрофобных и гидрофильных соединений, содержащие такие активные функциональные группы, как –ОН, –СООН, –NH₂, –NH, –RO- и др.

Выделенный в виде кластера ГК состоят в основном из гидрофобных содержащие R-, -Ar, полисахаридных групп и гидрофильных компонентов, содержащих полифункционально-полярные группы – СООН, –ОН, –NH₂, –NH и др., входящие в состав органических кислот, аминокислот, аминов, иминов, пептидов, оксикислоты, фенолов.

Процентный выход ГК составил 18-20%. Структура и состав ГК были изучены и охарактеризованы с помощью ИК-, Масс, $^{13}\text{СЯМР}$ - спектроскопии, колориметрического метода дифференциально-сканированием были изучены процессы рекристаллизации, релаксации и окислительно- восстановительной детерминации.

Чтобы присоединить C_{60} к ГК необходимо было разработать условия для конденсации этих веществ. Для этого необходимо было подбирать растворители для растворения C_{60} и ГК. Этими растворителями стали п-дихлорбензол и ДМСО соответственно. Реакцию проводили при температуре 60-80°C и pH=10 при интенсивном перемешивании. Спустя некоторое время начинается выпадение коричневого образования на стенках реакционной колбы с постепенным увеличением осадка. Получается устойчивый аморфный осадок с 18%-ным выходом. Масс-спектральный анализ продукта C_{60} и ГК продукта показало следующие ионные осколки с массами: 1456, 1150, 930, 824, 719, 612, 506, 400, 188.

В масс-спектре присутствуют высокие пики с большими интенсивностями относящихся к множественному числу атомов $\text{C}(\text{C}_{\text{max}})$. Пики с массами M^+ относятся к элементам, имеющим четные масс- и валентности (C,O) и нечетные (P,N).

В этом опыте использовали патогенный генотип ВГС - 1b, способный чаще чем другие генотипы вируса индуцировать в организме хроническую инфекцию, вызвать цирроз печени. В исследованиях использовали полученный комплекс C_{60} - ГК. В качестве положительного контроля использовали лечебный препарат - рибавирин. Для оценки цитотоксических и антивирусной активности C_{60} - ГК использовали почки эмбриона зелёной мартышки, вакцинный клон - Vero (v), полученный из коллекции клеточных культур лаборатории Государственной коллекции ФГБУ «НИЦЭМ им. Гамалеи» вирусов г. Москвы РФ клетки Vero (v) выращивали на среде Игла с добавлением 10% сыворотки крови эмбриальной сыворотки телят, глютамина и 100 Ед/мл пенициллина и стрептомицина. В опытах использовали однодневный монослой клеток, выращенный в 96- луночных пластиковых культуральных панелях. Линия клеток Vero (v) является высокочувствительной для репликации генотипа 1b ВГС.

Антивирусный эффект препарата оценивали по их способности предотвращать развитие инфекционного процесса в клетках, а именно вирусиндуцированного цитопатогенного эффекта (ЦПЭ). Это позволяло определять: а) EC_{95} - эффективную концентрацию вещества, способствовавшего сохранению жизнеспособности не менее 95% зараженных ВГС клеток по сравнению с контрольными ВГС инфицированными культурами, которые обрабатывали веществом; б) EC_{50} - эффективную концентрацию вещества, способствовавшего сохранению жизнеспособности 50% зараженных ВГС клеток по сравнению с контрольными ВГС инфицированными культурами, где происходило гибель более 95% клеток монослоя. EC_{50} и EC_{95} устанавливали в опытах, в которых вещества в не цитотоксических дозах вносили за 24 часа до заражения монослоя клеток, в момент заражения и через 24 часа после заражения клеток. Результаты учитывали на 5-й и 7-й дни после заражения клеток. в) Рассчитывали химиотерапевтического индекс (ХТИ) - показатель широты терапевтического действия, представляющий собой отношение его максимальной переносимой дозы (TC_{50}) к минимальной эффективной EC_{50} . Полученные результаты представлены в виде таблиц 1.

Таким образом C_{60} обладает противовирусной активностью в отношении инфекции, вызванной вирусом гепатита С в культурах клеток Vero (v). Максимальная показатели противовирусной активности C_{60} - ГК in Vitro обнаружен при профилактическом применении (обработка клеток за 24 часа до их заражения вирусом). Данные противовирусной активности предоставленных веществ in Vitro в большинстве вариантов опыта сравнимы с показателями антивирусной активности референс - препарата рибавирин.

Таблица 1 - Противовирусная активность C_{60} -ГК в отношении инфекции, вызванной вирусом гепатита С в культурах клеток Vero (v) (5-й день после заражения вирусом гепатита С в дозе 0,1 ТЦИД₅₀/клеток)

Время внесения соединений	Наименование соединения	ТС ₅₀ мкг/200 мкл	ЕС ₅₀ мкг/200 мкл	ЕС ₅₀ мкг/200 мкл	ХТИ
за 24 ч. до заражения вирусом	C_{60} - ГК	> 20.0	1.25	0.62	> 32
	Рибавирин для сравнения	10.0	1.25	0.62	16
Немедленно после заражения клетки Vero	C_{60} - ГК	> 20.0	5.0	> 2.5	> 8.0
	Рибавирин	10.0	5.0	> 2.5	> 4.0

Результаты: Вещество C_{60} -ГК показало себя нетоксичным по сравнению с известным препаратом рибавирина. В результате изучения противовирусной активности C_{60} -ГК по отношению ВГС на 5-й день после заражения вирусом ГС клетки Vero выяснилось, что C_{60} -ГК проявляет высокую антивирусную активность за 24-часа до заражения вирусом монослой клеток Vero (v) (ХТИ), который составил > 32, а ЕС₉₅ -1,25 мкг/200мкл.

Заключение: Института вирусологии им. Ивановского И.М. г. Москвы.

Низкая цитотоксичность. 2. C_{60} -ГК обладает противовирусной активностью в отношении инфекции вызванной ВГС в культурах клеток Vero (v). 3. C_{60} -ГК показало высокую антивирусную активность in Vitro и рекомендуется для дальнейшего исследования.

Бо мақсади ҳосияти антивирусии C_{60} -ГК-ро санҷидан штами ситопатогении вируси гепатити С, генотипи 1b (аз байни 12 генотип) истифода бурда шуд. Чунки инаш нисбат ба дигарҳояш қобилияти зуд афзоиши, паҳншавӣ ва антигени фаъол дорад. Фаъолияти зидивирусии модда дар шароити in Vitro бо усули микрометод омӯхта шуд. Сараввал суспензияи ҳуҷайраҳои Vero (v) бо миқдори 200 мкл дар пластикаи културалии пластики 96 - чуқурчаги (луночӣ) дошта бо истифодаи муҳити зиёдашавӣ Игла МЭМ бо ҳамроҳ намудани глутамин, 100 ЕД / мл пенсиллин ва стрептомицин ва 7% сивороткаи феталии ҳайвони шохдори калон, дар ҳамаи обӣ 500С, 20 дақиқа гарм кардашуда. Баъд ба ҳар як чуқурча бо монослой (як қабатаи) ҳуҷайраи Vero (v) бо миқдори 200 мкл моеъи вирусдор ҳамроҳ карда шуд (заҳролудкунӣ зиёддоштаи 0,1 ТЦИД₅₀/клеткаро таъкил менамуд), яъне ЦПЭ ҳамаи қабатҳои монослойро мегирифт. Ингибиторҳои гуногуни ғайри ситотоксикӣ дар ҳаҷми 20-25 мкл ба чуқурчаи пластик 6-соат пеш аз заҳролуд намудани ҳуҷайраҳо бо вирус, ҳангоми заҳролудкунӣ ва баъди 6-соати заҳролуд намудани ҳуҷайраҳои Vero ба муҳлати 120 соат инкубатсия намуданд дар ҳарорати 370С дар атмосфераи CO₂ (5%). Дар ин асно дар вируси назорати 95-100% вирус клеткаҳои солиро заҳролуд намуд, (ЦПЭ) = 100% шуд.

Калимаҳои калидӣ: ангишт, кислотаҳои гуминӣ, гумус, ҳуҷайра, генотип, фуллерен C_{60} , вирус, гепатити С, экстраксия

This work examines the extraction of the supramolecule of humic acids (HA) and its modification with fullerene C60 in order to obtain antiviral and antibacterial drugs of broad action.

Extracted from the sum of various organic hydrophobic and hydrophilic compounds containing such active functional groups as -OH, -COOH, -NH₂, -NH-, -RO-, etc.

To add C60 to HA, it was necessary to develop conditions for the condensation of these substances. For this, it was necessary to select solvents for the dissolution of C60 and HA. These solvents were p-dichlorobenzene and DMSO, respectively. The reaction was carried out at a temperature of 60-800C and pH = 10 with vigorous stirring.

In this experiment, the pathogenic genotype HCV - 1b was used, which is more likely than other genotypes of the virus to induce chronic infection in the body and cause cirrhosis of the liver. The obtained complex C60 - HA was used in the studies. The medicinal preparation ribaverin was used as a

positive control. To assess the cytotoxic and antiviral activity of C60 - HA, we used the kidneys of the green monkey embryo, the vaccine clone - Vero (v), obtained from the collection of cell cultures of the laboratory of the State collection of the N.N. Gamaleia «viruses of Moscow, RF, Vero (v) cells were grown on Eagle's medium supplemented with 10% fetal calf serum, glutamine, and 100 U / ml penicillin and streptomycin.

Thus, C60 has antiviral activity against HCV infection in Vero (v) cell cultures. The maximum indicators of the antiviral activity of C60 - HA in Vitro were found during prophylactic use (treatment of cells 24 hours before their infection with the virus). The data of the antiviral activity of the provided substances in Vitro in most variants of the experiment are comparable with the indicators of the antiviral activity of the reference drug ribavirin.

Key words: coal, gumic acids, gumus, fullerene C₆₀, virus, gepatite C, genotip, hybridoma, extracsion

В этом опыте использовали патогенный генотип ВГС - 1b, способный чаще чем другие генотипы вируса индуцировать в организме хроническую инфекцию, вызвать цирроз печени. В исследованиях использовали полученный комплекс C₆₀ - ГК. В качестве положительного контроля использовали лечебный препарат - рибавирин. Для оценки цитотоксических и антивирусной активности C₆₀ - ГК использовали почки эмбриона зелёной мартышки, вакцинный клон - Vero (v), полученный из коллекции клеточных культур лаборатории Государственной коллекции ФГБУ «НИЦЭМ им. Гамалеи» вирусов г. Москвы РФ клетки Vero (v) выращивали на среде Игла с добавлением 10% сыворотки крови эмбриальной сыворотки телят, глутамина и 100 Ед/мл пенициллина и стрептомицина. В опытах использовали однодневный монослой клеток, выращенный в 96-луночных пластиковых культуральных панелях. Линия клеток Vero (v) является высокочувствительной для репликации генотипа 1b ВГС.

Антивирусный эффект препарата оценивали по их способности предотвращать развитие инфекционного процесса в клетках, а именно вирусиндуцированного цитопатогенного эффекта (ЦПЭ). Это позволяло определять: а) ЕС₉₅ - эффективную концентрацию вещества, способствовавшего сохранению жизнеспособности не менее 95% зараженных ВГС клеток по сравнению с контрольными ВГС инфицированными культурами, которые обрабатывали веществом; б) ЕС₅₀ - эффективную концентрацию вещества, способствовавшего сохранению жизнеспособности 50% зараженных ВГС клеток по сравнению с контрольными ВГС инфицированными культурами, где происходило гибель более 95% клеток монослоя. ЕС₉₅ и ЕС₅₀ устанавливали в опытах, в которых вещества в не цитотоксических дозах вносили за 24 часа до заражения монослоя клеток, в момент заражения и через 24 часа после заражения клеток. Результаты учитывали на 5-й и 7-й дни после заражения клеток. в) Рассчитывали химиотерапевтического индекс (ХТИ) - показатель широты терапевтического действия, представляющий собой отношение его максимальной переносимой дозы (ТС₅₀) к минимальной эффективной ЕС₅₀.

Ключевые слова: уголь, гуминовые кислоты, гумусы, гуматы, фуллерен C₆₀, вирус, гепатит С, генотип, клетка, экстракция.

Сведение об авторах: 1. Олифтаева Жола Абдулнийезовна, кандидат химических наук, доцент заведующий кафедрой общей химии.

3. Каримова Зебинамо Давлатбековна, старший преподаватель кафедры общей химии.

4. Холдорбеков Зафар Сафарович, старший преподаватель кафедры общей биологии

Information about the authors: Oliftaeva Zhola Abdulniyozovna, PhD in Chemistry, senior lecturer, head of the department of general chemistry.

Маълумот оид ба муаллифҳо: Олифтаева Жола Абдулнийезовна, номзоди илмҳои химия, муаллими калон, мудири кафедраи химияи умумӣ

СИЁСАТИ ИҶТИМОИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Саидова М.А.

ДДҲБСТ

Сиёсати иҷтимоӣ яке аз рӯкнҳои муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ буда, он бо дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, ба монанди ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ зич алоқаманд мебошад. Агар дар ҷомеа ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ баланд бошад, дараҷаи ҳаёти иҷтимоӣ низ пеш рафта, баланд мегардад. Бинобар ин, ҳар як давлат сиёсати иҷтимоиро бояд пеш гирад, ки ҳаёти иҷтимоии шаҳрвандонаш серу пур ва ором бошад. Инро ба назар гирифта, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон қайд мекунад: «Давлат ва ҷомеа ҳамон вақт устувор ва пойдор мегардад, ки фаъолияти тамоми шохаву рӯкнҳои он ба мақсади беҳбудии зиндагӣ ва осудагиву оромии мардум сафарбар шуда бошад. Аз ин рӯ, мо соҳаи иҷтимоиро ҳамеша яке аз афзалиятҳои сиёсати дохилии давлат мешуморем ва дар ин самт мунтазам тадбирҳои зарурӣ меандешем».¹

Имрӯз, ки Тоҷикистон давлати мустақил ва соҳибхития аст, вазифаи аввалиндараҷааш аз он иборат аст, ки сатҳи ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии табақаҳои гуногуни ҷамъиятро баланд бардорад. Ҳоло Тоҷикистон дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ роҳи тараққиёти бозори пеш гирифтааст, гуногуншаклии моликият ба ҳукми қонун даромад, як қисми замин ба деҳқонон тақсим карда шуд, ки ҳалли проблемаи таъмини озуқавориро то андозае осон намуд. Дар қори хусусигардонӣ ва ғайридавлатикунонии моликият қорҳои зиёде ба анҷом расонида шуданд. Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо бисёр мамлакатҳои дунё ривочу раванқ ёфт, бо онҳо шартномаи доду гирифтӣ иқтисодӣ, илмӣ ва техникаӣ ва маданӣ баста шуданд. Ин шароити мусоидро барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум меофарад.

Бояд қайд кард, ки масъалаи сохти иҷтимоӣ дар мавриди аввал ба масъалаи муносибати байни синфҳо ва дигар табақаҳои иҷтимоӣ этникӣ вобаста аст. Аз ҷониби дигар синфҳо ва табақаҳои иҷтимоӣ ба фаъолияти аҳзоби сиёсӣ алоқаманданд. Маҳз синфҳо ва табақаҳои иҷтимоӣ, мавқеъ ва муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо дар иқтисодиёт унсурӣ умдаеро ташкил менамояд, ки дар маҷмӯъ муҳити иҷтимоии ҷомеа ҳосил мешавад.

Дар замони имрӯза, чи тавре дар боло зикр кардем, раванди хусусигардонии моликияти давлатӣ идома дорад, бинобар дар сохтори иҷтимоии ҷомеа низ дигаргуниҳои ҷиддӣ ба амал омада истодааст, ки аз фаъолияти онҳо беҳтаршавии ҳаёти иҷтимоӣ вобастагӣ дорад. Мутаассифона, ин раванд, гарчанде дар Тоҷикистон дар сохтори иҷтимоӣ гуруҳи навро ба монанди соҳибқорон, сарватмандон, мулкдорони миёнаи майда, менечерҳо ташаккул дода бошад ҳам, ҳоло онҳо ба ҳаёти иҷтимоии аҳоли ҳеҷ таъсири мусбӣ нарасонидаанд. Дар умум сохтори иҷтимоии Тоҷикистон аз панҷ табақа иборат буд:

- одамони аз ҳад зиёд сарватманд.
- одамони сарватманди олию миёна
- табақаи миёна
- табақаи поёнии миёна
- табақаи камбизоат ва камбағалтарин.

Сарватмандони олидараҷа шахсоне мебошанд, ки сармояҳои худро қонунӣ карда, онҳоро ё дар давраи Шӯравӣ ё ин ки дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ бо роҳи ғайриқонунӣ аз худ кардани моликияти давлатӣ ва ё фуруши маводи муҳаддир ҷамъ овардаанд. Даромади онҳо миллионҳо долларро ташкил медиҳад.

Табақаи дуюм, шахсоне буданд, ки саҳмияи (пакеҳои) алюмин ва саноати

¹ Э. Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди панҷум.-Душанбе: «Ирфон», 2005.-с. 346

пахтатозакуниро дар даст доранд ва даромади онҳо дар як моҳ, як ҳазор то садҳо ҳазор долларро ташкил медиҳад.

Табақаи сеюм, шаҳрвандоне мебошанд, ки дар ташкилотҳои байналхалқӣ, сафоратхонаҳо кор мекунанд ё роҳбарони иттиҳодияҳои илмию саноатӣ, мансабдорони мақомотҳои олии давлатӣ мебошанд ва даромади музди меҳнати онҳо дар як моҳ аз сад то ҳазор долларро ташкил медиҳад.

Табақаи чорум, аксаран намояндагони хизматчиён, муҳандисон, коркунони илмӣ, маориф ва тандурустӣ мебошанд, ки аз давраи Шӯравӣ боқӣ мондаанд, ба ин гурӯҳ инчунин қисми коргарон ва деҳқонон низ дохил мешаванд. Даромади якмоҳаи онҳо аз даҳ то сад долларро ташкил медиҳад.

Ба гуруҳи панҷум, шахсони аз ҳама камбағал: бекорон, нафақахӯрон, синфи коргар, деҳқонон дохил мешаванд ва даромади онҳо дар як моҳ аз як то даҳ долларро ташкил медиҳад.

Тамоюли ба табақаҳо ҷудо шудани аҳоли ва нобаробар тақсим шудани одамон аз рӯи сарват ва андозаи моликият, пул, қудрат, фарҳанг идома дорад.

Чи тавре далелҳои дар боло зикршуда нишон медиҳанд, сатҳи иқтисодӣ ва иҷтимоии мардуми Тоҷикистон имрӯз дар дараҷаи начандон хуб қарор дорад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки манфиатҳои иҷтимоии табақаҳои поёнии ҷамъият-коргарон, деҳқонон, муаллимон, олимон, хизматчиёни оддии муассисаҳои давлатӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ, бекорон ва мардикорон дар як қутб ва одамони сарватманд «точикони нав» дар қутби дигар истодаанд. Чунин ҳолати иҷтимоӣ натиҷаи хуб надорад ва метавонад ин нобаробарӣ ба ҷунбиши сиёсӣ оварда расонад ва оромии ҷомеаро халалдор кунад.

Ҳоло давлат кӯшиш карда истодааст, ки дар солҳои наздик сатҳи камбизоатӣ дар сатҳи 30% расонида шавад. Илова бар ин давлат маблағгузории соҳаи иҷтимоиро то соли 2020-ум аз 12 то ба 16% -и ММД расонад.

Дар илми ҷомеашиносӣ назарияи «синфи миёна» хеле маълум аст. Муаллифони ин таълимот дар он ақидаанд, ки дар ҷамъияти озоду демократӣ чунин синфи нав ташаккул меёбад, шумораи кормандон, хизматчиён, менечерҳо, ки сатҳи даромад, маълумот ва ҳифзи иҷтимоиашон баланд мегардад. Мутаассифона, ин раванд дар Тоҷикистон ҳоло чандон инкишоф наёфтааст ва қашшоқшавии аксарияти аҳоли боқӣ мондааст. Бояд синфи миёна на ин ки талаботи шахсии ҳудуд қонеъ намояд, балки онҳо бояд ҳар чи зиёдтар корхонаҳои хурду миёна кушода, қисми дигари аҳолиро низ бо ҷои корӣ таъмин намояд. Ин ҳолат дар айни замон яке аз сабабҳо ва заминаҳои сусти воқеъӣ шудани суннатҳои демократия мебошад.

Бояд зикр кард, ки маҳз вазъи носолими иқтисодию иҷтимоӣ боиси қонуншиканӣ, қочоқи маводи муҳаддир, ҷинояткорӣ ва танфурушии занону духтарон шуда истодааст.

Ҳукумати Тоҷикистон барои пешгирӣ кардани ин падидаҳои номатлуб саъю кӯшиш карда истодааст, ки доир ба фароҳам овардани шароит барои пайдо кардани ҷойҳои нави корӣ тавассути инкишоф додани соҳибкорӣ, густариши босуръати тижорати хурду миёна дар мамлакат тадбирҳои ҷиддӣ ва ғайрӣ андешида истодааст.

Барои таъмини аҳоли бо ҷои кор инчунин дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ шаклҳои гуногуни анъанавии бок ор таъминкунӣ характери оммавӣ гирифтааст, ки ин ба васеъшавии бозори ҷустуҷӯи кор табдил ёфтааст ва ин шакли нави алоқаи муносибати байни одамонро ба вучудмеоварад. Яке аз роҳҳои бок ор таъминкунии аҳоли ин ташкили бирҷаҳои меҳнатӣ мебошад.

Бояд зикр кард, ки барои амалишавии сиёсати иҷтимоии давлат, муттаҳидию ягонагии ҳамаи гуруҳҳои иҷтимоӣ ва этникии ҷумҳурӣ низ омили муҳим шуда метавонад. Эҳтирому риоя кардан ва вусъат додани ғайрихизматӣ баробари маҳаллаҳову ноҳияҳо, ҷамоатҳо, ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ғайрихизматӣ, воситаҳои ахбори омма, институтҳои

чамбиятии кишвар дар амалишавии сиёсати иҷтимоии давлат бояд саҳмгузор бошанд.

Адабиёт:

1. Маликов М.К., Концепция государственной власти и самоуправление, Уфа, 1998.
2. Мау В., Конституционное регулирование социально – экономических отношений// Вопросы экономики. 1999 №4.
3. Роик В. Социальное государство и гражданское общество// Человек и общество. 1996. №11.
4. Управление государственной собственностью. Учебн./Под ред. В.И.Кошкина, В.М. Шупыро. М., 1997.
5. Флейшман В.С. Основы системологии. М., 1992.
6. А. ХильРоблес Парламентский контроль за администрацией (Институт омбудсмана) М., 1997.
7. Национальные отношения. Словарь М., 1997, с.117-118. Петровский В.Ф. Американская внешнеполитическая мысль, М., 1976.
8. Сморгун Л.В. Административная политика и наука//Административная политика. СПб., 1998; 2) Сравнительная политология: Теория и методология измерения демократии. СПб. 1999.
9. Мухаббатов А. “Сиёсатшиносӣ” Душанбе. 2003.
10. Зокиров Г. “Донишномаи сиёсӣ” Душанбе. 2007.
11. Убайдуллоев М. “Давлатдории Тоҷикистони навин” Душанбе. 2005.
12. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. 2016.

МУЗОКИРОТИ ТЕҲРОН ВА НАҚШИ ОН ДАР ПОЙДОР НАМУДАНИ СУЛҲ ТОҶИКОН.

Сафарқулова Г.

Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев

Сулҳу субот ва ризоияти миллӣ ба халқи тоҷик ба осонӣ муяссар нашудааст, зеро барои расидан ба ин рӯзи ғируз миллат роҳи тулонии пурпечу тобро тай намуд ва монеаҳои зиёдро аз миён бардошт, то ба марҳилаи сулҳ расад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати милли Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар муроҷиатномаи худ ба муносибати ба имзо расидани «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон» аҳамияти бузурги таърихӣ ин дастоварди барои тамоми сокинони кишвар тақдирсоз зикр намуда, изҳор дошт: «Талошҳо ва умеду орзуҳои 5-6 соли охир оид ба нигоҳ доштани давлатдории миллии тоҷикон дар ин рӯзи неқ чомаи амал пушидаанд. Имрӯз ман метавонам қайд намоям, ки гарчанде, насли имрӯзаи тоҷик дар ин рӯзи неқ чомаи амал пушиданд. Имрӯз ман метавонам қайд намоям, ки гарчанде насли имрӯза ғолибият насиби он гардид, зеро тавонист бар қувваи бадӣ пирузӣ ёбад, аз таъсири қувваҳои бадкина, ки мафкураи мардуми моро фаро гирифта, сабаби марги ҳазорҳо нафар одамон шудааст, озод гардад. Ақлу хирад ғолиб баромад. Он рӯзе, ки дар ҳар як шаҳру ноҳия, ҳар як деҳа ва дар ҳар як оила интизор буданд фаро расид». [1, 50]

Бояд таъкид намуд, ки ба даст даровардани ризоияти миллӣ ва сулҳу ваҳдат идомаи мантиқии сиёсати давлату ҳукумати Тоҷикистон ва талошҳои президенти кишвар дар ин самт мебошад. Тамоми раванди гуфтушунӣ ва музокироти тоҷикон бо раҳнамоии бевоситаи Раиси Шурои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон баргузор гардида буд.

Дар таҳия ва мусоидат барои ба имзо расидани «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон» мо бояд ба заҳмату кушишҳои ҳашт кишвар

Эрон, Россия, Афғонистон, Узбекистон, Қазоқистон, Туркманистон, Қирғизистон ва Покистон, намояндаи СММ дар музокироти сулҳи байни тоҷикон ва роҳбарони ҳайати нозирони СММ дар Тоҷикистон ва мусоидати ҳамешагии созмонҳои байналмиллалӣ ва минтақавӣ, САҲА эҳтиром гузорем.

Дар мақолаи мазкур мо саҳмгузори давлати Ҷумҳурии Исломии Эрон дар барқарор кадани сулҳи дар Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор медиҳем. Дар ибтидои солҳои 1990 муҳаққиқони эронӣ муносибатҳои Тоҷикистону Эронро бо дарназардошти алоқаҳои фарҳангӣ, таърихӣ, забонӣ ва динӣ афзалиятнок арзёбӣ намудаанд. Дар он давра, Эрон ба таври кушоду равшан мавқеи исломгароёни тоҷикро, ки кӯшиши сохтани давлати исломиро менамуданд, ҷонибдорӣ намекард ва барои хотима ёфтани ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон талош меварзид. «Васеъ гардидани миқёси ҷанг ва ҳудуди ҳамсоядавлатҳо ворид шудани он боиси ноамн гардидани ҳудудҳои шимолу шарқии Эрон мегардид, ки чунин вазъият бо манфиатҳои миллии вай муҳолифат менамуд» [7, 130].

Оғози муборизаҳои мусаллаҳона дар Тоҷикистон, Эронро маҷбур намуд, ки барои муътадил намудани вазъияти баамаломеда ҷорачӯӣ намояд. Эрон аз рӯзҳои аввали муборизаҳои мусаллаҳона ба монанди Руссия яке аз иштирокчиёни фаъоли гуфтушунидҳо ба шумор меравад. Ҳанӯз тирамоҳи соли 1992 ҷониби Эрон бо Руссия оид ба танзими низбӣ байни тоҷикон машварат анҷом доданд. Аз 18-уми сентябри соли 1995 сар карда, бо мақсади ҳарчи зудтар ба имзо расонидани Созишномаи умумӣ дар бораи барқарор кардани сулҳ ва оштии миллий дар Тоҷикистон давраи бетанаффуси музокирот ташкил карда шавад.

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, солҳои 1993-1998 Эрон муҳолифини тоҷикро бо паноҳгоҳ таъмин намуд. Чунин ҳолат бо он вобаста буд, ки неруҳои сиёсии Эрон дар муносибат бо низбӣ сиёсии байни тоҷикон манфиатҳои гуногунро ҷустуҷӯ менамуданд. Масалан, «дар он давра агар Вазорати қорҳои хориҷии Эрон асосан бо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкорӣ мекарда бошад, пас ҳазинаҳои афзалиятноки динӣ ва як қатор сохторҳои қудратии Эрон, ки дар мансабҳои калидии онҳо консерваторон фаъолият менамуданд, бо муҳолифини тоҷик ҳамкорӣ доштанд. Аммо чунин алоқаҳо хеле эҳтиёткорона ба роҳ монда мешуд, то ки муносибати Техронро бо Душанбе вайрон насозанд» [7, 131].

Рӯзҳои 18-28-уми июни соли 1994 дар Техрон музокироти навбатии намояндагони муҳолифини тоҷик баргузор гардида, он бо имзои «Эъломияи муштарак» ба анҷом расид, ки барои пешбурди раванди музокирот хело муҳим буд [3, 50]. Аммо муҳимтар аз он машварати Техрон, ки дар он «Созишнома дар бораи оташбаси муваққатӣ ва қатъи дигар амалиёти душманона дар сарҳади Тоҷикистону Афғонистон ва дохили кишвар дар давраи гуфтушунид» ба имзо расид. [5, 70.]

Рӯзи 19-уми июл дар Техрон мулоқоти навбатии роҳбарон баргузор гардид, ки дар он дар бораи «Даъвати Анҷумани машваратии халқҳои Тоҷикистон бо иштироки баробари намояндагони ду ҷониб ҷиҳати пайдо намудани роҳи ҳалли бӯҳрони сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар мувофиқа ҳосил шуда, ҳар ду роҳбар ба ҳайатҳои музокиракунанда дастур доданд, то дар давраи панҷуми Музокироти байни тоҷикон масъалаҳои таъини маҳал ва таърихи баргузори Анҷуманро ҳал намоянд». [4, 157]

Гуруҳи дигари музокираҳо моҳи январ соли 1997 дар Техрон оғоз шуданд ва то охири моҳи майи ҳамин сол давом карданд. Дар натиҷаи музокирот протоколҳои мухталиф муҳокима ва тайёр шуданд. Аммо дар музокироте, ки моҳи январ дар Техрон баргузор гардид, тарафҳо вазифаи дар наздашон гузошташударо иҷро карда натавонистанд ва аз ҳамин сабаб зарурати мулоқоти нави роҳбарон пеш омад.

Рӯзҳои 20-21-уми феврал соли 1997 дар шаҳри Машҳад мулоқоти навбатӣ баргузор гардид. Дар он низомномаи «Комиссияи оштии миллий» ба имзо расид. Дар низомнома мақсади таъсиси ин мақом чунин муаян карда шуда буд: «бо оғози марҳилаи сифатан

нави дарёфти сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон тибқи Созишномае, ки миёни Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва роҳбари иттиҳоди неруҳои оппозисионии тоҷик С.А.Нурӣ ба имзо расидааст, тарафайн тасмим гирифтанд, ки Комиссияи оштии миллиро дар давраи гузариш таъсис бидиҳанд» [6,89].

Қайд кардан зарур аст, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳбари Иттиҳоди нехруҳои муҳолифини тоҷик воқеаҳои рузҳои охири Тоҷикистонро ҳамаҷониба таҳлил намуда, ҳамаи ғаравгониро дар қаламрави кишвар маҳкум карданд. Дар ҷамъбасти мулоқот ҳар ду тарафҳо изҳори муштарақ қабул намуда ҳамагуна амалиёти террористӣ, ғаравгонгирӣ ва вайронкуниро саҳт маҳкум намуданд. Онҳо изҳор доштанд, ки ба муқобили ҳамагуна қувваҳои, ки раванди сулҳро дар кишвар ҳалалдор месозанд якҷоя мубориза мебаранд.

Санаи 20-21-уми феввали соли 1997 дар мулоқоти шахри Машҳади Ҷумҳурии Ислонии Эрон Президенти кишвар ибрози ақида намуданд, ки «Имрӯз бори дигар мо ба аҳли башар, ба халқи худ муроҷиат менамоем ва изҳор мекнем, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Иттиҳодинеруҳои оппозисионии тоҷик амалиёти террористӣ, ғаравгонӣ ва вайронкориро дар ҳар шакле, ки зоҳир мешавад, маҳкум менамоем ва тамоми кушишу имконияти худро барои он сафарбар мекунанд, ки пеш роҳи чунин корҳо ва ҳар гуна кушиши сади роҳи мусолиҳаи миллӣ шуданро қотёлна бигиранд. Мо ба муқобили ҳамагуна қувваҳои, ки раванди сулҳро дар кишвар ҳалалдор кардани мешаванд, якҷоя мубориза мебарем. Умед ба он дорем, ки Комиссияи оштии милӣ дар ҳамабастӣ бо президент ва ҳамаи мақомоти давлатии Тоҷикистон ба зудӣ дар мамлакат шароити беҳтари қору созандагиро ба вуҷуд меоранд ва Ҷумҳурии Тоҷикистон чун кишвари селҳ шуҳрат меёбад». [2, 87] Вазифаҳои асосии комиссия аз он иборат буд, ки «мувофиқатномаҳои, ки дар ҷараёни Музокирот байни тоҷикон ҳосил шуданд, дар фазои эътимод ва ҳамдигарбахшӣ, ба роҳ андохтани муқолимаи густурда бо неруҳои мухталифи сиёсии кишвар ба хотири истиқрор ва таҳкими созиши шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон амалӣ карда шаванд» [4,161].

Давраи навбатии Музокироти сулҳи тоҷикон тарафҳо протоколи низомиро тасдиқ карда, як марҳилаи томи корҳоро ба анҷом расониданд.

Бояд тазақур дод, ки марҳилаи дуҷоми даври ҳаштуми гуфтушунидҳо рӯзҳои 22-28 майи соли 1997 дар шахри Техрон баргузор гардид. Дар ин вохӯрӣ «Протокол дар бораи қафолати амалишавии Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон» ба имзо расонида шуд. Дар ҳуҷҷати мазкур вазифаҳои асосии давлатҳо ва мақомотҳои, ки қафили амалишавии талаботи созишномаи умумӣ мебошанд, муайян шуданд. Пеш аз ҳама, ба сифати қафили амалишавии Созишномаи умумӣ СММ баромад менамуд, ки барои идома додани фаъолияти он ҷонибҳо муроҷиатнома пешниҳод намуданд. Дар самти амалишавии Созишномаи умумӣ СММ қўмақҳои ташхисӣ ва машваратиро анҷом до два тибқи протоколи мазкур, давлатҳои қафили иҷроиши Созишномаи умумӣ ба таври зерин муайян карда мешавад: Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, Ҷумҳурии Ислонии Эрон, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии Ислонии Покистон, Федератсияи Русия, Туркменистон ва Ҷумҳурии Узбекистон.

Ҳамин тариқ бо имзо расидани созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ на танҳо як ҳуҷҷати расмӣ, балки саҳифаи бузурги таърихӣ доништа мешавад, ки дар таърихи навини тоҷикон ҳамаҷун паёми сулҳу салоҳ ва ба ҳама омадани миллат барои насли ояндаи Тоҷикистон хизмат мекунад. Дар ин самт саҳми тарафҳо ва миёнаравони музокирот низ боиси қайд аст, зеро бо дастгирии бевоситаи онҳо тарафҳои даргир ба мувофиқат дар масъалаи сулҳ расиданд.

АДАБИЁТ

1. Абдуфаттоҳ Шарифзода, Абдунабӣ Сатторзода. Асосгузори давлати навини тоҷикон.- Душанбе, 2022.

2. Абдуфатох Шарифзода, Фаттоев Саймурод. Эмомалӣ Раҳмон поягузори сулҳ ва ваҳдати миллӣ. Китоби 2. - Душанбе, Ирфон: 2011.
3. Ганджакова М.Г. Политическая история Таджикистана 90-х годов XX века: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / М.Г.Ганджакова. – Душанбе, 2015. – 213 с.
4. Иброҳим Усмонов. Музокироти сулҳи тоҷикон. //Муқаддимаи Низоъшиносӣ. Душанбе: Эр-граф. 2006- с.161-170
5. Мактаби давлатдорӣ Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳои ташаққул ва рушд. Ҷилди 1. - Душанбе 2021.-
6. Мирзоев Г.Р. Преодоление конфликтной ситуации в Республике Таджикистан. Россия и восстановление мира (90-е годы XX века): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Г.Р.Мирзоев. –М., 2004. – 192 с.
7. Холмуродова М. Б. Таърихи раванди оштии миллии тоҷикон дар ҷанги шаҳрвандӣ (солҳои 1991-2001). диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (phd), доктор аз рӯи ихтисоси 6d020300.- Кулоб- 2020.-175с.

МУЗОКИРОТИ ТЕҲРОН ВА НАҚШИ ОН ДАР ПОЙДОР НАМУДАНИ СУЛҲ ТОҶИКОН

Дар мақолаи мазкур асосан нақши давлати Ҷумҳурии Ислामी Эрон дар барқарор кардани музокирот сулҳ дар Тоҷикистон, марҳилаҳои асосии музокироти Теҳрон, ба имзо расидани созишномаи истиқрори сулҳ ва ҳамкориҳои минбаъдаи ин давлатҳо маълумот дода мешавад. Инчунин дар мавод бо далелҳои муътамад Вазорати қорҳои хориҷии Эрон асосан бо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон васеъ инъикоси ёфтааст.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, ҳамкорӣ, сулҳ, созишнома, экзозмон, вохурӣ, амният, сарони давлатҳо, созишномаи истиқрорисулҳ, Эрон.

Маълумот дар бораи муаллиф: Сафаркулова Гулмоҳ Юсуфшоевна- номзади илмҳои таърих, мудири кафедраи таърих ва диншиносии Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев, Тел: (+992 935994145). gulijia0111@inbox.ru

ПЕРЕГОВОРЫ В ТЕГЕРАНЕ И ИХ РОЛЬ В ПОДДЕРЖАНИИ МИРА В ТАДЖИКАНЕ

В данной статье рассматривается роль Исламской Республики Иран в восстановлении мирных переговоров в Таджикистане, основных этапах Тегеранских переговоров, подписании соглашения о мирном урегулировании и дальнейшем сотрудничестве этих стран. Также МИД Ирана и Правительство Республики Таджикистан широко отражены в материале с достоверными доказательствами.

Ключевые слова: Таджикистан, сотрудничество, мир, организация, встреча, безопасность, главы государства, Иран, мировое соглашение.

Сведение об авторе: Сафаркулова Гулмоҳ Юсуфшоевна.- к.и.н. заведующая кафедрой истории и религии факультета истории и право Хорогского государственного университета им М.Назаршоев, Тел: (+992 935994145)

ANNOTATION: ABSTRACT: ABSTRACT: NEGOTIATIONS IN TEHRAN AND THEIR ROLE IN KEEPING PEACE IN TAJIKAN

This article reports on the role of the Islamic Republic of Iran in the restoration of peace negotiations in Tajikistan, the main stages of the Tehran negotiations, the signing of an agreement on a peaceful settlement and further cooperation between these countries. Also, the Iranian Foreign Ministry and the Government of the Republic of Tajikistan are widely reflected in the material with reliable evidence.

Key word: Tajikistan, cooperation, peace, organization, meeting, security, heads of state, peace settlement agreement.

About the author: Safarqulova Gulmoh Usufshoevna- assistant of history, history and law faculty, Khorog state University. Phone: (+992 93 5994145)

РУШДИ САНОАТКУНОНИИ КИШВАР БАРОИ УСТУВОРИИ ИКТИСОДИЁТ ДАР ВМКБ

Силталиева Ш.А.

Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев

Барои навсозии капиталистии Инглистон табаддулоти саноати аҳамияти нихоят зиёд дошт. Мохияти табаддулоти саноати дар гузаштани аз мануфактураи меҳнаташ дасти ба истеҳсолоти фабрикию заводие иборат аст, ки ба истифодаи системаи мошинҳо асос ёфтааст. Таҳлили илмӣ амики аслу мохияти табаддулоти саноатии дар Инглистон ба вуқӯ омадари К. Маркс дар чилди 1-уми «Капиталаш» додааст. Мафҳуми «инқилоби саноати» - ро Ф. Энгелс чорӣ карда буд, то ки таъсири бузургеро, ки истеҳсолоти системаи фабрики ба ҳаёти иҷтимоӣ Иқтисодии ҷомиа расонда буд, таъкид бикунанд. Иқтисодчиени буржуази аглаб аҳамияти табаддулоти саноатиро таҳриф мекунанд, онро асосан ба пешравии техники дар саноат ҳамл карда, кушиш менамоянд, ки бо мафҳуми тангтари «инқилоби техники» иваз кунанд. [2, 14]

Бояд кайд кард, ки саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам сол аз сол рушд ёфта истодааст. Асосан дар ВМКБ дар соли 2021 корхона ва коргоҳҳои саноатӣ вилоят тибқи ҳисоботҳои оморӣ ба маблағи 187,2 млн сомонӣ ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ва хизматрасониҳо ба иҷро расонидаанд, ки ин нисбати ҳамин давраи соли гузашта 78,7 фоиз ё маблағи 82,4 млн сомонӣ зиёд мебошад. Зиёдшавӣ асосан аз ҳисоби фаъолияти пурсамари корхонаҳои истихроҷи маъдани ноҳияи Дарвоз (ҶДММ «Таком Голд», ҶДММ «Парки иноватсионии саноатӣ технология» ва ҶДММ «Шимшо»), инчунин ба фаъолият шурӯъ намудани корхонаи коркарди маъдани ҶДММ С.А «Минералз»-и ноҳияи Мурғоб арзёбӣ мегардад. [4, 54]

Дар давраи ҳисоботӣ истеҳсоли қувваи барқ ба андозаи 2,8 фоиз, орд 9,4 фоиз, маҳсулоти дӯзандагӣ 35,1 фоиз, шир ва маҳсулоти ширӣ 13,6 фоиз афзоиш ёфта истеҳсоли маҳсулоти доруворӣ ба андозаи 2,0 фоиз кам гардид. Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар самти саноати истихроҷ 2,4 баробар афзоиш ёфта саноати коркард бошад 3,4 фоиз коҳиш ёфт. [4, 23] Барои зиёд намудани ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар вилоят чораҳои зарурӣ андешида шуда истодаанд.

Аз таҳлили мо бармеояд, ки тибқи нақшаи амал дар соли 2021 сохтмони 15 корхона ва коргоҳҳои саноатӣ бо 134 нафар ҷойи нави корӣ дар назар буда, аз ин 5 адад дар самти маҳсулоти сохтмонӣ, 2 адад истеҳсоли қубури пластикӣ, 1 адад коркарди тибити кашмирӣ, 1 адад доруворӣ, 1 адад дӯзандагӣ, 1 адад истеҳсоли собун ва 4 адад дар самти хурукворӣ рост меояд.

Бояд кайд кард, ки соли 2021, бармеояд, ки дар вилоят 11 адад корхонаву коргоҳҳои саноатӣ бо 96 ҷойи корӣ, аз ҷумла дар ноҳияи Дарвоз бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 3 адад корхона – корхонаи банду бастаи маҳсулоти хуруквории ҶДММ «Таҷ-эт» бо ҷалби 24 ҷойи корӣ, корхонаи истеҳсоли қубур ва тирезаи пластикии ҶДММ «Карон пласт» бо ҷалби 30 ҷойи корӣ ва корхонаи коркарди меваю сабзавоти ҶДММ «Меваҳои Бадахшон» бо ҷалби 20 ҷойи корӣ ба истифода дода шуданд. [4,12]

Барои таъмин намудани рушди соҳаи саноат дар минтақаҳои кишвар бо назардошти дастрасӣ ба ашёи ҳоми ватанӣ аз тарафи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Хоруғ тасмим гирифта шудааст, ки дар мавзеи Теми Поёни шаҳри Хоруғ 5 адад лоиҳаи сохтмони корхонаҳои саноатӣ бо иқтисодии миёна ба роҳ монда шаванд.

Қайд кардан зарур аст, ки соли 2021 дар вилоят 20 адад корхона ва коргоҳҳои саноатӣ

фаъолият надоштанд. Ба ҳолати 1 октябри соли чорӣ аз 20 адад корхонаҳои аз фаъолият бозмонда, 5 адад корхона ва коргоҳ аз ҷумла, корхонаи истеҳсоли асфалти ҚДММ “Истиқлол”, корхонаи коркарди санги мармари ҚДММ “Хрустал” корхонаи истеҳсоли хишти ҚДММ “Ганҷ”, коргоҳи коркарди меваи ҚДММ “Зиёратшо”-и ноҳияи Ванҷ ва коргоҳи коркарди тунукаи ҚДММ “Адис 98”- ноҳияи Шугнон ба фаъолият оғоз намуданд.

Яке аз содироткунандаи бехтарини вилоят ин ҚСК “Помирэнерҷӣ” ба ҳисоб меравад, ки барқро ба Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон содирот менамояд. Дар соли 2021 ба миқдори 3’395’596 ҳазор кВт соат қувваи барқ ба маблағи 1’402’579 ҳазор сомонӣ ба Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон содирот карда шудааст, ки ин 2,40% аз ҳаҷми умумии тавлиди барқро ташкил дода, назар ба 9 моҳи соли гузашта 740’821 кВт-соат ба маблағи 306’060 сомони ё ба андозаи 17,9% камтар аст. [5, 5] Ҷиҳати зиёд намудани иқтидори энергетикӣ вилоят ва солҳои минбаъда зиёд намудани содироти қувваи барқ сохтмони НБО-и “Себзор” дар дарёи Шохдараи ноҳияи Роштқалъа рафта истода баъди баистифодадихӣ он имконияти содирот боз ҳам бештар хоҳад гардид.

Аз ҷониби филиали муассисаи давлатии «Фонди дастгирии соҳибкорӣ» (Саноатсодиротбонк) вилоят соли 2021 барои дарёфт намудани сармоягузор 30 адад лоиҳа ба маблағи зиёда аз 9 млн. сомонӣ пешниҳод карда шудааст, ки аз он 6 лоиҳа ба маблағи 2,6 млн сомонӣ ба самти истеҳсоли нигаронида шудааст, аз ҷумла лоиҳаи коркарди меваи хушк деҳаи Ҷанғали Зугои ноҳияи Ванҷ ба маблағи 325,0 ҳазор сомонӣ, лоиҳаи коркарди меваи хушк дар шаҳри Хоруғ ба маблағи 300,0 ҳазор сомонӣ ва лоиҳаи истеҳсоли доруворӣ аз гиёҳҳои шифобахш ба маблағи 1 млн сомони ро ташкил медиҳанд. Инчунин, аз ҷониби Фонди ҷамъиятии Соҳибкорӣ ва рушд “Акселлерейт” соли 2021 ба 20 субъектҳои соҳибкорӣ ба маблағи зиёда аз 4181,1 ҳазор сомонӣ қарзҳои имтиёзнок ҷудо карда шудааст, ки 13 лоиҳа дар самти истеҳсоли мебошанд. [6,14]

Аз таҳлили мо бармеояд, ки дар ноҳияи Дарвоз бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 3 адад корхона – корхонаи банду баста маҳсулоти хӯроквории ҚДММ “Таҷ-эт” бо ҷалби 24 ҷойи корӣ, корхонаи истеҳсоли қубур ва тирезаи пластикӣ ҚДММ “Карон пласт” ва корхонаи коркарди меваю сабзавоти ҚДММ “Меваҳои Бадахшон” бо ҷалби 20 ҷойи корӣ ба истифода дода шуданд.

Дар вилоят корхонаи хурди коркарди меваи хушк фаъолият дошта, маҳсулотро банду баст карда ба фурӯш ва ба хориҷи кишвар содирот намуда истодаанд. Дар вилоят корхонаи хурди корхонаи чипсбарории ҚДММ “Ширкати маҳсулоти хӯрокаи кӯҳӣ”-и шаҳри Хоруғ, коркарди меваи хушк ҚДММ “Зиёратшо”-и ноҳияи Ванҷ ва ҚДММ “Тути Помир”-и ноҳияи Шугнон меваи хушкро банду баст карда, ба фуруш бароварда истодаанд. Корхонаҳои мазкур аз тарафи хоҷагиҳои кишоварзии вилоят аз маҳсулот таъмин карда мешаванд.

Дар доираи сафари кории Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон санаи 19 августи соли чорӣ ба ноҳияи Дарвоз корхонаи нави саноатӣ ҚДММ «Парки инноватсионии саноатӣ технологияи ноҳияи Дарвоз» мавриди истифодабарӣ қарор дода шуд. Дар корхонаи мазкур сеҳи коркарди асал ва обҳои ташнашикан низ мавриди истифода қарор гирифтанд, ки асосан аз маҳсулоти худӣ таъмин карда мешаванд.

Вобаста ба коркарди шир дар вилоят ҚДММ “Шири Кӯҳистон” фаъолият карда истода, 9 намуди маҳсулоти ширӣ истеҳсол ва пешкаши харидорон менамояд, ва дар 9 моҳи соли 2021 корхонаи мазкур 29,2 тонна шир ва маҳсулоти ширро истеҳсол намуд ва маблағи он 87,8 ҳазор сомони ро ташкил медиҳад.

Барои таъмини корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, ҷиҳати фаъолияти муътадил солҳои минбаъда зиёд намудани майдони боғҳои мевадиханда, барқарорсозии

боғҳои кӯҳна ва инчунин зиёд намудани майдони кишти картошка ва сабзавот ба нақша гирифта шудааст. Барои таъмини корхонаи коркарди шир дар солҳои минбаъда хариди шир аз хочагиҳои фермерӣ, бахусус деҳаҳои дурдаст ташкил хоҳад шуд.

Дар ҳудуди вилоят 3 корхона ва коргоҳҳои нисбатан калон оиди истеҳсоли либос вучуд доранд. Дар нӯҳ моҳи соли 2021 корхонаҳои мазкур ба маблағи умумии 2157,2 ҳазор сомонӣ маҳсулотро истеҳсол намуданд.

Саноати ҳӯрокворӣ дар маҷмӯи маҳсулоти саноатӣ саҳми муайянеро ташкил мекунад ва дар нӯҳ моҳи соли 2021 ҳаҷми маҳсулоти саноатии соҳаи ҳӯрокворӣ 11,3 млн. сомони ро ташкил медиҳад, ки ин 6,3 фоизи ҳаҷми маҳсулоти умумии саноатии вилоятро дар шаш моҳ ташкил медиҳад. [5, 6]

Корхонаи калонтарини саноатии соҳаи ҳӯрокворӣ дар вилоят ин корхонаи коркарди ғалла дар деҳаи Боғеви Ҷамоати деҳоти Сучони ноҳияи Шугнон соли 2015 бо маблағгузориҳои ҷумҳуриявӣ бо арзиши 17315,3 ҳазор сомонӣ (бо иқтидори 60 тонна дар як шабонарӯз) сохта шуда, аз тарафи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти кишвар, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон мавриди истифодабарӣ қарор дода шуд.

Дар вилоят истеҳсоли доруворӣ асосан аз тарафи ҶСШК “Ависенна” ва ҶСК маркази хизматрасонии тиббии “Панатсея” ба роҳ монда шудааст. ҶСШК “Ависенна” 45 намуни доруворӣ истеҳсол намуда, 50 фоизи он аз гиёҳҳои шифобахши маҳаллӣ тайёр карда мешаванд. Ба ҳолати 1 октябри соли равон корхона ба маблағи 47,1 ҳазор сомонӣ маҳсулотро истеҳсол намуд. Дар ояндаи наздик ҶСШК “Ависенна” нақша дорад, ки 5 намуни истеҳсоли дорувориро аз ҳисоби гиёҳҳои шифобахши маҳаллӣ ба роҳ монад ва кор дар ин самт оғоз гардида, иқтидори истеҳсоли корхонаро аз ҳисоби иқтидори ҳисоби дастрас намудани таҳҷизотҳои нав зиёд намуда ба дигар минтақаҳои ҷумҳурий маҳсулоти дорувориро ба савдо барорад. [5]

Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон аз гиёҳҳои шифобахш бой буда, дастгирӣ намудани ҷунин корхонаҳо, ҷиҳати афзун додани маҳсулоти ватанӣ ва дар ин замина ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ мувофиқи мақсад мебошад.

Аз пурсишномаи мо бармеояд, ки аз 55 адад корхона ва коргоҳҳои саноатии расман ба қайд гирифта шуда 14 адад дар самти истеҳсоли маҳсулоти сохтмонӣ фаъолият дошта, инҳо асосан фаъолияти мавсимӣ доранд. Дар соли 2021 корхона ва коргоҳҳои мазкур ба маблағи 730,1 ҳазор сомонӣ маҳсулотро истеҳсол намуданд.

Яке аз маҳсулоте, ки метавонад дар бозори ҷумҳуриявӣ ва дар ояндаи наздик содирот карда шавад, ин сангҳои ороишӣ ва сохтмонӣ мебошанд. Дар солҳои охир дар сохтмони иншоотҳои сохтшаванда сангҳои маҳаллӣ ба таври васеътар истифода шуда истода, аз тарафи аҳолии ҷумҳурий ва хориҷи кишвар баланд баҳогузори шуда истодаанд. Дар 9 моҳи соли 2021 корхона ва коргоҳҳои истеҳсоли санги ороишӣ ба маблағи 417,7 ҳазор сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуданд. Хуб мешуд, агар минбаъд маҳсулоти мазкурро на ин ки дар ҳудуди вилоят, балки дар иншоотҳои ҷумҳуриявӣ низ истифода мекарданд.

Хулоса, Ҷумҳурии Тоҷикистон саноатикунонии босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегии кишвар қабул намуд, ки он барои таъмин намудани устувории иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротии мамлакат ва рақобатнокӣ он замина амиқ мегузорад.

АДАБИЁТ

1. Аҳборотҳо ва маълумотҳои Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон-соли 2021
2. Акулов В.Б., Рудаков М.Н. Назарияи ташкилот. - Петрозаводск: Донишгоҳи давлатии Петрозаводск, 2003
3. Комилов С.Ж., Низомалиева Д.Т. «Иқтисоди корхона», Душанбе, 2001- саҳ 17
4. Ҳисоботи рушди иқтисод ва савдои ВМКБ барои соли 2021, 2022.

5. Хисоботи раесати агентии омери назди Президенти Чумхурии Тоҷикистон дар ВМКБ барои соли 2020, 2021
6. Таҳлил ва маълумотномаҳои раесати шугли аҳоли ва муҳоҷирати меҳнати дар ВМКБ соли 2020, 2022

РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ СТРАНЫ ДЛЯ СТАБИЛЬНОСТИ ЭКОНОМИКИ ГБАО

Промышленность является одной из важнейших отраслей экономики страны. Промышленность — важнейшая отрасль народного хозяйства, оказывающая решающее воздействие на уровень развития производительных сил общества. Отраслевая структура промышленности — состав и долевое соотношение различных входящих в промышленность отраслей и видов производства, а также динамика изменения этих долей. Процесс отделения ремесла от сельского хозяйства способствовал становлению самостоятельной отрасли общественного производства — промышленности.

Ключевые слова: *промышленность, развитие, технология, предприятие, сельское хозяйство, инвестиции.*

ТАРАҚЌИЁТИ САНОАТ МАМЛАКАТ БАРОИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИ ВМКБ

Саноат яке аз соҳаҳои муҳимтарини иқтисодиёти мамлакат мебошад. Саноат муҳимтарин соҳаи хоҷагии халқ буда, ба дараҷаи тараққиёти қувваҳои истеҳсолкунандаи ҷамъият таъсири халқунанда мерасонад. Сохтори соҳавии саноат - таркиб ва таносуби ҳиссаи соҳаҳои гуногуни саноат ва намудҳои истеҳсолоти ба саноат дохилшаванда, инчунин динамикаи тағйироти ин ҳиссаи ҳиссаи он. Процесси аз хоҷагии кишлоқ ҷудо шудани ҳунармандӣ ба ташаккули соҳаи мустиқли истеҳсолоти ҷамъиятӣ — саноат мусоидат кард.

Маълумот дар бораи муаллиф: Силталиева Шоира Ашрафбековна саромӯзгори кафедраи менеҷмент ва маркетинги Донишгоҳи Давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев, E-mail: shoira.siltalieva@mail.ru Тел: +992936368585

Калидвожаҳо: *саноат, рушд, технология, корхона, кишоварзи, маблағгузори.*

Сведения об авторах: Силталиева Шоира Ашрафбековна – ст. препод. кафедры менеджмента и маркетинга Хорогского Государственного университета, им. М.Назаршоева, E-mail: shoira.siltalieva@mail.ru Тел: +992936368585

DEVELOPMENT OF THE COUNTRY'S INDUSTRY FOR ECONOMIC STABIL- ITY IN GBAO

Industry is one of the most important sectors of the country's economy. Industry is the most important branch of the national economy, exerting a decisive influence on the level of development of the productive forces of society. Sectoral structure of industry - the composition and share ratio of various industries and types of production included in the industry, as well as the dynamics of changes in these shares. The process of separation of handicrafts from agriculture contributed to the formation of an independent branch of social production - industry.

Key words: *industry, development, technology, enterprise, agriculture, investments.*

Information about the author: Siltalieva Shoira Ashrafbekovna- the senior trainer of management and marketing of Khorog State University, E-mail: shoira.siltalieva@mail.ru Phone: +992936368585

ИЗМЕНЕНИЕ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ АБРИКОСА В АРИДНЫХ УСЛОВИЯХ ПАМИРА

Содаткадамова Т.М., Давлатбекова С.Х.

Введение. Абрикос, ценная плодовая культура на западном Памире, обладает некоторым положительными биологическими свойств. Абрикос относительно засухоустойчивая культура в горных условиях, рано вступает в плодоношение, имеет

отличный вкус, большое содержание сахаров и пектиновых веществ.

Однако раннее цветение и нерегулярность плодоношения является большим недостатком этой культуры. Для выявления особенностей плодоношения отмечали степень повреждения цветочных почек в зимний период [1]. Нами выявлено, что основная причина нерегулярности плодоношения абрикоса в аридных условиях является ранне-весенние заморозки от которого, пострадают цветочные почки. В настоящее время в связи с изменением климата возникла необходимость изучения сравнительного анализа местных и интродуцированных сортов и форм абрикоса для получения высококачественного продукта.

Объекты и методы исследований

Объектами наших исследований являлись интродуцированные и местные сорта абрикоса такие как: Лучак ранний, Шалах, Махмури и Хревони. Выращивание интродуцентов в таких экстремальных условиях проводится с применением специальных агроприёмов, особенно искусственное орошение.

Морфологическое описание сортов и форм абрикоса проводилось по “Классификатору рода *Armeniaca vulgaris* SCOP” [2].

Фенологические наблюдения и биометрические измерения были проведены по методике И.Н. Бейдеман [3]. Объектами наших исследований для определения морфо-биологических особенностей служили модельные деревья разных форм абрикоса районов Западного Памира. Для определения наружных размеров плодов и косточек, толщины однолетних приростов использовали штангенциркуль. Этим методом определяли толщину, ширину, высоту плодов и косточек. Для измерения линейных размеров листа, прироста однолетних побегов использовали миллиметровую бумагу.

Результаты исследований

В результате экспедиционных исследований по районам Западного Памира нами установлено, что в районах Западного Памира встречается только один вид одичавшего абрикоса - Абрикос обыкновенный (*Armeniaca vulgaris* Lam.) с большим полиморфизмом плодов и косточек.

Выявлены и описаны более 300 местных форм абрикоса этого вида. Показано, что ареал абрикоса по вертикальной зональности находится на Западном Памире на высоте от 1600 до 3120 м над ур. моря. Наши исследования показали, что в разных экологических условиях в зависимости от факторов, влияющих на структуру растений, они приобретают приспособительную реакцию к конкретным местам произрастания.

Характерной биологической особенностью деревьев абрикоса является длительный период активной жизнедеятельности, или вегетации. Этот период продолжается от набухания и распускания почек до опадения листьев поздней осенью. Феноспектр роста и развития абрикоса в условиях г. Хорога показывает, что сразу после наступления благоприятных температурных условий (+5...+60С) почки набухают и это обычно случается в первой или второй декадах апреля. Нашими наблюдениями установлено, что цветковые почки местного сорта Махмури и интродуцента Лучак ранний в конце первой декады апреля набухают, тогда как у сорта Тохирак (местный) и Шалах (интродуцированный) эта фенофаза начинается в начале второй декады апреля. В зависимости от погодных условий распускание почек некоторых сортов и форм абрикоса начинается на 5-8 дней раньше или иногда позднее. По размеру почки тоже отличаются [4].

Условия Западного Памира благоприятствуют нормальному прохождению фенологических фаз интродуцированных и местных сортов и форм абрикоса. Однако, распускание цветочных почек у большинства сортов и форм в условиях г. Хорога начинается при наступлении уже в конце первой декады апреля стабильной среднесуточной температуре воздуха на уровне +9...+100 С.

Начало роста почек зависит также и от времени их образования. Закладка плодовых почек у возделываемых в условиях Западного Памира сортов и форм абрикоса начинается в июле-августе и продолжается в течение всей зимы. Нашими исследованиями установлено, что почки абрикоса начинают жизнедеятельность, когда среднесуточные температур воздуха превышают +50 С. Средняя сумма активных температур, необходимая для начала вегетации почек абрикоса, равняется 1400С (+100...+120), а продолжительность у отдельных сортов и форм составляет от 3-5 до 7-9 дней, а продолжительность цветения 10-12 дней. Согласно составленному нами феноспектру следующая фенофаза абрикоса рост и созревание плодов начинается с момента оплодотворения цветков и продолжается до созревания плодов. В зависимости от сорта и формы продолжительность этой фенофазы составляет от 120 до 150 дней. Наши наблюдения показывают, что созревание плодов абрикоса, возделываемого на Памире, длится от 45 до 50 дней в зависимости от сортовой и формовой особенности и от высоты местности над ур. моря.

Сумма активных температур, необходимая для роста и созревания плодов, с учетом сортовых и формовых особенностей, колеблется от 12950 С у ранних сортов, до 20640 С и даже больше у сортов и форм позднего срока созревания. Опадение листьев у абрикоса является как сортовой особенностью, так и зависит от условий произрастания. Нами показано, что низкие осенние температуры - ниже +100 С удлиняют сроки опадения листьев.

Продолжительность вегетационного периода у большинства сортов и форм абрикоса в условиях Памирского биологического института составляет 190-210 дней, тогда как в целом по районам Западного Памира этот показатель варьирует от 160 до 220 дней.

Плод абрикоса- костянка, достаточно мясистая. В условиях Западного Памира полиморфизм плодов абрикоса поражает своим ярким проявлением. Плоды абрикоса здесь имеют округлую, удлинненно-овальную, яйцевидную, широко-овальную и плоско-округлую форму

Таблица 1.

Разнообразие плодов абрикоса в условиях высокогорья Памира

Район исследований	Число форм	Форма плода абрикоса, %				
		От общего числа отобранных форм				
		округлая	Удлинненно-овальная	яйцевидная	широко-овальная	плоско-округлая
Ванч	93	44,0	30,7	13,4	4,3	7,6
Рушан	76	43,6	29,5	12,6	9,3	5,0
Шугнан	36	37,2	42,9	10,0	2,6	6,3
Роштка ла	32	29,7	32,4	8,1	16,3	13,5
Хорог	20	27,2	54,5	-	-	18,3
Ишкашим	65	35,2	31,6	6,6	20,0	6,6
Общее	322	33,0	37,0	10,0	10,5	9,5

Плоды абрикоса разнообразны и по размеру. В результате наших наблюдений и многочисленных измерений выявлено, что между размером плода абрикоса и произрастанием дерева на различной высоте над ур. моря существует определенная зависимость.

Данные, приведенные в табл.1, показывают, что в районах, находящихся в нижних частях Западного Памира- Ванчском и Рушанском имеются более благоприятные условия произрастания для абрикоса. Из общего числа выявленных и описанных здесь форм абрикоса на долю крупноплодных приходится 26% и 16% соответственно, тогда как в более верхних районах (Ишкашим, Рошткала) этот показатель составляет от 1 до 16%.

В условиях Западного Памира масса плодов абрикоса колеблется от 5,0г (форма Барушан и Окимун) до 60,0г (форма Чихох-1), а их размер колеблется от 22х21х10 мм до 50х49х31 мм.

По размеру плодов памирский абрикос приближается в наибольшей степени к Ферганской региональной подгруппе среднеазиатской эколого-географической группы[5].

Согласно “Классификатору рода *Armeniaca vulgaris* SCOP”(1983) по размеру и массе плодов памирские абрикосы можно подразделить на 5-групп: 1-очень мелкие, 2-мелкие, 3-средние, 4-крупноплодные, 5-очень крупные (60г).

Выявлена единственная форма абрикоса (кишлак Аджирх, Бартангская долина), плоды которой при полном созревании вскрываются на ветках и опадают косточки. Важной особенностью этой формы является то, что после опадения косточек, плоды на ветках завяливаются и дают высококачественную курагу.

Наши исследования по изучению полиморфизма плодов абрикоса показали, что они могут отличаться между формами также по окраске кожицы. Окраска кожицы плодов памирских абрикосов бывает желтой с красным оттенком, розовая, светло-желтая, белая, светло-зеленая, оранжевая.

Также выявлено, что большой полиморфностью обладают не только плоды памирских абрикосов, но и косточки. Результаты наших исследований показывают, что косточки в большей степени определяют полиморфность той или иной формы абрикоса, чем плоды. Форма косточек бывает овальная, округлая, яйцевидная, ланцетная, широко -и удлинненно-яйцевидная. параметры косточек могут служить главными отличительными признаками между аборигенными формами памирских абрикосов. Размеры косточек в определенной степени могут варьировать на одном дереве. Это прежде всего зависит от места расположения плодов, и тем не менее, этот показатель является хорошим диагностическим параметром. Размер косточек варьирует от 17,5х14,0х10,0мм (форма Барушан-1) до 35,0х23,5х11, 2мм (форма Тофчакнош). Согласно “Классификатору рода *Armeniaca vulgaris* SCOP” по размеру косточек абрикосы следует разделить на -очень мелкие; мелкие ; -средние; -крупные. Приведём характеристика некоторых сортов абрик. оса произрастающие в условиях западного Памира.

ХРИВОНИ. Местный столовый сорт. Деревья пирамидальной формы. плоды удлинненно-овальной формы с желтой поверхностью. Косточка овальная, с одним слаженным ребром, брюшной шов выражен хорошо, урожайная. Высота их до 10м, крона раскидистая. Плоды желто-красного цвета, размером 45х39х38 мм, неопушенные. Вес плода от 29- 40 гр.

Косточка составляет 11,6% от веса плода, хорошо отделяется от мякоти. Брюшной шов выражен хорошо. Кожица тонкая, мякоть светло-желтого цвета средней сочности с приятным сочетанием кислоты и сахара. Созревает в первой половине августа.

ЛУЧАК РАННИЙ. Ранний столовый сорт Самаркандской подгруппы. Плоды мелкие- 20-25г. Созревает раньше других форм абрикоса. Косточка от мякоти отделяется хорошо. Форма косточки овально-округлая, вес составляет 6,8 от веса плода. Центральное ребро хорошо развитое, боковые слабо развитые. Швы закрыты по всей длине, вершина острая, поверхность шершавая, коричневого цвета. Ядро сладкое, составляет 31,6% от веса косточек.

Закключение. Морфобиологическое изучение местных и интродуцированных сортов и форм абрикоса обыкновенного позволило нам выявить большое морфологическое разнообразие размер листьев, плодов и косточек. Плоды абрикоса разнообразны по весу и размерам, окраски поверхности плодов, мякоти плодов, размер поверхности косточек. Нами выявлено, что размер листьев и плодов также зависит от место произрастания

деревя, высоты местности, водообеспеченности.

Литература

1. Акназаров, О.А. Интродукция древесных плодовых растений на Западном Памире / О.А. Акназаров, Ю.С. Корзинников // Горные территории и их освоение. – Фрунзе. 1985. – С 101 – 108.
2. Бейдеман И.Н. Методика фенологических наблюдений при геоботанических исследованиях / АН СССР. -М.- Л., 1979.-131с.
3. Классификатору рода *Armeniaca vulgaris* SCOP". Ленинград (1983).-12с.
4. Содаткадамова Т.М, Сравнительная характеристика морфо-биологических и биохимических особенностей местных и интродуцированных сортов и форм абрикоса Западного Памира. Наука и инновация. ТГУ. Душанбе. 2021. №3, С.154-159.
5. Костина К.Ф. Происхождение и эволюция культурного абрикоса // Тр. Гос. Никитского бот. сада. -1946. -Т.24, вып.1. - С.25-39.

Дар мақола оиди хусусиятҳои морфо-биологӣ ва муқоисавии дарахтони зардолуи маҳалӣ ва интродусентӣ вобаста аз баландии сатҳи баҳр маълумот дода шудааст. Дар асоси хусусиятҳои морфо-биологӣ зардолуҳои интродусентӣ ва маҳалӣ исбот карда шуд, ки баъзе монандиҳо ва фарқиятҳо байни шаклҳои зардолуи дида мешавад. Муайян карда шудааст, ки вобаста аз баландии сатҳи баҳр хусусиятҳои морфо-биологӣ растаниҳо тағйир меёбад. Андозаи барг ва мева низ тағйир меёбад.

Калимаҳои калидӣ: зардолуи муқарарӣ, шаклҳои интродусентӣ, гуногунишаклӣ, маҳалӣ, иқлим

В статье данна морфобиологическая характеристика некоторых местных и интродуцированных сортов и форм абрикоса Памира. На основе морфобиологического описания местных и интродуцированных сортов абрикоса выявлены некоторые сходства и различия между формами.

Выявлено, что в зависимости от высоты место произрастания абрикоса морфобиологические особенности, размер плодов и листьев также изменяются.

Ключевые слова: абрикос обыкновенный, интродуцированные сорта, местные, полиморфизм, климат

This article gives information about the morphological characters of some local and introduced sorts and forms of apricot in Pamir. There are some differences

between morphological description of local and introduced sorts of apricot. According to the height there were changed the vegetation of apricot, morphological peculiarity, shape of fruit and leaves.

Key words: Apricot, introduced sorts of apricot, local, polymorphism, climate

About author: Sodatkadamova T.M. Head of the department of biology faculty of Khorog state University named after M.Nazarshoev, Phone +992935834619, E-mail: tahmina88@inbox.ru

НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ТАШАККУЛИ ҲУВВИЯТИ МИЛӢ ВА ҲИССИ ВАТАНПАРАСТИИ ҶАВОНОНИ КИШВАР

Солиҳов С.Т.¹

Бо ибтиқори сиёсати хирадмандонаи пешгирифтаи Асоғузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба кулли ҷабҳаҳои амалкунандаи ҷомеа аз ҷумла: иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва ҳосатан ба соҳаи маориф, ки «самти афзалиятноки рушди сиёсати иҷтимоии давлат» маҳсуб меёбад, таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир карда мешавад. Илова бар ин донишмандон бар он ақидаанд, ки он миллате, ки дорои илму ахлоқ бошад, ба пешравиҳои ҷашмгир ноил мегардад. Бинобар

1 Солиҳов С.Т. – омӯзгори калони кафедраи фалсафа ва сиёсатшиносии ДАТ ба номи Ш. Шохтемур.

ҳамин ҳам, ташаккулу такомул додани соҳаи маориф воситаи муҳимтарини болоравии донишу маърифати аҳли башар ба ҳисоб меравад.

Солҳои охир ниҳодҳои марбута ба ҷавонони кишвар таваҷҷӯҳи хос зоҳир менамояд, зеро ҷавонон нерӯи бузурги пешбарандаи ҷомеаи муосири тоҷик ба ҳисоб мераванд ва рушду нумӯи ҷомеаи навин аз афкори солиму созанда ва устувори онҳо вобастагии калон дорад. Дар ин замина ҷавонон машғалбардори илму маориф, фарҳангу маданият ва таъриху адабиёти бойи мо ба ҳисоб мераванд.

Онҳо қувваи хеле бузург буда, инчунин ҳастии миллат ва ояндаи Тоҷикистони соҳибистиклол мебошанд. Аз тарафи дигар ҷавонон дар рушду инкишофи ҳар ҷомеа нақшу мақоми муайянеро ишғол менамоянд. Маълум аст, ки асри XXI асри пешрафти технология мебошад ва ҷавонон бештар дар муқоиса бо дигар қишрҳои ҷомеа бо рушди технологияи иттилоотии муосир қадам мезананд, вале бархе аз онҳо технологияи муосирро, махсусан аз интернет самаранок истифода намебаранд. Чуноне ки ба ҳамагон маълум аст, ки истифодаи самаранок аз интернет аз аҳамият ҳолӣ нест.

Аммо мутаассифона, вақте ба рӯйи сафҳаи интернет назар мекунем, мебинем, ки бархе аз ҷавонони мо оид ба сиёсати кунунии Ҷумҳурии Тоҷикистон суҳанҳои беҳуда ва беасос баён намудаанд, ки ин далели назари воқеъбинона надоштани онҳо ба пешравиҳои ҷомеа мебошад. Ба андешаи мо, ин тоифа ҷавонон ба ҷомеаи навини мо, ки ба шарофати соҳибистиклолии кишвар шароити густурда барои соҳибӣ қардани мероси ниёгон ва боз ҳам ғанӣ қардани он рӯйи қор омадааст, нигоҳи хушбин ва дурбин надоранд.

Дар ин замони бисёр ҳассос, ки баҳсу талошҳои мафкуравӣ вусъат ёфта истодаанд, ҷавонро зарур аст, ки «азми дурусту саъйи комил» дошта бошанд, то дар зиндагиашон ба иштибоҳот роҳ надиханд. Паёми имсола ироанамудаи Асогузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба мақоми олии қонунгузории ҷумҳурӣ низ дар шароити торафт шиддат гирифтани раванди ҷаҳонишавӣ ва рӯз ба рӯз вусъат ёфтани баҳсу талошҳои идеологӣ сурат гирифт.

Мусаллам аст, ки ҷавонони кишвар дар маркази диққати Ҳукумати кишвар, махсусан сарвари давлат қарор доранд ва дар Паёми имсола Президенти кишвар чун ҳарвақта роҷеъ ба сиёсати давлатии ҷавонон суҳанронӣ намуда, таъкид намуд, ки «Ҳукумати мамлакат масъалаҳоро, ки ба сиёсати давлатии ҷавонон алоқаманд мебошад, дар маркази диққати худ қарор медиҳад ва барои дастгирии иқдоми бунёдкоронаи ҷавонони кишвари соҳибистиклоламон тамоми чораҳои заруриро амалӣ мегардонад». Ҳамчунин, сарвари давлат зимни суҳанронияш қайд намуд, ки «Мо бо ҷавонони созандаи худ ифтихор мекунем, чунки ҷавонони даврони соҳибистиклолии Ватанамон имрӯз бо нангу номуси миллӣ, ташаббусҳои шоиста ва эҳсоси баланди ватандорӣ дар рушди Тоҷикистони азиз ҳиссаи арзишманд мегузоранд ва ба Модар - Ватани худ содиқона хизмат мекунанд».

Воқеан маҳз ҷавонони дорои азму иродаи қавӣ, ҷомеаи моро дар арсаи байналҳалқӣ дар соҳаҳои илм, фарҳанг, варзиш ва ғайра муаррифӣ қарда метавонанд. Дар баробари рушду инкишофи ҷомеа, ҷавонон ба ҳаёти сиёсӣ пайванд шуда, дар ин роҳ барои пешбурди ҳаёти иҷтимоӣ сиёсӣ, камар мебандад. Дар вобастагӣ бо ин масъала, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз суҳанронҳои худ бо ҷавонони кишвар барҳақ зикр қарда буд, ки: «Дар ҷаҳони муосир рӯ овардан ба масъалаҳои ҷавонон ва истифода аз имкониятҳои зехниву ҷисмонии онҳо, яке аз шартҳои ноил шудан ба рушду инкишофи устувори давлат ва ҷомеа мебошад. Воқеан, ҳам имрӯз ҷавонони мо ҳамчун нерӯи бузурги бунёдгару созандаи мамлакат эътироф шудаанд». Масъалаи тарбияи насли наврас, махсусан ҷавонон, яке аз масъалаҳои муҳими рӯз ба ҳисоб рафта, аз ҳалли дурусти он пешрафти тамоми соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии Тоҷикистони соҳибистиклол вобастагии калон дорад.

Ба фикри мо, тарбияи наврасону ҷавонон вазифаи ҳар як фарди ҷомеа ва муассисаву

ниҳодҳои иҷтимоӣ мебошад. Барои он, ки қонуни тартиботи ҷамъиятӣ то меъёри муайян риоя карда шавад, бояд, ки робитаи падарону модарон ба он ниҳодҳои иҷтимоӣ, ки фарзандонашон таҳсил доранд, мустақкам карда шавад. Ин амал агар аз як тараф ба кам шудани сатҳи ҷинойат дар байни наврасону ҷавонон мусоидат кунад, аз тарафи дигар ба риоя шудани қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи «Масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» оварда мерасонад.

Дар ин самт суҳанони Асогузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нақши созандагӣ ва бунёдкорӣ дорад: «Имрӯз, ки мо зерин парчами Ватан ва давлати соҳибистиклол» гирд меоем, бояд, пеш аз ҳама, ҷавонони мо мазмуну моҳияти мафҳумҳои зерини истиклолият, худшиносӣ, ифтихори миллӣ ва ваҳдати ягонагии миллатро дарк намоянд. Зеро ин мафҳумҳои мебошанд, ки бояд ҳар як ҷавони бонангу бономуси мо онҳоро риоя, ҳифз ва арҷгузорӣ кунанд.

Маҳз ҷавонони эҷодкор, бонангу номус, ватандӯсту ватанпарвар, ки воқеан ҳам, тафаккури созанда доранд, метавонанд дирӯзу имрӯз ва фардои ҷомеаамонро пайвандгар бошанд. Мавриди зикри хос аст, ки ҷавонон дар ҳама давру замон, барандаи ақидаҳои тавоноӣ тамаддунӣ ва илмию адабӣ буданду ҳастанд.

Воқеан, дар тамоми мамлакатҳои ҷаҳон ҷавонон як қувваи пешбарандаи ҷомеа муаррифӣ карда мешаванд ва имрӯз онҳо ба як нерӯи пуриқтидор табдил ёфтаанд. Таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол нишон медиҳад, ки ҷавонон барои муттаҳид сохтани ҷомеа, барои ба эътидол овардани вазъияти иҷтимоӣ сиёсӣ, истикрори сулҳ ва ризоияти миллӣ, пешбурди соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ, илму маориф, таъриху фарҳанг саҳм дошта, инчунин дар ин самт таҷрибаи кофӣ андӯхтаанд.

Дар вобастагӣ ба ин масъала Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми суҳанронӣ нисбати ҷавонон чунин гуфта буд: «Мо бояд дар замири насли ҷавон ҳисси баланди миллӣ, эҳсоси худшиносӣ ватандӯстӣ, ахлоқи ҳамида, сабру таҳаммул, омӯзиши илм ва касбу ҳунароҳои муосир, ҷиддияту меҳнатдӯстӣ ва эҳтироми волоияти қонунро талқин намоем, то онҳо тавонанд дар оянда ҳамчун намояндагони сазовор ва шоистаи миллати хеш Ватани азизамонро дар арсаи ҷаҳон, муаррифӣ намоянд».

Қайд кардан ба маврид аст, ки мақсади асосии мавзӯи мазкур, тарбия ва ҳидоят ба ободӣ, созандагӣ ва эҳтиром доштани ҳувияти миллӣ, пос доштани таърихи ниёгон, пешбурди илму ирфон, мактабу маориф аз ҷониби ҷавонон мебошад.

Умуман, саҳми ҷавонон дар ободӣ ва пойдории кишвар, нақш ва мақоми ҷавонон дар инкишофи фарҳанги бадеӣ, ҷавонон тарғибгари сулҳу ваҳдат, варзиш ҳамчун пайвандгари сулҳу дӯстӣ, рушди илму маориф, адабиёт ва санъат, ҳунаро ва истеъдод, тарғибу таҳкими сулҳу ваҳдат, робитаҳои дӯстӣ, пешрафти мамлакат, меросбарони таърих ва дигар масъалаҳои муҳим хело назаррас мебошад.

Агар ҷомеаро, мо аз нуқтаи назари сотсиологӣ таҳлил карданӣ шавем, он гоҳ чунин ба назар мерасад, ки марҳилаҳои гуногуни ҷомеа паси сар мешаванд, ҷомеа то ҳадди муайяне пеш меравад, муносибат ба сиёсати давлатии ҷавонон мустақкам мегардад, сатҳи ҷаҳонбинии ҷавонон низ ташаккулу инкишоф ёфта пеш меравад, инчунин он ҷавононе, ки қавиירוодаанд, ақидаву назари худро оқилона роҳандозӣ карда, нисбат ба Ватан мусбат арзёбӣ мекунанд. Онҳо дар навбати худ, дар раванди ташаккули ҷомеаи демократӣ саҳм гирифта, дар соҳаҳои муайян ихтироот, ё кашфиёт мекунанд. Бо ин восита илм то андозае пеш рафта дар оянда низ чунин таҳқиқот бо шакли тарзҳои гуногун идома меёбад.

Умуман, нисбати ҷавонон ҳаминро гуфтан зарур аст, ки дар бунёди давлати демократию дунявӣ мақоми онҳо хело бузург буда, ин амал аз ҳар як ҷавон, пеш аз ҳама зиракии сиёсӣ, азму иродаи қавӣ, риояи қонунҳо, арҷгузорию муқаддасоти миллӣ ва дӯст доштани миллату давлатро талаб мекунад. Ҳамчунин лозим ба таъкид аст, ки ҷавонони мо бояд ғамхорию ҳамешагии Ҳукумати кишвар, махсусан Президенти мамлакатро хуб дарк

намоянд. Ҳатто дар бонуфӯзтарин ташкилотҳои байналмилалӣ аз ҷавонон пуштибонӣ мекунад. Зеро Президенти кишвар кӯшиш ба ҳарч медиҳад, ки барои пешравии ҷавонон тадбирҳои судмандро роҳандозӣ намояд.

Рӯйхати адабиёт

1. Абдуллозода Шерзод. Асосҳои диншиносӣ. Китоби дарсӣ.
2. Авесто // Энциклопедияи советии тоҷик. Ҷ. 1.-Душанбе, 1987.
3. Ахлоқ // Энциклопедияи советии тоҷик. –Душанбе, 1987-Душанбе, 2001
4. Суҳанронии Президент Эмомалӣ Раҳмон «Фарҳанг ҳастии миллат» //«Садои мардум», 24.03.2001.
5. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Фарҳанг ҳастии миллат» //«Садои мардум», 24.03.2001.
6. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оид ба лоиҳаи қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», 14 декабри 2010, Душанбе, 2010.
7. Эмомали Раҳмонов. Ватандӯстӣ ва худшиносии миллӣ.-Душанбе, 1999.
8. Эмомали Раҳмонов. Дирӯз ва имрӯзи тоҷикон. – Душанбе, 1997.
9. Эмомали Раҳмонов. Фарҳанг ҳастии миллат аст //«Садои мардум», 24.03.2003.
10. Эмомалӣ Раҳмон, Забони миллат – ҳастии миллат, Душанбе, 2016.

НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ТАШАККУЛИ ҲУВВИЯТИ МИЛЛӢ ВА ҲИССИ ВАТАНПАРАСТИИ ҶАВОНОНИ КИШВАР

Дар мақолаи мазкур дастовардҳои Истиқлолияти давлатӣ мавриди таҳлил қарор дода шудаанд. Ҳамзамон ҳамаи соҳаҳои амалкунандаи ҷомеа аз қабилӣ: иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва хусусан ба соҳаи маориф, ки «самти афзалиятноки рушди сиёсати иҷтимоии давлат» маҳсуб меёбад, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Аз ин лиҳоз, солҳои охири ниҳодҳои мазкур ба ҷавонони кишвар таваҷҷӯҳи хос зоҳир менамояд. Чунки ҷавонон нерӯи бузурги пешбарандаи ҷомеаи муосири тоҷик буда, инчунин рушди инкишофи ҷомеаи навин аз афкори солиму созанда ва устувори онҳо вобастагии калон дорад.

Дар замони бисёр ҳассос, ки баҳсу талошҳои мафкуравӣ вусъат ёфта истодаанд, пеш аз ҳама ҷавонро зарур аст, ки ҷаҳонбинии васеъ дошта бошанд, то ки дар зиндагиашон ба ҳатогиро роҳ надиҳанд. Ба андешаи мо, тарбияи наврасону ҷавонон вазифаи ҳар як фарди ҷомеа ва муассисаву ниҳодҳои иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад.

Воқеан ҳам, дар ҳамаи мамлакатҳои ҷаҳон ҷавонон як қувваи пешбарандаи ҷомеа муаррифӣ карда мешаванд ва имрӯз онҳо ба як нерӯи пуриқтидор табдил ёфтаанд. Маҳз ҷавонони эҷодкор, бонангу номус, ватандӯсту ватанпарвар, ки тафаккури созанда доранд, метавонанд дирӯзу имрӯз ва фардои ҷомеаамонро пайвандгар бошанд.

Калидвожаҳо: *суботи сиёсӣ, тафаккури ҷавонон, таълиму тарбия, эҳсоси худшиносӣ, ватандӯстӣ, инсонӣ қимат, масъулият, волидайн, фазои оила, маориф, омили иқтисодӣ, омили психологӣ, телефони мобилӣ, интернет ва шабакаҳои он, осори пандуахлоқии ниёгон.*

РОЛЬ УВАЖАЕМОГО ЛИДЕРА НАЦИИ ЭМОМАЛИ РАҲМОНА В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ И ЧУВСТВА ПАТРИОТИЗМА МОЛОДЕЖИ СТРАНЫ

В данной статье анализируются достижения государственной независимости. При этом обсуждены все сферы общества, такие как: экономическая, социальная, политическая, культурная и особенно сфера образования, которая считается «приоритетным направлением развития социальной политики государства». С этой точки зрения, в последние годы данные учреждения уделяют особое внимание молодежи страны. Потому что молодые люди являются великой движущей силой современного таджикского общества, и развитие нового общества во

многое зависит от их здоровых, конструктивных и устойчивых взглядов.

В очень непростое время, когда разрастаются идеологические споры и усилия, в первую очередь необходимо, чтобы у молодых людей был широкий кругозор, чтобы они не совершали ошибок в своей жизни. На наш взгляд, воспитание подростков и молодежи является обязанностью каждого человека в обществе и социальных институтов.

Фактически во всех странах мира молодежь представлена как движущая сила общества, и сегодня она стала мощной силой. Именно творческая, благородная, патриотичная и патриотически-любящая молодежь, обладающая творческим складом ума, может связать прошлое, настоящее и будущее нашего общества.

Ключевые слова: политическая стабильность, мышление молодежи, воспитание и обучение, чувство самопознания, патриотизм, совершенный человек, ответственность, родители, семейное окружение, образование, экономический фактор, психологический фактор, мобильный телефон, интернет и его сети, исконное нравственное наследие.

THE ROLE OF THE RESPECTED LEADER OF THE NATION, EMOMALI RAHMON, IN THE FORMATION OF THE NATIONAL IDENTITY AND SENSE OF PATRIOTISM OF THE COUNTRY'S YOUTH

In this article, the achievements of State Independence are analyzed. At the same time, all spheres of society, such as: economic, social, political, cultural, and especially the sphere of education, which is considered the "priority direction of the development of social policy of the state", have been discussed. From this point of view, in recent years, these institutions have been paying special attention to the youth of the country. Because young people are the great driving force of the modern Tajik society, and the development of the new society is highly dependent on their healthy, constructive and stable opinions.

In a very sensitive time, when ideological debates and efforts are expanding, it is first of all necessary for young people to have a broad outlook so that they do not make mistakes in their lives. In our opinion, educating teenagers and young people is the duty of every individual of society and social institutions.

In fact, in all countries of the world, young people are represented as a driving force of society, and today they have become a powerful force. It is the creative, honorable, patriotic and patriot-loving young people who have a creative mindset, who can link the past, present and future of our society.

Key words: political stability, youth thinking, education, self-knowledge, patriotism, perfect human being, responsibility, parents, family atmosphere, education, economic factor, psychological factor, mobile phone, internet and its networks, traces of ancestors.

РАҚАМИКУНОӢ ЧУН САМТИ НАВИ ВЕКТОРИ ИНКИШОФИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Султонбекова М.

Иқтисоди рақамӣ — ин сислсилаи байниҳам вобастагиҳои вербалӣ аст, ки ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсониро фаро гирифта, онҳо бо технологияҳои рақамӣ мутаҳид мебошанд. Дар адабиёт як қатор номҳои дигари ин илмро дучор шудан мумкин аст: интернет, иқтисоди вербалӣ, бозори шабакавии рақамӣ ва ғайра. Мо дар замони тағйироти рақамӣ зиндагӣ менамоем. Технологияҳои рақамӣ ислоҳоти ҷиддӣ дар ҳаёт, таҳсилот, кор ва роҳат талаб менамоянд. Иқтисоди рақамӣ имконият фароҳам менамояд, ки фикрронӣ иваз шавад, банақшадарорӣ ва қабулнамоии қарор тағйир ёбад, сатҳи нав дар фаъолияти давлатӣ ва инкишофи ҷамъиятӣ ба вуқӯ ояд, аммо хавфу хатари аз байн рафтани модели анаҳои реша давонда ба миён меояд.

Яке аз — самтҳои калидии вектори инкишофи давлат раванди иқтисод мебошад. Тадбиқ намудани иқтисоди рақамӣ фишанги инкишофи сохтори иқтисодӣ ва муҳити том аст. Таасуроти нав васеъ мешаванд, равангаи имкониятҳо кушода мешавад ва пеш аз ҳама барои насли ҷавон ки худро эҳё менамояд муҳити беҳатари иҷтимоӣ барои оянда ташаккул меёбад [2].

Омили калидии трансформатсияи рақамӣ – тақамулёбӣ дар фаъолияти субъектони бозорӣ, рушди маданияти рақамӣ мебошад. Қайд менамоем, ки дар марҳилаи муосири трансформатсияи иқтисодӣ–иҷтимоӣ тағйироти ҷамъият муҳид масъулияти худро ба души сохторҳои институтсионалӣ мегузорад ва интизор мешавад, ки консепсияҳои нав ва муносибатҳои дигар ташаққул ёбанд.

Мафҳум моҳият ва хусусиятҳои иқтисоди рақамӣ возеъ ва равшан шуда, зарурияти ба иттидол овардани технологӣ муайян бошад.

Иқтисодӣ рақамӣ – ин илм дар шароити нави фаъолияти иқтисодӣ тавассути ҳукумати электронӣ–вербалӣ мебошад.

Бояд қайд кард, ки дар марҳилаи муосири трансформатсияи иҷтимоӣ – иқтисодӣ тағйирёбии ҷамъият ва муҳит хусусиятҳои худро ба сохтори институтсионалӣ вогузори намуда, барои ташаққулёбии консепсияҳои нав тақозо зоҳир менамоянд.

Мафҳум ва моҳияти хусусиятҳои иқтисоди рақамӣ ва зарурати мутадил намудани техникаи он асоснокнамоӣ талаб менамояд.

Иқтисоди рақамӣ – ин фаъолияти иқтисодӣ, ки дар натиҷаи дар ҳамаи соҳаҳо тадбиқ намудани технологияҳои рақамӣ/ахборотӣ дар истехсолот, идоранамоӣ, рӯйдодҳои давлатӣ ва дигар ҳодисаҳо бо мақсади таъмин намудани таваҷҷуҳи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баланд бардоштани сифати ҳаёти шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин пешниҳод намудани шароитҳои зарурӣ ва таъмини рақобатпазирии ватанӣ дар бозори берунӣ мебошад.

Маълум аст, ки дар замони соҳибистиклолиятии ватанӣ, ҳангоми тадбиқи фаъоли технологияҳои иттилоотии коммуникатсионии муосир имконияти васеъӣ амалӣ намудани технологияи рақамӣ дар фаъолияти иқтисодии корхона ва муассисаҳои муосир, ки самаранокии иқтисодиро

Известно, что за годы независимости, при активном внедрении современных информационно – коммуникационных технологий создается широкая возможность реализации цифровой технологии в современной экономической деятельности предприятий, что повышает экономическую эффективность, содействует ускорению трансформации новой экономической структуры, становится важной движущей силой для роста производства продукции, роста объема услуг. Для объективной оценки состояния действующих элементов или систем цифровых технологий необходима исходная информация. Действующие системы статистической отчетности ИКТ не дают полную информацию об объективном состоянии информационно – коммуникационной технологичности – цифровой информации всей экономики республики.

Известно, что под цифровой экономикой понимается широкий спектр экономической деятельности, который включает в себя использование:

- 1) цифровой информации и знаний в качестве ключевого фактора производства;
- 2) современных информационных сетей в качестве важного пространства деятельности;
- 3) эффективного использования информационно – коммуникационных технологий (ИКТ) в качестве фактора роста производительности и экономической структурной оптимизации.

Цифровая экономика открывает большие возможности для обмена информацией, образования, прозрачного ведения бизнеса. Государственные органы должны сыграть свою роль и следить за тем, чтобы соблюдались правила, а сделки в цифровом пространстве были максимально безопасными и надежными как для бизнеса, так и для потребителей.

Следует отметить, что в Республики Таджикистан информационные и коммуникационные технологии медленными темпами становятся органической частью современных управленческих систем во всех отраслях экономики, сферах

государственного управления, обороны страны, безопасности государства и обеспечения правопорядка.

Для развития цифровой экономики нужна платформа. Не только техническая, но и правовая.

Цифровая экономика – это будущее, которое ближе чем, кажется.

Цифровая трансформация неизбежна, сегодня это объективные требования современности, поэтому важно определить и правильно выстроить стратегию трансформации сферы госуправления и её перевода на цифровые рельсы.

ЛИТЕРАТУРА

1. «Цифровые технологии» [Электронный ресурс] Министерство цифрового развития, связи и массовых коммуникаций Российской Федерации. -Режим доступа: <https://digital.gov.ru/ru/activity/directions/878>
2. Развитие цифровой экономики в России как ключевой фактор экономического роста и повышения качества жизни населения: монография // Нижний Новгород: издательство «Профессиональная наука», 2018 г. С. 8.
3. Всемирный банк. 2016 год. Доклад о мировом развитии 2016 «Цифровые дивиденды». Мировая экономика и международные экономические отношения. - М.: Эксмо, 2016. - 320 с.
4. Черняк, В. Популярная история экономики и бизнеса / В. Черняк. - М.: Вече, 2018. - 512 с.
5. Цифровой Единый рынок – электронный ресурс <https://ec.europa.eu> (дата доступа 7.06.2019)

РАҚАМИКУНОӢ ЧУН САМТИ НАВИ ВЕКТОРИ ИНКИШОФИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола муаллиф қайд мекунад, ки ҳаёт дар шароити тақйирёбии рақамӣ мегузарад. Технологияҳои рақамӣ ислоҳоти ҷиддии ҳаётӣ: дониш, маърифат, меҳнат, хизматрасонӣ ва роҳат ба шумор мераванд. Инчунин, дар мақола муаллиф қайд кардааст, ки иқтисоди рақамӣ ғ ин сатҳи нави фаъолияти давлат ва инкишофи илми ҷамъият мебошад. Аммо, таъдид ва хавфи азбайн рафтани ананаҳои иқтисодӣ омехта мавҷуд аст, ки наслҳои пеш онҳоро иваз намудан намехоҳанд.

Муаллиф қайд менамояд, ки раванди инкишофи иқтисодии ҷамъият яке аз меҳварҳои калидии самтҳои вектори инкишофи давлатӣ аст. Инкишофи маданияти рақамӣ омили калидии трансформатсияи фаъолияти субъектҳои хоҷагидор мебошад.

Калидвожаҳо: *илми иқтисоди рақамӣ, инкишофи нав, таъдид ва хавфи тақйирёбии ананаҳо.*

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ВЕКТОРА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В статье автором отмечено, что жизнь протекает в условиях цифровых изменений. Цифровые технологии считаются коренными жизненными реформами сознания, образования, труда, услуг и отдыха. Также в статье автор отмечает, что цифровая экономика – это новый уровень деятельности государства и научного развития общества. Однако, существует риск и угроза устранения укоренившихся традиционных смешанных рыночных отношений, которое предыдущие поколения не захотят изменить.

Автор отмечает, что экономический ход развития общества является одним из ключевых направлений вектора государственного развития. Развития цифровой культуры считается ключевым фактором цифровой трансформации – обновления в деятельности хозяйственных субъектов.

Ключевые слова: *наука цифровая экономика, новое развитие, риск и угроза изменения традиций.*

ДАСТГИРИИ СИЁСАТИ ДАВЛАТИИ ЧАВОНОН

Тошматов З.А.

Донишкадаи кухию металлургии Тоҷикистон

Ҷумҳурии Тоҷикистон баробари ба даст овардани истиқлолият зарурати ташаккул ва амалӣ намудани сиёсати давлатии ҷавононро пазируфтааст. Баъди 6 моҳи соҳиб гаштан ба истиқлолияти давлатӣ аз ҷониби Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гаштани қонуни асосии ҷавонон – қонун «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон» (13 март соли 1992 тасдиқ гаштааст) далели ин гуфтаҳост. Ибрози он бамаврид аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон миёни Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил яке аз аввалинҳо шуда, қонуни асосии ҷавононро қабул кардааст. Ин бори дигар собит месозад, ки кишвари азизамон Тоҷикистон дар таҳкими сиёсати давлатдорӣ ва сохтмони ҷомеаи демократии ҳуқуқбунёд ташаккули сиёсати ҷавононро ке аз самтҳои асосӣ ва стратегии фаъолият медонад.

Дар давраи 32 соли Истиқлолияти давлатӣ дар ҳаёти ҷавонони Тоҷикистон дигаргуниҳои зиёд ба вуқӯъ омаданд — пастию ноумедӣ, рӯҳафтадагӣ, гаронӣ ва роҳҳои бисёри ноҳамвори зиндагӣ онҳоро дучор омад, ки ҳар қадам, давра ба давра ва дар ҳалли ҳар як мушкилот Сарвари мамлакат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамроҳи ҷавонон буданд ва онҳоро дастгирӣ ва пешвоӣ мекарданд: дар пастихо падарвор дастгири ҷавонон буданд; ҷавонони ноумеду рӯҳафтударо ҳамчун намуна бо ёдоварӣ аз тазодҳои ҳаётӣ ва қарорҳои созгори хеш умед мебахшиданд; гаронии рӯзмараи шахсони ҷавонро ҳамчун бародар ва роҳбар сабук ва ҳал менамуданд; ҷавононро дар роҳҳои ноҳамвори зиндагӣ ҳамчун дӯст, рафиқ ва пешво ҳамроҳӣ ва ҳидоят мекарданд, ба онҳо роҳ мекушоданд. Хулоса, Пешвои миллат бо ҷавонон буданд ва ҳастанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба масъалаҳои ҷавонон, аз ҷумла беҳдошти вазъи таълиму тарбия, касбу ҳунар ва бо ҷойи кор таъмин намудани онҳо, инчунин мавқеи ҳоса пайдо намудани ҷавонон дар ҷомеа таваҷҷӯҳи махсус зоҳир намуда истодааст. Ин буд, ки баъд аз шаш моҳи ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ парламенти кишвар Қонун «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон»-ро ба тасвиб расонид, ки санади мазкур заминаҳои ташкиливу ҳуқуқии сиёсати давлатии ҷавононро муҳайё ва муайян намуд.

Дар ин марҳалаи нави таърихӣ Тоҷикистон дар байни кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил яке аз аввалинҳо шуда, ин иқдомро ба роҳ монд ва як моҳ пеш аз имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ баъди мулоқоти Президенти кишвар бо намояндагони ҷавонони мамлакат 23 майи соли 1997 мақоми ваколатдори соҳа - Кумитаи кор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ гардид ва моҳи ноябри соли 2006 дар заминаи ин мақоми давлатӣ Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд.

Воқеан, имрӯз ҷавонони мо ҳамчун нерӯи бузурги бунёдгару созандаи мамлакат эътироф шудаанд. Аз ин рӯ, мо ҳалли мушкилоту масъалаҳои ҳаёти наврасону ҷавононро самти стратегӣ ва афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат эълон кардаем. Зеро имрӯз Тоҷикистон аз назари демографӣ дар ҳоли рушди доимӣ қарор дорад ва аз нисф зиёди аҳоли, яъне қувваи асосии пешбарандаи онро ҷавонон ташкил медиҳанд».

Дар замони муосир сиёсати давлат дар ин марҳилаи пурпечутоб ба он равона карда мешавад, ки тавассути фаъолияти самараноки тамоми сохтору мақомоти давлатӣ барои ҳар як шаҳрванди кишвар, аз ҷумла ҷавонон шароити арзандаи зиндагӣ таъмин карда шавад.

Нахустин иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳаёти ҷавонон, ба воситаи заминагузорӣ ба ташаккул ёфтани сиёсати давлат нисбат ба ҷавонон, бо қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати

давлатии ҷавонон» арзёбӣ мегардад, ки ин амал ҳанӯз соли 1992, ҳангоми вакили Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон будани Президенти кишвар, ба вуқӯ мепазирад.[1]

Нахустин мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҷавонон дар шароите доир гардид, ки Тоҷикистон акнун ҳамчун як кишвари соҳибистиклол шинохта мешуд ва ҳамагӣ се сол ошт. Дар баробари ин, тазоду муноқишаҳои дохилидавлатии ҷанги шаҳрвандии ангезишдода, ки то он замон ба таври пурра бартараф нагардида буданд, имкон намедоданд, ки Ҳукумати навтаъсис ва соҳибмақом тадбирҳои судмандро андешад ва амалӣ гардонад. Дар ҳамин шароит, чун аксарияти аҳолии Тоҷикистон ҷавон буд, ҷалби насли ҷавон ба фаъолнокии сиёсӣ ва беҳтар гардонидани вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ дар кишвар мувофиқи мақсад буд. Ҳамзамон, ҷавонон дар рӯҳияе зиндагӣ доштанд, ки «хубро аз бад», «сафедро аз сиёх» фарқ намекарданд.

Тоҷикистон давлати ҷавон аст, 70% аҳолиро шахсони то 30 сола ташкил медиҳад. Бо дарназардошти ин ва таваҷҷӯҳи бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба насли ҷавон дар Тоҷикистон ҳанӯз аз солҳои аввали ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ба татбиқи сиёсати давлатӣ нисбат ба ҷавонон афзалият дода шуд.

Қадамҳои аввал дар роҳи ташаккули сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон» 13 марти соли 1992 гузошта шуд. Яъне, сиёсати давлатии ҷавонон ҳамқадами Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, татбиқи онро дар Тоҷикистон 20 сол пур мешавад. Дар ин давраи фаъолият Тоҷикистон дар самти татбиқи сиёсати давлатии ҷавонон ба дастовардҳои зиёд ноил гардид. Бахусус, дар раванди фаъолгардонӣ ва маърифатнокии ҷавонон дар роҳи бунёди давлати соҳибистиклол қорҳои назаррас ба анҷом расонида шуданд. [2]

Яке аз дастовардҳои муҳими истиқлолияти давлатӣ барои ҷавонон ин таваҷҷӯҳи бевосита ва падаронаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба насли ҷавони кишвар мебошад. Дар тӯли 32 соли истиқлолияти давлатӣ Сарвари кишвар чандин маротиба бо ҷавонон мулоқоти бевосита баргузор намуданд, ки дар ин ҳамоишҳо масъалаҳои зиёди мубрами ҳаётии наврасону ҷавонон баррасӣ ва ҳал гардидаанд. Дар баробари ин, Президенти ҷумҳурӣ дар ҳама сафарҳои қорӣ хоҳ дар қорич, хоҳ дар дохили кишвар пайваста бо ҷавонон вохӯриҳои анҷом медиҳад, аз қору пайқор ва мушқилоти ҳаётӣ қурсон мешавад ва ҷиҳати бартараф гардонидани мушқилоти ҳаётии онҳо ва мусоидат ба рушду тақомулӯбӣ дар ҷаҳони муосир дастурҳо медиҳанд.

Дар шароити муосири инқишофи давлати соҳибистиклоламон Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба татбиқи сиёсати ҷавонон аҳамияти ҳоса зоҳир менамояд. Ин аст, ки Консепсияи миллии сиёсати ҷавонон заминаҳои татбиқи амалии сиёсати давлатии ҷавононро фароҳам овардаанд.

Саҳифаи наве, ки ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои муайян намудани мақоми ҷавонон боз намуд, ин моҳи ноябри соли 2006 буд, ки дар замина мақоми давлатӣ “Қумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуда буд. Пас аз ин амал аз тарафи ҳукумат ба ҷавонон боз ҳам таваҷҷӯҳи бештаре зоҳир менамуданд. Ғамхории миллат нисбат ба ҷавонон рӯз то рӯз меафзуд ва баҳри инқишофи ҳамазарафаи ҷавонон шароитҳои беҳтаринро фароҳам менамуданд.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22-юми декабри соли 2016 омадааст: «Татбиқи босамари сиёсати давлатии ҷавонон аз рӯзҳои нахустини соҳибистиклолӣ дар меҳвари фаъолияти Ҳукумати Тоҷикистон қарор дорад.

Дар Паёми навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мӯҳтарам

Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст, ки «Татбиқи босамари сиёсати давлатии ҷавонон аз рӯзҳои нахустини соҳибистиклолӣ дар меҳвари фаъолияти Ҳукумати Тоҷикистон қарор дорад. Аксарияти аҳолии Тоҷикистонро ҷавонон ташкил медиҳанд, ки онҳо давомдиҳандаи қору фаъолияти насли калонсол, нерӯи созанда ва иқтидори воқеии пешрафти ҷомеа, ҳуҷуса, ояндаи миллат ва давлат мебошанд. Ҳукумати Тоҷикистон ташаббусу пешниҳодҳои созандаи ҷавононро ҳамеша дастгирӣ намуда, барои амалӣ гардидани онҳо имконият фароҳам меорад. [2]

Бо дар назар дошти саҳми ҷавонон дар рушди ҷомеа ва иштироки фаъолонаи онҳо дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодии мамлакат пешниҳод менамоям, ки соли 2017 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Соли ҷавонон эълон карда шавад» Ҷавонони мо дар ҳар ҷое, ки бошанд, бояд ҳисси баланди миллий дошта бошанд, бо Ватан, миллат, давлати соҳибистиклоли худ ва забону фарҳанги миллии хеш ифтихор намоянд ва барои ҳимояи онҳо ҳамеша омода ва ҳушёру зирак бошанд.

Ҷавонони имрӯзаи мо, яъне насли замони истиқлол аз наслҳои пешина бо савияи илму дониш, маърифату ҷаҳонбинӣ, сатҳи тафаккур ва одоби ахлоқ фарқи кулӣ доранд, ки ин ҳама боиси ифтихори мо мебошад».

Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 аз 04.11.2011 № 480 қабул гардидааст, ки барои муайян намудани мақсад, афзалият ва тадбирҳои нигаронида шудааст, ки татбиқи онҳо ба ҳалли вазифаҳои мубрами рушди иҷтимоӣ иқтисодии Тоҷикистон дар ҷаҳони муосир мусоидат менамояд.

Интихоби самтҳои стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон метавонад танҳо ба натиҷаҳои таҳлил ва дурнамои равандҳои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлати рушди ҳаёти иҷтимоӣ фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар асоси таҳлили ҳисобот ва ҳуҷҷатҳои расмӣ ошкор гардидаанд, асос ёбад. Ғайр аз ин, Стратегия бояд дигаргуниҳоро, ки дар соҳаи фаъолияти ҳаётан муҳими ҷамъият ва давлат рӯй медиҳад, ба инобат гирад ва пешбинӣ намояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷабҳаҳои ҳукукии дастгирӣ ва рушди илм ва маорифи ҷавонон дар асоси меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон»,

Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ва ғайра дарбар гирифта, пешбинӣ карда шудааст. Пеш аз ҳама, қонунҳои мазкур асосҳои ташкилӣ, ҳукуқӣ, иҷтимоӣ иқтисодии тарбия, ташаккул ва камолоти ҷавононро муқаррар намуда, принципҳо ва тадбирҳои татбиқи сиёсати давлатро дар соҳаи истифодаи пурсамари нерӯи зеҳнӣ ва маънавии онҳо, ки ба манфиати ҷамъият равона мешавад, муайян мекунад. Баробари ҳамин, Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Тоҷикистон то соли 2020 ҳуҷҷати муайянкунандаи сиёсат буда, фаъолиятро инъикос менамояд, ки Ҳукумати Тоҷикистон дар давраи миёнамӯҳлат анҷом медиҳад ва ҷавобгӯи афзалиятҳои асосии Стратегияи рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 мебошад.

Сиёсати давлатии ҷавонон қисмате аз рукнҳои ҷомеаи мо маҳсуб мегардад, ки нақшу мақоми ҷавонон барои ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян месозад. Масъалаи сиёсати давлатии ҷавонон, нақш ва иштироки бевоситаи онҳо дар ҳаёти миллатамон яке аз масъалаҳои асосӣ ба шумор меравад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои омода намудани олимони ҷавон вобаста ба талаботи соҳаҳои гуногуни давлатӣ таваҷҷӯҳи махсус зоҳир намуда истодааст. [3]

Коста гардидани ахлоқи қисме аз наврасону ҷавонон, ҷалб гардидани онҳо ба ҳаргуна ҳаракату равияҳои бегона ва ба ҷинояткорӣ даст задани иддае аз онҳо беаҳмиятӣ ва бемаъсулиятии падару модарон мебошад. Гарчанд ки Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» амал мекунад, то ҳол ба ҷашм мерасад, ки

баъзе падару модаре ҳастанд, ки дар таълиму тарбияи фарзандони худ беаҳмиятӣ зоҳир менамоянд.

Дар ин замина мутафаккири бузурги тоҷик Муҳаммад Ғаззоли чунин гуфтааст. «Фарзанд амонат аст дар дасти падару модар ва дили фарзанд нафис асту нақшпазир, ҳар нақше, ки ба ӯ гузорӣ чун мушк ба худ бигирад ва чун замин пок аст ба саодати дину дунё расад ва падару модар ва муаллим дар он савоб шарик бошад. Агар тухми бадӣ афканӣ ва ӯро ба ҳолаш гузорӣ, то ҳарчи хоҳад, кунад ва ба ҳарчи хоҳад нишинад, ҳаргиз аз вай умеди неқӣ макун».

Саломатии ҷомеа, аз ҷумла саломатии ҷавонон – неъматӣ аз ҳама бузургтаринест, ки онро бояд кадр қард. Масъалаи ҳифзи саломатӣ дар асри XXI яке аз масъалаи муҳим ба шумор меравад. Барои саломат будан бояд донист ва ба насли наврас омӯзонд, ки дар асоси қадом принципҳои саломатии пураарзишро сохтан лозим аст. Интиҳоби тарзи ҳаёти солим на танҳо муҳофизат аз бемориҳо, инчунин роҳи боварибахши табобат аст.

Ҷавонон фаъолияти вусъатбори инноватсиониро ба вучуд меоранд ва барои рушди ҷомеа бо патентсиали эҷодӣ саҳмгузорӣ менамоянд. Бо истифода аз имкониятҳои эҷодии худ: фикрронӣ, пешниҳодҳо, ташкилотҳо, иттифокҳо, инчунин ҷавонон ҳар гуна даврано ва маҳфилҳои нав таъсис медиҳанд. Ташкилнамоии давлати демократӣ қараёни душвор ва дурандароз аст, ки тақвияти зиёдро талаб менамояд. Ин амал ҳам аз ҷониби давлат ва ҳам аз ҷониби ҷамъият яққоя ба даст меояд. Аз замони бадастории истиқлолият мо беҳбудӣро дар ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсӣ фарҳангӣ пурра мушоҳида менамоем. Дар тамоми системаҳои ҷамъиятӣ таҷдидуни мушоҳида мешуданд ва ин навоариҳо ба системаи ҷавонон низ таъсири мусбӣ худро расонид.

Дар қодаи маориф аз соли 1997 то инҷониб қорҳои зиёдеба анҷом расонида шудааст, вале ҳануз ҳам сохтори идорӣ ва таълимӣ ислоҳоти қиддро талаб мекунад. Махсусан масъалаҳои таълим ва омодагии касбӣ ва олии касбии ҷавонон. Омӯзишгоҳҳои касбӣ, ки аслан бояд барои омода намудани мутахассисони касбӣ фаъолият кунанд, вале сатҳи фаъолияти онҳо наҷандон хуб буда, ба талаботи воқеӣ бозори меҳнат ҷавобгӯӣ нестанд. Ба азхудкунии маълумоти олии касбӣ бошад, насли ҷавони кишвар зиёд майл доранд, гарҷанде ин тамоҷуро бозори меҳнати Тоҷикистон талаб надорад.[3]

Барои ҷавонони мо имрӯзҳо тамоми шароитҳо барои таҳсил ва барои беҳтар гардонидани шароити таҳсил, яъне таъмин намудан бо тамоми таҷҳизоти таълимомӯзӣ фароҳам оварда шудааст. Инчунин ҳукумати кишвар барои беҳтар гардонидани шароити зиндагиву таҳсилоти духтарон низ басо тадбирҳои муҳимро андешидааст. Бояд зикр намуд, ки Ҳукумати Тоҷикистон барои касбомӯзӣ ва фаъолияти босамари ҷавонони кишвар тамоми тадбирҳои заруриро андешида истодааст.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳануз дар мулоқоти мазкур ибрози ақида намуда буданд, ки «Ояндаи Тоҷикистон маҳз ба энергетика ва маъданшиносӣ вобаста аст». Оре, имрӯз агар бойиғарии кишварҳои ҳамсояро нефтӣ газ ташкил диҳанд, пас бойиғарии Тоҷикистон ин захираҳои энергетикӣ он аз ҳисоби об мебошад.

Вобаста ба ин масъала, сарвари кишвар таваҷҷӯҳи иштирокдорони мулоқотро ба тарбияи кадрҳои баландихтисос ва олимони ҷавон қалб намуд. Баҳусус аз камфаъолии омӯзишгоҳҳои техникӣ нигаронӣ намуданд. Воқеан ҳам то ҳол вазъи омӯзиш ва тайёрии касбии ҷавонон тавассути омӯзишгоҳҳои касбии техникӣ беҳбудиро талаб менамояд.

Бо дастгирии бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати мамлакат ҳамасола конфронси илмӣ “назариявии олимони ҷавони вилоятҳо дар сатҳи баланд доир гардида, беҳтарин мақолаҳои олимони ҷавон гирд оварда шуда, аз ҳисоби буҷети давлатӣ ба нашр расонида мешавад, ки ин дастгирии олимони ҷавон, пайваста барои ҷустуҷӯҳои нав ба нави илмӣ водор месозад. Тавре маълум аст, мутобиқи Фармони Президенти

мамлакат идрорпулии президентӣ барои ҷавонони болаёқат, таъсис дода шуда, теъдоди сазоворгаштагони он марҳила ба марҳила зиёд гардид, теъдоди зиёд гирандагони идрорпулиҳои президентӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ, шаҳодати таваҷҷӯҳи хосаи Ҳукумат ва Сарвари давлат ба ҷавонони собҳибистеъдод гардидааст.

Адабиёт

1. Эмомалӣ Раҳмон: Ҷавонон – созандагони фардои ҷомеа. – Душанбе:
2. «Деваштич», 2008.
3. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016.
4. Сайидзода З., Саидов Ф. Сиёсати давлатии Президент Эмомалӣ
5. Раҳмон ва рушди устувори Тоҷикистон. – Душанбе, 2012
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати
7. ҷавонон» аз 28.06.2011с., №716.

Дар мақолаи мазкур қадамҳои аввал дар роҳи ташаққули сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қабул гардидани Қонуни

Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон». Яъне, сиёсати давлатии ҷавонон ҳамқадами Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии

Тоҷикистон будани ҷавонон сиёсати давлатӣ нисбат ба ҷавонон афзалият дода шудааст.

Калидвожаҳо: *Ҳукумат, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷавонон, қонун, давлат, ҳукумат, Президент, сиёсат, сиёсати давлатӣ, қонун, истиқлолият, давлат.*

В данной статье рассмотрено первые шаги к формированию государственной молодежной политики в Республике Таджикистан с принятием Закона Республики Таджикистан «О государственной молодежной политике». То есть государственная политика в отношении молодежи такая же, как и государственная независимость республики. То, что молодежь в Таджикистане, является приоритетом государственной политики.

Ключевые слова: *Правительство, Республика Таджикистан, молодежь, право, государство, правительство, Президент, политика, государственная политика, право, независимость, государство.*

In this article, the first steps towards the formation of the state youth policy in the Republic of Tajikistan with the adoption of the Law Republic of Tajikistan «On the state policy of youth». That is, the state policy of the youth is the same as the State Independence of the Republic The fact that young people are in Tajikistan is a priority of the state policy towards young people.

Keywords: *Government, Republic of Tajikistan, youth, law, state, government, President, politics, state policy, law, independence, state.*

ИМКОНИЯТҲОИ ТАШАККУЛИ ИҚТИДОРИ ИНВЕСТИЦИОНӢ ДАР СОҲАИ ЭНЕРГЕТИКА – ОМИЛИ МУҲИМИ ТАЪМИНИ ИНКИШОФИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ

Файзулоев Ҳ.П.¹

Энергетика дар Тоҷикистон, мисли ҳар мамлакати дигар барои нешрафти иқтисоди миллӣ заминаи муҳим ва асосӣ ба шумор меравад. Бе нешрафти ин соҳа иҷрои нақшаҳо ва барномаҳои дигари калонҳаҷми иҷтимоию иқтисодӣ имконнопазир мебошад.

Пешвои миллат -Эмомалӣ Раҳмон

Мусаллам аст, ки фаъолгардонии чараёнҳои сармоягузорӣ дар тамоми бахшҳои комплекси хоҷагидорӣ мамлакат заминаи бозғатимоди самаранок амал намудани

иқтисодиёти давлатҳои дар сохти гузариш қарор дошта, ба ҳисоб мераванд. Ин муаммо дар шароити муносири Ҷумҳурии Тоҷикистон боз ҳам муҳим ва ҳалталаб будани худро собит месозад, зеро чараҳои гузаронидани ислоҳоти таҷдиди институтсионалии сохторӣ, амалисозии тадбирҳои тақвиятбахш ба хоҳири амалисозии афзалиятҳои характери стратегӣ доштаи миллий (таъмини истиқлолияти энергетикӣ, баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ) ва эмин нигоҳ доштани иқтисоди миллий аз таъсири даврии бӯҳронҳои иқтисодӣ эҳтиёҷоти баландро оид ба ҷалб ва фаъолгдонии захираҳои инвеститсионӣ ба миён овардааст. Ин аст ки таи солҳои охир категорияҳои «сармоягузори», «фаъолияти сармоягузори», «сиёсати сармоягузори» ва «сарчашмаҳои ҷалби сармоягузори» на танҳо мавзӯи тадқиқотшавандаи илми иқтисодӣ, балки ба сифати яке мавзӯҳои асосии мулоқот дар зинаҳои олиии идоракунии давлатӣ, бизнес доираҳо ва дар маҷмӯъ дар ҷомеа ба ҳисоб меравад. Ин албатта беҳуда нест, зеро ки имрӯзҳо фаъолияти сармоягузори дар беҳтар намудани сатҳи сифати зиндагии аҳоли тавассути таъмини рушди устувори иқтисодӣ, шуғли аҳоли ва истеҳсолоти ватанӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Объектҳо ва намудҳои фаъолияти сармоягузори дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо мебошанд:

1. Объектҳои фаъолияти сармоягузори инҳо мебошанд:

- молу мулки ғайриманкул;
- коғазҳои қиматнок;
- моликияти зехнӣ;

- дигар объектҳо, ки қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти сармоягузори дар онҳо манъ накардааст.

2. Намудҳои фаъолияти сармоягузори:

- фаъолияти сармоягузори хусусие, ки онро шахрвандон, корхонаҳои ғайридавлатӣ, муассисаҳо, ташкилотҳо ва сохторҳои дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардонанд;

- фаъолияти сармоягузори давлатие, ки онро мақомоти давлатӣ ва идоракунӣ, корхонаҳои давлатӣ, муассисаҳо ва ташкилотҳо аз ҳисоби фондҳои бучетӣ ва ғайрибучетӣ, маблағҳои худӣ ва қарзӣ амалӣ мегардонанд;

- фаъолияти сармоягузори хориҷие, ки онро шахрвандони хориҷӣ, шахсони ҳукуқӣ, давлатҳои хориҷӣ, муассисаҳои молиявии байналмилалӣ, инчунин шахсони бешахрванд амалӣ мегардонанд;

- фаъолияти сармоягузори муштарак, ки шахрвандон, шахсони ҳукуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷӣ амалӣ менамоянд.

Соҳаи энергетика пояи иқтисоди миллии Тоҷикистонро ташкил дода, маҳз аз ин тараққиёти минбаъдаи он, махсусан ба соҳаи гидроэнергетикаи он маҷрои асосии сармоягузори дохилӣ ва хориҷӣ равона карда мешавад.

Барои таъмини рушди устувори иқтисодии мамлакат зарурати пешгузарандаи модернизатсиякунонӣ дар соҳаҳои энергетика, махсусан соҳаи электроэнергетика зарур аст. Дар шароите ки давлат ва корхонаҳои соҳаи энергетикӣ мақсади модернизатсиякунонӣ ва фондмусаллаҳкунии воситаи таҷҳизоти энергетикиро дар соҳа амалӣ созанд, пас сарчашмаҳои муайяни маблағгузори ва ҷалби сармоягузори талаб мекунанд. Суръати устувори рушди иқтисодӣ, ки таи даҳ солаи охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар мерасад, бевосита талаботро ба қувваи барқ афзун намуд.

Графики 1

Истеъмоли қувваи барқ(млн.кВт.с) ва афзоиши ММД (млр.сомонӣ) дар Ҷумҳурии Тоҷикон таи солҳои 2014-2022

Сарчашма: Сарчашма: Маҷмуаи оморӣ: Тоҷикистон дар рақамҳо. Агенетии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.- С.78-81

Бояд тазаккур дод, ки дар шароити кунунӣ бо назардошти беҳтар шудани фаъолияти корхонаҳои саноатӣ ва ба кор андохтани иқтидорҳои нави истеҳсоли, пайвасти хатҳои озоди барқӣ барои муассисаҳои соҳаҳои иҷтимоии мамлакат ҷиҳати беҳтар намудани омодагии соҳаҳои маориф ва фарҳанг дар давраи тирамоҳу зимистон, сол ба сол зиёд намудани нақшаи интиқоли барқ ба аҳоли ва як қатор чорабиниҳои дигари ба рушди иқтисодии мамлакат раवонагардида, талаботро ба истеъмоли нерӯи барқ ба қадре афзун намудааст. Агар дар солҳои пешин истеҳсоли 16,5-17,5 млрд.кВт. соат талаботи солони чумхуриро ба нерӯи барқ таъмин менамуд, пас аз ин бармеояд, ки ҳоло барои истифодаи нерӯи барқ тақрибан аз 17,5 то 18,5 млрд.кВт. соат лозим мебошад

Дурнамои тақозо ба қувваи барқ ва даромад аз он барои солҳои 2015-2025

Солҳо	Тақозо ба қувваи барқ, млрд. кВт.ст	Нархи фурӯши барқ дар дохили мамлакат, доллари ИМА	Даромад аз фурӯши барқ дар дохили мамлакат, млн.доллари ИМА
2015	24,6	0,03	737
2020	28,3	0,03	916
2025	32,5	0,03	975

Сарчашма: Дурнамои маълумотҳои Вазорати энергетика ва захираҳои обӣ, 2022

Афзунсозии ММД, дар навбати аввал, аз истеҳсоли нерӯи барқ вобаста мебошад, вале бояд гуфт, ки то ба имрӯз ҳаҷми нерӯи барқи дар кишвар истеҳсолшаванда барои таъмин намудани инкишофи устувори иқтисодиёт кифоят намекунад. Аз ин хотир лозим аст, ки дар баробари ба кор андохтани иқтидорҳои нави истеҳсоли нерӯи барқ истифодаи самараноки онро дар ҳамаи соҳаҳо таъмин намуда, махсусан, ба истифодаи техникаву таҷҳизоти каммасрафи барқӣ аҳамияти аввалиндарача додан зарур аст. Истифодаи техникаву таҷҳизоти каммасрафи барқӣ ва ба кор истифода додани иқтидорҳои нави энергетикӣ бешак аз ҳаҷми маблағгузориҳои сафарбаршаванда ба соҳаи мазкур вобаста буда, дар шароити имрӯзаи чумхури ин чорабиниҳо бевосита бо ҷалби сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ низ татбиқ карда мешаванд.

Вобаста ба ин агар таҳлили воридоти сармоягузориҳоро ба соҳаи энергетикаи кишвар назар афканем пас маълум мегардад, ки таи солҳои 20015-2022 воридоти сармояи мустақими хориҷӣ танҳо ба соҳаи энергетика ба маблағи 796,8 млн.долл.ИМА равона шудааст, ки ин нишондиҳанда дар ҳаҷми умумии сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ аз нигоҳи соҳавӣ баъд аз соҳаи геологӣ ва ва истихроҷи канданиҳои ғоиданок ҷои дуввумро ишғол мекунад (ниг.ба диаграммаи 2.2.2).

Ба ғайр аз ин интизори меравад, ки пас аз боло рафтани тарифҳо ба қувваи барқ корхонаҳои саноатӣ баҳри баландбардоштани самаранокии истифодаи нерӯи барқ чорабиниҳои зарурӣ андешида, ба ин васила сармоягузориҳоро ба чорабиниҳои вобаста ба сарфаҷӯи истифодаи нерӯи барқ равона хоҳанд сохт.

Диаграммаи 2.2.2

Воридоти сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар солҳои 2014-2022 ба соҳаҳои иқтисоди миллии ҶТ

Сарчашма: Сайти расмӣи Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. http://gki.tj/tj/nvestitsii_v_rt/nformatsiya_i_statistika/

Тазаккур додан бамаврид аст, ки то ин замон бо кӯмаку дастгириҳои институтҳои байналмилалӣ бо мақсадҳои гуногуни истеҳсоли ба соҳаи энергетикаи мамлакат ҷалби инвестицияҳо ба роҳ монда шуда, зиёда аз 14 лоиҳаҳои бузурги инвестиционӣ ба маблағи 1,7 млрд. доллари ИМА ба роҳ монда шуда, амалӣ гаштааст, ки сохтмон ва барқарорсозии хатҳои интиқоли барқ ва сохтмони нерӯгоҳҳои барқӣ обиро, аз қабili

Нерӯгоҳҳои Сангтӯда-1 ва Сангтӯда-2 бо иқтидорҳои 670 МВт ва 220 МВт дар бар мегирад. Инчунин, 7 лоиҳаи инвестиционӣ ба маблағи умумии 622 млн. доллари ИМА дар самти сохтмон ва барқарорсозии хатҳои интиқоли барқии мавҷуда, 5 лоиҳа ба маблағи 589 дар самти сохтмон ва баистифодадихии хатҳои интиқоли барқии нав ва таъсиси системаи автоматикунӣ ё худ системаи биллингӣ малӣ шуда истодааст. Дар ин радиф саҳми шарикони рушд, аз қабилӣ Бонки Ҷаҳонӣ, Бонки Аврупои Тачдид ва Рушд, Бонки Исломии Рушд, Экси́мбонки Ҷумҳурии Халқии Хитой ва дигарон баръало дидва мешавад. Ҷамъамон, хотиррасон бояд намуд, ки дар охири соли 2014 байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Фонди Кувейтии Рушди Иқтисодии Араб Созишнома оид ба ҷудо намудани кӯмаки техникӣ дар ҳаҷми 1 млн. долари ИМА барои амалигардонии лоиҳаҳои афзалиятнок ба имзо расонида шудааст. Ногуфта намонад, ки дар ин ҷо саҳми сармогузориҳои Ҷумҳурии Халқии Хитой ва ширкатҳои бонуфузи ин давлат дар сохтмони хатҳои интиқоли барқи 500 кВ Ҷануб – Шимол, Лолазор – Хатлон ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ, сохтмони марказҳои барқу гармидиҳӣ ва нерӯгоҳҳои хурду миёна арзанда мебошад, ки ин далели босуръат рушд ёфтани соҳаи энергетика ба шумор меравад.

Аз ин лиҳоз, дар қатори иқтидорҳои энергетика амалкунанда бо қарорҳои дахлдори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор иншоотҳои дигари сохташавандаи энергетикӣ ҳамчун афзалиятнок шуморида шудаанд, ки дар ин рӯйхат нерӯгоҳҳои бузурги барқи обӣ аз қабилӣ НБО «Роғун», НБО «Шӯроб», НБО «Нуробод-1» НБО «Нуробод-2», НБО «Фондарё», НБО «Санобод» ва НБО «Зарафшон» шомил мебошанд.

Ҷадвали 2.2.3

ЛОИҲАҲОИ ИНВЕСТИЦИОНӢ

12

Лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар соҳаи энергетика

Сарчашмаи маблағ	млн.дол. ИМА	млн.дол. ИМА	млн.дол. ИМА
Маблағи умумӣ	1 700	624,4	595,5
Кредит	604,9	391,8	327,1
Грант	42,7	209,7	252,0
Саҳми ХҶТ	249,5	22,9	16,4
Сармояи мустақим	802,9		

Сайти расмӣи Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. http://gki.tj/tj/nvestitsii_v_rt/nformatsiya_i_statistika/

Дар қатори нерӯгоҳҳои барқи обӣ сохтмон, барқарорсозӣ ва баистифодадихии иқтидорҳои дигари энергетикӣ тадриҷан амалӣ шуда истодаанд, ки баҳри бартараф

намудани камчинии барқ дар фасли зимистон мусоидан менамоянд. Сохтмон ва бакорандозии навбати аввали Маркази барқу гармидиҳии Душанбе-2 бо иқтидори аввалияи 100 МВт, истеҳсоли нерӯи гармӣ бо иқтидори 167 Гигакалория дар соли 2014 ба итмом расида, сохтмони навбати дуҷуми нерӯгоҳи мазкур бо иқтидори иловагии 300 МВт оғоз ёфтааст. Инчунин, корҳои лоиҳакашӣ ва Асосноккунии техникию иқтисодии Нерӯгоҳи барқӣ ҳароратии «Фон Яғноб» идома дорад.

1. Рушди устувори иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо чараёни фаъолгардонии сармоягузорӣ вобаста буда, ҳалли сари вақтии ин муаммо зарурати дар қатори маблағгузориҳои давлатӣ фаъолгардонии сармоягузориҳоро низ тақозо мекунад. Бучети имрӯзаи давлатӣ таъмини ҳамаҷонибаи модернизатсиякунонии соҳаҳои иқтисоди миллий, бахусус энергетикаро қобил нест. Аз ин рӯ таҳдиди асосие, ки дар назди ҷумҳурӣ меистад- ин таъмини воридоти сармоягузориҳо ва фаъолгардонии онро дар назар дорад. Амалисозии ҳадафҳои стратегии давлатӣ (таъмини истиқлолияти энергетикӣ) бе ҷалб ва фаъолгардонии сармоягузориҳо номумкин аст.

2. Таъмини параметрҳои асосии фаъолгардонии сармоягузориҳо бояд дар асоси принципҳои аз нуқтаи назари илмӣ асоснокардашуда, устувории бахши энергетикӣ, истифодаи комплекси захира ва иқтидорҳои мавҷуда ва таъмини мувозини рушди соҳаҳои энергетикӣ дар доираи сиёсати рушди иҷтимоиву иқтисодӣ татбиқ гардад.

3. Таҷрибаи мамлакатҳои мутараққӣ дар самти фаъолгардонии сармоягузориҳо ба соҳаи энергетика нишон доданд, ки мақбулатарини онҳо ин таҷрибаи Олмон, ИМА, Чопон ва Норвегия ба ҳисоб меравад. Фаъолгардонии чараёни сармоягузорӣ аз таҷрибаи бароҳмондашудаи мамлакатҳои болоӣ нишон доданд, ки ташаббускори асосии фаъол ҳуди давлат баромад намуда, дар ин росто таъмини заминаҳои ҳуқуқӣ, фароҳам овардани шароити мусоид ва пешниҳоди имтиёзҳо маҳз аз фаъолияти ҳуди давлат бармеояд.

4. Таҳлили чараёни сармоягузорӣ дар соҳаи энергетикаи ҷумҳурӣ дар давраи таҳлилшаванда нишон дод, ки ҳарчанде дар давраи таҳлилшаванда сохта ба истифода додани иншоотҳои табиноти энергетикӣ, коркарди конҳои нафту газ дастовардҳои назаррасе ба мушоҳида расад ҳам, локин масоили фарсудашавии ҷисмониву маънавии фондҳои асосии истеҳсолӣ ва тибқи нақша иҷроиши корҳо ҳамон ҳам бо сабаби танқисии маблағгузориҳо қисман иҷро намегарданд.

5. Самтҳои асосии фаъолгардонии чараёни сармоягузорӣ ин баландбардоштани самаранокии иқтидорҳои мавҷудаи бучетӣ, фаъолгардонии ҷалби сармоягузорӣ ва лоиҳаҳои сармоягузорӣ бо дарназардошти истифодаи ратсионалии захираҳои гидроэнергетикӣ мамлакат дар асосии ташкли фондҳои махсуси сармоягузорӣ, фаъолгардонии шарикӣ давлатӣ бо бахши хусусӣ ва тақвияти механизмҳои нақшаҳои консорсиумӣ баромад мекунанд.

Адабиёт

1. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар Форуми байналмилалӣ сармоягузорӣ таҳти унвони «Саҳми соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ дар рушди устувор». 14.10.2015. шаҳри Душанбе. (ниг.ба сомонӣ <http://www.president.tj/node/10093>).
2. Маҷмуаи омӯрӣ: Тоҷикистон дар рақамҳо, 2015. Агенетии омӯри назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.- С.78-81
3. Дурнамои маълумотҳои Вазорати энергетика ва захираҳои обӣ, 2013
4. Сайти расмӣ Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. http://gki.tj/tj/nvestitsii_v_rt/nformatsiya_i_statistika/

ИМКОНИЯТҲОИ САМАРАНОК ИСТИФОДА БУРДАНИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ШОҲРОҲИ АБРЕШИМ

Фарҳодзода Х. Ф¹.

Қабул аз он, ки оид ба имкониятҳои истифодабарии самараноки Роҳи абрешим ба манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ибрази ақида намоем, моро зурур аст, ки ба як масъала таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намуд. Кишвари мо чи гуна имконият ва иқтисодии геоиктисодӣ ё табиӣ дорад, ки мо онҳоро тавассути Роҳи бузурги абрешим дар амал татбиқ намуда, аз он ба манфиати кишвар ва халқамон фоида гирем?

Имкониятҳои истифоданашуда дар кишвари мо хеле ҳам зиёд аст. Як нуқтаро қайд кардан ҷоиш аст, ки мо бояд дар ин самт таваҷҷӯҳро ба коркарди захираҳои табиӣ, аз ҷумла канданиҳои фойданок, хусусан захираи тиллоӣ мамлакат равона созем.

Ин ташаббус қабул аз ҳама дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии кишвар «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати диҳилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар таърихи 23.12.2022 сол ироа гардидааст, ки «...ба Вазорати саноат ва технологияҳои нав супориш дода мешавад, ки якҷо бо вазорату идораҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва дар ҳамкорӣ бо соҳибкорону сармоягузoron ҷиҳати бунёди корхонаҳои саноати коркард, аз ҷумла дар шаҳри Душанбе аз оғози соли 2023 марҳала ба марҳала сохта, ба истифода додани 4 корхонаи то истеҳсоли маҳсулоти ниҳой коркард кардани металлҳои қиматбаҳо тадбирҳои зарурӣ андешад».

Ҳамзамон, дар идомаи суҳанронии худ Пешвои миллат дар Паёми ҳеш ба Ҳукумати мамлакат супориш додаанд, ки «...ба масъалаи истихроҷу коркарди металлҳои ранга аз конҳои муайяншуда, аз ҷумла сурма, литий, волфрам, никел ва дигар металлҳои аҳаммияти хоса дода, барномаи азхудкунӣ ва дар дохили мамлакат то маҳсулоти ниҳой коркард намудани онҳоро таҳия ва амалӣ созад».

Зеро дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи оморҳои расмӣ ва таҳминҳои геологӣ кишвар захираҳои бузурги коркарднашудаи металлҳои рангаи қиматбаҳо, махсусан тиллоӣ сифаташ аъло дар қаъри замин мавҷуд аст. Кони захираҳои коркарднашудаи тилло дар минтақаҳои баландкуҳи ВМКБ, ноҳияҳои тобеи марказ аз ҷумла, ноҳияҳои Лахшу Сангвор ва баъзе аз ноҳияҳои вилоятҳои Суғду Хатлон мавҷуд мебошанд.

Барои коркард ва истихроҷи захираҳои мазкур бунёди корхонаҳои коркарди тиллоӣ ватанӣ, ки дар дохили мамлакат то ба марҳилаи ниҳой коркард шуда, ба нафъи давлат истифода намуда, аз ин нафъи тиллоӣ ватанӣ маснуотҳои заргарӣ истеҳсол шуда, дар бозорҳои дохил ва хориҷи кишвар харидори худро пайдо намояду рақобатпазирии онҳо таъмин гардад, айни муддао мебошад.

Ин иқдом имкон медиҳад, ки воридоти маснуоти заргарӣ аз хориҷи кишвар кам гардида, талабот ба маҳсулоти тамға (бренд)-и миллий тақвият ёбад ва ин нафъи бозор дар кишвар рушд ёбад. Ин боис мегардад, ки қисми даромади бучаи кишвар аз ҳисоби андозҳо ва пардохтҳои дахлдор ғани гардида, рушди иқтисодӣ ва некуаҳволии сокинони кишвар рӯ ба беҳбудӣ ниҳад.

Айни ҳол таваҷҷӯҳи Ҳукумати ҚТ ба рушди ин соҳа рӯз аз рӯз зиёд шуда истода, асосан бо роҳи ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ соҳаи коркарди тилло тақвият бахшида истодааст. Ин иқдом яъне як ҷиҳат ба иқтисоди кишвар нафъовар бошад ҳам, аз ҷиҳати дигар ба иқтисодиёти мамлакат таъсири манфӣ низ мерасонад. Зеро захираи бузурги тиллоӣ коркардшуда ба хориҷи кишвар содир мегардад.

Аз нуқтаи назари иқтисодӣ барои аз ҳудуди кишвар берун нашудани захираи тиллоӣ мамлакат манфиатовар мешуд бо ҳар роҳи восита дар мавзӯҳои зарурӣ корхонаҳои миллии коркарди тилло созмон дода шуда, ба ин корхонаҳо ҳарчи бештар кормандон

1 Фарҳодзода Хуррам Фарҳод унвонҷӯи Факултаи иқтисоди Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев. Суроға: вилояти Суғж. Хонаи 13.

аз ҳисоби аҳолии маҳаллӣ ҷалб гарданд. Ин ташаббус метавонад то як андоза суръати бекориро дар кишвар паст карда, шароити зисту зиндагонии мардумро беҳтар созад, ин як тарафи роҳи ҳаллӣ масъала.

Аз дигар ҷониб дар сурати бо имкониятҳои худӣ то марҳилаи ниҳии коркарди тилло ва аз он истехсоли маснуоти заргарӣ даст надодан, мақсаднок мешуд баъди истихроҷи он ва ба истехсолот табдил додан ҷиҳати идомаи коркард ва ба маҳсулоти ниҳой табдил додани он, барои ҳамлу нақл ва содирот ба кишварҳои ҳамсоя аз қабилҳои Чин, Ҳиндустон ва Покистон, ки сараҳолитарин давлатҳои дунё мебошанд, талабот ба маснуоти заргарӣ доранд ва давлатҳои ховари миёна аз қабилҳои Эрон, Туркия, Арабистони Саудӣ, Миср, Исроил ва Урдун тавассути Шохроҳи бузурги абрешим ба роҳ мондан аз манфиат ҳолӣ нест. Назар ба он, ки аз кишварҳои Аврупо ва баъзе аз кишварҳои дури Осиё бо сарфи зиёди маблағ харидорӣ ва ворид намудани маснуоти заргарии пастсифат истифодаи имконияти Роҳи абрешим барои содир ё ворид намудани ин ё он навъи маҳсулоти зарурии заргарӣ самарабахш ва қулай мебошад.

Ҷиҳати пешгирии муомилоти ғайриқонунии коркард ва, истихроҷ ва хариду фуруши тилло ва хокаи он бақайдгирӣ, муттамакзонавӣ ва патентикунонии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки дар ин самтҳо ба фаъолият машғул мебошанд, ба нафъи кор аст. Ин ташаббус боис мегардад, ки назорати ин соҳа самаранок гардида, тилло ва хокаҳои ҷамъовардашудаи он пурра ба ҳазинаи давлат ворид мегардад. Ва боз ин тадбир имкон медиҳад, ки содироти ғайриқонунии хокаи тилло ба кишварҳои хориҷӣ коҳиш ёбад. Дар ин самт ҳавасманд гардонидани шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки ба ҷамъоварии хокаи тилло машғуланд, як навъи сабукӣ буда, низоми ягонаи нархи дастрас муқаррар ва ҷорӣ карда мешуд, то ки хокаи тиллоӣ ҷамъовардашуда ба ҳазинаи давлат ба пуррагӣ супорида шавад, ба нафъи ҷонибҳо мебошад. Бинобар тахминҳои мутахассисони соҳа ба ҳисоби миёна дар ҳар як ҳонадони сокинони Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон чор килограмм тилло маҳфӯз ва захира мебошад. Мардуми Афғонистон бинобар вазъи мураккаби сиёсӣ ва ҳарбӣ ва иқтисодӣ наметавонанд тиллоҳои захиракардашонро ба муомилот бароранд. Дар кишвари Афғонистон корхонаи коркарди тилло ва ҳазинаи марказонидашуда барои ҷамъоварии он таъсис дода нашудааст, ки ин ба мардум ҳангоми мубодила монеаҳо ва хароҷоти бузургро эҷод мекунад.

Ҳамлу нақли маснуотҳои заргарӣ ва тилло ба кишварҳои дуру наздик сарфи зиёди хароҷотро талаб мекунад. Ҳамзамон, ҳар нафар худ танҳо наметавонад ва имконият надорад, ки тиллоӣ ҷамъовардаи хешро мустақилона ба кишварҳои хориҷӣ бароварда, харидори мувофиқи онро пайдо намуда, бо нархи дастрас онро ба муомилот табдил диҳад. Зеро ин амал ба ҳар соҳибмулк нафъовар нест.

Агар чунин муносибат дар доираи маҷрои Шохроҳи бузурги абрешим ба роҳ монда шавад, мол дар ҳол бо нархи дастрас харидори худро пайдо намуда, ба ҳарду ҷониб самаранокии иқтисодии сармоягузорӣ комёбӣ пайдо менамояд.

Шохроҳи абрешим аз қадимулайём як роҳи қорвони тичорат барои халқҳои кишварҳои Осиё, Африқои шимолӣ ва Аврупо хизмат намудааст. Мубодилаи молҳо дар Шохроҳи абрешим ба тоҷирон ва савдогарон баъзе аз имтиёзҳои ҳам пешбинӣ намудааст. Ба мисли содагардонии расмиёти гумрукӣ, ҷорӣ гардидани андозҳои паст, бозорёбии мол, мубодилаи мол бо дигар ашёи рӯзгор, ҳамгироии мол, муаррифии ҳарчи бештари мол ба давлатҳои хориҷӣ, рақобатпазирии мол, таъмини сифати мол, табодули таҷриба ва ғайра.

Агар муомилоти тилло ва маводи заргарӣ дар масири Шохроҳи бузурги абрешим дар бозори беруна бо асҳори рақамӣ ба роҳ монда шавад, ин як иқдоми самарабахш ва камхарҷу ба ҷонибҳо манфиатовари беҳатар ба ҳисоб рафта, ба соҳиби пули рақамӣ ҳангоми убури сарҳади давлатҳо ягон монеаи гумрукӣ эҷод намекунад.

Вобаста ба ин, барои татбиқ намудани пули рақамӣ дар мубодилаи тилло пеш аз ҳама

системаи ягонаи пардохти асъори рақамиро тавассути ҳукумати электронӣ мушаххас намудан лозим аст.

Шоҳроҳи абрешим барои кишварҳои пасошуравӣ бартарӣ дар он дорад, ки молҳоро бо кишварҳои Чин, Руссия ва як қатор давлатҳои Аврупо мубодила намуда, молу маҳсулотро аз кишварҳои мазкур бо имтиёзҳо ворид сохта, содиротро низ тақвият бахшанд. Бартарияти дигари Роҳи абрешим дар он аст, ки кишварҳои ин иқдом вобастагии хешро аз доллари ИМА поён карда, иқтисодии асъори дохилии худро боло бардошта, талабот ба онро меафзоянд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Шоҳроҳи абрешим чӣ бартарӣ дорад? Сараввал кишвари мо мавқеи хуби геостратегӣ дорад, ки пайвандгари асосии Роҳи абрешим бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, Ҷумҳурии Ислонд Афғонистон, Ҷумҳурии Ислонд Эрон ва баъд аз он Руссия, Туркия, сониян инфрасохтори зарурӣ побарҷо аст, имкониятҳои сайёҳӣ фароҳам аст, фарҳангу урфу одати қадима дорад, ки пайвандгари халқҳои Роҳи абрешим аст, молу маҳсулотҳои зарурии ба талабот ҷавобгӯ барои мубодила, таҷрибаи таърихӣ бой аз гузаштагонӣ ниёгон вобаста ба тиҷорати молҳо дорад. Ҳамаи ин критерияҳо имкон медиҳад, ки кишвари мо яке аз иштирокчиҳои асосии Шоҳроҳи бузургии абрешим дар минтақа бошад.

Шоҳроҳи бузургии абрешим на танҳо барои мубодила ва тиҷорати молҳо байни мамлакатҳои Шарқи Ҷануб пешбинӣ шудааст, балки ҳамзамон ҳамчун восита барои мубодилаи афкор (идея), фарҳангҳо, урфу одат байни одамон (халқиятҳои гуногун) истифода мешуд. Шоҳроҳи бузургии абрешим таърихи қадима дошта, оғози он ба асри ду пеш аз мелод рост меояд.

Шоҳроҳи бузургии абрешим муаррифгари молу маҳсулоти тамғаи миллии ҳар кишвари иштирокчиҳои ин иқдом аст.

Роҳандозии барномаи «як камарбанд, як роҳ» эҳёгари ин роҳи бузургии қадимаи мубодилаи молҳо байни кишварҳо аст. Ҳар кишвар вобаста ба мавқеи географии ҷойгиршавӣ ва вазъии иқтисодии хеш бартариятҳои хос дар самаранок истифода намудани Шоҳроҳи бузургии абрешимро дорад.

Шоҳроҳи бузургии абрешим қитъаи Осиёро тавассути роҳҳои корвонгард бо Аврупо пайванд мекард. Роҳи абрешим асрҳои то мелод аз силсилаи роҳҳои корвонгарде иборат буд, ки дар Шарқи Ҷануб аз Руми қадим ва дар Шарқи Ҷануб то ба Салтанати Чин гул мекашид. Дар масири Роҳи абрешим нахустин воситаҳои табодули иқтисодиву фарҳангии байни тамаддунҳои мухталифро давр зада, ба рушду нумӯи кишварҳои ин ҷодаи тиҷоратӣ мусоидат мекард.

Айни замон, ба хотири эҳёи Шоҳроҳи бузургии абрешим ва дигар масирҳои қадимаи тиҷоратӣ 19 кишвари Аврупою Осиё ҷиҳати пайвастанӣ ду қитъа сармоягузориҳои бузургро роҳандозӣ намуда истодаанд, ки маблағи он то 2014 сол 43 млрд доллари ИМА-ро ташкил додааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад барои эҳёи Роҳи абрешим аз он ҷиҳат манфиатовар аст, ки он кишвари хушки буда, роҳ ба суи баҳрро надошта, дар бунбасти коммуникатсионӣ қарор дорад. Дар ин росто ду иқдом аз ҷониби Ҳукумати ҚТ пеш гирифта шудааст, аз ҷумла сохтмони тарҳи бузургии бунёди роҳи мошингарди Кулоб-Кулма-Қароқурум ва роҳи оҳан тавассути Ҳироти Ҷумҳурии Ислонд Афғонистон то шаҳри Машҳади кишвари Эрон, ки маркази тиҷорати шарқ мебошад.

Литература

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии кишвар «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати диҳилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар таърихи 23.12.2022
2. WWW.Sputnik-tj
3. WWW.advantour.com

ИМКОНИЯТҲОИ САМАРАНОК ИСТИФОДА БУРДАНИ ҲУКУМАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ШОҲРОҲИ АБРЕШИМ

Дар мақола муаллиф мавқеъи муҳими геоиқтисодии мамлакатро нишон дода, онд ба истифодабарии манфиатовари Шоҳроҳи бузурги абрешим ибрози ақида менамояд. Дар баробари ҳамин аз имкониятҳои калони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои истифодабарӣ дар пешбурди хоҷагидорӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ мушоҳидаҳои эмпирикии худро баён намудааст. Дар ин самт қайд карда шудааст, ки таъкил намудани корхонаҳои заргарӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ ба манфиати тарафайн ҳоҳад шуд, ки ашӯи хоми назди сарҳадӣ дар дохили кишвар ба моли ним тайёр ва таёр мубаддал шуда дар рақобати бозори шабакавӣ мақоми худро ёфта бошад, ки ҳалли мушкилоти протексионӣ эълон менамояд.

Калидвожаҳо: ҳукумати электронӣ, мушкилоти протексионӣ, корхонаҳои заргарӣ.

ВОЗМОЖНОСТИ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВЛЕНИЯ НА ЩЁЛКОВОЙ ПУТИ

В статье автор геоэкономическое положение страны оценивает, как благоприятной, для рентабельного использования Великой щёлковой пути. Наряду с этим, представляет свои эмперические экспериментальные наблюдения о больших возможностях Республики Таджикистан для использования и введения хозяйств в условиях цифровой экономики. В этом направлении показывает, что организация ремесла было бы обоюдно прибыльным в приграничных районах, при производстве полу фабрикатов и готовых товаров сырьём соседних государств. В результате этого можно занимать достойное свойственно региону место в сетевом рынке.

Ключевые слова: электронное правление, проблема протекционизма, ювелирные цеха.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАВНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ МУЖЧИН И ЖЕНЩИН В СФЕРЕ ЗАНЯТОСТИ И ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА

Фозилова М.З.

**Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддин
Айни**

Высокий уровень молодежной безработицы остается острой проблемой в подавляющем большинстве стран мира. Гендерная составляющая этой проблемы в мировом масштабе в настоящее время не внушает особых опасений, поскольку на глобальном уровне различия в уровне безработицы у юношей и девушек не велики. Так, по данным Global Employment Trends for Youth, в 2015 и 2014 гг. гендерные различия в уровне безработицы составляли лишь 1% (уровень безработицы у юношей составлял 12,6%, у девушек – 13,6%). В то же время в различных странах мира, даже в рамках одного региона, соотношение этих цифр может быть совсем иным. Не являются исключением и страны СНГ. Специфика стран этого региона состоит в том, что еще 30 лет назад они существовали в рамках одного государства и к моменту обретения независимости имели, несмотря на определенные демографические и социально-экономические различия, очень много общего в положении женщин и девушек, мужчин и юношей в сфере занятости. В первую очередь это выражалось в единой законодательной регламентации трудовых отношений.

В трудовом законодательстве тех лет было закреплено равноправие женщин и мужчин во всех сферах жизнедеятельности. Были установлены и неукоснительно предоставлялись многочисленные льготы и гарантии для работающих женщин (полностью оплачиваемый отпуск по беременности и родам, частично оплачиваемый отпуск по уходу за ребенком до 1,5 лет, оплачиваемые бюллетени в связи с болезнью ребенка и пр.).

Уровень образования населения всех стран был высок, более того, практически везде среднее специальное и высшее образование были феминизированными уровнями профессионального образования.

В 1988/1989 учебном году в Азербайджане девушки составляли 44% учащихся высших и средних специальных учебных заведений, в Армении – 54%, в Казахстане – 57%, Киргизии – 60%, России – 58%. Еще одной общей отличительной чертой можно считать высокий уровень участия женщин в профессиональной занятости. Накануне развала СССР (1991 г.) доля женщин среди рабочих и служащих составляла в Азербайджане 43%, в Армении – 48%, Казахстане – 49%, Киргизии – 49%, России – 51%. [6] В стране, придерживающейся идеологии «полной занятости», проблема молодежной безработицы и ее гендерной составляющей была актуальна только в так называемых «трудоизбыточных» республиках Средней Азии и Закавказья. Но и там безработица существовала только в латентной форме и строго контролировалась государством. За годы независимости многое изменилось. Каждая страна СНГ сформировала свое трудовое и гендерное законодательство, разработала свою гендерную политику, отражающую национальные интересы и особенности, а экономика всех стран перешла на рыночные отношения.

В то же время в странах появились новые гендерные проблемы в образовательной и трудовой сферах, многие из которых в той или иной степени оказались присущи всем странам. Так, нарушения трудовых прав работников стали повседневной практикой предприятий негосударственного сектора экономики и особенно тех, кто функционирует в ее неформальном сегменте.

Право на оплату временной нетрудоспособности, отпуска по беременности и родам, очередного или учебного отпуска и т.д., закрепленные во многих национальных трудовых законодательствах, на практике не всегда реализуется. В первую очередь эта проблема затрагивает работающих молодых женщин, поскольку именно они в силу биологических особенностей, связанных с репродуктивной функцией и материнством, испытывают большие потребности в социальном страховании, а также в получении льгот, связанных с беременностью, родами и кормлением грудью, установленных законодательством для профессионально занятых женщин.

Еще одна проблема – возрождение в обществе патриархальных гендерных стереотипов, которое привело в сфере занятости и на рынке труда к широкому распространению дискриминации, в том числе и по гендерному признаку. В сфере образования одной из главных проблем повсеместно стала разбалансировка (как по уровням образования, так и по специальностям) систем подготовки профессиональных кадров.

Сложившаяся в системах образования сегрегация по профессиям и специальностям обучения во всех странах была и остается основой сегрегации сферы занятости и фактором формирования гендерного разрыва в оплате труда. Совершенно особой проблемой остается для стран СНГ резко возросшая безработица, особенно среди молодежи. При этом повсеместно девушки подвергаются дискриминации при трудоустройстве одновременно по двум параметрам – возрасту и полу.

В настоящее время каждая из стран СНГ ищет свои пути решения этих проблем, порой добиваясь успеха там, где другие страны не смогли достигнуть положительных результатов. Именно поэтому проведение сравнительного исследования гендерных особенностей получения профессионального образования, трудоустройства и занятости молодежи в странах СНГ может помочь не только раскрыть основные гендерные проблемы в этой области, но и выявить наиболее эффективные пути их решения. На основе проведенного анализа сформулировать предложения по совершенствованию молодежной политики, политики образования и занятости для обеспечения гендерного

равенства.

Коалиция общественных объединений Таджикистана «От равенства юридического - к равенству фактическому» (далее Коалиция) представляет третий альтернативный доклад о ходе реализации в Республике Таджикистан Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (КЛДЖ).

Коалиция была создана 22 мая 2008 года и действует на основе Договора о партнерстве, без образования юридического лица. На 1 сентября 2018 года в Коалицию входили 39 общественных объединений из г. Душанбе и других регионов республики.

Основная цель коалиции заключалась в усилении вклада и влияния общественных объединений на реализацию КЛДЖ, процесс национализации, имплементации и мониторинг выполнения гендерно-связанных Целей устойчивого развития по продвижению гендерного равенства в Таджикистане на основе их консолидации.

В целях сбора материалов для подготовки 3 альтернативного доклада члены коалиции, эксперты проводили экспертизу различных нормативно-правовых актов, планов, стратегий в сфере гендерной политики.

При поддержке международных организаций по обсуждению проблем реализации Закона РТ «О государственных гарантиях равноправия мужчин и женщин и равных возможностей их реализации», Закона «О предотвращении насилия в семье», реализации принятых других стратегических и программных документов в области продвижения гендерного равенства, разрабатывали предложения и рекомендации по направлениям КЛДЖ.

Для обобщения собранных материалов от членов коалиции и подготовки консолидированного доклада создана экспертная группа в составе Бозрикова Татьяна (руководитель группы), Александрова Лариса, Бобосадыкова Гулджахон, Джураева Шахло.

Основная цель альтернативного доклада:

- дополнение Правительственного доклада новыми материалами по продвижению гендерного равенства в Таджикистане;
- выделения проблем на пути соблюдения фактического равноправия мужчин и женщин;
- выработка предложений и рекомендаций общественных объединений (ОО) по разработке и реализации механизмов государственной гендерной политики;
- конкретных мер воздействия на преодоление преград по продвижению интересов и защиты прав женщин в Таджикистане.

Процесс подготовки альтернативного доклада также был использован для укрепления потенциала ОО, дальнейшего развития диалога с Правительством и расширения возможностей неправительственных организаций участвовать в процессе принимаемых Правительством решений.

Правительством Республики Таджикистан, начиная с 2003 года, принимаются программы содействия занятости населения на текущие два года, в которых предусматриваются меры по содействию занятости женщин, устранению гендерного дисбаланса на рынке труда.

Повышению занятости женщин способствует поддержка женщин-предпринимателей через Президентские гранты.

Проблемы занятости населения, в том числе женской его части, продолжают оставаться одним из самых острых и сложных в Таджикистане. Большая часть женщин трудится в низкооплачиваемых сферах труда: сельское хозяйство, образование, здравоохранение и др.

В силу сложившейся профессиональной сегрегации на рынке труда заработная плата

женщин в целом ниже, чем у мужчин во всех отраслях. В конце 2015 года заработная плата женщин составила 61,1% заработной платы мужчин.[1:137-138] При этом отмечается ухудшение ситуации для женщин. Если в 2010 году среднемесячная зарплата женщин к зарплате мужчин составляла 64,6%, то в 2015 году 61,1%. Почти на 20% снизилось соотношение зарплаты женщин к зарплате мужчин в реальном секторе.[2:30;7]

Определяющую роль в расширении возможностей и конкурентоспособности женщин на рынке труда играет наличие профессионального образования и специальности. По данным переписи населения, 2010 года доля женщин среди занятого населения с профессиональным образованием почти в два раза ниже, по сравнению с мужчинами. [3:114]

В Программе среднесрочного развития Таджикистана на 2016-2020 годы предусмотрен целый ряд мер по формированию системы дополнительного, непрерывного образования. Однако, принятые в 2016 году Госпрограмма подготовки специалистов с высшим профессиональным образованием на 2016-2020 годы, Программа развития профессионального обучения взрослых Таджикистана на 2016-2020 годы для реализации этих мер совершенно не учитывают гендерные проблемы и не предусматривают гендерно чувствительных мер.[5]

Довольно сложным стратегическим вызовом для обеспечения гендерного равенства является проблема неоплачиваемого труда женщин по уходу за членами семьи и сочетание работы и семейных обязанностей.

Ситуация усложняется неразвитостью инфраструктуры по детским дошкольным учреждениям. Число этих учреждений в 2015 году сократилось по всей республике до 578 единиц, по сравнению с 944 учреждениями в 1991 году. В сельской местности функционирует всего 195 учреждений.

В результате общий охват детей в возрасте 1-6 лет детскими дошкольными учреждениями составляет по республике в целом только 6,9%, в городе - 23,3%, а в сельской местности – 1,8%.[4:18,25]

Анализ зарегистрированных безработных по уровню образования показывает, что безработице подвержена больше та часть населения, которая не имеет профессионального образования. Так, из общего числа безработных не менее 77% не имеют профессионального образования, из них, почти 17% имеют среднее общее образование, 60% - неполное среднее образование.[5]

В новых экономических условиях отсутствие какого-либо профессионального образования или хотя бы среднего общего образования являются существенным барьером на пути расширения экономических возможностей женщин.

Итогам альтернативного доклада рекомендуется провести гендерный анализ по эффективности воздействия реализуемых мер Государственной стратегии по развития рынка труда РТ до 2020 года на преодоление гендерного неравенства в сфере занятости и труда, расширения экономических возможностей женщин и по его результатам разработать конкретные меры по воздействию на изменение ситуации.

С целью повышения отдачи профессионального образования и создания системы устойчивого взаимодействия между системой профессионального образования и рынка труда обеспечить реализацию планируемых мер. В том числе программы среднесрочного развития по расширению и диверсификации программ начального и среднего профессионального образования технологического профиля, развитию механизмов системы профессиональной ориентации, разработке и мониторингу адресных программ центров занятости для целевых групп (женщины, лица с инвалидностью, возвращающиеся малоквалифицированные мигранты) и другие меры.

Для расширения возможностей женщин для трудоустройства целесообразно:

-Разработать меры по содействию развитию семейного предпринимательства и повышению роли женщины в создании субъектов семейного бизнеса.

-Осуществлять подготовку и переподготовку незанятого населения по востребованным рынкам специальностям с учетом интересов и финансовых возможностей женщин.

-Продвигать расширение практик по льготным кредитам банков и МФО для женщин, начинающих свой бизнес.

-Разработать специальные программы подготовки и переподготовки для женщин по специальностям экономического и технического профиля по спросу рыночной экономики в условиях развития рынка интеллектуального продукта.

-Разработать специальные программы подготовки и переподготовки для женщин, желающих возобновить работу после длительного перерыва, связанного с воспитанием детей. Стимулировать негосударственные образовательные учреждения к реализации специальных образовательных программ для женщин по восстановлению трудовых навыков и профессиональных знаний.

-Предусмотреть квотирование участия женщин в программах активной политики занятости: доля женщин, участвующих в них, не должна быть меньше доли женщин среди безработных.

Список литературы

1. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан: 25 лет государственной независимости. Статистический сборник Душанбе, 2016. –С.137-138.
2. Агентство по статистике при Президенте РТ; Образование в РТ в 2010 году. Душанбе, 2010, -С. 30; Агентство по статистике при Президенте РТ. Образование в РТ. Душанбе, 2017. -С.7.
3. Агентство по статистике при Президенте РТ. Положение на рынке труда в РТ. По результатам обследования рабочей силы, июнь-июль 2009 г., с.114.
4. Агентство по статистике при Президенте РТ. Образование в РТ. Душанбе, 2016. -С.18, 25.
5. Программа среднесрочного развития Республики Таджикистан на период 2016-2020 годы. Раздел 4.2. Продуктивная занятость.
6. <http://ombudsman.tj/rus/wp-content/uploads/2015/12/Strategiya-2016-2020-rus.pdf>

В статье говорится об основных направлениях обеспечения равных возможностей мужчин и женщин в сфере занятости и производительности труда. Анализируется гендерное неравенство в сфере занятости и труда, расширения экономических возможностей женщин.

Автор отмечает, что решение гендерных вопросов и выявление факторов, повышающих статус женщины в обществе, способствуют реализации государственной политики и развитию независимого Таджикистана.

Ключевые слова: *гендерное равноправие, гендерное неравенство, равных возможностей мужчин и женщин, экономическое состояние, подготовка и переподготовка, профессионального образования, сфере занятости и труда, рынок интеллектуального продукта.*

Сведения об авторе: **Фозилова Махсуда Зулфиковна** – кандидат исторических наук, доцент кафедры истории таджикского народа Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддин Айни, e-mail: makhsudah_faz@e-mail.ru

The article deals with the main directions of ensuring equal opportunities for men and labor productivity. It analyses gender inequality in employment and labor market and women's economic empowerment.

The author emphasizes that addressing gender issues and identifying factors that enhance the status of women in society will contribute to the implementation of public policy and development of independent Tajikistan.

Keywords: gender equality, gender inequality, equal opportunities for men and women, economic status, training and retraining, vocational education, employment and labor, market of intellectual product.

Information about the author: Fozilova Makhudah Zulfikorovna – candidate of historical sciences, senior lecturer in history of Tajik people in the Tajik State Pedagogical University with the name of S. Aini, e-mail: makhsudah_faz@mail.ru

МОНИТОРИНГИ ЭКОЛОГӢ ВА ТАШКИЛИ ОН ДАР ТУРИЗМИ ЭКОЛОГӢ

Холмамадов А.А.

Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев

Мувофиқи тадқиқоту пешниҳодоти олимону мутахассисон дар айни замон яке аз соҳаҳои афзалиятноки рушди иқтисодиёти кишвар ва баланд бардоштани некуахлоқии мардуми кӯхистони Тоҷикистон ин соҳаи сайёҳӣ ба шумор меравад.

Дар байни соҳаҳои пешқадами иқтисодиёти, ҷаҳонӣ, туризм яке аз соҳаҳои афзалиятнок ва тезрушдбандаи иқтисодиёти ҷаҳонӣ, ягона соҳае, мебошанд, ки бо маблағгузори минималӣ, бе истифодаи асбобу анҷоми пурқувват ва қиммати техникӣ, имконияти ба иқтисодиёти мамлакат ворид намудани даромади зиёдро дорад. Илова бар ин, нисбат ба дигар соҳаҳои фаъолияти иқтисодӣ, ки ба истифодаи нооқилонаи захираҳои табиӣ оварда мерасонад, соҳаи туризм бошад, баракс ҳангоми фаъолияти самаранокаш захираҳои табиӣ ва ёдгориҳои таърихӣ ҳифз ва барқарор мешаванд. Афзалияти дигари соҳаи мазкур дар он аст, ки агар ба дигар соҳаҳои фаъолияти иқтисодӣ, теъдоди маҳдуди аҳоли ба қор ҷалб шаванд, соҳаи туризм бошад, ҳангоми дуруст ба роҳ мондан имконияти бо қор таъмин намудани на танҳо ҳаёти қормандонашро дорад, балки қулли аҳолии маҳаллиро (ҳангоми ҷалб намудани онҳо барои пешниҳодоти хизматрасони иловагӣ) бо қор таъмин менамояд.

Омили муҳимтарине, ки ба рушди самарнок ва устувори соҳаи сайёҳии минтақаҳои кӯхистони Тоҷикистон таъсири манфӣ мерасонад, ин дар навбати аввал дараҷаи ноқифояи малакаи қори устувори соҳа, маълумот пасти оид ба соҳаи сайёҳии аҳолии маҳаллӣ, мушкилотҳо, вобаста ба ташкили намудани фаъолиятҳои сайёҳӣ, омода набудани ҳудуди минтақа барои пешвоз ва хизматрасонии сифатноки сайёҳӣ, ба тартиб дароварда нашудани инфрасохтори соҳа, дар сатҳи паст қарор доштани қорҳои ташвиқотӣ ва беҳатарӣ, мавҷуд набудани фаъолиятҳои самараноки маркетинг ва менҷмент, пешниҳодоти хизматрасониҳои асосӣ ва иловагӣ барои сайёҳон, ҷалби аҳолии маҳаллӣ барои пешниҳоди хизматрасониҳо ва истифодаи оқилонаи туризм чӣ ба нафъи табиат ва чӣ барои баланд бардоштани иқтисодиёт, иҷтимоӣ ва некуахлоқии аҳолии маҳаллӣ ва ғайра мебошад.

Ҳангоми ба роҳ мондани фаъолияти аксарияти намудҳои соҳаи сайёҳии ҳозиразамон захираҳои табиӣ сайёҳӣ ба инобат гирифта мешавад. Дар ҳориҷи кишвар ҳамаи ин намудҳо бо як ном - «nature tourism» (туризми табиӣ) гирд оварда шудаанд. Экотуризм низ ба қатори онҳо дохил мешавад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки экотуризм дар ҳақиқат воситаи воқеи дар қорӣ намудани ғояҳои рушди устувор мебошад. Лекин агар шуду, он дар дасти одамони беҳирад ва номутахассис афтад, ин амал ба осонӣ моҳият ва раванди ҳудро гум намуда, ба мисли туризми оддӣ аз фоида дида, зарарнокиаш зиёдтар мегардад.

Ҳамин тариқ фаъолияти сайёҳӣ ба комплексҳои табиӣ ҳам ба таври бевосита ва ҳам бавосита таъсир мерасонад ва андозаю рафти онро муайян намудан душвор аст.

Дар замони ҳозира мониторинг мафҳуми шинохташуда буда дар намуди мухтасар он чунин маънидод мешавад: «Мониторинг – ин системаи муоинот, баҳодиҳӣ ва пешгӯии ҳолати муҳити табиӣ». Вобаста аз мафҳуми нишондодашуда, муоиноте, ки дар марзи мамнӯъгоҳҳо мувофиқи барномаи «Солномаи табиат» гузаронида мешавад, қисмати таркибии мониторинг ҳисоб кардан мумкин аст. «Солномаи табиат» аз ҷиҳати мафҳуми худ – ин маҷмӯи ҳақиқатҳои алоҳида, натиҷаҳои санҷиш, ҳисоботи қисматҳои комплексҳои табиӣи ҲММТ, дигар маълумотҳо оиди ҳолати популятсияҳои ҳифзшаванда ва экосистема мебошад. Вобаста аз вазифаҳои муайяншуда ба қатори чорабиниҳо оиди ташкили системаи ҳақиқии системаи мониторинг дар марзи ҲММТ – таъминоти муоиноти репрезентативӣ аз болои қисматҳои алоҳидаи биотаҳо ва омилҳои абиотикӣ номбар кардан мумкин аст. Барои Худудҳои махсус муҳофизатшавандаи табиат зарур аст, ки қувваҳои худро баҳри ҷамъ намудани ҳамаи иттилоотҳои мониторингӣ захираҳои экотуристии мавзеҳои ҲММТ, ки эҳтимолияти ҷалби таваҷҷӯҳи сайёҳонро доранд, ҷалб намоянд. Чунин чорабинӣ барои тасвири дурусти вазъият дар ҲММТ-и мазкур, барои ҳисобот дар назди мақомоти болоӣ ва аз барои хулосаи дурусти маъмурияти ҲММТ оиди ҳолати воқеии экосистемаи ҳифзшаванда ниҳоят муҳиманд.

Ҳангоми гузаронидани мониторинг дар марзи ҲММТ риоя кардани мувозина дар байни зарурияти муоиноти шумораи ҳар чи бештари қисматҳои биота ва инчунин мувофиқи имконият муоинаи шумораи ҳар чӣ бештари аломатҳои абиотикӣ ва имкониятҳои воқеӣ зарур аст. Масалан дар зонаҳои ҷангалӣ ба маҷмӯӣ чунин тавсифот маҳдуд шудан мумкин аст: ҳарорати миёнаи рӯзонаи ҳаво, ҷамъи боришоти ҳафта, ҳосилнокии растаниҳо (сабзиши намудҳои асосии дарахтон ва ҳосилнокии растаниҳои алафӣ ва буттаҳои мевадиханда - 1 маротиба дар давоми сол), шумораи ҳайвоноти асосии алафхӯр ва дарранда. Табиист, ки ҳангоми ин кор ба сифати муқоисавӣ, он намудҳоро интихоб кардан зарур аст, ки занҷири асосии трофикиро ташкил намуда, ҷараёни асосии энергияи экосистемаи муоинакардашударо таъмин менамоянд.

Ташкил намудани маҳсулоти сайёҳӣ-экологӣ (ба мисли дигар маҳсулотҳои сайёҳӣ) раванди мураккабу бисёрҷанба мебошад. Аз ҷиҳати хусусияти худ, он 4 марҳиларо дар бар мегирад.

Марҳилаи I -ба вуҷуд овардани замина ва шартҳои худудӣ, иқтидор ва захираҳо:

- объектҳои диққатҷалбкунандаи табиӣ ва маданӣ-экологӣ;
- сифати воситаҳои мавҷудаи дастраси иҷроиши турҳо;
- муайян намудани маҷмӯъ ва мундариҷаи эҳтимолии хизматрасонии сайёҳӣ ва маҳсулоти сайёҳӣ (дастаи бутуни хизматрасонӣ);
- тадқиқи имкониятҳо барои ташкил намудани маҷмӯи хизматрасониҳои иловагӣ.

Марҳилаи II - муайян намудани гурӯҳҳои мақсаднок:

- таҳлили экологӣ-иқтимоӣ ҳамчун воситаи муайян намудани гурӯҳҳои мақсаднок;
- интихоби намуди маҳсулоти барои гурӯҳҳои мазкур мувофиқ ва гузоштани вазифа оиди омодагӣ ба он.

Марҳилаи III - барпо намудани тур ё ин ки саёҳат:

- коркарди хатсайр, барнома, мундариҷаи чорабинӣ ва ғайра вобаста аз меъёрҳои, ки экологияи маҳсулоти сайёҳиро муайян мекунанд;

•бехатарии экологии тур ё ин ки саёҳати банақшагирифташуда;

•омода намудани маводҳои иттилоотӣ;

•муайян намудани арзиши тур бо дарназардошти қисматҳои экологии он;

Марҳилаи IV - коркарди стратегияи маркетинг ва фаъолияти ташвиқотӣ:

- стратегияҳои асосии маркетинг;
- ташкил намудани системаи ба мавзӯи экологӣ нигаронидашудаи ташвиқоти маҳсулот;

•коркарди нақша ва усулҳои мониторинги оқибатҳои экологии турҳо ва фикру мулоҳизаҳои мизочон;

•муайян ва ҷалб намудани ҳамкорон дар масалаи рушди шаклҳои экотехнологий туризм.

Хулоса

Ҷамбасти маълумотҳои дар боло нишондодашуда боз як бори дигар аз он гувоҳи медиҳанд, ки табиати минтақаҳои кӯҳистони Тоҷикистон дорои захираҳои бойи экотуристӣ мебошад. Лекин барои рушди самаранок ва устувори он мушкилотҳои зиёде арзи вуҷуд доранд, ки онҳо на ин ки аз мабалаги нокифоя барои соҳа ҷудошуда вобастаги доранд, балки аз ин зиёдтар аз дониши нокифояи моҳияти рушди соҳа ва баҳоиҳои комплекси объектҳои он вобастаги дорад.

Барои коркарди стратегияи рушди устувори экотуризм дар ҷаҳони сайёҳӣ тавсияи ягона ба ҳама хос мавҷуд нест. Барои ин кор зарур аст, ки ҳар як минтақа вобаста аз хусусиятҳои табиӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии маҳалаш, стратегияи барои минтақа хосбударо тартиб дода онро амали намояд.

Асосҳои ҳалли масъаларо муносибати бошуурона ва ғамхорона ба табиат ва захираҳои бебаҳои он тавассути ташкили мақсаднок ва дурусти пайраҳаҳо ва хатсайрҳои экотуристӣ, барномаҳои экотуристии асоснок карда шуда, далелҳои саҳеҳ ва дуруст барои экотуристон ва назорати ҷиддии қору ғайолияти онҳо дар табиат ташкил медиҳад. Дар рушди устувори туризми экологӣ маъмурияти ҳудудҳои ҳифзшаванда ва объектҳои барои тамошои экотуристӣ пешниҳодшуда нақши муҳимро бозӣ мекунанд. Нақши онҳо на танҳо аз ҷудо намудани ҷойҳои махсуси ҷудошуда барои ташрифи сайёҳон иборат аст, балки он дар ҷо ба ҷо кунии онҳо ва ташкили самараноки ғайолияти сайёҳӣ, истироҳат ва беҳатарии онҳо ифода меёбад. Бинобар ин чунин ғайолиятҳоро дар якҷоягӣ бо ташкилотҳои махсуси сайёҳӣ дар шароити барои ҳар ду тараф ғойданок амалӣ намудан зарур аст. Дар ин сурат маъмуриятҳои ҳудудҳои алоҳидаи объектҳои сайёҳӣ дошта ҳамчун соҳиби захираҳои табиӣ ва субъекти истифодабарии самараноки онҳо бо мақсади экотуристӣ мегардад. Онҳо маблағро аз ташкилотҳои сайёҳӣ барои дар ҳудуди онҳо гузаронидани ғайолиятҳои экотуристӣ мегиранд. Ташкилотҳои сайёҳӣ ин маблағҳоро аз даромадҳои худ дар ҳаҷми бо маъмурият пешакӣ мувофиқакардашуда ирсол менамоянд.

Бояд қайд кард, ки яку якбора бо мақсади рушди экотуризм аз ҳад зиёд истифода намудани нерӯи экотуристии минтақаҳои кӯҳистони Тоҷикистон дар шароити ҳозира ҷӣ аз лиҳози масъалаҳои ҳифзи табиат, ва ҷӣ аз ҷиҳати техникӣ ва ташкилӣ мувофиқи мақсад нест. Бинобар рушди туризми экологӣ бояд бо дарназардошти мавқеи сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ, географӣ, иҷтимоии минтақаҳои кӯҳистони Тоҷикистон амалӣ гардад.

Ҳамин тариқ ҳангоми риоя намудани қоидаҳо ва пешниҳодоти дар рафти мониторингӣ экологӣ имконияти ба таври ҷидди паст намудани таъсири манфӣ ба табиат ва риоя намудани ғояҳои ҳифзи табиати минтақаи кӯҳистон дастрас мегардад.

Адабиётҳо

1. Карамхудоев Х., Назарбекова Р., Мамадризоҳонов А., Эколого-экономические аспекты развития экотуризма на Памире. // Материалы V-ой международной научно – практической конференции. «Перспективы применения инновационных технологий и усовершенствования технического образования в высших учебных заведениях стран СНГ». Ч 2; Д.: ТТУ. -2011. -С. 375- 378.
2. Карамхудоев Х.Е., Экологический туризм как фактор приобщения людей к ценностям природного и культурного наследия. // Вестник Таджикского технического университета. -2011.Серия 1(13) Экология. – С.99-103.
3. Кассиров К.Х. Таджикский Национальный парк: Текущее состояние и перспективы развития.// Матер.междунар. конф. «Памир – Источник пресной

воды Центральной ». Сборник тезисов и докладов. Хорог, 2003.С93-95.

4. Китоби сурхси Тоҷикистон. Душанбе:Ирфон. -2017. – 335 с.
5. Мамадризохонов А., Насратшоев Т. Основы научно-методического обеспечения кадров для сферы туризма в Таджикистане// Республиканский симпозиум - «Экономика и наука Горно-Бадахшанской автономной области: прошлое, настоящее и будущее». – Хорог. 2005. С.169-171.
6. Мамадризохонов А., Сирмбард С.Р., Насратшоев Т. Проблема безопасности туризма на Памире //Вестник ХОГУ., 2005.- С.25-31.
7. Мамадризохонов А.А. Влияние рекреации на состояние растительности в горных регионах // Межд. конф. «Сохранение и устойчивое использование растительных ресурсов». - Бишкек, 2008.-С.28-30.
8. Мамадризохонов А.А. Биоразнообразие и перспективы его использования для целей рекреации// Республиканская конференция «Состояние и перспективы использования биологических ресурсов высокогорных регионов. Мат.,респ., конф.– Хорог, 2009. -С.74-76.

МОНИТОРИНГИ ЭКОЛОГӢ ВА ТАШКИЛИ ОН ДАР ТУРИЗМИ ЭКОЛОГӢ

Дар мақола дар бораи ташики мониторинги экологӣ дар туризми экологӣ сухан меравад. Қайд карда шудааст, ки соҳаи сайёҳи пешқадамтарин соҳаи иқтисодиёт ҷаҳонӣ ба ҳисоб рафта, туризми экологӣ бошад намуди афзалиятнок ва ягонае мебошанд, ки бо маблағгузориҳои минималӣ, бе истифодаи асбобу анҷоми пурқувват ва қиммати техникӣ, имконияти ба иқтисодиёти мамлакат ворид намудани даромади зиёдро дорад.

Аз ин рӯ самаранок ба роҳ мондани фаъолияти экосайёҳӣ дар барбаорбари таъсири мусбӣ ба иқтисодиёту иҷтимоиёт ва дигар соҳаҳои хоҷагии халқ, бо рушди фаъолияти ҳифзи табиӣ он, робитаи бевосита дорад. Қайд карда шудааст, ки барои дуруст ба роҳ мондани мониторинги экологӣ ва баҳодиҳӣ ба ҳолати муҳити атроф, барои аҳолии маҳалли имконият медиҳад, ки аз пештара дида аз ҳисоби истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ чанд маротиба фоида ба даст овардан мумкин аст.

Вожаҳои калидӣ: *Мониторинг, мамнӯъгоҳ, самаранокӣ, рекреатсия, сайёҳӣ, гуногуннамудии биологӣ.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Холмамадов А.А.- ассистенти кафедраи биоэкология ва туризми Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев. Суроға: 736000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ВМКБ ш.Хоруғ, кӯчаи Ш.Шоҳтемур, 109. Телефон: (+992) 93 511 53 54 E-mail. akholmamadov@mail.ru

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МОНИТОРИНГ И ЕГО ОРГАНИЗАЦИЯ В ЭКОТУРИЗМЕ

В статье приводятся сведения об организации экологического мониторинга в экологическом туризме. Отмечено, что туристическая индустрия считается наиболее передовой отраслью мирового хозяйства, а экологический туризм является предпочтительным и уникальным видом, который при минимальном финансировании, без использования мощных и дорогостоящих технических средств, имеет возможность приносить большой доход в экономику страны.

Поэтому эффективная реализация эколого-туристской деятельности с точки зрения положительного воздействия на экономику и общество и другие сферы народного хозяйства напрямую связана с развитием природоохранной деятельности. Отмечено, что при надлежащем осуществлении экологического мониторинга и оценки состояния окружающей среды местное население сможет получать во много раз больше прибыли, чем раньше, за счет рационального использования природных ресурсов.

Ключевые слова: *Мониторинг, резерв, продуктивность, рекреация, туризм, биоразнообразие.*

Сведения об авторе: Ассистент кафедры биоэкологии и туризм Хорогского государственного университета им. М.Назаршоева Адрес: 736000 Республика Таджикистан, ГБАО г. Хорог, 272

ENVIRONMENTAL MONITORING AND ITS ORGANIZATION IN ECOTOURISM

The article provides information about the organization of environmental monitoring in ecological tourism. It is noted that the tourism industry is considered the most advanced branch of the world economy, and ecological tourism is a preferred and unique type, which, with minimal funding, without the use of powerful and expensive technical means, has the ability to bring a lot of income to the country's economy.

Therefore, the effective implementation of eco-tourism activities in terms of a positive impact on the economy and society and other areas of the national economy is directly related to the development of environmental activities. It is noted that with the proper implementation of environmental monitoring and environmental assessment, the local population will be able to receive many times more profit than before through the rational use of natural resources.

Key words: Monitoring, reserve, productivity, recreation, tourism, biodiversity.

Information about the author: Assistant of the Department of Bioecology and Tourism, Khorog State University named after. M. Nazarshoeva Address: 736000 Republic of Tajikistan, GBAO Khorog, st. Sh.Shotemur, 109. Phone: (+992) 93 511 53 54, E-mail. akholmamadov@mail.ru

ДАСТОВАРДҶОИ МАОРИФИ НОҲИЯИ РОШТҚАЛЪАИ ВМКБ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҶОИ 2015-2020

Худобердиев Р.Б.

Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев

Мақтабу маориф яке аз пояҳои муҳими давлатдорӣ дар ҳамаи давраҳои таърихӣ омили асосии пешбарандаи ҷомеаи инсонӣ ба ҳисоб меравад ва барои дарк кардан, шинохтани манфиатҳои миллӣ имкониятҳои зиёд фароҳам меорад. Дар баробари ин наслу наврас аз арзишҳои миллию давлатдорӣ худ бохабар шуда, ватандӯсту ватанпарвар тарбия меёбанд. Бо назардошти он, ки маориф дар пешрафту рушди ҷомеаи имрӯза роли муҳимро иҷро мекунад, дар замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон диққати асосӣ ба ин самт равона шудааст. Барои ҳамин ояндаи ҳар як мамлакат аз рушди соҳаи маориф вобастагии калон дорад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати милли-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 20-уми январи соли 2016 дар паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин таъкид намуданд: "...ояндаи мамлакат аз фаъолияти омӯзгор ва рушди илму маориф вобастагии зиёд дорад. Дар хотир бояд дошт, ки танҳо миллати босавод метавонад насли соҳибмаърифату донишманд ва кадрҳои арзандаи давронро ба воя расонад, пеш равад ва дар ҷомеаи мутамаддин мақоми арзандаи худро пайдо намояд." [1]

Ноҳияи Роштқалъа низ худ зодаи Истиклолият буда, соли 1992 аз нав таъсис ёфта, нахуст ба соҳаи маорифи ноҳия диққати аввалиндараҷа дод ва бо мурури замон дар давраи истиқлолият ба дастовардҳои зиёд ноил гардид. Дар солҳои 2015-2020 рушди маориф, дастовардҳои маориф, аз навсозии муассисаҳои таълимӣ, маблағгузорӣ ба соҳаи маориф, дохилшавӣ ба макотиби олии ҷумҳурӣ ва як қатор пешравиҳои дар соҳаи маорифи ноҳия дида мешуд.

Дар ноҳияи Роштқалъа 41 адад муассисаи таҳсилоти умумӣ фаъолият доранд, ки аз онҳо 6 адад муассисаи таҳсилоти ибтидоӣ, 7 адад муассисаи таҳсилоти умумии асосӣ ва 28 адад муассисаи миёнаи умумӣ мебошанд. Дар ин муассисаҳои таълимӣ 4386 нафар хонандагон ба таҳсил фаро гирифта шуда, ба таълиму тадриси ин хонандагон 719 нафар омӯзгорон вобаста шудаанд. [2]

Ташкил ва баргузор намудани олимпиадаҳо ҳамасола дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, озмунҳои ҷумҳуриявӣ “Илм –фурӯғи маърифат,” “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст,” “Омӯзгори соли Тоҷикистон”, озмунҳои ноҳиявӣ ва озмунҳо барои гирифтани стипендияҳо дар мамлакат доир мегарданд.

Озмуни “Омӯзгори соли Тоҷикистон” соли 2016 дар ноҳия баргузор гашта омӯзгори мактаби рақами 35 Давлатов Мамадсаид дар ин озмуни ноҳиявӣ ғолиб доништа шуда, дар озмуни вилоятӣ сазовори ҷойи аввал гардид. [3]

Иштирок дар олимпиадаҳои ноҳиявӣ, вилоятӣ ва ҷумҳурӣ ин ҳам як дастоварди беҳтарин барои маорифи ноҳия ҳисоб мешавад. Имрӯз тамоми муассисаҳои таълимии ноҳия қариб бо тамоми шароит барои таълиму тарбияи хонандагон муҳайё аст. Сатҳи дониши хонандагон низ бо кӯшиши кормандони соҳаи маориф ва омӯзгорони соҳибтаҷриба рӯ ба беҳбудӣ ниҳод, ки ин иштироки хонандагон дар олимпиадаҳо сол то сол зиёд шуда истодааст. Ҷунонҷӣ, моҳи ноябри соли 2016 аз 11 фанни таълимӣ 396 нафар хонандагони синфҳои 9,10,11-уми МТУ-и ноҳияи Роштқалъа дар олимпиадаи ноҳиявии мактаббачагон аз фанҳои таълимӣ иштирок намуда, 99 нафарашон ғолиб доништа шуда, ба олимпиадаи вилоятӣ роҳхат гирифтанд.

Соли 2018 олимпиадаи ноҳиявӣ байни хонандагони муассисаҳои таълимӣ баргузор гардида, дар он зиёда аз 162 нафар иштирок намуда 27 нафари онҳо ба олимпиадаи вилоятӣ роҳхат гирифтанд. Аз ин шумора 9 тои онҳо ба олимпиадаи ҷумҳуриявӣ роҳхат гирифтанд. [4]

Соли 2017 бошад 2 хонандаи болаёқат соҳиби идрори Президенти Ҷумҳурӣ, 1 нафар соҳиби идрори раиси ВМКБ ва 6 нафар соҳиби идрори раиси ноҳия гардиданд. Соли 2017 дар олимпиадаҳои ҷумҳурӣ бошад дар ин сол 16 нафар хонандагон аз муассисаҳои таълимии ноҳия роҳхат гирифтанд.

Соли 2020 доир ба дастовардҳо ва иштироки хонандагон дар олимпиада Давлатов Нодиршо мудири кабинети методии шӯъбаи маориф ноҳияи Роштқалъа чунин навишта буданд: “...барои ноҳияи Роштқалъа боиси ифтихор аст, ки имсол 11 нафар хонандагони ноҳия дар олимпиадаи ҷумҳуриявӣ иштирок намуда, хонандагон Раҳмонова Гулноза аз фанни химия соҳиби медали нуқра ва Ватаниев Амридин аз фанни математика соҳиби медали биринҷӣ ва Ифтихорномаҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон гардидаанд.

Моҳи июни соли ҷорӣ хонандагони муассисаи таълимии №-12 Раҳмонова Гулноза, Латифова Ситора ва хонандаи муассисаи №-10 Ватаниев Амридин дар озмуни ҷумҳуриявӣ барои гирифтани аттестати аъло ва медали тиллоӣ равияи табиӣ-риёзӣ иштирок намуданд. Ин хонандагон бо гирифтани 120 ҳол беҳтарин доништа шуда, соҳиби аттестати аъло ва медали тилло гардидаанд. Ин дастовард дар таърихи маорифи Бадахшон бори аввал буда, боиси хушнудии аҳли маорифи ноҳияву вилоят гардид” [5, 2]

Ҳамасола барои рушд ва беҳбудии соҳаи маорифи ҷумҳури аз ҷониби ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағи муайян ҷудо карда мешавад, ки ин бевосита бо дастури Асосгузори сулҳи ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон сол то сол афзоиш медиҳад.

Аз ҷониби ҳукумат сол то сол маблағгузорӣ ба соҳаи маорифи ночия меафзояд Ҷунонҷӣ, агар дар соли 2000-ум ба соҳаи маориф 37 млн. 425 ҳазор сомонӣ ҷудо шуда бошад, пас дар соли 2010 ин маблағ ба 1 млрд. 68 млн. 300 ҳазор расида буд. [6, 161]

Дар паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2016 ба маҷлиси Олӣ аз ҷониби сарвари давлат чунин нишондиҳандаҳо барои маблағгузори соҳаи маориф нишон дода шудаанд: “...соли 2016 барои тараққиёти соҳаи маориф 3 миллиарду 150 миллион сомонӣ пешбинӣ шудааст, ки нисбат ба соли 2015 - ум 10 фоиз ва дар муқоиса бо даҳ соли пеш 13 баробар зиёд мебошад.” [1]

Барои соҳаи маорифи ноҳия бошад аз бучети давлат дар соли 2008 агар 2 млн. 200 [7,101] ҳазор сомонӣ чудо шуда бошад соли 2015 11 миллиону 634 ҳазору 334 сомонӣ, соли 2016 13 миллиону 47 ҳазору 138 сомонӣ, соли 2017 13 миллиону 782 ҳазору 372 сомонӣ [8] чудо гардида буд.

Ин маблағҳои ҷудошуда ба хоҳири рушд ва инкишофи ҳаматарафаи маориф барои беҳтар намудани вазъи ояндаи иқтисодӣ ва иҷтимоии давлат мебошад. Барои инкишофи мактабу маориф мутахассисони баландихтисос лозим аст, ки ҷавонони болаёқатро барои соҳаҳои мухталифи ҷомеа омода созанд.

Бо ин мақсад Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори аввалин давлатҳои ба барномаи “Ҳадафҳои рушди ҳазорсола ва таҳсилот барои ҳама” имзо намуд ва “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020”-ро қабул кард, ки дурнамои рушди соҳаи маорифро муайян мекунад. [9, 64] Мақсади асосии ин стратегияи миллии дастраси шаҳрвандон ба таҳсилоти олии мебошад. Он низоми қабули хонандагон ба мактабҳои олии ҷумҳурӣ, ки низоми анъанавӣ буд дигар ба талаботи нави ҷаҳони мутобиқат намекунад. Барои ҳамин қабули хонандагон бо усули мутамаркази тестӣ бояд ба роҳ монда шавад. Бо ташаббус ва дастгирии Президенти кишвар бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 5-уми март соли 2008 № 14 Муассисаи давлатии “Маркази миллии тестӣ” ба ҷаъолият оғоз гардид, ки дар заминаи он 10-уми феввали соли 2014 Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд.

Барои ноҳияи Роштқалъа ҳам ин иқдоми нек хеле бамаврид аст, ки минбаъд хонандагон метавонанд бе ягон мушкилӣ ба мактабҳои олии ҷумҳурӣ дохил шаванд. Масалан, соли 2016 аз 369 нафар хатмкунандагон тибқи Маркази Миллии тестӣ 227 нафар ба макотибҳои олии ва 9 нафар ба мактабҳои миёнаи касбӣ, 25 нафар тибқи Квотаи Президентӣ ба мактабҳои олии ҷумҳурӣ, 9 нафар ба хориҷӣ кишвар ва 23 нафар ба тариқи анъанавӣ ба омӯзишгоҳҳои консерватория дохил шуданд, ки ин дар маҷмӯъ 79,4 % хатмкунандагонро ташкил медиҳад. [3]

Аз рӯи маълумотномаи Маркази Миллии тестӣ дар соли 2017, 156 нафар ба макотиби олии ҷумҳурӣ, 21 нафар тибқи Квотаи Президентӣ, соли 2018 173 нафар ба макотиби дохилии олии касбӣ, 21 нафар бо омӯзишгоҳҳо ва коллеҷҳо ва 8 нафар ба макотиби олии хориҷи кишвар ва 21 нафар тибқи Квотаи Президентӣ ба макотиби олии ҷумҳурӣ қабул гардидаанд.

Ин ҳама нишондиҳандаҳо, пешравиҳо ва дастовардҳо, ки дар даврони истиқлолият танҳо дар солҳои 2015-2020-ро дар соҳаи маориф ноҳияи Роштқалъа ба даст овардааст боиси ифтихори ҳамагон аст. Кормандони соҳаи маорифи ноҳияи Роштқалъа минбаъд ҳам зарур аст, ки то онҳо ҳар чӣ бештар дар рушду инкишофи минбаъдаи соҳаи маорифи ноҳия саҳми арзандаи худро гузоранд.

АДАБИЁТ

1. Паёми Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20.01.2016, шаҳри Душанбе
2. Ҳисоботи омории маорифи ноҳияи Роштқалъа 1-уми январ соли 2019
3. Ҳисоботи солони шӯбаи маорифи ноҳияи Роштқалъа дар соли 2016
4. Ҳисоботи солони шӯбаи маорифи ноҳияи Роштқалъа дар соли 2016, 2017, 2018
5. Рӯзномаи “Шоҳдара” мақолаи Давлатов Н., Дастовардҳои соҳаи маориф, //№-08 (200), августи соли 2020, С.2
6. Мирбобоев Р., Зиёев Х., Қосимӣ С., Бадалов Б., Рушди маориф ва илм дар даврони Истиқлолияти давлатӣ, Душанбе “Маориф” 2016., С.-161
7. Ғарибшоев Ғ., Маорифи ВМКБ дар бист соли Истиқлолият, Хоруғ 2011, С.-101
8. Ҳисоботи шӯбаи маорифи ноҳияи Роштқалъа дар соли 2015, 2016, 2017

9. Мирбобоев Р., Зиёев Х., Қосимӣ С., Бадалов Б., Рушди маориф ва илм дар даврони Истиқлолияти давлатӣ, Душанбе “Маориф” 2016., С.-64

ДАСТОВАРДҲОИ МАОРИФИ НОҲИЯИ РОШТҚАЛЪАИ ВМКБ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ 2015-2020

Дар мақола дар бораи дастовардҳои ноҳияи Роштқалъа дар соҳаи маориф дар солҳои 2015-2020, аз ҷумла, рушду дастовардҳои соҳаи маориф, дохилишавии хонандагон ба макотиби олии ҷумҳурӣ, дастовардҳои хонандагон дар олимпиадаҳои ҷумҳуриявӣ, таваҷҷӯҳи зиёди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди афзудани маблағгузорӣ ба соҳаи маорифи ноҳия таҳлили илмӣ карда шудааст.

Вожаҳои калидӣ: Тоҷикистон, Роштқалъа, мактаб, маориф, хонандагон, озмун, олимпиадаҳо, дастовардҳои маорифчиён.

Маълумот дар бораи муаллиф: Худобердиев Розик Боронбекович - ассистенти кафедраи таърих ва диншиносии Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев. Суроға: Тоҷикистон, 736000, ш.Хоруғ, кӯчаи Ш.Шохтемур 109. Gmail: roziqkhudoberdiev@gmail.com Тел: (+992) 93 516 03 33 (WhatsApp)

ДОСТИЖЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ РОШТКАЛИНСКОГО РАЙОНА ГБАО РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В 2015-2020 ГГ.

В статье был проведен научный анализ достижений Рошткалинского района в сфере образования в 2015-2020 годах, в том числе о развитии и достижениях сферы образования, поступлении учащихся в высшие учебные заведения республики, о достижениях учащихся на республиканских олимпиадах, о большом интересе Правительства Республики Таджикистан к увеличению финансирования сферы образования района.

Ключевые слова: Таджикистан, Рошткала, школа, образование, ученики, конкурс, олимпиады, достижения педагогов.

Сведения об авторе: Худобердиев Розик Боронбекович – ассистент кафедры история и религиоведение Хорогского государственного университета имени М.Назаршоева. Адрес: Таджикистан, 736000, г.Хорог, улица Ш.Шохтемура 109. Gmail: roziqkhudoberdiev@gmail.com Тел: (+992) 93 516 03 33 (WhatsApp)

ACHIEVEMENTS OF THE EDUCATION OF THE ROSHTKALA DISTRICT OF THE GBAO OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN FOR THE PERIOD OF 2015-2020

The article describes a scientific analysis of the achievements of the Roshtka district in the field of education in 2015-2020, including the development and achievements of the education sector, the admission of students to higher educational institutions of the republic, the achievements of students at the republic competitions, the great interest of the Government of the Republic of Tajikistan to increase funding for the education sector of the district.

Keywords: Tajikistan, Roshtkala, school, education, students, competition, achievements of educators.

Information about author: Khudoberdiev Roziq Boronbekovich – assistant of the history and religious studies department of Khorog State University named after M.Nazarshoev. Address: 109, Sh. Shirinsho street, Khorog, 736000, Tajikistan. Gmail: roziqkhudoberdiev@gmail.com Tel: (+992) 93 516 03 33 (WhatsApp)

НАҚШИ АЗХУДНАМОИИ ЗАМИНҲОИ ДИЛВАРЗИН ДАР БОЛОРАВИИ САТҲИ ЗИНДАГИИ МАРДУМИ МАСТҶОҲ

Холова Ф.Ф.

Донишкадаи кӯхию металлургии Тоҷикистон

Дар гузашта, ноҳияи Кӯхистони Мастҷоҳ ҳамчун яке аз минтақаҳои баландкӯҳи

Тоҷикистони шимолӣ ба шумор рафта, мардумаш аз ҳисоби дурдастӣ ва баландкӯҳӣ, вучуд надоштани роҳҳои тичорат ва табодули бозор, дурӣ аз марказҳои иқтисодӣ, камобию норасоии заминҳои кишоварзӣ солҳои сол азият мекашиданд. Аммо ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, як қисми мардум барои таъмини зиндагии хеш бо маводи ниёзи аввала дар заминҳои санглох кишту кор менамуданд ва гурӯҳи дигаре дар дарраҳою заминҳои мавриди истифода қарор надошта бо парвариши чорво машғул буданд. Зиндагии вазнини мардуми Кӯҳистони Мастҷоҳ баъди солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ боз ҳам муташанниҷ гардид.

Дар чунин марҳилаи душвори баъдичангӣ дар назди мардуми шӯравӣ, аз ҷумла тоҷикон, вазифаи муҳим ва ояндасоз, яъне азнавбарқароркунии хоҷагии халқ меистод. Барои аз чунин ҳолат баровардан роҳбарияти ҶШС Тоҷикистон аз мардуми минтақаҳои кӯҳӣ низ васеъ истифода мебарданд.

Соли 1945 Ҷумҳурии банақшагирии (Госплан) ИҶШС бо супориши КМ ҲКИШ ва Шӯрои Комиссарони халқии Иттиҳоди Шӯравӣ нақшаи пас аз ҷангии барқароркунӣ ва инкишофи ояндаи хоҷагии халқ кишварро (барои солҳои 1946-1950) тарҳрезӣ намуд ва соли 1946 аз ҷониби сессияи якуми Шӯрои Олии ИҶШС тасдиқ гардид.

Дар асоси ин барномаи давлатӣ “масъалаҳои барқарор ва инкишофи қорҳои мелиоративу ирригатсионӣ, ба қор даровардани заминҳои муваққатан аз кишту қор бозмонда ва бекорхобида ба миён омад. Аз ҷумла, қорабиниҳои ба қор даровардани заминҳои қабл аз ин обшор будаи водии Фарғона, Мирзочӯл, ҷануби Хоразм, водии Вахш, дашти Муғон ва дигар мавзеоҳо дар мадди назар буд” [1 С. 250].

Ҳамин тавр, яке аз вазифаҳои панҷсолаи барқароркунӣ, ин ривож додани хоҷагии кишоварзӣ аз ҳисоби барқарор ва азхудкунии ҳазорҳо гектар заминҳои ҳосилхез ба ҳисоб мерафт.

Вобаста ба иҷрои ин вазифа, ҳалли масъалаи бо қувваи қорӣ таъмин намудани заминҳои аз нав азхудшаванда меистод. Яке аз сарчашмаи ҳалли масъалаи мазкур, аз ҷумла, муҳочирати мардуми кӯҳистон ба шумор мерафт.

Бо ҳамин сабаб бо ташаббуси Муншии аввали ҳизби коммунисти Тоҷикистон Бобочон Ғафуров ин масъала дақиқ омӯхта шуда, барои пешрафти иқтисодиёти кишвар ва такмил додани бахшҳои гуногуни кишоварзӣ, аз ҷумла, кишти пахта кӯчонидани мардуми кӯҳистонро ба водии ноободи кишвар лозим донистанд.

Дар натиҷа моҳи ноябри соли 1956 тибқи Укази Президиуми Совети Олии Тоҷикистон мардуми Кӯҳистони Мастҷоҳ ба дашти Дилварзин кӯчонида шуданд.

Онҳо мушкилиҳои солҳои аввали муҳочиратро, ки хело тоқатнофарсо буд, мардонавор паси сар намуда, барои азхуд намудани ин дашти нопадиданор камари ҳиммат бастанд.

Барои ба низом даровардан ва азхудкунии минтақаҳои 1,2,3 Дилварзин, мутташаққил намудани қорҳои сохтмони ирригатсионӣ, тезонидани раванди муҳочиркунӣ ва ташкил намудани колхозу савхозҳо “давлат зиёда 300 миллион сӯм (бо нархи солҳои 70-ум) маблағ ҷудо намуд” [2 С.5].

Соли 1956 дар ташкили ноҳияи нави Мастҷоҳ, яъне дар Дилварзин қорҳои зиёде анҷом дода шуд. Аз ҷумла, «... бо ёрии доимии ташкилотҳои бинокории шаҳри Ленинобод, тобистони соли 1956 дар се минтақаи бинокорӣ, барои муҳочирон қариб 600 хонаи истиқоматӣ сохтанд» [3.С.6], ё ки “То охири моҳи августи соли 1956 барои кӯчонидани 3058 оила ҳуҷҷатҳо ба расмият дароварда шуданд ва дар навбати аввал 527 оила гуселонида шуд” [4 С.819]. Акнун, баъди муҳочиршавӣ, дар ҳаёти мардуми Мастҷоҳ давраи нав оғоз ёфт, яъне давраи ташвишу азобҳо, давраи қорнамоиву мардонагӣ, давраи ободониву сохтмони ҳаёти нав барои наслҳои имрӯзу фардо.

Маркази маъмурии ноҳияи Мастҷоҳи нав Янтоқ (имрӯза Бӯстон) ба шумор рафта, соли 1956 дар ин ҷо мардум ҷойгир карда шуда, қорҳои ободонӣ дар ин минтақа оғоз

карда шуданд.

Баъдан “Қамоати шаҳраки Бӯстон соли 1966 бо қарори Президиуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил карда шуд.”[5 С 952]. Дар натиҷаи обшору пешбурди корҳои мелиоративӣ дар майдони 16 ҳазор гектар корҳо ба анҷом расонида шуданд: “... Аз ин заминҳо 5,5 ҳазор гектараш ба таври худҷоришавӣ ва 10,5 ҳазор гектари дигараш ба таври сунъӣ яъне бо ёрии дастгоҳҳои обкашӣ обёрӣ карда шуданд.”[6].

Дар натиҷаи муҳочиргардонии мардуми Кӯҳистони Мастҷоҳ ба дашти Дилварзин бештари деҳқонони камзамин бо ёрии пахтакорони ғуртаҷриба роҳу усули истеҳсоли ин навъи зироатро омӯхта, дар заминҳои навқорам бо ҷойи қор, хонаву манзил таъмин гардиданд. Муҳочирон ба ҳамаи душвориҳои иҷтимоӣ-маишӣ нигоҳ накарда, тамоми қувваю имкониятҳои хешро баҳри саривақт анҷом додани сохтмони иншооти обёрикунанда, мелиоративӣ ва азхудкунии заминҳои нав сафарбар менамуданд. Натиҷаи чунин заҳматҳо буд, ки дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кӯҳистониён як қатор тағйиротҳои назаррас ба амал омада, дар байни муҳочирон, як зумра мутахассисони соҳаи муҳандисӣ-техникӣ, коркунони ғуртаҷрибаи хоҷагидорӣ, табибон, омӯзгорон, иқтисодчиён, сиёсатмадорон ба камол расиданд. Чунончӣ, М. Қаҳоров, А. Хоҷаев, А. Нуруллоев барин ташаббускорон дар миқёси ҷумҳурӣ маълуму машҳур гардиданд.

Дарҷаи зиндагии мардум нисбати минтақаҳои кӯҳӣ хело беҳтар гардид. Агар соли 1953 то давраи муҳочиргардонӣ даромади колхозҳои Мастҷоҳи кӯҳӣ зиёда аз 4,5 миллионро ташкил карда бошад, пас соли 1958 баъд аз ба заминҳои нав кӯчида омадан, даромад қариб аз пештара 9 баробар зиёд шуд. Масалан, соли 1956 дар ноҳияи Мастҷоҳи кӯҳӣ даромади тамоми колхозҳо 6 миллионро ташкил карда бошад, меҳнаткашони заминҳои навқорам, танҳо соли 1957, ин рақамро ба 26 миллион расониданд [7С.5]. Тибқи боз як нишондод, соли 1958 даромади умумии колхозҳои ноҳия зиёда аз 43,43 миллион сӯмро ташкил мекард, ки он нисбати соли 1953 8 маротиба зиёд буд. Инкишофи минбаъдаи ҳамаи соҳаҳои хоҷагии кишоварзӣ ва махсусан соҳаи пахтакорӣ баҳри афзудани даромади умумии колхозҳо имконияти калон фароҳам овард. Дар зарфи солҳои 50-ум якҷанд ҷорабиниҳои муҳим оид ба ҳавасмандкунии моддии меҳнаткашони деҳот андешида шуданд.

Гузаштан ба пардохти музди пулии рӯзи меҳнат омили муҳими ҳавасмандкунии моддии деҳқонон ба ҳисоб мерафт. Шакли нақди бо пул додани музди меҳнат аз ниммаи дувуми солҳои 50-ум оғоз мешавад. Ин навовари иҷтимоӣ, сабаби ба таври ҷиддӣ ҳавасманд гардидан ва баланд шудани қобилияти меҳнатии деҳотиён ва ҳосилнокии маҳсулоти кишоварзӣ гардид.

Соли 1959 даромади умумии колхозҳои ноҳияи Мастҷоҳ 70 миллионро дарёфт карда, арзиши рӯзи қорӣ 13 сӯмро ташкил меод. Арзиши як рӯзи қории колхозчиёни ба номи Сталин ва Орҷониқидзе дар соли 1958 зиёда аз 20 сӯмро ташкил мекард.

Дар ҳаёти маданӣ-маишӣ фотехони Дилварзин инчунин биноҳои маъмурӣ, иншоотҳои ирригатсионӣ, ошхонаву мағозаҳо, беморхонаву боғчаи бачагон ва боз чандин иншоотҳои дигари ҳаётан муҳим қомат афроста, хизматрасонии ҳудро барои меҳнаткашони ноҳия дарёғ намедоштанд. Дар ҳақиқат, дар натиҷаи ба даштҳои Дилварзин муҳочир қардани деҳқонони меҳнаткаши ин ноҳия дар муддати начандон тӯлонӣ, бо ғайрату матонат ва кӯшишҳои онҳо заминҳои зиёди бекорхобида азхуд карда шуда, дар ҳаёти иқтисодӣ ва маданӣ-маишиашон дигаргуниҳои ҷашмрас ба вуқӯъ пайвастанд.

Бар асари азхудкунии заминҳои бекорхобида ва дастгирии колхозу совхозҳои хоҷагиҳои собиқ Мастҷоҳи кӯҳӣ дар муддати нисбатан кӯтоҳ хоҷагиҳои Мастҷоҳи нав ба яке аз хоҷагиҳои пешқадами кишоварзӣ дар ҷумҳурӣ табдил ёфтанд. Бо ташаббусу заҳматҳои шабонарӯзии мардуми меҳнатқарини Мастҷоҳ, ин дашти нообод ба як гулистон мубаддал гардид.

Адабиётҳо

1. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917-1967 гг.). Т.3-М., 1968. – С. 250
2. Нуров М “Аз Янтоқ ба Бӯстон” шаҳраки Мастҷоҳ 1996. – С.5
3. Партиев С. “Дашт гулистон гашт” Д. Ирфон 1976 – С 36
4. Абдулов К. “Дар ин дунё”, ҷилди -12, Душанбе, Адиб соли 2006 – С.819.
5. Дар ҳаминҷо – С 952
6. БҲПТС ҲК Тоҷикистон, Ф.5741, Р.6.51, в. 221
7. Нуров М «Аз Янтоқ ба Бӯстон» шаҳраки Мастҷоҳ 1996 – С.5

НАҚШИ АЗХУДНАМОИИ ЗАМИНҲОИ ДИЛВАРЗИН ДАР БОЛОРАВИИ САТҲИ ЗИНДАГИИ МАРДУМИ МАСТҶОҲ

Бо мақсади руиши соҳаи пахтакорӣ дар Тоҷикистон, ба заминҳои дашти Дилварзин муҳоҷиршавии мардуми Кӯҳистони Мастҷоҳ мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор дода шудааст.

Қарори анҷумани XX Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шӯравӣ (соли 1956) “Дар соҳаи хоҷагии кишоварзӣ инкишоф додани соҳаи пахтакорӣ ва махсусан, навъи пахтаи маҳиннах” дар назди роҳбарони ҷумҳурӣ ба ин масъала ба таври ҷиддӣ назар карданро меғузорад.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар натиҷаи ба дашти Дилварзин муҳоҷир кардани деҳқонони меҳнаткаши Кӯҳистони Мастҷоҳ дар муддати начандон тӯлонӣ заминҳои зиёди бекорхобида азхӯд карда шуда, дар ҳаёти иқтисодӣ ва маданӣ-маишӣ онҳо дигаргуниҳои ҷашмрас ба вуқӯъ пайвастанд. Ба душвориҳои маҳалли ҷуғрофӣ ва маданияту маишӣ нигоҳ накарда, онҳо баҳри минбаъд ривоҷу раванқи соҳаи кишоварзӣ ва пеш аз ҳама, соҳаи дар он вақт сердармади пахтакорӣ саҳми арзандаи худро гузоштанд.

В целях развития хлопководства в Таджикистане рассмотрена и проанализирована миграция жителей горный Мастчинск на земли Дильварзинской равнины. Решение XX съезда КПСС (1956 г.) «В области сельского хозяйства развитие области хлопководства и особенно сорта хлопка» заставляет руководителей республики серьезно задуматься в этом вопросе. Анализы показали, что в результате миграции трудолюбивых земледельцев Мастчинских гор на Дилварзинскую равнину за короткий период времени было освоено много пустующих земель, произошли значительные изменения в их хозяйственной и культурной жизни. Несмотря на географические, культурные и бытовые трудности места, они внесли ценный вклад в дальнейшее развитие аграрного сектора и, прежде всего, высокодоходной в то время отрасли хлопководства.

Калидвожаҳо: *заминҳои бекорхобида, муҳоҷиргардонӣ, ноҳияи Мастҷоҳ, пахтакорӣ, дашти Дилварзин, фаъолияти меҳнатӣ, хоҷагиҳои кишоварзӣ.*

Ключевые слова: *пустоии, расселение, Мастчинский район, хлопководство, Дильварзинская равнина, трудовая деятельность, сельскохозяйственные хозяйства.*

THE ROLE OF LAND DEVELOPMENT IN DILVARZIN IN RAISING THE QUALITY OF LIVING OF THE PEOPLE OF MASTCHOH

This article has been discussed and analyzed the developing of cotton industry in Tajikistan, the migration of the people of the Mastchoh Mountains to the lands of the Dilvarzin plain.

The decision of the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union (year 1956) “In the field of agriculture, the development of the field of cotton production and especially the type of cotton” makes the leaders of the republic take a serious look at this issue.

The analyzes showed that as a result of the migration of the hardworking farmers of the Mastchoh Mountains to the Dilvarzin plain, a lot of idle land was developed in a short period of time, and significant changes took place in their economic and cultural life. Regardless of the geographical, cultural and domestic difficulties of the place, they made a valuable contribution to the further development of the agricultural sector and, above all, the highly profitable sector of cotton growing at that time.

Keywords: *waste lands, resettlement, Mastchoh district, cotton cultivation, Dilvarzin plain, labor activity, agricultural farms.*

ГУМАНИСТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО – ОБЩЕСТВО ЗНАНИЙ

Хаким-зода С.К.

Таджикский аграрный университет им. Ш.Шотемура

Таджикистан стоит перед исторической перспективой развития, основанного на ценностях гуманистической идеологии, включая её политическую форму. На основе этой идеологии Таджикистан может стать государством социального гуманизма.

Гуманизм – от латинского «*Humanus*» (человечный) – признание ценности человека как личности, его права на свободное развитие и проявление своих способностей. Гуманизм – совокупность идей, выдвигающих на первый план интерес к личности человека, требующих уважения её достоинства, провозглашающих жизнь человека высшей ценностью.

Важную роль в становлении личности играет гуманистическое воспитание, так как на данном этапе развития общества гуманность является важной проблемой XXI века.

Такое гуманистическое воспитание ставит перед собой цель гармоничного развития личности и предполагает установления гуманного характера отношений между людьми. Гуманистическое воспитание формирует гуманные качества личности, которые в будущем помогут человеку почувствовать себя морально, социально, политически работоспособным и защищенным.

Без гуманистической идеологии в будущем не обойтись ни государству, ни обществу и его членам, ни всему человечеству в целом, так как гуманистическая идеология в центр внимания поставила формирование человека – гуманиста. Только гуманистическая идеология может объединить всех в мировое сообщество. Идеология – комплекс идей, которые лежат в основе этики, политики социальных отношений. Идеология, объясняя явления общественной жизни, формирует мировоззрение людей, способствует выработке представлений о ценностях жизни, ее идеалах, обуславливает систему ценностных ориентаций и тем самым определяет общую линию поведения, направление их деятельности.

Для осуществления построения в будущем гуманистического общества, необходимо формирование в сознании молодого человека идеологии гуманизма, которая характеризуется: идеологией мира, идеологией общества и идеологией человека. Переход к гуманистическому обществу возможен на основе реформ, а не политических революций. Страны, которые будут проводить идеологию гуманизма, войдут в систему идеологически однородных стран мира, а с превращением её в идеологию глобального гуманизма, возникнут духовные предпосылки формирования единой целостной гуманистической цивилизации.

Основами гуманистического общества является человечность, нравственность, права, свободы и достоинства личности, ее социальная ответственность, социальная справедливость, равноправие, толерантность, милосердие.

Основные признаки гуманистического общества:

- это высокоорганизованное общество;
- это свободное общество свободных людей с равными возможностями;
- общественное производство осуществляется не для обогащения, а для удовлетворения здоровых потребностей людей, общества;

общество развивается на основе любви и сотрудничества;

вся система общественных отношений подчинена задаче наиболее полного раскрытия творческого потенциала каждого человека.

Будущее всего человечества, в том числе и Таджикистана, связано не с технотронным обществом.

В процессе становления нового гуманистического общества будет осуществляться его переориентация с производства материальных богатств на производство духовных ценностей. Поэтому важнейшей государственной проблемой общества гуманизма будет производство знаний, а производство материальных товаров станет результатом производства знаний. Гуманистическое общество будет обществом знаний.

В новом обществе должно быть гармоническое сочетание духовного, материального, физического и экологического совершенствования личности. Духовное богатство человека должно стать основой получения им материального вознаграждения.

Литература

1. Пуляев В.Т. //Социально-гуманитарные знания. 2000. -№4. -С. 100.
2. Мамадзимов А. Новый Таджикистан. Вопросы становления суверенитета. – Душанбе: Дониш. 1996. – 179 С.
3. Новик И. Гуманизм – демократия – глобализм. // Общественные науки и современность. 1992. - №5. – 155-163 С.

В данной статье раскрывается, что Таджикистан стоит перед исторической перспективой развития, основанного на ценностях гуманистической идеологии. На основе этой идеологии Таджикистан может стать государством социального гуманизма.

Ключевые слова: Гуманизм, идеология, гуманистическая идеология, гуманистическое общество.

This article reveals that Tajikistan is facing a historical perspective of development based on the values of humanistic ideology. Based on this ideology, Tajikistan can become a nation of social humanism.

Key words: Humanism, ideology, humanistic ideology, humanistic society.

ДИАЛЕКТИКА ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Хаким-зода С.К.

Таджикский аграрный университет им. Ш.Шотемура.

С провозглашением независимости в нашей стране развернулась большая работа по реализации новых задач в экономической, политической, социальной и культурной жизни общества. В их решении важное место занимают высшие учебные заведения, проблема молодого специалиста.

Проблема человека как объекта и субъекта образования может быть правильно понята лишь с позиции диалектики. Человек, который делает первые шаги на пути образования, рассматривается как объект образования. И чем дальше движется он по этому пути, тем в большей мере он становится субъектом этого процесса. Поэтому задача учебных заведений заключается прежде всего в том, чтобы сформировать человека как субъект образования. Даже выйдя из стен учебного заведения (среднего или высшего), человек должен уметь всю жизнь учиться.

Воспитание молодого человека должно строиться на научной основе. Современный молодой человек, весьма сложный индивид, развивающийся по определенным законам, предъявляемым временем, в котором он живет. Наше время - время поиском и решений задач выдвинутых обществом на XVI сессии Верховного Совета в ноябре 1992 года. Данная сессия «заложила основу законного правительства и государственной власти в Таджикистане» - отмечал Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон. С этого времени идет отсчет строительства нового демократического, правового, светского, унитарного государства, что закреплено в Конституции Республики Таджикистан.

На современном этапе, когда совместно с мировым сообществом Республика Таджикистан вступила в XXI век, ставится задача суметь сохранить и приумножить

материальное и духовное богатство, накопленное таджикским народом.

Воспитание – это процесс целенаправленного формирования личности, формирование личности – это действие совокупных факторов: объективных и субъективных, природных и общественных, внутренних и внешних. И задача преподавателей вузов заключается в том, чтобы направить этот процесс в нужном, правильном направлении. Поэтому эффективность воспитательного процесса заключается в целенаправленности, систематизации и квалифицированном руководстве со стороны преподавателей.

Воспитание, как развитие природных и духовных сил человека, является важнейшим видом социальной деятельности, производимой в интересах личности и общества.

Воспитание предстает как процесс подготовки членов общества к производственной, общественной и культурной деятельности.

Образование воссоздает идеальный образ бывшей и будущей деятельности. Через образование происходит усвоение опыта отношения к окружающим нас вещам, усвоение опыта человеческой деятельности и создание идеального образа будущей деятельности. Отсюда следует, что воспитание, как включение человека в реальную историческую деятельность, невозможно без образования, без преемственности исторического процесса человеческой деятельности.

Образование и воспитание представляют неразрывное единство, но все же носят специфический характер: цель образования – передать систему знаний, значений, смыслов, образов, т.е. информацию, необходимую для успешной деятельности общества в целом и отдельного человека. Воспитание же организует деятельность, ставит целью передать ее организационные принципы.

Если образование решает задачу, что нужно знать, чтобы действовать, то воспитание подсказывает, как именно нужно действовать. Чтобы действовать, нужно знать, чтобы знать нужно осуществить познавательную деятельность, для чего необходима трата умственных сил познающего. Если образование имеет целью раскрыть образы прежней деятельности, задача воспитания – выработать умение, потребность, навык к новой деятельности.

Целевые функции образования и воспитания определяют их неразрывное единство: нельзя действовать, не обладая определенными знаниями, вне информации, которую дает образование. Образование – фундамент и основа воспитания. Это важное положение сформировано в педагогике как принципы единства образования и воспитания.

В философском смысле содержанием образования является культура, т.е. выработанные человечеством способы человеческой деятельности и сами результаты этой деятельности в форме знаний, умений, навыков. Важно сохранить опыт человечества, но не менее важно его передать. Деятельность общества по передаче культуры, приобщению к ней и называют воспитанием.

Таким образом, образование и воспитание представляют собой диалектическое единство, это две стороны единого процесса подготовки личности к активной трудовой и общественной деятельности. Это единство носит объективный характер, всякое умаление, недооценка этого единства ведет к ослаблению воспитания, к созданию дополнительных трудностей на его пути.

На современном этапе развития общества перед высшей школой выдвигаются требования к качеству подготовки специалистов с достойным образованием и интеллектуальной эрудицией. Как отметил Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон: «... главным богатством Таджикистана является его интеллектуальный потенциал, ученые, которые подобно своим великим предкам, вносят достойную лепту в духовную сокровищницу мира».

Обучение в вузе не является только личным желанием человека, оно является

государственной необходимостью. Приобретение студентами знания и полученное воспитание носят общественный характер, ибо их готовят как специалистов для работы в обществе. Самой диалектикой, практически целесообразной наукой в воспитании является педагогика. Личность студента – это личность молодого человека, который готовится стать высококвалифицированным специалистом в одной из областей трудовой деятельности, способного выполнять кроме своих профессиональных обязанностей еще и руководящие, общественные, организаторские, воспитательные функции в трудовом коллективе, где ему придется работать. И наши студенты – это будущие специалисты разных отраслей, которых ждет Республика. Но есть то общее, что их объединяет – это сформированная чистота помыслов, воспитание в себе активной жизненной позиции, уважение к себе и окружающим – что именуется как лучшие качества в человеке.

Система образования, которая выполняла в прошлом главным образом функцию подготовки человека к познанию и преобразованию объективного мира, в современных условиях осуществляет и функцию подготовки человека к познанию и преобразованию своего внутреннего мира, всех сфер духовной жизни.

Образование – усвоение культурной ценности, так как развитие общества может наполняться культурой только в том случае, если её сначала впитает в себя образование и если в свою очередь образование будет эффективно содействовать становлению личности в её собственной культуре.

История свидетельствует о том, что таджикский народ сохранил на протяжении веков свою национальную идентичность в основном благодаря культуре. Он сохранил и развивает свой национальный язык и снискал уважение других наций и народов.

Литература

1. Закон Республики Таджикистан об образовании. – Душанбе. 1949. – С.36.
2. Сохранева Т.В. Гуманистические ориентиры развития системы образования. Вестник Московского университета. – Серия 7. Философия 2002. - №5. С.93-105.
3. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. 1992 г. - №4. С.122-134.
4. Эмомали Рахмон. Таджики в зеркале истории. Душанбе 1996.
5. Эмомали Рахмон. Таджики на пороге XXI века. Сб.выступлений Президента Республики Таджикистан Э.Рахмона в СМИ России. – Душанбе. Шарки Озод. 2001. – С.63.

Аннотация. В статье объясняется, что образование и воспитание представляют собой неразрывное единство. Доказывается, что образование – это фундамент и основа воспитания. Также разъясняется, что в философском смысле содержанием образования является культура, а деятельность общества по передаче культуры, приобщению к ней и называют воспитанием.

Ключевые слова: Диалектика, функции образования, функции воспитания, объект образования, субъект образования.

Annotation. The article explains that education and training are an inseparable unity. It is proved that education is the foundation and basis of training. It is also explained that in the philosophical sense, the content of education is culture, and the activities of society in the transfer of culture, familiarization with it is called education.

Key words: Dialectics, functions of education, functions of training, object of education, subject of education.

ДЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА

Хаким-зода С.К.

Таджикский аграрный Университет им. Ш.Шотемура

16 ноября в Республике Таджикистан отмечается важная памятная дата День Президента. В этот день в 1994 году принял присягу действующий президент Таджикистана Эмомали Рахмон.

День Президента Республики Таджикистан был включен в календарь праздников страны в 2016 году. Такое решение приняла нижняя палата (Маджлиси намояндагон) парламента, одобрив поправки в закон «О праздничных днях».

Главная задача Дня президента – подчеркнуть важную роль главы государства в реализации внешней и внутренней политики страны.

В политическом словаре дается такое определение термину: Президент -(лат. praesidens – сидящий впереди) – глава государства в странах с республиканской формой правления. Выборный глава государства, призванный проводить политику, направленную на стабилизацию и упорядочение жизнедеятельности общества и государства, улучшение жизни народа. В президентских республиках президент является основополагающим субъектом политики (С.337).

Должность президента Республики Таджикистан была учреждена 30 ноября 1990 года. Действующим президентом Республики Таджикистан с 6 ноября 1994 года является Эмомали Рахмон, носящий с 25 декабря 2015 года титул – «Основатель мира и национального единства – Лидер нации».

16 ноября 1994 года в Таджикистане отмечается День Президента. Присяга приносится в торжественной обстановке на совместном заседании членов Маджлиси Оли и Маджлиси Намояндагон Республики Таджикистан.

День Президента, как мы знаем, отмечается в Таджикистане с 2016 года. Парламент страны включил эту дату в перечень государственных праздников республики. Выбор отмечать его именно 16 ноября вызван тем, что в 1992 году в г.Худжанде состоялась XVI сессия Верховного совета республики, на которой Рахмон был избран депутатами председателем парламента. 16 ноября 1994 года состоялась первая инаугурация новоизбранного Президента Таджикистана Эмомали Рахмона. Присяга приносится в торжественной обстановке на совместном заседании членов Маджлиси Оли и Маджлиси Намояндагон Республики Таджикистан.

Председатель нижней палаты Шукурджон Зухуров высказал следующее мнение о выборе даты нового праздника : «6 ноября 1994 года в стране путем всенародного референдума была принята Конституция независимого Таджикистана, в тот день были проведены выборы президента республики, и избранный тогда президент Эмомали Рахмон 16 ноября того же года принял присягу на верность Родине и народу страны». Также он отметил, что в дань уважения тому историческому дню впредь в стране ежегодно будет отмечаться День Президента Таджикистана.

6 ноября 1994 года в Таджикистане прошел референдум о восстановлении президентского правления (которое в 1992 году на фоне гражданской войны упразднил парламент) и принятии новой Конституции, которая заменила действующую до этого времени Конституцию Таджикской ССР 1978 года. Одновременно в стране прошли вторые президентские выборы, на которых Эмомали Рахмон был избран президентом Таджикистана. После этого он переизбирался на пост президента Таджикистана в 1999, 2006 и 2013 году.

25 декабря 2015 года , после подписания Эмомали Рахмоном вступил в силу Закон Республики Таджикистан об Основателях мира и национального единства – Лидере

нации, отсюда с 2015 года Эмомали Рахмон носит титул «Лидер нации» (Пешвои миллат), который звучит так «Основатель мира и национального единства – Лидер нации».

Политический обозреватель Шавкат Мансуров отмечает: « Эмомали Рахмон стал Лидером Нации совсем недавно, точнее недавно был принят такой закон. Но, по сути, этим лидером он был все годы независимости республики. С самого начала, сразу после своего избрания главой государства, председателем ВС, он подкупил граждан страны своими обещаниями, которые, нужно отметить, выполнил.

Например, Эмомали, тогда еще – Рахмонов, пообещал вернуть в страну всех беженцев, которые были вынуждены покинуть в годы гражданской войны Таджикистан. «Я готов пожертвовать жизнью во имя установления мира в Таджикистане и возвращения всех беженцев на Родину», — сказал он, и на самом деле последние беженцы вернулись в страну в начале 2000-х. В целом на Родину было возвращено около 800 тысяч таджикских беженцев! И всем им были предоставлены условия для жизни. Никто не остался, как говорится, на улице.

Если продолжить разговор о тех временах, то можно вспомнить, что как лидер он показал себя и когда уже на третий день после своего избрания, по сути повергая свою жизнь опасности, лично встретился с полевыми командирами военных формирований. Мужество он проявил, когда вылетел на подписание Общего соглашения о мире в Таджикистане, в охваченный войной Афганистан».

Опыт миротворчества в Таджикистане позже изучали и перенимали многие страны мира. За все годы президентства Эмомали Рахмона народ научился доверять своему лидеру. Эмомали Рахмон как был, так и остается гарантом безопасности нашего будущего.

Председатель Национальной ассоциации политологов Таджикистана Абдугани Мамадазимов отмечает: «16 ноября мы должны отмечать День Президента не как какой-то юбилей личности главы государства, а как День Президента в качестве атрибута высшей власти, наряду с Днем Государственного флага, Днем независимости и т.д.».

Эмомали Рахмон – действующий президент Таджикистана, в своей стране он носит официальный титул – «Основатель мира и национального единства – Лидер нации». Его авторитет среди политических лидеров в регионе весьма высок. Он пользуется популярностью в своей стране. Во многом его заслугой считается установление мира в Республике в конце 1990-х годов, когда он пришёл к власти в стране, сумел урегулировать отношения с вооружённой оппозицией.

«День Президента является общегосударственным праздником. Официальным праздничным днём эта дата стала 15 апреля 2016 года, когда решением Парламента страны была включена в перечень государственных праздников республики.

Учреждение этого праздника призвано подчеркнуть важную роль, которую выполняет Глава государства - Основоположник мира и согласия - Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон.

Его миротворческая деятельность была неоднократно отмечена государственными наградами, а также наградами иностранных держав, признавших и оценивших усилия Президента Таджикистана по установлению и поддержанию мира в регионе.

Эмомали Рахмон 11 октября 2020 в пятый раз был переизбран президентом Таджикистана. На церемонии и инаугурации в Душанбе 30 октября 2020 года Президент Эмомали Рахмон принес присягу на верность Конституции и народу страны. Эмомали Рахмон произнес следующие слова президентской присяги, положив руку на Конституцию страны: «Я в качестве президента клянусь защищать конституцию и законы республики, гарантировать обеспечение прав, свобод, чести и достоинства граждан, защищать территориальную целостность, политическую, экономическую и культурную независимость Таджикистана, преданно служить народу».

Празднование Дня Президента Республики Таджикистан проходит не как чествование личности главы государства, а как один из государственных праздников. Учреждение этого праздника подчеркивает важную роль, которую выполняет глава государства. Его миротворческая деятельность была неоднократно отмечена государственными наградами, а также наградами иностранных держав, признавших и оценивших усилия Президента Таджикистана по установлению и поддержанию мира в регионе.

День Президента – праздник относительно молодой. Его утвердили только 4 года назад, но он отмечается всей страной. Несмотря на официальный статус, День Президента является рабочим днем.

По случаю Дня Президента во всех городах и районах республики пройдут разнообразные праздничные мероприятия. В библиотеках и музеях страны будет организован показ книг Президента, выставки художников и фотографов страны, посвященные главе государства.

МОРАЛЬНО-ПРАВСТВЕННЫЕ ФУНКЦИИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Хаким-зода С.К.

Таджикский аграрный университет им. Ш.Шотемура

XXI век – век образования, где в центре внимания стоит проблема реализации права человека – право на образование, в котором он нуждается и которое направлено на формирование в человеке главных ценностей: истины, красоты и добра, которые дополняют друг друга и являются идеалом образования, где важную роль в формировании у молодежи этих качеств призвана выполнять высшая школа.

Реалии настоящего времени свидетельствуют о необходимости развития в воспитательном процессе молодого поколения эстетических моментов.

Воспитание – это процесс целенаправленного формирования личности, формирование личности – это действие совокупных факторов: объективных и субъективных, природных и общественных, внутренних и внешних. И задача преподавателей вузов заключается в том, чтобы направить этот процесс в нужном, правильном направлении. Поэтому эффективность воспитательного процесса заключается в целенаправленности, систематизации и квалифицированном руководстве со стороны преподавателей – кураторов.

Эстетическое воспитание – это процесс воздействия на личность с целью развития у него способности видеть не только красоту окружающего мира, но и создавать ее. В понятии «эстетическое воспитание» входит и отношение к природе, и к труду, и к общественной жизни, и к искусству, и к быту, и, конечно же, к учебе.

Эстетическое воспитание является необходимым условием формирования человека высокой культуры, что требует особого внимания в работе преподавателей вузов со студентами. Сущностью эстетического воспитания является организованный процесс, направленный на привитие правильного понимания и восприятия прекрасного не только в искусстве, но и в повседневной жизни.

Следует отметить важность того факта, что эстетическое воспитание развивает все духовные способности человека, которые связаны с нравственным воспитанием, так как красота выступает своеобразным регулятором человеческих взаимоотношений. Именно благодаря красоте человек интуитивно тянется к добру и здесь можно говорить о морально нравственной функции эстетического воспитания.

Воспитание красотой и через красоту формирует не только эстетико-ценностную ориентацию личности студента, но и развивает способность к творчеству, например, в написании курсовой работы, к созданию эстетических ценностей в сфере будущей трудовой деятельности, в поступках и поведении.

Если эстетическому воспитанию уделять определенное внимание, то можно отметить, что эстетические моменты в работе студентов появляются, когда студент свободно владеет умением слушать и конспектировать лекции, работать с учебниками, приобретает методические навыки в решении теоретических и лабораторных задач, вырабатывает у себя творческие навыки логичного и глубокого изложения усвоенного материала в устном ответе на семинаре, в докладе или курсовой работе. Это умение излагать перерастает в умение творчески переосмысливать. Здесь учебные и научно-исследовательские навыки в работе студента взаимопересекаются. Эстетические аспекты в научно-исследовательской работе студента начинаются там, где есть возможность пусть для небольших, но самостоятельных шагов вперед, возможности для научного творчества. Наличие этих эстетических аспектов в учебной и научно-исследовательской деятельности студентов является одним из условий как повышения из общего уровня трудовой воспитанности, так и роста их эстетической культуры.

Творить – означает для каждого применять и развивать свои способности, поэтому одна и та же работа для одного может быть творческой, а для другого не творческой, хотя в обоих случаях она приносит позитивные результаты. Творческий труд меняет всё вокруг и в нас самих, благодаря чему все становится чем-то новым, особенным. Степень творчества в любом труде зависит от подхода к нему, а так как этот подход обуславливают многие общественные факторы, то творческий характер процесса труда социально обусловлен.

Эстетическая ценность труда всегда связана с его творческим характером, с возможностями для самореализации человека. Если человек не видит с своей работе возможность для творчества, то вряд ли он найдет в ней что-то хорошее, даже если то, чем он занимается, имеет отношение к эстетике.

Когда мы находим красоту в том, что делаем, нам легче работается, труд приносит больше радости и удовлетворения, и мы работаем с большей отдачей. Любовь к своей работе всегда содержит элемент эстетического отношения к ней, благодаря этому эстетическое освоение трудового процесса становится существенным фактором, который определяет уровень производительности труда и является важным стимулом для творческого применения наших способностей, так как мы делаем работу лучше, если она нам нравится.

Между трудовой деятельностью и её эстетическим характером ни в прошлом, ни в настоящее не проходила четкая граница. Красота исторически родилась из трудовой деятельности и в ней она оживает снова и снова.

Становление эстетических аспектов в профессиональной трудовой практике активно способствует развитию у молодежи трудолюбия, формированию добросовестного и творческого отношения к труду, учебе, что является и задачей нравственного воспитания личности молодого специалиста.

Современный молодой человек, как показала жизнь, обогащая свои знания на занятиях, испытывает острую потребность в познании самого себя, своих возможностей, своих сил, перспектив в развитии. Это и требует по новому поставить задачи и цели по выполнению государственной политики в области воспитательной работы и показать, раскрыть в молодежи человека, его идеалы, свободу, красоту, величие его духовных возможностей и устремлений, гармонию его духа и тела, неразрывность нравственности и красоты.

Литература

1. Закон Республики Таджикистан об образовании. – Душанбе. 19494. – С.36.
2. Сохраняева Т.В. Гуманистические ориентиры развития системы образования. Вестник Московского университета. – Серия 7. Философия 2002. - №5. С.93-105.
3. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. 1992 г. - №4. С.122-134.
4. Эмомали Рахмон. Таджики в зеркале истории. Душанбе 1996.
5. Эмомали Рахмон. Таджики на пороге XXI века. Сб.выступлений Президента Республики Таджикистан Э.Рахмона в СМИ России. – Душанбе. Шарки Озод. 2001. – С.63.

В статье раскрывается значимость эстетического воспитания молодежи, объясняется, что благодаря красоте человек тянется к добру. Также в статье показано, что эстетические аспекты могут и должны появляться в процессе обучения молодого специалиста в вузе.

Ключевые слова: Воспитание, эстетическое воспитание, красота, добро, эстетические аспекты.

The article reveals the sensitivity to the aesthetic education of young people, reveals that thanks to beauty, a person is drawn to goodness. The article also shows that aesthetic aspects take place in the development of young specialists at the university.

Key words: Education, aesthetic education, beauty, goodness, aesthetic aspects.

НАҚШИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ИБТИДОИИ КАСБӢ-ТЕХНИКӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ МАМАЛАКАТ (ДАР МИСОЛИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН)

Шарофова М¹

Дар Паёмҳо ва суҳанронҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба рушди иҷтимоӣ иқтисодии ҷумҳурӣ вазифаҳо ва супоришҳои мушаххас оварда шудаанд, ки баҳри амалӣ гардидани онҳо тамоми имкониятҳои дохилӣ сафарбар гардидаанд.

Пешвои Миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷамъомади тантанавӣ аз 24 октябри соли 2008, ки ба муносибати 60- солагии Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон, баргузор гардида буд, қайд намуданд, ки «илм ва таҳсилот барои ҳамагуна давлат ва миллат тамоюли муҳими рушд ва ҷаҳонишавӣ ба шумор меравад. Набошад прогресси ҷомеа, устувории рушди иқтисодӣ, ба даст овардани сатҳи ҷаҳонии рушди иқтисодӣ, техника, технологияи муосир, илм ва фарҳанг вобаста аст пеш аз ҳама ба рушди маориф ва ташкили раванди мақсаднок ва сифати таълим ва тарбияи насли наврас»².

Қисми таркибӣ ва ҷудонашавандаи маорифи халқ низоми муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ – техникаӣ ба шумор меравад.

Дар замони Истиқлол системаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ - техникаӣ беҳтар гардида, мактаби асосии тайёрии мутахассисони касбӣ барои хоҷагии халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла вилояти Хатлон гардид. Рушди муассисаҳои таълимии касбӣ – техникаӣ ва зиёд шудани нақши онҳо дар тайёр намудани мутахассисон барои саноат ва хоҷагии халқ қонуниятҳои таърихӣ объективӣ гардидааст. Барқароршавии системаи касбӣ – техникаӣ, сохт ва усулҳои нав баҳри таълиму тарбияи мутахассисон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон решаҳои чуқури таърихиро доро мебошад. Таҳсилоти касбӣ – техникаӣ дар ҷумҳурӣ, аз ҷумла дар вилояти Хатлон баҳри таъмини шумораи зарурии мутахассисон сафарбар шудааст.

Маълум аст, ки дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ ҳамкориҳои таҳсилоти касбӣ – техникаӣ

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дигар ҷумҳуриҳои собиқ Шуравӣ хуб ба роҳ монда шуда буд.

Агар солҳои 1961-1980 давраи бозсозии муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ – техникаӣ дар ҷумҳурӣ ба шумор равад, пас солҳои 1992 – 2001 барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ – техникаӣ вилояти Хатлон давраи аз нав барқароршавӣ ба шумор меравад, чунки дар рафти ҷанги шаҳрвандӣ муассисаҳои таҳсилоти касбӣ – техникаӣ низ хароб гашта, машғулиятҳо дар техникуму омӯзишгоҳҳои ноҳияҳои Панҷ, Қумсангир, Колхозобод, Ҷилликул, Қубодиён, Шаҳритус, Вахш, Бохтар ва дигар ноҳияҳо қатъ гардида буданд. Ҳамин тавр ҷанги шаҳрвандӣ ба муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ – техникаӣ низ хисороти зиёд оварда буд, ки то имрӯз баҳри бартараф намудани онҳо ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон талошҳо дорад.

Азнавсозии дар мамлакат ба амал омада, масъала ба миён гузошт, ки бо диди нав ба фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти касбӣ – техникаӣ нигарем. Яке аз вазифаҳои муҳим ин гузариши омӯзишгоҳҳо ба системаи шартномавӣ тайёр намудани мутахассисон мувофиқи талаботи корхонаҳо буд. Аммо воқеаҳои ибтидои солҳои 90-ум ва парокандашавии Иттиҳоди Шуравӣ ба таҳсилоти касбӣ – техникаӣ бе таъсир намонда буд ва ин масъала он вақт пурра ҳал нагардид.

Дар баробари ин чӣ тавре ки Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намудааст, яке аз проблемаи ҷиддӣ, ки дар назди ҷомеаи мо истодааст, ин таъмини ҷавонон бо кор мебошад. Сардори давлат ба Вазорати меҳнат ва шуғли иҷтимоии аҳоли, комитети кор бо ҷавонон, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва иттиҳодияҳои ҷавонон супориш дод, ки корро дар раванди ҷалби иқтисодии мутахассисони ҷавон беҳтар ба роҳ монда, сатҳи касбии онҳоро такмил намуда, соҳибкори рошд дода, онҳоро барои шароити муносибатҳои бозоргонӣ тайёр намоянд.

Ҳамин тавр, таҳсилоти ибтидоии касбӣ – техникаӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият (1991- 2022), ки роҳҳои хеле мушкили барқароршавӣ ва рушди худро аз сар гузаронида буд, вазифаи тайёр намудани коргарони касбиро барои саноат ва хоҷагии қишлоқ иҷро карда тавонист.

Фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ – техникаӣ дар ин давра яке аз масъалаҳои муҳим барои ҷумҳурӣ ба шумор рафта, барои аз нав ба роҳ мондани фаъолияти онҳо ҳукумати Тоҷикистон тамоми кушишҳоро ба харҷ додааст.

Омӯзиши таърихи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ касбӣ – техникаӣ вилояти Хатлон имконият медиҳад, ки мавқеи онро дар тайёр намудани коргарони касбӣ баҳо дода нақши онҳоро дар пешравии хоҷагии халқи ҷумҳурӣ дар давраи душвори барқароршавӣ ва рушди минбаъдаи он нишон диҳем ва вазифаҳои ояндаи онро муайян намоем.

Гарчанде ки системаи таҳсилоти ибтидоӣ касбӣ – техникаӣ беҳбудӣ ва тағиротҳоро баҳри беҳтар иҷро намудани талаботи замон талаб менамояд, аммо омӯзиши таърихи таҳсилоти касбӣ – техникаӣ вилоят, таҳлил ва паҳн намудани таҷрибаи пешқадами омӯзгорӣ аҳамияти калонро дар сохтмони системаи муосири таҳсилоти ибтидоӣ касбӣ – техникаӣ бо ба ҳисобгирии шароитҳои нави иқтисодӣ сиёсӣ аз манфиат ҳалӣ нест. Дар ин ҳолат, ба ҳисоб гирифтани ислохотҳои иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ гузаронида шуда, гузариш ба муносибатҳои бозоргонӣ бо азхудкунии намудҳои прогрессивии меҳнат маҳсусан муҳим аст.

Таъсиси ассотсиатсияҳои касбӣ, ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо муассисаҳои таълимии хориҷӣ, дар навбати аввал бо ҷумҳуриҳои ИДМ зарурият дорад.

Ҳамин тавр вазифаи муҳими омӯзиши ҳаматарафаи асоснок намудани роҳҳои ҷалб намудани ҷавонон ба касбомӯзӣ дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ – техникаӣ, пайдо намудани муносибатҳои нав дар тарбияи синфи коргари ҷавон бо назардошти анъанаҳо ва хусусиятҳои миллии халқи тоҷик ба роҳ монда шуда, вилояти Хатлон низ аини замон ба мутахассисини миллии касбӣ муҳтоҷ дорад. Соли 2018 эълон шудани соли

рушди ҳунарҳои мардумӣ беҳуда набуд, зеро Пешвои Миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон меҳост ҳунарҳои мардумии аз байн рафтaro, аз нав эҳё намуда, муассисаҳои таҳсилоти касбиро вазифадор намуд, ки рушди анъанаҳои миллии маҳалӣ ва талабот ба онҳо ба инобат гирифта шавад ва ба рушди таҳсилоти касбӣ дар деҳот диққати махсус дода шавад. Дар вилояти Хатлон васеъ намудани омӯзиши ҷавонон ба касбу ҳунарҳои мардумӣ аз аҳамият ҳолӣ нест.

Дар баробари ин зарурияти рушд ва амалӣ намудани вазифаҳои вазъи иқтисодии ҷумҳурӣ дар давраи муосир як қатор вазифаҳои дигарро низ пеш гузоштааст. Пеш аз ҳама барои вилояти Хатлон омода кардани мутахассисони ҷавон барои комплекси агросаноатӣ, механизаторони машинаҳои пахтачинӣ, лабарантҳои тадқиқоти кимёвӣ-бактероологӣ, машинистони барқароркунии сеҳҳои дегсозӣ, операторони комплекси парандапарварӣ, операторони коркарди муолиҷа ва пешгирии касалиҳои ҳайвонот, комплекси ҳайвонотпарварӣ, усто - таъмиргарон ва дигар мутахассисони таъмири мошин ва тракторҳо, операторони дастгоҳҳои пахтатозакунӣ ва консервативӣ, пилапарварӣ, механизаторони гидромелиоративӣ ва ғайра таъмин карда шаванд.

Аммо чӣ тавре ки маълум аст, ҳатто дар муассисаҳои таҳсилотҳои ибтидоии касбӣ – техникӣ барои тайёр намудани коргарони мутахассисон баъзе норасоиҳо ҷой доранд. Аз ҷумла дар ҷумҳурӣ аз 500 касбҳои зарурӣ танҳо барои 158 мутахассис тайёр карда мешавад, ки он талаботи хоҷагии халқ ва корхонаҳои алоҳидаро таъмин карда наметавонад. Чӣ тавре ки тадқиқоти гузаронидаи муҳаққиқон нишон медиҳад, захираҳои меҳнати вучуд дошта, берун аз таҳсилоти касбӣ мемонанд аз он ҷумла мутахассисони хоҷагии қишлоқ. Бо вучуди ин барои болоравии хоҷагии халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилоятҳои он дар вақтҳои наздик бо суръати баланд рушд додани соҳаҳои саноати барқӣ, кимёвӣ, хоҷагии қишлоқ, метали ранга, мошинасозӣ ва ғайра зарур аст, чунки стратегияи ҷорум саноатикунони мамлакат эълон гардидааст ва он муассисаҳои таҳсилотҳои касбӣ – техникро вазифадор менамояд, ки мутобиқ ба талабот мутахассисони касбиро тайёр намуда, ба хоҷагии халқ сафарбар намоянд. Барои ин лозим аст, ки таҷрибаи истеҳсолии ҳар як минтақа ва перспективаи он бо назар дошти болоравии мутахассисони маҳаллӣ ба инобат гирифта шавад.

Хулоса дар ҳолате, ки стратегияи ҷорум саноатикунони эълон гардидааст, муассисаҳои касбӣ – техникӣ вазифадоранд, ки барои рушди иқтисодии кишвар соҳибкасбони ватандустро тайёр намуда, пешкаш намоянд.

Адабиёти истифодашуда

1. Батышев С.Я. Подготовка рабочих в средних профессионально-технических училищах. М.: Педагогика. 1988. 176с.
2. История рабочего класса Таджикистана (1917-1970 гг.). Том II (1945-1970 гг.). Душанбе: «Дониш», 1973. 30
3. Махкамов К.М. Речь на XXVII съезде КПСС // Коммунист Таджикистана. 1986. 1 марта.
4. Раҳмон Э. «Воспитывать образованных, культурных, преданных Родине людей»: Выступление на встрече с представителями молодежи страны (2005г.) // Народная газета. 2005. 1 июня.
5. Раҳмон Э. Выступление на Торжественном заседании, посвященном 60-летию ТГНУ // Народная газета. 2008. 29 окт

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН-ПОЯГУЗОРИ МАБДАИ РУШДУ ТАКОМУЛИ АРЗИШҲОИ ОЛИИ МИЛЛӢ

Шонизорова М.А.

Миллати тоҷик яке аз миллатҳои куҳанбунёд буда, дорои таърихи тулонии давлатдорӣ мебошад. Тоҷикон аз қадимтарин халқҳои соҳибмаданият ба шумор рафта, борҳо ғочаҳои хунин, хавфи завоҷ ва маҳви миллиро паси сар кардаанд. Тоҷикистони соҳибистиклоли мо ҳоло давраи гулгулшукуфӣ ва пешравии бесобиқаи таърихи гузаронида истодааст. Мардуми меҳанпарвар ва меҳнатдӯсти мо имрӯзҳо шукргузор аз он ҳастанд, ки дар замони Истиқлолият ба сулҳу оромӣ расидаанд.[1,12]

Маҳз сиёсати хирадмандонаи Ҷаноби Олӣ тавонист, ки давлатро поянда гардонида, озоиштагии миллии онро таъмин намояд ва омили муҳими такмилбахши сулҳу субот, ваҳдати ягонагӣ, дӯстию бародарӣ ва пойдории яқпорчагии Тоҷикистони соҳибистиклолу ягона гардад. Сарвари давлат тавонист ба ҷаҳониён хиради азалии миллати тоҷик, таҳаммулназирию башардӯстӣ ва соҳиби қобилияти сулҳофарӣ ва давлатсоз будани онро собит созад. Таъсиси Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеаи бузург дар сарнавишти халқи тоҷик мебошад, ки он заминаи пешрафти иқтисодӣ, сиёсӣ фарҳангӣ ва иҷтимоии кишварро фароҳам сохт. Дар замони истиқлолияти сиёсӣ Тоҷикистон тавонист фазои мусоиди сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиро ба ба вучуд овард.

Баъд аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон новобаста ба вазъи мураккаби сиёсии ҷомеа, дар ибтидои солҳои 90 уми асри гузашта барои рушду такомули самтҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар бо шарофати Асосгузори сулҳу ваҳдат, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шароити мусоид фароҳам омад. Кишвари соҳибистиклоли мо дар муддати 30 соли истиқлолият ба дастовардҳои ниҳоят калони иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ноил гардида, роҳи равиши хоса ва мақому мавқеи муносибро дар ҷомеаи ҷаҳонӣ пайдо намудааст. [2,14]

Истиқлолияти давлатӣ эҳё ва мабдаи рушду такомули арзишҳои олии миллӣ мебошад. Ҷуноне, ки Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар китоби худ қайд менамояд: “Озодӣ ва Истиқлолият дар ҳар давраи замон неъматӣ бебаҳо ва волеи ҳаёти инсон, нишонаи барҷастаи симо ва ташаккули таърихӣ, қафили пешрафт, рамизи асолату ҳувият ва шартӣ бақои миллат ва пойдории давлат мебошад.” [3,15]

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз зумраи фарзандони таърихии миллати тоҷик аст, ки ҳамчун тухфаи тақдир ба мо эҳдо шуд. Зеро Пешвои миллат маҳз дар давраи ибтидои соҳибистиклолии давлат ва тезу тундшавии вазъияти сиёсии кишвар ба майдони роҳбарӣ омада, мардуми дар парешониву даҳшат афтода ва Тоҷикистони пора-пора шудаистодаро аз хатари фано эмин сохт.

Аз Тоҷикистони ҷангзада имрӯз кишвари рӯ ба инкишоф ва дар арсаи олам мавқеи хос доштаро сохтани Пешвои миллат нишони хиради модарзодии миллати тоҷик аст, тамаддунофариву ваҳдатсароии Роҳбари давлат обрӯю эътибори Тоҷикистонро дар байни тамоми давлатҳои олам боз ҳам бештар намуд.

Ин аст, ки имрӯзҳо бо неруи соҳибқасбони дохилӣ иншооти ниҳоят бешумори саноативу хизматрасонӣ, маданияту маишӣ ва ғайраҳо сохта шуда истодаанд. Симои имрӯзаи тамоми минтақаҳои Тоҷикистон аз солҳои пеш аз истиқлолият ба кулӣ фарқ мекунад, сатҳи зиндагӣ, фаҳмишу идроки мардум ҳам дар сатҳи зарурии замонавӣ боло рафтааст.

Ҷасуриву мушкилнописандии Президенти кишвар сабаб шуд, ки дар даврони истиқлолият ҳатто иншооти оғоз кардаву ба итмом нарасонидаи Шӯравӣ пурра ба истифода дода шуд. Он иқтисодии иқтисодие, ки собиқ ИҶШС доштаву нақби “Истиқлол”

ва НБО-и Роғунро ба истифода дода натавонист, имрӯз тахти роҳбарии ин марди худододи Тоҷикистон сохтаву сохта истодааст. [3,156]

Дар айёми бедорӣ ва нахустин қадамҳои мустақилият сарнавишт тоҷиконро ба имтиҳони сахту сангине рӯ ба рӯ намуд. Дар ин гурудори пуртахаввули таърих, сияҳкорони дохиливу хориҷӣ Тоҷикистони тозаистиклолро ба гирдоби ҷанги шаҳрвандӣ кашида, боиси харобӣ ва қурбонии зиёд гардониданд. Пояҳои иқтисодиву маънавӣ, рукнҳо ва асосҳои давлатдориро фалаҷ намуданд. Дар чунин шароити душвори сиёсӣ шаҳрвандони ҷумҳурӣ тавассути вакилони худ дар Шӯрои Олии кишвар масъулияти бузург ва беназири давлатдорӣ хешро ифода сохта, комёб ба он шуданд, ки барои аз нав барқарор намудани асосҳои давлатдорӣ, таъмини қонуният, сулҳ ва ризоияти миллӣ 16-уми ноябри соли 1992 дар Қасри Арбоби шаҳри Хучанди бостонӣ Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор намоянд. Вазъ то он дараҷа мураккаб гашт, ки кам нафаре пайдо мешуд, ки зимони давлатдориро ба душ гирифта, истиқлолияти давлатиро ҳифз намояд. [2, 18]

Дар чунин шароит барои наҷоти миллат ва таъмини Истиқлолияти давлатӣ роҳнамои хирадманд, сиёсатсатмадори қавиירוда ва ватандӯст зарур буд. Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олӣ бори амонати давлатдорӣ ва раҳой аз ин бунбаст масъулияти сахту сангин ва ниҳоят ҷиддиро ба души роҳбари ҷавон - Эмомалӣ Раҳмон гузошт. Вақт ҳамчун устои бузург нишон дод, ки ӯ ин бори амонатро ҷавонмардона дар доираи манфиатҳои имрӯзу фардои халқ то нуктаи зурурӣ расонид. Роҳбари ҷавони ҳамагӣ ҷилсола бо халқи пароканда дар рӯ ба рӯи вазифаҳои бузурги таърихӣ бо фурсатҳои хеле кӯтоҳи таърихӣ қарор дошт. Дар замони ошӯфтагӣ ва бенизому бесуботӣ дар ҷомеа ва умури давлатдорӣ, ки умеди роҳи наҷот аз ҳеҷ самте ба ҷашм намерасид, шахсияте ба роҳбарияти олӣ интиҳоб шуд, ки бо эътимод ба фазли худодод ва руҳи ниёғони бузурги миллат мулку мардуми худро соҳибӣ намуд ва дар роҳи расидан ба саодати миллӣ ҳодиву раҳнамо шуд.

Расидан ба ваҳдат, таъсиси мақомоти давлатӣ ва эҳёи қонунии вазифаҳои идораи он, муайян намудани роҳи таърихӣ давлат барои ояндаи наздику дур, муарифии кишвар ба ҷомеаи ҷаҳонӣ, ҳифз намудани манфиатҳои миллӣ дар арсаи байнаминлали аз масъалаҳои мубраму аввалиндараҷае буданд, ки бояд дар муҳлати кӯтоҳтарин ҳалли худро меёфтанд. Имрӯз, мо агар ба он солҳои мудҳиши сипаришуда мунсифона назар намоем, бешак иқдор хоҳем шуд, ки ин як имтиҳони таърихӣ давлати мо буд, ки зери роҳбарии Пешвои худ аз он на танҳо бо сарбаландӣ гузашт, балки қорҳои муайяни давлатсозӣ давлатдориро барои наслҳои оянда иҷро ва рушди ҳокимияти намояндагиро ба сӯи парламентаризми касбӣ таъмин намуд.

Махсусан хизматҳои бесобиқаи Президенти кишвар дар рушди институти парламентӣ бениҳоят қалон буда, то ба имрӯз аз ҷониби мақомоти олии қонунгузор 409 адад қонунҳо ба хоҳири пешрафти мардум қабул гардидааст. Бояд қайд намуд, ки қабули ду қонуни милли Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” маҳз бо ҳукуқи ташаббуси қонунгузории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидааст, ки на танҳо дар ҷумҳурӣ ҳатто бурун аз марзи ҷумҳурӣ низ намуна барои омӯзиш ва қабули он гардидааст. [1,22]

Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон аз чунин шахсиятҳои таърихи башарият аст, ки маҳз бо азму иродаи қавӣ, матонат, ҷасорат, устуворӣ, хидмати хастанопазир ба миллати хеш дар арсаи сиёсати бузург то ба шахсияте расидааст, ки тамоми пешрафту комёбиҳо ва тинҷию рифоҳи беш аз ду даҳсолаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи ӯ саҳт марбут аст. Пешвои миллат бо иродаи қавии сиёсӣ, истодагарӣ ва ҷасорат ба ҷанги таҳмили шаҳрвандӣ хотима бахшида, амният ва суботро дар минтақаи Осиёи Марказӣ таъмин намуданд. Ҷомеаи ҷаҳонӣ шоҳиди он шуд, ки миллати тоҷик дорои Пешвое мебошад, ки

на танҳо дар муттаҳид намудани миллати худ, балки барои таъмини амнияти минтақа низ нақши калидӣ бозиданд. Дар воқеъ, фарзанди фарзонаи миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тамоми қувваи худро дар роҳи хотима бахшидан ба низоъ ва хусумати дохилӣ ва боз намудани роҳ ба сӯи созандагиву бунёдкорӣ, рушду шукуфоии Тоҷикистони азиз сафарбар намуда, сатҳи баланди эътироф ва эҳтироми милливу ҷаҳониро сазовор гардидааст. [3,13]

Дар раванди фаъолияти сарвариашон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои рушду амалишавии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар тадбирҳои боварибахшу ташаббусҳои ҷаҳониеро анҷом доданд, ки дар иртибот ба онҳо эътибори байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳким ёфт. Ин буд, ки мардуми шарафманди тоҷик бо сарбаландӣ ба Сарвари хеш унвони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллатро сазовор донистанд. Сулҳ ва Ваҳдати миллие, ки Пешвои муаззами миллат ба ҳамватанони маҳбубаш овард, кафили истиклолияти сиёсии Тоҷикистон гардид. Ин аст, ки мактаби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои шаҳрвандони кишвар ва тамоми тоҷикони ҷаҳон мактабест, ки дар сарҷамъ намудани миллат, муаррифии тоҷикистониён ва инкишофи кишвари азизамонро фаро мегирад.

Пешвои муаззами миллат аз нахустин рӯзи Сарвари давлат интиҳоб гардидан аввалин суханонеро, ки ба забон овард, ки маҳз баҳри сулҳу оромӣ, баргардонидани гурезаҳо ва тинҷию осудагии мардум гуфта шуда буданд: «Баҳри истикрори сулҳ дар Тоҷикистон ва бозгашти ҳамаи гурезаҳо ман тайёрам қони худро нисор кунам» ва ё «то даме, ки охири гурезаро аз хоки Афғонистон ба Ватан бознагардонам, ман осуда буда наметавонам». Ин гуфтаҳо аз он шаҳодат медоданд, ки сарвари давлату миллатро шахсе ба зимма гирифтааст, ки воқеан ҳам ғамхории миллати азиятдида аст ва бо саъю талошҳои ӯ ба зудӣ ин ҳама ҷангу хунрезӣ хотима хоҳанд ёфт. Мардуми Тоҷикистон аз ин суханони пур аз меҳру муҳаббат нисбат ба ин хоку сарзамин ва мардуми шарифи он амиқан бовар ҳосил карданд, ки ӯ ба миллату давлати худ содиқу ғамхор асту баҳри сулҳу ошӣ овардан ба мардуми худ талош менамояд. [3,99]

Дар марҳлаи бунёдкорӣҳои пасоҷангӣ маҳз бо ташаббуси Пешвои миллат зиёда аз як миллион мардуми фирорӣ аз хориҷи кишвар, асосан аз давлати исломии Афғонистон ба Ватан баргардонида шуданд, ки ин дар таърихи башарият таҷрибаи беназир аст. Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ роҳи гуфтушуниду мусолиҳаро интиҳоб кард ва аз худ намунаи барҷаста ва нодир нишон дод. Зеро, чунин аъмоли нек дар замири абармардони миллати тоҷик нухуфта ва таърих назирашро низ беш аз ҳазор сол барои ояндагон маҳфуз мондааст.

Тавре маълум аст, бар асари ҷанги шаҳрвандӣ ба тамоми соҳаҳои ҳаёти кишвар, махсусан кишоварзӣ ва саноат зарари калон расид, ки мардум аз маводи ғизоӣ, асосан аз нон танқисӣ мекашиданд. Ин масъала он рӯзҳо дар назди Ҳукумати ҷумҳурӣ аз умдатарин масъалаҳо буд ва Пешвои миллат баҳри ҳарчи хубтар ҳаллу фасл намудани он талош мекард. Аз ин хотир ба деҳқонон дар муддати ниҳоят кӯтоҳ зиёда аз 75 ҳазор гектар замин тақсим карда шуд, ки ин аз иқдомҳои воқеан наҷибона ва ҷавонмардонаи Эмомалӣ Раҳмон буд, ки барои аз байн бурдани ҷаҳл дар кишвар ва норасоии маводи ғизоӣ, таъсири ниҳоят бузург расонид.

Маҳз ба хоҳири расидан ба зиндагии шоиста ва устувории иқтисодӣ пайдории системаи сиёсии давлат ҷаҳор ҳадафи муҳими стратегӣ қабул шудааст, ки таъмини истиклолияти энергетикӣ, аз бунбасти коммуникатсионӣ баровардан ва ба кишвари транзитӣ табдил додани Тоҷикистон, ҳифзи амнияти озуқаворӣ, дастрасии аҳолии мамлакат ба ғизои хушсифат ва саноатикунории кишварро дар бар гирифтаанд. Маҳз аз ин сабаб буд, ки имрӯз ба чор самти олам роҳҳои заминию ҳавоии байналмилалӣ боз

шудаанд. [1,16]

Барои расидан ба истиқлолияти энергетикӣ бошад, чанд қадаме беш намондааст, то ҷумҳурии азизи мо ба кишвари муҳими содирунандаи он табдил ёбад. Бунёди Неругоҳи барқи обии Роғун мамлакатро аз бухрони энергетикӣ раҳой бахшида, ҳадафҳои стратегии моро амалӣ мегардонад.

Маҷмуан кишвари мо дар самтҳои иқтисодию иҷтимоӣ, фарҳангию байналмилалӣ ва кулли соҳаҳои зиндагии мардум ба пешрафту тараққиёт расидааст, ки ин ҳама аз ҷазираи меҳнатқаринию суботқориҳои Пешвои муаззами миллат шаҳодат медиҳанд. [2,20]

Яке аз самтҳои дигари муҳими стратегии таъмини рушди иқтисодиёти миллиро Пешвои миллат аз рӯзи аввали фаъолияти ҳеш баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ арзёбӣ намуда буданд, ки дар ин самт низ дар ҷумҳурӣ ба дастовардҳои назаррас ноил гаштем. Бунёд ва азнавсозии роҳҳои Душанбе - Кӯлоб - Хоруғ - Кулма – Қарақурум, Душанбе – Қургонтеппа – Кӯлоб, нақбҳои Истиқлол, Озодӣ, Шаҳристон, Чормағзак, роҳҳои Душанбе - Нуробод - Ҷирғатол – Сариташ, Айни –Панҷакент, Душанбе – Турсунзода аз ҷумлаи тадбирҳои анҷомдода дар ин самт мебошанд. Тавре аз таҳлили мутахассисон бармеояд, дар соҳаи нақлиёти кишвар 45 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи умумии зиёда аз 12 миллиард сомонӣ татбиқ шуда, беш аз 2000 километр роҳҳои мошингард таҷдиду бунёд ва ба истифода супорида шудаанд. Бунёди ҷунин роҳҳо имкон доданд, ки ҳамлу нақли молҳои транзитӣ тариқи коридорҳои байналмилалӣ ба роҳ монда шаванд ва бешубҳа, ин тадбир барои рушди иқтисоди миллии тақони ҷиддӣ бахшид. [2,32]

Дар бораи саҳми Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар иқтисоди миллии боз метавон далелҳои зиёд овард. Муҳимтар аз ҳама, имрӯз тавре ҳамагон шоядем, ҳадафҳои стратегии Пешвои миллат барои муҳайё намудани шароити ҳарчӣ беҳтари зиндагӣ барои сокинони кишвар заминаи мусоид фароҳам оварда истодааст. Аз ин рӯ, дар ҷавоб ба ин ҳама сокинони кишвар, бахусус ҷавобро зарур аст, ки дар амалӣ гардидани сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайвасти саҳмгузор бошанд

Хуллас, ба қадри истиқлолият, озодӣ расидан, хизматҳои шоистаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро гиромӣ доштан, роҳи интиҳобкардаи халқи тоҷикро ҳифз кардан, сиёсати оқилона, хирадмандона ва дурандешонаи Президенти кишварро ҷонибдорӣ намудан ва ҳифзи истиқлолияти давлатии Тоҷикистон, саҳм гузоштан дар ҷодаи бунёди давлати миллии, ҳуқуқбунёд ва демократии тоҷикон қарзи инсонӣ, вичдонӣ ва шаҳрвандии ҳар яки мо ба ҳисоб меравад.

Адабиётҳои истифодашуда

1. Эмомалӣ Раҳмон. Уфуқҳои Истиқлол, - Душанбе, 2018.
2. Мусо Диношоршоев Бунёди давлатдорӣ навин.- М.:Радунӣ,2002.
3. Мактаби давлатдорӣ Эмомалӣ Раҳмон. Масъалаҳои ташаккул ва рушд ҷилди 2.- Душанбе, 2022.

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН-ПОЯГУЗОРИ МАБДАИ РУШДУ ТАКОМУЛИ АРЗИШҲОИ ОЛИИ МИЛЛӢ

Миллати тоҷик яке аз миллатҳои қуҳанбунёд буда, дорои таърихи тулонии давлатдорӣ мебошад. Тоҷикон аз қадимтарин халқҳои соҳибмаданият ба шумор рафта, борҳо ғолибҳои хунин, ҳавфи завоҷ ва маҳви миллиро паси сар кардаанд. Тоҷикистони соҳибистиқлоли мо ҳоло даврани гулгуликуфӣ ва нешавии бесобиқаи таърихро гузаронида истодааст. Мардуми меҳанпарвар ва меҳнатдӯсти мо имрӯзҳо шукргузор аз он ҳастанд, ки дар замони Истиқлолият ба сулҳу оромӣ расидаанд. Маҳз сиёсати хирадмандонаи Ҷаноби Олӣ тавонист, ки давлатро поянда гардонид, ошоштагии миллии онро таъмин намояд ва омили муҳими тақмилбаҳиши сулҳу субот, ваҳдати ягонагӣ, дӯстии бародарӣ ва пойдоҳии яқинорчагии Тоҷикистони соҳибистиқлолу

ягона гардад.

Вожаҳои калидӣ: Истиқлолият, арзиш, соҳибистиклол, сулҳу оромӣ, давлат, рушд, иқтисодӣ, иҷтимоӣ

ЭМОМАЛИ РАХМАН- ЯВЛЯЕТСЯ ОСНОВАТЕЛЕМ РАЗВИТИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ВЫСШИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Таджикский народ является одним из древнейших народов и имеет долгую историю государственности. Таджики – один из древнейших цивилизованных народов, переживший множество кровавых трагедий, опасности упадка и национального уничтожения. Наш независимый Таджикистан в настоящее время переживает период расцвета и беспрецедентного исторического подъема. Наш гуманный и трудолюбивый народ сегодня благодарен за то, что добился мира и спокойствия во времена независимости. Именно мудрая политика лидер нации могла развить государство, обеспечить его национальный мир и стать важным фактором укрепления мира и стабильности, единства и сплоченности, дружбы и братства и устойчивости целостности независимых и единых Таджикистан.

Ключевые слова: *Независимость, ценность, независимость, мир и спокойствие, государство, развитие, экономическое, социальное.*

EMOMALI RAHMAN – THE FOUNDER OF DEVELOPMENT AND ENHANCE- MENT OF TOP NATIONAL VALUES

The Tajik people are one of the most ancient peoples and have a long history of statehood. Tajiks are one of the most ancient civilized peoples who have faced with many bloody tragedies, the danger of decline and national destruction. Our independent Tajikistan is currently experiencing a period of prosperity and an unprecedented historical upsurge. Our humane and hardworking people today are grateful for having achieved peace and tranquility during the time of independence. It was the wise policy of the leader of the nation that was able to develop the state, ensure its national peace and become an important factor in strengthening peace and stability, unity and cohesion, friendship and brotherhood and the sustainability of the integrity of independent and united Tajikistan.

Key words: *Independence, value, peace and tranquility, state, development, economic, social.*

Маълумот дар бораи муаллиф: Муаллимаи калони кафедраи филологияи англис Шонизорова М.А. e-mail: shonizorova82@gmail.com (+992937722277)

Сведения об авторе: Старший преподаватель кафедры английской филологии Шонизорова М.А. email: shonizorova82@gmail.com (+992937722277)

About the author: The senior lecture of English Philology Department Shonizorova M.A. email: shonizorova82@gmail.com (+992937722277)

УДК 331.5

ТРАНСФОРМАЦИЯ РЫНКА ТРУДА В ПЕРИОД ЦИФРОВИЗАЦИИ

Шоидарвозова М., Асматиллов Н.

Хорогский Государственный Университет имени М.Назаршоева

В последнее время в мире наблюдается ускоренное развитие цифровых технологий, которые влияют на структуру рынка труда, и изменивших качества жизни людей во всем мире. По мере развития мировой экономики приоритеты людей меняются, появляются новые потребности. В современных условиях первостепенным люди отдают предпочтение интеллектуальному капиталу на основе повышения образовательного уровня и квалификации. Сегодня у людей меняются приоритеты, первостепенными становятся потребности в интеллектуальном капитале путем повышения образовательного уровня и квалификации. Поскольку, природные ресурсы ограничены, увеличивается потребность

в получении научных знаний, информация превращается в реальную производительную силу общества. Это проявляется в том, что цифровизация расширяет возможности человека, сокращая время производства, развивая новые виды деятельности, высвобождая рабочую силу, перераспределяя ее между отраслями экономики. И все это неизбежно оказывает огромное влияние на рынок труда.

Трансформация рынка труда приводит к развитию рынка труда посредством изменения процессов в сфере занятости населения, что в свою очередь, определяет развитие экономики каждой страны, посредством соответствующего роста ВВП. Результатом пандемии COVID-19 стала развитие информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), что привели к революционным изменениям на рынке труда. По подсчётам McKinsey & Company в глобальном масштабе технологические инновации в настоящее время могут повлиять на 50 процентов мировой экономики, или на 1,2 миллиарда сотрудников и на заработную плату в размере 14,6 триллиона долларов. Всего на четыре страны - Китай, Индию, Японию и США - приходится немногим более половины этих показателей [3].

Цифровая экономика – это система экономических отношений, основанная на широком внедрении и применении во всех областях экономики цифровых компьютерных технологий, частичной или полной автоматизации процессов обработки информации. Цифровая экономика основана на компьютерных технологиях, мобильной связи и сети «Интернет» [10, 37].

Цифровизация экономики имеет как положительные стороны, так и отрицательные последствия.

К положительным последствиям цифровизации относятся:

За счет развития ИКТ в сфере экономики увеличивается ВВП. Аналитики по всему миру уже подсчитывают вклад цифровой экономики в создание ВВП. Так, в Российской ассоциации электронных коммуникаций (РАЭК) отметили заметный рост доли цифровой экономики и связанных рынков в производстве российского ВВП. В 2018 г. он составил 5,1%, что на 11% больше по сравнению с показателями 2017 г. и даже больше, чем вклад сельского хозяйства (его доля в ВВП составила только 4%). Мировая тенденция такова: чем более развита экономика страны, тем меньше вклад в нее сельского хозяйства (например, доля его в экономике США и Японии – 1,1%, Германии – 0,6%) [7]. В 2018 г. аудитория Рунета составляла 87,7 миллиона (71% населения России). Впервые мобильная аудитория превысила десктопную (24,3 млн чел. и 13,9 млн чел. соответственно). Согласно имеющимся данным, влияние интернет-рынков на экономику растет на 11% в год, и к 2021 г. вклад только интернет-рынков в ВВП составил 4,7% [6].

Возникновение и расширение дистанционных отношений, которое приводит к децентрализации труда во времени и пространстве. Например, на начало 2020 года более 4,5 миллиарда людей пользуются интернетом, а аудитория социальных сетей перевалила за отметку в 3,8 миллиарда. Почти 60% мирового населения уже онлайн, и это тенденция динамично развивается во всем мире. [12] Так,

- количество интернет-пользователей в мире выросло до 4,54 миллиарда, что на 7% больше прошлогоднего значения (больше 298 миллионов новых пользователей в сравнении с 2019 года);

- в январе 2020 года в мире насчитывалось 3,80 миллиарда пользователей социальных сетей, аудитория соцмедиа выросла на 9% по сравнению с 2019 годом (это 321 миллион новых пользователей за год);

- сегодня более 5,19 миллиарда человек пользуются мобильными телефонами - прирост на 124 миллиона (2,4%) за последний год. Среднестатистический пользователь проводит в интернете 6 часов 43 минуты каждый день. Это на 3 минуты меньше, чем год

назад, но по-прежнему составляет более 100 дней на пользователя в год;

- если оставить около 8 часов в сутки на сон, это значит, что сейчас более 40% времени бодрствования мы проводим в интернете. В совокупности глобальная аудитория интернета будет онлайн 1,25 миллиарда лет за один только 2020 год, и треть этого времени уйдет на социальные сети.

Количество времени, которое люди проводят в интернете, сильно отличается в разных странах. Так, в Филиппинах это 9 часов 45 минут в день, а в Японии 4 часов 22 минуты [12].

В результате цифровизации экономики формируется гибкий, виртуальный рынок труда, а классическая модель занятости устаревает. Это тенденция расширяет возможности людей при трудоустройстве работы. По оценкам компании McKinsey, лишь одно направление – доведение охвата мобильной широкополосной связью населения развивающихся стран до уровня развитых – обеспечит прибавку мирового ВВП в пределах 300-420 млрд. долл. и способно создать 10–14 млн. новых рабочих мест в таких областях, как производство электронного оборудования и приборов, а также оффшорных услугах и аутсорсинге (см. табл.) [8].

Таблица

Прирост ВВП и новых рабочих мест в развивающихся странах за счет повышения уровня распространения мобильной широкополосной связи

Страны и регионы	Прирост ВВП, млрд долл.	Прирост новых рабочих мест, млн
Азия	150-180	6,6-8,0
Африка	40-90	1,3-3,1
Центральная и Восточная Европа	60-80	0,9-1,3
Латинская Америка	50-70	1,1-1,7
Всего:	300-420	10-14

Источник: McKinsey & Company analysis

Таким образом, развитие цифровых технологий указывает на новые возможности рынка труда в глобальной цифровой среде и формирования на этой основе направлений инновационного типа занятости.

К отрицательным последствиям цифровизации относятся:

Начавшаяся в 2020 году пандемия COVID-19 существенно повлияла на мировую экономику, которая стала причиной глубокого кризиса затронув и рынок труда. По мнению экспертов из Международной организации труда, хотя в 2021 году наблюдалось восстановление экономики, до сих пор многие показатели на рынке труда так и не смогли вернуться к допандемийным значениям. Об этом наглядно свидетельствует динамика общемировой длительности рабочего времени – показателя, описывающего величину спроса на труд [2]. Проблемы на рынках труда растут, доходы домохозяйств в странах с развитой экономикой стагнируют, а среди работников увеличивается разрыв в квалификации. Увеличения количества удаленной работы привело к тому, что повысилось спрос на некоторые специальности и сократилось спрос на специальности, связанные с гостеприимством.

- создает спрос на программистов, но отказ от командировок и пограничные ограничения приводят к сокращению необходимых специалистов в сфере гостеприимства;

- рост онлайн-торговли и сокращение количества оффлайн-магазинов ведет к снижению количества продавцов и консультантов, но к увеличению количества курьеров, и т.п.

Такие резкие изменения на рынке труда приводят к тому, что в отдельных

сферах наблюдается дефицит рабочей силы, который пока устранить не удалось. Об свидетельствует то, что к концу 2021 года доля вакансий, в которых предлагается мгновенно приступить к работе или предусмотрен бонус за подписание контракта, выше, чем в 2019 году – и такого рода предложения особенно распространены в тех сферах, где в последние два года наблюдался рост спроса на труд (например, медицина и IT) [13].

Цифровые технологии приводят к дисбалансу профессий на рынке труда. В результате требования на новые специальности предусматривают гибкость и адаптивность персонала к новым условиям. Хотя постоянное развитие искусственного интеллекта, автоматизация, цифровые платформы и передовой робототехники повысило производительность, эффективность и удобство, но в будущем может повышаться уровень безработицы из-за автоматизации.

Результатом развития цифровой экономики во многих секторах экономики могут быть сокращение рабочих мест. Исследование Оксфордского университета выявило, что 50% всех сегодняшних рабочих мест и профессий исчезнет в течение следующих 25 лет [12].

Специалисты с низкой и средней квалификацией вследствие цифровизации могут быть заменены высококвалифицированными специалистами, разработчиками, инженерами и т. д.

Проблема долгосрочного планирования профессионального пути работника. В период цифровизации экономики очень часто меняются компетенции работодателей при найме на работу. И поэтому работнику очень трудно будет адаптироваться к меняющимся условиям. Определенная специальность не гарантирует занятость на долгосрочную перспективу и поэтому работники должны постоянно следить за уровнем своей востребованности [9, 60-70].

До сих пор в экономике потребность в высококвалифицированных ИТ-специалистах превышает предложение. В 2017 г. число занятых в секторе ИКТ от общей численности, занятых в России 1,7%, во Франции в секторе ИКТ работало 2,7% занятых, в Германии – 2,9%, США – 3,1%, Великобритании – 3,5% [14].

Одна из причин стресса у людей во всем мире попытки быть в курсе всех тенденций в технологиях. Цифровизация экономики ограничивает физическое общение между людьми.

По оценкам различных аналитиков, потребность рынка труда сместится в сторону таких профессий, как аналитики данных, разработчики программного обеспечения и приложений, специалисты по социальным сетям – должности, которые в значительной степени основаны на использовании технологий. Однако ожидается, что будут расти и должности, основанные на «человеческих» качествах, такие как работники службы поддержки клиентов, специалисты по продажам и маркетингу, обучению и развитию, а также менеджеры по инновациям [13].

Цифровизация уже изменила некоторые отрасли и рабочие места, а в среднесрочной и долгосрочной перспективе изменит вес рынок труда. Поэтому для системы образования крайне важно дать поколениям будущих сотрудников правильное образование, которое поможет им справиться с жизнью в «цифровой рабочей силе». И в этой связи стратегия диверсификации рабочих мест должна стать одной из доминирующих базовых стратегий развития мировой экономики.

В будущем спрос на такие профессии зарегистрированные медсестры и медицинские работники, аналитики данных, сантехники и электрики, стоматологи и стоматологигиенисты, разработчики программного обеспечения, эксперты по кибербезопасности, специалисты по психическому здоровью, ветеринары, дизайнер искусственного интеллекта может возрасти.

На наш взгляд, система образования и навыки во многих странах, не соответствуют тенденциям будущих профессий. Гибкие и цифровые навыки не преподаются во многих странах ни в школах, ни в университетах, а это является инновационным компонентом содержания образования на всех его уровнях, связанный с подготовкой обучающихся к различным видам учебной и профессиональной деятельности.

Джек Ма из Alibaba Group [4] говорит: «Если мы не изменим то, как мы учим, через 30 лет у нас будут проблемы. Основанный на знаниях подход 200-летней давности подвел бы наших детей, которые никогда не смогут конкурировать с машинами».

Следует отметить, что одним из путей повышения снижения количества безработных, возникшая из-за цифровизации является инвестиции в ИКТ сегодня. Те страны, объем инвестиций, которых в ИКТ увеличиваются являются наиболее конкурентоспособности, поскольку информационные технологии повышают эффективность экономики в долгосрочной перспективе. Так, увеличение на 10% инвестиций в широкополосную связь повышает среднегодовые темпы прироста ВВП, по некоторым оценкам, на 0,6–0,7 процентных пункта [8].

Согласно отчету Всемирного экономического форума «Будущее рабочих мест за 2020 год» 84% работодателей наблюдают за значительным расширением удаленной работы, а треть также внедряет новые цифровые инструменты для обеспечения совместной работы и создания сообщества. Отчет выявил четырехкратное увеличение числа людей, ищущих возможности для онлайн-обучения, пятикратное увеличение числа работодателей, предоставляющих онлайн-обучение, и девятикратное увеличение числа онлайн-учащихся, получающих доступ к таким программам благодаря правительственным инициативам. Безработные больше внимания уделяют обучению цифровым навыкам, таким как анализ данных и информационные технологии [8].

Согласно LinkedIn, удаленная работа произведет революцию на рынке труда, демократизируя возможности для сотрудников, которые могут не базироваться в крупных городских центрах, и открывая доступ к новым талантам для работодателей [5].

LinkedIn прогнозирует, что в ближайшие пять лет во всем мире появится 150 миллионов новых рабочих мест в области технологий, а число специалистов по данным и инженеров данных в США ежегодно растет на 35%. Акцент на технологии согласуется с выводами LinkedIn о 10 самых востребованных профессиях на 2021 год, каждая из которых в значительной степени зависела от цифровых возможностей, включая разработку программного обеспечения, анализ данных, цифровой маркетинг и графический дизайн [5].

Таким образом, из всего вышеизложенного становится ясно, что влияние цифровизации экономики на рынок труда огромен. При правильном подходе использования изменений рынка труда экономика страны может повысить эффективность различных сфер экономики, что также отразится и на благосостоянии жизни людей.

Литература

1. College Foundation of North Carolina, 10 Best Careers for the Future: Highest Paying & in Demand. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.cfnc.org/news/10-best-careers-for-the-future-highest-paying-in-demand/>
2. International Labor Organization, ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Eighth edition, page 1. [Электронный ресурс]. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_824092.pdf
3. McKinsey & Company, Technology, jobs, and the future of work [Электронный ресурс]. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/technology-jobs-and-the-future-of-work>
4. Qiang C. and C. Risotto “Economic Impacts of Broadband.” Information and Commu-

nications for Development 2009: Extending Reach and Increasing Impact. Washington D.C.: World Bank 2009.

5. World Economic Forum, The most in-demand jobs for 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2021/02/most-in-demand-jobs-2021/>
6. Итоги года: цифры, факты, события, прогнозы // РУНЕТ. 2018 [Электронный ресурс]. URL: <https://runet-id.com/event/itogi2018>
7. Каменева К. Сложили усилия [Электронный ресурс]. URL: <https://rg.ru/2018/11/26/uvlechilsia-vklad-cifrovoj-ekonomiki-v-prirost-vvp.html>
8. Кондратьев Владимир Борисович. Сектор информационных технологий правит миром. [Электронный ресурс]. <https://www.perspektivy.info/print.php?ID=114058>
9. Одегов, Ю. Г., Павлова, В. В. Новые технологии и их влияние на рынок труда// Уровень жизни населения регионов России. – 2018. – № 2 (208). – С. 60-70.
10. Рыбкина М. В., Кангро М. В., Пирогова Е. В., //Вестник университета № 11, 2019. С.37-47
11. Роботизация: профессии на грани исчезновения [Электронный ресурс].-Режим доступа: <http://www.jvlife.ru/articles/258-robotizatsiya-professii-nagran-ischeznoeniya>
12. Сергеева Ю. Вся статистика интернета на 2020 год - цифры и тренды в мире и в России. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.web-canape.ru/business/internet-2020-globalnaya-statistika-i-trendy/>
13. Табах А., Подругина А., Трудное время для рынка труда. [Электронный ресурс]. URL: https://www.raexpert.ru/researches/labor_market_2022/
14. Эксперты оценили вклад цифровой экономики в ВВП России // РИА Новости. 13.12.2017 [Электронный ресурс]. URL: <https://ria.ru/20171213/1510858102>

Дар мақола хусусиятҳои раванди трансформатсияи бозори меҳнат дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ баррасӣ карда мешавад. Мушиломе, ки бозори меҳнат дар натиҷаи рақамикунони иқтисодиёт дучор шуда метавонад, таҳлил шудаанд. Ба оқибатҳои мусбӣ ва манфии бозори меҳнати иқтисоди рақамӣ диққати ҷиддӣ дода шудааст. Саҳми рақамисозӣ дар рушди иқтисоди кишварҳои мухталифи ҷаҳон таҳлил шудаанд.

Калидвожаҳо: иқтисоди рақамӣ, трансформатсия, бозори меҳнат, касбҳои нав.

Маълумот дар бораи муаллиф: Шойдарвозова Марзия Саидвалишоевна - номзоди илмҳои иқтисодӣ, муовини директор оид ба илм ва таълими институти илмҳои гуманитарии академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, институти илмҳои гуманитарии ба номи академик Б.И.Искандаров, Тел: (992934402842); Пойтаи электронӣ: mshoidarvozova@mail.ru

Асмадиллоев Некрӯз Хушқадамович - магистри курси 2-юми факултети иқтисод, ихтисоси баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил ва аудит, Тел: (992935259999); Пойтаи электронӣ: Nekruz.asmatilloev@gmail.com

В статье рассматриваются особенности процесса трансформации рынка труда в условиях развития цифровой экономики. Анализируются проблемы, с которыми может столкнуться рынок труда вследствие цифровизации экономики. Выделены положительные и отрицательные стороны для рынка труда последствий цифровой экономики. Анализируется вклад цифровизации в развитие экономики различных стран мира.

Ключевые слова: цифровая экономика, трансформация, рынок труда, новые профессии.

Сведения об авторах: Шойдарвозова Марзия Саидвалишоевна- кандидат экономических наук, заместитель директора по науке и учебе института гуманитарных наук, национальной академии наук Таджикистана, институт гуманитарных наук имени академика Б.И.Искандарова, Тел: (992934402842); E-mail: mshoidarvozova@mail.ru

Асмадиллоев Некруз Хушқадамович- магистр 2-го курса экономического факультета, по специальности «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» Тел: (992935259999); E-mail: Nekruz.asmatilloev@gmail.com

The article discusses the features of the transformation of the labor market in the context of digi-

talization of the economy. The problems that the labor market will face are studied. The positive and negative aspects for the labor market of the consequences of the digital economy are highlighted. The contribution of digitalization to the development of the economy of various countries of the world is analyzed.

Key words: digital economy, transformation, labor market, new professions.

Information about the authors: Shoidarvozova Marziya-candidate of economic sciences, the deputy of scientific and study of the national academy of sciences of Tajikistan, institute of humanitarian sciences named after academician B.I.Iskandarov. Pnone: (992934402842); E-mail: mshoidarvozova@mail.ru

Asmatilloev Nekruz Khushkadamovich- Master degree student of the 2nd year of the faculty of economics, with specialization of “Accounting, analysis and audit”, Pnone: (992935259999); E-mail: nekruz.asmatilloev@gmail.com

АЛОҚАМАНДИИ СЕМАНТИКИИ ИБОРАҲОИ ФРАЗЕОЛОГӢ БО КОМПОНЕНТҲОИ АДАДӢ ДАР ЗАБОНИ ТОЧИКӢ ВА ШУҒНОНӢ

Шосафоева С.

Ду ва зиёда калимаҳои мустақилмаъноӣ ба ҳам марбут, ки маъноӣ бутуну яклухт дошта, ки бо ёрии воситаҳои грамматикӣ алоқаманд мегарданд, ба ҷузъҳои синтаксисӣ ҷудо намешаванд, як мафхумро мефаҳмонанд, ибораҳои фразеологӣ номида мешаванд. Хусусияти воҳидҳои фразеологӣ он аст, ки ибора ва ҷумлаҳои синтаксисӣ дар ҷараёни нутқ ташаккул намеёбанд, балки чун воситаи забонӣ дар қолиби рехтаи маъмул истифода мешаванд.

Қисмати аз ҳама калони воҳидҳои фразеологӣ ё ибораҳои фразеологӣ ташкил медиҳанд. Ифодаҳои фразеологӣ аз рӯи сохти зохирии худ ба ибораҳои фразеологӣ монандӣ доранд. Онҳо аз ду ва ё зиёда калимаҳои мустақил маъно ташкил ёфтаанд, алоқаи байни ин калимаҳо тобеъ аст аз ҷиҳати ифодаи семантики ибораҳои фразеологӣ бо як калима баробар мешаванд, вале фразеологизмҳо баръакс.

Ибораҳои фразеологӣ воситаи хуби кӯҳтобаёнӣ ва пуробуранг ифода шудани фикр мебошанд. Бо ҳамин маънӣ ишора намуда, забоншиноси рус профессор Гаврин С.Г.чунин мегӯяд: «Касе, ки фразеологияи забони худро нағз медонад нутқи ӯ на танҳо образнок, мӯъҷаз ва ифоданок мегардад, балки вай мақсади худро ба зудӣ ва бо хеле осони баён карда метавонад» [2,70].

Бояд гуфт, ки дар асл агар мо ба воситаи ибораи фразеологӣ мақсади хешро баён мекунем ҳам як роҳи осон ва ҳам як воситаи таъсиррасонӣ барои мо шуда метавонад.

Як қисмати ибораҳои забонҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва шуғнониро воҳидҳои ташкил медиҳанд, ки дар таркибашон ададҳои зиёд ба назар расида, дараҷаи ифоданокии фикр тавассути ин ададҳо нишон дода мешавад. Адади серистеъмоли воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва шуғнониро адади «як» ташкил медиҳад, ки мавқеи истифодабарияшон дар таркибҳои гуногуни синтаксисӣ ба назар мерасад. Шарҳи ибораҳои фразеологӣ дорои компоненти «як» ро метавон чунин ба роҳ монад:

Алоқамандии семантикии ибораи фразеологӣ «аз як даст садо намебарояд» [6,475], дар забони шуғнонӣ дар шакли ибораи «аз ӣи дуст садо найовд», зухур ёфта, маъноӣ «якдигар, дастаҷамъона кор кардан, муттаҳидӣ» ро ифода мекунад. Мисол: Донаёр ба ҳамагон бо эътимоди том муроҷиат мекард, ки корро бояд дастаҷамъона иҷро кард, зеро дар урфият мегӯянд «аз як даст садо намебарояд». Маш бояд якҷояф кор кинам, «аз ӣи вуст садо найовд».

Ибораи «як ба як» (якка ба якка), дар забони шуғнонӣ бо тағйироти ками фонетикӣ

дар дохили пешоянди «ба» исифода гардида, он дар шакли «як ба як» мавриди корбурд қарор дода мешавад, ки маънояшон «тартиби муайян мебошад. Мисол: Қиссаро як ба як ба писараш нақл кард. Веванд вев хислат йиванд аз йив фарқ насӯд. Ёу йи ди қисса йак ба йак вирд нақл чӯд. Яъне дар ин мисол ин ибора маънои пурра нақл кардани қиссаро ифода мекунад.

Вобаста ба чузъи асосии ибораҳои фразеологӣ онҳоро ба гурӯҳҳо чудо мекунад. Ибораҳои фразеологӣ ададӣ доими набошанд ҳам дар ибораҳои фразеологӣ гайрифаъл мебошанд.

Масъалан: сад ба сад, [6,13], аз сад гулаш як гулаш нашукуфтааст, [6,13], сари бекас (шахси танҳо) [6,33] тан ба тан (якка ба якка) [6,159], ба чаҳор тараф [6,409], чору ночор (хоҳ ноҳох) [6,407], як ба сад рози [6,468], як ба як (чудо-чудо) [6,468], як дараҷа (як микдор камтар) [6,475], як дарди бедаво (дарди бедаво) [6,475], аз як даст садо намебарояд [6,475], як дунё (аз ҳад зиёд) [6,478], бо як забон гап задан [6,478], бо як карашма ду кор кардан (бо як тир ду нишон додан) [6,481], як пул кардан (бекадру бе қимат) [6,490], яку якбора (дар як бор) [6,500], ҳазору як хел (аз ҳад беш) [6,500], даҳ ангушт хунари будан [6,330], даҳ ангуштро ба даҳон андохтан (чашмгурӯсна) [6,330], як, ду, се, чор даҳон гап (якчанд сухан) [6,334], ду даст дар бинӣ (хушқу ҳолӣ) [6,420], ду тану як ҷон (иттифок) [6,423], ду чашмро чор кардан (бисёр интизор шудан) [6,423] каме беш [6,517], кор панҷ (кор нағз) [6,517] истифода шудаанд.

Дар ибораи «аз як даст садо намебарояд» маънои онро ифода менамояд, ки одами танҳо корҳои мушқилро иҷро карда наметавонад. Мисол: Худатон медонед, мо дар танҳои аз ӯҳдаи ин кор барои наметавонем, чунки гуфтаанд «аз як даст садо намеояд». Дар забони шуғнонӣ низ ин ифода айнан чунин маъниро ифода намудааст, чунинчи: Виродар «ас ӣи вуста садо найовд» маш бойад қатияф ху вирод ҷид мозам. Ибораи фразеологӣ «як дунё» низ дар ҳарду забон ба як маъно омада, аз ҳад зиёд буданро ифода менамояд. Масалан: Муйсафед ба ҷавонон як дунё дуо ва изҳори ташаккур намуд. Вуз тамард ӣи дунё хайрат баракат орзу кинум. Ибораи фразеологӣ «як пул» низ дар ҳарду забон ҳам тоҷикӣ ва ҳам шуғнонӣ серистеъмол аст, чуноне ки дар мисоли зерин истифода гардидааст. Сухани ӯро ба як пули кучак напозирӯфтаанд, яъне дар ин мисол эҳтиром ва қадри намудани шахс ифода гардидааст. Дар забони шуғнонӣ бошад тарзи истифодааш фарқ мешавад. Хучаин ӣат-ху Собирӣ бад ӣи пули чӯд, яъне хӯҷаин Собирро бо суханонаш бекадр намуд.

Инчунин дигар ибораи «сари бекас» низ дар ҳарду забон истифода мешавад. Масалан: Салима намедонист, ки «сари бекаш»-ро ба кучо занад, дар ин ҷумла ибораи «сари бекас» ба маънои тоқаву танҳо мондани Салимаро ифода намудааст. Ибораи «даҳ ангуштро ба даҳан задан», чашм гуруснагии касро ифода менамояд ва ин ибора дар забони шуғнонӣ «дис ангхт ар ғев вевдов» буда, маънои ҳарисию чашмгуруснагиро ифода намудааст: Маш амсойӣи ху дис ангхт тапч ар ху ғев-ху ху Худойи мис ринухч». Ҳамсоҷамон даҳ ангуштро ба даҳан зада, Худояшро низ фаромӯш намудааст. Дар ин мисолҳои оварда шуда бисёртар шумораҳои сода асли ва микдорӣ мавриди таҳлил қарор доранд. Шумораҳои микдорӣ микдори ашӯ ва ададро ифода менамоянд. Шумораҳои микдорӣ чуноне ки ба мо маълум аст се хел мешаванд: аслӣ таҳминӣ ва касрӣ.

Шумораҳои ададӣ ӯ аслӣ дар ибораҳои фразеологӣ васеъ истифода шуда, адади аниқ ва муайянро мефаҳмонанд. Масъалан: як, ду, се, сад ба сад, чор, ҳазор, даҳ ва ғайра истифода шудаанд.

Шумораҳои таҳминӣ низ дар ибораҳои фразеологӣ истифода шудаанд, вале кам маҳсуланд. Масъалан каму беш, чору ночор (хоҳ ноҳох), як ба як мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Шумораҳои касрӣ дар ибораҳои фразеологӣ тамоман истифода нашудаанд.

Шумораҳои аслий дар ибораҳои фразеологи бо ёрии пайвандаки «у» истифода шудаанд. Ҳазору як хел, чору ночор, саду сад, истифода шудаанд. Вазифаи синтаксисии шумораҳо дар ҷумла ба вазифаи муайянкунанда ва пуркунанда ва хабари номӣ меояд. Дар ибораҳои фразеологӣ низ шумораҳо ба вазифаи муайянкунанда истифода мешаванд. Масъалан: Аз сад гулаш як гул нашукуфтааст (муайян шудааст, ки холо чавон аст), кор панҷ (нағз), ба чор кас маъкул мешудагӣ, ба чаҳор тараф, чор тарафат қибла, ба чор ҷашм мунтазир шудан, чор тарафро фикр карда ғап задан (ба вазифаи пуркунанда) мавриди таҳлил қарор доранд. Ибораҳои фразеологӣ воҳидҳои устувори тағирнаёбандаи забон ба ҳисоб рафта, қисми аз ҳама пуробурангиро ибораҳои фразеологии тоҷикӣ ташкил медиҳанд. Семантикаи ибораҳои фразеологии бисёр вақт бо маънои калима омада шуда мувофиқат намекунад. Масъалан: аз касе дил қандан ба маънои хомӯш шудани оташи муҳаббати касе.

Дар сурати ибораҳои фразеологии забони тоҷикӣ дараҷаи олиӣ компонентҳои ададӣ мушоҳида қардан мумкин аст. Дар сурати ибораҳои фразеологии забони тоҷикӣ дараҷаи олиӣ компонентҳои ададӣ мушоҳида қардан мумкин аст. Масъалан: ду тану як ҷон (мутаҳид будан), Ду понздаҳ як си (айнан якхела), як дунё, як ба сад рози (аз таҳти дил) истифода шудаанд. Дар сурати ибораҳои фразеологии забони тоҷикӣ ибораҳои фразеологии забони шугнонӣ низ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Масъалан: «ду танат ӣи ҷӯн», ду тану як ҷон буда, муттаҳиди ва якдилӣ будани шахсро ифода намудааст.

Ҷунонҷӣ олими маъруф ва забоншиноси тоҷик М.Фозилов қайд намудааст: «Манбаи ибораҳои фразеологи забони халқ мебошад». Албатта метавон гуфт, ки дар забони халқ шунидани ибораҳои фразеологӣ дар ҳаёти рузмара ба назар мерасанд. Ба монанди ҳисбро баробар қардан таҳлил намудааст.

Истифодаи компонентҳои ададӣ дар забони тоҷикӣ ва шугнонӣ таҳлил шудаанд. Масъалан сад ба сад [6,13], дар забони шугнони сад андар сад [3,114], як ба як (ҷудо-ҷудо) [6,468], дар забони шугнонӣ тин ба тин [3,188], каму беш [6,517], камди-та-на-суд [3,24], ду понздаҳ-як си (айнан як хел) [6,422], ду понздаи мо си [3,140], даҳ ангушт ҳунар будан [6,330], пинз анғихтат пинз унар [3,169], ба чаҳор тараф [6,409], чор тарафат қибла [3,225], ҳазору як хел (аз ҳад беш) [6,506], аз исоб бе исоб [3,92] як,ду,се,чор даҳон ғап [6,334], на камат на дус [3,165] чор тарафат қибла [6,408], ту пунд ӣет [3,225] мавриди таҳлил қарор доранд. Ибораҳои фразеологии бо кампонентҳои ададӣ дар забони шугнонӣ ба маънои воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ ифода меёбанд.

Ибораи «чор тарафат қибла» дар забони шугнонӣ «ту савор тараф ӣет», яъне ба ҳар кучое, ки хоҳӣ бирав.

Инчунин дигар низ дар забони шугнонӣ ибораҳои фразеологии бо кампонентҳои ададӣ мавриди таҳлил истифода мешаванд, вале зиёд нестанд. Масъалан: Камди-та-на-суд (на каму на зиёд), [3,24], так ба так (тин ба тин), [3,25], ту пунд ӣет (чор тарафат қибла), [3,225], сарчам ситов (бисёр шудан), пинз анғихт унар (панҷ панча ҳунар), [3,69], ду дила ситов (ду фикр қардан), [3,77], ӣи мунат ду чаҳч (ба ҳамдигар монанд будан), [3,108], ду ғап (ду фикр), [3,130], ду понздаҳ мо си (бедониш), [3,140], нарх нист (камёфт), [3,149], афтум осмунанд (хурсанд шудан), [3,152], на камат на дус (миёна), дус-дус, пинз-пинз, (кам-кам) [3,170], сад андар сад (варв вустак) [3,114], мавриди таҳлил истифода шудаанд.

Ибораи «тин ба тин», яъне пурра ба ҳисоб гирифтани истифода шудааст.

Маънои ибораҳои фразеологии бисёр вақт ба маънои калимаи овардашуда баробар намеояд, онҳо пуробуранг ва таъсирбахш буда, ба дигар забонҳо айнан тарҷума намешаванд. Хусусияти фарқкунандаи ибораҳои фразеологи забони шугнонӣ дар ҳамин зоҳир мегардад, ки ҷузъҳои таркибии онҳо ба маънои маҷозӣ меоянд, ба маънои асли омада наметавонанд. Фақат дар баъзе ибораҳо ҷузъҳои таркибии онҳо пурра ба маънои аслий омада метавонанд. Мн. тин ба тин (тин ба тин), [3,188], ду ғап (ду калима

ё сухан),[3,130]. на камат на дус(миёна),[дус-дус (кам-кам) мавриди тахлил истифода шудаанд. Ибораҳои фразеологии адади дар забони шугнонӣ ба мисли камди-та-на-суд, [3,24,],сарчам ситов,[3,24], ду гап [3,130,], на кам на дус ва гайра истифода шуданд, ки бисёртар шумораҳои адади ва асли мавриди тахлил қарор гирифтаанд. Ибораҳои фразеологии на танҳо барои забонҳои тоҷикӣ ва шугнонӣ, балки барои забонҳои дигар низ муҳим ҳастанд. Хусусияти фарқкунандаи ибораҳои фразеологи забони тоҷикӣ аз шугнонӣ дар он аст, ки дар забони тоҷикӣ пеш аз ҳама инъикос намудани ҳаёт ва муҳити реалии халқи тоҷик мебошад, ки онҳо ба тафаккури забон маданият вобастагии зиёд доранд. Ибораҳои забони тоҷикӣ дар асоси имкониятҳои забони тоҷикӣ сохта шуда, маънову мавқеи худро ҳеҷ гуна намекунанд, то ба имрӯз вирди забон гуфта мешаванд.

Сарчашмаи асосии ибораҳои фразеологии адабиёти бадеи инҳо мебошанд.

Чӣ тавре ки, забоншиносии маъруфи тоҷик Н.Маъсумӣ дар китобаш «Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик» қайд кардааст: «Васеъи ҳаҷму доираи фразеология хусусан дар забони адабиёти бадеӣ бо тамоми гуногунии шакл, намуд ва мазмун он айён мегардад ва ба як ҳисоб моҳияти воситаҳои тасвирии забони нависандаро ташкил медиҳад».

Ибораҳои фразеологӣ пеш аз ҳама калимаҳои мебошанд, ки ба ҳаёти инсон ва меҳнати инсон алоқамандӣ доранд. Махсусан аз ибораҳои фразеологӣ калимаҳои ифодакунандаи адад ё ин ки шумораҳо мавриди тахлил қарор доранд. Қисми зиёди ибораҳои фразеологии ададӣ ба воситаи пайвандаки у алоқаманд мебошанд. Дар забони шугнонӣ низ ибораҳои фразеологии ададӣ бо ёрии пайвандаки у васеъ истифода шудаанд ва қисми зиёди онҳо шумораҳои асли ва содда мебошанд.

Ибораҳои фразеологӣ чӣ дар забони тоҷикӣ ва чӣ дар забони шугнонӣ мавзӯи шавқовар ва актуалӣ мебошад. Ба омӯзиши ибораҳои фразеологӣ олимони аз асрҳои 9-10 сар карда, то ҳоло захираи бойи ибораҳои фразеологиро тақмил додаанд. Ҳангоми омӯختани ибораҳои фразеологӣ ҷиҳатҳои дигари забон тадқиқ гашта, яке аз соҳаҳои нав дар замони ҳозира мебошад ин фразеология аст, зеро омӯзиши ҳама ҷонибаи фразеологияи забонҳои муҳталиф муайян гардидани хусусиятҳои муҳими ибораҳои фразеологӣ дар савияи баланди илмӣ мураттаб сохтани фарҳангҳо ба миён гузошт.

Агарчӣ дар ҷодаи омӯзиши ибораҳои фразеологӣ тадқиқотҳои зиёди илмӣ ба вучуд омада бошанд ҳам, ибораҳои фразеологии бо компонентҳои ададиро дар мақолаи ҳеш мавриди баррасӣ қарор додем.

Адабиёт

1. Қосимова. М. Таърихи забони адабии тоҷик. / М.Қосимова.— Душанбе,2003.— 486с.
2. Масъалаҳои мубрами забони адабии тоҷик. —Душанбе,2017.—364с.
3. Мирзоев Ш. Краткий словарь фразеологических единиц шугнанского языка и их эквиваленты в русском языке./ Ш.Мирзоев.—Хорог,2014.—280с.
4. Маъсумӣ.Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик. / Н. Маъсумӣ.— Сталинобод: Диваштич,1959.—295с.
5. Ниёзмамадов Б. Забони адабии ҳозираи тоҷик (лексикология,фонетика, морфология) / Б. Ниёзмамадов, қисми I.—Душанбе,1973.—446с.
6. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик./ М.Фозилов,ҷилди I.—Душанбе,1963.—952с.
7. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик. / М. Фозилов, ҷилди II. — Душанбе, 1964. — 908 с.

АЛОҚАМАНДИИ СЕМАНТИКИИ ИБОРАҶОИ ФРАЗЕОЛОГӢ БО КОМПОНЕНТҶОИ АДАДӢ ДАР ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ВА ШУҶНОНӢ

Мақола ба омӯзиши алоқамандии семантикии ибораҳои фразеологӣ бо компонентҳои ададӣ дар забони тоҷикӣ ва шугнонӣ бахшида шуда, миқдори муайяни ин навъи ибораҳо мавриди таҳлил қарор гирифта шудаанд. Аз рӯи нишондодҳои таҳлилгардида муайян гардид, ки тавассути компонентҳои ададӣ дар ибораҳои фразеологӣ дараҷаи ифодашавии фикрҳои мӯъҷазу образнок дар асоси ду забон: тоҷикӣ ва шугнонӣ барассӣ гардидаанд. Дар баробари муайян сохтани мавқеи истифодабарии компонентҳои ададӣ дар таркиби ибораҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикиву шугнонӣ, дар мақола алоқамандии семантикии ин навъи ибораҳо тариқи пеш бурдани муқоисаи алоқамандии семантикии ибораҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва шугнонӣ ба роҳ монда шудааст.

Калимаҳои калидӣ: алоқамандии семантикӣ, ибораҳои фразеологӣ, компонентҳои ададӣ, дараҷаи ифодашавии фикрҳои мӯъҷазу образнок, муқоисаи алоқамандии семантикии ибораҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва шугнонӣ.

Маълумот дар бораи муаллиф: С.Шосафоева – муаллимаи калони кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев. Телефон: (+992) 938193358; (+992); E-mail: sabzinashosafoeva78@gmail.com

SEMANTICALLY CONTACTS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NUMERAL COMPONENTS IN TAJIK AND SHUGNI LANGUAGES

The article is studied the semantically contacts of phraseological units with numeral components in Tajik and Shugni languages. Based on results of studying there were identified that the numeral components in phraseological units reflected the figurative ideas in two languages: Tajik and Shugni. The article also reflected the semantically contacts in these units by using of typological comparative way.

Key words: *semantically contacts, phrase logical units, numeral components, level of figurative ideas, typological comparative way of semantically contacts of phraseological units of Tajik and Shugni languages.*

Information about author: S.Shosafoeva – Senior teacher of Tajik department of Khorog State University named after M.Nazarshoev. Phone number: (+992) 93 8193358; (+992) ;E-mail: sabzinashosafoeva78@gmail.com

ТАҶРИБАИ ДАВЛАТҶОИ ҶАҶОН ОИД БА ИДОРАКУНИИ РУШДИ ЭКОЛОГӢ-ИҚТИСОДИИ МИНТАҚА

Ҷ. Исмоил

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Дар шароити муосир ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам амалӣ истифодаи самараноки захираҳои табиӣ муаммои мубрами глобалӣ ба ҳисоб меравад. Дар миқёси ҷомеаи ҷаҳонӣ ин муаммо рӯз аз рӯз тавсеа меёбад ва аз ҷониби кишварҳои ҷаҳон барои ҳалли масъалаи мазкур чораҳои судманд андешида мешавад. Ба ин нигоҳ нақарда, муаммоҳои иқтисодӣ бо сабабҳои объективӣ, яъне афзоиши аҳоли, рушди саноатикунонии иқтисодиёти миллий, таъсири ҷаҳонишавӣ ғайраҳо ба вучуд омада, водор менамояд, ки ба низоми идоракунии рушди иқтисодии кишварҳо сифати нав дода шуда, танзими фаъолияти онҳо боз ҳам пурзӯр карда шавад.

Тоҷикистон ҳамчун кишвари соҳибистиклол иқтисодии табиӣ беназири худро дорад ва бо якчанд намуди захираҳои табиӣ бой мебошад. Масалан, дар яке аз асарҳои олимони ватанӣ Х.М.Мухаббатов, Н.Х.Хоналиев омадааст: «Тоҷикистон дорои захираҳои бойи маъданӣ ғайримаъданӣ, аз қабилҳои металлҳои сиеҳ, ранга, қиматбаҳо, нодир, тилло, нукра, сангҳои худчило ва ороишӣ, ангишт, нафт ва дигарҳо мебошад.

Бинобар ин, мақсади асосии иқтисодиёти миллий, аз ҷумла, иқтисодиёти минтақаҳо

истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ва сабук намудани таъсири омилҳои беруна ба муҳити зист мебошад. Вале, дар шароити амалишавии механизмҳои иқтисодиёти бозор фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ дар минтақаҳои Тоҷикистон муносибатҳо дигаргун мегарданд, зеро дар фаъолияти бештари корхонаҳои бахши хусусӣ, мақсади асосӣ коркард ва азхудкунии захираҳо буда, ба муҳити зист таъсири манфӣ расониданаш мумкин аст. Бо ин мақсад, дар сохтори ҳукумати кишвар, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят ва шаҳру ноҳияҳо бояд як низоме амалӣ гардад, ки тариқи оптималӣ идоракунии маъмурӣ-ҳуқуқии истифодаи захираҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зистро таъмин карда тавонад.

Аз ин лиҳоз, оид ба омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ дар самти танзими маъмурии истифодаи захираҳои табиӣ ва муҳити зист бояд аҳамияти хоса дода шавад, зеро ҳадафи асосӣ қабули таҷрибаи беҳтарини кишварҳои ҷаҳон дар самти низомии идоракунӣ ба ҳисоб меравад. Боиси қайд аст, ки дар баъзе кишварҳои ҷаҳон, махсусан дар кишварҳои мутараққӣ оид ба таъмини рушди устувор ҳам аз лиҳози иқтисодӣ ва ҳам аз ҷиҳати экологӣ таҷрибаи бой андӯхта шудааст.

Ба андешаи мо, давлатҳои мутараққӣ нисбати дигар давлатҳо пештар ба масъалаи тезу тундшавии масоили экологӣ рӯ ба рӯ гаштаанд, бинобар ин онҳо ба ин масъала таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, чораҳои зарурӣ меандешанд.

Бо мақсади муайян намудани роҳу усулҳои идоракунии низомии экологӣ-иқтисодии рушди минтақаҳо, таҷрибаи минтақавии идоракунии истифодаи захираҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зистро дар баъзе кишварҳои мутараққӣ ҷаҳон баррасӣ менамоем. Масалан, яке аз давлати мутараққӣ Иёлоти Муттаҳидаи Амрико мебошад, ки ба он таваҷҷуҳи бештар зоҳир менамоем.

Иёлоти Муттаҳидаи Амрико давлати федералӣ ба ҳисоб рафта, масъалаҳои истифодаи захираҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист дар ҳар се сохтори идоракунии давлатӣ, яъне федералӣ, иёлатӣ ва маҳаллӣ ташкил карда шудааст. Дар натиҷаи бухрони шадиди экологӣ дар солҳои охири асри XX Ҳукумати Амрико маҷбур шуда, ба ҳулосае омад, ки ба масъалаҳои рушди экологӣ-иқтисодӣ боз ҳам аҳамияти ҷиддӣ дода шавад. Вобаста ба ин, дар сиёсати экологӣ-иқтисодии давлат тамоюли нав пайдо шуд, ки моҳияти онро - «ба ҷои пардохти зарар, ҳаракат ҷиҳати пешгирии он» номидан мумкин аст. Дар ҷаҳорҷӯбаи иҷрои чораҳои мазкур дар ИМА вазифаҳои мақомоти марказии идоракунӣ оид ба амалишавии барномаҳои экологӣ ба сохторҳои поёӣ, яъне ба мақомоти давлатии иёлат ва маҳалҳо вогузор гардид. Аз ҷумла ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои мақомоти маҳаллӣ дар интиҳоб ва амалӣ намудани механизми ҳифзи муҳити зист ва мубориза бо ифлосшавии муҳит бештар мустақилият дода шуд.

Оид ба ин масъала олимони рус А.М.Волков, А.Б.Зеленцов, В.А.Федоров, Е.А.Лютягина чунин таъкид намуданд: «Тағйирот дар қонун оид ба масъалаҳои оби тоза мавқеи иёлатро дар маблағгузориҳои чорабиниҳои ҳифзи табиат хеле баланд бардошт. Ин ҳадаф, бар ивази субсидияҳои ҳукумати федералӣ ба таъмини ташаккули фондҳои махсуси иёлат замина гузошта шуд. Ҳукумати федералӣ танҳо барои ташаккули фондҳои мазкур маблағи муайянро дар асоси шакли баргардонӣ пешниҳод менамояд, ки ин аз субсидияҳо куллан фарқ мекунад. Иёлат бошад, новобаста аз он ки чунин усул ба онҳо уҳдадорӣи молиявиро вогузор мекунад, дар истифодаи воситаҳо мустақил мебошанд».

Моҳияти вазифаҳои ҳифзи муҳити зист дар баъзе иёлат, мунитсипалитет ва маҳалҳо як хел набуда, дар аксар маврид, ба истифодаи оқилона ва муҳофизати захираҳои заминӣ, обӣ, беҳтар намудани атмосфера ва мубориза бар муқобили партови саҳт, олула шудани минтақаҳо, инчунин ба ҳимояи олами набототу ҳайвонот, мубориза ба зидди садо ва ғайра диққати ҷиддӣ дода мешавад.

Яке аз хусусияти идоракунии ҳолати экологӣ дар он аст, ки Вазорати корҳои дохилаи

Амрико ба ғайр аз таъмини амният ва тартиботи ҷамъиятӣ боз оид ба идора намудани захираҳои табиӣ уҳдадор мебошад. Ҳамчунин дар назди ҳар як вазоратҳои соҳавӣ раёсати махсуси идоракунии захираҳои табиӣ фаъолият мебарад. Масалан, Ҳамин тавр қайд намудан ҷоиз аст, ки Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар байни кишварҳои ҷаҳон яке аз сохтори беҳтарин дар самти идора намудани захираҳои табиат ва ҳифзи муҳити зист мебошад. Ҳалли масъалаҳои идоракунии самараноки захираҳои табиӣ хусусан дар ИМА назар ба дигар давлатҳои мутараққӣ хуб ба роҳ монда шудааст. Вале, қабул ва роҳандозӣ намудани таҷрибаи мазкур ба давлатҳои ниёзманд, аз ҷумла барои Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшиш ва маблағҳои калонро талаб менамояд. Ба назар чунин мерасад, ки истифодаи таҷрибаи онҳо дар минтақаҳои ҷумҳурӣ мувофиқи мақсад аст.

Идоракунии экологӣ дар кишварҳои мутараққии Аврупо низ аҳамияти хоси худро дорад. Масалан, вазифаи мазкур дар Олмон, асосан ба мақомоти мунитсипалитетҳо бо номи «Land» вогузор шудааст. Дар сатҳи давлати федералӣ бошад ба уҳдаи Вазорати ҳифзи муҳити зист, ҳимояи табиат ва амнияти радиатсионӣ вогузор шудааст, ки вазифаи банақшагирии сиёсати экологӣ, коркарди қонунҳо ва меъёрҳои экологӣ баҳри таъмини идоракунии оптималӣ равона карда мешавад.

Чӣ тавре ки аз номгузорӣ бармеояд, Вазорати мазкур аз се хадамоти федералӣ иборат аст:

- хадамоти федералии экологӣ;
- хадамоти федералии ҳимояи табиат;
- хадамоти федералии ҳифз аз таъсири шуои радиатсионӣ.

Ҳар яке аз хадамоти мазкур дар доираи ваколатҳояш вазифаҳои мушаххасро иҷро менамояд.

Ғайр аз ин, дар Олмон барои ҳифзи муҳити зист қонунҳои махсус низ қабул шудааст. Масалан, қонун «Дар бораи пардохти обҳои партов», ки ҳангоми андешидани ҷораҳои маъмурӣ истифодаи фишангҳои иқтисодиро пешбинӣ мекунад. Дар он, тадбирҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ ҳавасмандгардонӣ, ҷорабиниҳо барои кам кардани ҳаҷми оби партов ва сифати тозагии он, инчунин ба коркардабарой ва ҷорӣ намудани технологияи наву пурсамар ва кампартов нигаронида шудааст. Дар доираи муқаррарнамудаи қонуни мазкур оид ба масъалаҳои тоза намудани партовобҳо шахсони масъул имкон доранд, роҳҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ камхарҷро интихоб намуда, аз пардохти ҷарима то андешидани ҷораҳои пешгирикунанда мустақил бошанд.

Ҳамин тавр, Ҷумҳурии Федеративии Олмон барои ҳифзи муҳити зист ва ҳимояи захираҳои табиӣ тавассути пурзӯр намудани механизми танзими мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва тақмили қонунгузорӣ ҷиҳати ҳифзи сарватҳои табиӣ барои наслҳои оянда ҷораҳои зарурӣ меандешад.

Давлати бузурги Иттиҳоди Аврупо Британияи Кабир низ яке аз марказҳои тараққиқардаи саноатӣ ба ҳисоб меравад, ки ҳифзи муҳити зист ва истифодаи самараноки захираҳои табиӣ масъалаҳои мубрам маҳсуб меёбад. Бинобар ин, дар Британияи Кабир тибқи қонунҳои миллии ҳифзи атмосфера ба танзими ихроҷи газҳои парникӣ, партови саҳт ва ғайраҳо аҳамияти аввалиндараҷа медиҳад. Дар миқёси давлат Вазорати қор бо муҳити зист амал менамояд ва фаъолияти он аз ҷониби Хадамоти назоратии миллий ва комиссияи Қиролӣ назорат бурда мешавад. Дар минтақаҳо бошад, шӯроҳои махсуси маҳаллӣ, шаҳрӣ ва вилоятӣ амал мекунад, ки ташкил, банақшагирий ва иҷрои амалиётро дар доираи ҳифзи муҳити зист идора мукунад.

Дар байни кишварҳои тараққиқардаи Осиё давлати Ҷопон дар самти ҳифзи муҳити зист яке аз мамлакати пешрафта маҳсуб ёфта, оид ба танзими ин масъала соҳаи алоҳидаи сиёсати давлатӣ машғул мебошад. Мақомоти асосие, ки ба масъалаи муҳити зист вобаста аст, ин Агентии ҳифзи муҳити зист мебошад, ки ба сохтори ҳокимияти Ҷопон

тааллуқ дорад. Ғайр аз ин, Вазорати кишоварзӣ, ҷангал, хочагии моҳӣ; комиссияи танзими ихтилофи экологӣ ва раёсати заминҳои давлатӣ низ дар самти ҳифзи муҳити зист фаъолият мебаранд. Дар миқёси минтақаҳо шубҳаҳои махсуси идоракунии фаврии экологияи давлатӣ амал менамояд, ки аз маҷмуи ташкилотҳои алоҳида иборат аст. Онҳо дар минтақаҳо бевосита дар самти ҳифзи муҳити зист фаъолият доранд.

Дар ҳифзи муҳити зист саҳми Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил низ назаррас мебошад. Чӣ тавре ки маълум аст, Федератсияи Россия аз ҷиҳати сарватҳои зеризаминӣ ва табиӣ дар миқёси ҷаҳон дар ҷои аввал меистад. Ҳифзи муҳити зист, истифодаи захираҳои табиӣ, амнияти экологӣ ва ҳифзи қаламрави сарватҳои табиӣ дар моддаи 72 Конститутсияи Федератсияи Россия дарҷ гардидааст.

Дар ин ҷо ташкили ҳифзи муҳити зист ва идора намудани захираҳои табиӣ аз ҷониби Вазорати захираҳои табиӣ ва экологияи Федератсияи Россия ба роҳ монда мешавад. Вазорати мазкур дар кулли субъектҳои давлати Россия дар шакли хадамоти федералӣ, агентивӣ амал намуда, дар ҳар ташкилоту муассисаҳои давлатӣ намоёндагӣҳои худро дорад. Вазифаи асосии вазорат ва мақомоти он дар қаламраву минтақаҳо ҳифзи муҳити зист, захираҳои табиӣ, истифодаи самараноки захираҳои об, ҷангал ва сарватҳои табиӣ мебошад. Ғайр аз вазорати номбаршуда як қисми вазифаҳои ҳифзи муҳити зист ба уҳдаи Вазорати хочагии кишоварзии Федератсияи Россия вогузор шудааст. Дар асоси фармони Вазорати захираҳои табиӣ ва экологияи Федератсияи Россия оид ба риояи талаботи қонунгузори кишвар дар самти муҳити зист мунтазам назорати давлатӣ гузаронида мешавад. Дар сатҳи минтақавӣ ва федералӣ назорати давлатии экологӣ, гузаронидани экспертизаи давлатии экологӣ, ташкили ҷорабиниҳои ҳифзи қаламрави табиӣ, ситонидани пардохтҳо барои таъсири манфӣ ба муҳити зист, гузориши ҷаримаҳо ва барқарорсозии зараре, ки ба муҳити зист расонида шудааст, гузаронида мешавад. Дар ин самт, аз ҷониби хадамоти минтақавии Вазорати захираҳои табиӣ ва экологияи Федератсияи Россия вазифаҳои дар боло ироагардида амалӣ карда мешаванд.

Таъминоти молиявии ҳифзи муҳити зист аз ҳисоби бучети федералии Федератсияи Россия амалӣ гардида, истифодаи мақсадноки он аз тарафи Хадамоти федералии назорат дар соҳаи истифодабарии табиат танзим карда мешавад. Дар қонунгузори Ф. Россия баҳри омӯзиш, истифодабарӣ, тақрористеҳсолӣ ва ҳифзи захираҳои табиӣ кодексҳои махсус таҳия ва амалӣ карда мешаванд. Масалан, «Кодекси оби Федератсияи Россия», «Кодекси сарватҳои табиӣ», «Кодекси ҷангали Федератсияи Россия», «Қонун оид ба олами ҳайвонот», «Қонун оид ба шикор», «Қонун оид ба моҳидорӣ ва ҳифзи захираҳои биологии обӣ», «Қонун оид ба минтақаҳои махсуси табиӣ ҳифзшаванда» ва ғайра.

Ҷумҳурии Қазоқистон низ яке аз давлати пешрафтаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил буда, баҳри таъмини муҳити зист ва рушди устувори иқтисодии кишвар кӯшиш менамояд. Қазоқистон аъзои лоиҳаҳои Ташкилоти байналмилалии Созмони Милали Муттаҳид оид ба экология мебошад. Масалан, вай аъзои лоиҳаҳои «Муҳити зист барои Аврупо», «Муҳити зист оид ба рушди устувор барои Осиё» ва ғайраҳо мебошад. Дар Қазоқистон оид ба самти рушди экологӣ якҷанд ҳадафҳои стратегӣ қабул гардидааст. Масалан, «Консепсияи амнияти экологии Қазоқистон барои то солҳои 2030». Дар Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон мақомоти махсус, яъне Вазорати экология, геология ва захираҳои табиӣ Ҷумҳурии Қазоқистон, ғайр аз ин Шӯро оид ба рушди устувори Қазоқистон фаъолият менамояд. Дар таъмини рушди экологӣ-иқтисодӣ яке аз фаъолияти фарқкунандаи Ҷумҳурии Қазоқистон нисбати дигар кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар он аст, ки Фонди рушди устувори «Ҳазина» ташкил карда шудааст. Ғайр аз ин, аз соли 2007 дар кишвар «Кодекси экологӣ» қабул карда шудааст, ки бисёр масъалаҳои ҳифзи муҳити зист ва дигар муаммоҳои экологиро ба танзим медарорад. Ғайр аз ин кодекс, дар Қазоқистон оид ба масъалаҳои экологӣ ва истифодаи сарватҳои

табӣй қонунҳои махсус низ амал мекунанд.

Масъалаи дигаре, ки фаъолияти экологии корхонаҳо, субъектҳои хоҷагидориро танзим менамояд, ин Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Оид ба суғуртакунии экологии ҳатмӣ» мебошад, ки дар амал фаъолияти экологӣ-иқтисодии корхонаҳои истеҳсолиро ба танзим медарорад. Барои ҳифзи ҳосилхезӣ ва танзими харобшавии замин дар кишвар қонуни махсус коркард карда шудааст, ки ин Қонун «Оид ба чарогоҳ» мебошад. Барои танзими экология тибқи талаботи «Кодекси экологӣ» корхонаҳое, ки партов ихроҷ мекунанд, ҳатмӣ (маҷбурӣ) аъзои лоиҳаи «Барномаи идоракунии партов» гардида, ҳангоми барасмият даровардани ҳуҷҷатҳо хароҷот барои ихроҷи партов месупоранд. Масъалаҳои ҳифзи муҳити зист дар доираи фаъолияти тичоратӣ тибқи «Кодекси соҳибкорӣ» ба танзим дароварда мешаванд.

Баҳри таъмини ҳифзи муҳити зист дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон «Агентии давлатии муҳити зист ва хоҷагии ҷангал» фаъолият мебарад. Баъзе масъалаҳои таъмини «иқтисодиёти сабз» дар ҷаҳорҷӯбаи масъалаҳои экологӣ аз ҷониби Вазорати иқтисоди Ҷумҳурии Қирғизистон танзим карда мешавад. Барои амалишавии рушди экологӣ-иқтисодӣ дар кишвар лоиҳаҳои махсуси Созмони Милали Муттаҳид низ амалӣ шуда истодааст. Масалан, Барномаи Созмони Милали Муттаҳид оид ба муҳити зист «камбизоатӣ ва муҳити зист».

Дар Тоҷикистон оид ба идоракунии ва назорати ҳифзи муҳити зист мақомоти Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият дорад. Вай дар татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ саҳмгузор буда, назорати давлатӣ ва истифодаи онро амалӣ месозад. Вазифаҳои асосии Кумита аз идоракунии истифодаи сарватҳои табиӣ, аз ҷумла ҳифзи ёдгориҳои табиӣ, истифодаи самараноки олами набототу ҳайвонот, захираҳои обӣ, атмосфера, замин, захираҳои моҳӣ, канданиҳои ғоиданок, муомилот бо моддаҳои химиявӣ ва нуриҳои минералӣ, партов, тағйирёбии иқлим, таҳия ва мусоидат чихати амалӣ гардонидани барнома, стратегия ва нақшаҳои миллӣ ва минтақавӣ оид ба ҳифзи муҳити зист ва ғайра иборат мебошад.

Сохтори идоракунии Дастгоҳи марказии Кумита аз раёсат, шӯъба ва марказ (бахш)-ҳо иборат аст. Ҷунунҷӣ, раёсати мониторинг ва сиёсати экологӣ, раёсати экспертизаи давлатии экологӣ, шӯъбаи назорати давлатии истифода ва ҳифзи захираҳои об, шӯъбаи назорати давлатии истифода ва ҳифзи олами набототу ҳайвонот, ҳифзи атмосфера, ҳифзи замин ва муомилот бо партов, маркази стандартикунонӣ ва меъёрҳои экологӣ, бахши обуҳавошиносӣ ва ғайра.

Ҳамзамон, бояд қайд кард, ки хусусиятҳои мусбати ин кишварҳо метавонанд ҳамчун таҷрибаи муфид барои Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шаванд.

Адабиёт:

1. Мирсаидов М. Н. Омӯзиши таҷрибаи хориҷии консепсияҳои давлатии рушди устувори минтақа. Маҷаллаи илмӣ – оммавии “Илм ва технологияи асри XXI” 2020/№4 [4] ДТМИК Кӯлоб 2020.
2. Устойчивое развитие региона:эколого-экономические аспекты [Текст]: монография / А.П. Кузнецов, Р.Ю. Селименков; под науч. рук. д.э.н., проф. Т.В. Усковой. - Вологда : ИСЭРТ РАН. 2015.
3. Исайнов Х.Р. «Зеленая» экономика: мировые тенденции и опыт Таджикистана [Текст] Х.Р. Исайнов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. -2022. - №4.
4. И.В.Шевченко, К. О. Литвинский. Устойчивое развитие: мировой опыт и проблемы России // Региональная экономика: теория и практика. 2007.
5. Исайнов Х.Р. Эффективность использования мелиоративно-ирригационного

потенциала аридного региона: эколого-экономические аспекты [Текст] Х.Р. Исайнов // Вестник Российско-Таджикского (Славянского) университета. - 2016. - №3 (54). Ч.1.

6. Актуальный опыт зарубежных стран по развитию государственных систем стратегического планирования (Часть 1) [Текст]: препринт \УР8/ 2016/04 (ч. 1) / А. В. Клименко, В. А. Королев, Д. Ю. Двинских, Н. А. Рычкова, И. Ю. Сластихина; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». - М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. - (Серия WP8 «Государственное и муниципальное управление»).
7. Ахмадов Х.М. Социально-экономические последствия опустынивания в Таджикистане [Текст] / Х.М. Ахмадов, Д.К. Гулмахмадов. – Душанбе, 2000.

ТАҶРИБАИ ДАВЛАТҲОИ ҶАҲОН ОИД БА ИДОРАКУНИИ РУШДИ ЭКОЛОГӢ-ИҚТИСОДИИ МИНТАҚА

Аннотатсия. Дар мақола омӯзиши таҷрибаи давлатҳои ҷаҳон оид ба идоракунии рушди экологӣ-иқтисодии минтақа дида баромада шудааст. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон идоракунии рушди экологӣ-иқтисодии минтақавӣ дар шароити имрӯза муҳим арзёбӣ гардидааст. Аз ин нуқтаи назар, омӯзиши таҷрибаи давлатҳои хориҷи кишвар ва тавсияи бартариятҳои онҳо ҳамчун зарурати воқеӣ баён гардидааст.

Дар ин замина омӯзиши таҷрибаи давлатҳои ҷаҳон оид ба идоракунии рушди экологӣ-иқтисодии минтақавии ИМА, Олмон, Ҷопон, Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон омӯхташуда, имкониятҳои татбиқи унсурҳои он дар мақолаи илмӣ тавсия гардидааст.

Калидвожаҳо: тағирёбии иқлим, захираҳои табиӣ, рушди устувор, консенсияҳои давлатӣ, сиёсати минтақавӣ, иқтисодиёт, нобаробарии иқтимоӣ, ҳифзи муҳити зист, идоракунии партовҳо, масъулияти байналмилалӣ.

ОПЫТ СТРАН МИРА В УПРАВЛЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА

Аннотация. В статье рассматривается изучение опыта стран мира в управлении эколого-экономическим развитием региона. Для Республики Таджикистан важным в современных условиях считается управление региональным эколого-экономическим развитием. С этой точки зрения изучение опыта зарубежных стран и рекомендация их преимуществ выражается как реальная необходимость.

В этом контексте изучен опыт стран мира по управлению региональным эколого-экономическим развитием США, Германии, Японии, Российской Федерации и Республики Казахстан, а также возможности применения его элементов. рекомендованы в научной статье.

Ключевые слова: изменение климата, природные ресурсы, устойчивое развитие, государственные концепции, региональная политика, экономика, социальное неравенство, охрана окружающей среды, обращение с отходами, международная ответственность.

THE EXPERIENCE OF THE COUNTRIES OF THE WORLD IN MANAGING THE ECONOMIC-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Annotation. The article considers the study of the experience of the countries of the world in managing the ecological and economic development of the region. For the Republic of Tajikistan, management of regional ecological and economic development is considered important in modern conditions. From this point of view, studying the experience of foreign countries and recommending their advantages is expressed as a real need.

In this context, the experience of the countries of the world in managing the regional environmental and economic development of the United States, Germany, Japan, the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan, as well as the possibility of applying its elements, has been studied. recommended in a scientific article.

Key words: climate change, natural resources, sustainable development, government concepts, regional policy, economics, social inequality, environmental protection, waste management, international responsibility.

МАСЪАЛАҲОИ ҲАЛТАЛАБИ БОНКҲО ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Ашуров И.С., Расулова Д.Б.

Донишгоҳи Славянии Россия - Тоҷикистон

ДДБ ба номи Носири Хусрав

Қарз муҳимтарин усули таъсири сиёсати макроиқтисодии давлат ба иқтисодиёт мебошад. Имкониятҳои истифодаи ин аз андозаи қарз вобаста аст. Таҳлилҳо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки дар соли 2021 қарзҳои додашуда ба 14,3 Ҷи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ баробар аст, ки ин ҳеле нозик аст. Ба як қарзгиранда 6036 сомонӣ рост меояд, ки бо ин маблағ тиҷорат намудан натиҷаи дилхоҳ дода наметавонад. Бо ин маблағ сохтани корхона, ташкили истеҳсолоти саноатӣ, кишоварзӣ ва бизнеси хурд низ аз эҳтимол дур аст.

Чуноне, ки дар Паёми Президенти кишвар аз 23 декабри соли 2022 “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, “Ҳаҷми қарзҳои дар соли 2022 аз ҷониби низоми бонкии кишвар ба аҳоли ва соҳибкорон додашуда 14,1 миллиард сомониро ташкил кард, ки дар муқоиса бо соли 2018-ум 85 Ҷи зиёд мебошад. Ҳамчунин, дар панҷ соли охир шумораи қарзгирандагон аз 564 ҳазори соли 2018 то ба 2 млн. 336 ҳазор сомонӣ дар соли 2022 расида, 4,1 Ҷи баробар афзоиш ёфтааст, ки Ҷаълонокии иқтисодии аҳоли ва соҳибкоронро нишон медиҳад. Дар ин давра ҳаҷми умумии қарзҳои додашуда 55 миллиард сомониро ташкил кард, ки 36 Ҷи он ба соҳибкории истеҳсолӣ рост меояд. Лекин ин нишондиҳандаҳо барои расидан ба ҳадафҳои стратегии мо, аз ҷумла саноатикунонии босуръат ҳоло ҳам нокифоя мебошанд». [3].

Ба ҳолати 31 декабри соли 2022 бақияи сандуқи қарзӣ 13,6 млрд.сомониро ташкил дод, ки ин нисбат ба ҳамин санаи соли гузашта 1,6 млрд. сомонӣ, ё 13,3 Ҷи афзуд, ки асосан аз ҳисоби қарзҳои шахсони воқеӣ ба вуҷуд омадааст (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Сандуқи қарзии бокимонда, (умум), млрд. сомонӣ

Номгӯӣ	2018	2019	2020	2021	2022
Бонкҳо	6,6	7,6	8,8	9,4	10,5
ТМХ (ташкilotҳои молиявии хурд)	2,1	2,1	2,1	2,5	3,1
Ҳамагӣ	8,7	9,7	10,9	12,0	13,6

Сарчашма. Бюллетени омили бонкӣ, соли 2022 №12 (305). Душанбе-2021-56 -80

Ҳаҷми қарзҳо дар соли 2022 аз ҷониби низоми бонкии кишвар ба аҳоли ва соҳибкорон додашуда 13,6 млрд. сомониро ташкил кард, ки дар муқоиса ба соли 2018 –ум 56 Ҷи зиёд мебошад.

Президенти кишвар таъкид намуданд, ки «масъалаи таъмини саривақтии талаботи иқтисодиёт ба маблағгузорӣ, хусусан қарздиҳӣ бояд ҳамеша дар меҳвари Ҷаълоияти низоми молия ва бонкҳои кишвар қарор дода шавад. Зеро ҳар қадар, ки аз ҷониби бонкҳо ва ташкilotҳои қарзӣ ба аҳоли ва субъектҳои хоҷагидор қарзҳои дастрас зиёд пешниҳод карда шаванд, суръати рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва сатҳи зиндагии аҳоли ҳамон қадар баланд мегардад» [3].

Дар сохтори сандуқи қарзӣ бақияи қарзҳои бо пули миллӣ додашуда 9,8 млрд. сомонӣ ё худ 72,1 Ҷи ташкил дод, ки нисбат ба соли 2021 22,5 Ҷи зиёд аст.

Бақияи қарзҳои, ки бо асҳори хориҷӣ дода шудаанд, тақрибан 3,8 млрд. сомонӣ ё 38,8 % -ро ташкил дод, ки нисбати соли 2021 5,3% кам шуд (ҷадвали 2).

Чадвали 2. Сифати сандуқи қарзӣ аз рӯи асёр, млрд. сомонӣ

Номгӯй	2018	2019	2020	2021	2022
Бо пули миллӣ	3,8	4,9	6,3	8,0	9,8
Бо асёри хориҷӣ	4,8	4,8	4,6	4,0	3,8
Бақияи сандуқи қарзӣ	8,6	9,7	10,9	12,0	13,6

Сарчашма. Бюллетени омили бонкӣ, соли 2021 №12 (305). Душанбе-2021-56

Яке аз масъалаҳои муҳими бонкҳо афзудани ҳаҷми қарзҳои бебозгашт ба ҳисоб меравад. Дар сандуқи қарзӣ ҳаҷми қарзҳои бебозгашт дар соли 2022 ба 1,6 миллиард сомонӣ расид, ки нисбат ба соли 2021-ум 24,1 млн сомонӣ, ё худ ба андозаи гузашта -1,5 фоиз афзудааст.

Ҳамзамон, ҳамчун омили мусбӣ ҳиссаи онҳо дар сандуқи қарзӣ нисбат ба 13,4 фоиз дар як соли пеш то 12,0 фоиз кам шуд (чадвали 3).

Чадвали 3. Сохтори қарзи мӯҳлаташ гузашта, миллиард рубл сомонӣ ва бо фоиз пардохт карда мешавад

Гурӯҳбандии қарзҳо	2021	2022	Тағйирот, (+, -)
Ҳамагӣ (маҷмӯӣ), аз ҷумла	11970,4	13577,6	1607,2
Қарзҳои ғайрифаъл	10363,6	11946,7	1583,2
Қарзҳои ғайрифаъл	1606,8	1630,9	24,1
Вазни қиёсии қарзҳои ғайрифаъл	13,4%	12,0%	-1,4
Вазни қиёсии қарзҳои ғайрифаъл(халис)	1,1%	-0,6%	-0,5 банди фоизӣ

Сарчашма. Бюллетени омили бонкӣ, соли 2021 №12 (305). Душанбе-2021-56

Бояд қайд намуд, ки яке аз сарчашмаҳои афзоиши сандуқи қарзии бонкҳо афзоиши пасандозҳо ба ҳисоб меравад. Бақияи умумии пасандозҳо дар бонкҳо дар охири соли 2022 15,5 млрд. сомони ро ташкил дод, ки назар ба соли 2021 5,3 млрд. сомонӣ зиёд аст. (чадвали 4).

Чадвали 4. Сохтори пасандозҳо, млрд. сомонӣ

Сохтори амонатҳо	2018	2019	2020	2021	2022
Дархостшаванда	4,9	4,7	5,9	4,7	7,1
Мӯҳлатнок	3,3	3,3	3,4	3,4	4,2
Пасандозӣ	1,6	1,7	2,1	2,1	4,2
Ҳамагӣ	9,7	9,8	11,4	10,2	15,5

Сарчашма. Бюллетени омили бонкӣ, соли 2021 №12 (305). Душанбе-2021-56

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки афзоиши ҳаҷми пасандозҳо асосан аз ҳисоби зиёд шудани пасандозҳои дархостшаванда бахши корпоративӣ (шахсони ҳуқуқӣ) ва пасандозҳои бахши давлатӣ вобаста аст.

Қаноби Олӣ дар Паёми худ иброз доштанд, ки “Дар охири соли 2022 бақияи умумии пасандозҳои аҳоли ва шахсони ҳуқуқӣ дар бонкҳои кишвар 13 миллиард сомони ро ташкил дод. Ҳарчанд ки нишондиҳандаи мазкур нисбат ба соли 2021-ум қариб 28 фоиз зиёд мебошад, вале ҳанӯз ба талабот дар самти рушди фаъолияти низомии бонкӣ ҷавобгӯ нест”. [3].

Қоҳиши ҳаҷми пасандозҳои шахсони воқеӣ бо асёри хориҷӣ дар соли гузашта дар натиҷаи бозхонди муҷаввиз аз бонкҳои мушкildoшта мушоҳида шудааст.

Инчунин, ба ин раванд суҷ шудани қобилияти пасандози аҳоли аз ҳисоби афзудани

дараҷаи хароҷот нисбат ба даромади онҳо таъсир расонд.

Дар сохтори умумии пасандозҳо бақияи пасандозҳо бо пули миллий ва асъори хориҷӣ мутаносибан 8,7 млрд. сомони ро ташкил медиҳад.

Ҳиссаи пасандозҳо бо пули миллий 56,1 фоизи маблағи умумии пасандозҳо бо асъори хориҷӣ 43,9 фоизро ташкил дод (ҷадвали 12).

Ҷадвали 5. Тағйирёбии маблағи пасандозҳо, млрд. сомонӣ

Сохтор	2018	2019	2020	2021	2022
Бо пули миллий	4,1	5,2	6,4	5,6	8,7
Бо асъори хориҷӣ	5,1	4,6	5,0	4,5	6,8
Бақияи пасандозҳо	9,3	9,7	11,4	10,2	15,5

Сарчашма. Бюллетени омили бонкӣ, соли 2021 №12 (305). Душанбе-2021-56

Бақияи умумии пасандозҳои шахсони воқеӣ 8,2 млрд. сомони ро ташкил медиҳад, ки нисбат ба соли гузашта 51,9 фоиз афзуд.

Тавре дар боло зикр гардид, ҳаҷми пасандозҳои шахсони ҳуқуқӣ аз ҳисоби пасандозҳои талабшаванда ва пасандозҳои бахши давлатӣ афзуд. (ҷадвали 6).

Ҷадвали 6. Сохтори пасандозҳои амонатӣ аз рӯи моликият, млрд. сомонӣ

Ҳисса	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Шахсони воқеӣ	5,6	4,8	4,6	4,9	5,3	5,4	8,2
Шахсони ҳуқуқӣ	3,7	4,3	5,1	4,9	6,1	4,8	7,3
Ҳамагӣ	9,3	9,1	9,7	9,8	11,4	10,2	15,5

Сарчашма. Бюллетени омили бонкӣ, соли 2021 №12 (305). Душанбе-2021-56

Яке аз масъалаҳои муҳими беҳтар намудани хизматрасонии бонкӣ, истифодаи кортҳои пардохтии бонкӣ ба ҳисоб меравад.

Тибқи маълумоти оморӣ, то 31 декабри соли 2022 дар кишвар 5,06 миллион кортҳои пардохтии бонкӣ ба муомилот бароварда шудааст, ки ин рақам нисбат ба ҳамин давраи соли 2021 45,4 фоиз зиёд мебошад (ҷадвали 7).

Ҷадвали 7. Микдори умумии воситаҳои электронии пардохтӣ (млн. адад)

Нишондиҳанда	2018	2019	2020	2021	2022
Кортҳои пардохтии бонкӣ	1,82	2,12	2,80	3,48	5,06
Ҳамёнҳои электронӣ	0,02	0,35	1,71	3,53	6,33

Сарчашма. Бюллетени омили бонкӣ, соли 2021 №12 (305). Душанбе-2021-56

Дар маҷмӯъ, барои хизматрасонӣ ба дорандагони кортҳои пардохтии бонкӣ 1724 банкомат ва 2132 терминали электронӣ насб карда шудааст, ки нисбат ба соли 2021-ум 15,4 фоиз зиёд аст (ҷадвали 8).

Ҷадвали 8. Динамикаи рушди инфрасохтори пардохт, (рақам)

Номгӯй	2018	2019	2020	2021	2022
Банкоматҳо	678	878	1285	1412	1724
Терминалҳои электронӣ дар НППН	1485	1813	1899	1848	2132
POS-терминал	3014	3535	3811	1285	3872
QR-рамз	0	2006	5266	11036	17433

Сарчашма. Бюллетени омили бонкӣ, соли 2021 №12 (305). Душанбе-2021-56

Дигар масъалаи муҳими рушди хизматрасонии бонкӣ беамайлон афзоиш ёфтани таносуби пули нақд дар иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Дар давраи зери таҳқиқот қарор гирифта, гирифтани пули нақд 48,3 млрд. сомонӣ афзудааст. Ҳол он ки, таносуби маблағи гирифтани пули нақд ва амалиёти ғайринақдӣ бо истифода аз воситаҳои электронии пардохт (кортҳои пардохтӣ ва ҳамёнҳои электронӣ) аз 90 то 12 фоизро ташкил дода, нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта ҳиссаи муомилоти ғайринақдӣ 2,4 банди фоизӣ

афзуд (чадвали 9).

Чадвали 9. Амалиётҳо бо истифодаи воситаҳои электрони пардохтӣ (млрд. сомонӣ) ва ҳиссаи пардохтҳои ғайринақдӣ (%)

Номгӯӣ	2018	2019	2020	2021	2022
Гирифтани пули нақд	11,8	21,1	32,0	33,4	60,1
Пардохти мол ва хизматрасонӣ	0,9	1,9	3,5	3,6	8,2
Ҳиссаи амалиётҳои ғайринақдӣ, (%)	4,9	6,7	8,3	9,6	12,0

Сарчашма: Бонкдорӣ, тараққиёт, ҷаҳонишавӣ. Октябр-декабр 2022. –С.43

Дар шароити муосир истифодаи ҳамёнҳои электронӣ яке аз самтҳои муҳими баланд намудани сифати хизматрасонии бонкӣ ба ҳисоб меравад. То 31 декабри соли 2022 шумораи умумии ҳамёнҳои электрони ташкилотҳои қарзӣ 5731871 ададро ташкил дод.

Шумораи умумии ҳамёнҳои электрони ташкилотҳои қарзӣ нисбат ба ҳамин давраи соли 2021 -2197 452 адад ё 1,6 маротиба зиёд шудааст (чадвали 10).

Чадвали 10. Динамикаи афзоиши шумораи ҳамёнҳои электронӣ дар солҳои 2018-2022 (воҳид)

Номгӯӣ	2018	2019	2020	2021	2022
Ҳамёнҳои электронӣ	23727	345752	1 708582	3 534419	5731871

Сарчашма: Бонкдорӣ, тараққиёт, ҷаҳонишавӣ. Октябр-декабр 2022. –С.43

Ҳамин тавр, барои беҳтар намудани хизматрасонии бонкӣ ва дастгирии иқтисодиёт ҷиҳати ҳавасмандгардонии пасандозгуздорон ва паст намудани фоизи қарзҳои ба соҳаҳои мухталифи иқтисодиёт, махсусан, ба соҳибкории истеҳсолӣ пешниҳодшаванда, инчунин, бо фоизи дастрас афзоиш додани пешниҳоди қарзҳои ипотекаӣ зарур аст. Дар ин ҳолат, инкишофи бозори ибтидоии қарздиҳӣ барои манзил (ипотека), аз ҷумла тавассути ташаққул ва ҷорӣ намудани стандартҳои қарздиҳӣ барои манзил, ҳавасмандгардонии устувории техникӣ ва молиявии фаъолияти бонкӣ шартӣ зарурист.

Вазифаи асосӣ дар ин марҳила сафарбар намудани захираҳои молиявии субъектҳои иқтисоди миллӣ, бонкҳои байналмилалӣ ва шарикони рушд бо мақсади бозсозии сохтории иқтисодиёт баромад мекунад.

Дар Стратегияи миллии рушд то давраи соли 2030 “Барои ташаққули бахши муосири молиявӣ ҳамчун низоми муассисаҳои молиявии рақобатпазир”, ки дорои қобилияти пешниҳод намудани хизматрасониҳо ва маҳсулоти мухталифи босифат ва инноватсионии молиявӣ мебошад ва шароитҳои мусоид барои рушди босуботи иқтисодиёти миллӣ фароҳам оварда, ба таъсири тақонҳои беруна устувор аст, афзалиятҳои зерин ҷудо карда шуданд:

- баланд бардоштани иқтидор ва рақобатпазирии муассисаҳои молиявӣ ва рушди инфрасохтори бахши молиявӣ;
- таъмини дастрасӣ ва диверсификатсияи воситаҳои маблағгузории дарозмуҳлати бахши воқеии иқтисодиёт;
- васеъ намудани рӯйхати маҳсулот ва хизматрасониҳои молиявӣ, ки дорои хусусияти инноватсионӣ мебошанд;
- пурзӯр намудани захираҳои кадрӣ муассисаҳои молиявӣ дар ҳамаи сатҳҳои низоми бонкӣ;
- густариши ислоҳоти институтсионалӣ дар бахши молиявӣ;
- тақмил додани механизми молиявӣ иқтисодии истифодаи идоракунии табиат ва ҳифзи муҳити зист.

Рӯйхати адабиёт

1. Бонкдорӣ, тараккиёт, ҷаҳонишавӣ. Октябр-декабр 2022. –С.43
2. Вазъи иҷтимоию-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои мухталиф. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.
3. Паёми Президенти кишвар аз 23 декабри соли 2022 “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
4. Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026
5. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030

Дар мақолаи мазкур ҳолати сандуқи қарзии боқимондаи бонкҳо, сифати сандуқи қарзӣ аз рӯи асъор, сохтори қарзи мӯҳлаташ гузашта, сохтори пасандозҳо, тағйирёбии маблағи пасандозҳо, сохтори пасандозҳои амонатӣ аз рӯи моликият, миқдори умумии воситаҳои электронии пардохтӣ, динамикаи рушди инфрасохтори пардохт, амалиётҳо бо истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ, динамикаи афзоиши шумораи ҳамёнҳои электронӣ мавриди таҳқиқот қарор гирифта, муаллифони масъалаҳои ҷалталаби ташилотҳои қарзиро баҳо дода, роҳҳои ҳалли онҳоро нишон додаанд.

Калидвожаҳо: сандуқи қарзӣ, сифати сандуқи қарзӣ аз рӯи асъор, сохтори қарзи мӯҳлаташ гузашта, сохтори пасандозҳо, тағйирёбии маблағи пасандозҳо, сохтори пасандозҳои амонатӣ аз рӯи моликият, миқдори умумии воситаҳои электронии пардохтӣ, динамикаи рушди инфрасохтори пардохт, амалиётҳо бо истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ, динамикаи афзоиши шумораи ҳамёнҳои электронӣ.

Маълумот дар бораи муаллифони: Ашуров Ихтиёр Саидович, д.и.н., профессори кафедраи молия ва қарзи Донишгоҳи Славянии Россия ва Тоҷикистон. Тел. 905557788. Почтаи электронӣ: ikhtiyor.ashurov@inbox.ru

Расулова Давлатмо Бӯриевна, н.и.н., саромӯзгори кафедраи фаъолияти бонкии ДДБ ба номи Носири Хусрав. Тел.: (+992) 919-06-09-75; e-mail: rasulova_0609@bk.ru.

В данной статье состояние остаточного ссудного фонда банков, качество ссудного фонда по валютам, структура просроченных кредитов, структура депозитов, изменение суммы депозитов, структура депозитов по формам собственности, общая изучено количество электронных средств платежа, динамика развития платежной инфраструктуры, операции с использованием средств электронных платежных систем, динамика увеличения количества электронных кошельков, авторы оценили проблемы, которые нужны кредитным организациям решить и показать способы их решения.

Ключевые слова: ссудный фонд, качество ссудного фонда по валютам, структура просроченных кредитов, структура депозитов, изменение суммы депозитов, структура сберегательных депозитов по формам собственности, общее количество электронных платежных инструментов, динамика развития платежной инфраструктуры, операции. использование электронных платежных инструментов, динамика увеличения количества электронных кошельков.

Сведения об авторах: Ашуров Ихтиёр Саидович, кандидат экономических наук, профессор кафедры финансов и кредита Славянского университета России и Таджикистана.

Расулова Давлатмо Бӯриевна, к.э.н., старший преподаватель кафедры банковской деятельности БГУ имени Носира Хусрава. Тел.: (+992) 919-06-09-75; e-mail: rasulova_0609@bk.ru

In this article, the state of the residual loan fund of banks, the quality of the loan fund by currency, the structure of overdue loans, the structure of deposits, the change in the amount of deposits, the structure of deposits by type of ownership, the total number of electronic means of payment, the dynamics of the development of payment infrastructure, transactions using electronic payment instruments systems, the dynamics of increasing the number of electronic wallets, the authors assessed the problems that credit institutions need to solve and show ways to solve them.

Key words: loan fund, loan fund quality by currency, structure of overdue loans, structure of deposits, change in the amount of deposits, structure of savings deposits by ownership, total number of electronic payment instruments, dynamics of payment infrastructure development, operations. the use of electronic payment instruments, the dynamics of an increase in the number of electronic wallets.

Information about the authors: Ashurov Ihtiyor Saidovich, Candidate of Economic Sciences, Professor of the Department of Finance and Credit, Slavic University of Russia and Tajikistan.

Rasulova Davlatmo Burievna, Candidate of Economics, Senior Lecturer, Department of Banking of BSU named after Nosiri Khusrav. Phone: (+992) 919-06-09-75; e-mail; rasulova_0609@bk.ru

ВАЗЪ ВА ДУРНАМОИ РОҶҶОИ МОШИНГАРДИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҶОИ СОҶИБИСТИҚЛОЛӢ

Маҳмудов Д., М. Акбарӣ

ДДОТ ба номи Садриддин Айни

Яке аз масъалаҳои муҳимтарине, ки баъди расидан ба истиқлоли давлатӣ дар назди Ҳукумати Тоҷикистон меистод, ин раҳи бахшидани кишвар аз бунбасти коммуникатсионӣ ба ҳисоб мерафт. Таҷрибаҳои таърихӣ дар ин самт нишон додаанд, ки бе такмилу танзим ва рушди соҳаи нақлиёт расидан ба ҳадафҳои дигар, аз ҷумла тақвияти иқтисоди миллӣ, ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ, баровардани молу маҳсулот ба бозори ҷаҳонӣ ва таҳкими муносибатҳои гуногунҷанбаи байнидавлатӣ ва ғайра, ғайриимкон аст.

Таърихан ин таҷрибаро аҷдоди мо борҳо ва ҳатто аз бомдоди таърих ба мушоҳида гирифта, паи рафъи падидаҳое мешуданд, ки дар роҳи ваҳдату яқдилӣ ва пайванди ҳамдигар монеаҳо эҷод мекарданд. Яке аз василаҳое, ки гузаштагонӣ мо онро асоси таъмини ваҳдат ва пайванди инсоният қарор дода буданд ин роҳ буд. Аз ин лиҳоз дар ҳама марҳилаҳои таърихӣ шоҳону амирони хирадсолори мо роҳсозиро яке аз рукнҳои муҳими давлатдорӣ худ мешумориданд. Ин падида махсусан дар аҳди Дорони I (522 – 486 пм) баръало ба назар мерасад. Сарчашмаҳои таърихӣ собит менамоянд, ки ҳатто дар аҳди ин шоҳаншоҳ сари ҳар фосолаи муайяни роҳ аломатҳои роҳнамоӣ гузошта мешуд, ки ин анъанаро имрӯз ҷаҳон истифода мебарад. Шоҳроҳҳои бунёдкардаи ӯ се қитъа: Осиё, Африқо ва Аврупоро ба ҳам мепайваست.

Тоҷикон чун меросбарони чунин фарҳанги ғанӣ дар манобеи таърихӣ дар самти рушду тақомули Роҳи бузурги абреши нақши асосӣ доштанд. Ин нукта хело ибратомӯз дар асари «Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён»-и (Ҷилди 1) Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иникоси худро пайдо кардааст. Замони соҳибистиқлолӣ барои мо имкониятҳои васеъро эҷод намуд ва бо шарофати он дар ин марҳилаи тақдирсози таърихӣ бори дигар миллати мо собит намуд, ки аз насли созандагон аст.

Сад афсӯс, ки дар Тоҷикистони тоза ба истиқлол расида вазъи соҳаи нақлиёт, ба хусус роҳҳои мошингард дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар баробари дигар соҳаҳои хоҷагии халқ ҳисороти зиёд дид. Ҳолати мавҷудаи соҳа дар даҳсолаи аввали соҳибистиқлолӣ умуман ба талаботи рӯз ҷавобгӯ набуд. Вазъияти мазкур дар асари «Уфқҳои истиқлол»-и Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таври зайл нишон дода шудааст: «То соли 1997 ҳамагӣ 42 % роҳҳои дорони аҳамияти ҷумҳуриявӣ ва 20 % роҳҳои аҳамияти маҳаллидошта мумфарш буданду ҳалос, ки аз он 73 % дар ҳолати паст, 26 % дар ҳолати миёна ва танҳо 1 % дар ҳолати хуби техникӣ қарор доштанд» [4,78].

Чунин ҳолат вазъи бе ин ҳам бӯҳронии мамлакатро боз ҳам печидатар намуд. Робита бо мамлакатҳои ҳамсояи дуру наздик, бо мушкилотҳои соҳаи баъзе давлатҳои манфиатдори замон, тавассути роҳҳои мошингарду оҳан рӯз то рӯз ғайри имкон мегардид. Ин падида ба вазъи дохилии Тоҷикистон ҳам таъсири манфии худро расонд. Мамлакати

мо, ки аслан кӯҳистон аст ба се қисмат: Бадахшон, Суғд ва марказу ҷануб, ҷудо шуда ҳамасола қариб то шаш моҳ гардиши маҳсулот ва рафтуомади одамон аз як минтақа ба минтақаи дигар қариб имкон надост.

Бо дарки ин масъала ҳанӯз аз солҳои аввали соҳибистиклолӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зерӣ сиёсати хирадмандонаи роҳбари давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба масъалаи мазкур тавачҷӯӣ махсус зоҳир менамуд.

Дар баробари дигар соҳаҳои хоҷагии халқ навсозии соҳаи нақлиёт низ асосан аз соли 2000 шурӯъ гардид. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади бартараф намудани мушкилоти мавҷуда аз соли 2000 сар карда, стратегияи махсуси рушди комплекси нақлиётро ба роҳ монд, ки дар солҳои минбаъда самарайи хуб ба бор овард. Бинобар навиштаи Пешвои миллат, дар ин давра бо 34 давлати хориҷӣ вобаста ба рушди соҳа созишномаҳои дуҷониба баста шуд. Инчунин, барои рушди равобиту байналмилалӣ Тоҷикистон дар самти нақлиёти автомобилӣ 12 конвенсия ва созишномаи байналмилалӣ ба имзо расонида шуд, ки ба ҳамлу нақли байналмилалӣ мусоидат намуданд [4,79].

Роҳбари давлатдар паёми солони хеш ба Маҷлиси Олӣ (21 декабри соли 2021) дастовардҳои бист соли охири соҳаи нақлиётро ба риштаи таҳлил кашида, аз ҷумла ибраз доштанд, ки «Барои таъмин намудани рафтуомади бемамониати мусофирон ва ҳамлу нақли молу маҳсулот дар тамоми фаслҳои сол байни минтақаҳои кишвар, инчунин, раҳӣ бахшидани мамлакат аз бунбасти коммуникатсионӣ ва ба кишвари транзитӣ табдил додани он 59 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ ба маблағи 24 миллиард сомонӣ амалӣ гардида, 2400 километр роҳ, 326 пул, 6 нақби мошингузар ... сохта, ба истифода дода шуд». [2]

Имрӯз дар ҷумҳурӣ 220 корхонаи нақлиётӣ, 57 терминали мусофирбарӣ, 18 терминали боркашонӣ, 836 хатсайри мусофирбарӣ ва 41 ширкати нақлиёти байналмилалӣ фаъолият доранд. [4,79]

Аз рӯи нишондодҳои роҳбари давлат дар асари зикршуда, маблағгузорӣ дар соҳаи нақлиёт низ сол то сол зиёд шуда истодааст. Масалан агар дар соли 2000 аз буҷаи кишвар 3 млн 827 ҳаз сомонӣ ҷудо гардида бошад ин рақам ҳанӯз дар соли 2016 ба 61 миллион сомонӣ расида буд. [4,81]

Бо табиики чунин иқдому корҳои зикршуда давлати мо соли 2017 ба яке аз ҳадафҳои стратегияи худ, яъне баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ ноил шуда, Тоҷикистони сепорча ба як ҳудуди воҳид табдил ёфт. Ҳамзамон тариқи долонҳои нақлиётӣ бо кишварҳои ҳамсоя ва дигар мамлаки дуру наздики хориҷӣ пайвастанӣ он таъмин гардид.

Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар асари хеш «Уфуқҳои истиқлол» инчунин нақш ва мақоми байналмилалӣ роҳҳои Тоҷикистонро мавриди таҳлил қарор дода, андешаҳои хешро хулоса намуда, чунин менависад: «Кишвари мо ҳоло узви 12 Конвенсия ва Созишномаи байналмилалӣ доир ба нақлиёт буда, дар якҷанд лоиҳаю барномаҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Созмони Ҳамкориҳои Шанхай, Ҳамкориҳои Иқтисодии Минтақавӣ Осиёи Марказӣ, Роҳҳои мошингарди Осиё, Долони нақлиёти Аврупою Қафқоз ва Осиё ширкат меварзад». Ин масъала доимо дар зерӣ тавачҷӯӣ махсуси ҳукумат қарор доштанро муаллиф таъкид карда, дар идома қайд менамоянд, ки дар асоси санҷишҳои созмонҳои байналмилалӣ оид ба сифати роҳҳо Тоҷикистон дар миёни кишварҳои ИДМ дар Осиёи Марказӣ ҷойи якумро ишғол менамояд. [4, 81]

Савари давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз дастовардҳои соҳаи нақлиёт, ба хусус роҳҳои автомобилгард дар ҳама паёмҳо бо қаноатмандӣ изҳори назар намуда меҳнати роҳсозони ҷумҳуриро қадр менамоянд. Албатта натиҷаи чунин меҳнати софдилони эшон мебошад, ки дар сатҳи байналмилалӣ сифати роҳҳои мо мавриди тавачҷӯх қарор мегиранд. Дар Паёми соли 2020 доир ба ин мавзӯ роҳбари давлат дахл карда, аз ҷумла чунин баён доштанд: «Корҳои дар соҳа анҷомдодашуда имконият фароҳам оварданд,

ки мавқеи Тоҷикистон дар раддабандии ҷаҳонии сифати роҳҳо, ки ҳамасола аз ҷониби таҳқиқоти байналмилалӣ “Ҳисоботи ҷаҳонии рақобатпазирӣ” гузаронида мешавад, дар зарфи ду соли охир 20 зина беҳтар гардида, тибқи арзёбии Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ дар байни 141 давлати ба таҳқиқот фарогирифташуда зинаи 50–умро ишғол намуд». [1]

Дар воқеъ давоми бист соли охир тамоми шабакаҳои роҳҳои мошингарди ҷумҳурӣ ба таври кулӣ дигаргун шуд. Тавре дар асари зикршудаи сарвари кишвар қайд мешавад: «Он аз як шабакаи нопурраи бунбасти дохилӣ ва якҷонибаи мавсимӣ ба шабакаи доимӣ дар дохили кишварамон ва кишварҳои ҳамсарҳад мубаддал гардид ва хушбахтона, имрӯз Тоҷикистон ҳамчун кишвари транзитӣ шинохта мешавад». [4, 80]

Махсусан шоҳроҳҳои бунёд намуда мо ба самти Қирғизистону Чин ва панҷ пули болои дарёи Панҷ дар ин самт нақши калидӣ доранд. Имрӯз Тоҷикистон тавассути ин иншоотҳо ба чор самти дунё робитаҳои иқтисодию иҷтимоии хуберо ба роҳ мондааст.

Дар панҷ соли охир (то соли 2021), умуман дар соҳаи нақлиёт 13 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ ба маблағи 5 миллиарду 130 миллион сомонӣ амалӣ гардида, дар натиҷа 250 километр роҳҳои мошингард, 42 пул, 4 долон ва якчанд эстакада бунёд карда шуданд. Танҳо дар соли 2022 се лоиҳаи сармоягузорӣ, аз ҷумла таҷдиди як қисми роҳи мошингарди Данғара – Бохтар (29 километр) ва роҳи мошингарди Душанбе – Кулма дар қитъаи Қалъаи Хумб – Ванҷ – сарҳади ноҳияи Рӯшон (93 километр), оғоз гардид [3]. Ин ҳолат бе шубҳа метавонад барои ба кишвари дорои шароити муосири транзитӣ табдил ёфтани Тоҷикистон мусоидат кунад.

Албатта овардани чунин арқому далелҳои зиёд ба хоҳири қиёс намудан ва хулоса баровардани хонанда атрофи дарки моҳияти масъала мебошад. Натиҷаи чунин рушди бемайлонро ҳар як шаҳрванди солимақли ҷумҳурӣ дар асоси мушоҳидаҳои ҳаррӯзаи айнӣ давоми солҳои соҳибистиклолӣ, баръало эҳсос карда метавонад. Ҳар як шаҳрванди миёнасол ва калонсоли ҷумҳурӣ шояди он ҳаст, ки дар солҳои аввали пас аз ба даст овардани истиқлоли давлатӣ, барои сафар аз як ғӯша ба ғӯшаи дигари ҷумҳурӣ, чӣ мушкilotҳои сангине паси сар мешуданд. Махсусан аз пойтахти мамлакат ба самти Суғду Бадахшон ва ноҳияҳои водии Рашт сафар кардан аз сабаби валангору мушкilotгузар будани роҳҳо садҳо садамаю фалокатҳои дигар рух медоданд. Имрӯз бо чашми сар мушоҳида мешавад, ки давра ба давра мушкilotҳои ҷойдошта аз миён рафтанд ва ватани мо тариқи роҳҳои зебои худ ва табиати дилфиребаш ба макони сайру саёҳати саёҳони давлатҳои дунё табдил ёфтааст.

Бо вучуди дастовардҳои зиёд, ҳанӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати нақлиёт ва дигар субъектҳои соҳа барои боз ҳам таҳкиму тақмили роҳҳои мошингард иқдомҳои зиёдери дар сатҳи дохилӣ ва байналмилалӣ роҳандозӣ намуда истодаанд.

Соли 2021 лоиҳаи сохтмону таҷдиди роҳҳои мошингарди Обигарм – Нуробод, Хулбук – Темурмалик – Кангурт, Данғара – Левакент – Бохтар, Қалъаи хумб – Ванҷи шоҳроҳи Душанбе – Кулма, Қизилқалъа – Бохтари шоҳроҳи Душанбе – Бохтар, Бекобод – Бобоҷон Ғафуров – Конибодом, сохтмони пул аз болои дарёи Панҷ дар мавзеи Кокули ноҳияи Фархор ва дарёи Ғунд дар шаҳри Хоруғ, таҷдиди роҳи мошингард ва бунёди долонҳои зидди тарма дар мавзеи Барсеми ноҳияи Шуғнон оғоз ёфтанд.

Ба нақша гирифта шудааст, ки то чашми 35 солагии истиқлоли давлатӣ, яъне солҳои 2022 – 2026 боз сохтмону таҷдиди роҳҳои мошингарди Гулистон – Фархор, Ҷалолиддини Балхӣ – Қубодиён – Шаҳритус, Данғара – Гулистон – Кӯлоб, Рӯшон – Хоруғ – Кулма, Хучанд – Конибодом ва Хучанд – Ашт сураи мегирад. Инчунин дар ҳамин муддат зиёда аз 1000 км роҳҳои мошингард, 53 пул, 7 нақб ва 5 долони зидди тарма бунёд карда мешаванд, ки қисми зиёди онҳо дорои сатҳи байналмилалӣ мебошанд [2].

Соли ҷорӣ (2023), тадбиқи 5 лоиҳаи дигар аз ҷумла сохтмони роҳҳои мошингарди Гулистон – Кӯлоб (32,5 километр), Данғара – Гулистон (49,2 километр), Гулистон – Фархор

(40 километр), Бохтар – Леваканд – Данғара (40 километр), 4 қитъаи роҳ дар вилояти Суғд (52 километр) ва сохтмони пулҳо дар болои дарёи Ғунд, Шорфдарё ва долонҳо дар минтақаи Барсем (4,6 километр) дар ВМКБ, идома дорад [3].

Амалӣ гардидани нақшаҳои дар боло зикршуда боз ҳам имкон медиҳад, ки Тоҷикистони мо дар роҳи расидан ба дигар ҳадафҳои ҳаётан муҳим бирасад ва мақоми манзалати бештарро дар арсаи ҷаҳонӣ соҳиб шавад. Аммо тақроран бояд таъкид намоям, ки барои ба тамоми ҳадафҳои сабз расидан, боназардошти авзои минтақа ва ҷаҳон, ваҳдати иттиҳоди мо масъалаи асосӣ аст. Аз ин рӯ ҳар шаҳрванди Тоҷикистон масъул аст, ки дар атрофи сиёсати созандаи роҳбари давлат муттаҳид шуда ба сӯи қуллаҳои баланди давлатдорӣ қадамҳои устувор гузорад.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», шаҳри Душанбе, 26 январи соли 2021. // Ҷумҳурият, 27 январи соли 2021, шаҳри Душанбе
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», шаҳри Душанбе, 21 декабри соли 2021. // Ҷумҳурият, 21 декабри соли 2021.
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 23-юми декабри соли 2022. // Садои мардум, 23 декабри соли 2022.
4. Эмомалӣ Раҳмон. Уфуқҳои истиқлол. –Душанбе: Ганҷ-нашриёт, 2018. – 436 с.

УДК 338.48

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБСЛУЖИВАНИЯ В ТУРИСТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ ТАДЖИКИСТАНА (НА ПРИМЕРЕ ГБАО)

Сайфуллоева О., Сайфуллоева С.¹

Сектор туризма в Таджикистане, в частности, в Горно-Бадахшанской автономной области (ГБАО) представляет значительный потенциал для развития и способствует экономическому росту и улучшению жизни местного населения.

Благодаря своим разнообразным природным ландшафтам, богатому культурному наследию и теплому гостеприимству Таджикистан имеет потенциал для привлечения растущего числа туристов.

ГБАО, расположенная в восточной части Таджикистана, обладает уникальной природной красотой, включая величественные горные пейзажи, горные пики, живописные долины, озера и реки. Этот регион также богат культурным наследием, и здесь проживает множество этнических групп, каждая из которых имеет свою уникальную историю, традиции и обычаи.

1 Сайфуллоева Ольга, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории

Хорогского государственного университета имени М.Назаршоева, Тел.:

+992934162881; Сайфуллоева София, ассистент кафедры английского языка

Хорогского государственного университета имени М.Назаршоева, Тел.: +992

937111983

Однако для того, чтобы в полной мере использовать этот потенциал, крайне важно сосредоточиться на повышении качества услуг, предлагаемых туристам.

В данной статье исследуются способы повышения качества обслуживания в туристическом секторе Таджикистана, что приведет к более приятному и запоминающемуся опыту для посетителей.

Правительство Республики Таджикистан уделяет особое внимание развитию туризма, используя историко-культурные туристические возможности, высокие горы, чистые прозрачные и лечебные воды и неповторимую природу для привлечения большего количества туристов.

Целью туристического сектора является постепенное увеличение доли в ВВП за счет развития туризма с использованием богатого природного ресурса, о чем свидетельствует Стратегия развития туризма Таджикистана.

«Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года», была принята постановлением правительства в августе 2018 года, где говорится, что к 2030 году Таджикистан будет признан мировым туристическим рынком как устойчивый туризм, что сектор туризма будет играть особую роль в ВВП. А также, что индустрия туризма развиваясь будет способствовать созданию рабочих мест и развитию сельских районов.

Установленные цели на 2030 год представлены в Таблице 1.

Таблица 1. Основные цели стратегии развития туризма Таджикистана [1. 2018]

№	Наименование индикаторов	Ед.изм.	2017	2020	2025	2030
1.	Количество туристов, посещающих страну	тыс. человек	430,9	1000,0	1600,0	2500,0
2.	Вклад туризма в ВВП	%	1,2	5,0	6,5	8,0
3.	Вклад туризма в экспорте	%	6,2	8,0	12,0	15,0
4.	Доля капитала в туристической отрасли в комплексе инвестиций	%	0,07	2,0	5,0	10,0
5.	Доля туризма в части дохода государственного бюджета	%	0,046	1,0	1,6	3,0
6.	Масштаб предоставляемых услуг в туристической отрасли	млн. сомони	1906,8	4425,0	7080,0	11862,6
7.	Зарегистрированные лица, оказывающие, оздоровительные и лечебные услуги	единиц	230	300	410	500
8.	Занятость населения в туристической отрасли	%	0,6	2,0	5,0	10,0
9.	Позиция РТв рейтинге гостеприимных стран, проводимом ВЭФ форумом	-	107/136	90/136	75/136	50/136

Источник: Составлено исследовательской группой Стратегии развития туризма Республики Таджикистан на период до 2030 г

Согласно Стратегии развития туризма, количество туристов должно достигнуть 1,6 млн в 2025 году и 2,5 млн в 2030 году. [12]

В период с 2014 г. по 2016 г. количество иностранных посетителей Таджикистана колебалось от 200 тыс. чел. до 400 тыс. чел. (см.рис.1). [5-2021]

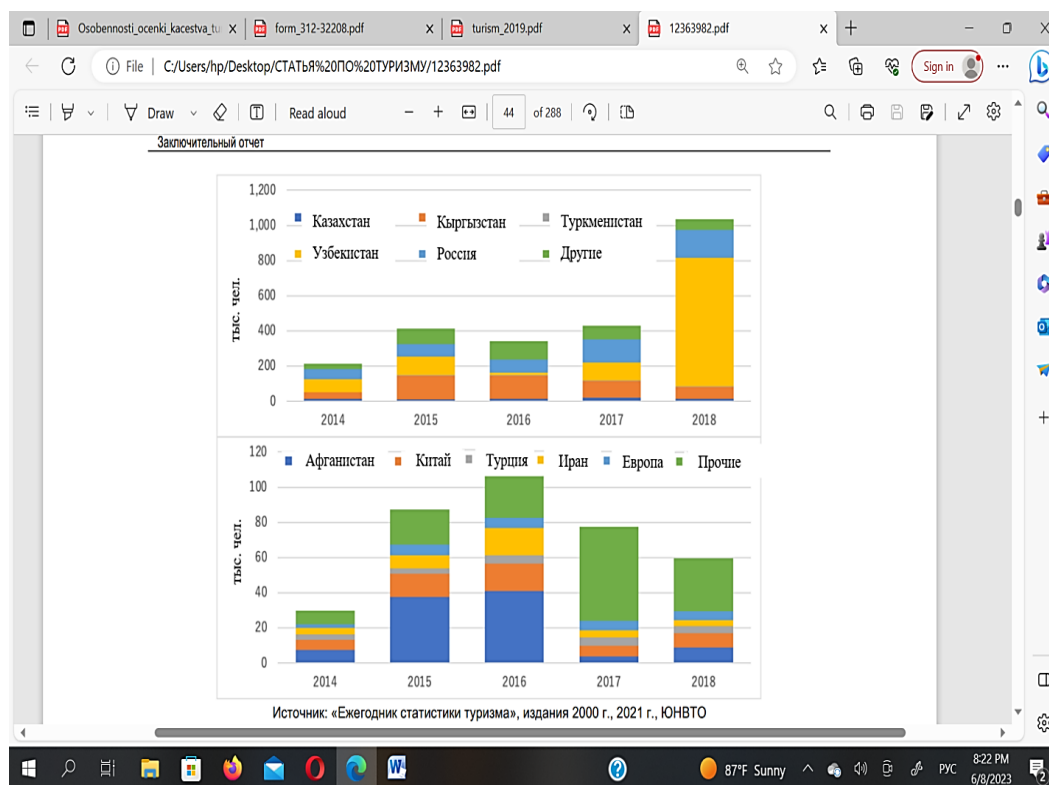
Источник: «Ежегодник статистики туризма», издания 2000 г., 2021 г., ЮНВТО

Рисунок 1. Въездной туризм Таджикистана

В 2018 году количество посетителей превысило 1 миллион. За последние пять лет в Таджикистан приехали около 4 млн. туристов, в том числе 1 млн. туристов в 2022 году.

Если в 2017-м в республике побывали около 431 тысячи туристов, то в последующие

два года их число достигло 1,5 млн. Да, в связи с пандемией коронавируса (в 2020-2021 годах) поток туристов уменьшился, но в 2022 году он вновь вырос, перевалив отметку 1 млн посетителей. [7. 2018]

Включение страны в список 10 самых привлекательных стран для посещения туристов, включение автотрассы Памира в десятку лучших горных дорог, признание столицы нашей Родины - города Душанбе в десятку самых безопасных городов для ночных прогулок, в десятку лучших стран по пешему и приключенческому туризму вхождение Таджикистана, а также вхождение республики в список пяти передовых стран мира с точки зрения упрощенной системы получения визы свидетельствуют о признании туристической отрасли страны на международной арене и является честью для каждого гражданина Таджикистана.

Однако, несмотря на свой потенциал, Горно-Бадахшанская область сталкивается с вызовами в области оказания качественных туристических услуг.

Качество обслуживания в туристическом секторе играет важную роль в формировании положительного опыта у посетителей и повышении их удовлетворенности. Хорошее качество обслуживания может стать ключевым фактором привлечения и удержания туристов, а также способствовать развитию повторных посещений и положительного мнения о месте.

В Таджикистане, как и во многих других странах, качество обслуживания в туристическом секторе является важной проблемой. Несмотря на то, что страна обладает потенциалом для развития туризма благодаря своей красивой природе, историческим и культурным достопримечательностям, некоторые проблемы все же существуют.

Ограниченная инфраструктура: Недостаточная развитость дорожной инфраструктуры, недостаток комфортного и доступного жилья, а также ограниченность ресторанов и кафе - все это создает неудобства для туристов и ограничивает их комфортный отдых.

Одной из основных проблем является недостаточная квалификация персонала в сфере туризма. Отсутствие достаточного количества специалистов, обладающих знаниями и навыками в сфере туризма, влияет на качество оказываемых услуг. Это может затруднять

коммуникацию с туристами, приводить к непрофессиональному обслуживанию и снижению общего уровня удовлетворенности. Обучение и повышение квалификации работников в гостиничном бизнесе, ресторанном хозяйстве, туристических агентствах и других сферах туристического обслуживания может существенно повлиять на качество обслуживания и улучшить впечатление туристов.

Разработка комплексных программ обучения: Инвестирование в комплексные программы обучения для профессионалов индустрии туризма имеет важное значение для повышения качества обслуживания. Эти программы должны быть сосредоточены на навыках обслуживания клиентов, общении, культурной чувствительности и знаниях о местных достопримечательностях. Сотрудничество с международными организациями и институтами может предоставить ценный опыт и ресурсы для улучшения учебной программы. [1. 52]

Другой проблемой является недостаточное внимание к стандартам обслуживания и гостеприимства. Важно развивать культуру гостеприимства и осознание важности качественного обслуживания среди работников туристической индустрии. Обучение и тренинги, ориентированные на повышение качества обслуживания и развитие навыков взаимодействия с клиентами, могут способствовать улучшению качества услуг.

Для повышения качества обслуживания в туристическом секторе Таджикистана также важно активно развивать систему оценки и контроля качества. Сертификация и стандартизация услуг, а также регулярные проверки соответствия стандартам качества, могут помочь предприятиям в сфере туризма улучшить свою деятельность и повысить уровень обслуживания.

Улучшение коммуникативных и языковых навыков: Эффективная коммуникация имеет основополагающее значение для предоставления высококачественных услуг. Для специалистов в области туризма важно владеть несколькими языками, особенно английским, поскольку на нем широко говорят иностранные туристы. Предложение программ обучения языку и поощрение владения языком среди сотрудников может значительно улучшить общение и облегчить взаимодействие с посетителями.

Содействие вовлечению сообщества: Вовлечение местных сообществ в туристический сектор может способствовать созданию более аутентичного и захватывающего опыта для туристов. Поощрение местных туристических инициатив, когда местные сообщества непосредственно участвуют в предоставлении услуг и демонстрации своей культуры, может повысить общее качество услуг. Такой подход не только приносит пользу туристам, но и создает экономические возможности для местных жителей.

Использование технологий и цифровых решений: Использование технологий и цифровых решений может оптимизировать операции и улучшить предоставление услуг в туристическом секторе. Внедрение систем онлайн-бронирования, мобильных приложений для туристической информации и вариантов цифровых платежей может повысить удобство и эффективность для туристов. Кроме того, использование платформ социальных сетей и стратегий цифрового маркетинга может способствовать продвижению Таджикистана в качестве желаемого направления, привлекая большее количество туристов.

Поощрение сотрудничества и нетворкинга: Создание прочного сотрудничества и сетей в индустрии туризма имеет решающее значение для обмена передовым опытом и содействия постоянному совершенствованию. Поощрение партнерских отношений между туристическими предприятиями, отраслевыми ассоциациями и государственными учреждениями может способствовать обмену знаниями, совместным маркетинговым усилиям и реализации коллективных инициатив по улучшению качества.

Наконец, важно уделять внимание маркетингу и продвижению туристических услуг

Таджикистана. Правильное позиционирование и эффективная реклама помогут привлечь больше туристов, что в свою очередь может стимулировать предприятия в сфере туризма к улучшению качества обслуживания.

Сектор туризма в Таджикистане имеет огромный потенциал для роста и развития. Повышение качества услуг в сфере туризма Таджикистана является ключевым фактором привлечения и удержания туристов. Инвестируя в комплексные программы обучения, укрепляя отраслевые стандарты, улучшая коммуникативные и языковые навыки, способствуя вовлечению сообщества, внедряя технологии и способствуя сотрудничеству, Таджикистан может повысить свою позицию в качестве конкурентоспособного и предпочтительного туристического направления. Это требует усилий со стороны государства, бизнес-сообщества и профессионалов в сфере туризма. Эти пути не только будут способствовать развитию индустрии туризма, но и создадут положительный имидж Таджикистана как гостеприимного и незабываемого места.

Литература

1. Singh, S., & Jauhari, V. (2018). Tourism and hospitality education and training: Perspectives from India. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 23, 52-62.
2. UNWTO. (2020). Guidelines to Enhance Service Quality in Tourism Destinations. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284420871>
3. Азиатский банк развития. (2018). Таджикистан: Стратегия развития туризма.
4. Всемирная туристская организация ООН (ЮНВТО). (2021). Управление качеством в туристических услугах.
5. Ежегодник статистики туризма, издания 2000 г., 2021 г., ЮНВТО
6. Международная финансовая корпорация. (2019). Укрепление туристического сектора Таджикистана.
7. Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года
8. https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/industries/financial+institutions
9. <https://www.unwto.org/quality-management-in-tourism-services>
10. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/456991/tajikistan-tourism-development-strategy-2018-2022>
11. <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20230224/kogda-tadzhikistan-stanet-raem-dlya-turistov>

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБСЛУЖИВАНИЯ В ТУРИСТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ ТАДЖИКИСТАНА (НА ПРИМЕРЕ ГБАО)

Статья рассматривает важность повышения качества обслуживания в туристическом секторе Таджикистана и предлагает пути улучшения этого аспекта. Авторы обращают внимание на проблемы, с которыми сталкиваются предприятия в сфере туризма в Таджикистане, и подчеркивают важность обучения персонала и повышения их квалификации в сфере гостеприимства.

Ключевые слова: обслуживание, сервис, обучение, стандарты, сертификация, маркетинг, привлечение туристов.

PATHWAYS TO ENHANCING SERVICE QUALITY IN THE TOURISM SECTOR OF TAJIKISTAN (BY THE EXAMPLE OF GBAO)

The article examines the importance of improving the quality of service in the tourism sector of Tajikistan and suggests ways to improve this aspect. The authors draw attention to the problems faced by enterprises in the tourism sector in Tajikistan, and emphasize the importance of staff training and professional development in the hospitality industry.

Key words: service, quality, training, standards, certification, marketing, tourist attraction.

РОҲҲОИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ СИФАТИ ХИЗМАТРАСОНИИ СЕКТОРИ САЙЁҲИИ ТОҶИКИСТОН (ДАР МИСОЛИ ВМКБ)

Дар мақола аҳамияти беҳбуди сифати хизматрасонӣ дар баҳиши сайёҳии Тоҷикистон баррасӣ шуда, роҳҳои беҳбуди ин ҷанба пешниҳод шудааст. Муаллифон таваҷҷуҳро ба мушкилоте, ки корхонаҳои баҳиши сайёҳии Тоҷикистон рӯбарӯ ҳастанд, ҷалб карда, ба аҳамияти омодаسازی кадрҳо ва тақмили ихтисос дар соҳаи меҳмондорӣ таъкид мекунанд.

Калидвожаҳо: хизматрасонӣ, сифат, омӯзиш, стандартҳо, сертификатсия, маркетинг, ҷалби сайёҳон.

МУНДАРИЧА

Пешгуфтор	3
Ахмадзода Б.Р., Ходжиев Б.Б., Шомамадов А.А. Пути инновационного развития машинно-технологической системы сельского хозяйства Таджикистана	5
Абдуллоева Ф.Ф. Санадҳои меъёрию ҳуқуқи, заминаи рушди бойгонии Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон	10
Абдуназаров С.С., Улфатов С.Э., М. Давлаталӣ. Намудҳои асосии талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳои тақсимотии 6 – 10/0,4 кВ	13
Абдуназаров С.С., М. Давлаталӣ, Улфатов С.Э. Равишҳои ташкили низоми мониторинги талафоти нерӯи барқ дар шабакаҳои барқӣ	17
Азизбекова Л.О. Перспективы, пути развития и предложения по улучшению сферы туризма ГБАО	22
Азизбекова Л. Регулирование мультипликационного эффекта цифровой экономики ...	26
Азизова Г.М. Факторы, влияющие на спрос и предложение на рынке труда	28
Азизмамадова М. Рушди иқтисодии шаҳри Хоруғ дар давраи истиқлолият (солҳои 2000-2022)	31
Акназарова С.А. Ҷалби сармоягузори хориҷи ва ҳолатҳои иқлими он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	35
Алиназарова К.Ғ. Ваҳдати миллӣ ва нақши он дар таъмини адолати судӣ	38
Аламшоев М.М., Насуллоева Р. Г. Масъалаҳои назариявии ҷонишинҳо (аз рӯи муқоиса) дар забонҳои тоҷикию, шугнонӣ	41
Алиёрова М. Рушди иқтисоди рақамӣ дар заминаи дониши насли рақамӣ	45
Аноятшоева Ф.А. Нақши захираҳои обӣ дар инкишофи соҳаи сайёҳии ВМКБ ...	49
Аноятшоева Ф., Давлатмамадов Р. Вода один из источников рекреационного потенциала	52
Асмаатбекова Ф.Я., Давлатбекова С.Х., Холдорбеков З.С. Фенология малины (<i>rubus idaeus</i> . L) в условиях высокогорья Памира	54
Асомадинов М.А., Раҳматов У.Н. Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар раванди давлатдорӣ нави миллии тоҷикон	57
Асомадинов М. Сабъи талошҳои пайвастаи Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи рушди иқтисоди мамлакат	59
Атемаскина Ю.В. Совершенствование профессиональных умений учителей в сфере разработки социальных проектов	61
Бариев Х. Пешвои миллат ва давлатдорӣ миллӣ	63
Башиков И.Т. Таҳлили ҳолати садаманокӣ дар роҳҳои автомобилгарди Вилояти Суғд дар соли 2019	65
Беронов Ҷ.С. Носири Хусрав ва истиқлоли давлатӣ	68
Ганҷакова М. Г. Дастовардҳои маорифи Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон дар замони соҳибистиклолӣ	73
Ғарибмамадова Н.Д., Мавлоназарова Ш. Наврӯз ҷашни бостонии миллати тоҷик дар	

масири таърих	78
Гуломшоева С.О. Гостиничная индустрия: как услуга для развития туризма	83
Джайлоев З.М., Худоёрова У.Д. Ташаккули инфрасохтори рушд ва дастгирии соҳибқорон хурду миёна дар вилояти Хатлон	86
Валдошова Г.В. Назарияи нархи арзишнокии захираҳои материалии иқтисодӣ дар шароити иқтисод (сарфа)-и рақамии Ҷумҳурии Тоҷикистон	90
Гуломнабиев Д. Омӯзиши пирияхҳои Тоҷикистон дар партави соли 2025 эълон шудани соли ҳифзи пирияхҳо	92
Джураева Г.А. Анализ развития налогообложения и направления государственного управления им в Республике Таджикистан (2015-2021 гг.)	95
Замирова Н.С. Моҳияти иқтисоди рақамӣ	100
Дилшодова Ш.Н. Аз таърихи сохтмони купрукҳо дар Бадахшон	103
Зубайдуллоев С.Х. Вазъи саноати ноҳияи Қубодиён дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон	107
Иброимова О.Ф. Ваҳдат наҷоти миллат	112
Изатуллоев Р.И. Мақоми ваҳдати миллий дар рушди фарҳанг	115
Искандаршоева З.К. Мушкilotҳои асосии хизматрасониҳои сайёҳи дар ВМКБ	120
Исуфов Ш.В. Нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бозгашти фирориён ба ватан	123
Кадамшоев А.С. Бухгалтерский учет в трансформационной эре: новые вызовы и возможности	126
Кадамшоев А.С, Кенджаева М. Анализ и оценка состояния сферы пчеловодства в ГБАО	128
Кабиров А.Т., Ашуров С.Б. Фарзияҳои асосии моделҳои инкишофи иқтисодӣ ва татбиқи онҳо дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ	131
Кабиров А.Т., Баҳруллозода У. Алоқамандии таърихӣ илмҳои математика ва ҷуғрофия ва саҳми математика дар инкишофи ҷуғрофияи муосир	136
Кабиров А.Т., Иноятов Ф.А. Масъалаи қанори умумии ҳамроҳшудаи ҳаттӣ дар нимҳамворӣ бо нулҳо ва қутбҳои намудашон аналитикӣ дар сарҳад	141
Карамхудоев Ҳ.Е. Использование потенциала биологических ресурсов для целей развития экологического туризма на территории ГБАО	147
Каримов Ф.Х., Гуломов М.Н., Давлятова М.З. Моделирование динамики лавин в вязкопластичном приближении	152
Каримова М.М. Банковская и финансово-кредитная сфера малого бизнеса	157
Қодирова М.В. Ваҳдати миллий, истиклолият муқаддастарину азизтарин неъмат, рамзи саодат ва асолати миллат	162
Қодирова М.В. Вазъи саноати Тоҷикистон ва иқтисодиёти он дар давраи муосир	165
Курбонова М.З. Миграция населения: основные проблемы миграции в условиях глобализации	166
Курбонбекова Ҳ.М. Таъсири тарақиёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба мардуми Шуғнон дар	

маросими таваллуди кӯдак дар замони ҳозира	170
Қутбидинова Б.О. Канданиҳои ғоиданок ва ҳамияти он дар инкишофи саноати кӯҳӣ-металлургӣ	176
Левандовский Б.И. Развитие телекоммуникационных технологий в период независимости республики таджикистан	178
Мамадаёзова А. Современные особенности и место инвестиции в экономики ГБАО	182
Мардоншоева Ш. Цифровая экономика: основные направления и перспективы развития в будущем	184
Марьяна О.В. Стажировки и практики студентов магистратуры, обучающихся по направлению «44.04.01 Педагогическое образование: Русская филология с изучением языка и литературы страны пребывания», в школах Республики Таджикистан и Российской Федерации: становление, развитие, перспективы	187
Мамадсалимов Н.А. Сохтмони шохроҳи Кулоб - Зиғар - Хоруғ - Кулма ва таъмири дигар роҳҳои мошингарди ВМКБ дар солҳои 1997-2010	190
Мансурова Б.А. Экономическое и социальное развитие Таджикистана	195
Мирзоев Ф.А. Рушди гидроэнергетикаи хурд дар даврони истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон	200
Наврузбекова Ҳ.Д. Шохроҳи Мурғоб-Кулма-Қароқурум -роҳи ҳаёт	203
Наврузшоева С.Д., Мусоев С.М. Культивируемые луковые растений в Таджикистане и их дикие сородичи	206
Наимов Б.Қ., Нурализода Н. Фаъолияти соҳибкории сайёҳӣ ва нақши он дар рушди иқтисодии миллий	208
Насиллобекова С. Дурнамои рушди Тоҷикистон дар масири ҷаҳонишавии иқтисодӣ	212
Небольсина М.С. Проблема определения методического статуса русского языка в образовательной системе Республики Таджикистан	216
Нурализода Н., Наимов Б.Қ. Нақши соҳаи саноат дар амалишавии ҳадафҳои олии мамлакат	219
Раҳматов У.Н., Абдуев Х.Н. Самараи Иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон	223
Раҳматов У.Н., Асомадинов М.А. Парчами Тоҷикистон – ҳамчун рамзи худшиносии миллий	224
Олифтаева Ж.А. Комплекс фуллерен C60 с гуминовых кислот и противовирусная активность в отношении вируса гепатита С в культурах клеток Vero (v)	228
Саидова М.А. Сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлолият	232
Сафарқулова Г. Музокироти Техрон ва нақши он дар пойдор намудани сулҳ тоҷикон	234
Силталиева Ш.А. Рушди саноаткунории кишвар барои устувории иқтисодӣ дар ВМКБ	238
Содаткадамова Т.М., Давлатбекова С.Х. Изменение морфологических особенностей абрикоса в аридных условиях Памира	241
Солиҳов С.Т. Нақши Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккули ҳуввияти миллий ва ҳисси ватанпарастии ҷавонони кишвар	245

Султонбекова М. Рақамикунонӣ чун самти нави вектори инкишофи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон	249
Тошматов З.А. Дастгирии сиёсати давлатии ҷавонон	252
Файзулоев Ҳ.П. Имкониятҳои ташаққули иқтисодии инвестиционӣ дар соҳаи энергетика – омили муҳими таъмини инкишофи иқтисодиёти миллий	256
Фарҳодзода Х.Ф. Имкониятҳои самаранок истифода бурдани ҳукумати электронӣ дар соҳаҳои абреши	261
Ғозилова М.З. Основные направления обеспечения равных возможностей мужчин и женщин в сфере занятости и производительности труда	264
Холмамадов А.А. Мониторинги экологӣ ва ташкили он дар туризми экологӣ	268
Худобердиев Р.Б. Дастовардҳои маорифи ноҳияи Роштқалъаи ВМКБ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2020	273
Холова Ф.Ф. Нақши азхуднамоии заминҳои Дилварзин дар болоравии сатҳи зиндагии мардуми Мастҷох	276
Ҳаким-зода С.К. Гуманистическое общество – общество знаний	280
Ҳаким-зода С.К. Диалектика Образования И Воспитания	281
Ҳаким-зода С.К. День Президента	284
Ҳаким-зода С.К. Морально-нравственные функции эстетического воспитания	286
Шарофова М. Нақши муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ-техникӣ дар рушди иқтисодиёти мамлакат (дар мисоли вилояти Хатлон)	288
Шонизорова М.А. Эмомалӣ Раҳмон-поягузори мабдаи рушду такомули арзишҳои олии миллий	291
Шоидарвозова М., Асматиллоев Н. Трансформация рынка труда в период цифровизации	295
Шосафоева С. Алоқамандии семантикии ибораҳои фразеологӣ бо компонентҳои адабӣ дар забони тоҷикӣ ва шуғлонӣ	301
Ҷ. Исмоил. Таҷрибаи давлатҳои ҷаҳон оид ба идоракунии рушди экологӣ-иқтисодии минтақа	305
Ашуров И.С., Расулова Д.Б. Масъалаҳои ҳалталаби бонкҳо дар шароити муосир	311
Маҳмудов Д., М. Акбарӣ. Вазъ ва дурнамои роҳҳои мошингарди Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ	316
Сайфуллоева О., Сайфуллоева С. Пути повышения качества обслуживания в туристическом секторе Таджикистана (на примере ГБАО)	319